

سايكو لوزيای گه شه «منڊال و هه رزه گار»

د. کهريم شريف قهره چه تانی

پروفیسوری یاریده دهر

کولیتی پهره دهی بنه رتی / زانکوی سلیمانی

تاماده کردن و کردنه PDF

جوان ئیبراهیم

روژگار کهرکوی

۲۰۰۹

سلیمانی

سايگۆلۆزيای گهشه (منداال و ههزره کار)

د. کهريم شهريف قههره چهتانی
پرۆفیسۆری یاریده دهه
کۆلیژی پهروه دهی بنه پهتی / زانکۆی سلیمانی

زانکۆی سلیمانی پشتگیری و یارمهتی له چاپدانی ئەم کتێبهی داوه به دابینکردنی پاداشتی
هه له سهنگینهی زانستی و زمانهوانی سهرفرای تایبکردنی کتێبه که .

چاپی یه کهم (۲۰۰۹)

چاپخانه ی په یوه ند - سلیمانی

له کتیبخانه ی گشتی سلیمانی ژماره ی سپاردنی ژماره (۲۳۶۸) سالی (۲۰۰۸) پندراوه
زانکوی سلیمانی یارمه تی له چاپدانی نه م کتیبسه داوه به دایینکردنی پاداشتی
هه لسه تگینه ری زانستی و زمانه وانی سهرم پای پیتچنیی .
له سهر ندرک و حسابی نووسه ر به چاپ گه یه ندر او مو مافی له بهر گر تنه و مو دوو باره
چاپکردنه و دی ته نها بو نووسه ره .

ئاۋەرۇك

لاپەرە	بابەت
۱۰	پىشەكى
	بەشى يەكەم (قۇناغى مىندالى)
۱۴	گىرنگى سايكولوژىي مىندال
۱۵	قۇناغەكانى گەشەكردنى سايكولوژىي مىندال
۲۷	رىگاكانى بە نە نجام گەياندنى تويژىنەۋە نە سايكولوژىي مىندالدا
۳۳	كەرەستەكانى كۆكردنەۋە زانىيارى
۳۹	تيۈرەكانى گەشەكردن
۴۵	پىرانسىيەكانى گەشەكرد
۵۰	گەشەكردن نە قۇناغى پىش نە دايك بوون
۵۵	نەۋ ھۆكارانەي كار دەكەنە سەر گەشەكردنى كۆرپە نە نەۋ مىندالدىكى دايك
۶۰	بۆمۈۋە ژىنگە
۶۶	كارىگەرى گىلانەكان نە سەر گەشەكردن
۷۵	ھەستەۋەرەكان (گىرنگى و چۆنىيەتى گەشەكردنىيان
۸۱	گەشەكردنى جوۋنەي مىندال
۸۴	چاۋدىرىكردنى گەشەي جوۋنەي مىندال
۸۹	زىرەكى ۋە ھەرىفە و چۆنىيەتى گەشەكردنى نە روانگەي (جان بىياجىيە)
۹۵	قۇناغەكانى گەشەكردنى زىرەكى ۋە ھەرىفە نە روانگەي تيۈرەكەي (جان بىياجىيە)
۱۰۷	نەركەكانى دايك و باوك و مامۇستا بە پىي تيۈرەكەي بىياجىيە

لاپهړه	بابه ت
۱۰۸	نايا راسته منډالانې هه نډيك گهل و نه ته وه هر له بنه رته وه منډالانې له گهلانې تر زيرمگترن
۱۱۴	چونيه تي گه شه كردني هه لچوونه كانې منډال
۱۱۹	نه و هوکارانه ي کار له گه شه كردني هه لچوونه كان دمکه ن
۱۲۲	رولس دايك و باوك و ماموستا له گه شه كردني هه لچوونه كاندا
۱۲۵	منډال چون دوبيت به بوونه ويريكي كومه لايه تي ؟
۱۲۲	شيوازه كانې راهينانې كومه لايه تي
۱۲۶	گرنكي دايك له ژيانې منډال
۱۲۸	باوه شي گهرمي دايك
۱۴۰	بينه شبون له دايك
۱۴۲	جنگري دايك
۱۴۲	پروسه ي شير پيدان
۱۴۲	شيري دايك و شيري ده ستكرد
۱۴۶	گرنكي باخچه ي ساوايان
۱۵۰	چونيه تي گه شه كردني زمانې منډال
۱۵۰	بنه ما فسيولوژيه كانې زمان
۱۵۲	تيوره كانې ليكدانه وه ي فيريووني زمان
۱۵۷	هه نگاوه كانې فيريووني زمان
۱۵۹	چي گه شه ي زمانې منډال دوا ده خات ؟
۱۶۰	قوناغه كانې گه شه كردن و فيريووني زمان
۱۶۵	دوله مه ندي و هه ژاري زمانې منډال
۱۶۸	قوناغه كانې گه شه كردن به پيني تيوره كه ي نه ريكسون

لاپەرە	بايەت
۱۷۸	پىرۇسەي قىزى بوونى رۇلى كۆمەلەيتى (جىندەر)
۱۸۷	گەشە كىردى ئەخلاقى (ئاكارى)
۱۹۳	ويژدان و گەشە كىردى
۱۹۶	پىنۇرە ئەخلاقىيەكان
۲۰۴	جۈرەكانى ئەخلاق
۲۰۹	ياريكىردى و گەشە كىردى مىندال
۲۱۰	تىۈرەكانى ياريكىردى
۲۱۴	چىرۇك و پەرۋەردە كىردى مىندال
۲۱۷	خويندىنگا و رۇلى ئە درووستى دەروونى مىندالدا
۲۱۹	ئايلا راستە مىندال كاۋلىكەر و تىكىدەرە ؟
۲۲۳	سزادانى مىندال
۲۲۶	مىندالى نازدار
۲۲۹	مىندالى گىل
۲۳۱	مىندالى گەمژە
۲۳۳	مىندالى دەبەنگە
۲۳۵	مىندالى مەنگۈلى
۲۳۸	مىندال بۇدۇ دەكات ؟
۲۴۳	چكۈسى (غىرە)
۲۴۶	بىرۋا بەخۇنە بوون
۲۴۸	ئەخويندىن دواكە وىتن
۲۵۱	شەرمىكىردى
۲۵۴	ھەست بەكەمى كىردى
۲۵۸	دەتئىيائى دەروونى

لاپەرە	بابەت
۲۶۰	راودىگرتنى مىندال
۲۶۲	ھەر مىندالە و جىھانى تايىدەتى خۇي ھەيدە
۲۶۵	يارىكردن و گەشەكردنى كۆمەلەيتى
۲۶۸	پەيۋەندى نىۋان مىندال و دايك و باوك (ھۆگرى)
۲۷۱	ناخۇشى نىۋان دايك و باوك و كاريگەرى لەسەر مىندال
۲۷۴	سايكۆدراما و چارەسەر كىردنى گىرقتەكانى مىندالان
۲۷۸	چالاككېيە ھۈنەرى و وىرزىيەكان و ھەنچۈۈنەكانى مىندال
۲۸۰	مىندال و پىشت بەستىنى بە كەسانى تىر
۲۸۴	مىندال لە شىر بىرىنەۋە
۲۸۷	پاداشت كىردنى قوتابى مىندال نەك سزادانى
۲۹۲	ئە و ھۆكارانەى دەبنە ھۆى دواكەوتنى ژىرى و بىر كۆلى مىندال
۲۹۹	مىندالى بە ھەرەمەندو بلىمەتەش گىرقت دروست دەكات
۳۰۱	گەشە پىكردنى چەمكەكان لە قۇناغى باخچەى ساوايان
۳۰۵	شەرو ناخۇشى مىندالان
۳۰۷	مىندالانى يەك خىزانىش شەردەكەن
۳۰۹	مىندالى لاسارو سەرەپۈ كىيە؟
۳۱۰	ھۆكارەكانى لاسارى و سەرەپۈيى مىندال
۳۱۲	شەرخوازى مىندالان
۳۲۰	ياخى بوۈنى مىندال و ھەرزەكار
۳۲۵	تەلەفزيۇن و رەقتارى شەرخوازى
۳۲۱	شەرو كوشتارو مىندال
۳۲۴	مىندال بۇ دىزى دەكات؟

لاپەرە	بايەت
۳۴۰	تەرس و چۈنەيتى چارەسەركردنى
۳۴۵	مىندال بۇ دەترىنىت و چۈنىش چارەسەردەكرىت؟
۳۵۲	مىندالى بىزراوو پشت گۈنخراو
۳۵۴	بارى دەروونى مىندالى پۇلى يەگەم
۳۵۶	مىندالە نوقستانەكان و پىنداويستىيەكانيان
۳۶۰	مىندالى ھەلچوو دەمارگىر
۳۶۴	كايووس
۳۶۶	عىنادى و كەللە رەقى مىندال
۳۷۰	قەسەكردن و رۇيشتن لەكاتى خەوتندا
۳۷۲	نىنۇك قىرتاندىن بە ددان
۳۷۴	پەنجە مژىن
۳۷۷	مىز كىردن بە خۇدا: ھۇكارو چارەسەركردن
۳۸۲	قوتابى بۇ لە قوتابىخانە رادەكات؟
۳۸۶	چەند رىنمايىيەكى پەرۋەردەيى بۇ دايكان و باوكان و مامۇستايان
۳۹۰	چەند ساتىك بۇ مىندالەكەت تەرخان بىكە
۳۹۴	تاوانى باوك، قوربانى مىندال
۳۹۶	ھەست كىردن بە جوانى
۳۹۸	چەپەلى و نارىكى ۋەك خويەكى خراپ
۴۰۶	رىز نەگرتنى كات و بەھىرۋدانى
۴۱۵	مىندال چۈن خۇى لە ئاۋىنەى خىزانەكەيدا دەبىنىتەۋە
۴۱۷	ھەست كىردن بە گۇناھو شەرمەزارى
۴۱۹	رووداوو مەترىيەكانى ئاۋ مال بۇ مىندال

لا پهره	بابه ت
۴۲۲	مندال و ههرزمار چوڼ له جوړی په یوه نندییه کان و شینوازی په رومردم کردن دمه گهن
۴۲۴	مندال و دیمو کراسیه ت
۴۲۶	مندالی خو په رست
۴۲۷	باری د مروونی مندالی نه خوش
	به شې دوو ههم (قوناضی ههرزمارکاری)
۴۲۶	قوناضی ههرزمارکاری
۴۲۹	جیاوازی نیوان باقی و ههرزمارکاری
۴۴۱	گلانده کان و کاریگه ریپان نه قوناضی باقی بوون
۴۵۲	هه لس و کهوت و جووڼه ی ههرزمار
۴۵۳	ته ندروستی ههرزمار
۴۵۴	ههرزمارو جوړه کانی
۴۵۶	تیورییه کانی ههرزمارکاری
۴۵۶	ههرزمارکاری دیاردهیه کی بایولوزییه
۴۵۸	ههرزمارکاری دیاردهیه کی کومه لایه تییه
۴۶۰	ههرزمارکاری دیاردهیه کی د مروونییه
۴۶۴	ههرزمارو گورانکارییه جه سته ییه کان
۴۷۰	گورانکارییه هه لچوونییه کانی قوناضی ههرزمارکاری
۴۸۰	شله ژان و گرفته د مروونییه کانی قوناضی ههرزمارکاری
۴۸۳	زینده خهون (احلام الیقظه)
۴۹۲	خوشه ویستی له قوناضی ههرزمارکاری
۴۹۸	ههرزمارو گه شه کردنی کومه لایه تی
۵۰۵	جوړه کانی خیزان و رنګدانه و هیان له سهر باری د مروونی

پېشەكى

سايكولوژىي گەشە ئەو ئقەيە ئە دەروونزانى كە گىرنگى بە گەشەكردنى مروۇ دەدات ئەو كاتەوۋە كە كە پېنى دەلتىن ھىلگەي پېتىنراو تا دواھەمىن رۇزى ژيانى مروۇ ، واتە گەشەكردنى ئەو ھىلگەي پېتىنراو (زايگۇت) ئەناو مىندالدىنى دايك و گەورەبوونى و دواتر ئەدايك بوونى . دواي قۇناغى پېش ئەدايك بوون گەشەكردنى مىندال پېندەنيتە قۇناغىكى ترمە ئەويش قۇناغى شىرخۇرىيە ، دواتر قۇناغى پېش چوونە خوئىندىنگا نىنجا قۇناغى خوئىندىنى سەرەتايى و دواتر قۇناغى ھەرزەكارى و كاملى و ئە ئوتكەو تروپكى قۇناغەكانىش قۇناغى بەسالاچوونە . ھەريەك ئە ئەو قۇناغانە تاييە تەندىتى خۇي ھەيەو ئەھەر قۇناغىكىدا ژمارەيەك گۇرپانكارى روودەدەن كە جىيائ دەكاتەوۋە ئە قۇناغەكانى تر .

كاتىك ئىمەي دايك و باوك و مامۇستا و تاكەكانى ترى كۇمەل شارمزاى پىويستمان دەريارەي گۇرپانكارىەكانى قۇناغەكانى گەشەكردن دەيت . ئەوا دەتوانىن بە شىوۋەيەكى راست و دروست مامە ئە لەگەل مىندال و ھەرزەكارەكانمان بگەين و ئەزۇر كىشەو گىروگرفت رزگارمان بىت . بەلام ئەوۋى جىگەي داخە زۇربەي زۇرى تاكەكانى كۇمەلگا شارمزاى پىويستيان دەريارەي قۇناغەكانى گەشەكردن نىە ، نىنجا لەبەر ئەوۋى زانىيارى پىويستيان نىە ، ئەوا زۇر جار لەكاتى پەرومردەكردن و فېركردن و مامە ئەي رۇژانەياندا لەگەل مىدالەكانىيان ، رووبەروۋى كۇمەللىك كىشەو گىروگرفت دەبنەوۋە .

ئەم كىتەبە بۇ ھەردوۋ قۇناغى مىندالى و ھەرزەكارى تەرخان كراوۋە باسى سەرچەم گۇرپانكارىيە (جەستەيى و جوۋنەيى و عەقلى و مەعرىفى و ھەئچوونى و كۇمەلايەتى و ئەخلاقيەكان) دەكات بەر ھىوايەي بىيىت بە سەرچاۋەيەكى زانستى بۇ سەرچەم مامۇستايىن و دايكان و باوكان و خوئىندكارو قوتابىيانى خۇشەويست .

ھەممۇمان دىزانىن كە قۇناغى مىندالى گىرنگى خۇي لە ژيانى ھەمۇو مۇقۇتكا ھەيەو زۇر لە دەروونزانەكان بە بناغەي كەسايەتى مۇقۇ دادەنن و لەو بىرۋايەدان كە بىلەماكانى كەسيتى مۇقۇ لە پىنج شەش سالى يەكەمى قۇناغى مىنداليدا بۇنياد دەنریت. لەبەر ئەو دەنریت گىرنگى زۇرى پىندىریت و سەرچەم پىنداويستىيە فسيولوژى و دەروونى و كۆمەلەيەتەكان لەم قۇناغەدا بۇ مىندال دابىن بىكرىت بۇ ئەوئى لە داھاتوودا كەسيتكى دەروون دروست بىت و دوور بىت لە گرفت و نەخۇشى دەروونى .

ھەرزەكارىش يەككى تەرە لە قۇناغەكانى ژيانى مۇقۇ و گىرنگى خۇي لە ژيانيدا ھەيە، لەم قۇناغەدا كۆمەلەنك گۇرانتكارى (جەستەيى و كۆمەلەيەتى و ھەنچوونى و ژىرى) روودەدەن و رەنگدانەوئى راستەوخۇيان لەسەر بارى دەروونى ھەرزەكار ھەيە. كاتىك دايك و باوك و مامۇستاو كەسالى تىرى چواردەورى ھەرزەكار شارەزايان دەربارەي ئەم قۇناغە دەنریت، ئەو بىگومان دەتوانن بەسەر كەوتوانە مامەلە لەگەل ھەرزەكار بىكەن و ژىنگەي گونجاو بۇ گەشە كەردنى بىخولقنن

بەلام كاتىك ئىمەي گەورە وەك پىنوئىست زانىيارىمان نەنریت، ئەو زۇر زەحمەتە بتوانن بەسەر كەوتوانە مامەلە لە تەك ھەرزەكار و گۇرانتكارىيەكانى قۇناغەكەي بىكەين ئەم كىتەبە تارادەيەكى باش بەشئوئەيەكى زانستىانە تىشكى خستۇتە سەر ھەردو قۇناغى مىندالى ھەرزەكارى و زۇر بەي گۇرانتكارىيە گىرنگەكانى ئەو دوو قۇناغە و چۇنەيتى مامەلە كەردنى دروست لەتەك مىندال و ھەرزەكار لەبەر ئەو زۇر پىنوئىستە ھەمۇو دايك و باوك و مامۇستاو كەسەك كە مامەلە لەگەل مىندال و ھەرزەكار دەكات بىخولقننەو، بۇ ئەوئى بتوانن بەشئوئەيەكى زانستىانە پەي بە نەننى و بارى دەروونى مىندال و ھەرزەكار بىكەن و كەش و ھەوئى دەروونى و كۆمەلەيەتى گونجاويان بۇ بىخولقننن، تا مىندال و ھەرزەكارەكانەمان لەلادان و سەرەپۇيى و نەخۇشى و گىرقتە دەروونەكان دوور بىخەينەوئى بە ناسالى بەھەردو قۇناغى مىندالى و ھەرزەكارىدا تىپەپەن. سەرەپۇئى ئەوئى زۇر

پىئويستە ھەموو ھەرزەكارىك نەم نووسراۋە تاۋتۇى بىكات بۇ ئەۋەى شارمزاى بارى دەروۋنى خۇى و گۇرانتكارىيەكانى قۇناغەكەى بىيت.

بەنەركى سەرشانى خۇمانى دەزانىن كە سوپاسى بەرپىزان (پ ي د لويس كارلۇ) لەزانكۇى دھوك — كۇلىزى پەرومردەى بونىاد ۋە (د صابر بۇكانى) مامۇستا لە كۇلىزى زانستە مرقايەتەكانى زانكۇى سلىمانى بگەين كە بەكارى ھەلسەنگاندىنى زانستى نەم كىتەپ ھەلسان سەرماى سوپاس و پىزانىن بۇ بەرپىز (پ ي د. بەكر عومەر عەلى) لەزانكۇى سلىمانى — كۇلىزى زمان كە نەركى زمانەۋانى نەم كىتەپى گرتە ئەستۇ

لەكۇتايدا ئەۋە ماۋە سوپاسى بەرپىزان سەرۋك و ئەندامانى لىژنەى پىشتىگىرى تويژىنەۋەى زانستى و دانانى كىتەپ و ۋەركىپان لەسەرۋكايەتى زانكۇ بگەين

د كەرىم شەرىف قەرەچەتانى

سىنمەلى - ۲۰۰۸

گربگی سايكۆلۆژىيائى مىدان
قۇناغە كالى گەشە كىردى سايكۆلۆژىيائى مىدان
مىرۇقى سەرەپايى
قەيسەفەي بۆلەننى
ئايىنى پىرۋى ئىسلام
قەيلاھ سۈھەكان
سەردەمى دەرگەۋىتى سايكۆلۆژىيائى مىدان نە شىۋەپەكى رانستى

گىرنگى سايكولوژىي مىدال

سايكولوژىي مىدال بە شىكە ئە سايكولوژىي گەشەكردن (علم النفس المص) ۋە سايكولوژىي گەشەكردىش يەككىكە ئە بۈرەكلى سايكولوژىي. سايكولوژىي گەشەكردن سەرخەم گۇرۇپپىيەكلى زىيىنى مەۋقە (ھەر ئەيەكەم رۇزى دروست بويىمەۋ ئەۋ مىداللى دايىكدا تەۋەككۈ دۈۋەمىر رۇزى زىيىنى) دەۋىرەمەۋ، ۋاتە قۇتاعەكلى (يىش ئەدايك بوون، شىرەخۇرى، يىش چۈۋە قۇتاعە، ھەرەكارى، كاملى، پىرى) ئەلام سايكولوژىي مىدال تەۋە تەۋىيەمەۋ ئەسەر قۇتاعى مىدالى دەكت ۋ ئە گۇرۇپپىيە گىرەت ۋ يىنداۋىستىيەكلى دەكۇلنىمەۋ. ھەمەۋ دەۋرەۋىزەكەن ئەسەر گىرەكلى قۇتاعى مىدالى كۆكى ۋ داۋاي لىكۇلنىمەۋى گۇرۇپپىيەكلى دىيارەكلى دەكەن ئەمەلەستى ۋەسە كىرەن ۋ لىكەلەمەۋ يىش يىش كىرەن ۋ كۆنرۇق كىرەن، گىرەكلى سايكولوژىي مىدال ئەم خالەۋى لاي حۈرەمەۋ دەۋرەكەۋىت:

۱- مىدال داۋاي ئەدايك بوون لاۋزىرەن ۋ نى دەسەلەتەن بويىمەۋى زىيان ۋ مەنەۋى يەمەستە بەخەمەتگۇرارى كەسلى حۈرەمەۋى، چۈكە ئەۋالەۋىيە نەۋ بىخاۋەمەۋ خۇي ياك لىكەمەۋ يىنداۋىستىيەكلى تىرى زىيىنى دابىن بىكەت ۋ ئە مەترسى ۋ ھەرەشەكلى زىيان خۇي يىيازىرەن ئە يىچەۋەنەۋى رۇر ئە يىچەۋى بىلەمەۋ نازەل ۋ بويىمەۋىرەكلى تىر، كە ھەر ئەۋاي ئەدايك بوون ئەۋەۋەۋەكلى كەم ئە نەۋالەۋىيە ھەيە كە خۇيان ئەگەل دەۋرەۋەۋەكەن بىزارىش.

۲- قۇتاعى مىدالى مەۋقە ئەگەر بەراۋەد بىكرەت بە قۇتاعى مىدالى بويىمەۋەۋەكلى تىر، ئەۋە درىزىرەن قۇتاعە. ئەم قۇتاعەۋ مىدال يىنداۋىستىيە ئە ھاۋەكلى كەسلى تىر ھەيە دەۋىت قىرى رۇر مەۋىت ۋ خۇۋ داب ۋ بەرەت ۋ يىشەۋ چالاكى بىكرەت. ئەبەر ئەۋەۋە دەۋىت بەۋرەۋى ئەم قۇتاعە بىكۇلنىمەۋ يىنداۋىستىيە ۋ گىرەت ۋ گۇرۇپپىيەكلى دىيارى بىكرەت

۳- دىيارىكەۋى يىنداۋىستىيەكلى قۇتاعەكلى مىدالى (يىش ئەدايك بوون، شىرەخۇرى، يىش چۈۋە قۇتاعە چۈۋە قۇتاعە) ۋ دابىن كىرەن زىيىنەۋى كۆنخاۋ بۇ بىر كىرەن.

۴- دابىنى يىتەر (مەيارى) دروست بۇ دەست بىشان كىرەن رىچكەۋى گەشەكەۋى ناسىلى مىدال ۋ ناسىمەۋى ئەۋالەۋى كە ئەۋ رىچكەۋە لايان داۋە.

۵- رابىنى ھۇي ئەۋكەۋەن يان يىش كەۋىنى گەشەۋى ناسىلى مىدال ۋ دەست بىشان كىرەن خرابى ۋ باشىەكەۋى.

۶- دەست بىشان كىرەن مىداللى ئەۋكەۋەۋەۋەۋە گىرەت ۋ ھەۋەۋەۋەۋە بۇ چارەسەۋەۋەۋەۋە بەشۈۋەۋەۋە كىشە سايكولوژىي مىدال گىرەكلى بەم دىيارەۋە گۇرۇپپىيەۋى حۈرەۋە دەۋاۋ بەشۈۋەۋەۋە رابىنى لىيان دەكۇلنىمەۋ:

۱- گەشەكەۋەۋە جەستەۋى ۋ ھەستى ۋ ھەۋەۋەۋە مىدال ۲- گەشەكەۋەۋە كۆمەلەۋەۋە ۋ ئەخلاقى.

۳- گەشەكەۋەۋە زىرى ۋ رابىنى ۴- گەشەكەۋەۋە ھەۋەۋەۋە ۵- قۇتاعەكلى گەشەكەۋەۋە ۶-

گىرەۋەۋەۋە كەۋە قۇتاعە. ۷- يىنداۋىستىيەكلى ئەۋ قۇتاعە

ھەرۋەۋە ھەر ئەۋەكەۋە سايكولوژىي مىدالەۋە دەۋالەۋە ئە گىرەت ۋ بەخۇش ۋ ئەۋەۋەۋە دەۋۋەۋە ۋ كۆمەلەۋەۋە كەۋە كەۋەۋە.

قۆناعەکانی گەشهکردنی سایکۆلۆژیای منداڵ

پێشهکی:

ئەو زانیاری و شارەزاییانەی کە ئێستا ئەندەردەم دیدو دەستی خۆنەردا هەیە دەربارەی منداڵ و ھەرزەکاری سایکۆلۆژیای گەشهکردن، یەكسەر کوت و پیر لەکانیکی دیاریکراویدا پەیدا نەبوو. بەئێوە بەچەندەھا قۆنەدا نێیەریووە دەبەھا بگرە سەدەھا ھەیلەسووف و زاناو نووسەر بەبۆچوون و توێژینەوکانین لەشداری دەوتەمەندکردنی ئەو ھوارە گرنگەیان کردووە، نەتەم نایب ئەوشمان لەیاد نەیت کە ھەبەیک ھەیلەسووف و کەتە زانا رۆژی سەرەکیان لەگەشەکردنی سایکۆلۆژیای منداڵ بەناییەتی سایکۆلۆژیای گەشهکردن (علم النفس النمو) بەگشتی ھەبوو، ئینجا ئێوەی کەمێک شارەزای قۆناعەکانی گەشهکردنی سایکۆلۆژیای منداڵ بین، دەیت گەشتیکی حیرا بەناو لایەزەکانی مێژوودا بکەین

مرۆفی سەرەتایی:

پیش ئەوێ مرۆفایەتی یی بێنە قۆناعی شارستانیەتەو، ئەسەر دەمێکی پیر لەنەزانی و تاریکید دەژیا، مرۆفی ئەو کاتە زانیکی رۆژ سادەو ساکاریان ھەبوو ھیچ قۆنەبجانبەو دامەزرانیکی کۆمەڵایەتی و نامر رنکی رگەباندن نەبوو کە ئەو مرۆفانە فێری چۆنەیی گەشهکردن و پەرەدەکردنی منداڵ نەن و قۆنەکانی گەشهکردن و پێداویستی و گگیروگرفتەکانی ئەو قۆناعانەیان یۆ شیتەل بکەدەو، بەئێوە لەچەند سەرچاوەیەکی دیاریکراووەو زانیاری سەرەتاییان دەربارەی منداڵ و چۆنەیی گەشهکردنی دەست دەکەوت، کە ئەوانیش ئێنی بوون ئە:

۱ دایک:

دایک رۆژ جار دەبوو بەسەرچاوەیەکی گرنگ بۆ زانیاری دەربارەی منداڵ و قۆناعەکانی گەشهکردنی، چونکە کانیک نافرەت دوو گیان دەبوو خۆی ھەستی بەکۆمەڵیک گۆرانکاری قسۆلۆژی و دەروونی دەکرد، ئۆ ئەوێ ئەتەمەنکی دیاری کراویدا ھەستی بەچۆنە خۆی کۆریەکەیی ناوسکی دەکرد ئینجا بۆ جاری دووھەم دووگیان دەبوو، ئەھەمان شتووی جاری یەكەم ئەدەورونەری ھەمان مانگدا ھەستی بەچۆنە خۆی کۆریەکەیی دەکردو، ئەم شتوویە رۆژ ئەدوای رۆژو سالی ئەدوای سالی ھەبەیک زانیاری لەلای ئەو دایکە دوو گیانانە دەربارەی کۆریەکانی ناوسکیان کەئەکە دەبوو، ئینجا ئەو دایکانە ئەو بەسەر ھات و پووداوانەیان یۆ یەکتەری ئاس دەکردو ئەو ئەدوای ئەوێ بۆ منداڵەکانیان (کچەکانیان) دەگێڕایەو، ھەروەھا دواي ئەدایک بوون دایک سەرجی منداڵە شیر خۆرەکەیی دەد و رۆژ ئەدوای رۆژی سەرەتایی دەربارەی ھەنس و کەوب و ھوت و شیرخۆاردن و ھات و ھاو رو چۆنەتی رۆش و فە کردنی ئاد، ئەلا زیاد دەبوو، ئەم شتوویە ئەو قۆناعی گەشهکردنی مرۆفانەنیدا دایک بەکێک بوو لەسەرچاوە گرنگەکانی زانیاری دەربارەی ھەبەیک لایەنی زانی منداڵ و ھەرزەکار. ھەرزەندە رۆژ جار کەوتوبە ئە ھەلە

ھەلسەھەي يۇنانى كۆن:-

يۇنانىيە كۆپەكان ئەو بىروايەدا نوون كە ژيان ئەمادەيەكەو كە شىۋەيەكى تايىيەتى ھەيە دروست دەپىت و رۇز ئەدوای پۇزىش تا دەپىت يەيۋەيەوۋىكى رىسەو گەشە دەكات، بەلەم دواي ئەوۋ بۇچوۋىكى تىريان ئەلا دروست بوو، ئەوۋىش ئەوۋەيە كە دروست بوۋى سىيىرمى پىلو ئەوۋەرۋەكدا ھىچ جىواۋىيەكى ئەگەل دروست بوۋى مەۋقەدا يىيە، ئەركى سەرەكى ئاۋرەنىش ھەلگىرىنى ئەو كۆرپەلەيەيە ئەو سكىدا تا گەۋرەو ئەدايك دەپىت. (السيد، ۱۹۷۴، ص ۲۵) ۋاقە سىيىرمى پىلو ھەمەو حاسىيەكەلى ژيانى تىدايەو يىۋىستى بە ھىلگۆكەي ئاۋرەت يە بۇ دروست بوۋى كۆرپەلە، بەلگە رۇتى ئاۋرەت ھەلگىرىنى ئەو سىيىرمەو حوارەن پىدان و گەۋرەكردن و ئەدايك بوۋىيەتى. ئىنجا ئەگەر بەچاۋىكى راستىيە بەراۋرد ئەيۋان ئەم بۇچوۋەو بۇچوۋەكەي ئەختاتۇن بگەين، دەگەيە ئەو دەرئەجائەي كە بۇچوۋەكەي ئەختاتۇن راستى و راستر بوۋە.

ئەفلاتۇن (Plato) (۴۲۷-۳۴۷ ب.ي.):-

ئەفلاتۇنىش ۋەك ھەيەسوفىكى ئەتۋانا بەشدارى دەرئەمەندكردى كەلتۈرۈ ھەرھەيگى سايكولوژيائى مەدالى كەدوۋەو ئەرۋر جىگەو بۇئەدا ئامازى بۇ كەدوۋە، ئەنەيەت لە كۆمارەكەشيدە پەلو پاىەي جىيەكەلى لەسەر ئۈلەست و لىھانۋىيەكەلى مەدال ديارى كەدوۋە. ئەپرواي ئەفلاتۇن دەپىت ئەركى پەرۋەردەكردى مەدال ئەنەمەي ھەي سائىۋە تا ئەمەي ھەزە سالى بەدەۋەت و مېرى سىيىندىرەت و ئەزىر چاۋدېرى ئەوۋا پەرۋەردە بىكرىت. ئەفلاتۇن داۋاي ئەوۋ دەكات كە دەپىت ھەۋلى ئەۋەندىرەت لەيىنچ سالى يەكەمى ژياندا ئۈلەست و خەزۋ ئارەۋو بەھەرەكەلى مەدال ديارى بىكرىت و جەمەتگورارى يىۋىستىش بۇ گەشەكردىيان دابىي بىكرىت، ھەرۋەها گىرگىيەكى زۇرىشى بەراھىنان و ھىزكردى مەدال و دەست يىشان كەدى جىواۋىيەكەلى ئىۋانىيان دەد، چۈنكە مەدالان ئەيۋان حۋاندا ئەرۋر لايەيەۋە جىواۋان. بەراي ئەفلاتۇن پەرۋەردەكردن و دروست كەدنى ھالۋاتىيائى باش و ئەسۋود يىۋىسى بەشۋاۋو رىيازى تايىيەتى ھەيەو دەپىت بەدۋايدا بگەرىي.

ئەرستو (۳۸۴-۳۲۲ ب.ي.):-

ئەرستو گۇرايكارىيەكى ئەنەۋەلى ئەھەلسەھەو نىرو بۇچوۋەكەلى يۇنانى كۇندا كەدو ئەو بىروايەدا بوو كە چارەۋۋى كۆرپەلەو دروست بوۋى يەيۋەستە بەھەرۋو تۈجمى نىرو مە، چۈنكە ئەنەجائى يەكگىرتى مەدەو ۋىئەو (المادة والصورة) (ژيان دروست دەپىت. مەدەش تايىيەتە بەنەۋەت و بە ھەتچوۋى و ئوقۇستەيەكەلىدە دەنەسرىيەۋەو ۋىئەو شىۋەش تايىيەتە بەپىاۋو بەكەملى و ژىرىيدا دەنەسرىيەۋە ئىيەا ئەگەر شىۋە بەكەملى و نى ئوقۇستەيە ۋەلەي پىاۋەۋە ھات ئەوۋ كۆرپەلەكە كۆر دەپىت بەلەم ئەگەر بەئوقۇستەيە و بەكەملى ھات ئەوۋ كۆرپەلەكە كچ دەپىت. ئەلەيەكى تەرۋە ئەرستو داۋاي ئەۋەي دەكرد كە دەپى گىرگى بەرھىيائى كارو چالاكىيەكەلى جەستەي مەدال پىدەت بۇ ئەۋەي بەشۋەيەكى باش لەش و جەستەي گەشە بىكات و ئىۋانىيە كۆپىرۋكى خۇي بىكات و بەسەر خەزۋو ئارەۋو ھەتچوۋەكەلىدە زالىيە ھەرۋەها گىرگىيدان

بەفکرکردنی هونەر و تام و چێز وەرگرتن لەشتی جوانی ئەکارێکی ییووست لەقەڵەم دەدا بۆ گەشەکردنی عەقڵی مندان.

ئایینی ئیسلامی پیرۆزە

ئایینی پیرۆزی ئیسلامیش لەزۆر نوارو لایەنی جیاچیاوه بەشداری بنیاتنانی سایکۆلۆژیای مندان بەنایبەتییو سایکۆلۆژیای گەشەکردنی ئەگەشی کردوووەو کاریگەری زۆری لەسەر بێرکردنەووەو بۆچوونی زۆر لەزاناکانی ئەو نواره هەبوو، هەر ئەمەش بۆ ئەوەی بێر و فەلسەفەی رابو فەیلەسوفەکانی وەک (ابن سینا، غەزالی، ابن خلدون.. ئاد) دەرئارەیی پەرۆردەو گەرنگی دان بە مندان. زۆر لەنایبەتەکانی قورئانی پیرۆزیش ئامارە بۆ قۆناعەکانی گەشەکردنی کۆریەئەو چۆنیەتی دروست بوون و گەشەکردنی دەکات لەوانە:

(ولقد خلقنا الانسان من سلاله من طين ثم جعلناه نطفه في قرار مكين ثم خلقنا النطفه علقه فخلقنا مضغه فخلقنا المضغه عظاما فكسونا العظام لحما، ثم انشأناه خلقا اخر فتبارك الله احسن الخالقين)، (ياأيها الناس ان كنتم في ريب من البعث فانا خلقناكم من تراب ثم من نطفه ثم من علقه ثم من مضغه مخلقه وغير مخلقه لنبين لكم ونقر في الارحام ما نشاء الى اجل مسمى. ثم نخرجكم طفلا لنتبينكم لعلكم تهابون. ومنكم من يتوفى ومنكم من يرد الى ارضه الى اخره). (سورمەتی المؤمنون، ئایەتی ژمارە ۱۲، ۱۳)

جۆن لۆک (John Lock) :-

فەیلەسوفی ئینگلیزی بەناوبانگ جۆن لۆک کە لەکۆتایی سەدەی هەقەهەمدا ژیاو، ئەبەکتەک لەئەووسراوەکانیدا کە بەناوی (سیرۆناوێدەکانی قایبەت ئە پەرۆردە)یە دەگەیت، مەدال ئەکاتی ئەدایک بووندا عەقڵی لایەپەرەیهکی سپی ئەئەوسراو، واتە مەدال ئەکاتی ئەدایک بووندا هیچ توانست و ئەهرەیهکی بۆمۆوی (ورائتی) نیەو عەقڵی وەک لایەپەرەیهکی سپی وابە کە هیچی ئەسەر ئەئەوسراو، بەئەکو زۆر ئەدوای زۆر دواي ئەدایک بوون ئەرێگەیی هەسەنەوێدەکانیەو (الحواس) فێری دیاردەکانی جیهانی دەرەو دەبێت. بەمانایەکی تر جۆن لۆک بڕوای ئەوای بەرۆتی ژینگە (البيئة) هەبەو ئە گەورەترین هۆکاری نیاننەری عەقڵی مەروقی دادەبێت. بەبڕوای جۆن لۆک مەدال ئەمادەیه نۆ وەرگرتن و فێربوونی هەموو جۆرە راسنیک و دەبێت ئەرێگەیی رەهینەوێدە فێری هەموو جۆرە زانیاری و شارەزایی و جۆرەوشنکی ناس و دروست نکریت و رەمەک و حەرە ناردەوێدە سەوشیە نازەئەبەکانیشی سەرکۆت نکریت بە بۆچوونی جۆن لۆک ژینگەیی ئەبارو گونجای هەبەش ئەبێوان مەدال ئەدەبێنە هۆی ئەوێ کە هەموو ئەو مەدال ئەبەیه کە شێوە هەئەس و کەوت بکەن، چونکە هیچ توانست و ئەهاتووێدەک ئە بۆماوە ناگۆتەرێنەو ئە بێنە هۆی دروست کردنی جیلاوی ئەکایەیی (الفروق الفردية) ئەبێوان ئەو مەدال ئەبەد، گوماییشی

ئیندا نیه که نه‌و بیرو بۆ‌جوونا‌یه‌ی حۆن لۆک بوون به‌سه‌رجاوه‌و هه‌وێن بۆ له‌دایک بوونی قوتا‌به‌نده‌ی ره‌وش‌نیه‌تی (المدرسة السلوكية).

جان جاک رۆسو (J.J. Rousseau) (1712-1778) -1

هه‌یله‌سووفه‌یکه‌ی گه‌وره‌ی قه‌ره‌یسی بوو که له‌سه‌ده‌ی هه‌ژده‌هه‌مه‌دا ژباوه‌و رۆژ بێرو ناوه‌ری به‌روه‌رده‌ی ده‌ریاره‌ی مێدال هه‌بووه‌ رۆسو به‌پێنجه‌وه‌یه‌ی (هۆنر) موه‌ له‌و پڕوایه‌دا بوو که سروشتی مێدال خێرخوارمو هه‌یج تۆوو ناماده‌باشیه‌کی شه‌رحواری ئیندا نیه‌، به‌لام کۆمه‌ل و دام و ده‌رگانه‌ی به‌ره‌و شه‌رحواری ده‌یه‌ن. هه‌ر له‌هه‌ر نه‌وه‌ش بووه‌ که به‌رده‌وام داوا‌ی نه‌وه‌ی ده‌کرد که ده‌ییت مێدال به‌سه‌ریه‌ستی دوور له‌کۆمه‌ل و دام و ده‌رگانه‌ی له‌سروشدا بژی. چونکه‌ مێدال هه‌ر نه‌ بۆماوه‌ حاوه‌لی هه‌ست و ناماده‌باشیه‌کی له‌خلاقه‌ی تایبه‌ته‌، که به‌هۆیه‌وه‌ ده‌توانیت ره‌وشته‌ باشه‌کان له‌خراپه‌کان حیا بکاته‌وه‌و پارێزگاری له‌و سروشته‌ پاک و دێ‌گه‌رده‌ی بکات به‌لام نه‌گه‌ر به‌رده‌وام له‌ناو کۆمه‌له‌دا زیان نه‌وه‌ نه‌و کۆمه‌له‌ رۆژ له‌داوا‌ی رۆژ به‌ریه‌ست و رێگر له‌هه‌رده‌م هه‌روو ئاره‌زووه‌کانیدا داده‌نیت و وورده‌ وورده‌ به‌ره‌و شه‌رحواری ده‌یات و له‌پێچکه‌ سروشتیه‌ ناساییه‌که‌ی حۆی دووری ده‌خاته‌وه‌.

به‌پروای رۆسو گه‌رانه‌ده‌وه‌ نۆ ناوه‌شی سروشت له‌ها رێگایه‌ بۆ جاک کردنی هه‌ئه‌گانه‌ی تاک و کۆمه‌ل. نه‌وه‌ی شایانی ناسکردن نیت رایه‌گانه‌ی رۆسو نه‌ ئافه‌ک‌کردنه‌وه‌ به‌سه‌له‌یه‌ی پڕوایه‌ی بوون له‌راو بۆ‌جوون و تێرمانی تایبه‌تی هه‌یله‌سووفه‌یکه‌ی ده‌ریاره‌ی مرۆف و چۆلبه‌تی به‌روه‌رده‌کردنی، به‌لام به‌شیوه‌یه‌کی گشتی کاربگه‌ری رۆزبان له‌سه‌ر پڕۆسه‌ی به‌روه‌رده‌وه‌ هه‌رکردن هه‌بووه‌و بۆ‌یه‌ته‌ هه‌وێن و سه‌رجاوه‌ بۆ دامه‌زرانه‌ی رۆژ قونا‌سجانه‌و رێباری دیموکراسی و بێشکه‌وه‌سجوار.

جان جاک رۆسو له‌ساڵی (1762) دا کۆتیه‌ به‌ناوایه‌گه‌که‌ی ده‌ریاره‌ی چۆلبه‌تی به‌روه‌رده‌کردنی مێدال له‌ژێر ناویشانی (Emile) (ئه‌میل) دا‌و بوو به‌ ئیسجیلی به‌روه‌رده‌کردنی سه‌رده‌مه‌که‌ی و قۆناغه‌کانی دوا‌ریش، رۆسو له‌و کۆتیه‌دا به‌دوو‌رو درێژی بای قۆناغه‌کانی به‌روه‌رده‌کردنی ئه‌میل ده‌کات و نامه‌زه‌ بۆ گه‌رنگی راه‌نه‌ن و نا‌قی کردنه‌وه‌و جالاک‌ی سه‌ریه‌خۆو سه‌ریه‌ستی مێدال ده‌کات و به‌سجایه‌ی گه‌شه‌کردنیان داده‌نیت.

پستالۆزی (Pestalozzi) (1726-1827) -2

یه‌کێک بوو له‌و که‌ئه‌ هه‌یله‌سووفه‌انه‌ی سه‌ده‌ی بۆ‌رده‌هه‌م که به‌ته‌واوی لایه‌بگری راو بۆ‌جوونه‌گانه‌ی رۆسو بوو ده‌ریاره‌ی مێدال و به‌روه‌رده‌کردنی پستالۆزیش پڕوای واته‌و که سروشتی مرۆف خه‌رجاوه‌و به‌رده‌م هه‌وێن کاری خێر ده‌دا، کاتیکیش ده‌ییت به‌شه‌ر حواری، نه‌وه‌ له‌نه‌ه‌جانی نه‌وه‌وه‌یه‌ که هه‌موو ده‌رواره‌و ده‌رگانه‌ی خێر به‌پروایه‌دا دا‌خراوه‌.

پستالۆزی یه‌که‌م که‌س بوو که به‌شوارانه‌ی رانسییانه‌ رانیاری ده‌ریاره‌ی مێدال کۆکرده‌وه‌، له‌وێش له‌پێگه‌ی سه‌ریخ دان و ئێتیبی کردنی هه‌نس و که‌وه‌ی واقه‌عیه‌یه‌ی مێدال‌ده‌وه‌ بوو هه‌ر نه‌وه‌ش بوو پانی پێوه‌نا که بۆ ماوه‌یه‌کی زو‌ر تێتیبی کۆره‌که‌ی حۆی بکات که ته‌مه‌نی سێ ساڵ و بێ‌لوو له‌م رێباره‌ ژانیارییه‌کی رۆژی ده‌ریاره‌ی هه‌یله‌یک لایه‌نی گه‌شه‌کردنی مێدال کۆکرده‌وه‌و له‌ساڵی (1774) دا وه‌ک یه‌دا‌شنامه‌یه‌ک پێ‌خۆی کرده‌وه‌.

فرویل (Froebel) (۱۷۸۲-۱۸۵۲)

په ګنګه لهو هه یله سوفانه ی که شونې به یه چې هوی له سایکو لۆژیای منداآدا به چی هېشتووو
تائیتاس بیرو بۆچوونه کالی لهواری په روم روم کردیدا کاریګه ری خویڼ هیه. هر وېل به یه که م
دامه ررینه ری باچه ی ساوایان داده نریت و سور نوو له سر نه ووی که دهیت بواری ته او بۆ
چالاکو یاری کردنی مندان نر حسیندریت. چونکه ګر ګی خویان له ګه شه کردنی منداآدا هیه
به نایه تیش ګه شه کردنی روحی و نه خلاقین. هر نه مهش نوو که وای له هر وېل کرد له سالی
(۱۸۱۶) دا له او که پری ګوندی کی نه لمانیدا ناموزګای په روم رومی نه لمانی بۆ (۵) پیچ مندان
بجوووک بکنه ووه.

ههروهه له ساڵی (١٨٣٦) گێنێنکی به ناو نیشانی (پهروهه دهی مروڤ) لاڤوکردهوه، که تبايدا ناماره بو
گرنگی به کارهێنای چالاکی و یاری سهزیه ست له ئیکۆلێیهوه و پهروهه کردنی مەداڵدا دهکات.
هروێل ههردموام نامۆزگاری دایکان و ناوگای دهکرد که نهگهر دهتوان دهشک له باخچهی
ماله که یان بو پرێکردی مەداڵه کابان تهرخان کهن، ئیتر نهو کاته مەداڵ بو خۆی رهوه کهی نه
دیوو نهو دیو دهکات و دهیجیتی و ناوی دهکات. ههروهه رۆژ چالاکی وهک یاری کردن و گۆرانی و
چیرۆک و... هتد. بو باخچهی ساوايان پێشنیر کردوه. (الالوسی، ١٩٨٣، ص ١١١-١١٣).
هروێل داوای نهوهی دهکرد که دهییت رێگه به مەداڵ بدریت بو نهوهی راستهوخۆ مامهله لهگه
ژینگه و ست و کهل و پهلهکای بکات، چونکه له رێگه یانهوه سارهزای ژینگه و فیری دیاردهکای
دهییت و سارهزایی و راباری ریا ته دهییت.

داروین (Darwin) :-

[illegible][illegible]

جېڭى جۇيەنى كە بېگىن، رۆرىنى ئۇ زانىيارىنى كە تاۋەككۈ گۇناھى سەدى ئۆردەھەم ۋ سەرەتى سەدى بېستەم دەرەدى ساپكۆلۇزىي مېدال كۆكرانەۋە رۇر رانستى ووردو بەكەك ئىك نەبون،

چونكى زۇررىيان ئىرىتى بون ئە ئۇچوونى قەلىسەنى و گىئراسىنەو و تۆماركردنى رىچكەي گەشەكردنى زىمانى مىدالانى مەيلەسەو و نووسەران يان مىدالانى خوشك و براكالىيان، كە ئەمەش زۇر كەم و كورتى و دەلاقەي گەمورىيان ئىندا بوو ئەوانە،

۱- بەشپەيدەكى مېتودى زالىتى كۆمەكرابوونەو.

۲- ئەچەند كات و شۆنىكى يىچرىچرو جىوار جىواردا كۆكرابوونەو.

۳- چونكى زۇررىيان رابىارىيەكان ئە سەر مىدالانى جۇيان و كەس و كارىيان بوو، ئەمەر ئەو دوورنىيە كە ئەمەش ناسى لايەتە ناسەكالىيان كىرەيت و كەم و كورتى و لايەتە جىرايەكالىيان پىشت كۆى جىستى.

۴- ھەر يەكەيان ئابەت بوون بەيەك خالەت و ئانوارىيە كىشەند (الغىمىم) ئىكرىت و رەشتى مىدالانى تىرى پىن لىك بىدرىنەو. (كۆنەر، ۱۹۷۰، ص ۲۰-۲۱). بەلام ئەگەل ئەو كەم و كورتىيەشدا كىرىكى جۇيان ھەر ھەبوو لەسەر بەرمو پىش چوونى سايكولوژىي مىدالدا.

سەردەمى دەركەوتلى سايكولوژىي مىدال بەشپەيدەكى زالىتى

سايكولوژىي مىدال وەك بىوارىكى زالىتى كىرىگ ئەكۆتلى سەدەي نۆردەھەم لەسەر دەستى (ج). ستەلى ھۆل (G. Stanley Hall) كە بەرىپەندەرى زالىكى كىلارك بوو ئەمەرىكا، سەرى ھەندە. ھۆل ئەيەلى سەردەكى كىرىكى بەيىكەندەكسى (مەنوبىت) غەقلى مىدال دەدا بۇ گەيشىنىش بەم ئامانجەي شىوارىكى بوبى ئە بە ئاكام گەيەندەي ئوتىزىسەو كۆكرەندەي رابىارى داھىيا، ئەمەش مېتودى (رابىرس) (الاستىيان) بوو، كە ئەم ھەول دان و داھىيەندە (ستەلى ھۆل) پىش بەسەندەي دەست پىن كىردى كاروانى ئوتىزىسەو زالىتى لەنوارى سايكولوژىي مىدالدا دادەندىت ھەرچەندە كارەكالى (ھۆل) ئەپنى يىنۆدە راسىيەكالى ئەمرو كەم و كورتى زۇررىيان ئىندا بوو بەلام ئەگەل ئەو شەدا بەكارى زالىتى ئەقەلەم دەندەن چونكى زامەيەكى زۇرى لەمىدالان وەردەكىرت و ئوتىزىسەو ئەسەر دەكەن كە ئەوانەدا ھەبوو پىرۇسەي كىشەندەن بەئاكام بەگەيەندىت.

ئەمەر رۇشەي ئوتىزىيەكەي داروین، دامەردەندەرى سايكولوژىي گەشەكەندە (ستەلى ھۆل) گەيشە ئەو بىروانەي كە قۇناعەكالى گەشەكەندە مىدال كورتىكراوئەي مېژووى قۇناعەكالى گەشەكەندە مېژوفايەتتە، واتە ھەر قۇناعەكى گەشەكەندە مىدال كوزارنى ئەيەكەك ئەو قۇناعە دەكات كە بەدەرتىزىي مېژو مېژوفايەتى پىندا ئىيەپنە ھەر ئەمەر ئەمەش ھەنسا بەندەھام گەيەندەي جەندەھە ئوتىزىسەو لەسەر رەشت و ھەئس و كەوتەكالى مىدال، ئەمەندەستى تىگەيشى رەشت و ھەئس و كەوتەكالى مېژو ئەكەشنى ئە قۇناعە جىياكالى گەشەكەندە مېژوفايەتتە. ئەمەش ئەو ئوتىزىسەو ئەلەدا سەرىجى زۇر لايەتى رەشتى مىدال ئەكالى يارىكەندە، دىوسە كىردى يەيەندەي كۆمەلەيەنى... قەد دەدا. (الروبعى، ۱۹۸۹، ص ۱۱-۱۲).

مېندل (G. mendel)

راو ئۇچوون و ياساكالى مېندل مېتو مېزىكى زۇرى دەندەرى كىرىكى ھەرىكە ئە ئۇمەو زىيەكە دىوسە كىردە. ياساكالى مېندل دەندەرى جۇيەنى كواسىسەو جاسىدەت و سىمەكەن لەبەوكان و

ب. قوتابخانه‌ی ره‌وشتیانی:-

له‌سیه‌کانی نهم سه‌ده‌یه‌دا، قوتابخانه‌ی ره‌وشتیانی که قوتابخانه‌یه‌کی ده‌روونی نه‌میریکیه، گرو تهنکی زانستی له‌هیری له‌سایکولوژیای مبدال دا، وه‌ک ناشکرایه نهم قوتابخانه‌یه له‌یلای یه‌که‌م گرگی له‌هۆکاری ژینگه‌ ده‌دات و بۆماوه ناماده‌باشیه‌کانی مبدال به‌هۆکاریکی لاهوکی و ساده له‌قه‌نهم ده‌دات و به‌روای به‌راوه‌رکرن و تیرامان (الاستییان و الاستیطان) نیهو به‌که‌ره‌سته‌ی راسنیان دابایت و له‌جیانی نه‌وه سه‌رنج و نییینی رانستی (الملاحظه‌ العلمیه) بۆ کو‌کردنه‌وه‌ی رانیاری به‌کارده‌هینی.

نهم قوتابخانه‌یه ده‌روازه‌ی زۆری بۆ توێژینه‌وه‌ی رانستی له‌هاری سایکولوژیای مبدالدا کرده‌وه‌و زۆر نانه‌نی گرنگی‌شی وروژاند به‌روای نهم قوتابخانه‌یه ژیری مبدال وه‌ک لایه‌ره‌یه‌کی سینی وایه‌و له‌توالای نه‌و ژینگه‌یه‌ی که نیایدا ده‌ژی هه‌یه که به‌نازه‌زووی خۆی نه‌و لایه‌ره‌ سپه‌ ره‌ش بکاته‌وه، هه‌ر نه‌مه‌ش بوو که‌وای له‌ (واتسن)ی دامه‌رینه‌ری نهم قوتابخانه‌یه کرد که بۆلت [ده (۱۰) مبدالی ناسایی و ئی بوه‌سانیم بده‌نی، من هه‌ر له‌خۆمه‌وه به‌نی ده‌ست بی‌شان کردن یه‌کیکیان هه‌له‌نێرم و به‌نازه‌رووی خۆم رای ده‌هینم و چه‌م بۆی نه‌یکه‌م نه‌وه، نه‌گه‌ر به‌هۆی نه‌وا نه‌و مبداله‌ ده‌که‌م به‌یریشک، یان هه‌به‌رمه‌ند یان رانا یان باررگان یان در یان سوانکه‌ر] (الالوسی، ۱۹۸۳، ص ۶۶).

واته به‌به‌روای (واتسن) و هاوه‌له‌کانی بۆماوه‌ توایسته نابیه‌یه‌کانی مبدال هیچ گرگیان بیه‌و نه‌ها روئی سه‌ره‌کی بۆ نه‌و ژینگه‌یه‌یه که نیایدا ده‌ژی، هه‌رچه‌نده نهم بۆچوونه‌یان هه‌له‌یه‌و تووشی زۆر ده‌خه‌و گله‌یی کردن، به‌لام له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا راو بۆچوونه‌کانی نهم قوتابخانه‌یه پالی به‌زۆر توێژه‌رو ده‌روونه‌وه‌ با که گرگی له‌ژینگه‌و شیوازی به‌روه‌رده‌و سراو پادا‌شت و چۆنیه‌نی دروس کردنی ره‌وست و به‌کاره‌ینانی شیوازی سه‌رنج دان و نییینی کردن نه‌دن.

ج- پیاچیه:-

رانای سوپیری پیاچیه یه‌کیکه له‌و که‌له توێژه‌روه‌وه‌ی که به‌توێژینه‌وه‌کانی به‌واری سایکولوژیای مبدالی زۆر زۆر ده‌وته‌مه‌ند کرد.

پیاچیه به‌کیکه له‌و رانانه‌ی که به‌هۆی به‌یاحی عه‌ق‌لی مبدالدا چۆته خواره‌وه‌و له‌هه‌موو زاناکانی تر با‌ستر چۆنیه‌نی گه‌شه‌کردنی عه‌ق‌لی مبدالی شیه‌ل کردۆته‌وه‌و قۆناعه‌کانی به‌ووردی دیاری کردۆوه. هه‌ر راو بۆچوونه‌کانی پیاچیه بوو که پالی به‌ده‌یه‌ها بگه‌ر سه‌ده‌ها توێژه‌رو راناوه‌ با که‌ده‌ست بکه‌ن به‌توێژینه‌وه‌ی رانستی له‌هاری گه‌شه‌کردنی عه‌ق‌لی و نه‌حلاقی مبدالدا. جان پیاچیه زۆر به‌توندی ره‌حه‌ی له‌ (واتسن) و هاوه‌له‌کانی گرت، له‌به‌ر نه‌وه‌ی که نه‌ها گرگیان به‌هۆکاری ژینگه‌ ده‌دا، به‌لام جان پیاچیه له‌و به‌روایه‌دا بوو که که‌سه‌به‌تی و ره‌ووشتی مروه‌ ده‌رنه‌نجایی کارێکه‌ردنی هه‌ردوو هۆکاری ژینگه‌و بۆماوه‌یه واته‌ شاره‌زایی (هنرپوون) و که‌یه‌ (النضج).

د- نەنسرۆیۆلۆژیای:

رانایانی ئەم بوارەش خزمەتێکی رۆری سایکۆلۆژیای مەدائیان کرد، ئەنسرۆیۆلۆژیای ئەو زانستەیه کە گرێگی بەتوتێزبەوهی هۆرو نیرەو کۆمەڵگا سەرەسایەکان دەدات بەمەنەستی رانیی یاسا هاوبەشەکانی نێوان هەموو کۆمەڵگاکان و ئەو جیاوازییانەی کە لەنێوان کۆمەڵگا سەرەسایە و کۆمەڵگا پێشکەولووەکاندا هەیە زانیانی ئەم بوارە گەشتە ئەو راستیانەی کە کەلتور و رۆشنبیری گەلان رۆلی کاریگەری خۆیان لەسەر کەسایەتی ناکە کاتیان هەیە.

پەکیک ئەو زانیانە (مارگرت مید) نوو کە نوێزبەوهی ئەسەر سی (۲) هۆری سەرەسایە (عینیای نوی) کرد بەمەنەستی زانیی کاریگەری خۆری راهێنایی کۆمەڵایەتی ئەسەر کەسایەتی مەدائەکاتیان لەدەشتوویدا. ئەم رانستە تارەبەش زۆر نەتەنی گرێگی وروژاندو شۆین پەنجەنی خۆی لەبۆری سایکۆلۆژیای مەدائدا لەحن هێشت.

۲- زیرەکی پێوەکان (مقایس الذكاء).

بۆ یەکەم جار لەسالی (۱۹۰۴) ئەسەر دەستی رانای قەرەجەسی (نیشە) زیرەکی پێو دانراو تووێرا لەسەرکەوونە ریزەری زیرەکی مەدائنی پێ لیتۆری و مەدائە دەبەنگ و دواکەوونەکان لەمەدائە ناسایی و زیرەک و نیشەتەکان حەب کەرتەوه دوا ئەدوای ئەوهش سالی ئەدوای سالی زیرەکی پێوی تر نامادە دەکراو زیرەکی و توانسەنە حیاچیاکانی مەدائیان پێ دەپێوان.

۳- رووداوێکاتی سالی ۱۹۲۰-۱۹۴۰.

لەنیشەکانی سەدهی بیستەم سایکۆلۆژیای مەدائ رۆر بەخیرایی گەشە کرد، ئەویش لەنەنجامی ئەو گرێگی دانە رۆرە رانایان نوو لەهۆناعی مەدائی. رۆر لەراناکان گەشتە ئەو نرۆبەنی کە شارەر نوون لەسایکۆلۆژیای مەدائدا زۆر گرەتی پەرورەدەیی و دەروونی چارەسەر دەکات، هەر لەم هۆناعەشدا زۆر ئەپەرورەدەیاران و رانایان دەستان کرد سەنەسمی کۆرو کۆبوونەوهو ناگاد رکەربەوهی دیکان و ناوکان و مامۆستانێن لەچۆلیەنی پەرورەدەکردنی مەدائ و شپورەکانی راهێنایی کۆمەڵایەتی دروست، هەرودها رۆر عەبادەو جێگای نایبەت نە توتێزبەوهو چارەسەرکردنی مەدائ کرانەوه. ئەلایەکی تریشەوه چەندەها دایەنگاو باخچەنی ساوبان ئە زۆربەنی رانکۆو کۆلیژەکانی پێگەیانندی مامۆستانیان وەک لانورێک بۆ نە ناکام گەیانندی توتێزبەوهی رانستی لەسەر مەدائ کرانەوه. هەرودها زۆر مەلەندی نوێزبەوهی مەدائ ئەنەمریکاو ئەوروپا کرانەوه (الروبعی، ۱۹۸۳، ص ۱۲-۱۴).

۴- سالی ۱۹۴۰- (بەدواوه).

لەکۆتایی سەدهی بیستەم، نوێزبەوهو هەول و کۆششەکانی رانایانی بۆری سایکۆلۆژیای مەدائ کۆرو نیشە جاری ئەما، ئەوهش لەپرای مێرووبووسان بۆ چەند هۆکاریک دەگەربەوه ئەوالە،

۱ زۆر ئو رو پىسپۇرى ئىر ئەسايكۇلۇژيادا سەرىيان ھەلداو بووئە ھۆى ئەوھى كە رياتىر ئەسايكۇلۇژيائى مىدال سەرىنجى رانايان و پىسپۇر ن بۆلاى خۇيان رالىكىش.

ب ھەلگىرسائى شەرى حىھائى دووھەم كە بوو ھۆى دەرىيەدەرو پەرەوازەكردنى رۇشسيران و دەسائى تۇتۇپلەوھو ئىكۇنلەوھى رانسنى ئەزۇرلەى ئوارەكان، بەئايەنلەى سايكۇلۇژيائى مىدال. بەلام ئەلەوھى رانسنى بەئىكائى سەدەى بىسەم جىرىكىتر گىرىگىدان ئەسايكۇلۇژيائى مىدال سەرى ھەلدايەوھو گۇرالكارى و گەشەكردىكى رۇر لەنپۇرە دەروونلەكان و مېتۇدو شىوازەكائى تۇتۇپلەوھى رانسنى و كۆكردەوھى رانلەرىدا پوويد، لەم قۇلغەد، رۇرلەى تۇتۇپلەوھوكان پىچكەو شىواری لانوورىيان وەرگىرت (الرونى، ۱۹۸۲، ص ۱۶ ۱۷).

دەم شىوھىە ئواری سايكۇلۇژيائى مىدال رۇر ئەدوای رۇزۇ سائ ئەدوای سائ گەشەى كرد، ئاگەيشتە ئەم ئاستەى ئەمرو كە ئەوھەدە زىبارىيەكان و پىسارەكانى رىادى كردووه. بۇلە ھۆى ئەوھى كە چەندەھا پىسپۇرى حىاجيا ئەسايكۇلۇژيائى مىدالدا دروست لىن و ھەر كۆمەلە رانابەك خۇيان بەلایەنكى سايكۇلۇژيائى مىدالەوھ (لایەنى زىرى، ئەخلاقى، كۆمەلەلەنى، زمانى، رۇلى سىكىسى، ھەلچوولى .. ئاد) چەرىك لىكەن.

بەلام ئەگەل ئەو ھەموو پىشكەوتلەشدا، ئاوەكو ئىستائى تۇرلىكى كىشتى كەسەرچەم دىاردەكانى سايكۇلۇژيائى مىدال لىك ئادەوھ نىلەو چەندەھا پىسپارىش لى وەلام، بەلام نىمە ئەوھ دىلپاين كە رۇزىك دىت ئەو لىپۇرەش ئەلەيك بىيىت و وەلامى ئەو پىسپارىش لىلەوھ.

رێگاکانی بەنەجام گەیاندنی توێژینهوه لهسایکۆلۆژیای منداڵدا (طریق البحث فی علم نفس الطفل)

له‌دیر ده‌مه‌وه به‌رده‌وام هه‌وڵ له‌هه‌وێ ئه‌وه‌دا بووه که شاره‌رای دیاردەکانی گه‌ردوون و نه‌و حیه‌به به‌ره‌راوا له‌ بێت که ئاییدا ده‌ژی. بۆ ئهم مه‌هه‌سته‌ش په‌لای بۆ چه‌نده‌ها شێوارو رێگاوه که‌هسته‌ی حیاچیا برده‌وه، بۆ ئه‌وه‌ی به‌کاته مه‌هه‌ست و مه‌رامه‌کانی. گومانیشی ئێدا ئیه که رێگاوه که‌هسته‌و شێواره‌کانی کۆکردنه‌وه‌ی رانیاری و نه‌ناکام گه‌یاندنی توێژینه‌وه‌ی رانسی له‌ بواریکه‌وه بۆ بواریکی تر جیاواوه له‌هه‌ندیک لایه‌نه‌وه تایبه‌مه‌لدینی حۆبان هه‌یه

سایکۆلۆژیای منداڵیش وه‌ک هه‌موو بواره‌کانی تری زان دیارده‌و بابه‌تی نایه‌نی خۆی هه‌یه‌و پێداوێشیش نه‌می‌دۆزێت رێگای گونجاو بۆ کۆکردنه‌وه‌ی رانیاری ده‌رباره‌ی منداڵ و قۆناع و لایه‌نه‌کانی که‌هسته‌کردنی هه‌یه. بۆ ئهم مه‌هه‌سته‌ش ده‌رووبران و پریشک و یسپۆرانی ئهم گۆڕه‌پانه چه‌نده‌ها شێوارو که‌هسته‌و رێگای گونجاو له‌بیران هه‌لزارده‌وه‌و بێلانه‌وه بۆ کۆکردنه‌وه‌ی رانیاری و نه‌ناکام گه‌یاندنی توێژینه‌وه‌ی رانسی.

هه‌ر چه‌نده هه‌ر بوارو گۆڕه‌پانێک گه‌هت و نه‌هت و دیارده‌و شێوازی تایبه‌نی خۆی هه‌یه، نه‌لام له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌شدا هه‌نگاهه‌کانی چاره‌سه‌رکردن و هه‌له‌به‌ستان و دۆزینه‌وه‌ی گری کۆیژه‌ی گه‌هه‌کان له‌هه‌موو بواره‌کاندا تاراذه‌یه‌کی رۆر هه‌وێش و نه‌یه‌ک رێچه‌دا گۆره‌ر ده‌که‌ن، نه‌وێش له‌هه‌ست کردن به‌ گه‌هت و نه‌هه‌له‌یه‌که‌ن ده‌ست پێده‌کات و نه‌قۆناعه‌کانی دایانی گریمان (فرصیه) و کۆکردنه‌وه‌ی رانیاری و گه‌ه‌ن به‌ه‌وای راست و دروستی گریمانه‌کاندا ئێده‌په‌رێنا و نه‌هه‌سته‌ن کردنه‌وه‌و لیکدانیه‌وه‌ی ده‌رنه‌هه‌مه‌کان کۆتایی دین

ئهم رێگاوه که‌هسته‌له‌ی حواره‌وه نه‌گه‌هه‌ترین و شیاوترین رێگاوه که‌هسته‌ی کۆکردنه‌وه‌ی رانیاری بۆ نه‌ناکام گه‌یاندنی توێژینه‌وه‌ی رانسی ده‌ژمێردرێن.

١- رێگای نه‌زموونی (تاقیگه‌یی) (الطريقة التجريبية) (Experimental method)

ئهم رێگانه‌دا رانیاری ته‌واو ده‌رباره‌ی دیارده‌کانی که‌هه‌کردن کۆده‌کرێته‌وه‌و چه‌نده‌ها گۆرانکاری به‌سه‌ردا دێت و به‌چه‌ند قۆناعیکدا ئێده‌په‌رێت ئاده‌گانه‌ ده‌رنه‌هه‌مه‌کان، ئهم رێگه‌یه‌دا به‌په‌له‌ی سه‌ره‌کی یشت به‌م حاڵه‌تی حواره‌وه ده‌هه‌سه‌رێت:

١- دیاری کردنی هۆ (سبب) (متغیر مستقل) و ده‌رنه‌هه‌مه‌ (النتیجه) (متغیر تابع) به‌ شێوه‌یه‌کی (مه‌هه‌نه‌ی) وه‌ک گریمان و بۆ چارێکی زیره‌کانه‌ بۆ ده‌ست بیه‌شکردنی ئهو هۆکاری که ده‌مانه‌وێت شۆنه‌واری کاریگه‌رییه‌کانی لێ بێت.

٢- هه‌لزاردنی نه‌موونه (عنه) (Sample) ی گونجاووه که گۆراشته‌ ئهو کۆمه‌لگه‌یه‌ به‌کات که لێ ی وه‌رگه‌یراوه بۆ ئه‌وه‌ی نه‌موونه‌یه‌کی راسته‌قییه‌ بێت (Representative).

۲- دابەش كىردى نموونەگە بەسەر دوو گروپ و كۆمەلدا. كەيەكەمىيان نە گروپى نەزمۇنى (المجموعة التجريبية) (Experimental group) و دووھەمىيان نەگروپى كۆنترۆلى (Control group) ئاودەبىرىت.

۴- ران موون و كۆنترۆل كىردى نەو ھۆكارانەى كە دەرەكى و نامۇن (المتغيرات الدخيلة) بەتاقى كىردىوھەكەو كاردانەوھى خرايىيان لەسەر دەرئەنجامى نوئىزىيەوھەكە شەيە، نەوېش لەرىگەى دوور جىستەوھە (وھك گەرما، سەرما، دەنگە دەنگ، ئىرس و دۇلەراوگى، جەم و خەفەت... ناد) ىن بەيەكسان كىردىيان لەنتوان شەردوو گروپەكەدا (وھك لەمەن، رىرەكى، ئاستى رۆشنىرى و يەلى كۆمەلەيەتى و... ناد).

۵- دانالى ھۆو ھۆكارى سەرىەخۆ (عامل مستقل) لەسەر گروپى نەرموونى و دوورجىستەوھە دانەنالى لەسەر گروپى كۆنترۆلى.

۶- پىتوان و رانىنى كارىگەرى ھۆكارى سەرىەخۆ لەسەر گروپى نەرموونى و بەراوردكىردى شەردوو گروپەكە بەيەكەتى.

۷ شىنەككىردىنەوھى زالىيارىيەكان.

۸- ئىك دانەوھى دەرئەنجامەكان.

نەمۇنە: نەگەر ئەمەلەت نوئىزىيەوھە تاقى كىردىوھەيەك نەرىگەى نەزمۇنى (تجريبى) دەرپارەى كارىگەرى بىنىيى قىلە شەرخوازو خوئناوى بەكن لەسەر رەوشتى شەرخوارى بەناكام يگەيەنن، نەو دەبىت نەم حالەتى خوارەوھە يەىرەو لكەين:

۱- دانالى گىرەمەتەك (Hypothesis) كە بىنىيى قىمە شەرخوارىەكان دەبىتە ھۆى زىادكىردى رەوشت و ھەئىس و كەونى دەسب دىئىزىو شەرخوارى ئەلاى مىدالان.

۲ دوو كۆمەل مىدال شەئەدەتتەرىن بۆ نەوھى تاقى كىردىوھەكەيان لەسەر بىكەين، كۆمەلەى بەكەم ناو دەبەن بەكۆمەلەى نەرموونى (تجريبى)، كۆمەلەى دووھەمىش بە كۆمەلەى كۆنترۆلى (صابطة).

۳- دەبىت زۆرىەى جاسىەت و سىفانەكانى (ھۆكارەكان) (العوامل) نەو دوو كۆمەلەى ئەيەكەوھە بىزىك بن وھك (تەمەن، ئاستى رۆشنىرى و كۆمەلەيەتى و ئابوورى، رەوشتى شەرخو زانەبان... ناد)، واتە ئاست مىداللى كۆمەلەى بەكەم كۆمەلەى دووھەم گەورەن بن يان دەولەمەندىر يان رۆشنىرتر يان رىرەكتىر بن لاسارنر، بەلكو دەبىت زۆر نرىك بن ئەيەكتىرىيەوھە.

۴ مىداللى نەو دوو كۆمەلەى تاقى دەكىرىيەوھە بۆ رانىنى دىئەو جەللىتى رەوشت وھەئىس و كەونى شەرخوارى ئەلايان.

۵. فېلىمى دەست درىژى و شەرخوازى يېشايى گروپى يەكەم (تجربىي) دەدرىت و لەحياتى ئەو فېلىمەش فېلىمىكى كۆمىدى كۆمەلەتلى خۇش يېشايى كۆمەلەتلى دووھەم (ضابطە) دەدرىت.

۶- دواي ئەو بوونى ھەردو فېلىمەكە، دەست دەكرىت نەپتوانە كردن و دەست نېشانكردنى رەوشت و ھەئس و كەونى دەست درىژى و شەرخوازانە لەلەي ھەردو گروپەكە.

۷- شىنەلكردەوئى ئەو رانباريانەي كە دەربارەي رەووشنى ئەو دووگروپە دەست كەونووەو گۆپىنى جۆرى رەوشت و ھەئس و كەونە شەرخوارىيەكان بۆ ژمارەو رانبارى چەندىتى (المعلومات الكمية)

۸- لىكدانەوئى (تەسىر) دەرنەنجامى ئەو توئىزىنەوئى، وانە كاتىك دەگەينە ئەو راستىيەي كە مىدالانى گروپى يەكەم رانبار لە مىدالانى گروپى دووھەم دەست درىژكارو شەرخوار بوون، ئەو دەتوايىن بەدلىيالى يەو لىكلىي كە مىدالانى گروپى يەكەم لەرىگەي بىيىن و لاسايى كردەوئى ئەو فېلىمە شەرخوارىيەو فېرى ئەو رەوشتە ب بەحىيانە بوون.

لىكگومان ئەم رىنگايە رۆر سەركەوئىو لەكەكە بۆ كۆكردەوئى رانبارى و بەئىكام گەپانەيى توئىزىنەوئى رانستى بەلام ھەندىك كەم و كورنى تىدانە ئەوانە، رۆر حەر لەنەر ھەندىك پىنورى مەوقابەتلى و ئەخلاقى ناتوانرىت ھەندىك ئەرموون و تەي كردەوئى نكرىن ئەوانە.

۱. كارىگەري لىدان و سووكايەتلى پىكردن (ھۆكارى سەرنەخۆ، عامل مستقل) لەسەر ھەندىك گۆر نكرى لەرەوشتندا (ھۆكارى پاشكو، عامل تابع)، چونكە نوئەر ناتوايىت كۆمەلەك مىدال بەئىو دەست بكان بەللىدان و سووكايەتلى پىكردىيان بۆ ئەوئى برايىت كارىگەري ئەو لىدانە لەسەر گەشەكردن و كەسايەتلى ھەندىك لايەتلى رەوشتى ئەو مىدالانە چيە؟.

ب- ناتوانرىت بەشەك لەئىكل و پەردەي مېشك لا بىردرىت بىن دەست كارى چەند ناوچەيەكلى مېشك نكرى بىن چەند حالەو شايەيەك نىك بىرىت (ھۆكارى سەرنەخۆ) بۆ ئەوئى كارىگەريىن لەسەر يادكردەوئىو نىركردەوئىو ھەئس و كەونى ئەو كەسانە براندرىت (ھۆكارى پاشكو).

ج- ناتوايىن كۆمەلەك مىدال بىسى بىكەيىن ناوەكو كارىگەري بىرسىتى رۆر لەسەر رەوشتى مىدال برانين.

لەكەل ھەندىك ئە ئەو كەم و كورتيانەشدا ئىنچا بەسەركەوئىوئىن رىنگا بۆ كۆكردەوئى رانبارى دادەنرىت، لەنەر ئەوئى رۆر لەجودىتى و داشكاندن بەلايەك و حالەتلى مەراحى نوئەر دور دەكەوئىتەوئى لايەتلى (موضوعي) (Objectivity) نرىك دەكەوئىتەوئى ھەروەھا لەتوانايى توئىزەردا ھەيە كە بەسەر دياردەكاندا زان لىت و كۆنترۆلى رۆربەي رۆرى ئەو ھۆكارە دەركى و نامۆيانە بكان كە كارى خراپ دەكەنە سەر دەرنەنجامى توئىزىنەوئىو كەو لەرىچەكەي ناسايى خۆي لادەدەن.

ب. وهسه رنگا (الطريقة الوصفية) (Descriptive method)،

وهک بهدوده کهیدا دباره نهم رنگیه یشت بهوه سف کردنی گۆران و قۆناعه کان و دبارده کانی گه شه کردن دهه ستیت نهویش بهکۆکردیهوهی زانیاری دهربارهی لایهیه حیاجیاکانی گه شه کردنی مبدال (جهستهیی، ژیری، ههئجوهی، کۆمه لایهتی... ناد)، ئیتر بهسهرنج دان و جلوبینکهوتی و پرسیر لیکردنی مبدال جوی ییت بان دایک و ناوک و مامۆساکانیان. نهم رنگیهش بۆ بهکهم حار لهسهر دهستی ههئندیک لهدهروونزانهدان ههئه کایهوه نهوانبش بهسهرنج دان و جلوبینکهوتی مبدال کهسانان دهستیان ینکردو رۆژ لهدوای رۆژو سال لهدوای سال زانیاریان دهربارهی جۆینیته گه شه کردنیان کۆده کردوه. نهم رنگیهش دوو جۆری حیاوازی ههیه، بهکهمین ناوده بریت بهدرتزه رنگا (الطريقة الطولية) و دووهه میشین بهپانه رنگا (الطريقة المستعرضة).

۱- درتزه رنگا (الطريقة الطولية) (Longitudinal method)،

مههست لهدرتزه رنگا نهو شیوارهیه له بهناکام گه باندی توئزیهوهی راستی که لیکۆلایهوه لهسهر کۆمه لایک مبدالی دباری کراو بۆ ماوهیهکی درتزه که ههئندیک حار دهکانه (۲۰-۴۰) سال دهکرت، رۆژ لهدوای رۆژو مانگ لهدوای مانگ و سال لهدوای سال رابیری دهربارهی لایهیهکانی گه شه کردنیان کۆده کردیهوه، وانه نوێژهر لهو رۆژهی که دهست دهکات نه دیری کردنی نهو کۆمه له مبدال ههئا نهو رۆژهی که نوئزیهوه کهی نهواو دهیپ ههر تههئا لیکۆلایهوه لهسهر نهو کۆمه له مبدال دهکات و سال لهدوای سال لهگه تیان بهردهوام دهیپ لهسالی بهکهم یتوانهی نهو لایهیه دهکات که توئزیهوهی لهسهر دهکات ئیجا چاوهروان دهیپ نا نهو مبدال له سالتک گهوره دهی ئیجا بۆجاری دووهم یتوانهی نهو لایهیهی گه شه کردن دهکات، سالی سیهه میش بههه مان شیوه.. تاکۆنایی توئزیهوه کهی.

بۆ بهوونه نهگهر توئزه رنگ بیهوین برانیت مبدال له لایهیی جهستهیی و کۆمه لایهیهوه چۆن گه شه دهکات، نهوا لهسهری یتوبسه که کۆمه لایک مبدالی دیاریکراو (که بهک نهههیین ههیپ) ههئزیزیت (بۆ بهوونه ۳ سال) ئیجا لهم تهههیی دوو ساییه دا درتزه و کتس و بارستانی و بهیههیی و هاوکاریان لهگه ل کهسانی تر بیتی، ئیجا لهتهههیی (۳) سی سائییدا نهو دیاردهو لایهیه بۆ جاری دووهم بیتی، ههروهها لهسالی (۴) چواره ئیجا (۵) یتجههه... ناد، لهم شیویه رابیری تهواوی دهربارهی چۆیهی گه شه کردنی جهستهیی و کۆمه لایهتی نهو کۆمه له مبدال دهست دهکوتیا و توئزه دهتوانیت بهراورد لهتوان مبدال کهاندا بکات یان رتزه گه شه کردنیان بهیپی تههه بۆرینهوه یان برانیت له چ سائییدا گه شه کردن رۆز حیرایه یان هیوش و لاوازه.

تیرمانی (Terman) رانا بهکینک بوو لهو کهسهی که بۆ ماوهی (۳۰) سی سال لهگه ل کۆمه لایک مبدالی ریرهک و لایههندا ههر لههوانی باججهی ساواپانهوه (ریاض الاطفال) نا قۆناعی چۆینهی بالآ بهردهوام بوو، سال لهدوای سال سهرجی چۆینهی و رتزه گه شه کردنی

(جهستهيي، ژبري، كومه لايه تي) نهو مېدالانه ي ددها ههرودها نارنولډ جېرلېش نوژييه وه ي له سهر (۱۰۰) سهد مېدالي شېرخوړ كړدو مانگ له دواي مانگ رانياري دهر دهر ي چوښه نې شېرلېوونې كرتنې شته كان و گه شه كړدلي كوكړده وه. له لايه كي ترېشه وه په يمانگاي (فلز) نو ليكولايه وه ي زاستي نوژييه وه يه كي بهم ريگايه له سهر (۷۱) كهس له كالي له دايك نووښه وه تا قوابعي كاماي (مر حله الرشډ) كړدو لهو ماوه دوورو درنژدها زانياريه كي زور دهر ياري رهوش و هه لس و كهوتي شه رجوازي و ده ست درنژيان كوكړاښه وه. (هرمر، ۱۹۸۸، ص ۲۹).

شاياني پسه نهو ريگايه چنډ حال و خاصيه تيكي باش و بهه نيزي هه يه له وانه:

- ا- نهو رانياريه ي بهم ريگايه كو ده كرتنه وه زور ووردو به ديفه نتره له شېوازي پانه ريگا.
- ب- ده تو اريت جېوازي ناكايه تي (الغروق الفردية) له نيوان مېدالنه كانډ، بكرت و در اندرنت كام مېدال له هه موون ناشتره يان حر ايتره، له هه مان كايشدا حالي لاواري و بهه نيزيان ديارې بكرت.
- ج- له نواندا هه يه بهم ريگايه رانياري له سهر رياتر له لايه نكي گه شه كړدلي مېدالنه كان (جهستهيي، كومه لايه تي، ژبري، هه نچووي) كو بكرتېه وه به يچمه وانه ي پانه ريگاوه كه رياتر رايدي له سهر لايه كي گه شه كړدن كوكړه كانه وه.

به لام له كات نهو شايانه ي سهر موه شدا، كه چي نهو ريگايه چنډ كه م و كورتې و نوو قستانه يه كي ليډايه له وانه:

- ا- كات و مانووبونكي زوري دهوت و له نواناي هه موو نوژره ريكا، به كه په ا نو نهو ريگايه باب.
- ب- ناتوا ريت كه سوود له كهره سته و نامراره ناره كان و درېگيريت نو سمونه نه گهر نوژره نك نو ماوه (۱۰) سال زانياري له سهر ريژه ي ريره كي كوكړه نك مېدال به ريگه ي زيره كي پيويكي ديارې كراو كوكړاښه وه به لام دواي نهو (۱۰) ساله ريره كي پيويكي ناشتر په يد بوو، نهوا لهو كانه دا نوژره ناتوا ريت نهو ريره كي پتوه (مقياس الدكاء) ناره يه به كار به نيت، چوكه (۱۰) ساله رابري بهو ريره كي پتوه كوكړه كوكړه موه و نابيت دواي نهو ريره كي پيويكي تر به كار به نيت چوكه له وانه يه جېوازي له نيوان خوړي پر گهو قورسي و سوكي و نهو نوانسني كه هه ردووكيان ده ييئون هه بيت.
- ج- ناتوا ريت نوژييه وه له سهر ژماره يه كي زور له مېدالان بكرت، چوكه كات و مانو بوون و نوانايه كي زوري دهوت.

د- نه گهر يه كيكي يان زياتر له يه كيكي له نهو مېدالانه ي كه نوژييه وه يان له سهر ده كريت مردن يان نيزار بوون يان مانيان لهو شارو ولايه ناري كړد، نهوا لهو كانه دا له نواندا، بيه كه خيگه يان به مېدالانې تر پر كرتنه وه، چوكه له وانه يه (۷) سال يان رياتر يان كه متر بيت كه به بها رانياري له سهر نهو مېدالنه كوكړه كرتنه وه، لېتر نانو ريت دواي نهو چنډ ساله مېدالنيكي تر كه له (۶-۱۰) سهدا سهد له هه موو نوانس و خاصيه و لايه نكدا و هكرو نهو بيت، ملوژرييه وه.

٢- يانه ريكا (الطريقة المستعرضة) (Cross- Sectional Method)

نهم رنگايه بريتييه له نهنگام گهيانلني تويزيهوه لهسر جهنم کومه نیک ممدانی ته مهن جياوز، وانه تويزه له هه مان گاند کومه نیک ممدال ته مهنی (٤) چوار سالان و کومه نیک تر (٥) سالان و کومه نیک تر (٦) و يه کيکی تر (٧) و يه کيکی تر (٨) ... ناد هه لده تويزيت، نيچا دهست دهکات نه پيواله کردن ين سهريج دانی نهو لايه نهی که مهنه سته نهی لهی هه ريه که لهو کومه لايه له مويه کی ديار يکر اودا بهی نهوهی چاوهر و بي نهوه بکات که هيج کهس له ممدالانی نهو کومه لايه گه وره پين، نيچا دواي نهوه ناوهندی ژميره يی (متوسط الحسابي) بو ممدالانی نهو کومه لايه دهرده يينيت و ده يکاب به سرح و به های هه موو کومه نیک وانه ده يين نه پيوهری (معيير) هه موو ممدال کانی نهو کومه له، دواي نهوه دهست دهکات به بهراورد کردنی نه های نهو ناوهنده ژميره يينايه که بو کومه له کانی دهره ييناوه تا يرانيت ريزه ي گه شه کردنی لايه به کان (جهسته يی، ژيري، کومه لايه نهی، هه لچووی) جهنده به چ شيويه که گه شه دهکن.

نيچا بو نهوهی تويزه له کاره کهيدا سه رکهوتوو يينت ده ييت ژميره يی کی رور له ممدالان (وه که نهويه) بو هه ر کومه نیک هه ليزی تاوه کو نه شيويه کی راسته ييه گوزارشت لهو کومه له بکه ن که ليی هه ليزه در اووه سن به يويه ي راسته ييه ي کومه له سه رکه که يان.

شایانی بایسه فەرم وێکایه چەند خاسیەت و خائیکێ باش و بەهێزی خۆی هەیه ئەوانە:

ا. ڀنڀڻي به مالدو ۽ نوون و هيا لکي رڙو ٿيو.
 ب. له ماوه يه کي کورڊا توڙه ده گاته ڏه نه لاجا توڙه موه کي و وه ک ڏيڙه رنگا ڀنڀڻي
 به چندها سال يه ٻو نه وي مگانه ناماچه ڏنريکرا او کاسي
 ج. له نو نانا هه يه له يه ک گاتا توڙه موه له سر هراره ها مڊالي ته مڊن جياواز بگريٿ.
 د. نه گهر چنڊ مڊا لکي کڙمه نه که ڏور کهوتسه مو به سڌاريان له کرد لهوا له نوانا هه يه که
 له مڊا لکي تر شونبه کايان پر بگريه موه
 ه. ده توافريٿ سوڊ له که ره سڻه نامرازو ريره کي ڀيوه لوييه کان وهر بگريٿ.

لهگه ئه ئهوه خاڵه به ههیزاندهی سهردووه، یانه دیکه رووبه رووی ئهوه گر فانه دهیتهوه:

۱- زالبزیه‌کائی ئەم رینگایە وە ک رانیاری یە کائی درتەرە رینگا ووردو بە دایقەت نین
 ب- ئەتوانا دا یە ئە یە ک کاتدا توێژ یە وە ئە سەر چەند لایە یێکی گەشە کردن بکریت
 ج- ناتوانی ت هەست بە جیاواری تاکایەنی نیوان مەدا ئە کات بکریت، چونکە پەش بە ناو مەندی
 ژمێرە یی هەموو مەدا ئە کات دە دەست ییت بە ک بە رانیاری سەر هەر یە ک ئە مەدا ئە کات
 وائە ئەم رینگایە دا ناتوانی ت دەست بپاشی حائە لاوارو بە هیرە کائی هەریە ک ئە مەدا ئە کات
 بکریت نینجا ئۆ ئە وە ی سوود لە حائە بە هیرە کائی هەردوو پەشو درتەرە رینگا وە رینگیری ت و
 ئە و فوستانی و کەم و کورت یە کالیان رزگاری، هەندیک ئە توێژەرە کات ئە یە ک کاتدا پەشا ئۆ
 هەردوو رینگاکە دە یەن ئە کائی بە ناکام گە یالایی توێژ یە وە کالیان.

كهرسته كاني كۆكردنەوهي زانياري (وسائل جمع المعلومات) -

بۇ ئەوهي توئزىنەوهي زانستى بەسەر كەوتوانە بەناكام بگەيەندىرت، دەيت چەندەها كهرستهي تايىت بە كۆكردنەوهي زانياري بۇ دەستەبەر و دابىي بكرىت، بيگومان هەر نواردو پسيؤري بانەنيك نيهەنەندى خۇي هەيه، لاهەر ئەوه دەيت توئزەر زور بەريەرەكانە ئەو كهرستهو نامرازانە بەكار بهيتىت كە دەيان گەيەينە مەبەست

ئەمانەي خوارموش ئەكەرەستە گرنگەكاني كۆكردنەوهي زانيارين لەبوارى گەشەكرنى مەدالاندا-

۱- تيببىي (الملاحظة) (Observation):

تيببىي بەكەكە ئەو كهرسته گرنگەكاني گۆرەپاني سايكولوژيائي مەدال و بەكۆستريز كهرستهي كۆكردنەوهي زانيارىش دادەنرىت، چونكە يەكەم خار گرت و دياردەكان سەرنجى مرقۇيان راكنشاوهو لەلەبەديفەو تيببىي كراون ئينجا لەهەنگاي دووهەم نير ئەكەرەستەو نامزاري تر بۇ چارەسەر كۆنترۆل كۆرديان كراوتەوه.

مەبەست ئەتیببىي سەير كۆرەن و سەرنج دانى ئەو رەوش و هەئس و كەوت و گۆرانكارىيانەيه كە لەلەي مەدالان روودەن دواتريش كۆكردنەوهي زانياري دەريارەيان. ساپاني نامازە بۇ كۆرەنە كە دوو جۆر تيببىي هەيه يەكەميان تيببىي بى مەبەست و سەرنجە (الملاحظة العابرة) و دووهەميشين تيببىي بەمەبەستە (الملاحظة المقصودة). جۆري دووهەميان زور گرنگ و پلويستە بۇ كۆكردنەوهي زانياري.

ئەم خالەي خوارموش يتوهرى جياكردنەوهن ئەنتوان تيببىي سەرنجى و تيببىي زانستى و بەمەبەست:

۱- دەيت توئزەر مەبەست و نامانجى سەرەكي / خۇي ئەكەتي تيببىي كۆرەندا ديارى بگات. ئيا مەبەستى سەرەكي توئزەر تيببىي كۆرەن رەوشى شەرحوازي مەدالە يان چۆبەيهي هاوكاري كۆرەن يان گۆشەگيري يان تواناي راكۆرەن و هەتەرەو دابەر يان... ناد. دەيت مەبەستەكە ئەيتە دەست كۆرەن ئەتیببىي ديارى بكرىت.

۲ شۆين / ئەركى سەرەكي توئزەرە كە دەيت شۆين و چينگاي تيببىيەكاني ديارى بگات، واقە ئەچ چينگابەك زانياري دەريارەي مەدال كۆدەكاتەوه، ئيا دەيتەوي تيببىي رەوشى مەدال لەكۆرەپاني قونابخاە بگات يان لەمەلەوه يان كۆلان يان كەتي ياريكۆرەن لەيارىگە يان... ناد.

۳. كات / رۆر يېتۈستە كە تۈنرەر كاتى تېيىنى كۈندەكاسى دىارى نكات، واتە لەج كاتىك (بەيلىنى، نېۋەر، نېۋارى، شەۋ، رۆز، كاتى نان حۋاردن، كاتى يارىكۈردن كاتى پىشۋودان.. ناد) تېيىنى رەۋۋشت و ھەئس و كەۋتى مىدائەكان دەكات.

۴. ئامادە كۈردى خىتەۋ كەرەستەي يېتۈست : بۇ تۆمار كۈردى رانبارىيەكان. بۇ نەۋۋە ھەندىك جار يېتۈست نەۋۋە دەكات كە لەۋۋورى نايەنەۋە تېيىنى رەۋۋشتى مىدائەكان بىكرىت بۇ نەۋۋە نەشۋەيەكى واقىقى و راستەقىيە ھەئس و كەۋت بىكەن. ئ لەم كاتانەدا تۈنرەر يېتۈستى لەۋۋورى نايەنە تەبىئەت كە حام و شۋۋەكانى لەۋ جۆردن كە تەنھا لەيەك دېۋەۋە كەسانى نر دەبىرىن، واتە تەنھا تۈنرەر مىدائەكان دەيىنى و مىدائەكان ناتۋاس تۈنرەرى ناۋ لەۋ جۆرە زۋۋرانە بىيىن. ھەرۋەھا ھەندىك جار يېتۈست نە نەۋ دەكات كە زىاتر لەتېيىنەرىك (ملاحظ) سەرىجى مىدائەكان نەۋ بۇ نەۋەي نەگەر يەكەم بىيىنەر نەبتۋاسى ھەۋۋە رەۋۋشت و ھەئس و كەۋتەكان تۆمار بىكات لەۋە تېيىنەرى دۋۋەھەم لەۋ بىرەپەۋە يارمەتتى دەكات لەلەيەكى نرىشەۋە ھەندىك جار ئامىرەكاسى ۋەك كامىر او تۆماركەر (المسجل) دەتۋاس كارى تېيىنەر ئاسان بىكەن.

۵. ۋەك دەرگەۋتۋە تېيىنى تەنھا كەرەستەيە بۇ كۆكۈرۈنەۋەي رانبارى دەريارەي مىدائى شىر خۆرو تەمەن بىچۈۋەك چۈكە فېرى زەمان نەۋۋون و ناتۋانرىت لەرېگەي كەرەسەكاسى نرى ۋەك (چاۋىنكەۋتى، نىش كۈردن، زىرەكى يېۋەكان، راپرسى.. ناد) رانبارى دەريارەيان كۆنكرىتەۋە.

۲. چاۋىنكەۋتى (المقابلة) (Interview)

نرىتە لە ۋەۋەۋۋو نۋۋەۋەي نىۋان دۋۋەكەس كە لەمبەنەۋەۋە راۋ و نىرو بۆچۈۋون ئالۋىگۈر دەكرىت و ھەرخارەي لايەك پىرسبار دەكات و ئەۋى تر ۋەلام دەدائەۋە، بەلام نەۋەي نىمە لىرەدا مەبەستەمە لەۋ جۆرە چاۋىنكەۋىيە كە لەنىۋان تۈنرەرو مىدائى يان دايەك و ناۋەك و مامۇسكاكىدا بەمەبەستى كۆكۈرۈنەۋەي رانبارى دەريارەي ھەندىك لايەنى زىيالى مىدائى سار دەدرىت.

چاۋىنكەۋتى زۆر جۆرى ھەيە لەۋانە:

۱. چاۋىنكەۋتى ئاكي (فردى) يان چاۋىنكەۋتى كۆمەلى (جماعي) ، مەبەست لەچاۋىنكەۋتى ئاكي نەۋەيە كە بەتەنھا لەنىۋان تۈنرەرو يەك مىدائى يان يەك كەسى مىدائىدا سار دەدرىت، بەلام چاۋىنكەۋتى بەكۆمەل نەۋەيە كە لەنىۋان تۈنرەرو زەمەيەك لەمىدائى يان كەس و كارى مىدائىدا سار دەدرىت.

۲. چاۋىنكەۋتى ئاراد (المقابلة الحرة) ، لەم جۆرەدا نەۋ كەسەي چاۋىنكەۋتى لەگەل سار دەدرىت بەنارەزۋۋى جۆى قسە دەكات و ھىچ بىگرو لەمپەرىك لەبەردەم قسەۋ راۋ بۆچۈۋەكانىدا

د داسې ښه لاس سووړی چاوبښکهوتلی دياريکراو (المقابله الخددة) روون و ناشکرايمو ده بڼت ښه و
که ده ی چاوبښکهوتلی له کمال سر د دږت يا نه دی هه ښديک مهرچ و خالي دياريکراو بڼت و د بڼت
له سووړه دږچيت ښکومان هه ريه ک لهو چاوبښکهوتنه مه به ست و باروډوحي نايبه لي و خالي
به هير و لاواري حوی هه يه.

چاپینگهوتن له هه بیلنک بارودوخدا له بهر نه م حالته ی لای خواریوه باسترین که ره سته یه بو
کۆکرده وه ی رانیاری:

۱. همدېک ګډس لږنګه‌ی چاوبنک‌هوتنه‌وه زیاتر رایباری دمدن ودهک لږنګه‌ی راپرس و
نږموونه‌کاسی ترعوه، واته جهز دمهکن به‌قسه بسی جورو ناره‌روو جه‌وو خه‌یال و ګرفته‌کانیان
یکم نه‌ک به‌لووسین.

۲. رۆر خار دەتوانریت لهرنگه‌ی سهرنجدا‌ی گۆرانکاریه‌کانی دهم و چاوو حووتله‌ی ئه‌لله‌مه‌کانی ته‌شی نمو که‌سانه‌ی که‌ چاوینکه‌وتنیان له‌گه‌ل سار دهریت، رۆر رابیری نه‌که‌تک له‌سه‌ر باری ده‌روونی و گهره‌ت و ئه‌له‌دیشه‌کانیان کۆیکریته‌وه، که‌ له‌توانادا نیه‌ به‌و شینوه‌یه‌ به‌هۆی هه‌یج که‌ره‌سته‌یه‌کی نهمه‌ کۆیکرینه‌وه.

۳- لەرێگەی چاوپێکەوتنەوە دەتوانیت زیاتر هانی ئەو کەسە بدیت کە چاوپێکەوتنی ئەگەر
دەکرێت، بۆ ئەوەی زیاتر بەناحی گڕهته کایدا بچیتە خوارم و هەر زیاتر بیرمان لێبکانهوه.

٤- چاوپنكەوتن كەرهستەيەكى بەگەتكە بۇ زانینى ھەبەتتەك ئەلھینیەكان، ئەویش ئەرنەگەي
زمان ئەتەتە كەردن یان رەرم و ئەرمی (ایقاع و رعماق) قەسەكاسی چونكە ھەلەلیك پرسیاری
تەپەتەنی دەمیتە ھۆی وروژانداسی ئەو كەسەو ئەرنەگەییەو دەتواریت زانیاری رۆر دەربارەي پائەرو
سۆرو نارەروو ھەلچوون و بیرو ناومرەكانی ھەتەشەتجەریت كە ناتواریت ئەھیچ شتەویەك
ئەرنەگەي كەرهستەكاسی تەرمەو دەست بگەون.

۵. چاوييڭكەوتى رياتر ئەلبرو گونجاوۋى ئۆ كۆكۈرلەۋەي زالىيارى دەرياسى مىلادىيى بېجوۋىك و كەسالى ئەجۈنلەۋار (ئەن داللى، ۱۹۷۷، ص ۴۳۸-۴۳۹).

نموده که سده‌ای که جلوت که موتن ساز دودات دملیت ناکدادری ندم مده جانه‌ی لای حواریوه بیتا

۱- ذهنیت چابک‌کار به یوهندی، گرم و گور نه‌گه‌ن نمو که سانه‌ی که چابیکه‌وتسان نه‌گه‌ن ساز
دهدات دابینت و نه‌مه‌دهستی راسته‌فیده‌ی چلو یئکه‌هونه‌که دنیایان نکات.

۲ دەپىت شىنمو خۇرى پىرسىيارەكان دىيارى بىكرىت و نەھۇي رىستەو ووشەي سادمو ئاسانەو نارسەلىان بىكرىت و نوورىن لەتەم و مژو يىچ و بەنا.

۳ دەپىت پىرسىيارەكان لەگەل ئاستى رۇشنىرى و كۆمەلەيەنى نەو كەسەلى كە چوئىكەوتىيان لەگەل دەكرىت بىگوتىن.

۴ دەپىت چوئىكەل ئاگادارى وەلەمەكان بىت و بەجى شەئەمەكاندن و لىوردىوونەو پىشيان يىنەستەب، چوئىكە شەندەك جار نەو كەسەلى كە چوئىكەوتىيان لەگەل سار دەدرىت لەنەر شەرم يان ترس يان غەيبەو شورەيى يان لەنەر نەھۇي وەلەمە راستەكان شەست و سۆزىان لىرىدار دەكات و تووشى سوكانەتەيان دەكات يان نۆ رازى كرىنى چوئىكەل شەندەك رابىيارى و وەلەمە باراستەقىبەو چەواشەكەر دەمەن نەچوئىكەل.

۵ دەپىت چوئىكەل پىش نەھۇي دەست بىكات نەچوئىكەوتىيان نۆ ماوۋەكى دىيارىكراو خۇي رابىيىنى و چەندەھا چوئىكەوتىيان نۆ فىرىووشى خۇي بەناكام بىگەبەدەب. چوئىكە چوئىكەوتىيان لەگەل مەداالان و كۆكرىنەھۇي رابىيارى لىيان كارتىكى ئاسان بىە.

۶ دەپىت چوئىكەل ئاگادارى نەھۇدەب كە نەو كەسەلى چوئىكەوتىيان لەگەل سار دەدات لەسپورى ئامالچەكالى دەردەچى و خۇيان نەشتى لاوۋكى و لىن ماواوە خەرىك نەكەن.

۳ رابىرىسى، رابىرىگىرىنى (الاستىفاء) (Questionnaire):

بىرىتە لەزەمەدەك پىرسىيارە بىرگەي نوسراو كە دەدرىت بەمەدا (بەنايەتى گەورەكان و نەوانەيان كە چوئىدەوارىن) نەمەبەسى كۆكرىنەھۇي رابىيارى دەردەي شەندەك لایەنى زىيان. ئىسجا نۆ نەھۇي رابىرىكە ئاكامى خۇي بىيىكى دەپىت نەو كەسەلى بەكارى دەپىت ئاگادارى نەم جالەھى جوارەو بىت.

۱ دەپىت بەنەواوى نەو گىرەت و بابەھەي كە دەپىت زابىيارى دەردەي كۆپكەتەو دىيارى بىكات
۲ دەپىت شەموو پىرسىيارەكان نايەت لى نەخۇرى گىرەكەو تونزەر شەول نەدات لەرىگەي شەندەك پىپۇرو شەرەو لەراست و دروستىان دىيارى بىت.

۳ دەپىت نەرمەلىكى سادمو ساكار دابىرىزىت و لەگەل ئاستى رۇشنىرى و كۆمەلەيەنى مەداالە گوتەو بىت.

۴ دەپىت بەشەمەكى ئۆزىكە پىرسىيارەكان دابىرىت و نە لەسپورەو نۆ قورم لەسپورە نۆ ئالۇز رىر بىكرىن.

۵ دەپىت رابىيارى پىرىست لەپىشەكى رابىرىكە نۆ رىبىشەن و رىبىلى كرىنى مەداالەكان بىنوسرىت، نەو كۆو لەرىكەيەو وەك پىرىست وەلام بەمەو.

۶- ھانى ئەمە كەسەلە بىدرىن بۇ ئەھۋەي بەراست گۆيى و ئالەتتەنە وەتەم بىدەنەمە.

۷- دەبىت ھەر پىرسىارمە بەك نىرو بۇچوون (فكره) ھەتەبگىرىت و ئايىب ئەم و مزاوى نىت.

۸- دىشتىر وايە وەتەمى پىرسىارمەكان ئەپتىگەي چەنە ووشەيەكى كەمەمە دىيارى نكرىن لەوانە (بەئى، نەحىر) (بەئى، نازانە، نەحىر) (رازىم، ئىلايەنە، رازى بىم) (ھەمە، ۱۹۸۸، ص ۳۲).
پىنويستە ئامازە بۇ ئەھۋە نكەيىن كە ھەندىك جاز راپىس كەرەستەيەكى سەرگەوتوۋ بىە بۇ
مىندالەن، لەھەر ئەھۋەي دەبىت مىندالەكان حوتەنەوارىس و توانايەكى باشقان لەرمان و گورارشت
كردىدا ھەبىت، لەھەشە ھەندىك جاز لەمەلەستە سەرەكەيەكەي راپىسەكە ئىتەكەن. لەھەر
ئەھۋە دەبىت ئوتۇرە ئاگادارى ئەھۋە ئالەتەنە بىبىت كە راپىس تىيلىدا سەرگەوتوۋ ئايىت.

ئىيۈرەكالى گەشە كىردى
 ئىيۈرەكالى يىگە يىشتى (گەشە)
 ئىيۈرەكالى رايىلى
 ئىيۈرەكالى ھىرەكالى كۆمەلەپەنى
 ئىيۈرەكالى شىنەكالى دەروولى
 پىرالىيەكالى گەشە كىردى
 گەشە كىردى لە قۇياغى يىش لەدايك نوون
 بۇمەۋە رايىگە
 كاريگەرى گىلەكەن لەسەر گەشە كىردى

تېۋرىيەكانى گەشە كىردن (Developmental Theories)

ئادەتتى گەشە كىردن سەرىجى رۇر لەرئايو قەيلىسەۋەكانى ئۆ لاي خۇي راكىشاۋە، ھەر گىرنگى ئەم بىلەنەشە بۇنە ھۇي ئەۋەي كە چەندەھا تېۋرىي جىياۋز دەربارەي لىكدا ئەۋەو چۆپىيەتتى پوۋدانى ھەبىت. بەشئەۋەيەكى گىشتى دەتۋانين راۋ بۇچوۋنى زائىيان دەربارەي گەشە كىردى مەۋە ئەم تېۋرانەي لاي خۋارمۇۋدا كۆلگەيىدەۋە.

۱- تېۋرەكانى يىگەيشتن (كەين) (Maturational Theories)

بەيى ئى ئەم تېۋرە، مىندال ئەشئەۋەيەكى ئۆتۋەمانىكى و ھەر لەخۇيەۋە، دۋاي پىن گەيشتى كۆنەندەمەكانى لەشى، قىرى تياردەكانى گەشە كىردن دەيىت و دەتۋانين كۆنترۆلى جوۋلەي ئەندەمەكانى لەشى بىكات زائىيانى سەر ئەم رىيارو تېۋرانە خەت لەسەر ئەۋە دەكەن كە دايىت مىندال ناچار نىكرىت و دۋاي بەنەكام گەندەنى رۇر لەچالاكەكانى لىكرىت، پىش ئەۋەي ئەۋ كۆنەندەمەي بەرپىسە لەكۆنترۆل كىردن و بەنەكام گەيىدەنى ئەۋ چالاكەي پىن گەيشتى، ئەتكو پىۋىستە دايكان و باۋكان و مامۇستايان چاۋەروانى پىن گەيشتن و گەيىي ئەۋ كۆنەندەمە بىكەن كە بەرپىسىرە لەراپەلەندى ئەۋ چالاكى و كارو ھەرمەنە.

جىگەي ئامازە بۇ كىردنە كە زائىيانى ۋەك (جىرل، ھىلگارد، فرالسىس... ھتە) بەدەمەرىيەرو راپەراسى ئەم تېۋرە دادەنرىن. ۋە لەگىرىي تۋىزىيەۋەكانى ئەم بۋارەش، ئەۋ تۋىزىيەۋەيە كە ئارنۆلە جىرل لەسەر دۋو كۆمەل مىندال بەنەكامى گەياند، ناۋەروكى تۋىزىيەۋەكەش ئەم شىۋەي لاي خۋارمۇۋە:

[جىرل دۋو كۆمەل مىدالى ئامادە كىرد كە ھەمۋىيان دۋانە (ھەك) بوۋن، كۆمەلەي يەكەم بۇ مەۋەي چەند ھەفتەيەك لەسەر چۆپىيەتتى سەركەۋىن بەسەر قادىرەمە پىن پىلىكاندا راھىتراۋن و بەدەرىيەي ئەۋ چەند ھەفتەيە ھەۋلىدا كە قىرى چۆپىيەتتى سەركەۋىن بىكا، بەلام ۋى ئەكۆمەلەي دۋوھەم ھىناۋ ھىچى قىز بەكەرن، دۋاي ئەۋاۋ بوۋى مەۋەي تۋىزىيەۋەكە بۇ جىرل دەرەكەۋت كە مىدالىنى كۆمەلەي دۋوھەم بەمەۋەيەكى رۇر كورن قىرى سەركەۋىن بوۋن، لەكاتىكا كە كۆمەلەي يەكەم مەۋەيەكى رۇر پىۋەي جەرىك بوۋن ھەروەھا ھىلگارد لەسالى (۱۹۳۲) دۋو كۆمەل مىدالى ئامادە كىرد، ۋەك جىرل بۇ مەۋەي (۱۲) دۋارە ھەفە كۆمەلەي بەكەمى راۋدەھىناۋ ھىرى سەركەۋىن بەسەر قادىرەمەيدا دەرەن، دۋاي ئەۋ (۱۲) ھەفەيە مىدالىنى كۆمەلەي يەكەم قىرى ئەۋ چالاكە بوۋن، بەلام دۋاي ئەۋ (۱۲) دۋارە ھەفە نىچا دەستى كىرد بەراھىناي كۆمەلەي دۋوھەم، دۋاي يەك ھەفە مىدالىنى كۆمەلەي دۋوھەم تۋانين ۋەك مىدالىنى كۆمەلەي يەكەم بەسەر قادىرەمە پىن پىلىكاندا سەرىكەۋن.

دهرنه بجایي نهو توژیښه وانه وای نهو زانیانه کرد که بگهشه نهو باوهږی که ږاهینان و ږیر نوون به نه نهان ناتوانس گهشه به مېدال نکهن نه گهر کوته دما و ناماده ناسیه بو ماوه ییبه کان به ته وای گه شیان نه کردی، هر نه مهش نووه هوې نه وهی که مېدالاسی کوته نهی به که مېدالاسی ماوه ییبه کی زور نه ږاهینان و ږیر نوون نینجا بتوانس چالاکي سرکه وټس به سر قادر مېدا به ناکام بگه یېښ، له بهر نه وهی هېښا کوته دماي جوته نهو ماسوولکه کانیا نه ته وای گه شیه نه کردبوو به پېچه وانه ی مېدالاسی کوته نهی دووه هم که له مه نه ییبه گهره نردا دواي یی گه یشتی کوته دماي جوته نهو ماسوولکه کانیا ږیری نهو چالاکي کران، هر له بهر نه وهش بوو که له ماوه به کی زور کورتدا کوټیرونی نهو چالاکي یان کرد، چونکه نهو ږاهینان و ږیر بووه یان ساعه ییبه کی نایوټوژی پته وې هه بوو.

۲. تیوریه کانی زانیی (النظریات المعرفية) (Cognitive Theories)

لایه نگرانی نه م تیوره له پړوسه ی گهشه کردیدا باوهږی نه وایان نه گرنکی و رڼی مېدال هیه، به یی ی بڼوونو زانیایي نه م ږیاز، مېدال نوونه وېرکی کاریکهرو جووست و چالاکو هر نه نو ماوه له خو به و نه توانستیکی خودی خوې هیه بو ناوونوې کردن و زانیی دیارده کالی ژیان، وه نه توانیدا هیه چه نه ده هه آس و کهوت و شیوازی حیاور بو خو ساراندن له ته ک ژیکه و ده و نه ره که یدا بگریته بهر. له بهر ناوونانگرتین زانیایي نه م ږیاز (جان پیاچه) ی سوسرییه، که به دما ه ږینه رو پېته وای تیوری زانیی داده نریت

جان پیاچه نهو لروایه دایه که گهشه کردن به هوې چه نه پالنه ږیکی سروستی و نو ماوه ییبه و ده و ږیښی وانه ییکه نه ی ده وونو مړو ږ بریتیه له کوته ټیک هینکاری (Schema) ناوه کی که له ږیکه ی دوو باره بوونه وې زما ریه ک کردارو هه آس و کهوتی زورانه وه، نه رده وام دروست ده یت و ږوژ له وای ږوژ له ږیکه ی هه ر دوو پړوسه ی مژین و (Assimilation) خو گونجا ندن (Accommodation) وه گوراکاری به سر دایه یت، به ږای (پیاچه) دوو جوړ هینکاری و سکیم هیه، جوړی به که م بریتیه له سر چه م کردارو هه آس و کهوتنه جوته ییبه ده ره کیه کان که ناو ده ږیښ به هینکاری هه سنی جوته یی (Sensorimotor- Schema)، جوړی دووه مه یښ بریتیه له سر چه م نهو کردارو پړوسیسه ناو کیانه ی که بو ده ږیښ به هینکاری زانیی (Cognitive- Schema). مړو ږ له ږیکه ی نهو هینکاری و سکیمایا وه له ژیان ټیډه گات و شاره زای دیارده کالی ژیان ده یت، نهو پړوسه ییبه که ده یتنه هوې کار ټیک کردن له گال ژیان و به رده وام بوونی بوونه و، ناو ده نریت به پړوسه ی خو ساراندن (Adaptation).

نه م پړوسه ی خو ساراندنه له هه ر دوو پړوسه ی مژین و خو گونجا ندن ټیک دیت. مه ده ستا له پړوسه ی مژین (Assimilation) وه رگرتی شاره رایي و رایایي تاره و ټیک دانه وهی به هه مان هینکاری و سکیمای یشو تر نه ی گوراکاری کردن له هینکاری و سکیمای کوته کاند، وانه ټیک دانه وهی شاره رایي تاره و نیگه یشتی له ږیکه ی هینکاری و شاره رایي کوته و، بو نه ووه مېدال ټیکي نه مه ن

سال و بیو ناوی پشیله فیر دهینت و هینکاری و سکیمای تایهنتی له مینشکی حویدا بو دروست دهکات، بهلام دواي نهوه نهگهر بو بهکهم خار سهگ یان کهرویشکینکی نیی، نهوه بهکسر بهوایش ههر دهینت پشیله، چونکه هیچ هینکاری و سکیمایهکی دربردهی نهه نازوله تارهیه نیه، له بهر نهوه ههر له رنگهی هینکاری و سکیمایهکی (پشیله) نهوه نازوله تارهیه لک دهاتهوه، بهلام نهگهر دایک و بوک و کهسانی چواردهوری مداخله کهیان بیکه یانلو فیران کرد که نهه نازوله تارهیه پشیله نیه بهنکو کهرویشک یان سهگه، نهوه دواي جهند خار دوو دره بوووهودی، نهوه مداخله هینکاری و سکیمایهکی تاره بو نهوه نازوله دروست دهکات، بهم پرۆسه تارهیهش دهگونریت پرۆسهی خوگونجاندن (Accommodation).

پرۆسهی خوگونجاندن بیکه هوانهیی پرۆسهی مزینه، چونکه مرۆفه له رنگهی پرۆسهی خوگونجاندنهوه گۆرانکاری له هینکاری و بیکه هوانهیی بیکه سکیمایهکی دهکات به مەرحبک که له گهل نهوه شاره رایی و رابارییه نارانهی جیهانی درهوه دا بگونجیت بهی نهوهی لیان شینویی و به ههته لیکان بداتهوه بو نهوه کاتیک مداخل فیری ناوی بوک دهینت و هینکاری و سکیمای تایهنتی بو دروست دهکات، دواي نهوه نهگهر بیاوینکی تری نیی ههر پی ی دهتی تاه، بهلام پاش ماوهیهکی ترو دواي جهند ههولدان و دوو تاره کردنهوهیهک دهتوانیت له رنگهی پرۆسهی خوگونجاندنهوه گۆرانکاری له هینکاری و سکیمای (بوک) دهکات و سکیمایهکی نۆی بو نهوه بیاوه تارهیه دروست لکات، لیتر نهوه بیاوه تارهیه (مام یان حال، یان پاییر... هتد) نیت. بهم شینویه مداخل پۆز لمدواي پۆز له رنگهی ههردوو پرۆسهی مزین و خوگونجاندنهوه شاره رایی دیاردهکانی ژیان دهینت و نهردموام گهشه دهکات، بهلام باییت نهوه مان له بیر بچیت که ژینگهی درهوهی مداخل لهیان توانست و لیهاتویی مداخلدا پۆنیکي گرگ له گهشه کردنی مداخل و ههردوو پرۆسهی مزین و خوگونجاندن دهگیریت.

2. تیۆری فیری بونی کۆمه تیهتی (Social Learning Theories)

له پی ی پراسهیهکانی نهه تیۆره، مداخل له رنگهی سهرنج دان و لاسیکردنهوهی رهوشت و حاسیهت و ههلس و کهوتهکانی کهسانی ترموه، نهردموام گهشه دهکات و شاره زایی و زانیاری درهواره دیاردهکانی ژیان زیاد دهکات. هه میشه مداخل ههلس و کهوتی کهسانی چواردهوری دوو تاره دهکاتهوه، ههول دهکات وهک گهورهکانی بچوونینهوه وهک نهوان ههلس و کهوت لکات به پای رانیایی نهه ریتاره، مداخل ههر له دواي له دایک بووینهوه بهکسر جهرو تارهرووی لاسایی کردنهوهی کهسانی تری ههیه، واته جهزوو تارهرووی لاسیکردنهوه رهههک و نهوهیهوه جهرو پانه ریکي سروشتیهو مداخل له کۆمه ته کهیهوه فیری نابیت. بیکه گومان پانه رهو جهزوو تارهرووی مداخل بو لاسیکردنهوهی رهوشتی کهسانی تر پشت به دوو هۆکاری گرگ دههستیت، به که میان پلهو پایه کهسایهتی نهوه کهسهیه که مداخل دهیهویت لاسایی بکاتهوه، ناوهکوو نهوه کهسه پلهو پایهی بهرزو دار نیت و گرنگی ههینت نهردمورنهوه کهیدا، نهوه مداخل ریتار لاسایی دهکاتهوه، هۆکاری دوو هه میان بهیوهندی بهتواناو لیهاتوویی مداخله کهوه ههیه، مداخل ههول دهکات لاسایی نهوه رهوشت و سیفاتانه لکاتهوه که نهوانیدا ههیه به نا کامیان بیکهیهینت و له گهل توانست و قۆناعی کهشه کردنیدا دهگونجیت، به پی ی نهوه لاسایی کردنهوه نهردموام کهسایهتی مداخله که

دهگودریت و رۆژ لهدوای رۆژ گهشه دهکان. یهکێک له راناکانی ئەم رێبازه (بانسۆرا) یه که چهلدها توێژینهوهی لهو یارهیهوه نه نه نجام گهیا ندهوه، له گریگرتن توێژینهوه کانی، ئەو توێژینهوهیه ئهو که له سه ر دوو کۆمه ل مەدا ل کردی به مه له ستی رانیی کاریگه ری هه لمه شه ر حوا رو ده ست درێژی کاره کان له سه ر رهوشی ئەو مه دا له ی که ده یان بین دوا ی توێژینه وه که ی، گه شته ئهو راسیه ی که رۆ به ی ئەو مه دا له ی سه بری ئەو هه لمه شه ر حوا ریانه یان کرد بوو، دوا ی ئەوا و بووی هه لمه که هه مان هه ئس و که ولی شه ر حوا زانه ی که سانی ناو هه لمه که یان دوو یاره ده کرد هوه، واته مه دا لێ له رێگه ی لاسایی کرد هوه و سه ر ه یح دانی رهوشتی که سانی شه ر حوا ره وه، رۆژ رهوشتی شه ر حوا زی هه ر ده ی.

نەمەي جىڭگەي نامازە بۇ كىرىدە نەمەيە كە ئىيۈرەكلى فېر بوۋىنى كۆمەلەيتى، بەزۈرى كىرىگى
بەلۈ رەۋىشتە ۋە ھەئىس ۋە كەتەنەي كە دىيارو لەبەر جان ۋە دەتۋارىت لەرىنگەي سەرىج دالەۋە
ھەسەيان پى بىكرىت دەدەن ۋەك (رەۋىشتى دەست دىرىزى ۋە شەرىجۋارى، ھەسە كىرىن، جۈۋەكەي
نەسەمەكەي لەش... ھىند) نەلام رۇر كەم جۇيان لەجۈنەيتى كەشەكەردى دىياردە دەروۋىيەكەي
ناۋەۋە كە نەھۋى سەرىج دالەۋە ئالتۋارىت ھەسەيان پى بىكرىت ۋەك (بىر كىرىدە، ياد كىرىدە،
ھۇش، ھەست، رەۋەكى... ھىند) جەرىك كىرىدە.

ههروه‌ها لایه‌گرانی نهم ئیۆرانه لهو برۆایه‌دان که له‌توانای مرقۆندا هه‌یه که نه‌رده‌وام
له‌هه‌موو قۆباعه‌کاسی ژیایدا، نه‌ی له‌و پۆژه‌وه که له‌دایک ده‌یت یا نه‌و پۆژدی که ده‌مریت هینری
په‌وشت و هه‌ئس و که‌وتی تاره‌ نین، نه‌پنجه‌وانه‌ی راو ئۆچووینی (فرۆیدا) و هاوه‌ئه‌کاسی که له‌و
برۆایه‌دان، که که‌سایه‌تی مرقۆ ئه‌یینج سائی به‌که‌می ژیایدا دروست ده‌یت و ئیهر رووداوو
به‌سه‌ره‌اته‌کاسی دوا‌ی نه‌و یینج سائه گریگه‌یه‌کی نه‌وتۆین له‌سه‌ر که‌سه‌کردنی که‌سایه‌تی مرقۆ
نیه. هه‌روه‌ها رانیانی له‌م یواره برۆایه‌کی رۆریان به‌کاربگه‌ری یاداشت و سزا له‌سه‌ر که‌سه
کردنی په‌وستی مرقۆ هه‌یه، واته نه‌و په‌وشت و هه‌ئس و که‌وتنه‌ی که یاداشت ده‌کری، نه‌وه به‌رۆری
دووباره ده‌کریه‌وه ده‌ل نه‌نه‌شیک له‌که‌سایه‌تی نه‌و که‌سه، نه‌لام سزادانی په‌وشت و هه‌ئس و
که‌وت ده‌یتنه هۆی له‌ما و دووباره به‌یوه‌وه‌ی نه‌و په‌وشت و هه‌ئس و که‌وتنه‌ی که له‌سه‌ری سرا
دراوه به‌ی ی نهم ئۆچووینیان، مرقۆ پۆکی نینگه‌یه‌وه یی ده‌سه‌لات و که‌م توانایه‌وه که‌سایه‌تی
له‌رنگه‌ی هینری ده‌ره‌کی و نینگه‌که‌یه‌وه بیات ده‌ریت.

2. تئوری شیکردنجه‌بندی دیررونی (Psychoanalytic Theory)

(سیگموند فروید)ی دامه‌ریزنده‌ی قوای جنسی شیتان کردله‌وه‌ی دهر وونی و هاوئه‌کاسی، به‌شیوه‌یه‌کی گشتی گرسگی به‌هه‌لچوون و پندره‌کاسی مرؤف دهم و نه‌گرس‌ترین چالاکیه دهر وونیه‌کاییان دادمین هه‌روه‌ها نهم تیوره گرسگیه‌کی زوریش به‌خه‌ون و رسده جه‌ون و جه‌وو جهیال و ترس و دله‌راوکتکاسی مرؤف دهم و نه‌کهره‌سته‌وو نام‌ری گرسگان له‌قه‌نهم دهم و نۆ نیگه‌یخسی هه‌ئس و کفوت و که‌سایه‌تی مرؤف به‌لام زور به‌که‌می گرسگی نه‌گه‌سه‌کردنی زیری و راییازی و ره‌وشتی لینه‌راو زمان و زیره‌کی مرؤف دهم.

تەبىئەتنى خۇيەۋە سەپىرى كەسايەتنى مەۋقەي كىرەۋەۋە تەنھا لايەكى كەسايەتنى جەتۈنە نەزىر باس و
 لىكۆلۇزىيەۋە لايەكەنى نەزىر يىشت گۆي جەتۈۋە، كەۋەنە ھەمەۋ نەۋ لىۋرەنەي سەرمەۋە راستىن و
 لايەكى راستىيان پىنكەۋە، ھەرجەندە ھەريەكەيان كەم و كورتى و ئوۋەستەي رۇرەيان تەندايە، نەلام
 نەھەر ھەمەۋەيان لىيىجا رۇرەي كەسايەتنى مەۋقەيان ئاۋۋەتۈي كىرەۋەۋە. بۇ ھەمەۋە تىۋرى فرۆيد نەزىرى
 كىرەكى بەلەيەتنى ھەلچەۋى مەۋقە داۋە ئەكەيىكە ئىۋرى ھىر ئوۋى كۆمەلەيەتنى كىرەكى
 بەرەۋەشنى لىيەراۋى نەزەكى كۆمەلەيەتنى داۋە، بەلام تىۋرەكەي پىنكەيشتىن كىرەكىن بەرۋى
 كۆنەندامە لىۋلۇزىيەكن داۋە ئەكەيىكە تىۋرى چەن پىياچىۋە ھاۋە ئەكەيىيان كىرەكىن بەرۋى و
 كىرەكى مەدال و زىيەكەكەي ئەسەر گەشە كىرەكى رانىيارى و زىرى مەدال داۋە (ھەمە، ۱۹۸۸،
 ص ۲۲-۲۶).

پرانسیپەکانی گەشهکردنگەشهکردن:

مەبەست لە گەشهکردن سەرجهەم ئەو گۆرانکارییانەیە کە لە ئەتجامی کاراییککردنە کیمیایەکانی ناو لەشەوە پەڕ دەدەن و دەبنە هۆی زیاد بوونی درێژی و کیش و بارسەتایی لەش، بە مەبەستی گەیشتن بە ئاکامە سەرەکیەکی کە ئاویش خۆی لە تەواو بوونی گەشهکردن و پێگەیشتن و بەر دەوام بوونیدا دەدۆزێتەوە.

پرانسیپەکانی گەشهکردن:-

گەشهکردن پێشەکی بە پێی ی کۆمەڵیک پرانسیپ (مبەدە) و یاسای تەگۆڕ پەڕ دەدات و پەڕ دە لە هەڵپەمەکی و لابەلایی. هەروەها ئەو پرانسیپانە سنووری هەردوو یەکەیی کات و شوێن دەبەزێنن، واتە هەموو بوونەوەرەکان (بەتایبەتیش مندالی مۆف) بە پێی ئەو پرانسیپانە گەشه دەکەن، ئیتر لە هەرچ کات و شوێنیک بن.

پرانسیپەکانیش ئەمانەی لای خوارەوێن:-

(١) گەشهکردن هەردوو گۆرانکاری چەندیتی و چۆنیتی (التغیرات الکیمية والنوعية)

لەخۆ دەگێژێت.

واتە کاتیک یەکیک لە ئەندامەکانی لەشی مۆف لە لایەنی چەندیتیەو (کیش، درێژی، بارسەتایی) پۆژ لەدای رۆژ گەشه دەکات و زیاتر دەبێت، لە هەمان کاتیشدا چۆنیەتی کارکردنی ئەو ئەندامە لە یاریکەو بۆ یاریکی تر دەگێژێ. دەتوانین بەم نموونەی لای خوارەو زیاتر ئەو پرانسیپە پەڕ بکەینەو. ئەگەر سەیری یەکیک لە ئەندامەکانی کۆئەندامی هەرسکردن بکەین ئاویش گەدەیه، دەبینین پۆژ لەدای رۆژ لە لایەنی چەندیتیەو کیش و درێژی و بارسەتایی زیاتر دەبێت لە هەمان کاتیشدا لە لایەنی چۆنیەتیەو کارو هەمانەکانی لە کاتیکەو بۆ کاتیکی تر دەگۆڕدێت. بۆ نموونە گەدەیی مندال لە سەرەتای ژیاڵدا، لە لایەنی چۆنیەتیەو تەنها دەتوانیت شلەمەنی و خواردنی

سوک هه‌رس بکات، به‌لام وورده وورده له‌ئه‌نجامی گه‌شه‌کردنه‌وه چۆنه‌تی کارو
له‌رمانه‌کانی ده‌گۆدیریت و ده‌توانیت خواردنی قورس و ره‌ق و ووشک هه‌رس بکات و
دوای نه‌وه‌ش ده‌توانیت خواردنی قورسنرو ووشکترو ره‌قتر هه‌رس بکات.

٢) گه‌شه‌کردن پرۆسه‌یه‌کی به‌رده‌وامو ریکو پیکو دووره له‌په‌چان و ناریکی:-

واته چرکه‌یه‌ک نیه له‌ژیانی مرۆفدا پرۆسه‌ی گه‌شه‌کردن ماییدا بوه‌ستیت، به‌لکو
له‌هموو کات و شوینیک ریکو پیکو ئاسایی خۆی هه‌یه‌و به‌چه‌ند پله‌و قوناغیکی به‌ک
له‌دوای به‌کدا تیده‌په‌ریت. بۆ نمونه، فیریوونی پیگرتن و رۆیشتن له‌لای منداڵ به‌چه‌ند
قوناغیکی به‌رده‌وام و ریک و پیکدا تیده‌په‌ریت نه‌ویش به‌م شیوه‌ی لای خواره‌وه
(له‌سه‌ر پخت پال که‌وتن — خۆ هه‌لگه‌راندنه‌وه بۆ سه‌ر سه‌ک — خۆخشان
له‌سه‌ر سه‌ک به‌یارمه‌تی هه‌ردوو ده‌ست — ئینجا هه‌ردوو ده‌ستو قاچ — گاکۆلکی
— دانیشتن — داره‌ داره‌ — رۆیشتن له‌سه‌ر هه‌ردوو قاچ.....) بیگومان
هه‌موو پرۆسه‌کانی تریش هه‌مان ریک و پیک و به‌رده‌وامیان تیدا هه‌یه‌و به‌هیچ
شیوه‌یه‌ک ناتوانریت به‌سه‌ر به‌کیک له‌و قوناغانه‌دا باز هه‌لبدریت و ماییدا تینه‌په‌ریت،
واته هه‌موو مندالانی جیهان ده‌بیت به‌که‌م جار گاکۆلکی بکه‌ن، پیش نه‌وه‌ی بتوانن
دابینیشن، ده‌بیت دابینیشن پیش نه‌وه‌ی بکه‌ونه داره‌ داره‌و به‌یارمه‌تی که‌سانی چوار
ده‌ور له‌سه‌ر هه‌ردوو قاچ برۆن.

٣) تیکرایی ریزه‌ی گه‌شه‌کردن ده‌گۆدیریو له‌هموو قوناغه‌کانی ژياندا وه‌ک به‌ک

تین-

واته ریزه‌ی گه‌شه‌کردن له‌قوناغی پیش له‌دایک بوون وه‌ک ریزه‌ی گه‌شه‌کردنی دوای
له‌دایک بوون نییه، به‌لکو ریزه‌ی گه‌شه‌کردن له‌قوناغی پیش له‌دایک بوون نۆد نۆد
خه‌یرابه‌و هیچ قوناغیکی تر له‌ژیانی مرۆفدا نییه، که‌خیرایی گه‌شه‌کردن ماییدا بکاته
قوناغی پیش له‌دایک بوون، چونکه له‌ماوه‌ی (٩) نۆ مانگ و (٩) نۆ رۆژدا که‌دادمه‌ریت

به‌قوناغی پیش له‌دایک هه‌ون کیشه‌که‌ی نزیکه‌ی (۲) کیلو زیاد ده‌کات و درێزیه‌که‌شی نزیکه‌ی (۴۵) سم چلوپینج سانتیمه‌تر زیاد ده‌کات. به‌لام له‌هیچ قوناغیکه‌ی تری ژیا‌نی مرؤفا نییه‌ که‌هه‌موو (۹) مانگه‌ و (۹) بۆزیکه‌ کبشی مرؤف (۲) کیلو و درێزیه‌که‌شی (۴۵) سم زیاد بکات. (السید، ۱۹۷۴، ص ۱۱۹-۱۲۰).

۴) هه‌ریه‌که‌ له‌لایه‌نه‌کانی گه‌شه‌کردنی مرؤف ریزه‌و خیرایی تایبه‌تی خۆی هه‌یه‌.

واته‌ هه‌موو لایه‌نه‌کانی گه‌شه‌کردن (ژی‌یی، جه‌سته‌یی، هه‌لچوونی، کۆمه‌لایه‌تی) له‌یه‌که‌ کات و قوناغدا به‌یه‌که‌ ریزه‌و خیرایی گه‌شه‌ناکه‌ن، به‌لکو هه‌ر قوناغ و لایه‌نه‌ تایبه‌تعه‌ندینه‌تی خۆی هه‌یه‌. بۆ نمونه‌ له‌سالی یه‌که‌می ژیا‌نی مندا‌دا، لایه‌نی جه‌سته‌یی خیراته‌ر له‌لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی گه‌شه‌ده‌کات، به‌لام له‌سالی دووه‌م و سێهه‌م لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی زیاته‌ر له‌لایه‌نی جه‌سته‌یی گه‌شه‌ده‌کات. هه‌رزده‌کار له‌دوای یه‌که‌ یوو سال له‌چوونه‌ ناو قوناغی هه‌رزده‌کاریدا، له‌لایه‌نی جه‌سته‌یه‌وه‌ گه‌شه‌ی به‌ره‌و نیمچه‌ ته‌واو بوون ده‌روات، به‌لام له‌لایه‌نی هه‌لچوونیه‌وه‌ هیشتا هه‌ر مندا‌له‌و وه‌که‌ لایه‌نه‌کانی ژو‌ری و کۆمه‌لایه‌تی گه‌شه‌ی نه‌کری‌وه‌و که‌مه‌تر له‌لایه‌نی جه‌سته‌یی گه‌شه‌ی کردووه‌.

۵) گه‌شه‌کردن له‌لای مرؤف به‌ره‌وتاکایه‌تی رێچکه‌ ده‌گیرت.

گوته‌یه‌که‌ هه‌یه‌ ده‌لیت (مرؤف وه‌که‌ هه‌موو که‌س وایه‌، وه‌ وه‌که‌ هه‌ندیکه‌ که‌سێش وایه‌و به‌لام له‌هیچ که‌سێکیش ناچیت) ته‌مه‌ مه‌ته‌ل نییه‌، به‌لکو یه‌که‌ی که‌ له‌پرانسیپ و یاسا‌کانی گه‌شه‌کردن، چونکه‌ مندا‌لی مرؤف له‌سه‌ره‌تای ژیا‌نیدا وه‌که‌ هه‌موو مندا‌لانی جیهان وایه‌، واته‌ هه‌موویان له‌لایه‌نی جه‌سته‌یی و ژماره‌ی ته‌ندامه‌کانی له‌ش و پێکهاته‌ فیزیۆلۆژیه‌کانیا‌نه‌وه‌ چوون یه‌کن، ته‌ی هه‌موویان وه‌کوو یه‌که‌ دوو ده‌ست و دوو قاچ و یه‌که‌ سه‌ریان هه‌یه‌ به‌لام دوای ژیا‌ن له‌ناو کۆمه‌ل، ئیتر وورده‌ وورده‌ جیاوازی له‌نیوان مندا‌لندا (به‌پێی جیاوازی بۆ ماوه‌و ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و جوگرافی و ئابووری و

پامیاری) دروست دەبێت، کۆمەلیکە منداڵ درێژ، کۆمەلیکی تر کورت، کۆمەلیک زۆر زیرەک یان زۆر تەمبەل یان پەش پیست یان جیاواز لەداب و نەریتی کۆمەلایەتی، بەلام بوای ماوەیەک ژیاڵ لەناو کۆمەل مەجالە لەناو ئەو کۆمەلە منداڵە لیکە چوانەشدا، دوو منداڵی وەکوو یەک لەهەموو لایەنەکانی گەشەکردنەوە (جەستەیی، ژیری، کۆمەلایەتی، هەلچرونی) بدۆزینەوە تەنانت ئەگەر ئەو دوو منداڵەش دروانەیی وەکوو یەک (چمک) بن و لەیەک هێلکەیی پیتینراو دروست بووین کە لەلایەنی بۆماوەوە لەسەدا سەد وەکوو یەکن، چونکە زۆر زەحمەتە خیزان و دامودەزگا کۆمەلایەتیەکانی تر بتوانن بەیەک شیوە ئەو دوو منداڵە پەرەدە بەکن و یەک ژینگەیی کۆمەلایەتی و دەروونی و جوگرافیایان بۆ بخولقینن.

لەبەر پێشنای ئەو بۆچوونەیی سەرەوە دەگەینە ئەو دەرئەنجامەیی کە هەرچەندە تۆزێی منداڵانی جیهان لەسەرەتای ژیاڵدا جیاوازییەکی زۆر لەنیوانیاندا نیە، بەلام پۆژ لەبوای پۆژ لەئەنجامی گەشەکردنەوە جیاوازی زیاتر دروست دەبێت، تا لەقۆناغەکانی هەرزەکاری و کاملیدا بەهیچ شیوەیەک دوو مرقۆی وەک یەک نادۆزینەوە.

٦) پروۆسەیی گەشەکردن بەرچەکی درێژی ستوونی (واتە لەسەرەوە بۆ خوارەوە)
و بەپانی ناسۆیی (واتە لەناوەندی لەشەو بۆ ئەم لاو لاو تەنیشتهکان) گەشە دەکات
و ئاراستە وەرەدەگریت.

واتە گەشەکردنی کۆرپە لە ئەناو منداڵانی دایکدا لەسەرەوە دەست پێدەکات. ئەو یەکەم جار سەری منداڵ دروست دەبێت ئینجا ملی، ئینجا سنگی تا دواوەمین جار پێ یەکانی دروست دەبێت، بەهەمان شیوە یەکەم جار ئەندامەکانی ناوەراستی لەش دروست دەبن، ئینجا شان و پاسک و قۆل و دواوەمین چاریش دەست و پەنجەکان. هەمان پروۆسەش لەلایەنی جوولەیی ئەندامەکانی لەشەو دووبارە دەبێتەوە.

واته یه‌که‌م جار منداڵ ده‌توانیت به‌سه‌ر جووله‌ی سه‌رو ملیدا زāl بیت، ئینجا جووله‌ی سنکە و ناوقە، دوا‌ه‌مین جاریش ده‌توانیت به‌سه‌ر جووله‌ی ه‌ردوو لاقەکانیدا زāl بیت و فیری پزیشتن ببیت. ه‌روه‌ها منداڵ یه‌که‌م جار ده‌توانیت به‌سه‌ر جووله‌ی سنکە و شانەکانیدا زāl بیت، ئینجا قۆل و باسک و دوا‌جاریش ده‌ستی، تاوای لی دیت به‌ویستی خۆی زāl بیت به‌سه‌ر جووله‌ی په‌نجه‌کانی ده‌ستداو بۆ مه‌به‌ستی نووسین و ه‌لگرتن به‌کاریان به‌ینی. به‌لام له‌قۆناغی به‌سال‌چووندا (پیری) ئەو پڕۆسه‌یه‌ پێچه‌وانه‌ ده‌بیته‌وه، واته‌ یه‌که‌م جار مڕۆشی به‌سال‌چوو ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر جووله‌ی ده‌ست و قاچیدا نام‌ینیت ئینجا ناوقەو سنکە و شان دوا‌ه‌مین جاریش جووله‌ی سه‌رو ملی.

(۷) گه‌شه‌کردن پڕۆسه‌یه‌کی ه‌مه‌لایه‌نه‌یه‌و، ه‌موو لایه‌نه‌کانی گه‌شه‌کردن پابه‌ندن به‌یه‌کتیرییه‌وه‌وکاریگه‌ریان له‌سه‌ر به‌کتیری ه‌یه، واته‌ ه‌ر چ لایه‌نیکه‌ پیش‌که‌وتن و سه‌رکه‌وتن به‌ده‌ست به‌ینیت ئەو کاته‌ ده‌بیت به‌هۆکاریکی یاره‌تیده‌ر بۆ پیش‌که‌وتن و سه‌رکه‌وتنی لایه‌نه‌کانی تر، به‌پێچه‌وانه‌شه‌وه‌ که‌م و کورتی و دوا‌که‌وتنی لایه‌نیکه‌ په‌نگە دانەوه‌ی خراپی ده‌بیت له‌سه‌ر لایه‌نه‌کانی تر بۆ نموونه، ئەگەر منداڵ له‌ش ساغ و پته‌و و سه‌لامه‌ت بیت ئەوا به‌قازانجی لایه‌نه‌کانی تر ته‌واو ده‌بیت، واته‌ ئەو منداڵه‌ زووتر پیده‌گیریت و فیری قسه‌کردن ده‌بیت و لایه‌نی ژیری و کۆمه‌لایه‌تیشی خیراتر گه‌شه‌ده‌کات، ئەگەر به‌راورد بک‌ریت به‌مندالیک‌ی نه‌خۆش و لاواز، له‌لایه‌کی تره‌وه‌ ئەگەر منداڵ تووشی دوا‌که‌وتنی ژیری (التخلف العقلي) بوو، ئەوا ئەو دوا‌که‌وتنه‌ زیانیکی گه‌وره‌ به‌گه‌شه‌کردنی زمان و پزیشتن و لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی ئەو منداڵه‌ ده‌گه‌یه‌یتیتو وه‌که‌ مندالیک‌ی ناسایی گه‌شه‌ناکات.

گه‌شه‌کردن له‌قوناغی پێش له‌دایک بوون

زۆر له‌خه‌لکی له‌و بره‌یانه‌دا که ژیا‌نی مرۆف دوا‌ی له‌دایک بوون ده‌ست پێده‌کات، هه‌ر ئه‌م بیره‌یانه‌یه‌ به‌له‌په‌شه‌ که‌وا‌ی له‌و خه‌لکانه‌ کردووه‌ که‌ته‌مه‌نی مرۆف له‌ر کاته‌وه‌ بژمێرن که‌من‌دال له‌دایک ده‌بێت. ته‌مه‌ش ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نێت که‌هه‌موو به‌وداوو به‌سه‌ره‌اته‌کانی پێش له‌دایک بوون هیچ گرنگیه‌کی له‌سه‌ر گه‌شه‌کردن و پێش‌که‌وتنی ئه‌و من‌داله‌ نه‌یه‌ له‌پاشه‌په‌ژدا. به‌لام ده‌ره‌نه‌نجامی هه‌موو توو‌یژینه‌وه‌کان و راستیه‌کان ئاما‌زه‌ یق ئه‌وه‌ ده‌کە‌ن که‌قوناغی پێش له‌دایک بوون گرنگترین و ناسکترین قوناغی ژیا‌نی مرۆفه‌، له‌به‌ر ئه‌وه‌ به‌هیچ شێوه‌یه‌که‌ نابێت پشتگو‌ی بخه‌یت، چونکه‌ ژیا‌نی راسته‌قینه‌ی مرۆف له‌پێش له‌دایک بوونه‌وه‌ ده‌ست پێده‌کات.

چۆن من‌دال دروست ده‌بێت؟

هه‌موو (٢٨) بیه‌ست و هه‌شت په‌ژ جاریکه‌ به‌کیکه‌ له‌هه‌یله‌که‌دانه‌کانی ئافره‌ت ده‌ست ده‌کات به‌ده‌ره‌وا‌یشتنی به‌کیکه‌ له‌هه‌یله‌که‌ پێگه‌یشتووه‌کان که‌ته‌وێش بریتیه‌ له‌خانه‌یه‌کی زا‌ووزی، که‌(٢٣) بیه‌ست و سێ تاکه‌ کرۆمۆسۆمی ئیدایه‌و بارستاییه‌که‌ی زۆر زۆر بچووک‌تره‌ له‌سه‌ری ده‌رزیه‌که‌. ئه‌م هه‌یله‌که‌یه‌ دوا‌ی ها‌تته‌ ده‌ره‌وه‌ی له‌هه‌یله‌که‌دان ده‌ست ده‌کات به‌جووله‌ به‌ناو جوگه‌له‌(قناة) ی ئالوبیدا، که‌هه‌یله‌که‌دان به‌من‌دال‌دانی دایکه‌وه‌ ده‌یه‌ستێته‌وه‌. ئا له‌ر کاته‌ی که‌هه‌یله‌که‌ له‌ناو جوگه‌له‌ی ئالوبدایه‌، ته‌گه‌ر په‌یکه‌وتی سپێرمی پیا‌وی کرد (که‌بریتیه‌ له‌خانه‌یه‌کی ئیر، که‌ته‌وێش (٢٣) تاکه‌ کرۆمۆسۆمی ئیدایه‌) و ئه‌و سپێرمه‌ توانی دی‌واری هه‌یله‌که‌ ببه‌یت، ئه‌و کاته‌ هه‌یله‌که‌ ده‌په‌یت‌بندری‌ت و به‌زایگۆت ناو ده‌به‌ری‌ت و ده‌بێت به‌یه‌که‌م چرکه‌ی دروست بوونی ژیا‌نی کۆریه‌له‌.

که‌واته‌ ژیا‌نی راسته‌قینه‌ی مرۆف به‌کسه‌ر له‌دوا‌ی پێتان‌دنی ئه‌و هه‌یله‌که‌ به‌ده‌ست پێده‌کات، وه‌هه‌ر له‌و کاته‌دا به‌کسه‌ر توخمی من‌داله‌که‌ ئه‌ی‌ری‌ت یا‌ن می‌ دی‌اری ده‌کری‌ت و هه‌موو خاسیه‌ته‌کانی بژما‌وه‌ له‌دایک و به‌رکه‌وه‌ بۆ من‌داله‌که‌ ده‌گه‌ی‌زی‌ته‌وه‌.

قوناغه کانی پیش له دایک بوون

زانایانی کورپه له (علماء الأجنة) ژبانی پیش له دایک بوونی مرقف به سهر سی قوناغی سهره کیدا دابهش دهگن که بریتین له :-

۱ - قوناغی هیلکه ی پیتینراو (زایگوت):

نهم قوناغه یه کسهر له و چرکه یه وه دهست پی دهکات که هیلکه ی دایک به سپیرمی باوک ده پیتیندری و نژیکه ی ماوه ی (۲) دوو هفته به رده وام ده بیت. له م قوناغه دا هیلکه ی پیتینراو له جۆگه له ی فالوبه وه به ره و مندال دانی دیکه سهره و خوار پچکه ده گریت، دوا ی که یشتنه ناو مندال دان، یه کسهر خوی به دیواریدا ه لده وامت و ئیتر ده بیت به به شیک ی فسیؤلوی دایک و هیلکه ی پیتینراو له مموو لایه نیکه وه پشت به دایک ده به ستیت بق که شه کردنی ودهر له ریگه ی خوینی دایکه وه نه و زایگوت هه موو پیداویستیه کانی به رده وام بوونی ژبانی دهست ده که ویت.

ئالم قوناغه دا کۆمه لیک گۆرانکاری گرنکه پروده دات، یه کسهر دوا ی (۲۶) سی و شهش کاتژمیر، هیلکه ی پیتینراو که بریتیه له یه ک خانه ده بیت به (۲) خانه ئینجا له نه نجامی دابهش بوونه وه ده بیت به (۴) خانه، ئینجا دوا ی (۱۶) شانزده کاتژمیر ده بیت به (۸) خانه ئینجا ده بیت به (۱۶)، (۳۲)، (۶۴)، (۱۲۸) خانه... هتد.

به م شیوه یه ژماره ی خانه کان به رده وام له زیاد بووندا ده بیت، دوا ی ماوه یه که بۆشاییه که له تیوان خانه کاندا دروست ده بیت و خانه کان ده بن به دوو کۆمه ل، کۆمه لی یه که م ناو ده بریت به خانه کانی دیوی دهره وه، که ئهرکی سهره کی دلیین کردنی خوراک و پیداویستیه کانی تری ژبانی کورپه له و پاریزکاری کردنیه تی، به لام کۆمه له ی دووه م نار ده بریت به خانه کانی ناوه وه و کورپه له ی لی دروست ده بیت. هه ر له م کاته شدا له شی

دايك خواردنى پىويست لەرىگەى خوينەو بۇ مندالدان و كۆرپەلەگەى دابىن دەكات.
(ھرمز، ۱۹۸۸، ص ۴۰)، (فھمى، ۱۹۷۷، ص ۳۵-۳۶).

(۲) قۇناغى ئىمپىرۇنى:

ئەم قۇناغە نرىكەى (۶) شەش ھەفتە بەردەوام دەبىت و كۆمەلىك گۇرپانكارى گرنكە
تىابدا بەسەر ژيانى كۆرپەلەدا پروودەدات لەوانە:-

(۱) يەكسەر لەو خالەى كەكۆرپەلە خۇى بەمئالدانى دايدا ھەلواسىو، وىلاش
(پلاستىقا، المشىمة) دروست دەبىت، كەئەركى سەرەكى گواستەوھى ئۆكسچىن و
خۇراك و پىداووستىيە گرنكەكانى ترە لەخوینى داكەو بۇ خوینى كۆرپەلە
بەپىچەوانەشەو گواستەوھى پاشەپۇیە لەخوینى كۆرپەلەو بۇ خوینى دايك پىويستە
ئەو شەمان لەبىر نەچىت، كەوىلاش پەگەزەكانى ناو خوین دەگوپزىتەو نەكە خوینى
دايك بۇ مندال يان بەپىچەوانەو.

(ب) لەھەمان كاتدا پەتكە ناوك (الحبل السرى) دروست دەبىت، كەئەركى سەرەكى
بەستەوھى مندالە پەوولاشەو، دواھارىش كىسە سولى (الكىسى السلى) دروست
دەبىت، كەبەلانەى گەشەكردنى مندال دەناسرىت، وەئەم كىسەش پە لەشلەيكە كەناو
دەبىت بەشلەى سولى و مندال تىابدا مەلەدەكات پىگومان ئەو كىسەو شەكەى ناوى
تاشەوپەپى توانا پارىزگارى لەكۆرپەلە دەكەن و ناھىلن ھىزو پالەپەستوى ئاناسانى
دەرەو كەكۆرپەلە بكات و تووشى زەرەو زىانى بكات، چونكە كاتىكە لایەكى سكى
دايك تووشى پالەپەستوى ئازار و ھىزى دەرەكى دەبىت، ئەوا كۆرپەلە يەكسەر بەمەلە
لەناو شەكەدا بەئاسانى بەرەو لایەكەى ترى سكى دايك دەروات، بەمەش لەو
پالەپەستوى ئازارو ھىزە دەرەكەى سەر سكى دايك پزگارى دەبىت.

(ج) لەم قۇناغەدا خانەكانى لەش بەسەر (۳) چىندا دابەش دەبن كەبرىتىن لە:-

(۱) چىنى دەرهو (Ectoderm) كەئەم كۆمەلە خانەپە ديوى دەرهوئى لەشى كۆرپەلەى لى دروست دەبىت لەوانە پىست، پىچ و قىز، نىنۆكە، ددان، پىستە گلاندىكان، ھەستەوەرە خانەكان، كۆئەندامى دەمار... ھتد.

(۲) چىنى ناوەرەست (Mesoderm) ۋەئەم كۆمەلە خانەپەش دەبىت بەبناغە بۇ گەشەكردنى ماسولكەو ئىسقانەكان و كۆئەندامى سوپى خوين و ئەندامەكانى دەرھاروشتن و سەرچەم ئەندامەكانى ناوەرەستى لەشى مۇف (كۆجىر، ۱۹۷۰، ص ۸۱).

(۳) چىنى تارەكى (Endoderm) ئەم كۆمەلە خانەپەش دەبىت بەبناغە بۇ دروست بوونى ئەندامەكانى ھەتارو ناو سكى مۇف ۋەكە سىيەكان، جگەر، گەدە، پەنگرياس، ئەوئى جىگەى ئامازە بۇ كردنە كەلەكۆتايى ھەفتەى ھەشتەى ژيانى كۆرپەلەدا ھەموو پىكھاتووەكانى جەستەى بەلايەنى كەمەو ۋەكە پىكھاتووەكانى جەستەى مۇفكىكى كامىل واپە، بەلام بەشيوەبەكى زۆر بچووك، دەبىت ئەوئەشمان لەپاد نەچىت كەئەم قۇناغە زۆر ناسكە و ترسناكە، ئەگەر ئافرەتى دوو گيان زۆر ئاگادارى خۆى نەبىت، ئەوا دوورنە كەچارەنورسىكى رەش و ترسناك رووبەرووى ئەو كۆرپەلەپە بىيەتو، لەھەمووشيان ترسناكتر لەبارچوونە كە كۆتايى بەژيانى ئەو كۆرپەلەپە دەھىنى، بەلام ئەگەر مەندالەكەش لەبار نەچىت، ئەوا دوورنە مەندالەكى لارز و ئورقستان و دەردەدار لەدايكە بىيەت، كەبەپلەى يەكەم دەگەرپەتو بۇ كۆمەلىك مۇكار لەوانەش نەخۆش كەوتنى دايكە بەھەندىك نەخۆشى ترسناكە يان بەدخۆراكى، يان بەكارەيخاننى داوود دەرمانى ئاناسامى بۇ گەشەكردنى كۆرپەلە... ھتد.

۳ - ئىيتۆسە قۇناغ:

ئەم قۇناغە لەدواى تەمەنى (۸) ھەشت ھەفتەى ژيانى كۆرپەلەو دەست پىدەكات تا كاتى لەدايكە بوون، لەم قۇناغەدا كۆمەلىك رووداوى گرىنگە روودەدن كەلەھەموويان گرىنگتر گەشەكردن و پىگەيشتى ھەموو ئەو ئەدامانەپە كەلەقۇناغى

پیشوودا بنا‌عه‌ی داریژاوه، تاوای لئ دیت هه‌فته دوا‌ی هه‌فته ئەندامه‌کانی له‌شی کۆرپه‌له یه‌که له‌دوا‌ی یه‌که به‌ره‌و پیکه‌پشتن و ته‌واو بوونیان ده‌چن. بۆ نمونه کۆرپه‌له له‌هه‌فته‌ی (٩) تۆمه‌دا توانای وه‌لام دان‌ه‌وه‌ی ده‌ست لیدانی مفالدانی دایکی هه‌یه‌و ده‌شتوانیت سه‌ری ب‌جولینیت، دوا‌ی نه‌واو بوونی مانگی سیه‌یه‌میش دریزی کۆرپه‌له ده‌گاته (٢) بۆسه‌وه کیشه‌که‌ی (٠.٩٨٥) کغم، وه‌شیه‌وه‌شی وه‌که مرقفیکی ئاسایی لئ دیت، هه‌رچه‌نده سه‌ری زۆر زۆر گه‌رده‌یه‌و له‌گه‌ل بارستایی جه‌سته‌یدا نا‌گونجیت، هه‌روه‌ها کۆمه‌لیک حوله‌ی هه‌ره‌مه‌کی ده‌ست و قاچ ده‌رده‌که‌ویت له‌گه‌ل دروست بوونی پیلوی چاوو نینۆکه وه‌ توخمی کۆرپه‌له‌ش به‌ئاشکرا ده‌رده‌که‌ویت. له‌کۆتایی مانگی (٤) چواردا دریزی کۆرپه‌له ده‌گاته (١١,٥) یانزه سانتیمه‌ترو نیو، وه‌ بۆ زیاتر زانیاری ده‌توانین سوود له‌ر وه‌سفه‌ی زانای ئەمریکی جیزل وه‌ریگیرین که‌به‌م شیوه‌ی لای حواره‌وه باسی جوله‌ی کۆرپه‌له له‌مانگی چواره‌مه‌دا ده‌کات:-

(لیری سه‌ره‌وه‌ی ده‌جولینیت، ئەگه‌ر زیاتر گه‌شه‌ی کرد ئەوکاته ده‌توانیت لیری خواره‌وه‌شی ب‌جولینی، ئینجا هه‌ردووکیان پیکه‌وه، هه‌روه‌ها ده‌توانیت ده‌می ب‌کاته‌وه‌و داشی بخات و پێسه‌ی قووت دان به‌ئەنجام ب‌گه‌یه‌نیت له‌کاتیکدا ده‌میشی داخراوه. هه‌ندیک جار پیکه‌وتیش ده‌کات که‌ته‌نانه‌ت شله‌ی سولی قووت بدات، زمانی ده‌جولینیت، سه‌ری وه‌رده‌گیرێ، دایک به‌ئاسانی ده‌توانیت له‌مانگی چواردا هه‌ست به‌جوله‌ی کۆرپه‌له ب‌کات) (هرمز، ١٩٨٨، ص ٤٣).

له‌ماوه‌ی مانگی پینجه‌می زبانی کۆرپه‌له‌دا دریزییه‌که‌ی ده‌گاته (٢٥,٥) سم، زیاتر شیوه‌ی له‌مرقفی کامل نزیک ده‌بیت‌ه‌وه‌و پێستی زیاتر گه‌شه ده‌کات و نینۆکه و پێچ ده‌رده‌که‌ن، هه‌روه‌ها عه‌ره‌قه گلا‌ند گه‌شه‌ده‌کات. وه‌ له‌مانگی (٦) شەش پیکهاته‌ی چاو ته‌واو ده‌بیت‌ه‌سته‌وه‌ری قام کردن و خانه‌کاسی تاپه‌ت به‌تام و چیژ له‌سه‌ر زمان ده‌رده‌که‌ویت و له‌توانای کۆرپه‌له‌دا هه‌یه که‌هه‌ناسه‌ بدات و وه‌ریگیرته‌وه، له‌به‌ر ئەوه ئەگه‌ر پیکه‌وتی کرد له‌مانگه‌دا له‌دایک بوو ئەوا له‌توانایدا هه‌یه که‌به‌نۆزه نووریک

بگىرى. مانگى (۷) ھەفت خالىكى ناسكە و ترسناكە و جۆرە وەرچەرخانىكە لەژيانى كۆرپەلەدا، ئەو مندالانەي لەم مانگەدا لەدايكە دەبن، تارپادەيەكى گونجاو بواری ژيان و مانەوەيان بۆ دەپەخسەيت، چونكە كۆئەندامەكانى (سوپى خوين، دەمار، ھەرس) تارپادەيەكى باش پىگەيشتون كەيارمەتى مانەوەي ژيانى مندال دەدەن.

ھەررەھا لەم قۇناغەدا لەتواناي كۆرپەلەدا ھەيە كەھەست بەگۇرانكارىيەكانى پلەي گەرما بكات و تامى خواردنەكان و بۆتە سەرەكەكان لەيەكتى جىياكتەو و تارپادەيەكەش تۈنای بىنين و بىستنى ھەيە بەلام كەمتر لەو مندالانەي كەدۋاي (۹) مانگەو (۹) رۆژ لەدايكە دەبن، لەبەر ئەو تەماوەي مانەوەي كۆرپەلە لەناو مندالاندا زياتر بىت و ماوە سىروشتىكەي خۆي تەواو بكات ئەوا ئەوئەندە زياتر ھەموو ئەندامەكانى لەشى گەشە دەكات و مندالىكى ناسايى دەبىت.

ئەو ھۆكارانەي كار دەكەتە سەرگەشەكردنى كۆرپەلە لەناو مندالانى دايدا

گەشەكردنى مرقۇف ھەر لەيەكەم چركەي حولقاندنيەو لەمندالانى دايدا گەرە بوونی لەخانەيەكەو (كەبرىتە لەھىلەكەيەكى پىتپىنراوى دايكە) بۆ مليقنەھا خانەي زىندوو، بەچەند قۇناغىدا تىدەپەرىت، لەگرنگترين ئەو قۇناغانەش، قۇناغى كۆرپەيە (پىش لەدايكە بوون) كەنزىكەي نۆ مانگە و نۆ رۆژ دەخايەنىت.

ئەم قۇناغە زۆر ناسكە و گرنگە لەژيانى مرقۇداو دادەنرىت بەباغەيەكە بۆ كەسايەتى تاك لەداماتوودا، لەم قۇناغەدا، كۆمەلىك ھۆكارى گرنگە ھەيە، ئەگەر پەچاۋ نەكرىت و گرنكى پىن نەدرىت، ئەوا كارىگەرى ترسناكيان لەسەر گەشەكردنى كۆرپەلە دەبىت و گرنىت و پەشپويەكى نۆدى بۆ دروست دەكەن، لەگرنگترين ھۆكارەكانىش ئەمانەي لاي خوارەوئەن:-

(۱) نه‌خۆش کهوتنی دایک:-

نه‌خۆش کهوتنی دایک کاریکی خراپ ده‌کاته سەر کۆرپه‌له، له‌به‌رئەوه‌ی نه‌خۆشی (پیکهاته‌ی خوین) تیکه‌ ده‌دات و کارده‌کاته سەر پرۆسه‌ی میتابۆلیزم، که‌ئەمه‌ش گه‌شه‌کردنی کۆرپه‌له له‌پێچکه‌ی ئاسایی خۆی لاده‌دات (زه‌ران، ۱۹۸۱، ص ۸۷) له‌ترسناکترین ئه‌و نه‌خۆشیانه‌ش سوریزه‌ی ئه‌لمانیه که‌زۆرجار ده‌بێته هۆی که‌پولالی یان نه‌خۆشی دل و دراکه‌وتنی ژیری، هه‌روه‌ها نه‌خۆشی تای قهرمزی و تیکه‌ چوونی کاری کویره گلانده‌کان و چەند نه‌خۆشیه‌کی تر که‌کۆرپه‌له به‌هۆیانه‌وه تووشی کۆمه‌لیک گرفتو نه‌خۆشی ده‌بێت. ئینجا ئه‌گەر دایک تووشی یه‌کیک له‌و نه‌خۆشیانه‌ بوو بوو یان هاترسی تووش بوونیانی هه‌بوو، پتویسته نه‌هه‌لیت سکی ببێت، بۆ ئه‌وه‌ی مندالیکێ نه‌خۆش و ده‌رده‌دار له‌دایک نه‌بێت و ببێته مایه‌ی ئازار و ده‌رده‌سه‌ری بۆ خۆی و خێزان و کۆمه‌له‌که‌ی.

(۲) خۆراک:-

خۆراکی دایک زۆر گرنگه بۆ گه‌شه‌کردنی کۆرپه‌له‌که‌ی و سه‌رچاوه‌ی ووز و بنیاتنه‌ری ئەندامه‌کانی له‌شی کۆرپه‌له و دروست بوونی گشت شانه‌کانی له‌شیه‌تی، له‌به‌رئەوه‌ی کۆرپه‌له گشت پێداویستیه‌کانی له‌خۆراک له‌ریگه‌ی دایکه‌وه ده‌ستی ده‌که‌وێت، ئینجا ئه‌گەر هاتو دایکی سگ پر خواردنه‌که‌ی خراپ بوو، زۆریه‌ی پێداویستیه‌کانی گه‌شه‌کردنی کۆرپه‌له‌ی تیدا نه‌بوو، ئه‌و کاته هه‌دیکه له‌ئەندامه‌کانی له‌شی کۆرپه‌له به‌ته‌واوی گه‌شه‌ ناکات و تووشی به‌دخۆراکی ده‌بێت و پێداویستیه سه‌ره‌کیه‌کانی بۆ دابین ناکرێت. ده‌رکه‌وتوو که‌که‌می (B) و پرۆتین و ئارێکیان له‌خۆراکی دایکدا (ده‌بێته هۆی که‌موکورتی جه‌سته‌یی کۆرپه‌له‌و، که‌م خوێنی، لاوازی، دواکه‌وتنی ژیری کۆرپه‌له) (قظامی، ۱۹۸۹، ص ۱۹) هه‌روه‌ها ئه‌و ئافره‌تانه‌ی که‌تووشی به‌دخۆراکی ده‌بن زیاتر مندالیان له‌بار ده‌چیت و پێش کاتی خۆیان له‌دایک ده‌بن.

۳) دەرمان و ھۆكۈمەت سىركە روھۇش بىرەكان:-

تۆرىيە ئو توپۇنەوانەى گەلەسەر ئو ئافرىتە سىك پىرانە كراو، كەبەپىژەيەكى
 زۇر خەرىكى مەى خوارىنەو و بەكارەينانى ئو ھۆكۈمەت كەدەبە ھۆى سەرخۇش كىردىن
 و بەزۇرى ئو دەرمانە پىزىشكىيەتە بەكار دەھىن كەبۇ ئارام كىردەو و خاۋىرەو و
 كۆتەندامى دەمارى ناوەندىيە، يان بۇ چارەسەركىدىن ھەندىكە نەخۇشى و ھەلئاسانى
 سادە و يان لەكەتە نەشتەرىگەرىدا بەكارى دەھىن وەكە (بارىتورىت، سىكونالى سۇدىقۇم،
 تىراساىكلىن... ھەتد)، يان جگەرەكىش و بەپىژەيەكى زۇر نىكۆتىن وەردەگىن. ئەنجامى
 ئو توپۇنەوانە ئامازە بۇ ئو و دەكەن، كەزۇر لەمىندالانى ئو دايكانە تووشى كەم زۇرى
 و تارىپكى ھەستەيى و لەبارچوون و مردن و لاۋى، يان پىش وەخت لەدايكە بوون دەپن.
 لەبەرئەو و زۇر پىتۈستە كەئافرىتەى دوگىيان تا ئەتوانايدا ھەيە لەبەكارەينانى ئو داو
 دەرمان و ھۆكۈمەت سىركە رو سەرخۇش كەرانە دوور بىكەوتەو، بەتايىبەتەش لەماو و سىك
 پىرىدا (كوغىر، ۱۹۷۰)، (قۇتامى، ۱۹۸۹).

۴) بارى جەستەيى و دەروونى:

بەردەوام پىتۈستە ئافرىتەى سىك پىر ئاگادارى كارو فەرمانەكاسى بىت و زۇر خۇى
 ماندو و نەكات، چۈنكە ھەلگىرنى شتى قورس و گران و ھىلاكە بوونى بەردەوام دەبىتە
 ھۆى ئازاردانى دايكە و لەبارچوونى كۆپەلەكەى. زۇرجار ئو ئافرىتەئەى شتى قورس
 بەپىشت ھەلدەگىن و كارى گران دەكەن و بەشۈينى بەرزا سەردەكەون و ئاگايان
 لەتەندروستى خۇيان نى، مىندالىان لەبار دەچىت يان مىندالەكانيان تووشى نووقىستانى و
 كەم ئەندامى دەپن. ھەروەھا بارى دەروونى دايكە زۇر گىرگە بۇ كۆپەلەكەى. ئەگەر ھات
 و ئافرىتەى دوگىيان لەزىنگەيەكدا بوو كەپىر بىت لەخەم و خەفەت و ترس و دلەپاۋكى و
 تۆدەيى جار تووشى ھەلچوون بىت، ئو كاتە كۆپەلەكەى زەرەرو زىيانىكى زۇرى
 پىدەكات. لەبەرئەو و ئو تۈپەيى و خەم و خەفەت و ترسەى دايكە دەبىتە ھۆى زىاد

بيونى دهرهاويشتنى ڪوبه گلندء کان به تايبه تيش نه دريائينه گلند ڪه نه مهش دهيت هئى تيكه چوونى پيڪهاتى خوين و گواستنه وهى دهرئانجامى نه و باره دهرهويه بؤ ڪڙپه له. له به رنه وه زؤر پيوسته ڪه نه داماڻى خيزان و ڪه ساني چوار دهورى ئافرهتى دوو گيان، باروئوخى له بارو گونجاو بؤ دايكى سڪه پر بخولقيڻن و تا دهوتانن دهورى بخه نه وه له ترس و خهه و خهه فته و دله راوگي.

۵- تيشڪ گرتن (الأشعة): -

چهند پزيشڪ و دهرون زانيڪ توپزينه وه په گيان له سر ژماره په ڪه ئافرهتى سڪه پر ڪريو له ته ڪيائدا به رده وام بيون تا منداله ڪانيان بوو. له نه دجامدا بؤيان دهره ڪوت، ڪه زڙپهئى نه و مندالانهئى تووشى دواكهوتنى ژيرى و شپواندننى جهستهئى يان له بار چوون بيون، هؤ ڪانيان دهگه رنه وه بؤ نه و دايكانهئى ڪه له ڪاتى سڪه پريدا سڪه و چوار دهورى مندالانايان داوره ته بهر تيشڪ به تايبه تيش تيشكى (x) و راديؤم (ڪولچر)، (۱۹۷۰، ص ۹۱).

مهروهه زؤر له دايڪانى سڪه پر له نه دجامى ڪاره ساتى ههرو شارى ناکازاكي و هيروشيمائى يابانى تووشى له بار چوون بيون و زڙپهئى منداله ڪانيان به نووقستاني له دايڪه بيون. له به رنه وه زؤر پيوسته ڪه ئافرهتى دوو گيان تا دهوتانيت دور ڪه رنه وه له تيشڪ گرتن به تايبه تيش له ڪاتى سڪه پريدا.

۶) هؤ ڪارى RH: -

له نه دجامى توپزينه وهئى زانستى دهره ڪه وهه ڪه ۸۶% ي مرقف جؤره ماده په ڪه له خويناڻدا هه به ڪه ناو دهبريت به (RH+) به لام ۱۴% نه و جؤره ماده په

له‌خوینه‌کانیاندا نیه، له‌به‌رنه‌وه ناسراون به (RH^-) ، ئینجا نه‌گه‌ر ریکه‌وتی کرد خوینی بارک له‌جۆری (RH^+) بوو، کۆرپه‌له‌ش جۆری خوینه‌که‌ی له‌باوکیه‌وه وه‌رگرت (RH^+) ، به‌لام جۆری خوینی دایک (RH^-) بێت، نه‌و کاته له‌ئه‌جای جیاوازی (RH) له‌نیوان نه‌وو دایکیدا، مه‌ترسی تووشی ژیا‌نی کۆرپه‌له ده‌بێت، له‌به‌رنه‌وه‌ی خوینی کۆرپه‌له جۆره ماده‌یه‌که دروست ده‌کات که‌ناو ده‌بریت به $(antigens)$ ئه‌م $(antigens)$ له‌ریگه‌ی په‌نگه‌ ناوک و ویلاشه‌وه ده‌گوزێزێته‌وه بق ناو خوینی دایک. کاتیک ئه‌م ماده‌یه ده‌چیت ناو خوینی دایکه‌وه، خوینی دایک ده‌ست ده‌کات به‌دروست کردنی ماده‌یه‌که دژ به‌و ماده‌یه که‌ناو ده‌بریت به $(antibodies)$ ئه‌م ئه‌نتی بۆدیانه‌ش ژه‌هراوی و مه‌ترسیدارن بۆ کۆرپه‌له. کاتیک ریزه‌ی $(antibodies)$ له‌خوینی دایک زیاد ده‌بێت، له‌ریگه‌ی په‌نگه‌ ناوک و ویلاشه‌وه ده‌گوزێزێته‌وه بق کۆرپه‌له.

هه‌ر ئه‌وه‌نده ریزه‌که‌ی که‌میک زیادی کرد ئیتر په‌کسه‌ر ده‌ست ده‌کات به‌تیکه‌ شکاندنی خروکه سووره‌کانی خوینی کۆرپه‌له و ناهیلیت به‌ته‌واوی خوراکی و ئۆکسجین بۆ هه‌موو خا‌نه‌کانی له‌ش بیه‌ن، که‌ئه‌مه‌ش ده‌بێت هۆی ئه‌وه‌ی ژماره‌ی خروکه سووره‌کانی خوین که‌م بکه‌ن و پاش ماوه‌یه‌که مندا‌له‌که به‌ریت یان به‌نا‌به‌گام و نوو‌قستانی له‌دایک بێت، به‌لام له‌خۆش به‌ختیدا هه‌موو جاریک ئه‌م حا‌له‌ته نایه‌ت هۆی کوشتنی مندا‌له‌که به‌لکو له‌ (٢٠٠) جاردا جاریک ئه‌و کاره‌ساته پووده‌دات، هه‌روه‌ها له‌لایه‌کی تره‌وه نه‌گه‌ر نه‌و به‌و حا‌له‌ته بزانریت، ئه‌وا ده‌توانریت چاره‌سه‌ر بک‌ریت، له‌به‌رنه‌وه زۆر پێویسته که‌چ پیش شو‌کردن و کو‌رپیش ئن هه‌ینان جۆری خوینه‌که‌یان بزائن و ئافره‌تیش له‌کاتی سه‌ پریدا سه‌ردانی پزیشک بکات.

بۇمارە و ژىنگە

چارەنۇوسى گەشەكردن و پاشەنۇزى مىندال پەيۋەستە بەكۈمەلىكە مۇكارەۋە. ئەو مۇكارانە نۇلى ترىسناكە لەدىيارىكردنى چارەنۇوسى مۇقۇدا دەپىنن. ئىنجا ئەگەر تۈانرا كۈنترۈلى ئەو مۇكارانە بىكرىن و بارودۇخى گونجاۋ بۇ گەشەكردنىان پەخسىندرا، ئەو كاتە بەقازانجى بوۋنەۋەر بەگشتى و مۇقۇ بەتايىبەتى تەراۋ دەپىت، بەلام ئەگەر ئەو مۇكارانە دۇ بەخەزو حراست و بەرژەۋەندى مۇقۇ بوۋ، ئەوكاتە زەرەرو زىيانىكى گەۋرە بەگەشەكردن و چارەنۇوسى ئەو بوۋنەۋەرە دەگەپەنىت. لەگرنىكترىن مۇكارەكانىش ئەمانەى لاي خوارەۋەن:

۱- بۇمارە (Inheritance)

مەپەست لەبۇمارە، گۈامىتنەۋەى سەرچەم ئەو خاسىيەت و سىفاتانەپە كەلەرپىگەى جىناتەۋە لەباپىران بۇ باركان و دايكان، ۋە لەباۋكان و دايكانىشەۋە بۇ مىندالانۋ لەمىندالانىشەۋە بۇ ئەۋەكانى داھاتۋ، دەگۈيزىتەۋە. بۇمارەزانى (علم الوراثة) گەپشتە ئەو پاستىيەى كەھەر خانەپەك لەخانەكانى زاۋوزى لە (۲۲) بىست و مى جۈوت كرمۇسۇم پىكە ھاتۋە، ھەرىكە لەو كرمۇسۇمانەش ھەزارەھا بىگرە مىلۇنەھا جىناتى لەسەر پىشنى خۇى ھەلگرتۋە، ئەو جىناتانە كەبرىتىن لەتۋۋرەكە ترشەلۇك (اكياس حامصية) بەرپرسىيارى يەكەمن لەگۈامىتنەۋەى خاسىيەت و سىفاتەكان لەباركان و دايكانەۋە بۇ مىندالەكانىان. كۆرپەلە لەئەنجامى پىتاندىنى ھىلكۇكەپەكى دايكە بەسپىرمى باۋك دىروست دەپىت. ئەو ھىلكۇكە پىتېنراۋە ناۋ دەپرىت بەزايگۇتو (۱۶) كرمۇسۇمى ئىداپە كە (۲۲) تاكيان لەپىگەى ھىلكۇكەۋە لەدايكەۋە بۇ كۆرپەلەكە گۈيزاۋەتەۋە بەلام (۲۲) كرمۇسۇمەكەى تىريان لەپىگەى سىپىرمەۋە لەباۋكەۋە بۇ كۆرپەلەكە گۈيزاۋەتەۋە.

کواته هه‌ریه‌که له‌دایک‌و باوک به (۲۲) تاک کرۆمۆسۆم به‌شداری ده‌که‌ن و هه‌ریه‌که‌یان خاسیه‌ت و سیفات‌ه‌کانیان له‌ریگه‌یان‌وه بۆ کۆرپه‌له‌که‌یان ده‌گۆیزنه‌وه. شه‌ری شایانی یاس کردنه، که‌له‌و (۲۳) تاک کرۆمۆسۆمه (۲۲) تاکیان خاسیه‌ته جه‌سته‌یی و بۆماوه‌یه‌کانی وه‌که (په‌نگی چارو پرچ، دریزی و کورتی، قه‌له‌وی و لاوازی، خامسه‌ته‌کانی کۆنه‌ندامی ده‌ماری ناوه‌ندی و کاریگه‌ری گلانه‌کان و.....هتد) له‌باوک‌و دایکه‌وه بۆ کۆرپه‌له ده‌گۆیزنه‌وه به‌لام تاک‌ی (۲۳) بیست و سێ هه‌مین توخمی کۆرپه‌له دیاری ده‌کات، ئیتر کۆرپه‌ی یان کچه‌، ده‌رکه‌وت‌وه که‌ئه‌و جووته کرۆمۆسۆمه‌ی لای باوک که‌توخمی کۆرپه‌له دیاری ده‌که‌ن، له‌یه‌کتیری جیاوازی و له‌شیوه‌ی (XY) ی لاتینی ده‌چن به‌لام ئه‌و جووته کرۆمۆسۆمه‌ی لای دایک که‌توخمی کۆرپه‌له دیاری ده‌که‌ن، هه‌ردووکیان وه‌که‌یه‌که‌ وان و له‌شیوه‌ی (XX) ی لاتینی ده‌چن.

لەکاتی گواستنهوهی کرۆمۆسۆمهکان ئەگەر (X) کرۆمۆسۆم لەلای باوکەوه هات ئەوا لەگەڵ (X) کرۆمۆسۆمی دایک یەک دەگریت و توخمی مندالەکه کچ دەردەچیت (XX). بەلام ئەگەر (Y) کرۆمۆسۆم لەلای باوکەوه هات، ئەوکاتە لەگەڵ (X) کرۆمۆسۆمی دایک یەک دەگریت و توخمی مندالەکه کوڕ دەردەچیت (XY). بەم شیوەیه زانست ئەوهی سەلاماند که توخمی کۆرپەله ئیتر کوڕ بیت یان کچ ئەوه باوکە دیاری دەکات ئەکە دایک.

نوای ناره‌ی هیلکۆکه‌ی دایک له‌گه‌ل سپهرمی باوک یه‌که ده‌گرن و زایگۆت دروست
 ده‌بیت، ئینر کاریگه‌ری بۆماوه ته‌واو ده‌بیت و هه‌رچی خاسیه‌ت و سیفات ئینتر باش بیت
 یان خراب گواستویه‌تیه‌وه بۆ کۆرپه‌له‌و چاره‌نروسی نه‌و بوونه‌وه‌ره‌ی دیاری کردووه‌و
 هه‌رچی ئاماده‌باشی و خاسیه‌تیک هه‌یه له‌ناو ناوکی نه‌و تاکه‌خانه‌یه، که‌سه‌ره‌تای
 نروست بوونی مرقه‌ چاندویه‌تی و پۆژ له‌نوای پۆژ له‌قوناغه‌کانی ژیانی نه‌و کۆرپه‌له‌یه
 ده‌نگ ده‌داته‌وه‌ی کاریگه‌ری ده‌رده‌که‌وت. نوای ته‌واو بوونی پڕۆسه‌ی گواستنه‌وه‌ی

خاسیەت و سیفاتەکانی دایک و باوک لەرێگەی بۆماوەوە، ئیتر کاریگەری هۆکاری دروهم دەردەکهوتیت کەشویشت ژینگەیه بەمانا بەرفراوانەکی (ژینگە ی ناو منداڵدان، ژینگە ی کۆمەڵایەتی، جەرگرافی، میژوویی، دەروونی).

ب) ژینگە (Environment)

مەبەست لەژینگەش سەرچەم ئەو هۆکارە جوگرافی و میژوویی و کۆمەڵایەتی و ئابووری و پامیاری و دەروونیاتە دەگرێتەو، کە کاریگەرییان لەسەر کەسایەتی و چارەنووسی مرقوف هەیە و هەر لەیهکەم چرکە ی خولقاندن و دروست بوونی کۆرپەلەو لەناو منداڵدانی دایکدا، تاوەکو دواوەمین مەناسە ی ژیا نی و خستنه ناو گۆرەو، دەست بەکار دەبێت و بەردەوام شوین پەنجە ی لەسەر کەسایەتی و چارەنووسی مرقوف دیارە. ژینگەش زۆر جۆری هەیە لەهەموویان گرنکتر ئەمانە ی لای خواریوەن:-

١) ژینگە ی جوگرافی:

جوگرافیای ئەو ژینگە ی کە مرقوفی تیدا دەژی کاریگەری بەردەوامی لەسەر چالاکی و هەلس و کەوت و کەسایەتی تاکەکانی هەیە، ئیتر شاخاوی بیت یان دەشت، ئاو و هەوای گەرم بیت یان سارد، دەرلەمەند بیت بەسەرما یە سروشتی (کانزاکان، نەوت، باخو بیستان، لەوەرگای ئاژەل، سەرچاوە ی ئاو و زەوی بەبیت و بەرەکەتی کشتو کالی...هتد) یان هەژار، بۆلی خۆی دەبینیت. ئەگەر بەخیرایش سەیری دانیشتوانی ناوچە جیاھیاکان بکەین، بەناسانی هەست بەجیاوازی (جلو بەرگ، خانوو، پەنگی پیست، داب و نەریت، جۆری ئاژەل و چالاکی و کەرەستەکانی بەرهم هینان) دەکەین، کەبەپلە ی یەکەم بۆ هۆکاری جوگرافی دەگرێتەو، دەرکەوتوو کە ئەو مرقفانە ی لەناوچە ی شاخاوی و پەقزو سارد و سەخت دەژوین، جیاوازییەکی زۆریان لەگەل ئەو کەسانە ی کە لەناوچە یەکی میابانی گەرم و پووتەلدا

دهژين هه يه له شپوه ي ببركردنه وه و جوري گرفت و جل و بهرگه، خانو نازول و په له ورو نه و كشت و كاله ي كه له سهر ي دهژين.

هه روه ما يووني كانزاو پتړول، خاكه و ناو و زهوي به پيټ و بهر كهت، شپوه ي ژيان ي تاكه كاني به جوريكه دياري دهكات كه جياواز بيت له ناوچه يكي تر. بڼو نمونه تاكه كاني ناوچه شاخاوييه كان زياتر تووندوتيزو هه لچوون، له وانه يه نه ودهش بڼو نه و يگه پيټه روه كه ژينگه ي شاخاوي زياتر مهخت و پېر له گرفت و بهر يه سته و ده پيټ مرقفي نه و ناوچانه بڼو پهيدا كړدن ي بژوي ژيان و لوقمه نانتيكه به رده وام له ململاني و شهرو تووندو تيزيدا ين له گه ل نه و شاخو داخو ناو و هوا دژواره. كه به رده وام يووني نه و بارو دڅخه تووندوتيزي له لاي تاكه كه كاني دروست دهكات.

هه روه ما به رده وام يووني پوڅو تيشكي خور پيستي مرقف رهش دهكات، به پيچه وانه شهرو مرقفي شوي نه سارده كان سپي پيست دهبن، (د درنه نجامي توپيزنه وه زانستيه كان نازول بڼو نه وه دهكان كه له ژير پيستي هه موو مرقفيكه د ژماره يكه گلاند هه يه، هه نديكيان هورموني كاروتين و نه واني تريان هورموني مالنين بهرهم دههينن. شينجا نه گهر مرقف له شوي ي نقره گهرم ژيا، نه و كاته ريژه ي هورموني مالنين له نه نجامي بهرني پله ي گهرماوه زياتر بهرهم ديت و پوڅ له دواي پوڅ پيستي نه و مرقف رهشتر دهكات. په لام نه گهر له شوي يكي سارده ژيا نه و كاته گلاند هكان ي ژير پيست هورموني كاروتين زياتر بهرهم دههينن و پيستي نه و مرقفانه سپي دهكات، له لايه يكي تريشه وه رهنگي رهش (پيستي رهش) زياتر گونجاوتره بڼو ناوچه گهرمه كان، له بهر نه وه ي لهش له نقره تيشكي چوپوپي به نازار ده پاريزن كه ريژه كه ي نقره نقره له ناوچه گهرمه كانو زيانتيكي نقره به له شي مرقف ده كه په نيت) (جعفر، ۱۹۷۷، ص ۴۵).

٢) ژینگه ی میژوویی:

ژینگه ی میژوویی (کات) بۆلی له ژینگه ی جوگرافی که متر نیه، نهگه زیاتر نه بیت، چونکه مرۆف دیارده یه کی میژوویییه و نه و پله و پایه، رۆشنییری و شارستانییه ی نه مرۆی، بۆ رهنج و عاره قهق ماندوق بوونی چهنده ها نه وه و سه ده ی پشتر ده گه ریتاره، به لام ناتوانریت نکولی له وه بکریت که هر زه مه ن و سه رده م و کاتیکه گرفت و بیرکردنه وه و شتوازی تاییه تی خۆی هه یه، له بهر نه وه هه لس و کهوت و په وشت و پاوبۆچوون و بیرکردنه وه و خه زو ئاره زو و خه وو خه یالی مرۆفیککی سه ده ی بیسته م، له زۆر په وه وه له خه وو خه یال و په وشتی مرۆفیککی سه ده ی نۆزده هه م جیاوازه، ته ناتهات جیاوازی هه یه له تیوان یه کی که له نیوه ی یه که می سه ده ی بیسته م ژیاوه له گه ل یه کی تر که له نیوه ی دووه می هه مان سه ده دا ژیاوه، چونکه پیش کهوتنی ته که نه لۆژی و زانستی و رۆشنییری له کاتیکه وه بۆ کاتیککی تر ده گۆدیریت و ژینگه یه کی تاییه تی بۆ خۆی دروست ده کات که جیای ده کاته وه له زه مه ن و سه رده میکی تر.

هه موومان ده زانین که نه و ته قه نه وه زانستی و رۆشنییرییه ی نیوه ی دووه می سه ده ی بیسته م گۆرانه کارییه کی زۆری به سه ر بیرو بۆچوون و هه زو خه وو خه یالی تاکه کانیدا هینا که به هه یج شتیه یه که به دی ناکریت له سه ره تای سه ده ی بیسته مدا. هه ر نه م جیاوازی زه مه ن و سه رده مه یه که مه ملانی ی تیوان نه وه کان (کۆن و نوێ) (باوک و کورێ) دروست کردووه و له زۆر بۆچوون و لیکدانه وه و هه لس و کهوتدا جیاوازی و یه که ناگره وه و هه ریه که یان زه مه ن و ژینگه ی میژوویی تاییه تی خۆی هه یه.

٣) ژینگه ی کۆمه لایه تی:

داب و نه ریت و په یوه ندی کۆمه لایه تی تیوان تاکه کانی کۆمه ل و نه و به هاو ئاکارانه ی که باوه ریان پێ یه تی و جۆری پزیمی فه رمانه وایه تی، په نگدانه وه و کاریگه ری تاییه تی خۆیان له سه ر په وشت و که سایه تی مرۆف هه یه بۆ نمونه نه ته وه ی کورد خاوه نی داب

و نه‌ریتو ئاکاری کۆمه‌لایه‌تی خۆیه‌تی. که‌تاکه‌کانی له‌تاکي گه‌ل و نه‌ته‌وه‌کانی تر جیاده‌کاته‌وه، له‌لای ئیمه‌ ژن هیتان و شووکړن و پرسو و سه‌ره‌خۆشی و ئاهه‌نگی له‌دایک برونى منداڵ و بۆنه‌و جه‌ژنه‌ ئایینی و نه‌ته‌وه‌ییه‌کان داب و نه‌ریت و سیمای تاییه‌تی خۆی هه‌یه، که‌جیاوازه‌ له‌هه‌مان دیارده‌ له‌لای گه‌ل و نه‌ته‌وه‌یه‌کی تر. له‌به‌رئوه‌ تاکیش زۆرجار بیرکړنه‌وه‌و په‌وشت و ئاکاری گیرۆده‌ی داب و نه‌ریتی کۆمه‌لایه‌تی ده‌بیتو ناتوانیت لى دهریاز بیت و پيشیليان بکات. به‌په‌چه‌وانه‌وه، ده‌که‌ویته‌ به‌ر هه‌رپه‌شه‌و سزای کۆمه‌لایه‌تی.

٤ - ژینگه‌ی ده‌روونی:

مه‌به‌ست له‌ژینگه‌ی ده‌روونی شه‌و باروینۆخو کەش و ئاووه‌وا تاییه‌تییه‌ که‌تاک له‌ناو خیزانو کۆمه‌له‌که‌یدا به‌ره‌نگارییان ده‌بیته‌وه. ئینجا نه‌گه‌ر شه‌و ژینگه‌ ده‌روونیه‌ ئاسایی و په‌روه‌رده‌یی و پێ گری و گرفت بوو، شه‌وا به‌شیه‌وه‌یه‌کی پۆزه‌تیفانه‌ له‌هه‌لسو کەوت و بیرو هه‌لچوونی تاکدا په‌نگه‌ ده‌داته‌وه، به‌لام نه‌گه‌ر پر گرفت و کێشه‌و پێ به‌ش بوونو جیاوازی و کۆسپ بوو، نه‌وکاته‌ به‌شیه‌وه‌یه‌کی نیه‌گه‌تیفانه‌ له‌سه‌ر که‌سایه‌تی تاکه‌ ده‌که‌وینه‌وه‌و ژینگه‌یه‌کی ده‌روونی ئالۆزی یۆ ده‌خولفیت که‌جیاواز بیت له‌تاکیکی تر که‌له‌هه‌مان ژینگه‌ی جوگرافی و میژویی و کۆمه‌لایه‌تی شه‌وا ده‌ژی. هه‌ر له‌په‌رگه‌ی شه‌م ژینگه‌ ده‌روونیه‌وه‌ ده‌توانین شه‌و جیاوازی و ناته‌بابی و ناکۆکیانه‌ی نێوان تاکه‌کانی کۆمه‌ل لیکه‌ بده‌ینه‌وه، له‌کاتی‌که‌دا که‌هه‌مان ژینگه‌ی جوگرافی و میژویی و کۆمه‌لایه‌تیان هه‌یه، سه‌رجه‌م شه‌و ژینگانه‌ی سه‌ره‌وه‌ شه‌و هه‌موو جیاوازی و سۆلیه‌تیانه‌ی نێوان تاکه‌کانی کۆمه‌لیان دروست کردیه‌وه. (منصور، ۱۹۷۸، ص ۹۵).

کاربەگەری گەلەندەکان لەسەر گەشهکردن

گەلەندەکان بریتین لەکۆمەڵیک ئەندام لەناو لەشی مۆفداو ھەموویان بەیەكەوێ کار دەکەن و پەتگدانەوێ گرنگیان لەسەر گەشهکردنی مۆف ھەیە. دوو جۆر گەلەندەکان لەناو لەشی ھەموو مۆفیکدا ھەیە، جۆری یەكەم ناو دەبریت بەکویرە گەلەندەکان (الغد الغدد الصماء) و ھیچ جۆگەلەو کەنالیکیان نیە بۆ دەرھارویشتنی ھۆرمۆنەکانیان، بەلکو ئەم جۆرە گەلەندەکان راستەوخۆ یەكسەر ھەوادو کەرەستە سەرەتاییە پێویستەکان لەخوین وەرەگرن و دواى چەند پرۆسەو گۆڕانکارییەکی کیمیایى چەند ھۆرمۆنیکی گرنگی لى دروست دەکەن.

واتە ئەو کویرە گەلەندەکان وەك کاربەگەری کیمیایى لەناو لەشداو ھەریەكەیان تاییەتمەندیی خۆی ھەیە لەدروست کردن و بەرھەم ھێنانی ھۆرمۆنەکاندا، دواى دروست کردنی ھۆرمۆنەکان ئیتر یەكسەر ئەو گەلەندەکان ھۆرمۆنەکانیان راستەوخۆ دەپێژنە ناو خوینەوێ، خوینیش بەپێى پێویست بەسەر ھەموو ئەندام و خانەکانی لەشدا دا بەشی دەکات. بێگومان ئەم کویرە گەلەندەکان ھەریەكەیان سەر بەخۆ دوور لەگەلەندەکانی تر کارناکات، بەلکو ھەر ھەموویان کاربەگەرییان لەسەر یەكتری ھەیە و تیکە چوونی کاری ھەریەکیکیان ئیتر پێژەى ھۆرمۆنەكەى زیاد ببێت یان كەم ئەوا بەخراپی کار دەکاتە سەر چالاکی گەلەندەکانی تر.

بەلام جۆری دووھەمی گەلەندەکانی ناو لەشی مۆف ناو دەبرین بەجۆگەلەدارە گەلەندەکان (الغد الغددية)، چونکە ئەم جۆرە گەلەندەکان جۆگەلەو کەنالی تاییەتیان ھەیە بۆ دەرھارویشتن، ئەم جۆگەلەدارە گەلەندەکان ھەلەستەن بەکۆکردنەوێ ئەو ھەوادو پاشەپۆ زیادانەى ناو خوین و بۆکارکردنی لەش لیان بەھۆی نەردانیان لەپێگەى جۆگەلەکانیانەوێ بۆ دەرەوێ لەش یان دەیان کەنە ناو لەشەوێ وەك چۆن فرمیسکە گەلەندە (الغد الدرقية) ھەلەستیت بەوەرگرتنی ئاوى ھەندیکە خۆى ی کانزایی لەخوین

و ئىنجا تىكەلىن دەكات و فرمىسكى لى دروست دەپىت. جۇگەلەدارە گلاندەكان لەناو لەشدا زۆر، لەوانە (فرمىسكە گلاند، ەرهەقە گلاند، چەورىيە گلاند، لىكە گلاند، ەرسە گلاند، شىرە گلاند....هتد)، گومانى تىدا نىە كەكوپرە گلاندەكان گرنگىيەكى لەرادەبەدەريان ەيە لەسەر گەشەكردنى مرقۇف و ديارىكردنى چارەنوسى. واتە ئەگەر ئەو كوپرە گلاندانە بەشىوہەيەكى رېكە و پىكە و دروست كار بكن و بەرپژەيەكى گونجاو ھۆرمۇنەكانىيان بېرژىننە ئار خوينەوہ ئەو كاتە گەشەكردنى مرقۇف رېچكەى ئاسايى خۆى وەردەگريت، بەلام ئەگەر رېژەى دەرھاويشتنى ھۆرمۇنەكان زياد يان كەم بوو، ئەوكاتە كەلینو دەلاقەى گەرە دەكەويتە رېچكەى گەشەكردنى ئاسايى ئەندام و شانەو خانەكانى لەشەوہ.

كوپرە گلاندەكانىش بەپىى شويىيان لەسەرەوہ بۇ خوارەوہ ئەمانەن:-

١) پىنيەلە (سەوہەرە) گلاند (الغدة الصنوبرية) (Pineal Gland):

ئەم كوپرە گلاندە دەكەويتە بەشى سەرەوہى مۇخو درېژىيەكەى نزيكەى (١) سم يەك سىنتىمىتر پانيەكەى (٢/١) سم نيو سەنتىمتر. ئەم كوپرە گلاندە ئاسراوہ بەگلاندى مندالى لەەرئەوہى كاريگەرى تەنھا لەقۇناغى مندالى ەيەو لەقۇناغى ەرزەكارىدا دەپووكىتەوہ ئەو گرنگىيەى نامىنى (السيك، ص٥٣). بارستايى ئەم گلاندە بەپىى شويى جۆرى بوونەوەرەكان دەگۆرەپىت، بۇ نموونە بارستايى زۆر گەشەى كردووەو گەرەيە لەلاى خشۇكەكان. تەنانت لەلاى جۆرى (الورل)ى خشۇكە لەشيەوہى چاوى سىيەمدايە لەناوہراستى سەريانەو ئاو دەبرىت بە(پىنيەلە چا). ەروەها ەيلەسوقى ەرەنسى (دىكارى) لەو بېروايەدا بوو كەئەم كوپرە گلاندە لانەو شويىى گيانى مرقۇپەتيە (الروح الانسانية).

بەلام ئەوئى تاۋەكو ئىستا زانراۋە لەسەر كاريگەرى ئەم گلاندە ئەوئى كەكارو چالاكەكانى سىكسە گلاند رېك دەخات و نامىلىت خاسىيەت و سىفاتەكانى سىكسى تاۋەكوو قۇناغى ھەرزەكارى دەريكەويت. بەلام ئەگەر ئەم گلاندە توۋشى نەخۇشى و كەمو كورتى بوو ئەوكاتە كار دەكاتە سەر گەشەكردنى مندال و زور خاسىيەت و سىفاتى قۇناغى ھەرزەكارى لەلای ئەو مندالە دەردەكەويت، بۇ نەروئە ئەو مندالە ئەگەر تەمەنى (۵) پىنج سالان بىت، ئەوكاتە دەنگى ۋەك ھەرزەكارىكى (۱۲) سالان گەردەبىت، پىش و سىمىلى دىت و سىكسە گلاند دەكەويتە چالاكى خۇي، ھەروەھا ئەگەر لەسەردەمى مندالىدا پىژەى زور زىاتر بوو ئەوكاتە دەبىتە ھۆى مردنى مندالەكە.

۲) پىتۇئىتەرىيە گلاند (الغدة النخامية) (Pituitary Gland):

ئەم كوپرە گلاندە دەكەويتە ژىر مۇخەۋە، لەبەشى خوارەۋەى ناو كاسەى سەرەو كېشەكەى نىزىكەى (۲۱۱) غم نىو گرامەو ناو دەبىت بەدايكە گەۋرەى گلاندەكان، چونكە كاريگەرى و پۇلى گىرنگى ھەيە يەسەر ھەموو گلاندەكانى ترەۋە. ئەوئى تاۋەكوو ئىستا زانراۋە، ئەم كوپرە گلاندە (بەشى پىشەۋەى) نىزىكەى (۱۲) دوانزە جۆر ھۆرمۇن بەرھەم دەھىنى، لەھەمووشىيان گىرنگىر ھۆرمۇنى گەشەكردنە كەپۇلىكى ترسناكى ھەيە لەسەر چارەنۋوسى مۇف، چونكە كاريگەرى ھەر لەسەرەتاي دروست بوونى كۆرپەلە لەناو مندالدىنى دايكا ھەيە، ئەگەر پىژەى ئەم ھۆرمۇنە لەخويندا كەم بكات دەبىتە ھۆى ۋەستان و گەشە نەكردنى ئىسقانەكانى مندال و كورتە بالانى ھەروەھا كار لەژىرى و زىرەكى و كىردارى سىكسى ئەو مندالە دەكات.

ھەندىك جار لەرېكەى دەرييەۋە ئەو ھۆرمۇنە دەدرىت بەو جۆرە مندالانە بۇ ئەوئى گەشەكردنىان خىرا بىرەت. بەلام ئەگەر ھۆرمۇنى گەشەكردن لەقۇناغى ھەرزەكارىدا كەمى كىرە ئەوكاتە دەبىتە ھۆى قەلەۋى زىاد لەپىويست و پەك خستنى ھىزى سىكسى، بەلام ئەگەر پىژەى ھۆرمۇنى گەشەكردن لەقۇناغى مندالىدا زىاد بوو ئەو كاتە

گەشەكردن ئۆز خىرا دەپىت و ئو جۆرە مىندالانە زەبەلاح و ئۆز ئىزى دەپن، چونكە ئىسقاتەكانى لەشيان زىاد لەپىيويست گەشە دەكەن. بەلام ئەگەر بواي قۇناغى مىندالى رېژەكەي زىادى كرد، ئەوكاتە گەشەكردنە زىادەكە بەپانى دەپىت و شان و دەست و قۇلەكانى زىاد لەپىيويست گەشە دەكات و دەم و چارو چەناگەي ئووشى مەلئاسان و شىواندن دەپن، (عيسوي، ص ۵۹).

۳) سىرۇكسىن گىلاند (الغدة الدرقية) (Thyroid Gland).

شويىنى ئەم كۆپرە گىلاندە بەشى پىشەوەي مەو دەكەنە ئەم لاو ئەولاي بۆيى مەناسەدانەو كىشەكەي ئىزىكەي (۱۰-۱۵) گرامە، ئەم كۆپرە گىلاندە مۇرمۇنى سىرۇكسىن بەرەم دەپىت و ئەرمانى سەرەكەي رېكسىنى چالاكەكانى شانەكانى لەشە لەپىرۇسەي مېتاپۆلىزم (تىكدان و بنىاتقان) (آغا، ص ۱۱۱)، مەروەها جگەرىش بەرپۆزەيەكەي كەم مۇرمۇنى سىرۇكسىن بەرەم دەپىنى، سەرچاوەي سەرەكەي ئىروست بوونى سىرۇكسىن ماددەي (يۆدە) كەلەماسى و ئاوو ئۆز خوارىنى تىدا مەيە.

ئەگەر رېژەي سىرۇكسىن لەخوئىندا كەمى كرد ئەو كاتە دەپىتە ھۆي گەشەكردىنى ئىزى ئىسقاتەكان، بەلكو بەشىوەي پانى گەشە دەكەن و دەپنە ھۆي ئەلەوي زىاد لەپىيويست، مەروەها ئىرەنگە دەرھاتنى ئىدلى مىندال، لاوازي ھىزى سىكسى و ئىزى ئەو جۆرە مىندالانە، ئىرەنگە پى گرتن و فېرېوونى زمان، بەلام ئەگەر لەقۇناغى مەرزەكارى و كاملىدا رېژەي سىرۇكسىن كەمى كرد ئەوكاتە دەپىتە ھۆي گىزى و شت لەبىركردن و پىچ مەلۇرەين، سىستى و مىلاك بوون، بەلام زىاد بوونى رېژەي سىرۇكسىن دەپىتە ھۆي زىاد بوونى لېدانى دل، دلەراوكن، زىاد بوونى گەشەكردن، ئۆز جۆرە كردن (ماخۇلان) ئۆقرە نەگرتن لەشويىنىكا، زۆر مەلچوون، زىاد بوونى مەناسەدان، بەرزبوونەوەي پلەي گەرمای لەش.

گوماني تيدانيه كه مي يۇد له خوځ و ناو خوراكا ده بېته هؤي هه لئاوساني سيزيډه گلاند ته نانه ت هگه ر ثا فره تي دوو گيان به رېژه ي پيوست يۇد و ه رنه گريت و له ناو خوراكه كيدا نه بېت، نه و كاته مندا له كه ي ناو سكي دواي له دايكه بووني په كسره تووشي هه لئاوساني هم كويره گلاند ده بېت و ناتوانيت هورموني سيزوكسين به ره هم به نيت و هگه ر چاره سهر نه گريت و مادده ي يۇدي نه دريتي نه و تووشي كورته بالايي و زوريه ي نه و خاصيت و سيفاتانه ي سهره وه ده بېت.

٤/ ماوسيكاني سيزوډ (جارات الدرقيه) (Para thyroid):

همانه ش برينين له چوار به شي بچوك كه هه ر جوته ي ده كه ويته ته نيشته لايه كي بوري هه ناسه دان، نه ركي سهره كيان راگرتني رېژه ي كاليسيوم و فوسفوره به شي وه ي پيوست له ناو خويندا، رېژه ي ناسايي كاليسيوم له ناو خويندا (٢٠٠٨) و (٢٠١٠) به لام هگه ر رېژه كه ي كه م بووه وه بؤ (٢٠٠٦) يان كه متر نه و كاته مرؤف هه ست به ژانه سهر و نازار له ده ست و قاچ و يي هيزي و گيزي و زو و ه لچوون و بيزاري ده كات. به لام زياد بووني چالاكيان ده بېته هؤي كه م بوونه وه ي رېژه ي كاليسيوم له ئيسقانه كان و تووش بوونيان به ئيسكه نه ره و زو و شكاندنيان و شيواندني په يكه ري ئيسكي نه و مرؤف.

٥/ تيموسه گلاند (الغدة التيموسية) (Thymus Gland):

هم كويره گلاند هه ش ناو ده برين به كويره گلاند ي مندالي له به ره وه ي ته نها له قوناغي مندا ليدا كاريگه ري هه يه و له قوناغي هه رزه كاري و كامليدا ده پووكيته وه و ده كه ويته به شي سهره وه ي بوشايي سنگه وه، نه وه ي شاياني باس كردن بيت تا وه كو ئيسقا زانست نه يتواني وه په ي به نه يني و كارو فه رمانه سهره كيه كاني ببات، به لام ته نها راستي كه بيزانريت نه وه يه رؤډ له دواي رؤډ به يي ي گوره بووني مندا ل كيش و بارستا ييه كه ي كه م ده بېته وه. هه روه ها نه وه ش زانراوه هگه ر هم كويره گلاند ه تووشي نه خو شي

بیت تها ده‌بیته هوی دره‌نگه پوکاندنه‌وهی پینیله گلاند (الغدة الصنوبرية) و دوجارایش کار کردن له‌گه‌شه‌کردنی منداو و دواکه‌وتنی پی گرتن و ژیری، ه‌روه‌ها مه‌لناوساندنی ته‌م کویره گلاند ده‌بیته هوی ته‌نگه نه‌ف‌سی و دیارکه‌وتنی ه‌ندیکه نیشانه که‌تزیکه له‌نیشانه‌کانی نه‌خوشی (به‌بو).

٦) نه‌درنالینه گلاند (الغدة الأدرنالیة) (Adrenal Gland)

ته‌م دور کویره گلاند ه‌ریه‌که‌یان ده‌که‌ویت پشت گورچیله‌کانه‌وه و له‌دوو به‌ش پیکه یه‌که‌میان توپکل و به‌شی ده‌ره‌وهی گلاندکه‌یه و به‌شی دووه‌میشیان کاکل و ناوکی گلاندکه‌یه، که‌ه‌ریه‌که‌یان جوړه هورمونیک به‌ره‌م ده‌هینیت جیاواز له‌ته‌وی تر، به‌شی ده‌ره‌وه، واته توپکلی ته‌م کویره گلاند هورمونی کورتیزول و کورتیکوستیرون دروست ده‌کات (اغا، ص ١١٦) که‌یارمه‌تی به‌رده‌وام بوونی چالاکی ماسوولکه‌کان و به‌رگری کردن له‌ته‌خوشیه‌کان ده‌دات، ئینجا نه‌گه‌ر پیژهی ته‌و هورمونه‌ها له‌خویندا که‌م بوو ته‌و کاته ته‌ر مرقفه تووشی ته‌مه‌لی و گیژی و زه‌ین کویری ده‌بیت و سه‌برو نارامی لاواز ده‌بیت و توانای به‌رده‌وام بوونی له‌سه‌ر ته‌رک و چالاکیه‌کانی نامینیت.

به‌لام نه‌گه‌ر پیژهی له‌خویندا زیاد بوو ته‌وکاته ده‌بیته هوی زیاد بوونی ده‌رکه‌وتنی خاصیه‌ت و سیفات‌ه‌کانی نیرایه‌تی له‌لای نیرو می، واته نه‌گه‌ر نامره‌ت بوو ته‌وا وه‌که‌ پیاو ده‌نگی گر ده‌بیت و پش و سمیلی ده‌ر‌دیت، به‌لام ناوک و کاکله‌ی ته‌م کویره گلاند هورمونی نه‌درنالین دروست ده‌کات و په‌یوه‌سته به‌کژنه‌ندامی ده‌ماری ئوتونومیه‌وه به‌تایبه‌تی کژنه‌ندامی سمپساوی، که‌زیاد بوونی ته‌م هورمونه له‌خویندا ده‌بیته هوی زیاد بوونی لیدانی دل، زیاد بوونی ه‌ناسه‌دان، ژوربوونی پیژهی شه‌کر له‌خوینداو دره‌نگه‌ها میلاک بوور له‌کارخسیمی کرداری ه‌رس کردن و وه‌ستانی پژانی لیکه‌گلاند، که‌ته‌م گورپانکاریه فسیولژیانه یارمه‌تی مرقف ده‌دات که‌زال بیت به‌سه‌ر ته‌و بارودوخانه‌ی

دەپتە ھۆى ھەلچوون و ھەپەشە كىردن لەبوونى. بەلام ئەگەر بەردەوام پىژەى لەخويندا
زىاد بوو ئەوا دواجار مەزۇف تووشى كۆمەلىك نەخۇشى سايكوسۇماتى دەكات.
(۷) پەنكرىاس (Pancreas):

ئەم گلاندە ھەردوو جۆرەكەى لەخۆى گەرتووە، واتە كۆپرە گلاندەشەو لەھەمان كاتىشدا
جۆگەلەدارە، پەنكرىاس گلاندەىكى گەردەپەو كىشەكەى نىزىكەى (۸۰-۹۰) گرامەى،
دەكەپتە ژىر گەدەو. دوو جۆرە كىردارى جىياوازى لەپەكتى ھەپە:—

(۱) رەك گلاندەىكى جۆگەلەدار، دىوى دەردەوھى سى جۆر گۆشراو (ئەنزىمات) بۆ ھەرس
كىرنى (چەرى، پىرۇتىنات، كاربوھىدرات) دەپزىنپتە ناو گەدەو پىخۆلەى دوانزە
گىرەو.

(ب) بەلام بەشى ناوھەى پەنكرىاس ھۆرمۇنى ئەنسۆلین بەرھەم دەپتە كەپزەى
شەكر لەخويندا دىارى دەكات، بەلام ئەگەر پەنكرىاس نەيتوانى بەپىژەى گونجاو
ئەنسۆلین دروست بىكات، ئەو كاتە كەمى دەپتە ھۆى تووش بوون بەنەخۇشى شەكرە،
بەلام زىاد بوونى ئەنسۆلین دەپتە ھۆى سووتاندنى شەكر لەخوينداو ئەمەش دەپتە
ھۆى تىكە چوونى چالاكىەكانى كۆئەندامى دەمارى ناوھەندى و ھەست كىردن بەبىرسىتى و
ھىلاكى و پەنگە زەرد ھەلگەپان و ھەست كىردن بەسەرما.

(۸) سىكسە گلاندەكان (الغدد الجنسية) (Sexual Gland):

سىكسە گلاندەكان بىرىتىن لەھەردوو گرون لەلای نىرو ھىلكەدان لەلای مى ھەرىكەيان
دوو جۆر دەرهاويشتى جىياوازى ھەپە، (۱) دەركەپە، ئەويش دروست كىردنى خانەكانى
ئازىز كىردنە (سپىرم - [نىر] - ھىلكە - [مى]) (۲) ناوھەپە، ئەويش بەرھەم ھىپانى
ھۆرمۇناتى سىكسە، ھەردوو گرون سى (۳) جۆر ھۆرمۇنى نىراپەتى دروست دەكەن
لەھەمويان گىرنگىر تىپىستىرون (Testosterone) ھەروھە پىژەپەكى كەمبەش

لە ھۆرمۇنى مى يەتى ئەستىروچىن بەرھەم دەھىنىت، بىگومان ئەرك و فەرمانى ھۆرمۇنى
ئىرايەتى پى گەياندىن و خستىنەگەرى ئەندامى زاۋىز يەو دەرختىنى نىشانەكانى
ئىرايەتە ۋەكە دەنگە گىرپون، رىش و سەمىل، تووگەبەرو بىن ھەنگل، زىاد كىردى گەشە
ماسسولكەكان. بەلام ھەردو ھىلكەدان ھۆرمۇنەكانى مى يايەتى ۋەكە ئەستىروچىن
بروجستىرون دوست دەكەن و لەگىنگىرىن ئەركىو فەرمانەكانىشيان پى گەياندىنى
ئەندامەكانى زاۋىز، دەرختىنى نىشانەكانى مى يايەتى ۋەكە گەورەبىرونى مەكە،
كۆكردەۋەى چەۋرى لەھەندىك يەشى لەشى ئامەت، نەرم و ناسكى ماسسولكەكانى.

شاينى ئاماژە بۇ كىردە كەھەردو ھۆرمۇنى ئىرايەتى و مى يايەتى لەلاى ھەردو
توخمەكە مەيە، بەلام رىژەى ھۆرمۇنى مى يايەتى لەلاى ئىركەمە بەلام رىژەى ھۆرمۇنى
ئىرايەتى نۆرتەرە لەبەرئەۋە نىشانە و خاسىيەتەكانى ئىرايەتى بەزىقى لەلاى دەردەكەۋىت
بەلام لەلاى مى بەپىچەۋانەۋە بەلام ئەگەر سىكسە گلاندەكان توۋشى نەخۇشى و كەم و
كورتى ھانن و پىكەۋتى كىرد رىژەى ھۆرمۇنى مى يايەتى لەلاى ئىز زىادى كىرد ئەۋكاتە
نۆر نىشانە و خاسىيەتى ژانانە لەلاى ئەۋ ئىرە دەردەكەۋىت ۋەبەپىچەۋانەشەۋە لەلاى مى.
ۋە نۆر توپىژىنەۋە لەسەر گىنگى ئەۋ ھۆرمۇنانە كراۋە (بۇ نەمۇنە ھۆرمۇنى ئىرايەتىيان
لەكەلەشىر ۋەرگىرتوۋە داۋيانە بەمىرىشكە و بەپىچەۋانەشەۋە ھۆرمۇنى مى يايەتىيان
لەمىرىشكە ۋەرگىرتوۋە داۋيانە بەكەلەشىر. دۋاى ئەۋ كىردارە نۆر پەۋشىتى كەلەشىر ئەۋ
مىرىشكە كۆپاۋە، يەكسەر مىرىشكە ۋەكە كەلەشىر دەستى كىردوۋە بەقۇقە قۇق و شەپانى
بىۋە، كەلەشىرىش دەستى كىردوۋە بەگارە گارو لەسەر ھىلكە پال كەۋتوۋە نۆر
سىقاتى ئىرايەتى خۇى لەدەست داۋە) (غىسۋى، ص ۶۰).

ھەستەھۆرەكان
ھەستەھۆرى ئىلىين
ھەستەھۆرى ئىست
ھەستەھۆرى ئۆلكردن
پروئەى ھەستەكردن
پروئەى زالىن و دركىنكردن
گەشەى جوولەى مىدال

ههستهوههرهکان (کرنکی و چۆنییهتی گهشهکردنیان)

ههستهوههرهکان (الجواس) یه کهم دهروازهی چوونه ژوورموی زانیارییه که له یۆ ناو کۆنه بندا می ده ماری ناو بندا (الجهاز العصبي المركزي)، ههر له پێگه ی نهو ههستهوههرانهوه مرۆف شارماری ژینگه و دهروبههره که ی ده بێت، ههریه که لهو ههستهوههرانه تاییه بتمه ندیتهی خۆی ههیه و جۆره ووروزینه رێک (مخیر) وهرده گریت که جیاواری له ووروزینه ی ههستهوههره کانی تر، بۆ نهووه ههستهی بیینی نه بیا نهو ووروزینه رانه ده با سینه وهو ههستیان پێده کات که له شێوه ی شه یۆ له رووناکی ده گوارینه وه، واته چاو نه بیا مامه له که گه ر رووناکی ده کات. ههروه ه گوی له گه ل ده بگه کان و بۆیش ته گه ل نه و شته بۆ به اهره کان.

له م شێوه یه یه که م نامراری سهره کی ههست و زابین و شارماری و زانیارییه کان ههستهوههره کانی، ئینجا خواجه حواسته نه گه ر یه کێک بان ریانه له یه کێک لهو ههستهوههرانه توشی که م و کورتی و نووقستانی بوو نهو ده لاقه و که لیتی گه و ره ده که وینه گه شه کردی ناسی زانیاری و ژیری نهو که سانهی توشی نهو نووقستانییه نوون، ههر له بهر نه مه شه ده بیی گرگیه کی لهو وه به سار و سه لامه تی ههستهوههره کان و چۆنییه تی گه شه کردین لاریت.

بۆ به دی هه یانی نه م مه به سته ش بهردهوام زۆر له زانیان له هه وێ لهو ده نا نوون که چۆنییه تی گه شه کردنی زانیارییه کان و ههستهوههره کان یی تران، به لام به داحه وه به یان ناوی زانیاری ته و او ده رباره ی ههستهوههره کان و چۆنییه تی گه شه کردن و راده ی یی گه ی شنیان له قوڵاغی شیر خۆریدا به ده ست نه یتن، نه و هه ش به یله ی یه که م بۆ ناسکی قوڵاغی شیر خۆری ده گه رینه وه، چونکه ئینوۆتریه وهو کۆکردنه وه ی زانیاری له سهر مبدائی شیر خۆر کارێکی ناسان به و ییو یستی به که ره ستمو نامراری زۆر ههستیاری خۆرا و خۆر و که سالی یسپۆر و شارماری ههیه، له گه ل نه و هه شدا به هه و ل و کۆشی نه و توێزه رو زانیانه، توانه وه زانیارییه کی ناش ده رباره ی ههستهوههره کانی مبدال و راده ی گه شه کردن و چۆنییه تی هیردونی زانیاری ده ست بکه وینه، ته بانه ت له قوڵاغی شیر خۆریشدا که دووسالی یه که می زانیان ده گرینه وه.

١ هه سنی بیینی :-

ههرچه بده میکانیزمه ده مارییه سهره کیه کانی بیینی ههر له هه قته ی سینه می دروست بووی کۆریه له له ناو مبدالانی دایکه وه ده ست به دروست بوون و گه شه کردن ده که ن، به لام له گه ل نه و هه شدا کانی که مبدال له دایک ده بێت، هه یجا کۆیه بندا می ده ماری ماسوولکه یی (الجهاز العصبي العضلي) تاییه ت به بیینی له لای به ته وای گه شه ی به کردووه (کرنگر، ١٩٧٠، ص ١٢٤).

کۆریه له به که سهر دای له دایک نوون له ته وایدا ههیه، له پێگه ی چاو داجستن و کردنه وه ی وه لامی رووناکی زۆر به هیرو له نا کاو بندا وه، به لام له سهر مندا نهو وه لامه بته ویه زۆر کرو لا وازه

تەنها بۆ پووناکی زۆر بەهێزە ، بەلām نوای ئەوێ گەجەشەکانی چاوی هەستە دەمارەکان ووردە ووردە گەشەدەکەن، ئەو گەشەش لەتوانای چاودا هەبە کە وەلāmی ئەو پووناکیە بەهێز و لاوارانە بەداتەئەو پۆز ئەوای بۆزیش شارەزایی زیانی دەریارمان دەست بکەوێت، لەقۆناعی شیرە خۆریدا زۆر سکۆر تکاری کەریگ بەسەر هەستی بێبێدا پوودەتات، لەکەریگتەریبیان ئەمانە لای حواریوە.

مەدائی شیر خۆر یەک دوو هەفتە نوای ئەدایک دووی دەتوانێت سەرئەجی ئەو خالە پووناکیە ڕەنگاو ڕەنگە چوونێ دەاب کە لەمەراسەری ئەسەر شەشە یان دیواریگ پێشانی دەدرێت، ئەمەت هەندێک حەریش ڕەنگەکان لەیەگەتری حیا بکەتەو . دەریاسەجانی تونزینەوکان نامازە بۆ ئەو دەکەن کە یەکەسەر نوای ئەدایک دوو ئەتوانای مەدائی شیرخۆردانە کە بەهەردوو چاوی پێکەو شەکان بێنێ، بەلām ئەتوانای شیرخۆردا هەبە کە لەمەرووبەری سێ مەسکیدا لەیەگە کاتدا بەهەردووچاوی سەیری یەک شت بکات و پێکەو هەستی بێنکات، ئەکایکدا کە لەپێش سێ مەسکیدا هەر چاوی پووناکیە کە دەکات و ئەو دەجێت کەتووشی خێلی پوونیت (مەوچ، ١٩٩٤، ص ١٣٦)، بێنکومان ئەمەش بۆ پێنەگەیشنی مەسکەو ئەو هەستە دەمارەکانی چاوی دەکەریتەو.

مەدائی شیرخۆر بۆ یەکەم جار لەمەرووبەری مەسکی پێنجەم و شەشەمی ژێنیدا دەتوانێت دایکی خۆی بەسێتەئەو ئەنەرەتانی تری حیا بکەتەو. هەر ئەمەشە دەبێتە هۆی ئەوێ کە مەدائال کاتیگ چاوی بەدایکی دەکەوێت دەست بەرەرمەحەتەو خۆشی بکات و ئەکای تەرسیتی و تێنۆتیدا دەست بەکەریان و هەوار بکات، ئەلەنەکی تەریشەو هەر لەمەرووبەری پێنج شەش مەسکیدا لەدەم و چاوی کەسەمی نامۆو ئەسەرەو دەترسێت و لێنێن نوور دەکەوێتەئەو یەدا بۆدایکی دەبات، ئەمەسکی پێنجەمی ژێنیدا ئەتوانای مەدائی شیرخۆردا هەبە کە دەست و چاوەکانی لەیەگە کاتدا بۆ هەست پێکەو شەکان بەکار بێنێ، هەروەها ئەتوانایدا هەبە، کە ئەسکی مەسکیدا ڕەنگەکان هەست بێنکات، بەتایبەتیش ڕەنگە رەق و تەریقەدارەکان، وە ئەمەسکی بۆهەمی ژێنیدا دەتوانێت شتی وورێ وەگ دەری (دەسەس) بێنێ و هەلیشی بکەریت.

مەدائال لەقۆناعی پێش چووبە قوتەجەلە شە نوورەکان زانیار ئەشتە تریکەکان و ووشە گەورەو شەشەکان زیاتر لەووشە بچووکەکان دەبێن هەر ئەمەشە بۆتە هۆی ئەوێ کە مەدائال ئەسکی یەکەم و نووھەمی چووبە قوتەجەلە بەرەرمەت ووشە بچووک و تریکەکانی بەردەمی بچوونێتەئەو زۆر جاریش ئەنەکانی ئەویدا نووشی ژانە سەر چاوی مەسکەو دوو بێت، چووکە دەبێت چالاک و مەسکەو پوونیک زۆر بۆ چوونێتەئەو ئەو ووشە تەرجان بکات، ئەمەش بەپێی یەکەم بۆ ئەو دەکەریتەو کە تۆرەبی مەدائال لەسەرەتای چووبە قوتەجەلەیان نووشی خالەنی درێژ (نوور) بێی (طول النظر) دەن. (السید، ١٩٧٤، ص ١٤٠-١٤١). کەئەو پۆکی ئەم خالەتەش ئەوێ مەدائال ئەو قۆناعەدا ، دەتوانێت ئەناسانی و بەروونی شەنۆرەکان بێنێ بەلām بەرەرمەت و بەلێلی و ئەم و مژاوی شە تریکەکانی بۆ دەچوونێتەو.

ھەستەوهری بیستی لەگرنگیدا لەدوای ھەستەوهری بیست بەپەلە دووھەم دیت و گرنگیەکی زۆری ئەگەشەکردنی زانیاری و شارەزایی مەدائدا ھەیە بەتایبەتی گەشەکردن و فێربوونی زمان، چونکە ھەستەوهری بیست نایبەندە لەوەرکری و نینگەیشی شەپۆلە دەنگەکان، حۆشمان دەزانی کە رەمەیش بریتیە لەژمارەیهک ھێماو ووشەو دەنگی جیاجا کە ھەستەوهری بیستی پۆلی ترساکی لەفێربوونیدا ھەیە، ئیتر ھەر لەبەر ئەوەشە کە ئەو مەدائەلەلە تووشی کەری یان گۆی گر نی بوون، کەم و کورتی زۆر ئەگەشەکردنی رەمەیندا بەدی دەکەیت و زەمانیان وەک مەدائی ئەسای پارانوو دەوڵەمەند نابێت.

کۆنەندامی بیستنی مەدال ھەر لەدوای ئەدایک بوون ئەوەندە گەشە کەردوو کەشیرە خۆرە بتوانیت بۆ راپەراندنی کارەکانی حۆی سوودیان لێوەرگیریت، ھەرچەندە ئەچەند پۆلی یەکەمی زیاندا تووشی ھەندیک گێروگرفتیی بیست دەبێت، ئەویش بەپەلە یەکەم بۆ ئەو بیسی و شە تاییەتیە دەگەرێتەو کە لەدوای ئەدایک بوون بۆ ماوەی چەند پۆلیک جۆگەلەلە گۆی دەگریت و ناھێڵیت شەپۆلە دەنگەکان بەناسانی بگەنە ھەستە دەمارەکانی بیست، بەلام ووردە ووردە لادەچیت و ھەستەوهری بیست بەکاری حۆی ھەندەستیت.

لەھەفتەلە یەکەم و دووھەمی ژانییدا، لەتوانای مەدائی شیرە خۆردا ھەبە کە جیاوازی لەتوانا ئەو دەنگەندا بکات کە رەزم و بەزەمی (لحن وایفان) تاییەتی حۆیان ھەبە، بەلام ئەنھا دەیان بیستن بەی ئەوەی ھیچ ئەماناکانیان نیتگت چونکە شارەزایی و زانیاری ئەبارەینەو نە، زۆر بەتگەلە زینلووش ھەبە ئەوە دەسەلمیت، کە مەدال ھەر لەدوای ئەدایک بوونەو یەکسەر توانای بیستنی ھەبە، یەکیک ئەو بەتگەلەش ئەوەیە، ئەگەر مەدائی شیر خۆر گۆی بیستی دەنگێکی بەرز بێت ئەو یەکسەر پێلۆکەکانی چاوی دادەحەت و تووشی ھەناسە سواری و ھەندیک جوولەلە دەست و قاچ دەبێت.

٣- ھەستی بۆن کردن:

ھەندیک ئەزاناکان ئەو برۆایەدان کە لەتوانای مەدائی تازە ئەدایک بوودا ھەبە کە بۆنە خۆشەکان لەبۆنە ناخۆشەکان جیا بکاتەو، بەلام ھەندیکێ نریان ئەو ناوەرەدان کە مەدائی تازە ئەدایک بوو زۆر بەزەحمەت دەتوانیت بۆنە لاوار و کەمەکان ھەست پی بکات

٤- تام و چێژ کردن:

زۆربەلە دەرنەجامی نوێژینەوکان نامازە بۆ ئەوە دەکەن کە ھەستی تام و چێژ کردن لەلای مەدائی تازە ئەدایک بوو زۆر زۆر لاوازەو ھەمان وەلامەنەو ی بۆ ھەموو نامەکانی وەک (حۆی، شەکر، ترشی، تەقی، تانی) ھەبە، کە ئەمەش بەتگەلە بۆ لاواری ئەو ھەستەوهرە ئەسەرەتای ئەدایک بووندا، بەلام پاش چەند پۆلیک ئەدایک بوون زۆر بەحێرایی گەشە دەکات و ئادەگاتە

ئهو ناسته‌ی كه له ته‌مه‌ی دوو هه‌فته‌یدا بتوانیت شته شیرینه‌كان له ترشه‌كان جیا‌بكاتوه، به‌ئ‌گه‌ی ژۆریش هه‌یه كه منداڵ ئهو ته‌مه‌ندا له‌سه‌ر مژینی شته شیرینه‌كان به‌رده‌وام ده‌بێت به‌لام قینزو بێژ له‌شته ترشه‌كان ده‌كات و نایان مژیت. (كۆلچر، ۱۹۷۰، ص ۱۳۱).

۵- هه‌ست كردن به‌به‌رکه‌وتنی ییستا-

به‌رکه‌وتن و ییستی منداڵ رۆژ هه‌ستیاره بۆ وورۆژینه‌رو گۆڤانکارییه‌کانی چوارده‌وری، بۆ نه‌وونه بچووکترین ده‌ست لێدانی ئێوو پوومه‌تی منداڵی تاره له‌دایک بوو ده‌بێته‌وه هۆی ده‌م جوولان و مژینی منداڵ و سه‌روه‌ر گه‌ڕاندنی، هه‌روه‌ها بچووکترین ده‌ست لێدانی ئووتی منداڵ ده‌بێته هۆی چاو داخستنی، له‌لایه‌کی تریشه‌وه منداڵ له‌ناسای هه‌ست به‌گۆڤانکارییه‌کانی یله‌ی گه‌رما ده‌كات، به‌ئ‌گه‌ش بۆ ئهو ته‌مه‌یه كه ناستی چالاکی منداڵ له‌سه‌رمادا به‌رده‌بێته‌وه به‌لام له‌گه‌رمادا نرم ده‌بێته‌وه، هه‌روه‌ها نه‌گه‌ر شیرێ منداڵ له‌ (۵۰) په‌نجا یله‌ی سه‌دی گه‌رمه‌رو له‌ (۲۳) بیست و سێ یله‌ ساردتر بێت ئهو منداڵه ئووشی بێزاری و مژینی پ‌چ‌ر پ‌چ‌ر و ته‌پ و تل و جوول‌ه‌ی زیاد ده‌كات.

پ‌رۆسه‌ی هه‌ست كردن (عملیة الاحساس)

ئهو پ‌رۆسه‌یه كه ئوونه‌وه‌ر له‌میان‌ه‌ی هه‌سته‌وه‌ره‌کاییه‌وه وورۆژینه‌ره‌کانی ناوه‌وه‌و ده‌ره‌وه‌ی خودی خۆی هه‌ست ینده‌کات به‌نی ئه‌وه‌ی له‌مانا و ناوه‌رۆکه‌کاییان بگات، واته هه‌سته‌وه‌ره‌کان نه‌ه‌ها وورۆژینه‌ره‌کان و گۆڤانکارییه‌کان وه‌رده‌گرن و له‌رێگه‌ی هه‌سه‌ده‌ماره‌کانه‌وه (الأعصاب الحسیة) ده‌گه‌نه کۆنه‌یدامی ده‌ماری ناوه‌ندی به‌نی ئه‌وه‌ی مانا‌کاییان لێک بدرێته‌وه، گومانیشی تێدا‌یه كه منداڵ دوا‌ی له‌دایک بوون نه‌ه‌ها له‌توانایدا هه‌یه كه هه‌ست به‌وورۆژینه‌رو گۆڤانکارییه‌کانی چوارده‌وری بکات به‌نی ئه‌وه‌ی له‌مانا‌کاییان تێنگات، بۆ نه‌وونه له‌توانای منداڵی تاره له‌دایک بوودا هه‌یه كه هه‌ست به‌ده‌ه‌گی دایک و ناوک و گه‌سانی چوارده‌وری بکات به‌لام هه‌یچیان لێ‌خانی با‌ی‌ب هه‌روه‌ها ده‌توانیت كه سه‌كان ببینی و بۆنه‌کان بکات به‌لام به‌نی ئه‌وه‌ی بیان داسیت و لێ‌کیان جیا بکاته‌وه، به‌لام وورده وورده بۆ ئه‌دوا‌ی رۆژ وورۆژینه‌ره‌کان نا‌شکرا ترو پووشتر ده‌بن و منداڵ رانیاری له‌ساره‌یانه‌وه په‌یدا ده‌کات و ئیتر پ‌رۆسه‌كه له‌هه‌ست کردله‌وه بۆ زانیین ده‌گۆدریت.

پروژه‌ی زانین (عملیة الادراک)

وهمه که نمیشنوه نامزده‌مان بۆ کرد یه‌که‌م قوناعی زانینی دیارده‌کان و ووروژینه‌ره‌کانی زیان پروژسه‌ی هست کرده، به‌لام دوا‌ی زیاد بوونی شاره‌رای و چله‌دچار بوو نه‌روو بووونه‌وی دیارده‌کان، وورده وورده ووروژینه‌رو دیارده‌کان ده‌ناسرینه‌موو مندا‌ل بییان ناشدا ده‌بیت، ناله‌م کانه‌دا ده‌توانین بگنن پروژه‌ی زانین له‌لای مندا‌ل سه‌ری هه‌لداوه، مه‌به‌ست له‌پروژه‌ی زانینیش نه‌وه‌یه که‌مندا‌ل ووروژینه‌رو دیارده‌کانی زیان لیک بداته‌موو هه‌ریه‌که‌بان مایای خو‌ی بداتی، (واته نه‌گهر مندا‌ل نه‌و ده‌بگه‌ی که‌گو‌ی نیستی ده‌بیت زانیتی که‌ده‌نگی دایکه یان ده‌بگی باوکیه‌نی و نه‌و که‌سه‌ی که‌ده‌بیت برابته‌ی و نه‌و نه‌وه‌ی که‌ده‌یکات بو‌نی پرته‌قائه‌و نه‌و شه‌ی که‌ده‌ستی لیده‌دات سارده‌و به‌فری یی ده‌نن و نه‌و شه‌ی که‌قامی ده‌کات شیرنه‌و شه‌گری بیده‌نن ... هتد) نه‌مه مایای نه‌وه‌یه که‌پروژه‌ی زیری مندا‌ل له‌سووری هست کردن ده‌رجووو یی نه‌وته سنووری پروژه‌ی رابینه‌وه که‌نه‌مه‌ش زور ینش که‌وتوو‌تره له‌قوناعی هست کردن، هه‌رجه‌ده پروژه‌ی رابینیش هه‌ر یشته به‌هسته‌وه‌ره‌کان ده‌به‌ستیت.

نه‌وه‌ی که‌زیاتر ده‌بیت به‌هاله‌وه‌و یارمه‌تیده‌ری زیاد بوونی رانباری مندا‌ل و که‌شه‌کردنی زیری، فیربوونی زمان و بو‌یشتن و ینگرتنی مندا‌له، چونکه ینگرتنی مندا‌ل و بو‌یشتنی زیمکه‌ کۆمه‌لایه‌یه‌که‌ی به‌ره‌راوانتر ده‌کات و ده‌بیت به‌ یارمه‌تیده‌ر بۆ جن گۆزکی و که‌ران و تاوتوی کرنی دیارده‌کانی زیان، به‌لام نه‌گهر مندا‌ل یی نه‌گرتنی و فیری بو‌یشتن نه‌بوونی نه‌وا بواری که‌ران و کردنی‌کردنی سنووردارو دیاری کراوه‌و ناتوانیت نه‌و سنووره ده‌رجیت، له‌لایه‌کی تریشه‌وه فیربوونی زمان هۆکارکی تره که‌یارمه‌تی مندا‌ل ده‌دات بۆ نه‌وه‌ی تیکه‌لای ناکه‌کانی کۆمه‌ل بیت و نه‌که‌نیا‌ن دا نکه‌وتنه‌ گه‌ت و گۆ مامه‌له‌ کردن و فیربوونی رانباری و شاره‌زایی لیلیانه‌وه.

مندا‌ل له‌سه‌ره‌تله‌وه فیری که‌ل و په‌ل و دیارده‌کانی زیمکه‌ سنوورداره‌که‌ی خو‌ی ده‌بی که‌نه‌ویس حیزانه واته بو‌ز له‌دوا‌ی بو‌ز فیری مایای شه‌کانی دو حیزان و نه‌ده‌امه‌کانی له‌شی خو‌ی ده‌بیت و له‌قوناعی دواتریشدا به‌ره‌و زیمکه‌ی ده‌ره‌وه‌ی خیرالی ده‌روات.

که‌واته له‌قوناعی شیر خۆریدا که‌مزیکه‌ی دوو(۲)سا‌ن ده‌حایه‌نی که‌شه‌کردن و سه‌لامه‌نی هه‌سته‌وه‌ره‌کان و کۆنه‌ندای ده‌ماری ناوه‌ندی بو‌لی گریگ و ترساک له‌که‌شه‌کردنی رابیری و زیری مندا‌ل ده‌بین، هه‌ر نه‌ه‌ر نه‌و گریگی و ترساکیه‌شه که‌ده‌بیت گریگه‌کی نه‌واو نه‌سه‌لامه‌تی و که‌شه‌کردنی هه‌سته‌وه‌ره‌کان و کۆنه‌ندای ده‌ماری ناوه‌ندی مندا‌ل لدریت و زیمکه‌ی له‌بارو گونجاو بۆ پنگه‌یشتن و کامل بو‌ویان به‌ره‌هه‌بدریت، له‌به‌ر نه‌وه‌ی ته‌به‌ها ده‌رواره‌و ته‌به‌ که‌ره‌سته‌ی سه‌ره‌کین بۆ وه‌رگرتن و لیکه‌لانه‌وه‌ی زۆری دیارده‌کانی زیان.

مندا‌ل سێ مانگی یه‌که‌می زانی به‌هه‌وو خواردن و گریان به‌سه‌ر ده‌دات و کاتیکی زۆر که‌م بۆ تیکه‌یشتی جوارده‌ووو که‌ردوو‌نه به‌ره‌راوانه‌که‌ی ته‌رحان ده‌کاب. به‌لام له‌مانگی سینه‌می زانییه‌وه، نیت مندا‌ل وورده وورده له‌پنگه‌ی هه‌سته‌وه‌ره‌کنیه‌وه خه‌ریکی تیکه‌یشتن و هست کردن دیارده‌کانی زانی ده‌بیت، دایک و باوک به‌ناسی ده‌توانس هست به‌و گریگی و

ههولدا نهی میداڵه کانیان بکهن، چونکه میداڵ زۆر جهز به سهیرکردن و سهرنج دانی بووداوو دیارده کانی چواردهوری دهکات و ماوهیهکی زۆر جاویان تی دهبریت، ههروهها لهو بووداوو بیهراوانهیی که زۆر جار له بهر جاویان دووباره ده بههوه و ههس دهبن و ههولنی نهوه دهن که پووی خۆیان بو بووداوو بیهراوی بوی و ئارهتر وهریگیرن.

میداڵ لهو کاتهوه که له توانایدا به سهیری لهو دیوی بهرزی و دیواری لانهکه کهی نکات، ئیتر دهست به ههڵهێنانی گهرت و زانیانی دیارده کانی چواردهوری دهکات. له میانهی مانگه کانی سی بو جهفت (۷-۳) زۆر گۆر، نکاری گهرنگ له ژیاانی میداڵدا بوو دهوات که یارمهتی گهشه کردنی رانیاری دهن، له هههموویان گهرنگتر بهک گهرتن و بیکهوه کارکردنی ههردوو جاوو دهسته کانیتهی، واته پێش لهو تهمهله زۆر رهحهته بو میداڵ نتوانیت لهو شتای که به چاو دهیان بینی له هه مان کانیشتدا دهستیان بو درێژ نکات و بیان کریت له بهر لهوهی هینتا لهو توانای بیکهوه کارکردنه له لای دروست نه بووه به لām له مانگی چواردهی ژیاانییهوه لهو توانستهش وورده وورده سهردهردهینی و بوژ له دای بوژیش ریا تر گهشه دهکات، له سهرهتاشدا هه رچ شتی که بکهوینه بهردهم دهست و جاوی میداڵ نهوا به کسه ر بو دهی دهبات و گهرهکیهتی که له رینگه ی دهه و لێویهوه شارهزای لهو که رهسه و شتانه بێت.

ههست بیکردن و زانیانی قوڵایی (ادراك العمق)

زۆر له رانیان له ههولنی نهوه دا بوون که زانی میداڵ له چ تهمه نیگدا ههست به قوڵایی و دووری سیهام دهکات و زانیاری دهرباره ی پهیدا دهکات، بو نهه مه نهستهش جهند توێژینهوهیه کیان به ناکام گهیا ن، باوه رۆکی لهو توێژینه وانهش برینی بوو له دانی سندوقیکی شووشه که له سه رنکیان (A) له سه ر شووشه که کۆمه لتهک چوار گۆشه ی رهش و سپی (وهک شه تره لچ) دروست کرا به لām له ژیر شووشه ی سه ره که ی تر له قوڵایدا په رۆیه کی به حقه کیشرا و به چوار گۆشه ی رهش و سپی دا نرا (B) که گورار شتی له قوڵایی و به رزی ده کرد، ئالهه کانه دا میداڵیکی شیره جوړیان ده هیناو لهو سه ری که له سه ر شووشه که چوار گۆشه رهش و سپیه کان کیشرا بوو (A) میداڵه که داده ترا و دایکی میداڵه کهش لهو سه ری (B) سندوقه که بانگی میداڵه که ی ده کردو هانی ده دا له سه ر گاکۆکی به رهو لای خۆی، دای جهند جار دووباره کردنه وه ی لهو نا قی کردنه وه یه بو ژۆرله ی راکان ده رکه و ت که میداڵی شیره جوړه ی ته مه ن (۶) شهش مانگ کانیک ده گانه لهو هینای که بهشی (A) و (B) له یه کتری حیا ده کاته وه به کسه ر ده وسته ی و به هیج شتویه که بیه رینه وه بو سه ری (B) چونکه وای ده رانی که نه وه به رزی وه ده که وینه حواره وه، هه رچه دهه دایکی شتی له نه وه بهر (B) بانگی ده کردو هانی ده دا له ده رنه بجای لهو جوړه توێژینه وانه زۆر له راکان گه یشتنه لهو بهروایه ی که نه گهر ههست کردن و رانی قوڵایی توانستی که بو ماوهش نه ییت نهوا له ته مه نیکی زۆر بچوو که له لای میداڵ و بچووی نازه ل گه شه دهکات. له به ناو بانگترین لهو زانیانهش که له هه جوړه نا قی کردنه وانه یان کرد رانیان (حسن و) (و لک) (Gibson and Walk) بوون که له سالی (۱۹۶۰) به ناکامیان گهیا ن. (ره ران، ۱۹۸۱، س ۱۳۴).

ئەمۇ ۋورۇتئەرو شتانەي گە زياتر سەرنجى شيرە خۇر پادەكىش كامانەن ۹:-

دەرەنجامى ئوتۇزىنەۋەكان ئامازە بۇ ئەۋە دەكەن، كەئەمۇ ۋورۇتئەرو شتەي لەخالەتى جوۋئەمۇ گۇرپادان زياتر لەۋانەي كەۋەستەۋە گۇرۇن سەرنجى شيرە خۇر بۇ خۇيان پادەكىش و سەيرىان دەكەن. بۇ مەۋە ئەگەر مېدالى شيرەخۇرى تەمەن (۵) يىنچ پۇزە خەرىكى مەزنى مەمكى دايكى بىت، ئالەمۇ كەدە ئەگەر تىشكىك يان پوۋناكىيەكى نچوۋك كە لەخالەتى جوۋئەمۇ بىت يېشانى ئەمۇ مېدالە بىدرىت، ئەمۇ يەكسەر لەمەمەك مەزىيەكە دەۋەستىت و سەرنجى ئەمۇ پوۋناكىيە دەدات، كەئەمەش بەئگەيە كەھەست بەمۇ پوۋناكىيە دەكات و ھەر لەبەر ئەۋەشە كە بۇ مەۋەيەكى كەم ئەمەمەك مەزىن دەۋەستىت.

ھەرۋەھا ئەمۇ وئەمۇ ھىلكارىيەنەي كەبەھىلى خوارو خېچ و چەمەۋە كىشراون زياتر لەۋانەي كەبەھىلى راست كىشراون سەرنجى مېدال بۇ لاي خۇيان پادەكىش، لەلەيەكى تىشەۋە بازە رىقەر لەچوارگۇشە سەرنجى مېدال بۇ لاي خۇي پادەكىش ھەرۋەھا ئەمۇ وئەمۇ دىياردەي كەپرەنگاۋ رەنگى زياتر لەۋانەي كەپرەش و سېيىن سەرنجى مېدال پادەكىش. ھەر ئەمۇ خاسىيەت و سىفاتانەي سەرۋەشە كەۋا لەمېدال دەكات لەكاتى شىر حۋاردەن زياتر سەيرى چۈۋەكانى دايكى لىكەن ئەك ئەندامەكانى تىرى دەم و چاۋى، چۈنكە چاۋ خاسىيەتەكانى (ياربەيە، جوۋئە، گۇرپانكارى) زياتر تېدايە. (مەس، ۱۹۸۶، ۱۲۲-۱۲۵).

گەشە كەرنى جوۋئەي مېدال

جوۋئە (الحركة) ئەنەنجامى گۇرۇپپى يەككىك لەمەسۈلەكەكان و خاۋوۋەۋەي مەسۈلەكەيەكى تىرى بەرەيەرى دروست دەبىت، واتە ئەنەنجامى خىۋارى بىۋان ھەردوۋ ھىزى پاكىش و يالمان، جوۋئە لەدەيەك دەبىت.

دەتۋانين ئاۋىن كە ھەمۇ ئوتۇزىنەۋەكانى كۆرپەلەرانى (علم الأجنة)، ئەسەر ئەۋە رېك كەۋتۈۋن، كە بۇ يەكەم چار جوۋئەي ھەردەمەكىۋ لەخۇۋەي كۆرپەلە، لەكۇتايى مانگى دوۋەھەمى دروست بوۋنى كۆرپەلەۋە دەست يىن دەكات، لەلەيەتەش جوۋئەي ھەردوۋ دەست و قاچ، ھەرۋەھا لەمانگى چۈۋەمى زىاندا، كۆرپەلە بەرپەرجدانەۋەي لايىلەي خۇي بۇ ھەيدىك ۋورۇتئەرى ئاۋ مېدالەن و دەۋەۋەي ھەيە، بەلام لەمانگى ھەشەمى زىاندا، جوۋئەي كۆرپەلە ۋەك جوۋئەي مېدالەنكى تەرە لەدەيەك بوۋى لېدېت. بەلام لايىت ئەۋەشمان لەيلا نچىت، كە بارى ھەنچۈۋنى ئاناسايى دايەك ۋەك ترس يىن تۈرە بوۋنى زۆر دەيىتە ھۇي رىاد كەرنى جوۋئەي كۆرپەلە، ھەرۋەھا چەند ھىلەك و مەندوۋ بىت، ئەۋەندە جوۋئەي كۆرپەلە رىاد دەكات بەلام كايىك دايەك چۈۋەن دەخۋات و دەخەستەۋە، جوۋئەي كۆرپەلەش كەم دەيىتەۋە، لەبەرئەۋە رۆر گىرگە بەردەۋام دايەك ئاگاي لەتەندروستى و جەستەي خۇي بىت و ئەركى سەرشانى بىۋو ئەندامانى تىرى خېرەيشە، كە زىيگەي گۇنچاۋو لەنر بۇ دايەك دوۋگەن نرەجىيىن و ئەھىل ئافرىدى سىك پىر ئوۋشى ترس و جەم و جەھەت و دۇرپاۋكىنى بەردەۋام بىت، بۇ ئەۋەي كۆرپەلەكەي بەشۋەيەكى راست و دروست كەشە بىكات.

منداڻي تازه ئەدايەك بۈۈ زۆرىيەى كات ئەسەر بىقت يال كەۋتوۋەو تواناي دايشتن و گەگۈلكنى ي
نەو ناتواينت لە چىگەيەكەۋە نۆ چىگەيەكى تر هات و چۆ بىكات، چالاكى و جوۋلەكالى منداڻي تازه
ئەدايەك بۈۈ ھەردەمەكى و لەخۆۋەيە (عشوانى) و بارىنك و جۆراو جۆرۇ خىر ايمو قابىيەنەندىتى تىندا
نيد، ھەموو ووروزىنەرىنك دەتواينت بىجاتە جوۋلە، ناتواينت نەويستى خۆى جوۋلە بىكات. بىنگومان
ھەموو نەو حاسىيەتەي سەردەو بۆ لاۋازى و يىنەكەيشويى كۆنەندامى دەمارى ناۋەندى (الجھار
المصى المر كرى) نەو منداڻە دەكەرىتەۋە. ئەلايەكى ترەۋە زۆرىيەى جوۋلەو ھەئس و كەۋبەكالى
منداڻي تازه ئەدايەك بۈۈ پانەندە دەپرۆسە ھىۋىئۆزىيەكان، كە يارمەنى مانەۋەى زىلى مىداڻ
دەدەن ۋەك كىدارەكالى (مژى، قووت دان، شت چىستە ناۋ دەمەۋە، يزىمىن، ھەناسەدان،
جانۋروكەندن، راجلەكىن، گىرنى ھەر شىتەك كە بىكەۋىتە ناۋ دەست) (رھران، ١٩٨١، ص ١٠٩).

گه‌شه‌کردنی جوړوځی منډال، وه‌ک هلموړ لایینه‌کانی نړی گه‌شه‌کردن به‌یلی چاغه
برانصینک به‌روم یښه‌وه د‌روات، له‌وانه؛

۱. مەدال يەكەم چار بەسەر جوولەي ئەندامەكالى بەشى سەرەۋەي ئەشىدا زال دەپىت. بۇ نەۋبەت بەسەرەندە، مەدال دەتۋايت كۆنترۆلى جوولەي سەرەمل و دەم و چۆلى بىكەت، دواچار دەتۋايت زال بىت بەسەر چالەكى و جوولەي ئەندامەكالى بەشى حۋارەۋەي لەش ۋەك قانچ و يى و پەنچەكالى. ئەمەلى سىنەمى دۋاي ئەدايك نوۋ مەدال ئەپىنگەي ھەردوۋ چاۋەكەبەۋە، دەتۋايت سەپىرى شەكەلى چۋاردەۋىرى بىكەت، بەلەم رۆر بەرەجەت دەتۋايت چاۋ بۇ ئەم لاۋ ئەۋ لاي شەكەز بىگىرى، ئەلەرنەۋەي ھىشتا بەسەر جوولەي ماسوولكەكالى چۋىدا زال نەۋبە. بەلەم ۋەردە ۋەردە دۋاي يى گەپىنى ماسوولكەكالى چاۋى، دەتۋايت چاۋ بە ئەم لاۋ ئەۋلادا بىگىرى و سەپىرى شەكەلى لاي راست و چەپى چۆلى بىكەت و دۋاي جوولەۋ كۆرانكارى كەل و يەل و شەكەلى چۋاردەۋىرى بىكەۋىت. ھەروەدا دۋاي ماۋەدەكى تەر ماسوولكەكالى مىلى گەشە دەكەت و دەتۋايت سەپىرى بەرر بىكەتەۋە بە ئەم لاۋ ئەۋ لادا بىگىرى، بەھەمان شىۋە دۋاي يىكەپىشتى ماسوولكەكالى پۈۋمەت و دەم و لىۋى، مەدال ئەدەۋرەۋىرى مەلى سىنەمى ژيانىدا دەتۋايت رەردەخەلە بۇ كەسالى چۋاردەۋىرى پىشقان بىدات، ھەروەدا ئەپىنگەي كۆرۈۋ و كۆرانكارى پۈۋمەت و دەم و لىۋىبەۋە، دەتۋايت كۆرۈشتا لەپارى ھەتچۈۋى (خۆشى و ناخۆشى) بىكەت، كە ئەمەش دەپىت بەپەاغەپەك بۇ رەۋىشتى كۆمەلەپىتى و ۋەلەمەنەۋەي دەۋرەۋىرى.

مندال دوتوانیت له ماوې شش مانگی په که می ژیاڼی، هردوو دستانه کانی نو که سانی چواره وړی جووښتی، له سهره تا د مندال هڅول د دات د دست و هڅوو په نجه کانی به یه که خار بخته ناو دهمیوه، به لاد دواي که شه کردی ماسوونکه کانی و ران نووی به سهر جووښتی د دست و په نجه کانیدا، دوتوانیت ته دها یه که په نجه دی (به تاییه تیس په نجه گوروی) به به سستی مژنی بخته ناو دهمیوه. هروها له کونای مانگی شه سهدا، مندال دوتوانیت له رنگی په نجه و

نیئوکه‌کانیه‌وه‌ نه‌و کهل و په‌لانه‌ی که ده‌که‌وتنه به‌رده‌ستی بیان بووشینی و هه‌وتی درانه‌ندان یان کون کردنیان بدات، نه‌ویش به‌مه‌به‌ستی شاره‌زا بوون و زانینی به‌نییه‌کانی. له‌به‌رنه‌وه زۆر ینویسته که رینگه به‌مندال بدریت، بۆ نه‌وه‌ی به‌ناره‌زووی خۆی به‌جووتیت و کهل و په‌له‌کانی جواره‌دوری نه‌م دیوو نه‌ودیو بکات، چونکه ده‌بینته هۆی ته‌قاندیه‌وه‌ی کانیاوی جه‌زوو ناره‌زووی ست زانینی.

۲. جووله‌ی مندال له‌سه‌ره‌تادا هه‌ره‌مه‌کی و له‌خۆوه‌و گه‌تییه. واتا هه‌موو نه‌ندامه‌کانی له‌شی مندال به‌یه‌کجار وه‌لامی ووروزینه‌ره‌کان دمه‌ده‌وه. به‌لام دوا‌ی ینگه‌یشتن و گه‌شه‌کردنی ماسوولکه‌کان و ده‌ماره‌ وورده‌کان، مندال ده‌توانیت به‌یه‌ک نه‌ندام یان به‌شیک له‌و نه‌ندامه‌ وه‌لامی ووروزینه‌ره‌کان بداته‌وه. بۆ نه‌وونه‌ گاتینک مندال بۆ یه‌که‌م جار هه‌وتی قیربوونی نووسین دمه‌دات، نه‌گهر به‌ووردی سه‌یری بکه‌ین ده‌بینین له‌کاتی نووسیندا (ده‌ست و قاج ده‌جووتینی، زمانی ده‌ردینی، لێوی خۆی ده‌گه‌زی، پائه‌په‌ستۆ ده‌حانه‌ سه‌ر هه‌ردوو ده‌ستی). به‌لام دوا‌ی گه‌شه‌کردنی ماسوولکه‌کانی، مندال ده‌توانیت نه‌نیا له‌رینگه‌ی به‌کاره‌ینانی نه‌و نه‌ندامانه‌ی که په‌یوه‌ندنیان به‌جالاکی نووسینه‌وه‌ هه‌یه (مه‌چه‌ک، ده‌ست، په‌نجه‌کانی) نه‌و کاره‌ به‌نه‌نجام بکه‌یه‌نیت به‌ی نه‌وه‌ی ینویستی به‌جووله‌ی نه‌ندامه‌کانی تری وه‌ک قاج و سه‌رو زمان و ده‌م و لێو هه‌بیت، که هیچ په‌یوه‌ندنیان به‌خووسینه‌وه‌ نیه.

۳. یه‌که‌م جار مندال به‌سه‌ر جووله‌ی ماسوولکه‌ که‌وره‌کانی له‌شیدا زāl ده‌بیت، دوا‌جار ده‌توانیت به‌سه‌ر جووله‌ی ماسوولکه‌ وورده‌کانی له‌شیدا زāl ببیت و بۆ کاری ینویست به‌کاریان به‌ینی. هه‌ر نه‌ه‌شه‌ بۆته هۆی نه‌وه‌ی که مندال یه‌که‌م جار نه‌و یاریانه‌ بکات که ینداویستی به‌جووله‌ی ووردو به‌ده‌یه‌ت نیه، به‌لام دوا‌ی ینگه‌یشتن و گه‌شه‌کردنی وورده‌ ده‌مارو ماسوولکه‌کان، مندال هه‌وت دمه‌دات نه‌و باری و چالاکانه‌ به‌نه‌نجام بکه‌یه‌نیت. که ینداویستی به‌وورده‌کاریو دیقه‌ت و چالاکی ماسوولکه‌و ده‌ماره‌ وورده‌کانی له‌ش هه‌یه. هه‌ر نه‌م حائه‌ته‌شه‌ که ده‌بینته هۆی نه‌وه‌ی که یه‌که‌م جار نووسینی مندال شاس و که‌وره‌ بیت و ووشه‌و بیته‌کانی له‌یه‌کتری نوورو خوارو خێج ده‌ریچر. نه‌مه‌ش بۆ نه‌وه‌ ده‌گه‌رینه‌وه‌ که مندال له‌سه‌ره‌تادا با‌توانیت کۆستروکی وورده‌ ده‌مارو ماسوولکه‌کان بکات و له‌ژێر ده‌سه‌لاتی نه‌ودا نین، به‌لام دوا‌ی ماوه‌یه‌ک گه‌شه‌ کردن، مندال ده‌توانیت به‌ییتی به‌جووک به‌ووسیت و به‌رینگ و ینکی چالاکی نووسین به‌نه‌نجام بکه‌یه‌نیت.

هه‌ر نه‌و پرانیسیانه‌ی گه‌شه‌ کردنی‌شه‌ که بۆته هۆی نه‌وه‌ی په‌روه‌رده‌ی نوی دا‌وای په‌خساندن و دا‌بین کردنی رینگه‌ی له‌بارو گوتجاو بکات، بۆ نه‌وه‌ی مندال نه‌و هیترو ووزه‌ ریاده‌ی هه‌یه‌تی له‌یاریکردن و هه‌له‌به‌زو ده‌مه‌زدا سه‌رفی بکات، ینش نه‌وه‌ی دا‌وای نه‌وه‌ له‌مندال بکات که ده‌بیت هه‌مین و له‌سه‌رحۆو وورده‌کار بیت، هه‌ر نه‌مه‌شه‌ بۆته هۆی نه‌وه‌ی که قۆباغی گوزارشت کردنی سه‌ریه‌ست ینش قۆباغی گوزارشت کردنی وورده‌کاری دیاریکراو بیت (العید، ۱۹۷۴، ص ۱۲۳-۱۲۵).

چاودێری کردنی گەشەیی جووڵەیی منداڵ

بۆ چاودێری هەڵە ئەبێ زۆر ئەدایکان و ناوکان هەیە، ئەویشتن ئەوێهێ کە ئەو باوک و دایکە زۆر جار ئەو منداڵە بەرپرە ک و نایمەت و زیرو لێهاتوو ئەقەڵەم دەدەن، کە بێدەنگ و کەم دوو کەم جووڵەن، ئەمەش ئەوانەییە ئەبەرئەو بێت کە گەورەکان حۆیان حەز بە بێدەنگی و ئەسەر خۆیی و هێمنی دەکەن. بەلام ئەداخەو ئەو نۆچوونە هەڵەییەو ئەتە ک پیرانسیپەکانی گەشەکردن و ناگۆنجیت، ئەبەرئەوێ منداڵ ئەسەرەتای ژیا نیدا پێویستییەکی زۆری بە جووڵەو هەڵەزو دانەرو هات و هاوار هەییەو ئەو چالاکیە ئەخۆووەو هەرەمەکیانە دەبێ بە بناعە بۆ گەشەکردنی ناسایی منداڵ.

گەورەترین هەڵەیی دایک و باوک و مامۆستا ئەوێهێ کە بەرپەست و پێگەر ئەبەر دەم جووڵەو هەئس و کەوتی منداڵە دا بنێن. پێویستی سەر شانی دایک و باوک و مامۆستایە کە ژینگەیی ئەنارو گۆنجاو بۆ گەشەکردنی جووڵەیی منداڵ دا بین بکەن، ئەگەر هەڵەیان کرد، پێویستە بۆیان راست بکەن ئەوێ نامۆزگاری و پێنمایی بکەن، ناییت بەهێج شیوێهێ کە گەورەکان بەردەوام دەست بخەنە ناو هەموو چالاکیەکانی منداڵ ئێتر گچکە بێت یان گەورە، هەر وەها کاتێک منداڵ هەڵەییە ک دەکات ناییت بەتوێدی بەرگری بکەن و ئازار بدەن، بەئێک دەبێت بۆ چالاکی و جووڵەیی راست و دروست پێنمایی بکەن.

ئەو هۆکارانەیی کار دەکەنە سەر گەشەکردنی جووڵەیی منداڵ

زۆر هۆکار هەن کار دەکەنە سەر گەشەکردنی جووڵەیی منداڵ، ئەبەرئەوێ دەبێت ئەکانی مامەڵە کردن ئەگەر چۆنیەتی و پێژەیی گەشەکردنی جووڵەیی منداڵ نەگاداریان بین. ئەگرێگترین هۆکارەکانیشت ئەمانەیی لای خوار دەون.

۱- لایەنی جەستەیی و ئەندروستی

دەرئەنجامی توێژنەبەرەکانی (ویش، کامبیل) نامازە بۆ ئەوێ دەکەن کە پەییوێندیەکی پتەو ئەنیوان کێش و ئەندروستی منداڵان و توانای داوێشتن و گەگۆلکی و پۆشینیان هەییە وانا ئەو منداڵەیی بەخۆش و لاواز نیین و ئەندروستیان باشە، حێراترو باشتر هێری داوێشتن و گەگۆلکی و پۆشینی دەبێ ئەگەر بەراورد بکەن بەو منداڵەیی کە زۆریەکی کات بەخۆش و لاواز زەرە هەئگەر اون.

۲- دواکه و تنی ژیری-

تویژینه‌وه‌گانی (سکوت، سمیپا) نه‌وه‌یان سه‌له‌مند که نه‌وه‌ منداڵانه‌ی تووشی دواکه‌هوتنی زیری (تخلع عقلی) بوون، نانوانس وه‌ک منداڵه‌ ناسایی و زیره‌ک و بلیمه‌ته‌کان فیزی هوولته‌و چالاک‌ی نه‌نده‌مه‌گانی له‌شیان ببن و دره‌نگتر ده‌توانن کۆنترۆلی چالاک‌ی ماسوولکه‌کابیان بکه‌ن.

۴. کلاسیکیتی مندا ال ۱۔

راستیەکی بەتەگەنەویستە کە جۆری کەسایەتی و باری دەروونی منداڵ پەییوەندییەکی پتەوی بەخۆرو رێژەری چالاکیەکانیەوه هەیە. بۆ نموونە ئەو منداڵانەی کە لەخێزان و زیگەیی دواکەوتوو پڕ لەهەلەدا پەرۆردە دەکرێن و بەدەستی شەرم و گۆشەگیری و حەمۆکی و نازداری و شەڕخوایییەوه دەمالێن درەنگتر فیزی جۆگەو چالاکی نەندامەکانی لەشیان دەبن و لەزۆر لایەنی جۆگەو تووشی گەهت و کەم و کورتی دەبن ئەگەر بەراورد بکریین بە ئەو منداڵانەی کە بەشیوەییەکی راست و دروست پەرۆردە دەکریین و کەسایەتیەکی پەییوان هەبێو لەزۆر گەهتی دەروونی و کۆمەڵایەتی بەدوورن. (هەمی، ١٩٧٩، ص ٥٧-٥٨).

4. زینک‌گهی گونجاوو له‌باره-

بیتگومان نهو منداآلهی که له ژینگهی (خیزان، قوتابخانه، کۆمهڵ... هتد) دهوێکه مه ندوو گونجاوو له باردا دهژین و نامراره کانێ یاریکردن و گهشه کردنیان بۆ دابین دهکریته و بهردهوام پشتگیری دهکریته و له لایهن دایک و بلوک ماموستاگانیهوه شان دهدرخ و یواری جووێکهو چالاکیهکانیان به رفر اوانه. زووترو باشتر کۆستروێی چالاکی و جووێکهی نهندانمکانی لهشیان دهکهن و سهركهوتنی گهوره له یواری چالاکیو جووێکهدا به دهست دههێنن، له بهر نهوه نهزکی سهershانی خیزان و قوتابخانهو دام و دهزگا کۆمهڵهیهکانی تهره که ژینگهی گونجاوو لهبار بۆ گهشه کردنی جووێکهی منداآلهکانیان برهحسپتن و نامرازو که رهستهکانی یاریکردنیان بۆ دابین بکهن و بهردهوام ههتیان بدن و شهتهکانیان بۆ راست بکهدهوه.

پيښور د كاني گهشه كړننې جوړونكې منډال له قوناعي سيرة خوريدا:

نابيت نهو دمان له ياد بچيت كه ريزه كې گهشه كړننې جوړونكې هه موو منډالان دك يه ك نين به كو له نه دجاني نهو هو كارانه كې كه باسگران جياواري ناكابنه كې (الفروق الفردية) له نيوان منډالاندا هه به به لام نه مهش نهو باگه يه نيت كه به توانين چنن پنهو به حشه يه ك نو چوپيه نې گهشه كړننې جوړونكې منډال دانينين. بيگومان نهو پنهو به حشانه له سهر ژماره يه كې رور له منډالان دانراوهو گورارشت له نهو به دي زمير به ي (المتوسط الحسابي) نهو منډالانده دكات و ده توانيت ناراده يه كې ناش سوو دي لي وهر بگيرې نو ده ست پشان كړننې گهشه كې ناساني جوړونكې منډالان و حيا كړنه وهو ناسپه وهو نهو منډالانده كې كه تووشى دواكه ويني جوړونكې و چالاكي نه نه دمانه كاني له شين تووشى كه م و كورنې نوون، نه م حشانه يه كې حواره وهش جوړونكې ناساني زور به ي منډالان نانه مه نې (۲۴) مانكي نوون ده كانه وه.

ته مهن به مانگ	جوري جوړونكو چالاكيه كان
۰	درتر نوون له سهر نوو مهت و دم و چاو.
۱	سهرې بهرر ده كانه وهو ده توانيت نيسوورليني.
۲	سنگي بهرر ده كانه وهو
۳	ده توانيت ده ست نو شت درتر بكاب به لام نالوانيت بيگريه، به هه ردو و پيه كاني به له قزې ده كات
۴	له يارمه نې كه ساني تر ده توانيت دانديش.
۵	به نې يالپشت داده نيش و ده توانيت شت به ده ستى بگريه، هه رو هه شه كان له ده ستيكه وه نو ده سته كه ي تري ده گونريته وه.
۶	به نه دها له سهر كورسي داده نيش، ده ست نو شت راده كشي، زور به ي نهو شانه ي ده كه ونيته بهر ده ستى ده يخانه ده ميه وه.
۷	به نه دها داده نيش.
۸	ده توانيت له يارمه نې كه ساني تر رانهو سنيب
۹	ده توانيت به هو ي ده ست گرين نه شته وه رانهو سنيب.
۱۰	گگولكي ده كات.
۱۱	له يارمه نې كه ساني تر ده توانيت بروات به ريوه

۱۲	بیمارمه‌تی شتی باومان دتوانیت را نوسنت، پهر داخ بدهستهوه دهگرت یو خواردهوه، دتوانیت هیلی لاله‌لابی و سه‌قلی و په‌قلی بکیتن.
۱۳	بیمارمه‌تی بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۱۴	بیمارمه‌تی بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۱۵	بیمارمه‌تی بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۱۶	دتوانیت بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۱۷	دتوانیت بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۱۸	نوپ و شب ده‌جانه نو سدره‌کوه، بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۱۹	دتوانیت بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۲۰	بیمارمه‌تی کهسانی تر دتوانیت بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت و بیمارمه‌تی کهسانی تر دتوانیت بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۲۱	له‌زیر چاودیری کهسانی تر دتوانیت بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت و دتوانیت یو دواوه بکهرنکهوه.
۲۲	بیمارمه‌تی کهسانی تر دتوانیت بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۲۳	دتوانیت بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت.
۲۴	پاده‌کات، لاسینی نووسین و کیشانی هیل کاری ده‌کاتهوه، به‌تانه‌ها دتوانیت بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت و نیمه خواردهوه، دتوانیت سی پارچه قه‌جته‌ی جیواز (نارنه، چوارگوشه، سی گوشه) به‌جانه نو سدره‌کوه، بهسر قارمه‌و پی پلک‌کدا سهرده‌کوهیت (لوحه) هیل که‌ندراوه، له‌زیر که‌ی شمش پانودهوه تهره‌ک دروست بکات، هملی نوشتنه‌وهی کاعه‌زو لایه‌ری به‌راوه ده‌فته‌ر ده‌کات، (زهران، ۱۹۸۱، ص ۱۳۰).

رېرەكى و گەشە كەردى زېرى ئەروانگەي (خان پىاجىيە) ۋە
زاراۋەكانى ئىۋرەكەي پىاجىيە
قۇناعەكانى گەشە كەردى زېرى (عەقلى) ئەروانگەي پىاجىيە
ئەركەكانى دايىك و باوك ئەينى ئىۋرەكەي پىاجىيە

زیرهکی و گهشه کردنی ژیری له روانگهی (جان پیاجیه)وهپیشهکی:

زیرهکی (الذكاء) و ژیری (عقل) وهک دیاردیهکی دهروونی، گرنگی تاییهتی خۆی له ژیانی مروت و بونیاتانی شارستانیهدا ههیه، زۆر له راناکان ههریکی لیکۆلینهوهی نهو بابته بوون و نیتاس هه بهردهوامن، ههیدیگ له راناکان زیرهکی و ژیری ههیهک چاو سهیر دهکهن و ههچ جیاوارییهک له بنیوانیادا ناکهن، بهلام ههیدیکی تر له راناکان نهو دوو چهکه لهیهگتری جیا دهکههوهو بهجیا باسیان لیهو دهکهن، بهرای نهوان زیرهکی بهشیکه له ژیری، واته ژیری بهرهر اوایتره ههوهو پرۆسهو توانس نه ژیرییهکان لهخۆ دهگریت.

یهکینک له گرنگترین و بهناوبانگترین له راناکان که توێژینهوهی له سههر زیرهکی و گهشه کردنی ژیری کردنی و پسیۆری لهوای تیا وهگریت، دهروونزانی سوپیری (جان پیاجیه)یه که بهناکه سوارو که له زانیای نهو بواره لهقه نهه دهریت و لوهکوو نه مروت رانییهکی تری وهک نهو لهو بواره ههال نهکهوتوه که بتوانیت شان له سایی پیاجیه بدات.

جان پیاجیه له سایی (۱۸۹۶) له شاری نیوشاتل (Neuchatel) له سوپیرا چاوی به دنیا ههتهیهوه.. زیرهکی و بلیمهتی پیاجیه (Piaget) ههه له منداییهوه نه ده رکهوتوه، هیشا نه مهنی (۱۰) ده سالن بوو که توانی بۆ یه کهم جار بهرهم بکۆ بکاتهوه. ههه له ته مهنی (۱۵) یابرده ساییهوه خولیای توێژینهوهی زینده موه رزانی کهوته مینکیه وهو دهستی کرد به لیکۆلینهوهی بوونه موه ره بچووکه و ناوییه کان (الکانات الماتیه). له سایی (۱۹۱۵) که هیشا نه مهنی (۱۸) هه زده سالن بوو به روانامه ی به کالۆریۆسی له رانکۆی نیوشاتل وهگریت، دوا ی نهو به (۲) سئ سال له ته مهنی (۲۱) بیست و یهک سالییدا توانی به روانامه ی دکتۆرا له رینه موه رزانییدا (علوم الحیاة) وهربگریت، ههه له ته مهنی (۲۱) بیست و یهک سالییدا توانی (۱۵) یابزده راپۆرتی زانستی ده رباره ی هه ندیک له رینه موه ره بچووکه کان بکۆ بکاتهوه، که نهو کارهش بووه مایه ی نهوه ی که ناوبانگی له ژۆرنه ی وولاته ییش کهوتوه کانی جیهاندا بکۆ بینتهوه (الازییر چاوی، ۱۹۹۰، ص ۱۲).

له سه ره تادا بواری گرنگی دان و توێژینه وه کانی پیاجیه تاییه ت بوو به زینده موه رزانی (بیۆلۆجیا، علوم الحیاة)، به لام وهک ده رده کهوینت نهو بواره نهیتوانیوه تینویه تی زانستی (پیاجیه) بشکینن و تیری بکات، له بهر نهو هه که بهو بهو مال و حالی خۆی له بواری زینده موه رزانیه وه بۆ بواری دهروونزانی ده گۆنریته وهو بانه تی گه شه کردنی زیرهکی و ژیری مندا ل سه رنجی پیاجیه بۆ لای خۆی راده کیشن و نزیکه ی (۵۰) سایی ده دهق نهه که له زانیه ی زانی خۆی بۆ زانی و دۆریه وه ی نه بنیه کانی زیرهکی مندا ل و چۆنیه تی گه شه کردنی ژیری ته رخان ده کات و له بواری (genetic Epistemology) به پله ی یه کهم خۆی هه ریک ده کات، که نهه بواره ش (نیپیس تۆمۆلۆژی)

گىرىگى بەجۈنبەتلى و بىنەماي گەشە كىردى رانست و رانبارى و مەنتىق دەدات و نەقۇلى لەرەگ و پىشەلق و بۇيەكانى رانست و نوارە حىياچىكانى دەكۆتتەمۇ. (الحضى، ۱۹۷۸، ص ۲۷۴).

بىنەماي قەلەبەنى تىۋىرىيەكەي جان يىياچى:

بۇ ئەمەلىي نەتمەواي ئاشناي تىۋىرىيەكەي جان يىياچى سىن، دەپتت مزانىن ئەم تىۋىرىيە (نظرية) ئەسەر چ قەلەبەمۇ بىرو نەمەرىك سىيات نراومۇ پىشت نە چ قەلەبەسۇفەك دەنەسىتت، ئەم نەماو چوارچىنەي كە تىۋىرىيەكەي يىياچى پىشتيان پىن دەنەسىتت رۇر جىباوارە ئەم بىنەمايانەي كە دەرووزانانى ئەمىرىكى بەتايىيەتتەش دەرووزانانى سەر بەرپىنازى قونابجانەي رەمۇشتايەتلى (المدرسة السلوكية) پىشتيان پىن دەنەستى. تىۋىرىيەكەي دەرووزانانى ئەمىرىكى بەيلەي بەكەم پىشت نەبىرو بىلەمۇ بىرەر دەروو قەلەبەسۇف (خۇن لۆك) و (هيووم) دەنەستى، كە ئەم دوو قەلەبەسۇفە ئەم بىروايەدان، مۇقۇ ئەپىگەي وەحى خۇدانى و مەنتىقەمۇ رانبارى و زىرى دەست ساكەوتت، بەلكو رانبارى شەرەرايى ئەمما ئەپىگەي ھەستەمۇرەكانەمۇ (الحواس) وەردەگىرتت، بەرپىرواي (خۇن لۆك) و (هيووم) عەقلى مۇقۇ سىرتتە ئەلەپەرەپەكى سىي نەمۇسراو، كە ئەپىگەي ئەم زانبارى و شەرەرايانەي كە نەردەمۇم رۇر ئەدوى رۇر ئەمىيانەي ھەستەمۇرەكانەمۇ وەرى دەگىرتت، لاپەرەكانى رەش دەگىرتتەمۇ ووزۇتتەرو رۇوداۋەكانى جىھانى دەرمۇش ئەپىگەي پىكەمۇلكانەن و پەيۋەست بىووبان (الارتباط) نەردەمۇم شۇن پەنجەي خۇدان ئەسەر ئەم لاپەرە سىيەي عەقلى مۇقۇ بەحى دەھىگن.

بەلام بىنەماكانى تىۋىرىيەكەي يىياچى پىشت بەنۇوسىن و بىرو نەمەرىكانى قەلەبەسۇفى ئەلمانى (نيمانيۇل كالت) دەنەسىتت. يىياچى ئەم بىروايەدا بىو كە بىوسىن و بىرو بۇچۇنەكانى ھەردو قەلەبەسۇف (خۇن لۆك) و (هيووم) كەم و كورتى و بىووستانى ئىدايد. يىياچى وەك (لۆك) و (هيووم) بىرواي ئەم ھەيە كە ھەستەمۇرەكان گىرىگ و پىيۇستىن نۇ وەركىرتى رانبارى شەرەرايى ئەجىھانى دەرمۇ، بەلام گۇمانى ئەم ھەيە بىرواي ئەم نەي كە ھەستەمۇرەكان ئەمما ھۇكارو دەروازە نى نۇ بىووبىتتەن زىرى و پىك جىستى رانبارىيەكان ئەمما عەقلى مۇقۇدا. ھەر ئەم نەمۇش بىو كە بىرواي ئەمما ئەلەي يىياچى دروست بىو كە مۇقۇ ھەر بە نۇ ماۋە نۇستىكى ئايەتلى ھەيە كە سىستەم و ماناى گۇبجاو ئەمما قۇدا ئەم رانبارى شەرەرايانە دەدات كە ئەپىگەي ھەستەمۇرەكانەمۇ وەرى دەگىرتت (عيسى، ۱۹۸۱، ص ۹).

بەم شىۋەيە بۇچۇنەكانى (كالت) بىوون بەنەماو ھەمۇنى تىۋىرىيەكەي يىياچىمۇ نەردەمۇم ئەم پوانگەمۇ يىياچى دەپروايە جىھەن و دىارەكانى. يىياچى بەيچەۋەنەي (خۇن لۆك) و (هيووم) ئەم بىروايەدا بىو كە عەقلى مىندال نواي ئەدايك بىوون لاپەرەپەكى سىيى نەي، بەلكو نۇستىكى (القدرة) چالاك و كىرىگەرمۇ ھەمۇمۇ ئەم زانبارى و شەرەرايانەي كە ئەپىگەي ھەستەمۇرەكانەمۇ وەردەگىرتت دەيان خاتە ژىر پىكىف و كۇنترۇلى خۇيەمۇم بەشىۋەيەكى گۇبجاو دروست پىكىان

فراز او کانی تیوریہ کہی بیاجیہ:

1. مکان (مخطط) (Schema) -

بەرای پیاچیه ھینکارییەکان (سەگیماکان) بوونیاتی مەقائین و وەك ئەندام و بوونیاتە جەستەیی و ھەموو ئۆزىەکان (بۆ نموونە گەدە، دل، گورچیلە... ھتد) وان و میکانیزم و ھۆکاری خۆسارانەدن و یارمەتی مەدەو گەشە کردنی بوونەوەر دەدەن. ئەو ھینکارییانە بوونیاتی واتادارن (مەبوی) وەك جەمەكەکانی (نەو) (مەن) (مەن بۆ) (iD) (ego) (Superego) فرۆید، واتە شۆن و جینگای ماددی و دیاری کراویان لەمىسكى مەوفا ىیە بەئكو ئەرنكەیانەوەر پەرۆسەى تەكەپستەن و گەشە کردنى زیرى و زیرەكى مەندائى ین ئىكەدەداتەوەر. بە ئۆجوونی پیاچیه، مەدائ ىەكسەر دوائ ئەدایەك بوون ژمارەپەكە كەمى ئەو ھینکارییانە ھەپە (واتە ژمارەپەكە كارلى بچوووك لەدۆسیەكەدا ھەپە) بەلام نەشى خۆسارانەنى ناكات، ھەر ئەپەر نەوەشە كە پۆز لەدوائ پۆز لەنەجەمى گەشە كردن و زیاد بوونی زانیاری و شارەزاپەوەر ژمارەو جۆرى ھینکارییەکان زیاد دەپەن.

3- مێزین (التمثل) (Assimilation)

لەڕێڕەو مەرزانییدا مێزین نەو پرۆسەیە کە لەڕێکەڵەبەر و وێژێنەر و دیاردەو ڕەنگەرەکانی دەرەو بۆ جەلەبیکێ و دەگۆڕدەرت کە لەتوانای لەشی مەوۆدا هەبێت کە سوودیان لێوەرگرێت، بۆ ئەمۆنە حواردن (بان، گۆشت... هتد) کە لەدەرەوێ مەوۆش نەو شێوەی کە هەن، جەستە (لەش) سوودیان لێوەرگرێت لەبەر نەو دەبێت بەجەمەد قۆناغێکدا (لەت کردن، جووین، لیک پێاندن، قووت دان، هەرس کردن لەناوگەدە... هتد) تێبەرت لێ لەتوانای ئەستەدا هەبێت کە سوودیان لێوەرگرێت، نەم پرۆسەی گۆڕاڵکارییە لەڕێڕەو مەرزانییدا بە (مێزین) نەو دەمەرت. ئێنجا پیاچە پرۆسەی وەرگرێتی و وێژێنەرەکانی جیھانی دەرەو ئێکدا لەمۆیان لەقۆناعی یەکەم پرۆسەی ژیرییدا بەهەمان رارامو شێوازی پرۆسەی هەرس کردن لەڕێڕەو مەرزانییدا لێک دەداتەو.

بەئۆچوونی پیاچە مێزین نەو گۆڕاڵکارییە کە بەسەر فەقار و وێژێنەرەکانی دەرەوێ مەوۆدا دێت بۆ نەوێ ئەکەل جیھانی ناوومو جەستە مەوۆدا بگۆجێت، کە نەم گۆڕاڵکارییە لەش شێوەو خاسیەتە ئەسکی و ڕەسەنەکانی و وێژێنەرەکانی جیھانی دەرەو دەگۆڕێت و وەک حۆی نیان هێنیتەو، کەواتە مێزین نەو پرۆسەیە کە نێرەکانی ئەدەرەو بۆ ناووموێ. بۆ ئەمۆنە مەدال فیزی ناوی نازەنیکێ وەک سەگ بومو کەرتی تەبەتی لەدۆسیەو هێنکارییەکانیدا بۆ دروست کردبوو، بەلام ئەکەر ڕێکەوتی کرد نەم مەدالە بۆ یەکەم جار ئەکەل بۆکی ڕێکەوتی کەوتە ناو کێڵگەبەرەکانو ئەوێ نازەنیکێ تری وەک مەنکە بۆ یەکەم جار بینی، ئەکەر ناوکی پرسیار لەمەدالەکان و ئێت نەو نازەنە چە؟ ئەوا ئێ سێ و دوو نەو مەدالە دەتێ نەو نازەنە (سەگە) ئەنەر نەوێ هێچ کەرت و هێنکارییەکی بۆ نەو نازەنە تەریبە (مەنگا) نیە، لەبەر نەو ئەنەر کارەکاندا دەگەرتێت کەم کەرت و هێنکاری ئەم نازەنە تەریبەو بێکە ئەوا لەڕێکەڵەبەر نەو نازەنە تەریبە وەک و وێژێنەرێکی تازە ناوومو دەکات، بێکترین کارێش لەدۆسیەوێ ژیری مەدالەکاندا بێکۆمان کەرتی (سەگە) چوێکە ئەوێش (دوو گۆی، چوار قاچ، کێک... هتد) ی وەک مەنگا کە هەبە. نەم پرۆسەی ناوێن و گۆڕین و دەست کاری کردنی نەو و وێژێنەرە تەریبە (مەنگا) مێزینی پێ دەگۆڕێت.

پرۆسەی مێزین مەلای زیاد کردن و گەشەکردنی ژمارەو حۆی هێنکارییەکان نیە، بەتکو ئەمە گەورەکردنی بارستایی هێنکارییەکانە. ئەکەر هێنکارییەکان وەک سائۆبێک دانێن، ئەوا پرۆسەی مێزین بێرێبە لەهەوا کردە ناو بۆنەکانو گەورە کردنی ئەک گۆڕینی شێوەکە. وائە مێزین پرۆسەیە کە دەبێتە حۆی گەورەکردنی هێنکارییەکان ئەک گۆڕینی شێوەی یان دروست کردنی هێنکاری تری، وائە مێزین گۆڕاڵکاری جەمەتی (کمیە) ئەک جۆبەتی (کمیە) کەواتە پرۆسەی مێزین نەو پرۆسەیە کە ئەمەبەبەرەو گۆڕان و دەست کاری و داتاشین لەو وێژێنەر و دیاردەکانی دەرەویدا دەکریب بۆ نەوێ ئەکەل کەرت و هێنکارییەکانی ناوومویدا بگۆجێت، ئەمێ گۆی دان بەجەمەدەر و لومەوێک و راستی و واقعی و وێژێنەر و دیاردەکانی دەرەو.

د. ھاۋسەلىكى (التعادل، التوازن) (Equilibrium) -

ھاۋسەلىكى بىر تىپتە لەرزىگەر كىرىدى بولۇپمۇر ئەگىرىش ۋە پارەخەتلى ۋە گەراشلىنىمۇ بۇ دۇجى ھاۋسەلىكى يىنىش كىرىش ۋە پارەخەتلىگە. بۇ ئىمۇنە ئەگەر مەۋقە ئەنەنجامى ئىرسىتىمۇ ئوۋىش كىرىش ۋە پارەخەتلى بولۇ، ئەمما دەپىت ئەمۇ مەۋقە بىكەۋىتە خۇۋ ئەپىگە ئىپىر كىرىدىمۇ گەراش ۋە ھەئىس ۋە كەۋنەمۇ خوارىلى دەست بىكەۋىتە، بۇ ئەمۇ ئەمۇ ئىرسىتى ۋە كىرىش ۋە پارەخەتلى رىكارى بىت ۋە بىكەۋىتەمۇ دۇجى خارائى ۋە ھاۋسەلىكى بۇ بىكەۋىتەمۇ. ئەھمەن شىۋەش ئەگەر مەۋقە ئەپەك كاتتا دۇمۇ مەلى جىۋاۋۇ دۇمۇ ئىكەنەمۇ دۇمۇ ئەپەككى ئەنەراپەرى يەك دىارەمۇ ئەمۇ دۇمۇ بولۇ، ئەمۇ ئوۋىش كىرىش ۋە پارەخەتلى دەۋۋى دەپىت ۋە ھاۋسەلىكى ئىرى ۋە زانىپارى ئەدەست دەۋات، ئىپەك دەپىت ئەپىگە ئىپىر كىرىدىمۇ پىرۇسە ئىپىپەكانى نەۋە ئەمۇ كىرىش ۋە پارەخەتلى رىكارى بىت ۋە ھاۋسەلىكى بۇ بىكەۋىتەمۇ.

بۇجى ۋە جۇن زىپىكى ۋە ئىرى مىدال زىاد دەكاتە-

بەپىنى تىۋىپەكە ئىپەك ئەپىگە ھەردۇم پىرۇسە مۇپىن ۋە خۇگۇچىلىمۇ (ئىش، مەۋە) پۇر ئەدۋاى پۇر رەپارى ۋە شەرەزى مىدال ۋە ژمارەمۇ خۇرى ھىلكارىپەكان بەرمۇ زىاد بولۇ دەۋات بىگۇمان كەشە كىرىش زانىپارى ۋە شەرەزى مىدال يىش ئەكۇمەلىك ھۇكار دەپەستىت ئەۋالە (سارغ ۋە سەلامەتلى كۇنەندامى دەۋمى ئەۋەلى ھەستەۋەرەكان ۋە گىلەدەكان، ئىپىگە مەدلى ۋە كۇمەلىمەتلى، پىرۇسە كار لىككردن ئەپىۋان مىدال ۋە ھەردۇم ئىپەك كۇمەلىمەتلى ۋە مەدلىكە).

بۇ ئەمۇ زىپىكى ۋە ئىرى مىدال ئەۋەلى كەشە بىكەت، دەپىت ھاۋسەلىكى بىۋان ھەردۇم پىرۇسە مۇپىن ۋە خۇگۇچىلىمۇ رەپىرەت ۋە ئاپىت يەككىيان بەسەر ئەۋى لىدا زان بىت بۇ ئەمۇ ئەگەر كەسەك ھەپىت ئەردەۋام ھەر وورۇتەۋەرەكان بىرەت ئەلى ئەۋى پىرۇسە خۇسارەندى ئەگەلدە بىت، ئەمۇ ئەردەۋام ئەمۇ كەسە دەپىت ئەۋەلى ژمارەپەكى پۇر ئەپىكارى كەۋرە ئەۋام ئەۋەلىت جىۋاۋۇ ئەپىۋان شت ۋە وورۇتەۋەرەكان دىارەكاندا بىكەت، ئەۋام ئەگەر ئەمۇ كەسە ئەپىچەۋەمۇ ئەپە ئەپىگە پىرۇسە خۇگۇچىلىمۇ ھىلكارىپەكانى دۇست كىرە پىرۇسە مۇپىن ئەۋا ئەمۇ ئەمۇ كەسە دەپىت ئەۋەلى ژمارەپەكى پۇر ئەپىكارى بىۋەك ۋە ئەۋەلىكى پۇر بىۋەكى بۇ كىشەندى (تەمىم) دەپىت ۋە ئەۋەلى سەرىجى پۇدەۋو شە لىك جۋەكان ئەۋات كەۋە كار كىرىش بەتەۋەلى ھەپەك ئەمۇ دۇمۇ پىرۇسەپە رەۋەرە رەپىكى كەۋرە بەۋەلىت زانىپارى ۋە كەشە كىرىش زىپى تاك دەكەپەت.

كەۋە ئەۋەلى (مەۋە، Balance) ئەۋان ھەردۇم پىرۇسە مۇپىن ۋە خۇگۇچىلىمۇ پۇر كىرە بۇ كەپىش بەۋەلى ھاۋسەلىكى (التعادل) ۋە زامى كىرىش كار لىككردى بىۋان مىدال ۋە

زىنگە كەي، واتە ھۈسەنكى بىرىتتە لىپرۇسەي لىنگەرگەرتىن و يەكسەي و بالەسەي نىوان ھەردو پىرۇسەي مەزىن و خۇگوجاندن.

بۇ نەمەي زانىيارى و زىرەكى مىدال وەك پىنويست گەشە بىكات، دەبىت مىدال سەرىسەي تەواي خۇي ھەبىت و زۆرىيەي كاب لەخالەتتى جۈڭەو كاركرندىا بىت و زىنگەو جىھەننى دەردەش بىرىت تەووروزىتەرو پووداۋو شەرزايى تا كەبەي پەنگ خواردوى زىرەكى نەو مىدالە بىتەقنىتەو، ھەروەھا دەبىت ھەستەوەرۈ كۈنەمەي دەمەي نەوئەي و گلەندەكەي سارغ و سەلامەت بىن، نەو كاتە كارلىككردنى نىوان مىدال و زىنگەكەي زامىي گەشەكردنى زىرەكى و زىرى دەكات.

دەتوانىن بەم نەمەي خوارمەو تىنگەبىستنى چۆبىتتى كاركرندى پىرۇسەكەي (مەزىن، خۇگوجاندن، ھۈسەبىكى) ناسان بىكەيىن. بۇ نەمەي مىداللىكى تەمەن يەك سال و چەند مەنگىك بۇ يەكەم جار باتۇنىكى گەورەي پىر لەھەو دەبىتىن، نەم مىدالە يەكەم جار لەرنگەي پىرۇسەي مەزىنەو ھەول دەكات كە بەھەموو ھىزو تەواي خۇي باوش بەو باتۇنەدا بىكات و بەرزى بىكاتەو، چۈنكە وا دەراتىت زۆر قورسە نەوئىش لەبەرنەمەي بارستايەكەي زۆر گەورەيە، بەلام كەتتەك ھەئىدەگىرى، بۆي دەردەكەوت كە سووكەو بەو شىوئەي نەي كە نەو تىنگەبىستەو، نەم جىوازي نىوان بارستالى و كىشى باتۇنە بۇ مەوئەك مەتتىكى مىدالەكە داگىر دەكات و لەندەجەمى كەمى زانىيارىيەو تەوتى جۆرە گەرزى و نەزەجەتتەك دەبىت (لەدەست دانى ھۈسەبىكى) تا لەرنگەي پىرۇسەي خۇگوجاندەو ھىنگەرىيەكى نۆي بۇ نەو تىاردەيە (باتۇنى گەورەي پىر لەھەو) دروست دەكات و لەو گەرزى و نەزەجەتتە بىزگەرى دەبىت و دەگەرتتەو دۇخى ھۈسەنكى (الغەل).

قۇناغەكەي گەشەكردنى زىرى (عەقلى) لەروانگەي پىچىيەو.

پىچىيە لەو بىروايە دايدە كە گەشەكردنى عەقلى مىدال نەجەند قۇناغەكەي تىدەپەرىت، ھەرىكە لەو قۇناغەش خاسىيەت و تەبەئەتەننىتى خۇي ھەيەو لەقۇناغەكەي تىرى جىا دەكاتەو، بەلام قۇناغى يەكەم دەبىت بەبناغە بۇ قۇناغى دووھەم و قۇناغى دووھەمىش بۇ قۇناغى سىھەم و قۇناغى سىھەمىش دەبىت بەبناغە بۇ قۇناغى چوارەم.

لەرواي پىچىيە ھەمو مىداللى دويا بەو قۇناغەندە تىدەپەرىن و ھىچ مىداللىكىش ناتەبىت بىگانە قۇناغى سىھەم نەگەر بەقۇناغى دووھەمە تىدەپەرىت، بەلام لەتەواناي زىنگەي مەي و كۆمەلەتتە ھەيە كە جىوازي لەنىوان نەو سالىمەدا بىكات كە پىچىيە دىيارى كىردو، بۇ نەمەي پىچىيە لەو بىروايە دايدە كە مىدالان لەتەمەي (۷) سالىمەدا بىن دەبىتە لەو قۇناغى پىرۇسە ھەست پىن كراوگەشەو (العمليات المرسوة)، بەلام مەرج بىيە مىداللى ھەموو جىھان لەتەمەي (۷) ھەفت سالىمەدا بىچە نەو قۇناغەو، چۈنكە نەو مىداللىيە لەزىمگەي ھەزارو دواكەوتتەو دەزىن

له‌وانه‌یه له‌قه‌مه‌نی (A) هه‌شته‌ یان (9) نۆ‌سائێدا بچنه‌ نه‌و قۆناعه‌وه‌، به‌لام هه‌ردمییته‌ به‌و قۆناعه‌دا قینییه‌رن هه‌رچه‌نده‌ دوا یان پێش بکه‌ون.

له لایه کی تریشوه ږهگار بوون له قوڼاغینک و چوونه نو قوڼاغینکی ترهوه له نیوان شهو و پوژنک یان چله پوژنکی دیاری کړاودا پوو بدات، راسته پیاجیه له من و سانه کانی چوونه نو قوڼاغه کانی دیاری کړدوه، به لاهم نه موش نهوه ښاگه پمېنت که لهو سال و کاله دا به کسهر گور نکاری به درتی و هموهری پوو د بدات به لکو لهوا بهیه هست بهیچ گور انکاری به کی بوون و ښکرا تاماوه به کی دیاری کړاو به که پښ چوکه ږهگار بوون له قوڼاغینک و چوونه نو قوڼاغینکی ترهوه که چوونه نو ودرزنی سال و ږهگار بوونه له ودرزنی تر. نو بوونه که ده لنین ۲/۲۱ ودرزی به هاره، ښتر نه ده نهوه ښاگه پمېنت که په کسهر له ۲/۲۱ کهش و ههوا بهیه که خار ده گورنی و به ناسانی هست به جیالوزی پله کی که رمای نیوان پوژی ۲/۲۰ له کهل ۲/۲۱ ده که پښ به پیچلواوه لهوا بهیه تاوه کوو له وراستی مانگی (۴) چواریش هېچ حیواری به کی هموهری به دی نه که پښ، به هه مان شینوش به پیصبت ۹/۳۱ که سهرتی ودرزی پیره تاماوه به که هست به گورانی به درتی کهش و ههوا ښاگه پښ. که واته لهو سال و مانگ و پوژانه رښتر نو دیاری کړدنی ودری قوڼاغه کانه به شینوه به کی راستیا به به به هستی تیوری به لاهم به هرح نیه به هه مان شینوه گور انکاری پراکتیکی و به درتی پوو بدات. به لاهم دوتوانی به حاکمی دست پیکردیان د پښین. به لروای پیاجیه مروغه لهو دوزمه که له دایک د پمېنت تاده گاته قوڼاغی کاملی له لایه پښی عه قلیوه به چوار (۴) قوڼاغی سهره کیدا لیدم به رښت، که قوڼاغه که پښ نه موشی لای خوار بوون:

1- قوناغی (ههستی- جوولهیی) (المرحلة الخمسة- الحركية) -

نەم قۇتادغۇ لەككىلى لەككىلى بولمىدۇ دەست يېنىدەكان و ئىرىكەى دوو سائى يەككەمى ژىيالى مىندان دەخلىدەيت. يىاجىدە نەم قۇتادغۇى نەو نەو قۇتادغى (هەست- جوونەمى) (حسن- حركى) نەوېش نەمەر نەوېدە كە مىندان نەم قۇتادغۇا بېمېلەى يەككەم پىشت بېھەسەوەرەكان (الجواس)و جوونەى نەمەدەكەى نەشى دەبەستىت لەككىلى شەرەزا نوولى ژىنكەو كۆكردىنەوې ژانىارى دەربارەى چواردەورى. مىندان (شېرەخۇرە) رۆر بەدەمكەن نەم قۇتادغۇا يەنە بۇ بەكارهيننى زمان و هېماكان (اللغة و الرموز) لەككىلى خۇسارەندەدەت، چۈنكە چالاكەكەى نەم قۇتادغۇ يېنىدەوېسىيان بە بەكارهيننى زمان و هېماكانى يە، بۇ نەوونە نەم قۇتادغۇا مىندان ھېرى نەو دەست كە نەو شت و يازىدەى لەژىر سەرىن و ىشتىدا شاردراوئەو نەو نەوئەنەو بان قام و چىژ نەراووشاننى شەق شەقە (زىنگۇئەىەك) كە نەلەكەكەىدا ھەئەسراو وەرەكرىت، يەن نەو شتەى كە كەوتۇلە ژىر كورسەكەو دەرى بېنىت. نەم چالاكەىلى يېنىدەوېسىيان بەنەكارهيننى زمان و هېماكان و ونە غەقلىەكان يە، نەم چالاكەىلەو چەندەھا چالاكى تر نەو دەبرىن نەچالاكەكەى يىش قۇتادغى ھېر نوولى زمان و نەكارهينى. نەم قۇتادغۇ دەبىت بەرەكگ و ېشەو نەمە بۇ كەشەكردى ژىرىدە نووېتەنەى قۇتادغۇكى تر.

میدان کاتیک که دایک دبییت تمها چند کارت و زانیاری و هیئکاریده کی کم و بچوکی نو
خوسازندن له که زیسکه و دوروبه ره کهیدا هیده، که نهوانهش بریتین له (نواهای مزیں شت

گرتن بدهسته گالي، هوار كردن، قوت دان، په له قازي ي نارېك.... هتد)، نهم هيلكاري و توانسته بو ماوه و وهك ډمهك (غريزة) تډاډميهك پارمېتى مانومو خو سازانې (التكيف) شيره خوړه له گهل زينگه كهيدا دمدن. بهلام له نهمه مني (۲) دوو ساليډا جوړو بارستاني و ژماره ي هيلكاريه كان زياترو كهوړمېرو ناوړتر دېن نهوېش له نه بجاي همدوو پرؤسه ي مړين و جوگونجاندهوه.

پياجيه قوناغي (هست- جوړه يي) به سر شش (۶) قوناغي بچو وگتردا دابش دكات كه نهو قوناغدهش نه ماله ي لاي خوارموند.

۱. قوناغي بهرچه كرداره كان (الأفعال المنعكسة):-

نهم قوناغه له يه كه م چركه ي له دايك بوونه وه تاكو تاي مانگي يه كه مې ژيانې شيره خوړه ده خايه نيت. نهم قوناغه دا شيره خوړه له رېنگي ژماره يهك بهرچه كرداره وه (كه هار له كاتي له دايك بوونه وه هتد و مندا ل فتريان نابيت) خو ي له گهل جوړه دهوره كهيدا ده كوچيني، نهو بهرچه كردارانهش بريتين له (تواني مېك مړين و قوت دان، وه لامدانه وي همدوو نهو ووروزينه رانه ي كه نزيك دم و لئوي ده كه وخته وه) نهم مانگه دا زياتر گهشه ده كه ن. همدوو زانباري و زيركي مندا ل نهم قوناغه دا له جوړه چينه وي نهو بهرچه كردارو ډمه كه ده درناچيت. جيلوازي له نيوان ووروزينه رانه كندا نكات، واته جيلوازي له نيوان مېكي دايكي و پارچه قوماشيكدا نكات.

۲. كرداره سهرم تاييه خولوه كان (الأفعال الدورية الأولية):-

نهم قوناغه له كو تايي مانگي يه كه م ده ست ينده كات و مانگي جوړه م كو تايي ديت، واته نزيكه ي (۳) س مانگ ده خايه نيت، گريگ ترين گورانكاري كه نهم قوناغه دا روو دمدات، نهوميه كه نهو بهرچه كردارو چالاكيه ډمه كي و بو ماوايه مندا ل روو دوو باره يان ده كانه وه بهلام به ي نهو ه ي هيج مېه ست و نكاميكي دياريكراو لينيكي، واته ته نها دوو باره كردنه وميه كي بي نكام و مېه ست وه هيج كاريگه ري و روئيكي دباري كراوي له سر زينگه نابيت. بو نموده شيره خوړه نهم قوناغه دا چنده جار پرؤسه ي (مړين، كردنه وي ناو له يي ده ست و داخستن، هتد شهي و په له قازي ده ست و قاچه كان.... هتد) دوو باره ده كانه وه، بهلام هيج گورانكاريهك له زينگه دا ناكه ن، هه روه ها نهم قوناغه دا چنده جالاكيه كي نو ي دهرده كه وېت و هتد نيك گورانكاري له بهرچه كرداره كاندا روو دمدن، بو نموده شيره خوړه فتري په نجه مړين ده بيت، به چاو كهاني دواي نهو روواكيه ده كه وېت كه له بهرانه به ري دهرده كه وېت، سه رو ملي بو نهو شونه وه رده گېري كه دمكي لئوم ديت، جيلوازي كردن له نيوان هتد نيك له ووروزينه رانه كان، شيره خوړه ده توانيت جيلوازي له نيوان نهو شوشه يدا بكات كه شيري تيايه له گهل نهو شوشه ي كه شيري تېدا نيه. واته نهو شوشانه نامرئيت و له سهرين بهر دموام نابيت كه شيريان لينا يه ته دهره وه. بهم سېويه نهم قوناغه دا شيره خوړه هتد نيك چالاكي نو ي فتر ده بيت و ژماره يه كي تر هيلكاري بچو و ك و ساده دروست دېن.

۳. کردار ناوهندییه خو لاوه کان (الأفعال الدورية الثابته):

لهم قوناعهش له مانگی چواروه ده ستا پښ ده کات و له مانگی (۸) هشتا کوټایی دیت. لهم قوناعه به دواوه، ژوردهی چالاکي و کردار کان منداډ مه ده ست و ناماجی تاییه تی خو یان همیده منداډ دهیه ویت له پښگه یانه وه کار له ژینگه و چوارده وره کهی بکات، بو نمونه کتیک منداډ لهم قوناعه دا به ده ست و قاجه کانی به نهو باریه دا ده کیشی که به لاسکه کهیدا هه ټواسراوه، مه ده ستی تاییه تی خو ی هه یه نهویش تام و چیر و هر گرتنه له خو ولاندن و لهم سهر و نهو سهر کردی نهو یاریه، یان کاتیک شق شقه و زمگوله کهی را ده وه شینی، مه ده ستیه تی که گو ی بیستی دهنگه کهی بیت.

وه ک در ده که ویت منداډ لهم قوناعه دا به پښکهوت نهوهی بو در ده که ویت که چالاکي و هه ټاس و که پښکی نهو (قاج یان ده ست را وه شانندن) ده بیته خو شی و گوړانکاری له ژینگه کهیدا (جو ولاندنه وهی یاری یان دهنگ دروست بوون). ههر له بهر نه وه شه که منداډ دوا ی نهو حره جهیده ها حاری تر نهو چالاکیه دووباره ده کانه وه بو نهوهی نهو گوړانکاری به بیستی که له ژینگه کهیدا روو ده دن، که نه مهش به گوړانکاری به کی گریگ له نواری عقلی نهو منداډ دا داده نریت، چونکه له قوناعی پت شوون منداډ هیچ مه ده ستکی دیاری کراوی له چالاکیه کاید، نه وو، به ټکو ته نها بو دووباره کردنه وه بو به ک بو گوړانکاری کردن له ژینگه کهیدا. هه روه ها لهم قوناعه دا منداډ ده توانیت هه ردو و ده ست و هه ردو و چاوی له یه که کاند، بو به ناکام که باندنی کاریک به کار به نیت، ههر نه مه شه وای لیده کات که هه موو نهو شتانه بگریت که ده که ونه به رده ستی.

۴. هم ناهنگی و هاوکاری نیوان هه موو کردار ناوهندییه خو لاوه کان (التار بین

الأفعال الثابته):

لهم قوناعه ده که وینه نیوان مانگی هشت و دوا در ده (۸ - ۱۲). لهم قوناعه دا زاییاری و عقلی منداډ ریتر که شه ده کات و منداډ هه ول ده دات که نهو زاییاری و شاره زاییانه ی که هه یه تی بو هه ټه یان و زایینی هه ندیک گپرو گرت به کاریان به نیت. نه گهر له قوناعی پت شو به ده ست و قاجه کانی سهرین و پشیه کی ده خو ولاند بو نهوهی تام و چیر له خو ولان و که ونه حواره وهی وریگریت، نهوا لهم قوناعه دا به ده ست و قاجه کانی لهم سهرین و پشیه ده خو وینتی نه که به بها نو نهوهی تام و چیر لهو چالاکیه وریگریت، به ټکو به مه ده ستی دوزینه وهو گهران به دوا ی نهو یاریه دا که له ژیرید شاردرا و نه وه. واته لهم قوناعه دا منداډ هیری نهوه ده بیت که هه ندیک ستا نامراو که ره ستهن (الوسيلة) (جو ولاندی سهرین) بو که یشتن به هه ندیک مه ده ست و ناماجی دیاریکراو (دوزینه وهی یاری). که واته لهم قوناعه دا ده توانیت په یوه دی نیوان هوو مه ده سته کن (الاسباب والغایات) هه ست پښ نکات و هاوکاری له نیوانیادا بکات و پښکهوت بو به ک چالاکي به کاریان به نیت، که نه مهش به گوړانکاری به کی گریگ له بوونیانی عقلی منداډ داده نریت.

5- سێههم کرداره خولوهکان (الأفعال الحرة الثالثة): -

ئهم قۆناغهش دهکەویتە نێوان (۱۲ - ۱۸) مانگی تهمهنی منداڵهوه. ئهم قۆناغهدا منداڵ دهیهویت لهپێگه‌ی (ههولدان و هه‌له کردنهوه) (اظهاره راسخا) ژینگه‌که‌ی تاقی بکاتهوهو له‌میان‌ه‌ی چهند جار دووباره کردنهوه‌ی ئهو ههولدان و هه‌له کردنهوه له‌جوار دهوره‌که‌ی تێیگات و زانیاری زیاتر دهرباره‌ی گۆیکانهوه. ئهم قۆناغه‌دا په‌نا بۆ زیاتر له‌یه‌کێک له‌و کردارو چالاکیانه‌ی قۆناغه‌کانی پێشوتر ده‌بات و هه‌ول دهبات له‌پێگه‌یان‌ه‌وه خۆی له‌گه‌ڵ ژینگه‌که‌یدا بسارێنێ، بۆ نموونه له‌قۆناغی پێشوو‌دا به‌قاچه‌کانی سه‌رین یان پش‌تیه‌کی ده‌جوولاندو به‌دوای یارییه‌که‌ی ژێری‌دا ده‌گه‌ڕا، به‌لام ئهم قۆناغه‌دا بۆ گه‌یشتن به‌ ئهو مه‌به‌سته‌ی پێشوو (دۆزینه‌وه‌ی یارییه‌که‌) په‌نا بۆ زیاتر له‌چالاکیه‌ک ده‌بات، واته‌ نه‌ک به‌ته‌نها به‌قاچه‌کانی به‌ئکو ده‌سته‌کانی و شوق شه‌قه‌که‌ی ده‌ستیشی بۆ هه‌مان مه‌به‌ست به‌کار ده‌هێنێ، چونکه‌ ده‌یه‌ویت بزانی‌ت کام له‌و چالاکیانه (قاچ، ده‌ست، شوق شه‌قه‌) جوولاندن له‌هه‌موویان کاریگه‌رتر و باشتره‌ بۆ گه‌یشتن به‌مه‌به‌سته‌که‌ی که‌ ئه‌ویش دۆزینه‌وه‌ی یارییه‌ شاراو‌ه‌که‌ی ژێر سه‌رینه‌که‌یه. واتا منداڵ ئهم قۆناغه‌دا ده‌یه‌ویت هه‌موو کردارو چالاکیه‌کان تاقی بکاتهوه‌ بۆ ئه‌وه‌ی بزانی‌ت کامیان له‌هه‌موویان باشتره‌.

ئهم قۆناغه‌دا ژماره‌ی هێلکارییه‌کانی زیاتر ده‌ییت و شێوازو رێگا چاره‌ی زیاتر بۆ گه‌یشتن به‌ئامانجه‌کانی فێر ده‌ییت، ئی‌نجا ئه‌گه‌ر له‌پێگه‌ی هێلکارییه‌ گۆیه‌کایه‌وه نه‌یتوانی گه‌رفته تازه‌ک‌نی چاره‌سه‌ر بکات، ئه‌وا په‌نا بۆ دروست کردنی هێلکاری تر ده‌بات یان گۆڕا‌نکاری و ده‌ست کاری له‌هێلکارییه‌ گۆنه‌کانیدا ده‌کات تا‌بتوانیت ئهو گه‌رفته تاز‌ه‌ی پێ چاره‌سه‌ر بکات. واته‌ هه‌ر له‌هه‌ولدان و تاقی کردنه‌وه‌و گه‌ڕان به‌دوای رێگا چاره‌ی تاز‌ه‌دا ده‌ییت.

6- قۆناغی دا‌هێنانی شێوازی نوێ (مرحله اختراع وسائل جديدة): -

ئهم قۆناغه ده‌کەویتە نێوان (۱۸ - ۲۴) مانگی تهمهنی منداڵهوه. منداڵ ئهم قۆناغه‌دا هه‌ول‌ده‌بات که‌ له‌پێگه‌ی ژیری و ئهو توانسته‌ عه‌قیاله‌ی که‌ هه‌یه‌تی (بیرکردنه‌وه، به‌راورد کردن، لێک دان‌ه‌وه.... هتد) کردارو شێوازی نوێ و رێگه‌چاره‌ی سه‌رکه‌و‌ن‌و‌تر بۆ هه‌له‌هێنان و چاره‌سه‌ر کردنی گه‌رفته‌کانی جیهانی دهره‌وه‌ی ئه‌دۆزێته‌وه. زۆر جار منداڵ ئهم قۆناغه‌دا له‌به‌رده‌م گه‌رفته‌کاندا هه‌لو‌ب‌سته‌ ده‌کات و ئی‌یان وورد ده‌ییت‌ه‌وه‌و سه‌رنجیان ده‌بات، وه‌ک ئه‌وه‌ی بیریان لێ بکاته‌وه‌ پێش ئه‌وه‌ی هیچ چالاکیه‌ک به‌ئاکام بگه‌یه‌نیت. واته‌ سه‌بری لایه‌نه‌ حیا‌جیا‌کانی گه‌رفته‌که‌ ده‌کات و وه‌ک ئه‌وه‌ی به‌راوردکاری له‌نیوانیاندا بکات، که‌ ئهم گۆڕا‌نکارییه‌ش به‌لای پیا‌جیه‌وه‌ به‌یه‌که‌م هه‌ل‌نگاوی (ساد‌ه‌و سا‌کاری) دوور‌بینی و بیر کردنه‌وه‌ی وێبه‌دار (التفكير التصوري) داده‌نریت.

بۆ نموونه‌ یه‌کێک له‌و مندا‌لانه‌ی که‌ پیا‌جیه‌ تاقی کردنه‌وه‌ی ئه‌سه‌ر ده‌کردن، به‌نیازی ئه‌وه‌ بوو که‌ زنجیرێک به‌خاته‌ ناو شووشه‌یه‌که‌وه‌، که‌ ده‌می شووشه‌که‌ له‌هه‌ستووری رنجیره‌که‌ به‌جوو‌ک‌تر بوو،

میدانه‌که یه‌ک دوو جار هه‌وئیدا به‌لام که زانی رنجیره‌که ناچینه ناو شووشه‌کهوه ئیجا هه‌ئوئسته‌یه‌کی بۆ کردوو، جارتیک سه‌یری ده‌می شووشه‌کهوه جارتیکش سه‌یری نه‌ستووری رنجیره‌که‌ی کرد. وه‌ک نه‌وه‌ی بیر له‌و گه‌رفته‌ بکاته‌وه‌و به‌راورد نه‌یوان ده‌می شووشه‌کهوه نه‌ستووری رنجیره‌که‌دا بکات، دوا‌ی که‌مینک واری له‌رنجیره‌که‌هه‌ناو جارتیکی تر هه‌وئێ نه‌وه‌ی نه‌دا که رنجیره‌که‌ ناو شووشه‌کهوه که‌وانه‌ دوور نیه‌ که‌ بیرکردنه‌وه‌و هه‌ئسه‌نگاندن وه‌ک دوو پرۆسه‌ی عه‌ق‌لی له‌م قۆناغه‌دا چه‌کهره‌ بکه‌ن. به‌لگه‌ش نه‌وه‌یه‌ که‌ مه‌دا‌ل له‌قۆناغی پێشوودا هه‌ر له‌سه‌ر چالاکی و هه‌وئیدانی رنجیر خسته‌ ناو شووشه‌که‌ به‌رده‌وام ده‌بێت و هه‌یج هه‌ئوئسته‌یه‌کیش له‌به‌رده‌م نه‌و گه‌رفته‌دا بکات و زۆر به‌زه‌حه‌مه‌تیش واز له‌و هه‌وئیدان و نا‌قی کردنه‌وه‌ی ده‌هێنێ. نه‌مه‌ش ریا‌تر بۆ نه‌وه‌ ده‌گه‌ڕێنه‌وه‌ که‌ له‌قۆناغی پێشوو هه‌ست به‌حیاواری نیا‌وان ده‌می شووشه‌و نه‌ستووری رنجیره‌که‌ بکات. (کۆنجر، ۱۹۷۰، م ۱۶۸-۱۵۰).

له‌م قۆناغه‌دا نه‌و توانیه‌ بۆ مه‌دا‌ل دروست ده‌بێت که‌ وینه‌ی عه‌ق‌لی بۆ دیاردنه‌کان دروست بکات و هه‌ر له‌پێگه‌ی نه‌و وینه‌ عه‌ق‌لیانه‌وه‌ بیر له‌چاره‌سه‌ر کردنی گه‌هه‌نه‌کان بکاته‌وه‌.

ب- قۆناغی پێش پرۆسه‌ مه‌نتقیه‌کان (مرحله ماقبل الاجرائیه) -

له‌م قۆناغه‌ ده‌که‌وینه‌ نیا‌وان (۲ - ۷) سا‌لی نه‌مه‌یه‌وه‌. له‌م قۆناغه‌دا کۆمه‌لێک گۆڕانه‌کاری گه‌رگ روو ده‌دات و ده‌لی له‌سه‌یماو خاسیه‌نه‌کانی له‌م قۆناغه‌و له‌قۆناغی پێشووی جیا ده‌که‌یه‌وه‌، گۆڕانه‌کارییه‌کانیش له‌مانه‌ی لای خواره‌وه‌ن.

۱. گه‌شه‌ کردنی زمان و هه‌ر بوونی هه‌ماکان. ۲. له‌کاره‌ینان و تێگه‌یه‌شتنی چه‌مه‌که‌کان (المفاهیم الرمزية) له‌جیاتیی شته‌ هه‌ست پێکرا‌وو فیزیقیه‌کان. ۳. زالی بوونی دیاردنه‌کانی گیان به‌به‌ردا کردن (الاحیایه) و توانای دروست کردن (الأصطاعیه)، خۆ په‌رستی و خۆیه‌تی به‌سه‌ر بیر کردنه‌وه‌ی مه‌نتقیانه‌و گیانی ها‌وکاری و پێکه‌وه‌ کار کردن و دیالۆگ. ۴. قسه‌کردن له‌سه‌ر شیا‌وری مۆبۆلۆزو زۆرنه‌ی کات ئا‌راسته‌ کردنی بۆ جودی خۆی به‌ک به‌مه‌یه‌ستی دیالۆگ و را‌گۆڕینه‌وه‌و گه‌ت و گۆ له‌گه‌ژ که‌سانی تر. ۵. سه‌ره‌که‌وتن له‌لێکه‌دا‌یه‌وه‌ی مه‌نتقی دیاردنه‌ هه‌زیقه‌کان.
- له‌مانه‌و چه‌نده‌ها گۆڕانه‌کاری تر له‌گه‌رگه‌ترین سه‌مانه‌کانی پرۆسه‌ی ژیری مه‌دا‌ل له‌م قۆناغه‌دا. خان پیا‌جیه‌ له‌م قۆناغه‌ به‌سه‌ر دوو قۆناغی بچو‌و‌کترا دا‌هه‌ش ده‌کات، که‌ نه‌وا‌یش به‌رێنێ له‌:

ت- قۆناغی پێش چه‌مه‌که‌کان (مرحله ماقبل المفاهیم) -

له‌م قۆناغه‌ ده‌که‌وینه‌ نیا‌وان (۲ - ۴) سا‌لیانه‌وه‌، له‌م قۆناغه‌ سه‌ره‌ته‌ی سه‌ره‌هه‌ئیدانی نه‌و چالا‌کانه‌یه‌ که‌ ووشه‌و هه‌ما‌کانی تێدا به‌کار ده‌هه‌یه‌یه‌. له‌م قۆناغه‌دا وه‌لامه‌دانه‌وه‌ی مه‌دا‌ل وه‌ک قۆناغی پێشوو نه‌هه‌ا بۆ شته‌ ماددی و فیزیقیه‌کان نیه‌، به‌ئێ‌کو مه‌دا‌ل هه‌مان وه‌لامه‌دانه‌وه‌ی شته‌ ماددی و

فیزیکیه‌کسی بۆ نه‌و هیناو ووشانه‌ی که گورارست له‌و شته‌ ماددی و فیزیکیانه ده‌کەن هه‌یه. هه‌روه‌ف مەدال لهم قۆناعه‌دا هه‌ولده‌دات که چاره‌سه‌ری هه‌ل‌ب‌دیک نه‌گه‌رته‌کان له‌ری‌گه‌ی بیر‌کردنه‌وه‌و به‌کاره‌یه‌انی ووشه‌و هیناکانه‌وه‌و بکات واته‌ مەدال ده‌توانیت مانی تاییه‌تی به‌هیناو ووشه‌و دیارده‌ حیا‌جیا‌کالی زیان‌ بدات و له‌جیانی یه‌کتری به‌کاریان به‌ینی.

بۆ نموونه‌ مەدالی کچ لهم قۆناعه‌دا ده‌توانیت بووکه‌ شووشه‌که‌ی وه‌ک هینایه‌ک بۆ مەدالی راسته‌قیه‌ به‌کار به‌ینی و له‌که‌ل نه‌و بووکه‌ شووشه‌ لی‌گیانه‌دا بکه‌ویه‌ که‌ف و گۆو چیرۆکی بۆ بگێری‌نه‌وه‌و که‌له‌ی و کارانه‌ی له‌ده‌ست بکات و نامۆزگاری و پێشمانی بکات، له‌هه‌مان کاتدا مەدال لهم قۆناعه‌دا ده‌توانیت داره‌که‌ی ده‌ستی بکات نه‌ه‌سب و گۆی درێژو سواری بێت و غار غازی بیکات، نه‌مه‌ش نه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌یت که لهم قۆناعه‌دا نه‌و بۆ‌چوون و بیرو باوه‌ره‌ له‌ای مەدال دروست ده‌ییت، که هه‌ل‌ب‌دیک شت ووشه‌و هیناو مانان بۆ هه‌ل‌دیک شتی نه‌و ده‌توانیت له‌جیانی نه‌و بۆ هه‌مان مه‌به‌ست به‌کار به‌یندری، که لهم توانسه‌ له‌قۆناعی بینوو له‌ای مەدال به‌بوو.

لهم قۆناعه‌دا له‌توانای مەدال‌دانیه‌ که چه‌مه‌که‌ن دروست بکات و له‌م‌ایان تییگات و هه‌روه‌ها ناشتوانیت مانی شته‌کان هه‌لبه‌ینیجیت (الاستدلال)، چونکه‌ مەدال له‌ به‌شیک و پارچه‌یه‌کی بچووکه‌وه‌ باز ده‌دات بۆ به‌ش و پارچه‌یه‌کی تر، بێ نه‌وه‌ی له‌توانایدا هه‌ییت له‌به‌شیکه‌وه‌ (جزء) بچیت بۆ هه‌موو (گه‌شت، الک)، یان له‌ (هه‌مووه‌) وه‌ بۆ (به‌ش) یک.

١. قۆناعی تین تین (المرحلة الحسية)

لهم قۆناعه‌ش ده‌که‌وتنه‌ بێوان (٤ - ٧) سالانه‌وه‌، مه‌به‌ست له‌ (الحس) (Intuitive) نه‌و حۆره‌ بیر‌کردنه‌وه‌یه‌ که راسته‌و‌حۆو کت و پر بۆ راییی دیارده‌کان له‌دایک ده‌ییت، به‌ینی نه‌وه‌ی پشت به‌هه‌نگه‌وه‌کالی بیر‌کردنه‌وه‌ی مه‌نتیقی و ئیک دان‌وه‌و شیت‌ل کردنه‌وه‌ به‌ه‌ستیت، که رۆز جار وه‌ک (تحمین) و قه‌بل‌اندن و بریاری خێراو له‌ناکاوه‌ ده‌رده‌که‌وتت بیر‌کردنه‌وه‌و زانیی مەدال لهم قۆناعه‌دا له‌و حۆره‌ بیر‌کردنه‌وانه‌یه‌ که رۆز جار مەدال به‌ئگه‌ی راستی و مه‌نتیقی بۆ سه‌له‌مانی بریارو بیر‌کردنه‌وه‌کالی پێ‌یه‌.

مەدال ده‌توانیت چه‌مکی به‌رفراوان‌ترو بیر‌کردنه‌وه‌ی ونه‌داری نا‌ئۆرت‌ر بۆ چاره‌سه‌ر کردنی هگیرو‌گه‌رته‌کالی به‌کار به‌ینی، هه‌رچه‌نده‌ له‌یه‌ک لایه‌ن و گۆشه‌ لی‌گی له‌سکیشه‌وه‌ ده‌روانیته‌ دیارده‌کالی زیان و لیکیان ده‌دان‌وه‌ چونکه‌ هیشتا نه‌و توانایه‌ی له‌لا دروست نه‌بووه‌ که له‌هه‌موو گۆشه‌و لایه‌که‌وه‌ بروانیته‌ گه‌هت و دیارده‌کالی زیان.

بۆ نموونه‌ نه‌گه‌ر دوو شووشه‌ (که‌مۆته‌، لی‌که‌ری) وه‌ک یه‌ک پر بکڕین له‌سه‌یه‌ک و ییسانی مەدال ندریت نه‌وا لهم قۆناعه‌دا لهم مەدال ده‌توانیت بریاری راست بدات و بکیت که شته‌ی ناو هه‌ردوو شووشه‌که‌ یه‌کسان، به‌لام نه‌گه‌ر له‌به‌رجاوی مەدال‌که‌ شته‌ی یه‌کی‌ک له‌دوو شووشه‌که‌مان

کرده ناو شووشه یه کی باریکتر و درېتر نهوا بریاری مندا له که لهم حاله نه دا نهوه یه که شله ی ناو نهو شووشه باریک و درېتره. بو مندا له که لهم قوناعه دا نهو بریاره ددا؟ له بهر نهوه ی له توانای مندا له یه که هه موو لایهن و به شه کالی نهو دیارده یه له بهر چاو بگریت، نهو نهوا حبسب بو یه ک لایهن ده کات و بریاره که ی خیر او له نا کوه، نهو کاتیک ده لیت شله ی ناو شووشه باریک و درېتره که نهوه نهوا نهوا حبسب بو درېتر شووشه که کردوه و ناتوانیت له یه ک کاند درېتر شووشه باریک که له که ل پانی شووشه کورت و بچو که که به راورد بکات و بریاری راست و دروست بدات. چونکه بریاری راست نهوه یه که مندا له درېتر و پانی و قولایی و سارستانی هه ردوه شووشه که له بهر چاو بگریت و بگانه نهو راستیه ی که شله ی ناو هه ردوه شووشه که یه کسان. به لاه مندا له ته مه ی (۶ - ۷) سالن نه دواوه ده توانیت بریاری راست نهو بار میوه بدات، نهویش له بهر نهوه ی که هه موو لایهن کالی دیارده یه گرته کان له بهر چاو ده گریت و هېچیان پشت گوی راحت واته نه که له مندا لیک ته مه ی (۵ - ۶) سالن یرسیار بکه ی، بوچی شله ی ناو شووشه ی یه که هم زورتره نهوه لاه مندا له لیت له بهر نهوه ی درېتره به لاه مندا له ته مه ی (۶ - ۷) سالن به دواوه که ده لیت یه کسانه، هوکشی بو نهوه ده که رنینه وه که راسته شووشه ی یه که هم درېتره به لاه مندا له ته سکره هه روه ها له که ل نهوه شدا که شووشه ی دووه هم کورتره به لاه مندا له پان تره، که واته هه ردوه شله که یه کسان.

که واته لهم قوناعه دا مندا له نهو زانیاریه ی له لایه که برو چه بدیتی (کمیة) ملا ده کان له که ل نهوه شدا که جوړو شیه ی شووشه ده هره کالیش ده گوردرن هه روه ک خو یان ده مینه وه، واته تله که ته مه ی (۶ - ۷) سالن نه دواوه له مانای نه گورې ماده (بات المادة) تیا که ل. که واته هه ر چ کالیک نهو توانیه له لای مندا له ده رکوت که برو چه بدیتی شله کان و ژماره ی شته کان به گورینی شیه و سارستانی و ده بگی شووشه نهو ده رانه ی که تیان ده کرس با گوردرن، نهوه مانای نهوه یه که مندا له یی لاه ته قوناعی پرؤسه زیریه هه ست ینکرا وه کانه وه که نهویش قوناعی سیه می نیوریه که ی بیاجیه یه.

ده توانین بکین له قوناعی پش پرؤسه مه نیه یه کان، عه قلیه ت و بیر کردنه وه ی مندا له زور لایهنه وه بی به ملو به لکه ی زانسته، بو زیاتر شاره زا بوون له سیمو خاصیه ته سهره کیه کالی نهو قوناعه، ده توانین لهم نهوونه ی خواره وه باس بکه ی.

۱. نه که یرسیار له مندا له ی لهم قوناعه بگریت نه مرؤ بوچی رور دیار یه، رور وه لای وه ک (له بهر نهوه ی له حوشه، عاجزو بی تافه ته، حه وتوه) مان چک ده که ویت، چونکه مندا له هویه راسته قلیه که ی که هه روه نارایت، به لاه له قوناعی سیه هم ده توانیت وه لای راست بداته وه

۲. مندا له له سهره یی لهم قوناعه دا گیان به بهری هه موو شیکدا ده کات، به لروای نهو نه که یر بزمه ر به دیواردا دایکوتین نهوه له نه بجای چه کوش و داکونه وه نارار ده کیش، هه روه ها نه که یر قاجی بهر کورسیه ک که وت و ناراری پی که پش نهوا به کورسیه که دا ده کیش و نه عه قلی حوی توله ی لیده کانه وه و کورسیه که ش نازاری پنده کات، به لاه پاش ماوه یه که که راییاری زیاتر ده بیت

تهدا گیان دهکات به بهر نهو شانهدا که دهجوئین، وانه لهم کاتهدا بر سرو دارو بهرد بن گیان، بهلام یابسکیل و ماشین و مانگ و نهستیرمو ناوو گهلای دار گیانیاں ههیهو حاوهن ههست و سۆز، چوکه دهجوئین، بهلام دواى نهوى که رانیاری مبدال زیاتر دهیت و شامزای ههیدیک دیاردهی تر دهیت، نهو کانه گیان و سۆرو ههست تهدا دهات به نهو ستاههی که خویان دهجوئین بهک کهسانی تر بیان جوئین، لهم کاتهدا گهلای دارو ماشین و یابسکیل گیان و ههست و سۆزیاں به بهر نهوى کهسانی تر دهیاں جوئین، بهتکو مانگ و پۆرو ناوو نازهل گیان و ههست و سۆزیاں ههیه چونکه خویان دهجوئین، بهم شیهیه پۆر له دواى پۆر گۆرانکاری له بۆچویه کانهدا دهکات تا نه کۆتایی لهم قۆناعهدا تهدا گیان و ههست و سۆز به نهو گیانهوهرانه دهات که شیهیه بهو مافهن وهک مرۆف و نازهل و بووهوهره کانی تر.

٣. لەم قۆڵاغدا مەداڵ لەو بێروایە دایە کە هەموو دیاردەکانی چوار دەور دروست کراون، بۆ ئەمۆبە ئەکەر پرسیاری ئەمۆی لیبکەری کێ شاخی دروست کردووە؟ لەوێدا دەتێت (کەسانی زۆر گەورەو رەبەلاح و سۆپەرمان گەل و حۆل و بەردیان کۆکردۆتەمۆو شاخ و گەردۆتەپۆتکەیان دروست کردووە، یان دەتێت کەسێکی زۆر بەتوانا چالێکی زۆر گەورە هەتکەندووو نۆی بۆ هێنووو دەریاو (پوشاری دروست کردوو) یان خودا حۆی شاخ و دەریای دروست کردوو... ەتە.

4. زمانی مەدال لەم قۆناعەدا لەخۆری (مۆمۆلۆز)د، واتە بەک لایەنیەو مەدال نایاستەهی خۆی دەگاتەوێو بۆ مەبەستی کار لیککردنی کۆمەلایەتی و ڤاگۆرینەوێو دیاڵۆگ بەکاری ناهێنێ، بۆ ئەمۆیه که چەند مەدالێکی (5-4) سالان لایەکەو قسە دەکەن هەریەکەیان بۆ خۆی قسە دەکات و گۆن ئەقسەي بەرابەرەکی نەگرت و جاری واش هەیه هەر هەموویان پێکەو قسە دەکەن، هەر نەمەشە که دەبێتە هۆی ئەوێ که گەت و گۆو دیاڵۆگ لەنێوان مەدالەدا سەرنەگرت، چونکه مەدال لەم قۆناعەدا ناتوانیت ڤاو بۆچوونی کەسانی تر لەبەرچاو بگرت و لەتوانایدا بیه که خۆی بخاتە شوێنی ئەوان و بۆئی ئەوان یاری بکات، چونکه ئەو وادەزانیت که هەموو کەس وەک ئەو بێر دەکەبەو، نازانیت که ڤاو بۆچوونی جیاواز لەڤاو بۆچوونی ئەو هەیهو ئەوانیە ئەو هەله بیت و کەسانی تر لەسەر هەق بن. هەروەها لایەک لاوە سەیری شتەکان دەکەن و ناتوانن لەخەو هەرو نەوێکی دياردهکان و پێچهوانەي دياردهکان تێبگەن، واتە ئەکەر ئەبیر کردبەوێو ئەحالیکی وەک (ا) دەستیان نەروێشتی کرد بۆ خانی (د) ئەوا ناتوانن ئەحالی (د)وێو بگەڕێنەو (مەکروسە) بۆ خانی (ا).

۵. دیاردهی خست گردن و هو چلو نرینه خانیك (الترکین) زانه له کاتی بیر کردیه و عیله، واته تمنا گرگی بهیه ک خال و لایهن دهم و وورده کاری و لایهنه کاسی نری دیارده که پشت گوی دهخن.

ج. قۇناغى پرۇسە زېرىيه ههست پىكر اوه كان (مرحلة العمليات العقلية الخمسة):

لهم قۇناغه دهكهونته نىوان سالفه كانى (۱۱-۷). لهم قۇناغهدها پرۇسهى بىر كردنهوهى مندان زۇر مهنتيموه لهتوانيدا ههيه كه بهه لگهى زانستى و مهنتىقى بهرگرى لهيرو بۆچوونه كانى حوى بكت و دهتوانيت هويه مهنتىقيه كانى ديارده سروشتيه كان ههست پى بكت. مندان لهم قۇناغهدها نكيت بهكۆيلهى بىر كردنهوهى بهك لايهنى، بهكۆ لهههوه لايهك و كۆشهيهكهوه سهيرى دياردهو گرتهكان دهكات و لهتوانيدا ههيه بهپنجهوانه شهوه (المعكوسية) بىر لهديردوهو گرتهكان بكنهوه، واته لهكۆتاييهوه بگهريتهوه نو سهرهتا، ههروهه لهم قۇناغهدها لهقاوړ و چوارچينهوى تهنيابى و خوځويى و خوځهرستى پررگارى دهيت و گيانى هاوكارى و دوستايهتى و تهنيابى نييدا گهشه دهكات و زمانيشى ناراستهى كهسانى تر دهكات و لهتوانيدا دهيت كه گفتوگۆ ديالوگ بهناكام بگهيهيت و راو بۆچوونى كهسانى تر لهههراچاو بگريت و جيماب نو بهرامبههكهى بكت.

لهلايهكى تريشهوه دهتوانيت دياردهكان بهشيوهيهكى زنجيرهى بهك لهدواى بهك پۆل بكت، بهلام بىر كردهوه مهنتىقيهكهى ههر لهسوورى دياردهو گرته ههست پىكراوهكاندا دهسوورتهوهو ناتوانيت بهشيوهيهكى مهنتىقيانه بىر لهدياردوهو گرته واتادارو رووتهكانى (الظواهر المجردة والمعنوية) وهك (يهكسانى، ديموكراسى، راستگويى، دادوهى، نارايهتى، مهردايهتى... هتد) بكنهوه.

لهم قۇناغهدها مندان دهكاتو نهو بر وايهى كه كهسانى تريش وهك نهو بىرو باوهږى جياوازيان ههيهو لهوانهيه بگهيه دهرنهجاميك كه جياوازيان لهو دهرنهجامهى كه نهو بىنگهيهشتوه، ههولدهات كه لهريگه بىرو بۆچوونى كهسانى تروه لهراست و دروستى راو بۆچوونهكانى حوى دنيا بيت. نيگومان لهم گيانى هاوكارى و تهنايهى مندانيش ههر لهريگهى كار ليككردنى كۆمهلايهتى و ليكهلاو بوونى كهسانى تروه گهشه دهكات.

لهم قۇناغهدها دهتوانيت وهك مرقۇنكى كامل بىر بكتهوهو دياردهكان شيتان بكنهوهو تيشيان بكت، بهلام بهمهريجيك لهسوورى ههستهوههكانيدا بيت. واته دهتوانيت هوى سروشتى (باران بارى، پۆز دهرهكهوت... هتد) برانيت و بهلگهى زانستيشى (بهپنجهوانهى قۇناغى پيشو) بۆ دهتوانين بهچهند نمووهيهكه رياتر عهقيهتى مندان لهم قۇناغهدها روون بكهينهوه لهوانه:-

۱. نهگهر دوو شهوشه تا نيوه شلهى ليدا بيت، نيجا لهههراچاوى مندانينكى (۹ - ۱۰) سالن شهكرهكه شهكر بجهيه ناو بهكيك لهشوشهكان، نهگهر پرسيارى نهوهى لييكريت كه ناوهكهدا ناوهتهوهو نامى ناوهكهشى شيرين كردوه بهلام مندانينكى تهمن (۵ - ۶) سالن ناتوانيت نهو وهلامه بدهوه.

۲. نهگه پارجېه ك قورې ده ستا كرد (هه وير) له بهر چاوي مندا ليكي ته مه ن (۹ - ۱۰) سالن له سر لايه كي ته راروويه ك دابنيين له بهر ان بهرني پارجېه كي تر به قه در خوي له سر لايه كهي تري ته رارووه ك دابنيين، نينجا دواي نه وه شيوه ي پارجېه يه كه م وه ك توپيكي بچكوله خر بكه يي به لام پارجېه ي دووه م وه ك قه له م درنژ بكه ييه وه، نه وا زور له مندا له كاسي ته مه ن (۵ - ۶) سالن ده ليك كه نه وه ي له شيوه ي قه له مه دايه زور تره به لام مندا لاسي ته مه ن (۹ - ۱۰) سالن ده ليك كه هه ردو پارجېه قور كه يه كسان ي بشيوه شيان جيلواز بښت.

۳. نهگه پرسياريكي وه ك (محمد له ناراد كه ور تره، هيو اش له نازاد كچكه تره، نيا كميان له هه موويان كه ور تره؟) له مندا ليكي ته مه ن (۶ - ۷) سالن بكرنت ناتواني ته وه لاسي پاست بداله وه به لام روږيه ي مندا لاسي نه م قوناغه ده توان به سر كه وتوا نه وه لام به ده وه.

د. قوناغي پرؤسه ي بير كړنه وه ي واتادارو ږووت [مرحله التمكيد اخرد (او المعنوي)] -

نه م قوناغه ده كه ويته نيوان (۱۱ - ۱۵) سالن. نه م قوناغه دوا هه مين قوناغي كمي و كاسيه عه قيه ته و زير كي مندا ل (هه رزه كار) ده كاته تر ليك و پويي كه شه كړني چوبيه تي، كه له دواي نه م قوناغه هه موو كور انكاريه كاني تر جهه دينيه و ته ها برو ږنژي ريره كي زياد ده كات به ك جوړي هينكاريه كان. واته بينو بنه ماي عه قلي هه رزه كار وه ك كه وره كان وايه به لام ته ها برو ږنژي شاره زايي و زانياري له كه وره كان كه متره، كه نه و يش ږوژ له دواي ږوژ له ږنگه ي هه ردو و پرؤسه ي مزين و خو كونه جاندنه وه زياد ده كات و وه ك كه وره كاني لينديت.

نه م قوناغه ده له تواناي هه رزه كاردا هه يه كه مامه له كه گه ل تيوري و كريمان و بيه ته و ديارده ږووت و واتاداره كانه بكات و بهناسايي ننيان بگات و به خشه و پلاني راستي بو نيساو داهانو له بهر ږوشنايي ږوودا وه كاني رابورودو داسيت. مندا ل له قوناغي پيشودا ته ها ده توانيت مامه له كه گه ل يه ك گرفت و ديارده ي هه ست يي كراو بكات به لام نه م قوناغه ده له توانيدا هه يه كه مامه له كه گه ل زياتر له يه ك دوو گرفت و ديارده ي نا لوزي ږووت و واتاداردا بكات و له چوارچنوه ي تيورو جهه ك گريمانتيكيدا كويان بكانه وه، هه روه ها ده ستواني ته كه به جهنده ها شيوار بير له يه ك ديارده و گرفت بكانه وه و جهنده ها ږنگا چاره ي كونه جابويش بو بسوزينه وه. ده توانين له ږنگه ي نه م نمونانه ي خواره وه خاسيه نه كاني عه قلي مندا ل و هه رزه كار نه م قوناغه ده به ده ريجه يي.

۱. له تواناي مندا ل (هه رزه كاري) نه م قوناغه ده هه يه كه شت بنيات بښت و له جهه پارجېه به شيك به ره هه مينك دروست بكات. بو نمويه نهگه ر (۵) پينج خوړ شله ي جياوار له واو (۵) پينج شو شه ده له بهر ده م مندا ل و هه رزه كاريكي نه م قوناغه ده دابنيين و دواي نه وه ي ليكه يي كه رهنگي شينمان له نه هجامي تيكه ل كړني نه و شلانه بو دروست بكات. بينگومان شله ي شو شه ي ژماره (۲) له كه گه ل ژماره (۴) هيچ ږونكيين نيه له دروست كړني نه و ږنگه ده به لكو ته ها له نه هجامي تيكه ل كړني شله كاني ناو شو شه كاني (۱۲،۵) نه و ږنگه شينه دروست ده بښت، له تواناي مندا ل و هه رزه كاري نه م قوناغه ده هه يه كه هه موو كريمان (فرضيه) و له وانه يه كان (الاحتمالات) ناقي

بکاتهوه تاده گاته دروست کردنی رهنه گه که، بهلام مندائی قوناعی ینشوو دوای چهند ههولدان و تاقی کردنه وهیه که نیتر بترارو وهرس دهینت و واز لهو تاقی کردنه وهیه دهینت و ناکته مهینه کهی که نهویش دروست کردنی رهنه گه شینه.

۲. دهتوانیت گیروگرفت و بابتهی زمانهوانی، که وینه عهقلیه کان، له رهنه گه ی ووشه و هینا رووت و واتاداره کانهوه دروست ده کریس، چاره سهر بکات و هه تیان بهینت. بو نمونه نه گهر له مبدان و ههرزه کاری نه قوناعه پرسیار بکرت (ناراد له محمد سبی تره، بهلام له هیوا رهنه، نیا کامیان له هه موویان سپنره؟) نهوا روره یان به راستی وهلامی دهده نهوه، بهلام نه گهر هه مان پرسیار ینشو له مبدائی (۹ - ۱۰) سالان بکرت، زور زحمته بهتوانیت وهلامی راست بداته وه مه گهر مندالکان له رهنه می ریز بکرت و نینجا نهو پرسیاره ی لبکرت، کهواته له قوناعه به پیچه وانیه قوناعی ینشو دهتوانیت خوی لهشت و دیارده ههست پیکراوو فیزیقیه کان دهریار بکات و له رهنه گه ی هینا و گریمان و چه مکه رمانه وانیه کانهوه (المفاهیم اللغویه) بیر له دیارده و گهرته رووت و واتاداره ههست یننه کر اوکان بکانهوه و چاره سهری گوجاوشیان بو دابینت.

ههروه ها له توانای مندال (ههرزه کاری) نه قوناعه ده هیه که له گهل جوړه ها گریمان مامه نه بکات، بو نمونه نه گهر ینی بکرت (گریمان ماست ره شه، یان بانیس زستان گهرمه، یان گریمان شه کر تاله. هتد) نهوا له توانایدا هیه که وهریان بکرت و مامه له یان له گهل بکات، بهلام به هیچ شیوهیه که له توانای مندالانی قوناعی ینشوودا نیه که نهو گریمانه وهر بگرن و مامه نه ی له گهلدا بکهن، واته ههر یه کسه رهنه ده که نهوه و ناوهری پی ناکهن و ناشتوان وهر بک گریمان بو ماوهیه کی که میس قوولی بکهن. واته ناتوانن بوو بانی بابته که له ناوهری کهی جیا بکانهوه و نهوا بوو بانه کهی شتهل بکانهوه و گفوتوگویی له سهر بکهن به پیچه وانیه مندال و ههرزه کاری نه قوناعه که نهو توانسته یان بو دروست بووه. (الذیر حاوی، ۱۹۹۰، ص ۹۵-۱۰۰).

۳. له توانای مندال (ههرزه کاری) نه قوناعه ده هیه که مامه له له گهل هینا ماتماتیکیه کاند (الرموز الرياضیه) بکات، بو نمونه دهتوانین لیان پرسین که (س < س، ع > س) نیا کام له (س، ع) له هه موویان گهره تره. له کانه ده روره ی مندالان و ههرزه کاری نه قوناعه دهتوانن به سهرکه ونوانه وهلامی بدنه وه. بهلام زور زحمته مندالانی قوناعی ینشو وهلام بدنه وه.

ئەرکه‌کانی دایک و باوک و مامۆستا به‌ینی تیۆرییه‌که‌ی بیاجیه

۱. ده‌بیت پرۆگرام و شیواری وانه‌ گۆته‌وه‌و شێوه‌ی مامه‌ئه‌ کردنی منداڵان به‌ینی قۆناغ و ته‌مه‌نی منداڵ گۆرێدێت، چونکه‌ هه‌ریه‌ک له‌قۆناغه‌کان خاسه‌ت و سیمای تایبه‌نی خۆی هه‌یه‌.
۲. ده‌بیت قانه‌مه‌نی (۱۱ - ۱۲) سالان بابەت و وانه‌و گرسته‌کان هه‌ست پێ کراو بن و دوورین له‌چه‌مک و هه‌نمای پروت و واتادارو هه‌ست بێته‌کراو.
۳. ده‌بیت ژینگه‌ی منداڵ و چوارده‌وره‌که‌ی پر بیت له‌وورۆژینه‌رو پروداوو لاله‌تی پێویست بۆ گه‌شه‌کردنی عه‌قڵی.
۴. ناییت سه‌ربه‌ستی و خوولگی منداڵ لغو بکریت به‌ئکو ده‌بیت سه‌ربه‌ست و چالاک بیت بۆ نه‌وه‌ی شاره‌زای ژینگه‌و چوارده‌وره‌که‌ی بیت.
۵. ده‌بیت دایک و باوک و مامۆستا ئاگاداری هه‌سته‌وه‌ره‌کانی منداڵ بن و نه‌که‌م و کورنی و بووستانیان دانیان و چاره‌سه‌ری هه‌سته‌وه‌ره‌ لاوازه‌کانیش له‌کانی خۆیدا بکه‌ن، چونکه‌ هه‌سته‌وه‌ره‌کان کایلی کردنه‌وه‌ی هه‌موو ده‌رگا راسیه‌کان.
۶. ئه‌رکی سه‌ره‌کی که‌سانی چوارده‌وری منداڵه‌ که‌ به‌رده‌وام دیارده‌ ناڵۆرو ته‌م و مژاوینه‌کان بۆ منداڵه‌کان روون بکه‌نه‌وه‌.
۷. کار لێککردن و تێکه‌ڵاوی کۆمه‌لایه‌تی رۆر گرنگه‌ بۆ منداڵ، له‌هه‌رته‌وه‌ رۆر پێویسته‌ که‌ هانی منداڵ لدریت بۆ تێکه‌ڵاوی بوونی منداڵی تر چونکه‌ له‌پێگه‌یه‌وه‌ شاره‌ری داب و به‌ریت و به‌های کۆمه‌له‌که‌ی ده‌بیت و شاره‌زایی و زانیاری زیاتر ده‌بیت که‌ سه‌رحه‌م نه‌مانه‌ش منداڵ له‌خۆیه‌نی و ته‌نیاپی و دووره‌یه‌ری ده‌پاریری و گه‌نی کۆمه‌لایه‌تی و برایی و ته‌نایی نیایدا ده‌چینی.
۸. بیه‌ر باوه‌رو بۆچوونی دایک و باوک و مامۆستا رۆر گرنگه‌ ده‌رباره‌ی ژیری و زیره‌کی منداڵ، چونکه‌ نه‌گه‌ر دایک و باوک و مامۆستا له‌و به‌روایه‌دا بوون که‌ زیره‌کی و عه‌قڵی منداڵ نه‌گۆره‌، نه‌وا به‌جۆریک مامه‌ئه‌ له‌گه‌ڵ منداڵه‌ دواکه‌وتووکان ده‌که‌ن که‌ جیوار ده‌بیت له‌و کانه‌ی که‌ له‌و به‌روایه‌دا بوون که‌ ژیری و عه‌قڵی منداڵ گۆرێدراوه‌. نه‌وه‌رۆکی تیۆرییه‌که‌ی بیاجیه‌ش نامازه‌ بۆ نه‌وه‌ ده‌کات که‌ عه‌قڵ و زیره‌کی منداڵ به‌چه‌ند قۆناعێکدا تێده‌په‌ریت و به‌رده‌وام له‌جائه‌تی گۆراندایه‌.
- که‌وانه‌ ئه‌رکی سه‌ره‌کی دایک و باوک و مامۆستا ده‌بین کردنی ژینگه‌ی مادی و کۆمه‌لایه‌تی گونجاوه‌ بۆ گه‌شه‌کردنی زیره‌کی و عه‌قڵی منداڵه‌کانیان.
۹. له‌ئه‌لجایی تیۆرییه‌که‌ی بیاجیه‌وه‌ ده‌به‌ها نگره‌ سه‌ده‌ها ئه‌رموون و که‌ره‌سته‌و تاقی کردنه‌وه‌ی جیاوازی جیوار له‌دایک بووه‌، له‌به‌ر نه‌وه‌ رۆر گرنگه‌ که‌ مامۆستا شاره‌رای ته‌باره‌ی هه‌لبه‌نگ له‌و ئه‌رموون و که‌ره‌سته‌وه‌ هه‌بیت بۆ نه‌وه‌ی بنواپیت حائه‌ لاوازه‌ به‌هه‌ره‌کانی گه‌شه‌کردنی ژیری و زیره‌کی منداڵه‌کان دیاری بکات.

ئایا راسته مندالانی هه ندیک گهله و نه ته وه هه له بنه په ته وه له مندالانی گه لانی تر زیره کترن؟

زۆرجار لیره و له وی هه ندیک جار له سه زمان و گهتی چهند سه رکرده و زاناو لیپرسراویک و پیشان ده دریت که هه ندیک گهله و نه ته وه هه له بنه په ته وه زیره کترن به تواناو لیها تووتن له گه لانی و نه ته وه کانی تر، له بهرته وه مافی خویانه بالا ده ست بن و گهله و نه ته وه کانی تر له ژیر ده سلاتی نه ماندابن و زیاتریش پاساوی رابوچوونه کانیان به ده رته نجای هه ندیک نه زمون (اختبار) و زیره کی پیوه کان (مقایس الذكاء) ده ده نه وه.

بۆ نموونه هیتلر پرۆپاگه تده ی نه وه ی ده کرد که گهلی نه لمانی له گه لانی و په گه زه کانی تر زیره کترن و خوینیشیان پاکتره. گومانی تیدانیه نه و رابوچوونا نه ته نه قسه و قسه لۆکن و بۆ مه به ستی داگیرکردن و پاریزگاری کردنی کورسی ده سلات، گهله و نه ته وه کانی ژیر ده سلاتی خویانیانی پی چه واشه ده کهن و وه که ده لێن (حه بلی درۆش کورته) به لام نه وه ی جیگه ی سه رنچ و داخه نه وه یه که هه ندیک جار زاناو پۆشنییری ناودار که وتوونه ته ناو نه و چلپاوه و بوون به و جۆره ته له ره، که په کی که له وانه (ئیزنگه) ه که پاساوه به لگه ی چه واشه کاری ده هینایه وه بۆ په وایی و دروستی، بوونی چین و تووژی جیا جیا و بالا ده ستی په گه زی سپی پیست (یاسین، ص ۶۹).

ئینجا بۆ په کالاکرینه وه و پووچه ل کردنه وه ی نه و قسه و قسه لۆکانه نه م نه لگه زاستیانه ی خواره وه ده هینینه وه :-

(۱) راسته زۆرجار هه ول دراوه گهله و نه ته وه کانی هه موو جیهان دابهش بکرتن و یکه پینرینه وه بۆ چهند په گه زو بنه چه و (سه لاله یه که) به لام به ته وایی سه رکه وتوو نه بوون

و ره‌خنه‌ی زۆریان ئاراسته‌ کراره، له‌ به‌رئوه‌ی ته‌نها پشتیان به‌یه‌ک پیوه‌ر به‌ستوه‌ ئه‌ویش لایه‌نی جه‌سته‌یه‌یه، واته‌ گه‌ل و نه‌ته‌وه‌کانیان به‌پێی (په‌نگی چاو، پیست، پرچ، شیوه‌ی دهم و چاو کهلله‌ی سه‌ر، جۆری خوین، چالاکی کویره‌ گلانه‌کان و په‌گه‌زه‌کانی تری له‌ش و جه‌سته) دابه‌ش کردوه‌ به‌سه‌ر چوار په‌گه‌زو کۆمه‌ل و (سه‌لاله‌دا) که‌بریتین له‌:-

(ا) (قه‌وقازییه‌کان، نۆردیییه‌کان، ئه‌لبیه‌کان، دانیش‌توانی ناوچه‌ی ده‌ریای سه‌ی ناوه‌راست و هندۆسه‌کان).

(ب) شیوه‌ مه‌نگۆلییه‌کان (دانیش‌توانی مه‌نگۆلیا، مه‌لاتۆ، هینه‌ ئه‌مریکیه‌کان).

(ج) زنجیه‌کان (په‌ش پیست و دانیش‌توانه‌کانی میلانیزیا، بۆشمان).

(د) چه‌ند ده‌سته‌ و قاقمیک‌ی تر که‌ به‌ په‌رتو بلاوی لیوه‌ و له‌وئ ده‌ژین به‌لام ناتوان‌تریت بخوینه‌ چوارچیه‌ی په‌کیک له‌و سێ سه‌لاله‌ی سه‌ره‌وه‌ (جیله‌ورد، ص ۶۱۵).

به‌لام ئه‌م دابه‌ش‌کردنه‌ بین ره‌خنه‌ و که‌مو کورتی نیه‌ له‌وانه‌:-

زۆرجار جیاوازییه‌کی زۆر هه‌یه‌ له‌نیوان تاکه‌کانی په‌ک سه‌لاله‌دا له‌لایه‌ن زیره‌کی و خه‌زو ئاره‌زوو په‌گه‌زه‌کانی جه‌سته‌یه‌یه‌وه، هه‌روه‌ها زۆر له‌ تاکه‌کانی ئه‌و (سه‌لالانه) له‌ زۆر لایه‌ته‌وه‌ وه‌ک یه‌کن، له‌لایه‌کی تهره‌وه‌ هه‌ندیک که‌س هه‌ن که‌ له‌لایه‌نی دهم و چاو لووته‌وه‌ وه‌ک زنجیه‌کان وان به‌لام له‌لایه‌نی پرچ و شیوه‌ی کهلله‌ سه‌ره‌وه‌ وه‌ک قه‌وقازییه‌کان وان، هه‌روه‌ها له‌م دوایه‌ش‌دا چه‌ند پیوه‌ریکی تری وه‌ک (زمان، نه‌ته‌وه) هاتنه‌ گۆڕی و په‌گه‌زی تری وه‌ک (ناری، لاتینی) ده‌رکه‌وتن، له‌ به‌رئوه‌ هه‌موو که‌م و کورتیان ه‌ ناتوان‌تریت بووتریت له‌ سه‌دا سه‌د (۱۰۰) ئه‌و دابه‌ش‌کردنه‌ راسته، به‌لام ئه‌وه‌ش ئه‌وه‌نده‌ گرنگه‌ نیه، با وای دانێین زۆر راسته، به‌لام ئایا له‌لایه‌نی زیره‌کیه‌وه‌ جیاوازی هه‌یه‌ له‌ نێوانیاندا.

بۇ نموونە توپلامىنى سوپاي ئامرىكى لەشەرى يەكەم دووھە مى جىھانىدا لەرىگى
زىرەكى پىيى (ئەلغا) سوپاۋە زىرەكى نۇر لەسەربازەكانيان پىيوا، لەئەجىامدا بۇيان
دەركەوت كەلەنۇر لايەنەۋە جىاۋانى نىە لەئىوان رىژەى زىرەكى رەش پىست و سىي
پىستەكانى ئامرىكا، بەلام بەپىچەۋانەۋە نۇرچار رىژەى زىرەكى رەش پىستەكانى
باكوورى ئامرىكا زىاترە لەرىژەى زىرەكى رەش پىستەكانى باشوورى ئامرىكا.

پاستە مەندىك چار رىژەى زىرەكى مىندالە سىي پىستەكان زىاترە لەرىژەى زىرەكى
مىندالە رەش پىستەكان، ئەۋەش بەلاى نۇرىيەى دەروونزانەكانەۋە دەگەرپىتەۋە بۇ چەند
مۇكارىك لەۋانە:-

(۱) بارودۇخو ژىنگەى كۆمەلايەتى و رۇشنىبىرى و ئابوورى و پامىارى سىي پىستەكان نۇر
باشترو لەبارترە لەژىنگەى رەش پىستەكان.

(۲) ئەۋ ئەزمون و زىرەكى پىيوانەى كەرىژەى زىرەكى مىندالەكانى پى دەردەھىنرىت
لەسەر مىندال و ژىنگەى سىي پىستەكان تاقى كراۋنەتەۋە دەرهىنراۋن لەبەرئەۋە
گونجاۋ نىە بۇ رەش پىستەكان و ناتوانن ۋەك سىي پىستەكان لىي تىبگەن و
زانبارىيەكان تايبەتن بەژىنگەى سىي پىستەكان زىاترە رەش پىستەكان.

(۳) نۇرىيەى ئەزمون و زىرەكى پىيۋەكان كەم و كورتىيان تىدايە، مەرىكەيان چەند
لايەن و توانستىكى ژىرى مۇۋ دەپىيۋى و جىاۋازە لەۋانى تر، مەروەھا نۇرىيەى
توانستەكانى ژىرى مۇۋ تاۋەكو ئىستا بەتەۋاۋى ئەزانراۋە و زىرەكى پىيۋى بۇ
دانەنراۋە، بۇ نموونە (جىلفورد) ى زانا تاۋەكو ئىستا توانىۋىيەتى (۶۵) شەست و پىنج
توانستى جىاجىيائى ژىرى بدۇرىتەۋە ۋەپىشېبىنى ئەۋەشى كىدوۋە كە (۱۲۰) سەدو بىست
توانست مەبىت ئەكە (۶۵)، لەكەل ئەۋەشدا فراۋنترىن و باشترىن ئەزمون، زىرەكى
پىيۋى (ستافورد-پىنيە) يە لەۋ (۶۵) توانستە تەنھا چەند ژمارەيەكى كەمى لى
دەپىيۋى. (الشىخ، ص ۲۲-۲۳).

ھەرۈھە كاتتىك زاناكان توپژىنەۋەيان لەسەر مندالان و ھەرزەكارانى ھىندىيە ئەمىرىكى و ھىندىيە كەنەدىيەكان كرىد، بۆيان دەرگەوت كەجىاۋازى ھەيە لەنىۋان پىژەى زىرەكى ھىندىيە ئەمىرىكىيەكان و ھىندىيە (كەنەدىيە)كان، لەبەرئەۋەى ژىنگەى كۆمەلايەتى و ئابورى و رۇشنىيىرى ئەو دوو ۋولاتە جىاۋازە، كاتتىكىش بەرۋارد كرا لەنىۋان پىژەى زىرەكى (نۆردى، ئەلبى)يەكانى فەرەنسائو ئىتالىياو ئەلمانىيا، دەرگەوت كەجىاۋازىيەكى زۆر ھەيە لەنىۋانىادا، ھەرۈھە دەرگەوتۈرە كەجىاۋازىيەكى زۆر ھەيە لەنىۋان چىن و يابانىيەكانى ئەمىرىكاو ھاۋرەگەزو توخمەكانىيان لەۋولاتى چىن و يابان، ھەرۈھە ھەندىك جار مندالە چىنى و يابانىيەكانى ئەمىرىكا پىژەى زىرەكىيان زىاترە لە ھەندىك مندالى ئەمىرىكى، ئەمانەو چەندەھا دەرئەنجامى توپژىنەۋە زانستىيەكان ئامازە بۆ ئەۋە دەكەن كەرەگەرۈ توخم و (سەلالە) ئابىقتە ھۆى ئەۋەى كەمرۆف زىرەكتىر بىت، لەبەرئەۋەى مندالى زىرەكە و بەھرەمەند و بلىمەت لەناو ھەموو گەل و نەتەۋەيەكدا ھەيە، بەھمان شىۋە بەنىسبەت مندالى نەزان و گەمژەو دەبەنگە، لەلايەكى تىشەۋە مندالانى گەل و نەتەۋە دواكەوتۈرەكان كاتتىك ژىنگەى كۆمەلايەتى و ئابورىو رۇشنىيىرىو پامىارىيان باش دەبىت يان دەگۈيزىنەۋە بۆ ژىنگەيەكى پىشكەوتۈر، پىژەى زىرەكىيان بەرزەدەبىتەۋە، بەپىچەۋانەشەۋە ئەگەر لەژىنگەيەكى پىشكەوتۈر دەۋلەمەندەۋە بگۈيزىنەۋە بۆ ژىنگەيەكى دواكەوتۈ ئەۋا پىژەى زىرەكىيان دادەبەزىت

شاينى ئامازە بۆ كرىتە كەدەرۈونزانى تازە، گەيشتە ئەۋ پاستىيەى كەزىرەكى پاپەندە بەدوۋ ھۆكارى سەرەكەۋە، يەكەمىيان بۆماۋەيە ئەۋىترىيان ژىنگە، لەئەنجامى كارلىككردنى ئەۋ دوو ھۆكارەۋە (بۆماۋە × ژىنگە) پىژەو تۈاستى زىرەكى دىيارى دەكرىت، بەنىسبەت بۆماۋەو تۈاستى سەرگەوتۈر لەناو ھەموو گەل و نەتەۋەو سەلالەيەكدا ھەيە، بەلام ھۆكارى دوۋەم واتە ژىنگەى كۆمەلايەتى و ئابورىو پامىارى و رۇشنىيىرى جىاۋازەو ەكك يەك نىن، لەبەرئەۋە ئەۋ جىاۋازىيە زۆرە دەبىنپىن كەھەيە لەلايەنى زىرى و تۈاستە عەقلىيەكانى ترو ژمارەى بەھرەمەندو لىتھاتۈرەكان، دەگۈپدەن لەكۆمەلىكەۋە بۆ كۆمەلىكى تر بەپىنى پىشكەوتۈنى شارستانى و كۆمەلايەتپىيان.

وه به لگهش بق کارلیک کردنی نه و دوو هۆکاره نه و جیاوازیه نۆدره یه که له نیتوان وولاتانی
 پۆژتاوا و وولاتانی نۆژمه لات له لایه که و وولاتانی پیش که وتوو وولاتانی تازه پیش
 که وتوو له لایه کی تره وه که له لایه نی داهینان و نه فراندن و ده رکه وتنی که سانی ناودار
 زانا هه یه، هۆکاری سه ره کیشی دواکه وتوو یی بژی می حوکمداری و سیستمی
 ئابووری که یه تی و دواکه وتوو یه که ی بق په گه زو توخم و سه لاله که ی ناگه پیته وه، به لکو بۆ
 نه ر ژینگه کۆمه لایه تی و ئابووری و پامیاری و پۆشنییرییه ی ده گه پیته وه که تیایدا ده ژی،
 نه گه ر مندالیککی یابانی یان نه مریکی بهینین و له کوردستان بژی و به و شتیه ی لای ئیمه
 له خیزان و خویندنگاو کۆلان و له ریگه ی نه و ئامپازانه ی پاگه یاندنی ئیمه وه فیریکریت و
 له و بارو دۆخه ناله بارو دژواره ی ئیمه دا بژی بیگومان به هیچ شتیه یه که له منداله کورده که
 باشتی ناییت، به لام نه گه ر نه و منداله کورده مان گواسته وه بق ژینگه یه کی پیش که وتوو
 نه و نه گه ر له وان یه تواناترو بلیمه تر نه بیت نه و له ونیش که متر ناییت، وه نمونه ی
 زیندوش له م باره یه وه نۆده.

چۈنچەنى گەشە كىردى ھەلچۈنە كالى مىدال
 مىدال ئۆتۈشى ھەلچۈن دەپت ؟
 قۇياغە كالى گەشە كىردى ھەلچۈنە كالى
 نەو ھۆكارالەي كار ئە گەشە كىردى ھەلچۈنە كالى دەكەن
 مىدال چۈن دەپت ئە بوونە وەرىكى كۆمەلەيەنى ؟
 شىۋازە كالى راھىيەنى كۆمەلەيەنى
 گىرگى داپك ئە زىالى مىدال
 پىرۋسەي شىر پىندان
 گىرگى لاجچەي ساوايان

پیشه‌کی

هه‌نجوون (الانفعال) وه‌ک هه‌موو دیارده‌ جه‌سته‌یی و ده‌روویه‌کی تر له‌کانی گه‌شه‌کردنیه‌، ئاده‌گانه‌ ناستیکی کامل و گه‌هه‌ نه‌چه‌ند قو‌ناعێکدا ئی ده‌یه‌ریت. له‌سه‌ره‌نای ژیا‌ندا هه‌نجووئه‌کان زمان حائی مندا‌لی شیره‌ خو‌رن و له‌رێگه‌بانه‌وه‌ زۆر له‌پیدا‌وێسییه‌کانی له‌لایه‌ن که‌سانی چوارده‌وره‌یه‌وه‌ (نه‌تایبه‌تی دایک) تێر ده‌کری، زۆری هه‌نجووئه‌کان له‌سه‌ره‌نای ژیا‌لی مرو‌فدا په‌یوه‌ستن به‌خو‌شی و جه‌وانده‌وه‌ی جه‌سته‌و نترکردنی پێدا‌وێسییه‌ هه‌یوئۆزیه‌کان (خه‌و، ناو، ناو، پرگار بوون له‌پاشه‌پۆ، ... هه‌ند). واته‌ کایێک مسال برسی یان تینو‌ین خۆی ییس کردووه‌ بان ناراری هه‌یه‌ په‌ها ئۆ هه‌نجووئه‌کانی ده‌یات و له‌رێگه‌ی گریان و تۆره‌بوون و بێراری و قه‌تسه‌وه‌ گورارشت له‌و نرسیتی و ئارزو ناحو‌شیانه‌ی ده‌کات و سه‌رنجی که‌سانی چوارده‌وری پێ راده‌کیشی. به‌لام مندا‌لی شیره‌خو‌ر کایێک تێر ده‌ییت و هه‌ست به‌هه‌یج ئارزو ناحو‌شیه‌ک ناکات نه‌وا زۆر هه‌نجوویی وه‌ک (د‌ل‌خو‌شی، کامه‌رانی، شادی) له‌جه‌سته‌و ده‌م و چاویدا ره‌نگ ده‌دانه‌وه‌و له‌رێگه‌ی ره‌ده‌جه‌نه‌وه‌ گورارشسان ئی ده‌کات. د‌وی نه‌وه‌ی شاره‌زایی ریا‌ترو ته‌مه‌نی گه‌وره‌ تر ده‌ییت، نه‌وا نه‌و کانه‌ پێکه‌یین و گائنه‌و گه‌پی جنگی ره‌ده‌جه‌نه‌ی ده‌گریته‌وه‌ که‌واته‌ سه‌رچاو‌ی نه‌و وروژینه‌رانه‌ی (مشرات) که‌ده‌یه‌ مایه‌ی هه‌نجووئه‌کان یان له‌حیه‌انی ناوه‌وه‌ی مندا‌ل یان له‌حیه‌انی ده‌روه‌ سه‌ره‌نده‌یات، ئۆ نه‌وه‌.

[زۆر حار (قسه‌ له‌گه‌ل کردن، یاری کردن، سه‌رکه‌وتن به‌سه‌ر گرته‌یگدا، هه‌تبه‌رو دایه‌ر به‌سه‌ر که‌ل و په‌لدا، ده‌ست که‌وونی شتیکی خو‌ش، نه‌مانی برسیتی، تێر خه‌وتن، ... هه‌ند) ده‌یه‌ مایه‌ی خو‌شی و کامه‌رانی مندا‌ل] (همام، ۱۹۸۴، ص ۱۴۱).

له‌سالی یه‌که‌م زۆری هه‌نجووئه‌کانی مندا‌لی شیر خو‌ر ئاراسنه‌و په‌یوه‌سته‌ نه‌دایکه‌وه‌ چو‌یکه‌ نه‌و یه‌که‌م که‌سه‌ له‌ژیا‌لی مندا‌لو و به‌ریرسیاره‌ له‌بێرکردن یان تێرینه‌کردنی پێدا‌وێسییه‌ گرێگه‌کانی مندا‌ل. به‌لام له‌سالی دووه‌م له‌نه‌ه‌جامی ه‌راوان بوونی باره‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانی مندا‌ل له‌حیه‌انی ده‌روه‌، هه‌نجووئه‌کانی زیاتر گه‌شه‌ ده‌کهن و وروژینه‌ره‌کان زیاتر و خو‌راو خو‌رتن ده‌ن.

نه‌وه‌ی راتراوه‌ هه‌نجووئه‌کان گرنگیه‌کی تایبه‌تی و بی‌وتنه‌یان له‌ژیا‌لی مرو‌فدا هه‌یه‌و له‌ی هه‌نجووئه‌کان هه‌یج تام و چرنیکی نیه‌. به‌تکوو نه‌هه‌ هه‌نجووئه‌کانی وه‌ک (د‌ل‌ خو‌شی، د‌ل‌ه‌سکی، شادی، تۆره‌بوون، نرس، هیو و ناوت، چکو‌سی، ... هه‌ند) ده‌نوس بێن به‌دایه‌مه‌و خو‌لییه‌ری بێرکردنه‌وه‌و هه‌ئس و که‌وتی پۆزانه‌من و مانا و تام و چێزی تایبه‌تی خۆی پێدانی، به‌مه‌رجه‌ک له‌سه‌ووری ئاسایی خو‌یاندان بێن

وَيُنَاسِهِ:

هه لاجوونه کان بریتین لهجه دد حائه تیکی کت و پرو له ساکو که له ناوه وهی مروؤ بوودده دن و جه ند لایه تیکی رانیسی تابه تی و گوڤا کار ی جه سته یی و هسیؤلۆزی له خو ده گریت و کوسترؤل کردی دۆر ره حمه ده و به ئاسانی ههستی پی ده گریت (ده قیلوف، ۱۹۸۳، ص ۴۸۰).

نه گهر نه وردی سهیری سروسستی هه ئچوو نه کان بکهین نه وا ده توانین (٣) سێ هه ئچوو نی سه ده کین لیدیار بکهین، که نه وانیش بریتین نه دله راوکی (العلق)، توپه نوون و شه رحوازی (الغصب والعدوانیه)، خوشی و شادی (الابتهاج). نه وهی جنگه ی ئماژه بو کردنه هه لێک

لهزاناگان مانی زاراوهی هه ئیچوون (EMOTION) نه مانا نه رفراوانه که ی لیک ده ده نه وه و ده ئێش هه موو حالته و یژدایه کالی مرۆف ده گرینه وه (نهاسک و ساده یی و توانی و هه موو زه یرو گزیه کسه وه) له وانهش (نرس، نوڤه نوون، کامه رانی، عه ماری، نام و چتر وه رگرن له سه یر کردی دیمه بیک یان خویندنه وه ی نووسراوینک، یان حواردن و حواردنه وه ی خۆراک و شاهمه بیه ک، یان نزاری و ناره حه تی و بیسی رووداوینک یان چاوه پروان کردی نه سه رهانیکی ناخۆش..... هه نا) (راحج، ۱۹۸۵، ص ۱۰۲) له لām نه وه ی نکه له م نووسینه دا مه نه ستمانه نه نا نه و حالته و بژدایه کت و یرو نه ناکووه که جه سنه و ده روونی مرۆف ده ده ژبته ی و تووشی ناریکی ده روونی نا ئۆزی ده کات و به نگدانه وه ی کت و یری له سه ره حه سته و نه دایه کانی ناوه و ده ره وه ی ده بیته.

زاراوی هه ئچوون (EMOTION) لهووشه کانی (EMOTUS) و (EMOYION) ی
 لایبیهوه داناشراوه کههرمانی لاتینی مانای (بهوونبدری) پښ (بحریته حالهنی خووته)
 دهگهیهیت وه له دهرووبرایشدا بهمانای ههزانن و وروژاندنی جهسته و دهروونی مروقه پو کانیکی
 دیاری کراو دیت. (کاظم، ۱۹۸۵، ص ۱۳).

مندال بۆتۈشى ھەلچوون دەيتت.

ئېگۈمان ھېچ كەس ئەنى ھۇ توۋشى ھەنجوون ئايىت، ئەتكۈ دەپىت كۆمەتتەك ھۆكارى دەرەكى
يان ئاۋدىكى يىن تەنھا يان ئەگەل يەكتىرى ھەن بۇ ئەۋدى ئاك توۋشى ھەنجوون و ئەۋ دارە
دەرۋىيە ئاپسەنە ئايىت، ھۆكاردەكالىش رۇرن و ئەزمارە ئايەن بەلام دەتۋالىش ئەم چەك خالەي
خوارمۇدا رۇرەيان كۆيكەسەۋە:

۱ دانی بهر به ست و رنګر له بهر دهم ټیر کړدنی پند او بڼه یې فسیل وژیه کالی مېدالدا. نو
نموونه برسیږی، بیوی، ناراری له ش. خو پېس کړن، نه بګه بهه سی، چه و لیران مېدال تووشی
ګریان و توره بوون و ګرزی و خد و چه هت و دله راوکی ده کاب، که نه مانده هه موویان جوړی
هه لڅوونه کانی.

۲- ئېركىرى ئەنگلوى زۆر ئەيىداۋىستىيەكانى مىندال. بۇ نىمۇنە ئەگەر ئەنگلوى دىيارى و يارىيەكى بەنرەجى بىدرىتى، يان ئەمەنرەسىيەك دوور بىدرىتەۋە يان يىداۋىستىيە ھىيولۇزىيەكانى ئىز بىدرىت، يان ئەنارارو ناخۇشەك بىزگار بىدرىت، سەرچەم ئەمەنە دەپنە مەيەي كامەرانى و شەي و دىخۇشى ئەۋ مىدالە.

۳- ھەست كىرەن بەلەدەست داني كەس و ھىماۋ كەل و پەلىكى خۇشەۋىست مىندال توۋشى ھەنچوون دەكات. بۇ نىمۇنە ئەگەر مىندال ئەنەنچامى ئەدايك بوۋى مىنداللىكى تەرەۋە ھەسنى بەلەدەست داني سۆزۈ خۇشەۋىستى و چاۋدېرى داىك و ساۋك و كەسانى نرى ناۋ خىزان كىرە، ئەۋا رق و كىيەيەكى زۆرى ئەبەرەبەر ئەۋ مىدالە تارە ئەدايك بوۋە ئەلا دروست دەپىت و توۋشى چىكۆسى (غىرە) دەپىت.

۴- رېۋداۋى ئەنگلوى چاۋەرۋان بەكرار مىندال توۋشى ھەنچوون دەكات. بۇ نىمۇنە ئەگەر ئەپىر ئەنرىك مىدالەۋە دەنگىكى بەرز پەيدا بىت، يان يارى لىتىك بىدرىت يان كەل و پەلىكى بەنرەجى ئەۋا بىدرىت يان كەسانىكى نامۆۋ يىانى ئەبەرەدەمىدا قوۋن بىنەۋە... ھىت، سەرچەم ئەۋ وروژىنەرانە مىدال توۋشى (نرس، تۈرەبوۋن، شەرم، خەم، خەھەت، ... ھىت) دەكەن.

چۇن بىزانىن مىندال توۋشى ھەنچوون بوۋە؟

لەپىنگەي كۆمەلىك گۇرەنكارى و نىشانەۋە دەتۋالىن ھەنچوون و چۆرەكانى ساسىنەۋە. چۈنكە كاتىك مىدال ئەنەنچامى ھۆكارىنكەۋە توۋشى ھەنچوون دەپىت، ئەۋ، كۆمەلىك گۇرەنكارى كەن و پىر كە ئەۋ مىدالە سالتانىت بىان شىنەۋە رېۋدەمەن كە بىرىتىن ئە:

- ۱- خىرا بوۋى لىدالى دل ۲- تىك چوۋى پىرۋسەي ناسايى ھەناسەدان. ۳- زىاد بوۋى پىزىن و ھۆرمۇناتى ھەلىك ئەگلەندەكان، ئەۋانە (ئەدرنالىيە گلەند، پىتۋىتەرىيەگلەند) (العدة الأدرنالية، الغدة النخامية).
- ۴- زىاد بوۋى پىزەي شەكر ئەخوتىندا. ۵- دەم و چاۋ سۈرەن، زەرە ھەنچەران. ۶- رىد كىرەۋەۋە لەرەرۋان بوۋى بىيىلەي چاۋ. ۷- ۋەستان يان چاۋبوۋەۋەي پىرۋسەي ھەرس كىرەن. ۸- ۋەستان و كەم بوۋەۋەي دەرەۋىشتەكانى لىكە گلەند (العدة اللعابية). ھىت.

چىنگەي نامازە بۇ كىرەك كە ئەۋ گۇرەنكارىيەنەي سەرەۋە ئەنەنچامى توۋزىنەۋە زانىيەكەي زانىيان (دارون، ۱۸۷۳)، (كاسون، ۱۹۲۲) دۇرەنەۋەۋە بەۋوردى دىيارى كىران. (ھەمى، ۱۹۷۷، ص ۷۲).

قۇباغه كاني گهشه كړدني هه ئچوونه كان:

هه ئچوونه كاني مروقيش وهك هه موو دياردهو لايمنه جهسته يي و دهر وونه كاني تر، به چمند قۇباغيكدا تينه دپه ريت، به لام به داحه وه تاوه كوو نيسنا نه نه واومتي نهو قۇباغانه به كلا نه كراونه نه موو هه موو زانكان له سهر يان ريك نه كه و نوون. به نكوو زور جار مشت و مرو بگرمو به رده يه كي زوريش له ميوانيدا دروست بووه له باره ي نهوي ناي هه ئچوونه كان بو موون يان له زمينگه وه هيريان ده بين، چمند جور هه ئچوون هه يه، جياوازي نيوان هه ئچوون و سوز (الفاظه) چيه؟.

هر له هر نه وه شه كه زانكان به سهر دوو كومه تي سهره كيدا دابش بوون، كومه نه ي به كمم نهو بروايه دان كه منداال هه ر له كاتي له دايك بوونه وه خاوه ني چمند هه ئچوونيكه كه له رينگه ي بو مووه بو ي گوتراو ته موو له نيوان سهر حهم منداالني جيهاندا هاو نه شه. به لام كومه نه ي دووه هم نهو بروايه دان كه منداال له دواي له دايك بوون بينجكه له هه ئچوونيكه گشتي (تهيج عام)، نيتر هيچ جور هه ئچوونيكه ديارى كراوى ترى نيه، به نكو له دواي له دايك بوون دواي ريد بووني شاره رايي و گه وره بووني نه مه ني بوو له دواي بوو زمارمو جوري هه ئچوونه كان زيدا ده كهن و ده سارينه وه. (واتسن) ي دامه ررينه ري قوتبخانه ي رهو ستايه تي (المدرسة السلوكية) به پيشه دواي كومه نه ي به كمم نه وه نه ددرنيت.

(واتسن) نهو بروايه دايه كه منداال به كسهر دواي له دايك بوون خاوه ني (۲) سى جور هه ئچوونى جياواره كه نه وانيش (ترس، توور يي، خو شه ويستي) يه، به نكشه ي بوو ني نهو هه ئچوونه به نهويه كه نه كهر ده ننگني بهر له داي منداال دروست بكرنيت نهو به كسهر نيشانه كاني ترس له دم و چوى نهو منداال تازه له دايك بوو دروست ده بينت، يان نه كهر له سهر هه ر دوو دست دابنرني و بهك توو نهو به ربه بكرنيت نهو (هه ليه راندني) هه مان حاله تي ترسي له لا دروست ده بينت.

به لام زاناياني كومه نه ي دووه هم نهو بروايه دان كه منداال دواي له دايك بوون له هه ئچوونيكه گشتي زياتر (كه به هيچ شيوه يه كه ناتوان رين جوري هه ئچوونه كه ي ديارى بكرنيت)، خاوه ني هيچ جور هه ئچوونيكه ناسراوو زانراوى تر نيه وهك نه وانه ي كه (واتسن) ديارى كړدون، نه ووه ي زوريش نهو باره يه وهك به نك به يوو جه ل كړدنه وه ي بېرو راكاني (واتسن) ده بيننه وه نه وانه:

كانيك منداال دمگري نه كهر فيشه كيك له نرنيكه وه بته قيندرى نهو به كسهر زير ده بيننه وه نه كريان ده وسته نيته به پينجه وانه ي بېرو راكاني (واتسن) كه ده نيته ده يكي بهررو و له دكاو منداال تووشى هه ئچوون (ترس) ده كاپ، نه كهر نهو بوو چوونه ي (واتسن) راست بوايه، نهو ده بوايه منداال كه له كريان نه وسته نيته به نكو له نه نجامي نهو ته قيه وه كريان به ي ريانر بوايه. هه رده ها ده رنه نجامي بويزينه وه كاني (كاترين بر دجر) ناماره بو نهو ده كهن كه منداال ته ه خاوه ني

هه‌نجووێنکی گشتیه که ناتوانریت بزانریت ئایا نهوه (ترسه، توڕه‌بوونه، خۆشه‌ویستییه... هه‌ند) له‌لام وورده وورده دواي چه‌ند هه‌فته‌یه‌ک سه‌ره‌تای هه‌نجووێنه‌کان دهرده‌که‌ون و دواي چه‌ند مانگی‌ک دواي له‌دایک بوون ده‌توانریت هه‌نجووێنه‌کای وه‌ک (ترس، توڕه‌بوون، قه‌یر لیبوونه‌وه) بناسرینه‌وه نه‌وێش به‌م شیوه‌ی لای خواره‌وه،

له‌مانگی سێهه‌می دواي له‌دایک بوون له‌پای هه‌نجووێنه گشتیه‌کاندا ده‌توانریت دوو جوړ هه‌نجووێنی گه‌شه کردوو بناسرینه‌وه که نه‌وانیش (حه‌سانه‌وه) (الزفاج) و قه‌تسیه (الضیق). هه‌روه‌ها له‌سه‌ره‌تای مانگی شه‌شم هه‌نجووێنی (قه‌تسی) زیاتر گه‌شه ده‌کات و چه‌ند هه‌نجووێنکی تری وه‌ک (لق و پۆپ) لێده‌که‌وته‌وه که نه‌وانیش بریتین له [توڕه‌بوون، قه‌یر لیبوونه‌وه (التقرز) ترس] هه‌روه‌ها هه‌نجووێنی (حه‌سانه‌وه) ش زیاتر گه‌شه ده‌کات و چه‌ند هه‌نجووێنکی تری لێده‌که‌ویتنه‌وه که ده‌توانریت له‌مانگی دوازه‌هه‌مدا به‌ناسانی هه‌ردوو هه‌نجووێنی (خۆشه‌ویستی) (الغبه) و (شانازی کردن) (الزهو) بناسرینه‌وه، له‌دووبه‌ری مانگی هه‌ژده هه‌میشه‌دا له‌هه‌نجووێنی (خۆشه‌ویستی) هه‌ردوو هه‌نجووێنی (خۆشه‌ویستی گه‌وره‌کان) (محبة الکبار) و (خۆشه‌ویستی کچکه‌کان) (محبة الصغار) دروست ده‌بن (الجمدانی، ١٩٨٩، ص ١٥٩).

به‌م شیوه‌یه بۆمان دهرده‌که‌ویت که چۆن هه‌نجووێنه جوړاو جوړه‌کان یه‌ک له‌دواي یه‌ک گه‌شه ده‌که‌ن و زیاتر ده‌ناسرینه‌وه ده‌توانین له‌کۆتایی سالی دوو هه‌می ژبانی منداڵدا (٢٤) مانگی) به‌ناسانی ژۆری هه‌نجووێنه‌کان دباری بکه‌ین و به‌ناسانی له‌هه‌نجووێنه گشتیه‌که‌ی دواي له‌دایک بوونی حیا بکه‌ینه‌وه. له‌ئه‌ه‌جمدا بۆمان دهرده‌که‌ویت که (بردجر) لایه‌نگری نه‌و بۆ جووبه‌یه که جه‌خت له‌سه‌ر نه‌وه ده‌کات که هه‌نجووێنش وه‌ک جه‌سته‌و ژیری له‌کاتی گه‌شه کردیدا له‌چه‌ند قۆڵاڵه‌کاندا تێ ده‌په‌ریت (هه‌می، ١٩٧٧، ص ٨٠-٨١). به‌وانایه‌کی تر منداڵ چه‌ند گه‌شه بکات و ساره‌رابی زیاتر و ته‌مه‌نی گه‌وره‌تر بێت نه‌وه‌نده زیاتر هه‌نجووێنه‌کانی گه‌شه ده‌کات و له‌یه‌کنری حیا ده‌بینه‌وه و ناشتر ده‌ناسرینه‌وه و به‌ناسایش منداڵ ده‌توانیت و وروژینه‌ره‌کای جوړا دهوری له‌یه‌کنری حیا بکه‌ینه‌وه و حیواری له‌نیوان دهم و چاوو پووی به‌زهرده‌جانه‌و پیکه‌نیاوی و دهم و چاوو پووی گه‌ژو مۆن بکات، هه‌روه‌ها حیواری له‌نیوان ده‌نگی به‌سۆرو ده‌نگی ناخۆش و ترسا‌کدا بکات.

بۆ نه‌وێنه منداڵ له‌نیوان مانگی دوو (٢) و ده‌مانگی شه‌شدا (٦) ده‌توانیت زهرده‌جانه‌و بۆ که‌سانی جوړا دهوری بکات به‌لام به‌بێ نه‌وه‌ی بێتوانیت دهم و چاوو هه‌مه‌جوړه‌کان له‌یه‌کنری حیا بکه‌ینه‌وه، به‌لام له‌نیوه‌ی دوو هه‌می سالی یه‌که‌می ته‌مه‌نیدا ده‌توانیت دهم و چاوو کاسی که‌سانی جوړا دهوری له‌یه‌کنری حیا بکه‌ینه‌وه، واته باوک و دایک و خرم و که‌سی جوړا دهوری له‌که‌سانی نامۆو دهره‌کی و بیانی حیا بکه‌ینه‌وه، به‌زهرده‌جانه‌و کردن بۆ که‌سانی خۆی و ترسان و دله‌پاوکی بۆ که‌سانی نامۆو بیانی گورارشت له‌هه‌نجووێنه‌کای ده‌کات. (کوچه‌ر، ١٩٧٠، ص ١٥٢).

ههروهه ها گيلده كنيش به تاييه تيش نه درناليه گيلاند (الغدة الأدرنالية) بۆلى گرنگين له گه شه كردى هه ئچوونه كاندا هه يه (الرونى، ۱۹۸۹، ص ۱۲۱). كه بهريرسه نه زۆريه نهو گۆرانكاريه هسيو لۆزيانهى كه هاوكات ته گه ل هه ئچوونه كاندا رووده ده ن. له لايه كى تر يشه هه يه يه كه نه درنه جامي تويزينه وه كان نامازه بۆ نه وه ده كه ن كه هه نديك له مندالان هه ر به بۆماوه به كسه ر دواى له دايك بوون زوو هه لده چن و نه ناسانى دموروزيندرين و بهرده ووم له حاله تى جوولمه و گرزو مۆتيدان و له رينگه ي گريان و هاوار و توپمبوونه وه گوزارشت له بارى دهر وونيان ده كه ن، به پيچمه و به ي مندالانى تر كه رۆر له سه ر خۆو لى ده نگ و هيمن و ته نانه ت له داهتووشدا له كاتى كاملى و گه وره بو تياندا هه ر نهو به رده وروويه ي مندالى له گه ليان به رده ووم ده يته، كه نه مه ش به راي نهو زانايانه بۆ جوړى كۆنه ندامى ده ماري ناوه ندى و كۆنه ندامى ده ماري ئۆتۆتۆمى نهو مندالانه ده گه رتته وه، له به ر نه وه ي هه نديك كه س هه ر به بۆماوه خاوه نى جوړينك كۆنه ندامى ده ماري هه ستيارن كه به ناسانى دموروزيندرين و وه ك (هيشه كه شينه به ناسماندا ده چن) و نهو كه سانه زۆر سه ره رۆو سه ر گه رم و ده مار گير دمن و له كاتى هه ئچوونه كاندا زۆر توپمبوون و هه ئچوو دهن و ده كه و نه نه م سه رو نهو سه ري هه ئچوونه كان، واته كه برسا زۆر ده ترسى كه تۆره بوو رۆر خراب تۆره ده ي، كه يه كينكى خۆشويست رۆر به توندى خۆشى ده ويته كه رقى له به كنيش بوو رۆر خراب رقى لى ده يته، به پيچمه و به ي نهو انيشه وه كه سانينكى تر هه ن كه حاوه نى كۆنه ندامى ده ماري رۆر سست و له سه ر خۆو همنس كه نووشى خۆره گيژى و سستى و خاوى و ته مبه لى و لاواريه كيان ده كه ن، نه م خۆره كه سانه كه تۆره دهن تۆره ييه كه يان زۆر سلاه و لاوازه و مه ترسى بۆ سه ر كه سانى چوارده وري نيه، واته رۆر دره نگ و به ره حمه ت نووشى هه ئچوون ده كرين. (الهاشمى، ۱۹۸۶، ص ۲۷۲).

كه واته پنگه يشتى كۆنه ندامى ده ماري ناوه ندى و خۆره كه ي راسته وخۆ كارده كاته سه ر هه ئچوونى مندال، چو كه مندال نه گه ر ماناو مه ترسى و باش و حراپى ديارده و وروزيه ره كان نه رايته نه وه به هيچ شيويه كه نووشى هه ئچوون نايته، ههروهه ها تابه به باشيش ساره زاي ده و به ريتى كۆمه لايه نى و ياساكانى به يته نهوا به هيچ شيويه كه ماناي شه رم كردن و هه ست كردن به گوياهو تاوان و كه مى هيرناييه ت. (الحمدانى، ۱۹۸۹، ص ۱۵۸).

۲- فيلز بوون (التعلم)

دواى نه وه ي كۆنه ندامى ده ماري ناوه ندى تا ناستينكى گويحاو گه شه ي كردو مندال نهو تواناييه ي له لادروست بوو كه سوود له ديارده كالى زبان وه رينگريته و راست و چه پى خۆى له يه كرى جيا بگه وه، ئيتر بۆلى هۆكاري دووم ده رده كه ويته كه نه ويش هيربوونه، فير بوونيش ماناي وه رگرند و تى كه يشتى ديارده و وروزيه ره كانى زينگه ي حيرانى و كۆمه لايه نى ده گه به يته. مندال له قوناعى منداليدا به سن شينوار هيري هه ئچوونه كان ده يته و وورده وورده گه شه ده كه ن، شينواره كانيش بريتين له.

1- فیربوون بەرنگەى هەوندان و هەلەکردن (اشمالة و الخطأ):

زۆر جار مندان لەسەرەتای ژانیدا لەرنگەى هەوندان و هەلەکردن و تاقى کردنەموو ئەم دیوو ئەو دیوو کردنى دیاردەکانى ژيانەوه فیری هەندىک ئەهەلچوونەکان دەبیت، بۆ نموونه ئەگەر مندان لەرنگەى هەوندان و تاقى کردنەموو بۆی دەرکەوت کەهات و هاوارو گریانەکانى دەبەهەوێ تیرکردنى پینداویستییەکانى و دەست کەوتنى سۆزو خۆشەویستى و بەزامەندى دایک و باوک و کەسانى چواردەورى، ئەوه نیتى بەردەوام پەنا بۆ هەلچوونەکانى هگریان و تۆرە بوون و هات و هاوار دەبات، ساواى لێدیت کەدەبیت بەبەستىک ئەهەلچوونەکانى. بەلام ئەگەر بەپنچەوانەوه بۆی دەرکەوت کە ئەو گریان و تۆرەبوون و هاوارکردنەى هیچ دەست کەوت و سودو قاراجنکیان نەهەتکو دەبنە مایەى تۆرەبوون و تارەزایى دایک و باوک و کەسانى چواردەورى، ئەوا ئەو کاتە وازیان لێ دەهێنێ و دووبارەیان ناگەنەوه بەباجارى پەنا بۆ شتوانزکى تر دەبات تا لەرنگەیهوه گورازشت ئەهەلچوونەکانى بکات، بەمەبەستى تیرکردنى پینداویستییەکانى و پازى کردنى کەسانى چواردەورى.

ب- فیربوون لەرنگەى لاسایی کردنەوه:

زۆر جار مندان لەرنگەى لاسایی کردنەوهى کەسانى چواردەوریەوه (بەتایبەتى دایک و باوک) فیری هەندىک ئەهەلچوونەکان دەبیت، واته هەلچوونەکانى کەسانى چواردەور وەک پەتایەک بەخێرایى بۆ مندان دەگونزێنەوه. بۆ نموونه ئەگەر دایک لەکاتى بێنىى مشکێدا زۆر ترساو هاوارى کردو ئەو جینگایە پێى کرد، ئەوه مندانەکەشى ئەداها تۆدا بەهەمان شتێواز وەک دایکى ئەگەر مشکێکى بێنى یەكسەر هاوار دەکات و لەترسان ئەو جینگایە بەجێ دەهێنێ، بەلام ئەگەر ئەو دایکە نەترساو یەكسەر پەلامارى شتێکى دا بەمەبەستى کوشتنى مشکەکە، ئەوا مندانەکەشى لەکاتى بێنىى مشکدا نەترسیت و وەک دایکى هەلس و کەوت دەکات. هەرودەها کاتێک مندان دەبێنى دایک و باوکى ئەهەوره تریشەو نارەمیی و تارێکى دەترسن ئەوا ئەویش فیری ئەو ترسە دەبیت، یان کاتێک دایک و باوک ئەنەنجامى بێنىى فیلم یان گۆرانى یان رووداویک ئەنەلەفریۆن توورە یان دڵخۆش دەبن، بەهەمان شێوەش مندانەکانیان بەبێنىى ئەو فیلم یان گۆرانى یان رووداوه توورە یان دڵخۆش دەبن. کەواتە مندان لەرنگەى سەیرکردن و لاسایی کردنەموو سەرئێج دانى دایک و باوک و مامۆستا و کەسانى تری چواردەوریەوه فیری زۆر ئەهەلچوونەکان و شیودى گورازشت لێکردنیان دەبیت.

ج- فیربوون لەرنگەى پەيوەست بوون و پێکەوه تکانفنى مەرجیتى (الأقتران الشرطى):

ئەم شتێوازەش ئەوه دەگەیهنیت کەهەندىک جار ئەنەنجامى هاوکات و هاوشوونى و پێکەوه دووبارە بوونەوهى دوو وروژنەر (مئیر)، کەیه کێکیان دەبێتە مایەى هەلچوون بەلام ئەوى تریان بێلایەنەو نایتە مایەى هەلچوون، ئینجا کاتێک ئەو دوو وروژنەرە ئەیهک کاتدا پێکەوه بوودەدەن و بۆماوەى چەند جارێکیش بەیهکەوه دووبارە دەبەهەو ئەوا دواى ماوەیهک وروژنەرى دووهم کە

کهسانی تری دهرهوهی حیزان له دل و دهرهوهی نهو مېدا له دا سهوزده بېت و حهر به تېکه لاوی و هاوکاری و دۆستایهتی کهسانی تر دهکات، به لام نه گهر مېدا ان پیراوو پست گوی خراو ههستی به رق و کینهی دایک و باوک و کهسانی جواردهوری کرد، نهوا نه میش هه مان رق و کینه ناراسته ی کهسانی دهرهوهی حیزان دهکات و حهر به تېکه لاوی و هاوکاری و دۆستایهتی هیچ کهس ناکات و سگره هه وئی نه ووش ده دا توکله ی دایک و باوکی له خه لکانی تر بکانه وه. (زهران، ۱۹۸۱، ص ۱۴۷)
(الزربعی، ۱۹۸۹، ص ۱۲۳-۱۲۴).

ژینگه ی کۆمه لایه تی و جوړی هه ئچوونه کان

رۆربه ی راناکن له سه ر نه وه کۆکن که هه ئچوونه کان وهرگیراون و ژینگه ی کۆمه لایه تی بۆئی گریگ له گه شه کردن و جوړو شینوازی دهر پرسیاندا ده بېنی. واته نهو وروژیه رانه ی له کۆمه لگای کورده واری دهینه هوی هه ئچوون مهرج بیه هه موو نه وانه له کۆمه لگایه کی تر بیه مایه ی هه مان هه ئچوون. بۆ نه وونه نه گهر راییمن که هه بیدیک گهل و نه نه وه حهر له جوارده ی گۆشنی سه گ و بۆق و پشین ده کهن، نهوا دووریه ئیه یه کسه ر نه بیستی نهو هه وانه تووشی قیر لیزوونه وه هتلیج دان ببین، به لام یادکردنه وه و بس کردی نهو حۆره گۆشانه دهینه مایه ی دنجوشی و کامه رانی تاکه کانی نهو کۆمه ل و گهل و نه نه وانه ی که ده یخۆن. هه روه ها له لای هه بیدیک کۆمه لگا شینوازی گریان و هاوارو لاوانده وه له کانی مرددا کاریکی په سندا پتویسته به لام له لای هه بیدیک کۆمه لگای تر نهو حۆره گریان و هاوار و لاوانده وه یه قه ده عه یه، که نه ووش دهینه هوی نه وه ی که مېدا لانی کۆمه لگای یه که م له رینگه ی حیزان و دم و ده زگا کۆمه لایه تیه کانی تره وه فیزی گریان و هاوارو لاوانده وه له کانی مردی جه ئکیدا ببن. به لام مېدا لانی کۆمه لگای دووه م هیری نهو حۆره هه ئچوونه کان له نه ر نه وه ی قه ده عه یه (الحمداق، ۱۹۸۹، ص ۱۶۰).

بۆئی دایک و باوک و مامۆستا له گه شه کردنی هه ئچوونه کاند

وهک له پینشه وه نه مازه مان بۆ کرد مېدا ان رۆربه ی هه ئچوونه کانی له رینگه ی کۆمه لایه تیه وه (حیران، قوتاجانه، کۆلان، براده ر، نه مراه کانی راگه یاندن... هتد) فیرده بېت، له به ر نه وه کهسانی نهو ژینگه کۆمه لایه تیه (دایک و باوک، مامۆستا... هتد) بۆئی گریگ و ترسانکیان له گه شه کردنی هه ئچوونه کاند هه یه و ده بېت هوکاری پارمه تی دهر پ بۆ گه شه کردنی دروسی هه ئچوونه کان و مېدا ان له حرایه کانیان بپارێرن، نه ویش له رینگه ی نه م حایه ی لای خواره وه:

۱. دایک کردنی ژینگه ی کۆمه لایه تی گوچاو که پریبت له خو شه ویستی و دنیایی و نارامی و نه م و ناسایش، بۆ نه وه ی مېدا ان به شیوه یه کی ناسایی و دروس گه شه بکات.

۲- ئايىت داىك ئەكەتلى شىر يىندا ادا بەيتى ويىست و ئارەزووى مىندال بحوولتتەووه هەرچ كاتىك گرياو كرورايەووه يەكسەر شىرى يىتبات، چونكە ئەووه وا ئەمىندال دەكەت كەسەردەوام بۇ سەپانلى جەرو ئارەزووكاسى بەسەر كەسانى چواردەوردىد، وەك خويەك يەنا بۇ گريان و هاوار بيات.

۳- ئامادەكردن و راھىيەتلى مىندالى تىرى حىزان ئەسەر پازى بوون و يەسەند كەردلى مىندالى تارە لەدايك بوو. هەررەھا ئايىت داىك و باوك يەكسەر دواى لەدايك بووى مىندالى تارە، هەموو سۆرە خۆشەويىستى لەمىندالەكاسى تر سىتتەووه يىدەن ئەو مىندالە تارە لەدايك بووه، چونكە دىيىتە ھۆى دروست كەردلى رىق و كىيەو غىرە لەبەر بەر مىندالە تارە لەدايك بوووكە.

۴- پىئوستە ئەسەر داىك و ناوك و مامۇستا كەدەرەوارەى گونجاو لەرنگەى (بارى كەرن نىگار كىشان، شالۆ، شىعرو چىرۆك بووسىن، گۆرانى، گريان،... ھتە) بۇ مىندالەكان نەرسەىن تا لەرنگەيايەووه ئەھەلچوويە پەدگ خواردووهكانيان رەگريان بىت، چونكە كە كەردن و جەھەكەردلى ھەلچوويەكان رىالى گەورە بەسەرى دەروونى مىندال دەمگەيەيت و ئەداھتووشدا نووشى كۆمەلتىك گەرت و لەخۆشى دەروونى دەكەت.

۵- دەيت پىرۆسەى لەشىر نەسەووه ئەسەرچۆو دوور بىت ئەتووندو تىزى و كە و پىرى، بۇ ئەوھى زىان بەبارى ھەلچوونى مىندال نەگەيەيت.

۶- ھەررەھا دەيت راھىيان و رەزگار بوون ئەپاشەرۆ بەشتوويەكى ھىمەن و ئەسەرچۆ بىت و دايىت لىدان و سەراو توشو تىزى ئىندا بەكار بەيتەردى.

۷- ئادەتوانرەيت دەيت مىندال لەدەنگ و پىوذاوى ترسناك و تۆقىنەر دوور لەرنتەووه ونايت گائەو سوکايەنىشى پىكرەت و وەك ئامرەنك بۇ راواردن و كات بەسەر بردن بەكاربەندىرەت.

۸- دەيت پىنداويستىيە دەروويەكاسى مىندال بەتايەنىش پىنداويستى (خۆشەويستى، ھەست كەردن بەندەرى و دلىيالى و ئاسايش، پىرگەرتى، چوويە ناو كۆرۆ كۆبوونەووه... ھتە) تىر بىكرىن.

۹- ئايىت مىندالەن بەيەكتى بەراورد بىكرىن و خالى لاوازيان گەورە بىكرىت، چونكە رىق و كىيەو غىرە و ھەست بەكەمى ئەلايان دروست دەكەت

۱۰- دەيت بەيەك جاو سەيرى ھەموو مىندالەكان بىكرىت و جىوازى لەئىوانىندا نەكرىت.

۱۱- لەبەر ئەوھى داىك و ناوك و مامۇستا ئەوونەى زىندو و پىنشەوان بۇ لاسايى كەردەوھى مىندالەن، دەيت ئەوويەيەكى بەكەك و سوود بەخىش لى و دوورەن لەھەلچوون و نۆرەى و ترس و دەرەوگى بەردەوام، چونكە لەرنگەيايەووه مىندال ھىرى ئەو جۆرە ھەلچوويە دەيت.

کەسانی چواردەوری مەدالە توانیان ئەو پێداویستیانی ئەو دانیان نەکن و دایک لەکاتی یەرۆسە سێر پێدا بەدا تۆوندو تێرۆ دگرەق و تورە بەنوو، هەرودەها مەدالە بەشیوەیەکی نەرم و گۆنەو فیزی جۆنیەتی زەرگەر بوون لەیاشەرۆ کر و هەستی بەدەتییای و نارامی کردو یەرۆسە لەشیر مریەو دوو برۆ لەنارارو نووسو تێر، ئەو بێنگۆمەن ئەو چۆرە مەدالە ئاراستەو هەست و سۆزو نیرۆ بۆچووینکی راست و گۆنەو دووسنی دەردارە دایک و ناوک و کەسانی چواردەوری ئەو دروست دەست و دەک هەموو مەدالەنکی تر بەناسانی و دوو لەگێروگرفت ئەلەبەنی کۆمەلەبەشیوە گەشە دەکات و دەتوانیت وەک یێویست خۆی لەهەک ژینگەو دەورووبەرە کەیدا بشارینی.

هەر لەبەر ئەوەشە کە قۆناعی شێرە چۆری ئەقۆناعنکی شلۆق و گرنگ و ترساک لەقەڵەر دەدرێت، ئەویش بەیەلە یەکەم بۆ ئەو پەییوەبەییە دەگەمەن و دایمەبەنی ئێوان مەدالە و دایک دەگەرنەو، لەبەر ئەوەی هیچ قۆناعنکی تر لەژێانی مەدالە بەهەدەر قۆناعی شێر چۆری گرنگ نیە، چرکە لەسەدا سەدی (۱۰۰٪) بێر کردنی پێداویستیە کانی مەدالە پشت بەکەسانی تر (بەتایبەتی دایک) دەبەسن، لەبەر ئەوە هەر چ چۆرە هەست و سۆزو بۆچووینک لەلایەن مەدالە بەرێوە ئەو کەسانی کە ئەو پێداویستیە ئەو بێر دەکەن دروست بێت، ئەو بەباش و جەزبەو دەن لەناوک و نەعە بۆ هەموو هەست و سۆزو بۆچووینەکانی تری مەدالە ئەداترودا، کەوانە نووسو تێرۆ هەبەشەو بێبەسکردن و ئارادانی مەدالە رەننکی گەورە ئەداترودا بەکەسایەتی دەگەییەت. (تەجری و احریات، ۱۹۸۲، ص ۹۸-۹۹) (هەرمز و انراشەم، ۱۹۸۸، ص ۱۰۸-۱۰۹).

گەشە کردنی کۆمەلەبەشی ئەقۆناعی شێرە چۆری:

مەدالە ئەم قۆناعەدا رۆر دەهتارو هەنس و کەوب بەرێوە دایک و ناوک و کەسانی چواردەوری دەکات کە گۆزارشت ئەدەنچۆشی یان بێر ری دەکەن ئەوانە (دەردەجەلە، گۆرۆگال دوانریش بێکەلین، دەم و چاو گۆرۆ کردن، هوار کردن دوانریش تورە بوون. . ناد). لەسەرەفاد مەدالە ئەو بۆ دایک دەشێتەو دوو جارنیش بۆ کەسانی تر، کەجی لەبەرێوە کەسانی نامۆو دەردەوێ جێران هەلۆبە دەکات، بەلام ئەدەرووبەری (۶) شەش مانگیدا مەدالە گرگی بەمەدالەن و کەسانی چو رەوێ دەدات، هەرودەها ئەدەرووبەری (۸) هەش مانگیدا، مەدالە گرگی بەکەسانی نامۆو دەردەوێ جێران دەدات، ئەنەت ئەبەمەلی (۹) مانگیدا خۆی هەوێدەدات بچێت بۆ لای کەسانی دەردەوێ جێران و لەرێگە یەردەجەلەو گۆرۆگال و بێکەنێوە گۆزارشت لەو جەروو ئەرەرووی دەکات

مەدالە ئەبەمەلی (۱۲) دوانزە مانگیدا، ئەتوانایدا هەبە کە لاسانی خوولەو هەنس و کەوتی کەسانی گەورە بکەلەو شایانی ناسە مەدالە رۆرە ی رۆری دوو سانی ئەکەمی ژیاڵی (قۆناعی شێرە چۆری) ئەو جێران بەسەر دەبات، هەر لەبەر ئەوەشە کە کەسانی ناو جێران (بەپەلە بەکەم دایک) گرێگەکی رۆزیان لەسەر زیان و چارەنووسی مەدالە هەنە.

مېدال دواي نهووي فيري گاکوونکي و پوښتن و قسه کردن دوييت، ده توانيت بشتر سوود له ژبېگه ې جنزالي ودرېگرېت. چونکه روښتن نارمېتي دودات که نهه چېکاو نهو جنکا بکات و قسه کردېښ دديتته هوي گوزارښت کردن له خودو راگوزېښموو ټينگه پښتن له کهل کسانې تر، پينگومان لهه قوابعدها گرېگي و پوټي ناوک به پېلې دودشده دېت نهووي دايک، چونکه وهک له پېښه وه نمازه مان يو کرد، زوربه ې پند او پښتېه کاسې مېدال لهه قوابعدها له سر دويستې دايک ټير ددکړين، بهلام کاتېک مېدال فيري روښتن و قسه کردن دوييت، نهوا نهو کانه گرېگي و پوټي بياوک رېتر له ژباني مېدالدا دود ده کوييت. (معروض، ۱۹۹۴، ص ۱۹۲-۱۹۳).

دورته نجامي ټوليزيښموو ښه کي (پوهنې) زانا دورې خمت که مېدال له قوابعدها شير خورېدا نهه و دلامد انېموو هه نس و کونډه ې خوارموو يو کهوره کان شهيه:-

نومېدې بېرېک	و دلامد انېموو هه نس و کونډه کان
۱-۲	<ul style="list-style-type: none"> * بهر دده چنده و دلامې دويستې کسانې چوار ددوري دودانه وه. * پېدېنگ بوون له کاسې دويست هېنان بهتان و پښتېدا * سر ودرېگريان يو نهو دويستې کسانې گدويان بښتن
۲-۳	<ul style="list-style-type: none"> * دود دده چنده کردن يو نهو کسانې که دود دده چنده يو ددکړت. * هاور کردن کانېک دايکې به چي دده چنده. * نه کور کسېک لېي درېک بښده ددېتې
۳-۴	<ul style="list-style-type: none"> * نه کور به نه بښا به چي بښلېدې ددکړي. * نه کور کسېک قسه يان ياري نه کهل بکات نهوا ژير دويستېموو پېدېنگ دوييت
۴-۵	<ul style="list-style-type: none"> * دويستې شېم و له سر خونه کان دويستېموو بهر دده چنده * و دلامېان دودانه وه، بهلام به هاور و کړيان و دلامې دويستې ناخوس و ټور دکان دودانه وه * بهر دويستې کسانې نامو ددويستې چيران ددېتېت.
۵-۷	<ul style="list-style-type: none"> * ددو بښت دويست يو دايک و بېوکي درېز بکات و لاسي سلو کردن و چنده ليدلېښ بکانه وه
۶-۹	<ul style="list-style-type: none"> * دويستې به خوولېو هه نس و کونډه کاسې بهر چي کسانې چوار ددوري يو لاي حوي راکښي * لاسي دويستې کسانې تر ددکړتې.
۹-۱۰	<ul style="list-style-type: none"> * جل و بهر کي گهوره کان را ددکړي * بښ به گهوره کان دوداب - لاسي خوولېو ياري گهوره کان ددکړتې.
۱۰-۱۲	<ul style="list-style-type: none"> * ده توانيت بهرنگ و بښکي همدېک ياري بکات. * مېدال و دلامد انېموو بښلې حوي يو (وامه که) د لک و بېوکي دوييت. * له کسانې نامو ددويستې جنزان ددويستې، له دويستېان را ددکړت و بهر ددويستې ددو و چلوي حوي ددويستې. (معروض، ۱۹۹۴، ص ۱۹۴).

کھنڈہ کرپنی کرمه لایمستی لهقوناضی یلمش چورونه قوتابخانه

له کۆتایی سالی دووهم منداڵی پنی دەبێتە قۆناغێکی تری ژيانەوه، ئەوێش قۆناغی یێش چوونه هۆشجەیه. ئەم قۆناغەدا وورده وورده ئەمیت بەستی ئەواو بەدایک و باوکی پزگاری دەبیت و دەست دەکات بەهۆکاری گرتن و بیکەڵاو بوونی کەسێکی تری دەرەوهی خێزان، ئەواو ئەمداڵی درۆسن و خرم و هورێنکفی. نیسا ئەمگەر منداڵ پەییومەندی کرد بەدایەنگاو باجەدی ساوايان ئەوا ژینگەو سەوری پەییومەندییە کۆمەڵایەتیەکان و تیکەڵاو بوونی بەرفراوانتر دەبیت و زیاتر شاره‌رای داب و نەریت و بەهر پەییومەندییە کۆمەڵایەتیەکان دەبیت. بەلام ئەمگەر هەر لە چوارچێوەو سەوری خێزان و کۆڵانە کەیدا حەولەنەوه، ئەوا کەمتر ئەمداڵی باجەدی ساوايان فیزی بەهەو دەس و بەریتە کۆمەڵایەتیەکان دەبیت. بەلام ئەم قۆناغەشدا حەران هەر گەرنگی و پۆشی تەبەقی حەزی ئەزایی مەداڵد هەیه، پێنۆستە منداڵ ئەواو حەراندا هەست ئەنارامی و دانیایی بکات و هەست بکات کە خۆشەویستەو جیکەدی پێرو شەاری دایک و باوک و کەسانی چوار دەوریەتی، چونکە هەر ئەپێکەدی خێرا نەوه منداڵ فیزی ماف و نەرکە کەسی دەبیت و ئەخۆبەرستی و چروکی پزگاری دەبیت و تۆوی لایەنی و هۆکاری و ئەخۆ نەوردن و دڵسۆزی ئەباخیدا دەچێدریت، ئەهەمان کەشیدا دایک و باوک دەس ئەنەوێنە بۆ لایەنی کردەوهی، ئەبەر نەوه دەبیت پەوشت و هەئس و کەوت و گەفت و کردەوه کەیین نەوێنە پاست و دروست بن.

هم قوتاندهد. مەدائنی دراونی و گۆلن و باخچهی ساوایان گریگه کی زۆریان له ژبانی مەدائدا
ههیه. لهنهر ناموه مەبیت (مەبیلووی ناموهی ههزی پموشتی خراپ و ناشیرین دەس) پێگهی نیکه لای
بوون مەدائنی تر له مەدال بگرییت، به پێچه و ناموه رۆژ پموشت و مەهای ناش له مەدائنی ترهوه
ههز دەس، دایک و باوکیش دمتوانن له پێگهی پێنمایی و نامۆزگاری و پاساوه کاییهوه،
مەدائیه کەیان له مەهاس و کموته خراپه کەلی نیکه لای بوون پزنگار بکەن، به لای یی به شکر دهبان
له نیکه لای بوونی مەدائنی تر ریهنکی گهروه به که سابهتی مەدائیه کایان ده که یهس، چونکه
درهنگ بخت نا زور ده بێت لهو مەدائیه نیکه لای مەدائنی تر بێت و بخته ناوی بهوه لهنهر ناموه
بیت ههر له سهردەمنکی رووه مەدائان به گۆلن و ژینگه کی کۆمه لایهتی ناشنا بگرییت، له لایه کی
لریتهوه مەدال له ناو مەدائنی تر دا رۆژ دڤۆش و گامهران دەبیت، چونکه رۆز بهیان له بهههز و
ههروو نارووه ههم و جههت و بهرو بۆ جویندا وه ک یه ک وان و له پێگهی یه ریکردن و هاوکاری و
پاکۆزیه بهوه رۆژ شت له به کتری ههز دهین و له زۆر حالهتی هه نچوونی و باری دهرووی نا ئۆز
پزنگریان ده بێت و رۆژ له ههروو ناره رووه کایهتیان تهر ده کرییت، که له توانای گهروه کان و ژینگه کی
خیراییدا یه لهو کارانه هه ناست.

قوناخ، حیوانه قوتلیسی.

لهم قواعدا صدال دهجسته قوتلخامو سهردهمینی قر لهریانی دست پندهکات لهم قواعدا
کهسانی لری وهک عاموستلو قوتلانی و بهرلوهبر دینه لو زیگی کومه لهرتی صدالوهو
ههریه کهان شون پدهدی تعلیمتی حوی لهرلاری دهرولنی صدالدا دهجی دههکی لهر نهو ریز
کرلکه که زیگی قواعده زیگیهکی بهروردهی دروست بیت، بۇ نهوی پۇنی کرلکی

خۆی له گهشه کردنی کۆمه لایهتی مەدا ئاذا بگێری، چونکه قوتاجانه تهيهها مەدا ئا فیری خۆینسان و نووسین و نیرکاری ناکات، له ئکو حترانی دووهه مه له ژیانی مەدا ئاوا ده بیته فیری زۆر رهوشت و هه ئس و کهوتی کۆمه لایهتی و نه حلاقه گریگی ناکات. ئیجا له بهر نهوه ده بیته له ریوه به رو مامۆستانان به کردهوه نمووهی راسب گۆیی و نمووهایی و دادوهی و به به رهیی ن. نمووه کو مەدا ئا له ریگه به له وه زۆر رهوشتی کۆمه لایهتی جوان و به که له ک غیر نینت ههروهها له توانای قوتاجانه دا ههیه که زۆر گهرقی کۆمه لایهتی وهک (خۆیه رستی، گۆشه گیری، شه رخوازی، درو... ئله ی مەدا ئا چاره سه ر ناکات و زۆر له حه روو ناره رووه کانی تیر بکات.

نیشابور کانی گه‌شه گردنی کوومه لایه‌تی۔

زۆر بەلگەو یشابەلەي گەرگە ھەن کە نامازە بۆ ھەو دەکەن مەدال لەلایەنن کۆمەڵایەتیەو
گەشەي گەووە، لەوالبە.

۱. فیر بوونی هه‌ئس و کهوتنه کۆمه‌لایه‌تیه گونجایو دروسته‌کان.
 ۲. هه‌ئس و کهوتنه کردن نه‌پێ ی نه‌و پنه‌وو داب و نه‌رینه‌ی که له‌گه‌ن توحه و ته‌مه‌ن و ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تیه‌دا ده‌گونجێت
 ۳. هاوکاری کردن و بوونی چه‌روو ئاره‌زووی تێکه‌لاو بوون و په‌یوه‌ندی کردن به‌که‌سانی تر.
 ۴. لێک جیا‌کردنه‌وه‌ی ره‌وشته کۆمه‌لایه‌تیه نه‌سووده‌کان له‌داب و نه‌رینه حه‌رایه‌کان.

بیگومان گه شه کردنی کومه لایهتی و کامکی و درست بوونی گیاهی هاو کاری و زانیی به هاو
داب و نه رینه کان، هه ره له خوینده و تان، به لکم پنداویستیان به زیگی له بارو گونجاو هه بیه و
دمبیت لهم خالنه ی خوارموش له بهرجاو بگیری:

۱. دابین کردنى زينگه‌ي کۆمه‌لايه‌ئى دروست بۆ مى‌دال، تا له‌پينگه‌يه‌وه قيرى داب و نه‌ريت و به‌ها کۆمه‌لايه‌كان بيب.
۲. ده‌بين مى‌دال تام و چيزو خوښى له‌و تينگه‌لاو بوون و هاوکاري کردنه‌ي وه‌ريگرين، بۆ نه‌وه‌ي چهند خار دوولاره‌ي يکانه‌وه‌و بيب له‌يه‌شتک له‌هه‌ئس و که‌ونى به‌لام نه‌گه‌ر نه‌و هاوکاري و چوونه‌ ناو کۆرو کۆبوونه‌وانه‌ نووه‌ مانه‌ي نازارو داخوښى و سووکاينه‌ئى پيکردنى، نه‌وا گيايى پينگه‌وه زيان و هاوکاري له‌ناجيدا دروست نابيت.
۳. ديارى کردنى داب و نه‌ريت و ره‌وشت و به‌ها باش و به‌که‌ئکه‌کان بۆ مى‌دال، بۆ نه‌وه‌ي له‌جرايه‌کاليان حيا بکاته‌وه.
۴. پيداښت کردنى ره‌وشته‌ ناسته‌کان و گله‌بى لى‌کردن و سرادانى ره‌وشه‌ خراپه‌کان.
۵. ده‌بيت که‌سالى جواره‌هه‌رى مى‌دال نمونه‌ي باش بى بۆ قير بوونى ره‌وشتى کۆمه‌لايه‌ئى.

له‌ئوای ته‌مه‌نی دوو سالی‌مه‌وه بۆل و گهرنگی بلوک له‌زیانی منداڵدا دهرده‌که‌وێت، به‌تایه‌تی‌ش له‌زیانی منداڵه‌ که‌ره‌کاندا، چونکه‌ بلوک به‌پله‌ی به‌که‌م له‌وێله‌ی بێ‌رایه‌تی و لاسایی کردنه‌وه‌ی که‌ره‌کانه‌. ئیجا نه‌گهره‌ات و له‌به‌ر هه‌ر چ هۆیه‌ک بێت (مردن، به‌خۆشی، کۆچ کردن، کار کردن له‌شویس دوور، سه‌ربازی... هتد)، بلوک له‌باو مان و منداڵی خۆیدا نه‌زیاو بۆ له‌وێله‌ی زۆر له‌جیرانه‌که‌ی بچراو دوورکه‌ونه‌وه‌و له‌هه‌مان کاتێشدا که‌سێکی تری بێر له‌ناو خه‌زانه‌دا نه‌بوو، که‌ چێگه‌ی نه‌و بگرێته‌وه‌، نه‌وا بێ‌گومان ره‌ره‌رو زیانیکی زۆر به‌بیری دهره‌وه‌نی و که‌سایه‌تی منداڵه‌کانی ده‌گات.

دهرنه‌جانی نه‌و توێژینه‌وانه‌ی (که‌ له‌سه‌ر منداڵانی بێ‌هه‌ش بوو له‌چاودێری و ساره‌رایس دایک و بلوک) کراون، نامازه‌ بۆ نه‌وه‌ ده‌که‌ن که‌ زۆر به‌ره‌جه‌ت نه‌و منداڵانه‌ ده‌توانن خۆیان به‌سهرێش و به‌مه‌واوێش له‌لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی‌یه‌وه‌ گه‌شه‌ بکه‌ن، هه‌روه‌ها له‌مال نه‌بوون و دووری بلوک ریا‌تر زیان به‌که‌ره‌کان ده‌گه‌یه‌نی وه‌ک له‌کچه‌کان (Bigner, 1979)، هه‌روه‌ها ده‌ره‌که‌ونه‌وه‌ که‌ نه‌و منداڵانه‌ی بۆی گه‌وره‌ییان هه‌یه‌ که‌مه‌تر بێن باوکیان پێوه‌ دیاره‌و زه‌ره‌رو زیانی نه‌بوونی بلوک به‌به‌ر اورد کردن به‌ نه‌و منداڵانه‌ی که‌ بۆی گه‌وره‌ییان نیه‌ زۆر که‌مه‌تره‌ (Smith, 1978).

له‌لایه‌کی ترمه‌وه‌ دهرنه‌جانی توێژینه‌وه‌یه‌کی (هێمه‌رنه‌گتون) (Hetherington) که‌ له‌ساڵی (1977) له‌سه‌ر نه‌و منداڵانه‌ کردی که‌ (له‌نه‌جانی کۆچی درێژ خایه‌ن یان مردن یان ته‌لاق)، له‌چاودێری ملوکیان بێ‌هه‌ش بوو بوون، نامازه‌ بۆ نه‌وه‌ ده‌کات که‌ نه‌و منداڵه‌ بێن باوکه‌یه‌ وه‌ک منداڵانی خه‌وون بلوک بشت به‌خۆیان بایه‌ستن و ریا‌تر هه‌ولده‌ده‌ن که‌ که‌سانی تر کاره‌کاییان بۆ چینه‌جی بکه‌ن، هه‌روه‌ها ناش ویرن به‌شداری نه‌و یاری‌یه‌ بکه‌ن که‌ تووندو تیرتی و خۆ به‌یه‌که‌دانی ئیدایه‌. (اله‌مدانی، 1989، ص 222).

که‌واته‌ له‌مال بوونی بلوک و چاودێری گهرنگیه‌کی زۆریان بۆ گه‌شه‌ کردنی کۆمه‌لایه‌تی منداڵه‌کاییان هه‌یه‌، به‌لام خواره‌خواسته‌ نه‌گهر له‌به‌ر هه‌ر چ هۆیه‌ک بوو منداڵ له‌باوک و چاودێری بێ‌هه‌ش بوو، نه‌وا زۆر پێویسته‌ که‌ هه‌موای دابین کردنی چێگه‌ریکی وه‌ک (برای گه‌وره‌، مام، حال، به‌به‌ر... هتد) بۆ بلوک به‌دریفت، بۆ نه‌وه‌ی منداڵ له‌نه‌جانی نه‌و نه‌بوونی باوکه‌وه‌، زه‌ره‌رو زیانیکی زۆری لێ‌ده‌که‌وێت.

بۆلی دایک و بلوک و مامۆستا

وه‌ک له‌په‌شه‌وه‌ نامازه‌مان بۆ کرد، منداڵ له‌ره‌نگه‌ی خه‌ران و قوناخانه‌و دام و ده‌ره‌گا کۆمه‌لایه‌تی‌یه‌کی ترمه‌وه‌، داب و به‌هه‌ریت و به‌ها کۆمه‌لایه‌تی‌یه‌کان هێر ده‌مین، نه‌و هێر بوونه‌ن له‌ره‌نگه‌ی لاسایی کردنه‌وه‌و سه‌ره‌ج دان و سه‌یر کردن و پلاشت و سراوه‌ ده‌مین، له‌هه‌موو نه‌و

حائله تانه شدا دايك و باوك و ماموستاو كه سالى تری چواردموړی منډال، پوځی گریگ و ترسناکیان ههیه، له تاییه تیش له م خالنه ی لای خوارده ودا.

۱. هاندانی منډال پوځیکه لایو بوون و هاوکاری کردنی که سانی تر.
۲. بوون کردنه مودی هه نس و کهوت و داب و بهرینه ناش و خراپه کان.
۳. پاداش کردنی هه نس و کهوته لاشه کان و سرادانی خراپه کان.
۴. دالین کردنی زیښگهی له نازو گونجاو پوځانندن و گهشه کردنی گبانی هاوکاری و نرایه تی.
۵. دهیت دايك و باوك و ماموستا لوموونه ی چاک و راست گو بن پو منډاله کالیان و دهیت لهوان به کردهوه هه نس و کهوته کومه لایه تیه لاشه کان بهرحه سته بکهن.
۶. دهیت منډال فتری رهوش و پوځی خوی بکریت، چونکه رهوش و هه نس و کهوته کان بهییتی ته مهن و شوین و توخم ده گوردین.
۷. پرگار کردنی منډال له گۆشه گیری و ده مارگیری و خویله رستی.
۸. منډال فتری پشت به خویله ستی و بروا به خویله بوون نکریت.

شیواز هکانی پراهمینانی کۆمه لایه تی

کاتی که مندا له دایکه ده بپیت، بوونه وه ریکی بایۆلۆژی رووته و بیجگه له هه ندیک پهمه کی (غریزه) و ئاماده یاشی، ئیتر هیچ شتی که ده رباره ی کۆمه ل و داب و نه رین و ئاکاره کانی نازانیت. به لām پوڤ له دوا ی پوڤ له نه نجامی ژیا نی له ناو خیزان و کۆمه ل، شاره زایی و زانیاری ده رباره ی کۆمه ل و زمان و نایین و داب و نه ریتی کۆمه لایه تی په یدا ده کات و وردده و وردده له بوونه وه ریکی بایۆلۆژییه وه، بۆ بوونه وه ریکی کۆمه لایه تی ده گۆر دیت. ئه م پڕۆسه یه ش که مندا لی پێ فیزی داب و نه ریت و به هاو ئاکاری کۆمه لایه تی ده کريت، ناوده بریت به پراهمینانی کۆمه لایه تی (عملية التشنه الاجتماعية).

گومانی تیدانییه، ئه م پڕۆسیسی پراهمینانی کۆمه لایه تییه ش به پێ ی چینه و تویرۆ تاکه کانی کۆمه ل و جوړی خیزان ده گۆریت و جیاوازی هه یه له خیراییکه وه بۆ خیزنیککی ترو له تویرۆ چینیکه وه بۆ تویرۆ جیبیککی تر بیگومان ئه م جیاوازی مامه له و شیوازی پراهمینا، ده بیته مایه ی جیاوازی که سایه تی و پهموشتی تاکه کانی کۆمه ل.

له نه نجامی چه نده ها تویرینه وه ی بیانی و ناوخۆیی ده رکه وتوو، که پڕۆسه ی پراهمینانی کۆمه لایه تی به لای زۆریه ی جیهان به چه ند شیوازو جوړی جیاوازی به نه نجام ده گه یه ندریت و هه مرو خیزان و گه ل و نه ته وه کان به یه ک شیوازی مندا له کانیا ن په روه رده ناکه ن.

له گرنکترین و باوترین شیوازی پراهمینانی کۆمه لایه تی ئه مایه ی لای حواره وه ن:

- (۱) به کارهینانی لیدان و تووندو تیژی (۲) نه رم و نیانی و گوێ پیه دان (۳) هه لکشان و داکشان و نه بوونی یه که جوړ مامه له ی گرنجاو (التدبیب في المعاملة). (۴) مامه له ی پاست و دیوست له پراهمینانی کۆمه لایه تیدا (۵) نازداری.

هه‌ریه‌که له‌و مامه‌لانه‌ی سه‌ره‌وه، جۆره‌ په‌وشت و که‌سایه‌تیه‌که له‌لای من‌دال دروست ده‌کات. بۆ نمونه، هه‌ندیک له‌باوکان و دایکان، په‌رده‌وام په‌نا بۆ لعدان و توندوتیژی ده‌به‌ن له‌کاتی په‌روه‌ده‌کردن و راهینانی کۆمه‌لابه‌تی من‌داله‌کانیاندا، ئەم جۆره‌ باوک و دایکانه‌ وانیکه‌ به‌ستوون، که توندوتیژی و زال بوون و چاوسورکردنه‌وه‌و سه‌رکوت کردن و فشار خستنه‌ سه‌ر من‌دال، مامه‌له‌یه‌کی راسته‌و له‌به‌رژه‌وه‌ندی من‌داله‌کانیان، په‌لام به‌په‌چه‌وانه‌وه، ده‌رنه‌نجامی تریژینه‌وه‌کانی ئەو بواره‌ ئامازه‌ بۆ ئەوه‌ ده‌که‌ن، که‌توندو تیژی و لیدانی به‌رده‌وام، ده‌بیته‌ هۆی ئەوه‌ی که‌من‌دال سه‌ریه‌ستی نه‌بیت و په‌ته‌واوی شاره‌زای ژینگه‌که‌ی نه‌بیت و فیری په‌فتاری پاشه‌ کشی و گۆشه‌گیری به‌بیت.

هه‌روه‌ها به‌رده‌وام ئەو جۆره‌ من‌دالانه‌ هه‌ست به‌که‌می و سوکایه‌تی ده‌که‌ن و مل که‌چ ده‌بن و هه‌ست به‌دلنیایی و ئاسایش ناکه‌ن و له‌دله‌ پاوکی و باریکی ده‌روونی ئالۆزدا ده‌ژین، ناتوانن وه‌که‌ من‌دالیک‌ی ئاسایی گوزارشت له‌خودی خۆیان بکه‌ن. هه‌ندیکه‌ جارێش من‌دالی، ئەو جۆره‌ خه‌زانانه‌ شه‌پخواز ده‌بن و هه‌ول ده‌ده‌ن ئەو رق و کینه‌و توره‌یی‌ی که‌ به‌رامبه‌ر دایک و باوک هه‌یانه، به‌که‌سانی تری ده‌ریبه‌رن و تۆله‌ی خۆیان له‌وان بکه‌نه‌وه. بۆ نمونه‌ ئەگه‌ر باوک به‌رده‌وام ئازاری من‌دال بدات و سوکایه‌تی پێ بکات، ئەو من‌داله‌ ئەگه‌ر خوشک و برای بچوکی هه‌بیت، ئەوا ده‌چیت داخی دلی خزی به‌نه‌وان ده‌پێژیت، ئەگه‌ر خوشک و برای بچوکیشی نه‌بوی، ئەوا له‌کۆلان به‌دوای من‌دالانی دراوسی و به‌سته‌زماندا ده‌گه‌رێ و ده‌یه‌ویت ئازاری ئەوان بدات، ئەگه‌ر من‌دالی ده‌ست نه‌که‌وت، ده‌ست ده‌کات به‌لیدان و ئازاردانی ئازهل و داروبه‌ردو ده‌رگا‌و په‌نجه‌ره‌و... هتد. که‌واته‌ ئەو توندو تیژی و شه‌پخوازییه‌ی من‌داله‌که‌ بۆ توندوتیژی و سوکایه‌تی و لیدانی باوک و دایکی ده‌گه‌رێته‌وه‌.

به‌لام هه‌ندیک دایک و باوک هه‌ن که‌ گرێ به‌من‌داله‌کانیان ناده‌ن و زۆر به‌نه‌رمی مامه‌له‌یان له‌که‌ندا ده‌که‌ن و به‌نازداری به‌خوێیان ده‌که‌ن و له‌هه‌له‌و سه‌ره‌پۆیه‌کانیان ئاپه‌چنه‌وه‌و خراپی و که‌م و کورتیه‌کانیان به‌ده‌رناخه‌ن و بۆیان روون ناکه‌نه‌وه. به‌رده‌وام

لیبور دن و چوپوشینیکی نائاساییان بهرامبه ر لاساری و سه رکیشی منداله کانیان هیه. بیگومان نه و مندالانهی له و جوره خیزاناندا په روره ده ده کړین، نور سهره پو لاسر ده بن، هیچ کات هه ست به لیرسینه وه و مسئولیت ناکه و له یاسار ده سلات و داب وهریتی کومه لایه تی یاخی ده بن، که سایه تی کی پته وو و سهره خویان نابیت، مندال په سهر تاکه کانی تری خیزاندا (به تاییه تی دایک و باوک) زال ده بیت و ناچار یان ده کات که گشت هرو تاره نوو پیداویستی کانی تیر بکن (به تاییه تی مندالی نازدار)، نیترون پیداریستیان هه ق بیت یان ناهه ق، باش بیت یان خراپ.

هه ندیکه جاریش وایرکه وت ده کات که هه ندیکه دایک و بارک، هیچ جوره ماملو شتوازیکی گرنه او یان نه به پیچه وانه وه، هه ر جاره ی هه شتوازیکی له گه ل منداله کانیان مامله ده کهن، بق نمونه نه گه ر مندال شه پی کردو ده ست دروژی کرده سهر مندالی دراوستیکه یان، کاتیکه بق ماله وه گه رایه وه، باوکی هیچ قسه یه کی پی نه گوت، نه نانه کله یشی نه کرد. بق جاری دروه هم نه و منداله ده ست دروژی کرده وه سهر مندالی دراوستیکه یان، که گه رایه وه بق ماله وه، باوکی هانی داو پیروزیایی و ده ست خوشی لن کرد، به لام بق جاری سیه هم لیدان و نازارو سزایه کی چاکی له بهرامبه ر نه و شه پخواریه ی وه رگرت.

له و جوره خیزاناندا مندال ده که ریته گیزاوو تووشی بارونوخیکی ته م و مژاوی ده بیت و ناتوانیت راست و هه له کان له یه کتری جیابکاته وه، چونکه به پتی نه و نمونه ی سهره وه منداله که فیری ده وشتی دروست نابیت و نازانیت، نایا نه و هه لس و که ونه ی کردی هه له بور یان راست؟ نه گه ر هه له یه، نه ی بچی باوکی له جاری دووه مدا پاداشتی کرد؟ نه گه ر راستیسه نه ی بچی له جاری سیه م تووشی نازارو لیدان وو؟ سهرجه م نه پرسیارانو سهره ها پرسیری تر له میشتکی نه و جوره مندالاندا هه یی وه لام به ته م و مژاوی ده میننوه، نه مهش له نه جامی نه و شتوازه هه له ی دایک و باوکه وه یه که له پروه رده کردنی منداله کانیاندا به کاری ده مینن. بیگومان هه مان قه وان و به سهرهات

له‌گشت بواره‌کانی تری ژیا‌نی ئه‌و جو‌ره مندا‌لانه‌دا دووباره ده‌بیته‌وه‌و فیری چاک و خراپه‌کانیان نابیت و که‌سایه‌تی‌ه‌کی لاوا‌زو له‌رزو‌کی ده‌بیت، به‌وی به‌خوی و دایک و باوکیشی نابیتو به‌چاوی گومان و دوودلی‌وه ده‌پوانیته دیاردە‌کانی ژیان.

به‌لام هه‌ندیک دایک و باوک هه‌ن، ده‌توانن به‌شتیوازیکی راست و دروست مندا‌له‌کانیان په‌روه‌رده بکه‌ن و به‌واتایه‌کی تر، ئه‌گه‌ر مندا‌له‌کانیان هه‌له‌یان کردو له‌ریگه‌ی راست لایاندا، ئه‌و کاته باوک‌ان و دایک‌ان هه‌له‌کانیان بۆ راست ده‌که‌نه‌وه‌و پینما‌یشیان ده‌که‌ن و ئامۆزگاری به‌سوودیان پیش که‌ش ده‌که‌ن. به‌لام ئه‌گه‌ر پێویستی کرد، ئه‌و کاته به‌پێی جۆری هه‌له‌و لاساری و سه‌رکیشیه‌که، گله‌یی و نا‌په‌زایی و سه‌رزه‌نش و لێدان به‌کارده‌هێنن. له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا هۆی لێدان و نازاردانه‌که بۆ مندا‌ل پوون ده‌که‌نه‌وه، به‌لام ئه‌گه‌ر هه‌ر چ کردارو په‌فتاریکی راست و جوانی کرد، به‌رده‌وام هه‌زو پاداشتو ده‌ست خۆشی لێ ده‌که‌ن، بۆ ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر ئه‌و کردارو ره‌فتاره جوانه به‌رده‌وام بیت، له‌و جو‌ره خه‌زانه‌دا دیاردە‌کانی ژیان بۆ مندا‌ل پوون ده‌کریته‌وه‌و وه‌لامی گشت پرسیاره‌کانی به‌ی پێچ و په‌ناو گرێ ده‌دریته‌وه‌و پێزی پاو بۆچوون و خودی مندا‌له‌که ده‌گیریت.

پێگومان ئه‌م جو‌ره په‌روه‌رده‌کردنه‌و به‌کاره‌یتانی ئه‌م شتوازه، باشترین و سه‌رکه‌وتوترین شتوازه له‌ئه‌م‌رقی جیهانی په‌روه‌رده‌و فێرکردندا، واته‌ ته‌به‌کاره‌یتانی توندوتیژی و لێدان به‌به‌رده‌وامی، ته‌پشت گوێ خستنی مندا‌ل و تهرم و نیانی و نازداری زیاد له‌پێویست وه‌نه (کذب‌د) و نه‌بوونی یه‌که جو‌ر مامه‌له‌ی گونجاو، چونکه ئه‌و شتوازان هه‌له‌ن و زه‌ره‌رو زیانیکی گه‌وره به‌که‌سایه‌تی مندا‌ل ده‌که‌یه‌نن و تووشی نۆر گه‌رتی کۆمه‌لایه‌تی و ده‌روونیان ده‌که‌ن (ده‌رکه‌وتوو که تۆریه‌ی ئه‌و مندا‌لانه‌ی تووشی لاساری و سه‌رکیشی و لادان بوون، له‌و خه‌زانه‌دا په‌روه‌رده‌کرا‌ن که‌باوک و دایک‌یان مامه‌له‌ی نادروستو توندوتیژیان تهرمی پێ لێ پرسینه‌وه‌یان له‌گه‌لیاندا به‌کار هێنا‌ون)

(اسماعیل، ۱۹۷۴) (حسن، ۱۹۶۷) (حسین، ۱۹۹۴).

گرنگی دایک له ژبانی مندا

دایک له ساله کانی به که می ژباند (به تاییه تی پینج سالی به که م) گرنگترین و پیرفتریز پوونه وهره له ژبانی مندا، کاتیک مندا چاو به دنیا هه له دهین، به که م پوونه وهر که پوویه پروی ده بیته وه، دایکه. هه دایکه ده توانیت هه موو پیداو یستیه کانی مندا دابین بکاتو بیته مایه ی مانه وه و به رده وام بوونی له ژباند. دایک له سالی به که م و دووه می مندا، گرنگی له هه موو که سانی تری چوارده وری مندا گرنگتره و پزلی به که لاکرموه ی هه به له سه ر چاره نووس و که سایه تی مندا. دایک له و قوناغه دا، سه رچاوه ی ژبانه بۆ مندا، تیرکردن و نه کردنی هه موو پیداو یستیه فسیؤلۆژی و دهروونیه کانی مندا پیوهنده به دایکه وه.

ئه گهر بیکه وت بکات مندا له خیزانیک ی پر له ئازاوه و لیکه ترازو دا چاو به ژبان هه له بیت و دایک له بهر هه ر چ هویه که بیت (ئازاوه ی ناو خیزان، ته زانی دایک و باوکه خرابی و رق و کینه و توندوتیژی تاکه کانی تری خیزانه که ی بیت) نه توانیت به نه رکی سه رسانی خۆی هه له بیت به رامبه ر مندا له که ی و که م ته رخمی بکات، یان به شتیه به که هه له و توندوتیژانه مامه له له گه ل مندا له که ی بکات، یان له کاتی شیردان و پاککردنه وه ی مندا له که یدا توندوتیژی بی به زه یی بیت و پیداو یستیه گرنگه کانی مندا تیر نه کات، نا له ر بارودقه دا مندا تووشی کاره ساتی دلته زین ده بیت و باری دهروونی ئه و مندا له به ره ر ئالۆزی ده بات.

ئه گهر دایک خراب و توندوتیژی ده مارگیر بیت و مامه له ی نابه جی له ته که مندا له که یدا بکات، ئه و کاته مندا بۆچرون و ئاراسته یه کی (انجاه) هه له ی به رامبه ر دایک و تاکه کانی تری کۆمه ل ده بیت، به تاییه تی توخمی (می). بۆ نمونه، کاتیک مندا له سه ر دهستی دایکی نه زان و بی به زه یی ئازار ده چیژی و تووشی ناخووشی ده رده سه ری ده بیت، ئه و کاته مندا به چاوی بۆ کینه وه دهروانیه دایکی د

بۇچۇننىكى ھەلەي لا دروست دەپىت و وا تىدەگات كەھەموو تاكەكانى تىرى كۆمەلىش،
ھەرەكە دايىكى دلەرق و بىن بەزەيىن، لەبەرئەوۋى ئەو مىندالە لەسەر دەستى پىرۇزىتىن
و نىزىكىتىن خۇشەويستىن كەسى كە دايىكە توشى ئازارو دەردەسەرى بۇرە، ئەي
دەپىت كەسەكانى تىرى كۆمەل مامەلەي چۇن لەگەل پەن؟.

ئا لەم كاتەدا مىندال دەكەويتە بەردەم دوو رىگا، يان دەپىت ھەر خۇي بخواتەرەو
گۆشەگىر و دوورە پەرىز بىتەر لەھالەتى دلەراوگى و ئاتارامىدا بىت، يان چى خەم و
خەفەت و بىق و كىنەي بەرانبەر دايىكى ھەيە، بەسەر كەسانى تىرى ھەلىرىزى و تۆلەي
خۇي لەكەسانى تر بىكاتەو، ئەمە لەكاتىكدا ئەگەر نەپتوانى ئاراستەي دايىكە و باوگى
بىكات. بەلام ئەگەر ئەو بۇرەي بۇ رەخسا، ئەوا بەبى سى و دوو دەست درىزى دەكاتە
سەر دايىكە و باوگە و كەسانى تىرى چۈرەدەي. ئەتەتجامدا مىندال ئەو راپۇچۇرە
ھەلەنەي ئار خىزان بۇ دەردەي خىزان دەبات و مامۇستاي پىياو بەباوگە و ئافرەت بە
دايكە دادەنىت و ئەگەر بۇي بىرەخسىت تۆلەي دايىكە و باوگى لەئەوان دەكاتەو.
بىگومان لەھەردو ئەو ھالەتەنەي سەرەوۋەدا مىندال بۇلى خراپى دەپىت و ئاتوانىت خۇي
لەتەك دەورەيەكەيدا بىسارنى.

سەرچەم دەروونزانەكان ئامازە بۇ گىرنگى پىنچ سالى يەكەم دەگەن و
بەقۇناغىكى ناسكە و ترىساكى لەقەلەم دەدەن لەژيانى مىندالداو كەسايەتى مىندالى تىدا
بىنات دەنرىت. دەرنەدجاسى تويۇنەوۋەكانى (فرۇيد، رۇسۇ، بىستالوتزى، دۇلار، مىلر
بندورا) و چەندەھا زاناو ھەيلەسوفى تر، ئەو دەسەلمىنن، كە پەيۋەندى كۆمەلەيتى و
مۇقائەي نىوان دايىكە و مىندال زۇر گىرنگە بۇ كەسايەتى مىندال، بەلام ئەگەر مىندال لەو
قۇناغەدا، لەسۇزۇ خۇشەويستى و باوۋەشى گەرمى دايىكە بىن بەش بىت، ئەو كاتە كەلن
و دەلاقەي گەرە دەكەويتە كەسايەتى ئەو مىندالە و زۇر زەحمەتە بىتوانىت لەقۇناغەكانى
تىرى ژيانىدا ئەو كەلن و دەلاقانە بەئاسانى پىر بىكرىتەوۋە بىرەن و ئازارەكانى سارپىز
بىكرىت.

ههروهه ما دهه نه نهجای گشت تووژینه وهو لیکۆلینه وه دهروونه کانی بواری لاساری
 معرمندالان (جوح الاحداث) (الأعرجی، ۱۹۸۹) (حجازی، ۱۹۸۱) (الدباغ، ۱۹۷۵)
 (عبدالمسه، ۱۹۸۱) (عیسوی، ۱۹۸۴) (الکیسی، ۱۹۸۸) (المغربی، ۱۹۶۰) (موسی،
 ۱۹۷۳) (الیاسین، ۱۹۸۱) دهوی خستوه که په یوه نندی خرابی نیوان دایک و مندا
 له لایه که و تیکه چوونی شیرازه ی خیزان به هوی مردنی دایک و پاوک له لایه کی ترهوه،
 ترسنگترین هوکاره بق لادان و سه رکیشی و لاساری مندا له کانیا و نۆدی یین تووشی
 کوشتن و دری و وازه یان له قوتابخانه و سه ره رۆزی ده بن، له بهر نه وه نه رکی سه رشانی
 دایکه که پیداو یستیه گرنگه کان بق مندا له کانی دابین بکات و په سۆزو به زهیی و
 دلگه و ده بیت و نوو دوتیژی و رق و کینه له کاتی په روه رده کردنی مندا له کانیدا به کار
 نه هینی، بق نه وه ی مندا له کانی به شتیه ی پاست و دروست گه شه بکن و که سایه تیه کی
 پته ویان هه بیت.

باوهشی گهرمی دایک

هه ندیک له زانا و تووژه ره کانی بواری دهرومزان یی له سه ره نه وه داده گرن، که
 په یوه نندی جهسته یی نیوان مندا و دایک، ئاماده باشی و خاسیه تیکی بۆماوه ییه و هه
 له یه که م چرکه ی زیانی کۆرپه له وه گرنگی خۆی هه یه و ده بیته هایه ی خووشی و تام و چیز
 لۆ ده رگرتن و یه کیکه له گرنگترین پیداو یستیه دهرومیه کانی مندا له هیچی له خواردن و
 پیداو یستیه فسیل لۆزیه کانی تر که متر نیه، بق دالیا بووز و زانینی گرنگی په یوه نندی
 جهسته یی نیوان مندا و دایکی، هاری هارلۆی زانا، تووژینه وه یه کی له سه ره کۆمالیکه
 بیجوه مه یه مونی قاره له دایک بوو کرد.

له نه نهجایا بۆی ده رکوت که په یوه نندی جهسته یی نیوان دایک و کۆرپه که ی و خز
 نووساندن به سنگی دایک و باوهشی گهرمی، گرنگیه کی نۆدی هه یه بق باری دهرومیه و
 که سایه تی مندا له کانیا و ئاماده باشیه کی بق ماوه ییه، تر یژینه وه که ش بریتی بوو له وه ی

کە شێوەی دوو دایکی دەست کردی بۆ مەیموون دروست کرد. دایکی یەکەمی لە ئاسن و شیش دروست کردو شووشە یەک شێرو مەمکە مژە پەکیشی لە سەر سنگی دانا، بەلام دایکی دووەمی لە ئاسن و شیش دروست کردو دوای ئەوەش بە خوری و موو دایقۆشی، بەبێ ئەوەی شووشە شێرو مەمکە مژە ی لە سەر دابنێ، ئینجا ژمارە یەک بێچووه مەیموونی تازه لە دایکە بووی، یەک لە دوای یەک دەخستە ئەو ژوورە ی کە ئەو دوو نمونە و شێرو مەیموونە ی لێ بوو.

دوای سەرئێج دان و کۆکردنەوەی زانیاری دەربارە ی پەوشتی بێچووه مەیموونە کان، ئەم راستیانە ی خوارە وە ی بۆ دەرکەوت:-

(١) کاتیک کە بێچووه مەیموونە کان برسیان دەبوو، یەکسەر دەچوون بۆ لای ئەو دایکە ی کە لە ئاسن و شیش دروست کرابوو، شووشە شێرو مەمکە مژە کە ی پێوە بوو، دوای ئەوە ی کە تێر دەبوون، دەچوون لە باوەشی گەرم و نەرمی دایکی دووھەمدا دەخەوتن کە نزیک بوو لە باوەشی گەرم و نەرمی دایکی راستە قینە. (بەروانە شێوە ی ژمارە ٦-).

(٢) کاتیک بێچووه مەیموونە کان ناچار دەکران، کە تەنھا بچن بۆ لای یەکیک لەو دوو نمونە ی دایکە، هاری هارلۆ سەیری کرد، کە بێچووه مەیموونە کان دایکی دووھەمیان هەڵدەبژارد کە لە خوری و موو پەرق دروست کرابوو لە کاتیکدا شێرو خواردنە کە لە لای دایکی یەکەم بوو.

(٣) هاری هارلۆ شێوە ی جالجالۆکە یەکی لە شیش و تەل و تەختە دروست کردو خستە بەردەم بێچووه مەیموونە کان. دەرکەوت کە کاتیک بێچووه مەیموونە کان دەترسان، یەکسەر دەچوون بۆ لای دایکی دووھەم کە لە خوری و موو دروست کرابوو، لە باوەشی گەرمی ئەودا مەستیان بە دلنیایی و ئارامی دەکردو لە بێر و دلەراوکی ی ئەو حالجالۆکە ی پزگاریان دەبوو.

٤) کاتیک بېچوو مەیموونەکان لەلای دایکى نووهم دەبوون، زیاتر ئازار بەجەرگتر دەبوون و قیرش و پەلامارى جالجالزکە و شتەکانى تریان دەدا وەک لەوێ کە لەلای دایکى یەکەم دەبوون.

لەئەجامدا هاری هارلق گەیشته ئەو پاستىیەى کە بارەشى گەرمى دایک و پەيوەندى جەستەى نێوان دایک و کۆرپەکەى پێداویستىەى بۆماوەبێهەى هېچى لەخۆراک و ئاو و خەو و ئۆکسجین کەمتر نیه بۆ گەشه کردنى منداڵ. (کونجر، ١٩٧٠، ص ١٩٦-١٩٧).

بى بەش بوون لە دایک

مەندیک جار لە ئەجامى ئالۆزى زيان و پووداوەکانیەوه، خیزان تووشى لیک ترازان و تیکە چوون دەبیت و دور نیه بېچتە مایەى بى بەش بوونى منداڵ لەسۆزو خوشەووستى و خزمەتگوزارى دایکى. پاستىەى بەلگە نەووستە کە منداڵ یەکەم کەسه کە دەبیتە قوربانی ئەو کارەساتە و زەرەرو زیانیکی زۆرى لى دەکەوێت، یەکیک لە گەرمترین زیانەکانى بى بەش بوون لە دایک، پیک نەهاتن و دروست نەبوونى پەيوەندى کۆمەلەى سەرکەوتوو لە نێوان منداڵ و کەسانى چواردەورى، زۆر لە دەرنەجامى تووێژنەوهکان ئاماژە بۆ ئەوه دەکەن، کە ئەگەر منداڵ لە پێنج سالى یەکەمى تەمەنیدا لە دایک بى بەش بوو وە هېچ کەسیکی قیرش نەبوو کە چىگای دایکى بۆ بگرتەوه، ئەو کاتە منداڵ زۆر بە زەحمەت دەتوانێت پەيوەندى کۆمەلەى سەرکەوتوو بەرەوام لەگەڵ کەسانى چواردەور و تاکەکانى ترى کۆمەلەدا دابنێت و مەندیک جارێش تووشى گۆشەگیرى و دورەپەرنى دەبیت.

یەکیک لەزاناکان کە ناوى خانوو (رەن گزادە) تووێژنەوه یەکی لەسەر کۆمەلەى منداڵى بى دایک و باوک بە ئەجام گەیاند. ئەم خاتوونە چوو بۆ یەکیک لە خانەکانى بەخێوکرانى منداڵە بى دایک و باوکەکان (مەتیوخانە) لەوێ (١٦) شازدە منداڵى شپەرە

خۆرىنى ھەلبىزاردو دابەشى كىردىن بەسەر دوو كۆمەلەو، كۆمەلەنى يەكەم بىرىتى بوو لە (۸) مىندالى شىرە خۆرە، خاتوو رىيەن گۆلد بۇ ماوۋى (۸) ھەفتە، ھەر ھەفتەنى (۵) پۇتۇ ھەر پۇتەنى (۸) كاتۇمىر، خۇي پۇلى دايكى دەبىنى و ۋەك دايكىكى دىلسۇز بەردەوام ئەو مىندالەتنى پاكە دەكرەدەو ۋە خوارىنى دەدانى ۋە جل و بەرگى دەگۆرىن و قىسەنى لەگەل دەكرىن و گىرىتەكانىيانى چارەسەر دەكرىدو دارەدارەنى پىن دەكرىن و بەردەوام لەباۋەشى دەكرىن و پىداۋىستىيەكانى بۇ دابىن دەكرىن.

بەلام كۆمەلەنى دووھەم بىرىتى بوو لە (۸) مىندالى شىرەخۆرە ۋە شىۋەيەكى زۆر ئاسايى ۋەك ھەمو مىندالەكانى تىرى ھەتىوخانەكە دەژىن و تەنھا چەند دادەو لەرمانبەرىكى لىن بوو لەكانى دىارىكاراۋدا شىرىيان دەدرايەو لەزۆر سۆزۇ خۇشەۋىستى و چاۋدىرى بىن بەش بوون. داۋى تەۋاۋ بوونى ماۋى توپۇزىنەۋەكە، بۇ خاتوو رىيەن گۆلد دەركەۋت، كە مىندالانى كۆمەلەنى يەكەم لەزۆر لايەنەۋە پىش كەۋتۇر بوون لەمىندالانى كۆمەلەنى دووھەم. لەھەمووشيان گىرگىتر (كەئامانجى سەرەكى توپۇزىنەۋەكە بوو) گەشەكرىنى پەيۋەندى كۆمەلەتنى بوو.

دەركەۋت كە كۆمەلەنى يەكەم بەردەوام بۇ مىۋان و تاكەكانى تىرى ھەتىوخانەكە ۋە خاتوو رىيەن گۆلد، دەم بە پىكەنەن بوون و لەرپىگە دەست پاكىشان و كاگۇلكە ۋە زەردەخەنە ۋە جۈلەنى دەستيانەۋە، داۋى ناۋەش و چوون بۇ لاي كەسانى تىريان دەكرى، بەپىچەۋانەنى مىندالانى كۆمەلەنى دووھەم كە بەردەوام گۆشەگىرو نوورە پەرىز بوون و لەمىۋان و تاكەكانى تىرى ھەتىوخانەكە دەترسان و بەردەوام دەم و چاۋيان گىرۇ مۇن و شەرمەن و پىر لەترس دىار بوو. بە بۇچوونى خاتوو رىيەن گۆلدو زۆر لەدەروون زانەكان، گەشەكرىنى پەيۋەندى كۆمەلەتنى مىندالانى كۆمەلەنى يەكەم، بەپىلەنى سەرەكى بۇ ئەو (۸) ھەفتە پە دەگەرىتەۋە، كە خاتوو رىيەن گۆلد جىگەي دايكى بۇ گىرتىۋەنەۋە ئەو بۇشايىيەنى بۇ پىر كىرتىۋەنەۋە كە بەھۇي نەمانى دايكەۋە دروست بوو بوو، بەپىچەۋانەنى كۆمەلەنى دووھەم كە زىيانىكى زۆر ئاسايى دەژيان ۋەك دەلەن (مەمرە ۋە مەژى) دوور لە سۆزۇ خۇشەۋىستى و باۋەشى گەرمى دايكە دەژيان (كۆچىر، ۱۹۷۰، ص ۲۰۲-۲۰۳).

نقد جار نه و پرسپاره دهکریت، ئایا کهسانی تر دهتوانن جیگهی نهمانی دایک بگرهوه؟
 بیگومان و هلام دانهوهی نه و پرسپاره ئاسان نیه، بهلام کاتیکه سهیری ژیا نی و مندالان
 دهکهن که سۆزو خوشه ویستی و چاودیری دایک و باوکیان بی بهش بوون، ههروهه
 دهرتهجانی نه و توپزینه وانهش که له سه ر مندالانی بی دایک و باوک کراوه، دهکهنه نه و
 دهرتهجانی که بلین بهلن، له توانای کهسانی ئردا ههیه، که جیگهی دایک بۆ مندالان
 بگرهوه، بیگومان نه و که سامهش نقد جۆریان ههیه، له وانهیه ههندیک جار (باوک یان
 پور، یان نهنگ، یان خال... هتد) یان هه ر خیرخوازیکی تر که بیهوی نه و مندال له خۆ
 بگره، ده توانیت جیگای دایک بگرتهوه، ههروهه خانهی به خیرکردنی مندالنهش
 له توانیدا ههیه که نه و بۆشاییه پر بکاتهوه که له نهجانی نهمانی دایکهوه دروست
 دهییت. بهلام نهگه ر مندال بی دایک ببیت و له گه ل نه و ههشدا که سیکێ تر نه بیت
 خزمهتگوزاری و چاودیری و سۆزو خوشه ویستی به و مندال بدات، نه و کاته چاره بووسی
 نه و مندال نادیار ده بیت و تروشی نۆر گرفتێ دهروونی و لاساری و سه ره پۆیی ده بیت.

پروسی شیر پیدان

مندال درای له دایک بوون بوونه وهریکی لازو بی دهسه لاته، مانه وهی ژیا نی
 پیوهنده به کهسانی تره وه، به که م که سیش که بتوانیت به و پۆله هه لیستیت و له لایه نی
 جهسته یی و بایۆلۆژییه وه ئاماده بیت، نه وه دایکه، گومانیشی تیدا نیه نۆدغی
 شیر خۆری، قوناغیکی ناسک و ترسناکه له ژیا نی مندالدا. له بهر نه وهی سه ره تایی ده ست
 پیکردنی ژیا نیه تی و به که م نه زموون و قاقیکردنه وه یه تی و به که م خالی دانانی
 به یه رده نی کۆمه لایه تیه له گه ل که سانیت، له قوناغی شیر خۆریدا گرنگترین پروسه به
 نهجام دهگات، نه ویش پروسه ی شیر پیدانه، پروسه ی شیر پیدان گرنگی تایبه تی خۆی
 له ژیا نی مندالدا ههیه و ده بیت هۆی تیرکردنی گرنگترین پیداو یسی فسیۆلۆژی که نه ویش
 بو سیتبه.

له بهرئهوه دایکه ده بێت زۆر به ئاگا بێت و نه هیلیت منداڵ تووشی ئازار و خه م و خه فته بێت، چونکه فرۆید به سه ره تای دروست بوونی گرفته دهروونییه کانی منداڵی داده نیت. منداڵ له ڕیگه ی شیرخواردنه وه، نهک ته نها خۆراکی ده ست ده که ویت، به لکو هه ست به دلنیا یی و ئارامی و باوه شی گهرمی دایکه ده کات و زۆر پێداویستی دهروونی شی تیر ده بێت. به لام نه گهر دایکه توندوتیژ بێت و به زۆر مه مک له ده می منداڵ ده ریه یی و له کاتی شیرپێداندا گرزو مۆن و توپه بێت، ئه واه زه ره رو زیانیکی گه وه به منداڵ ده کات. له بهرئه وه ی منداڵ له کاتی شیرخواردندا ده م و چاوی دایکی ده خوینیته وه و هه ست به هه موو گرزێ ماسولکه و ئه ندامه کانی له شی دایکی ده کات و سوود له و شیر خواردنه وهرتاگرت و تووشی بارێکی دهروونی ئالۆز ده بێت (له لایه کی تره وه نابێت به خیرایی منداڵ تیر بکری و بواری مه مک مژینو ملچه ملچی نه دریت. چونکه نه گهر کاتی پێویست نه درا به منداڵ بۆ شیرخواردن و په له په لی لێ کرا، ئه و کاته ناچار ده بێت که په نا بۆ زۆر شتی تر ببات [وه که په نجه، که وچکه، جلو به رک] مژین) (سوک، ۱۹۹۰، ص ۶۷).

شیری دایکه و شیری ده ست کرد

گومانی تید نیه که شیری دایکه چه نده ها جار له شیری قوتوو ده ست کرد گرنگتره به سوود تره بۆ منداڵ له بهر ئه م هۆیا نه ی خواره وه :-

- ۱) شیری دایکه به خۆراییه و بودجه ی خیزان لاواز ناکات.
- ۲) په لی گهرماییه که ی سروشتیه و گونجاوه بۆ ده م و لێوو گه روو گه ده ی منداڵ.
- ۳) له ڕیگه به وه دایکه هه ست به شانازی ده کات و ده کاته ئه و به وایه ی که له توانای هیچ که سێکی تر دا نیه، بێجگه له ئه و، ئه و شیره بدات به مندا له که ی.
- ۴) به پێی پێداویستی گه شه کردنی منداڵ ده گۆردریت، دوو سێ پۆژی په که م خه ست و زه رد باوه و ژه کی پێ ده لێن ڕ پهره له پروتین و ئیتامین و خوێ ی کائزاو زۆر پێویسته بۆ

مندال، که به هیچ شیوه یه که له شیریه دهست کردا نیه، دواى ماوه یه که پرون ده بیتهره

مندال پیویستی پنبیه تی.

۵) هه موو به گه زه کانی خوراکى تیدایه و تاوه کو نیستا هیچ کارگه به که نه یه توانیوه به و شیوه یه دروستى بکات.

۶) هه رسکردنى له شیریه دهستکرد ئاسانتره و گرفت بز گه دهى مندال دروست ناکات.

۷) پاکژه دروره له میکروب و گشت چۆره فایرۆسبکى زیان به خش.

۸) دژه تهنى تیدایه و پاریزگارى له مندال دهکات و له تووش بووى نقد نه خوشى دورى دهخته وه، وه که شیریه قووتو مندال نوشى به وانی و هه وکردن و سوور بوونه وهى پىخۆله ناکات.

۹) به کاتى شیرخواردندا، مندالى کۆرپه، تکر تکر دهست دهکاته ملى دایکى و یارى بهسگى و گهر کالى له گهل دهکات و له باوهشى گهرمیدا ههست به دلنیاى و ئارامى دهکات. که به هیچ شیوه یه که نه و حاله ته له کاتى شیریه قووتو دروست نابیت.

۱۰) کاتیک مندال مه مکى دایکى ده مژیت، نا له و کاتانه دا ماسوولکه کانی مندال دانی دایک وورده وورده گرز ده بنه ره و مندال دان ده گه پینه وه دۆخى جارانى.

۱۱) به مۆى مه مکه مژینه وه، دایک له گرزى و تورتى و ئارارى مه مکى پرزگارى ده بیت و شیریه مه لاس درلوه کانی ناوى به تال ده کرىته وه و به وهش گرزى و ئازاره کانی ده په وینه وه و ههست به ئارامى و دلنیاى و تام و چپژ دهکات.

۱۲) شیردان به مندال و مژینى مه مکه کان، سىک و مه مکى دایک له تووش بوونى نه خوشى شیریه تچه دور ده خاته وه. (قطامى، ۱۹۸۹، ص ۸۵-۸۶).

له بهر ئه و مۆیانى سه ره وه زۆر پیویسته که دایک شیریه خۆى بدات به مندال که چونک قازنجى خۆى و کۆرپه که تیدایه، له بهر ئه وه پیویسته دایک ئاگادارى ئه م خالانى لای حواره وه بیت، بز ئه وهى مندال سوور له شیریه کهى وه ربگریت:-

۱) نابیت دایک خۆى نقد هیلاک و ماندوو بکات و تا ده توانیت خۆى له خه م و خه نه و نرس و دل راوگرى دور بخاته وه، چونک ئه وانه کار له ریزه و بهر شیریه کهى ده که ن و به ره و که مى و خرابى ده بن.

(۲) پىيويستە جىگەرەۋ مەشروب نەخواتەۋە، بۇ ئاۋەي تامى شىرەكە نەگۈردىت.
(۳) نايىت زۆر داۋو دەرمانى ۋەكە (جەبى منع، تتراسايكلين، خەلى خەرو خاۋكەرەۋە) بەكارىيەتتى.

(۴) تا دەتۈنەت لىماۋەي شىرداندا، لەخواردنى پىازو سىر دور بىكەۋىتەۋە، بۇ ئاۋەي تامى شىرەكە تىكە نەچىت و مندال لىي نەتۈرىت.

بەلام ھەندىك چار دايكە ناچار دەيىت بۇ تىركىدىنى مندالەكەي، پەنا بۇ شىرى دەست كىرد بىيات، لەئەنجامى ئاۋەي كە شىرەكەي كەمەۋ بەشى مندالەكەي ناكات يان لەۋانەيە مەمكى توۋشى نەخۋشى بوۋىت، يان گۈي مەمكى بچوۋكە يان تەخت بىت و مندال نەتۈنەت بىمىرىت، يان دايكە لەدەرەۋەي مال ئىش بىكات، ئا لەم كاتانەدا، دايكە ناچار دەيىت كە پەنا بۇ مەمەۋ شىرى قوۋتو بىيات. ئىنجا بۇ ئاۋەي مندال دور بىت لە زىانەكانى شىرى دەستكرد، پىيويستە دايكە رەچاۋى ئەم خالانەي لاي خوارەۋە بىكات:-

(۱) پىيويستە مەمەۋ شوۋشەكان بەئاۋى گەرم پاك پاك بشۇردىن و لەناۋ گىراۋەدا (محلول) دابىرىن، بۇ ئاۋەي پاك بىنەۋە.

(۲) زۆر پىيويستە لەكاتى شىرپىدانداندا مندال لەباۋەش بگىرىت، تا لەسۆزۈ خۋشەۋىستى و باۋەشى گەرمى دايكە بى بەش نەبىت.

(۳) پىيويستە پلەي گەرمى ئاۋەي كە شىرەكەي پى دەگىرىتەۋە گونجاۋو مام ناۋەندى بىت.

(۴) پىيويستە كۈنى مەمەي شوۋشەكە گونجاۋ بىت، واتە نە زۆر گەرە بىت و پاش ماۋەيەكى كەم شىرى تىدا نەمىنەت، ۋە نە زۆر بچوۋكىش بىت، كە بەزەحمەت شىرى لى بىتە دەرەۋە.

(۵) پىيويستە ئاۋەي كە شىرەكەي پى دەگىرىتەۋە، بەتەۋاۋى بىكولىندىت بۇ ئاۋەي مىكروپەكانى ناۋى بىكۆرىت.

باخچەي ساوايان

لاي نۆزبەمان ئاشكرايە كە باخچەي ساوايان وەك دامەزداويكى پەرودەمى
 كۆمەلايەتى گىرنگىيەكى نۆزى لەزىيانى مىندالدا ھەيە، چونكە قۇناغى مىندالى نۆزى ناسكە و
 گىرنگە و بىياتنەرى كەسايەتى مەقۇلە لەدەھاتوودا، ئەگەر ئەم قۇناغە ژىنگەي لەبارو
 گونجاوى بۇ دايىن ئەكرىت، ئەوا زەرەر زىيانىكى گەرە بەكەسايەتى مىندال دەگات و
 كۆمەلىك ئەندىشە و گىرنگىيە دەروونى و كۆمەلايەتى بۇ مىندال دەھولقېنى كەزۇر
 زەھمەتە بىتوانىت لى دەرياز بىت و ھەتتا ھەتايە كاريگەرى و خراپى ھەر دەمىنىت،
 لەبەرئە و گىرنگىيە قۇناغى مىندالى، ورتاننى پېشكەوتو و شارستانىخواز بېرياز
 لەدامەزداويكى تىرى كۆمەلايەتى كەدەو بۇ ئەو ھەي ھاوکارى خىزان بىكات لەپەرودە
 كىرنى مىندالدا لەلايەك و لەلايەكى تىرىشەو بىتوانىت قەرەبووى ئەو كەم و كورنى و
 كېشانە پەنەو كەھەندىكە لەخىزەنەكان لەئەنجامى ھەزەرى يار نەزانى يان كاركىرنى
 دايەك يان قەرەبالقى ئەندامانى، تووشى بوون و بەدەستىيەو دەنالىن.

گومانى تىد نىە كە نۆزبەي خىزانەكان ناتوانن ژىنگەيەكى دروست و لەبارو گونجاوى بۇ
 مىندالەكاسيان دايىن مەن، تەنەت خىزانە دەولەمەندو بەتوانكانىش لەم سەردەمى
 شارستانىت و تەكەنەلۇزىاو تەقىنەو ھەي كانىيوى زانستەكاندا ناتوانن ھەموو پېداويستىيە
 فسيۇلۇزى و دەروونى و كۆمەلايەتىيەكانى مىندال تىر بىكەن و تىنويىتى زانستى و ھەز
 ئارەزووكانى بىشكىنن، بەلام باخچەي ساوايان ئەگەر لەسەر نەخشەيەكى زانستىيە
 پىزۇگرام و پېداويستىيەكانى بۇ دانرا ئەو دەتوانىت بەو ئەركە گەرە و پېزۇزە ھەلبىستىت
 و خرمەتىكى گەرە بەمىندالو جىھانە پاك و بەرھەرارانەكەي پېش كەش بىكات، ئىنجا نۇ
 ئەو ھەي باخچەي ساوايان بىتوانىت بەر كارە پېزۇزە ھەي ھەلبىستىت، دەبىت بىنابەكى
 گونجاوى بۇ تەرخان مكرىت كە باخچە و گۆرەپايىكى فراوانى ھەبىت و بەجۆرەھا گۆل و
 گۆلزارو دارو درەخت رازىنرايىتەو و ھۆرەھا يارى وەك ھۆلانە و خشۇك (خلىسكىنە)
 و ھەزى لم و ئەو كۆمەلىك بووك شوشەر يارى مىندالانەو تەنەت جىگاپەكر

تایبەتیش بۆ بە‌خێوکردنی ئازەل و پە‌له‌وه‌ری هە‌بیتو جیگای نووستن و هۆلی یاریکردن و تایبەت بە‌نان خواردن و پە‌چاو کردنی پله‌ی گە‌رمای گونجاو و پووناکی پتویست و دایین کردنی بە‌پێوه‌به‌ری بە‌تواناو دانه‌ی شارە‌زا بە‌براری دەررونی مندال و دە‌ست نیشانکردن و چاره‌سه‌ر کردنی هە‌ندیک له‌گرفته‌کانی مندال.

بیگومان له‌زۆریه‌ی وولاتانی جیهان به‌م شیوه‌یه‌ باخچه‌ی ساوایان ده‌که‌نه‌وه‌ و پۆ‌ژ له‌دوای پۆ‌ژ گه‌شه‌ی پێ‌ دده‌ن، به‌لام به‌داخه‌وه‌ له‌لای ئیمه‌ باخچه‌ی ساوایانیش وه‌ک زۆریه‌ی بواره‌کانی تری ژیان شیرازه‌ی تیک چووه‌، له‌گه‌ڵ ئە‌وه‌شدا به‌و توانا که‌مه‌ و بارودۆخه‌ ناله‌باره‌ی هه‌مانه‌ ده‌توانریت به‌پێ‌ی توانا خزمه‌ت به‌مندالانمان پیشکه‌ش بک‌ریت و که‌میک له‌ئازارو گرفته‌کانیان که‌م بک‌ریته‌وه‌ و قه‌ره‌بووی مندالانی خیزانه‌ هه‌ژارو قه‌ره‌بالغه‌کان و ئە‌و مندالانه‌ی که‌دایکیان کار ده‌که‌ن یان نه‌زان و که‌مه‌ترخه‌من و په‌روه‌رده‌یان هه‌له‌یه‌، بک‌ریته‌وه‌.

ده‌توانین به‌کورتی گ‌رنگی باخچه‌ی ساوایان له‌م حالانه‌ی حواره‌وه‌دا کۆ‌یکه‌یفه‌وه‌:-

(١) لایه‌نی جه‌سته‌یی:

له‌به‌رئە‌وه‌ی باخچه‌ی ساوایان چه‌نده‌ها جۆ‌ر یاری و ئامرازی یاریکردنی تێدا‌یه‌، ئە‌وه‌ ده‌توانیت خزمه‌تیک‌ی گه‌وره‌ له‌لایه‌نی جه‌سته‌یی‌وه‌ به‌مندالان بگه‌یه‌نیت که‌ده‌بیته‌ هۆ‌ی گه‌شه‌کردن و به‌هێزکردنی ماسولکه‌و ئە‌ندامه‌کانی له‌شی و ووروزاندن و پیش‌خستنی هه‌سته‌وه‌ره‌کانی، که‌له‌وانه‌یه‌ ئە‌م شارە‌زایی و یواری جووله‌یه‌ له‌ژینگه‌ی خیزانی زۆ‌ر مندالدا نه‌بیت.

(٢) لایه‌نی کۆمه‌لایه‌تی:

کاتی‌ک مندال له‌باخچه‌ی ساوایان تیکه‌ل به‌مندالانی تر ده‌بیت له‌پ‌ریگه‌یان‌وه‌ خه‌بری نۆ‌رداب و نه‌ریت و به‌های کۆمه‌له‌که‌ی ده‌بیت، هه‌روه‌ها تۆ‌وی گ‌یانی ب‌رایه‌تی و هاوکاری

و یەكسانی لەدل و دەروونیدا دەچیندری و لەگۆشهگیرى و تاكایەتى و خۆپەرستى
پزگارى دەبێت و نقد پەوشتو شارەزایی نازە لەمنداڵانى ترەو و غیر دەبێت و بۆلى
كۆمەلایەتى خۆى دەناسیت و دەو ئامادە دەكریت بۆ قوتابخانەى سەرەتایى و پزگارکردنى
لەگرتنى خۆسازاندن.

(۲) ۷ یەنى ژیری:

مەدال لەباخچەى ساوايان لەپێگەى یاریکردن و گۆردانى و سرودو چیرۆك و
حیكایەتەو و نۆر شارەزایی و زانیاری غیر دەبێت و زمانى پاراو دەبێت و ژمارەى
ووشەكانى زیاد دەبێت و هەلەكانى بۆ راست دەكریت و دەو یادکردنەو و ئاگادارى و چلو
نۆ بپین و خەو و خەيالى بەهیز دەكریت و شارەزایی هەندىكە لەدیاردەكانى ژيان
دەبێت.

(۱) لایەنى هەلچرونى:

مەدال لەپێگەى یاریکردن و تىكەلاو بوونی مندالانى ترو گێڕاندنەو و چیرۆك و
گۆردانى و سرود و ووتنەو و لەنقد گزێى و هەلچرون و خەم و خەفەت پزگارى دەبێت،
لەواى ئەگەر ئەو ژینگەى نەبێت ئەوا گزێى و خەم و خەفەت و هەلچروەكان تووشى
نقد گرت و گزێى دەروونى بکەن.

شایەنى ئاماژە بۆ كردنە كەبیرۆ ئەخشیو سەرەتای دامەزراندنى باخچەى ساوايان
دەكریتەو و بۆ قەبلەسوف و زاناپانى وەك بىستالونزى و فەوبلى ئەلمانى. (الألوسى،
۱۹۸۳، ص ۱۱۰-۱۱۸).

چۈنيتتى گەشە كىردى زىمانى مىندال
بىنە ما قىيۇنۇزىيە كانى زىمان
تىۈرمىكانى ۋەزگىرتىن ۋ قىيرىۋونى زىمان
چى گەشەى زىمانى مىندال دوا دەخات ؟
قۇناغە كانى گەشە كىردى زىمانى مىندال

چۆنیەتی گەشه کردنی زمانی منداڵ

زمان گەرەستەیی سەرەکی پیش گەوتنی گشت گەل و نەتەرەکانە. تازە گەرەووی
 پۆشەبیری، ئامرازی گوزارشت کردن و تی گەیشتنی نێوان تاکەکانی کۆمەڵە، بنەمای
 هاوسۆزی و بیری و پیوەری پتەوکردنی پەڕەندییە کۆمەڵایەتیەکانە و کاریگەرییەکی
 نەدریشی لەسەر گەشه کردنی بیروبووش و هەزی مەوقە هەبە، بەلگەش ئەوەیەکی
 (دەتوانرێت بپار لەسەر زیرەکی لەرێگی دەولەمەندی پان هەژاری زمانیوە بدرێت)
 (مەسور ١٩٨٢، ص ١٠٤). گەواتە زمان گرنگیەکی لەپاوە بە دەری لەژیانی مەوقە
 هەبە و تەنها مەوقەیشە کە دەتوانێت زمان بەمانا بەرەراوانەکی بەکار بهێنێ و
 لەبەر ئەوەی گەلانی خوار حەقی جیا بکاتەوە.

زمان وەک پەڕە و ئاشکرایە لەژمارەیک دەنگە پێک هاتووە و بەپێی یاسا
 پێمانی تایبەتی کالای مانای بەبەلاید دەبەدرێ و لەرێگە یەو تاکەکانی کۆمەڵ
 لەبە کتێری تێدەگەن و گوزارشت لەحەزو ئارەزووی بیرو بۆ چوونە کانیان دەکەن.

بنەما فسیۆلۆژیەکانی زمان

زمان و قسەکردن وەک هەمو دیاردە مەوقایەتی و دەروونیەکانی تر بنەمای
 فسیۆلۆژی و بایۆلۆژی تایبەتی خۆی هەبە و لەرێگی ئەو ئەندامانەو زمان بەرجەستە
 دەبێت و تایبەتەندیی مەوقە دەردەکەوێت، زیاتر لەکۆتەندامێک بەشداری بەرەم
 هێانی زمان و قسەکردن دەکەن، لەپێشەوای هەموو شیان کۆتەندامی دەمارێ ناوەندییە
 کە کۆتەرۆلی کارو قەرمانی نەدریشی کۆتەندامەکانی تری مەوقە دەکات، کۆتەندامی
 هەناسەدانیش دیوهم کۆتەندامە کە بەشداری دروستکردنی دەنگەکانی لەرێگی دابین
 کردنی هەوا بەرێژەییەکی گونجاو دەکات. دەبێت ئەوەشمان لەیاد نهێت کە کۆتەندامی
 هەناسەدان ئەرکی سەرەکی گواستەوای ئۆکسیجینە لەدەرەوای لەش بۆ خوێنی مەوقە

و دهراويشتنن ديوهم ٽوڪسيدى ڪاريون نه بڻ دهروهدي لهش، بهلام هاريهشي لهپروسى قسه ڪردن يا دروست ڪردن دهنگ ڪاريكى لاهه ڪيه. بهلام بهپلهي به ڪم ڪونهنداسي دهماري ناوهندي بهرپرسياره لهپروسى قسه ڪردن و نووسين و لهيه ڪه گهيشتن. له ڪونهنداسي دهماري ناوهنديش ميشڪ بهتايبهتيش تويكل و پهرددي ميشڪ بهرپرسياري به ڪه من له زمان. ميشڪيش (الدهاغ) له دوربهش پيڪ هاتوره (نيوهي لاي راستو نيوهي لاي چهپ).

نهوهي تاوه ڪو ٽيسا زانلوه نهويه ڪه نيوهي چهپي ميشڪ بهرپرسياره لهجو لهو چالاڪيه ڪاني نيوهي راستي لهش، بهلام نيوهي راستي ميشڪ ڪونترولي جو لهو چالاڪيه ڪاني نيوهي چهپي لهش ده ڪات. وه ڪه ده ڪه وتوره نيوهي چهپي ميشڪ زال به سهر زقربهي ڪارو قهرمانه ڪاني مرقدا. ههريه ڪيڪ له دو نيوهه ڪي ميشڪ لهريگه ڪه چهند پيچ و چال و خوارو خيچه ڪوه دابهش بوون بڻ چوار بهش (فصوص) وهه به ڪه پان ڪارو قهرمان و تايبهتمه نديتي خوي ههيه، هه نديڪ لهو به شانهي ميشڪ تاسه تن به زمان و پروسى قسه ڪردن له وانه ناوچهي رولاند (مطقة رولاند) ڪه تايبهت به جو لهي نه ندهامه ڪاني زمان و قسه ڪردن. ههروهه ناوچهي (بروڪا) ڪه پزيشكي فهره نسي (بروڪا) له سالي (۱۸۶۱) دوزيه وهه ده ڪه ويته پشت ڪوي ڪه چه په وه بهلام ٽوزيڪ بڻ پيشه وه (الحمداني، ۱۹۸۲، ص ۷۲-۷۴)

بروڪا نه خوشيڪي هه بو ڪه تواناي قسه ڪردن نه مابوو، دواي مرهني نه خوشه ڪو له ڪولينه وهه توچ توچ ڪردن ميشڪي ده ڪه وت ڪه نهو جيگايه ٽيسا ناو ده برت به ناوچهي بروڪا، له ڪار ڪه وتوره هيج روليكي نه ماره. ههروهه دواي (۱۰) ده سال له دوزينه وهه ڪي بروڪا، (فرنڪه) اي زانا گهيشته نهو راستيهي ڪه نه گهر پهرددي ميشڪ له بهشي چهپي (الصدعي) ڪه ده ڪه ويته زير ناوچهي بيستنه وهه، تووشي له ناو چوون بيت، نهو ڪاته نهو ڪه سهي تووشي نهو نه خوشيه دهبي، تواناي تيگه يشتن و زماني قسه ڪردن تاييت، بهلام زماني نووسيني وه ڪه خوي ده ميته وهه (الحمداني، ۱۹۸۲، ص ۷۴-۷۵).

چاران زاناکان له وېروایه‌دا بوون کله‌شه‌کانی نیوه‌ی چېپ په‌گسټاتو به به‌شه‌کانی نیوه‌ی راستی میشک. په‌لام دهرته‌جای توپیرینه‌وه‌کانی میشک که‌یشته‌نو وراستی‌ای که جیوانی له‌نیوان به‌شه‌کانی م‌ردو نیوه‌ی میشکدا ه‌یه، یو نمون به‌شی (الصدغی) (temporal lobe) که رولی گرنگی ه‌یه له‌زماندا، به‌شه‌ک‌ی نیوه‌ی میشک‌ی لای چېپ که‌وره‌تره له‌به‌شه‌ک‌ی نیوه‌ی میشک‌ی لای راست. که نه‌مه‌ش بۆته هوی نه‌وه‌ی که نیوه‌ی چېپی میشک زیاتر زال بیت و رولی ه‌ییت له‌که‌شه‌کردنی زمان (یرسف، ۱۹۹۰، ص ۱۶۵). هر نه‌مه‌ش بۆته هوی نه‌وه‌ی که زوږبه‌ی تاکه‌کانی کۆمه‌ل راسته‌وانه‌بن وده‌ستی راستیان په‌کارب‌ه‌یتن یو نووسین و ژماره‌یه‌کی که‌میش چېپه‌وانه‌بن وده‌ستی چېپیان په‌کارب‌ه‌یتن یو نووسین.

وه‌رگرتن و فیربوونی زمان

له‌نه‌جای زیان له‌ناو کۆمه‌لدا و تیکه‌لو بوون به‌تاکه‌ک‌ی، منډال فیری زماں ک‌ل و نه‌ته‌وه‌ک‌ی ده‌بیت و پوځ له‌دوی پوځ ژماره‌ی ووشه‌کانی زیاتر ده‌بیت و شماره‌زایی دهریاره‌ی ریزمان و پیکه‌اتوره‌کانی زمان په‌یدا ده‌کات. زوږ به‌لگ‌ی زیندووش ه‌یه، نه‌و راستیه ده‌سه‌لم‌ین که‌گفت و گزو قسه‌کردن له‌گ‌ل منډال خیراتر فیری زماڼی ده‌کات له‌وه‌ی نه‌ها هر گوږی‌یستی زمان ببیت و نه‌و به‌شداري تیدا ده‌کات.

مشت و مړو بگړو به‌رده‌یه‌کی زوږ له‌نیوان زاناکاندا ه‌یه دهریاره‌ی چوښه‌تی فیربوونی زمان له‌لایه‌ن منډاله‌وه هر زاناو فوتا‌بخانه‌یه‌کی دهریونی یو چرونی تایبه‌تی خوی ه‌یه له‌و باره‌یه‌وه، په‌لام تاوه‌کوو نیستا په‌کالا نه‌مۆته‌وه و هیچ زاناو فوتا‌بخانه‌یه‌کی دهریونی نه‌یتوانیوه به‌سه‌رکه‌وتوانه چوښه‌تی فیربوونی زمان لیکه پداته‌وه و شماره‌زای ه‌مو لایه‌نه جیا‌جیا‌کانی ببیت. له‌گرنگ‌ین تیوره‌کانی لیکدانه‌وه‌ی چوښه‌تی فیربوونی زمان نه‌مانه‌ی لای حواره‌ومن:—

(۱) تيقۇرە بايۇلقۇرئەكان:

ژمارەيەككە لە زاناكانى لەو ھېوايەدان كە ئامادەباشى و توانستى فيريوونى زمان بۇ بۇ ماوە و پەمەكەكانى پىش لەدايكە بوون دەگەرئەتەو. چۆمىسكى (chomsky) يەككە لەلایەنگرانى ئەم تېۋرە و لەو پاوە پەدايە كەمىندال پىش ئەوئە لەدايكە بېيت، توانستىكى لەبن نەھاتووى بۇ فيريوونى زمان ھەيە، كە ئەويش لەريگە پىكھاتووەكانى كۆئەندامى دەمارى ناوہ ندىيەو ھەرچەستە دەبىت. ھەرۋەھا لىننېرگە (Lenneberge) لەو بارەيەو دەلەيت (توانستى موقۇف بۇ بەرھەم ھېنانى زمان و تىگەيشتن، يەككە لەخاسيەتە بۇ ماوەيەكان و زمان پىشت بەكۆمەلىك ئەندامى بايۇلقۇرئە زۆر ووردو خاوەن كارو ھەرمانى تاييەتى دەبەستەيت لەوانەش - كۆئەندامى قسەكرىن، مەلبەندەكانى مېشكە، كۆئەندامى بېيستن... ھتە - وە زانائى ئاۋ براۋ ئامازە بۇ ئەو دەكات كە ھەموو مىندالائى جېھان بەپئىي يەكە شىۋاز و ياساۋ رېزىمانتىكى ھاۋيەش فيرى زمان دەبن و يەكە ئاستىش لەخۇ دەگىرت، ھەرچەندە ژىنگە و بارودۇخى ژيانىشيان جىاۋازە، ھەموو مىندالائى جېھان لەدەۋرەبەرى مانگى شەش (۶) دەست دەكەن بەھات و ھاۋارو گرو گال و لەپىش كۆتائى سالى يەكەمى ژيانياندا يەكەم ووشە فير دەبن و قسەي پى دەكەن (ھرمز، ۱۹۸۹، ص ۴۷).

لایەنگرانى ئەم تېقۇرە دەلەين، ھەموو مىندالەيكە ئىتر لەھەر چ كات و شويىنەيكە بېت، ئەو لەريگەي ژمارەيەككە دەنگى دىيارىكراۋەو بەپئىي رېساۋ رېزىمانتىكى نىمچە ھاۋيەشەو فيرى زمان دەبىت و ھەر لەريگەي ئەو كۆمەلە دەنگە بى مانايەو ژمارەيەكە ووشەي لەبن نەھاتووى واتادار دروست دەكات. لەلایەكى تىرشەو ھەموو مىندالائى جېھان بەشىۋەيەكى سەرنج رلكىش و لەكاتىكى دىيارىكراۋدا، دەتوانن فيرى چەندەھا رېزىمان و ياساۋ زۆر ئالۇزى رمان بېن. ئەمانەو چەندەھا بەلگەي تر دەھىننەو بۇ سەلماندنى ئەوئە كە بەپەلەي يەكەم بۇ ماوە و پەمەكەكانى بەرپىسيان لەفيريوونى

رمان، بەلگه‌کابیش به‌کورتی نه‌مانه‌ن (۱- په‌یوه‌ندییه‌کی پختو هه‌یه له‌نیوان زمان و لایه‌نی فسیۆلۆژی. ۲- زمان به‌پێی ی خشته و کاتیکی دیاریکراو گه‌شه‌ده‌کات. ۳- نۆز به‌زه‌حمه‌ت ده‌توانریت گه‌شه‌کردنی زمان به‌هسته‌ینریت. ۴- ناتوانریت زمانی مرقف بیجی له‌مرقف فیری هیچ بوونه‌وه‌ریکی تر بکیریت ۵- پنه‌ماو پریمان و پریمسا ساره‌کیه‌کانی زمان له‌نیوان هه‌موو گه‌ل و نه‌ته‌وه‌کاندا هاویه‌شه (کلاس، ۱۹۸۴، ص ۱۰۸-۱۱۰).

(۲) تیۆری فیریوون:

به‌پێی ئەم تیۆره، زمان وه‌ک هه‌موو په‌وشت و هه‌لس و که‌وته‌کانی تر، له‌ریگی پاداشته‌و دووباره‌بوونه‌و پامینه‌وه‌ گه‌شه‌ده‌کات و مرقف فیری ده‌بیت. به‌پای (سکر)، منداڵ کاتیکی فیری گروکال و یاریکردن به‌ده‌نگه‌کانی ده‌بیت، له‌و کاته‌دا دایکان و باوکان و که‌سانی تری چوارده‌وری منداڵ، له‌ریگی پیکه‌نین و زه‌رده‌خه‌نه‌و له‌په‌وش گرتن و ماچ کردن و لاوانده‌وه‌و پازی بوون، پشتگیری هه‌ندیک له‌ده‌نگه‌کانی منداڵ ده‌کات و ژماره‌یه‌کی تری ده‌نگه‌کانی پشت گوی ده‌خه‌ن. ئەمه‌ش ده‌بیته‌ هۆی نه‌وه‌ی منداڵ ته‌ها نه‌و ده‌نگه‌ و ووشانه‌ دووباره‌ بکاته‌وه‌ که‌ که‌سانی چوارده‌ورو دایکه‌ و باوکی پێی بین خۆشه‌و پاداشتی ده‌کات، ئەمه‌ش مانای نه‌وه‌یه‌ که‌ منداڵ له‌سه‌ره‌تا‌دا چه‌ند ده‌نگی لایه‌لای هه‌ر له‌خۆیه‌وه‌، که‌ هیچ مانایه‌کی نیه‌ به‌کارده‌هێنی، ئینجا له‌ریگی هاندای که‌سانی چوارده‌ورییه‌وه‌، هه‌ندیک له‌و ده‌نگانه‌ به‌رده‌وام دووباره‌ ده‌کته‌وه‌و پۆژ له‌دوای پۆژ فیری ده‌نگه‌ و ووشه‌کانی تر ده‌بیت و دووباره‌و چه‌ند باره‌یان ده‌کاته‌وه‌. هه‌روه‌ها واز له‌و ده‌نگه‌ و ووشانه‌ ده‌هێنی که‌که‌سانی چوارده‌ور پێی ی پازی نابن و پشتگیری نا‌کەن.

له‌ئهم‌جای ئه‌وه‌ی که‌ ئەم تیۆره‌ نه‌یتوانیوه‌ به‌سه‌رگه‌توانه‌ هه‌موو لایه‌کانی پرسی فیری بوونی زمان لێک بداته‌وه‌، پۆیه‌یوه‌ی کۆمه‌لیک په‌خه‌نه‌و پلار نیکرێن

بۆتهوه، به تاییهتی له لایه ن (چومسکی) زاناوه، که ده لیت تیۆری فیرکردن ناتوانیت وه لای ئه م پر سیا ره ی خوار ه وه ب داته وه :-

ئه گه ر مندا ل له ریگه ی لاسایکردن و سه رنج دان و پا داشته وه هه مو و وشه و رسته و ده سته واژه کان فیر ده بیت، ئه ی چۆن زۆر جار مندا لان فیری زۆر و وشه و رسته و ده سته واژه ی تازه ده بن که له فهرهنگی گه ره کانه نین؟.

(۲) تیۆری لاسایکردنه وه (التقلید) :-

به پای زانایانی ئه م تیۆره، مندا ل له ریگه ی لاسایکردنه وه ی گه ره کان و که سانی چواره و وریه وه فیری زمان ده بیت. واته کاتیکه باوک و دایک و که سانی چواره وه ی مندا ل قسه له گه ل به کتری و له گه ل مندا ل ده کن، ئا له و کاتانه دا مندا ل سه رنجی ئه و که سانه دا ده دات و هه ول ده دات وه که ئه وان ده نگ و وشه و رسته کان دووباره بکاته وه و پۆژ له دای پۆژ و شه و رسته ی تازه له و که سانه وه فیر بیت. به لام ئه م تیۆره ش که مر کور تی زۆری تیدا به، چونکه زۆر جار مندا ل لاسای گه ره کان ده کاته وه و گو ی بیستی قسه کانیا ن ده بیت، به لام کاتیکه ئه و مندا له قسه ده کات، ده بینین و وشه و رسته ی گه ره کان وه که ئه وان تووتی ئاسا دووباره ئا کاته وه، به لکو ده ست کارییا ن ده کات و به شیوه یه کی نو ی دایا ن ده پرێته وه جیاوا ز له و شیوه ی که گو ی بیستی بو وه ئه مه ش مانای ئه وه یه له کاتی فیربوونی زماندا، چه ند میکانیزم و توانستیکی تر له پال لاسایکردنه وه دا به شداری ده کن، که تیۆری لاسایکردنه وه ئاماژه ی بۆ نه کردوون و نه یترانیوه دیاریا ن بکات، له لایه کی تریشه وه مندا ل ناتوانیت نه نانه ت لاسای رسته و ده سته واژه کانی خو شی بکاته وه.

(۴) تیۆری زانینی (النظرية المعرفية) :-

جان پیاجیه به پیشه وای ئه م تیۆره داده نریت و له و بر وایه دایه، که توانا و لیها تووی جان فیربوونی زمان، له ریگه ی کارایکردنی نیوا ن مندا ل و ژینگه که په وه گه شه ده کات، واته

هنگاوې كاني فيريون

زمان و چوڼيه تي گهشه كړېني توپيزه وېي زور د دربارې به نه نجام گه په ندر او
 [د درنه نجامي همور توپيزه وړكان ټماژ به ټوړه دهكې، كه منډال په كهم چار فيري
 ناوړكان دېبېت، به تاييېه تي نه وانه ي كه له چوارې دورې منډال و پوزانه منډال له پريگي
 ه سته وړه كانيه وړه پويې پويان دېبېت وړه وړه (بابه، دايه، داده، پشه، ټاو، نان، حام،
 دم، لوت، چاي، سهر، ته له فزيقن... هتد) دواي ټوړه به ماوړه يه كي زور ټينجا ده توانېت
 فيري كردار (فعل) بېبېت و به كاريان بېبېنې، هروړه ها له دورې دورې كوتايي سالي
 دوړه م، بړ په كهم چار ده توانېت راناو (ضمير) به كار بېبېنې و وورده وورده گهشه دهكات،
 تا له كوتايي سالي ستيهم دهكات تروپكي راناوړكان. په كهم چار راناوړه ه سته
 پيكاوړكان فير دېبېت دواي ټوړه به ماوړه يه كه ټينجا فيري راناوړي ناديار دېبېت]
 (الشماخ، ۱۹۶۷، ص ۱۵۵). هروړه ها توپيزه وېي (شريف، ۱۹۸۷، ص ۹۲) كه له سهر
 سهرمايه ي زمانې منډالني كورد كراوړ ټماژ به همان د درنه نجام دهكات، كه له سهدا
 (۸۸٪) سهرمايه ي زمانې منډالني كورد ناره، له سهدا (۱۰۲۹٪) ووشه كاني تريان
 كرداره. بېگومان فير بووني ووشه وړه ټماژو د سته وړه كان په يوړندي به قورسي
 و سوكي ديار و ناديار پيانه وړه يه، منډال له سهره تاي فيريونې زماندا فيري ووشه وړه پسته
 سووكه كان دواي ټوړه ش قورسه كان دېبېت، په كهم چار فيري ماناي ټوړه شتانه دېبېت
 كه له پريگي ه سته وړه كانيه وړه دركي پتېدهكات و دويان ناسپته وړه دواچار ټوړه شت و
 چه مكانه ي كه ناديار و اتادار (معنوي) رووتن.

هر له بهر ټوړه شه كه منډال په كهم چار فيري ناو دېبېت، دواي ټوړه كردار،
 له بهر ټوړه ي كردار له دوولايه ټوړه جياوازه له نوي په كهم كات له كرداردا هيه (ټيستا،
 رايوړدو، داهاتو) به لام له تاودا نيه، دووړه مېش روودان له كرداردا هيه (پوړيشتن،
 خواردن، بړدم، گرتم... هتد) كه گورانكاري له حاله تيكه وړه بړ حاله تيكي تر دېبېت به لام
 ټم پوړدانه ش له تاودا نيه، كه واته فيريونې كردار گرانه و كاني زورې دېبېت و

به‌یوه‌سته به‌گه‌شه‌کردنی ژیری و کۆشه‌ندامی ده‌ماری ناوه‌ندییه‌وه، له‌به‌رئه‌وه فیربوونی
 دوا ده‌که‌وێت، وه‌هه‌مان شتییش له‌کاتی فیربوونی راناو و نامرازه‌کاندا (حرر و الحو
 والمطف) دووباره ده‌بیته‌وه. ده‌روون زانی ئه‌مریکی (جیزل) (Gesell)
 توێژینه‌وه‌یه‌کی له‌سه‌ر فیربوون و وه‌رگرتنی زمان به‌ئه‌نجام گه‌یاند. له‌ژگی
 چاپێکه‌وتن له‌گه‌ل ژماره‌یه‌ک له‌دایکان و بارکان و پیشاندانی کۆمه‌لیکه‌ وینه‌ به‌م‌دالان و
 داواکردن لێ یان که‌ناری ته‌و وینه‌ و شتانه‌ بلێن که‌ پیشانیان ده‌دات. دوا‌ی کۆکردنه‌وه‌ی
 زانیارییه‌کی زۆر، گه‌یشته‌ ئهم ده‌رئه‌نجامانه‌ی خواره‌وه‌:-

ته‌مه‌نی م‌دال	دیارده‌کانی زمان
١ مانگ	زهرده‌خه‌، که‌که‌م، قاقالیدان، دروست کردنی ده‌نگ له‌ژگی ده‌مه‌وه
١ مانگ	گه‌ر گال، قسه‌کردن به‌چه‌ند ب‌رگه‌یه‌که‌، پیکه‌نین به‌چه‌ند ده‌نگ و وینه و بیگاریک
١ مانگ	فیربوونی وشه‌ی دایه‌، داده‌، وه‌که‌ به‌رپه‌رچدانه‌وه‌یه‌کی ته‌و ووشانه‌ی که‌گرن بیستی ده‌مت
١٢ مانگ	تیگه‌یشتنی هه‌ندیکه‌ وشه‌ و قسه‌ی ساده‌، ده‌رپ‌ینی نوو ووشه‌ له‌گه‌ل ده‌روو وشه‌ی بابا، دادا، حوا‌افیزی و بای بای به‌ده‌سته‌کانی
سال و نیویک	گوتن و ده‌رپ‌ینی (ه) وشه‌ یان زیاتر، تیگه‌یشتنی پرسیاره‌ ئاسانه‌کان، نامژه‌کردن بۆ لووت، چاوه‌کان، قژ (پ‌رچ)، توانای سوپاس کردن و وه‌لامدانه‌وه‌ی سلوکردن
٢ سالان	به‌کاره‌ینانی رسته‌ به‌تایبه‌تی رسته‌ ئاسانه‌کانی، ناو تانی شت و کله‌و په‌له‌کانی چوارده‌وه‌ی وه‌که‌ (کلیل، ده‌رگا، کات ژمیر) جیاکردنه‌وه‌ی هه‌ندیکه‌ (حروف جر)
٣ سالان	فیربوونی به‌کاره‌ینانی راناو، کاتی رابووردو، کۆکردنه‌وه‌، ناو تانی سێ شت له‌و وینه‌ی که‌ پیشانی ده‌دریت، گه‌راندنه‌وه‌ی گورته‌ چیرۆک، جیاکردنه‌وه‌ی هه‌ندیکه‌ که‌رسته‌ و پیت (ادوات و حروف)
٤ سالان	ناسینه‌وه‌ی جیاکردنه‌وه‌ی چوار که‌رسته‌ (ادوات)، به‌کاره‌ینانی هه‌ندیکه‌ وشه‌ بۆ وه‌سف کردن، له‌گه‌ل پ‌یناسکردنی ته‌و ووشانه‌ی به‌کاری ده‌هینی وه‌که‌ چه‌ل بۆ ب‌رین، کوه‌سی بۆ دانیشتن، تێ گه‌یشتنی سێ (٣) وشه‌ یان زیاتر له‌وله‌ی که‌ پیشانی ده‌دریت. (حلیل، ١٩٨٦، ص ٦٤-٦٥).

چي گهشه زماڼي منډال دواډه خات؟

زور له نه خاځامي توپيزينه وهكان ټامازه بڼه وه دهكهن كه زور هوكار هه په دهبيت
هوي دواكه وټني گهشه ئاسايي زماڼي منډال، له وانه:—

(۱) په له كړدني دايك و باوكه:—

زور له دايكانو باوكان، پيش شهوي منډاله كانيان بگه نه ته معني قسه كړدن، زور
له منډاله كانيان دهكهن بڼه شهوي زور قسه بگهن، بهلام له بهر شهوي له لايه ني
بايولوزييه وه شه منډاله به ته واوي گهشه نه كړدوه و مهلبه نده كاني قسه كړدن
له مېشكدا كه م و كورتيان تيدايه و دهنگه څ و ماسولكه كان نه گه يشتوونه ته ئاستي
پټويست، منډاله كه ناتوانيت وهك پټويست و به پي ځي دل و خواستي دايك و باوكي
قسه بگات و تووشي سه رنه كه وټن دهبيت و دواچار دورنيه باوه پي به خوي نه بيت و
به چاوي سووكه سه پري خوي بگات، هه روه ها شه سه رنه كه وټنه دهبيت (مايهي
توپه ببون و بيزاري شه منډالانه و شوق شيكي گوره له دږي زمان و قسه كړدن به رپا دهكهن
و نورنيه له ته معني ئاسايي قسه كړدنيشدا مان بگرن و قسه نه كهن وهك به رپه رچدانه وه
و ناره زايي كه بڼه شه په له كړن و زوره ملي يه دايك و باوكيان ته نانه تړنگدانه وي
خراپيشي دهبيت له سه ر قوتاغه كاني داهاتوي شه منډاله، زور چار به شداري گفټ و گزور
قسه كړدن ناكهن و كه م دور گزوه گير دهبن (منصور، ۱۹۸۲، ص ۱۵۲).

(۲) ناخاوتن به دور زمان:—

شه منډالانهي كه له سه رته ئاي ژيانه وه خپري دور زمانيان دهكهن، له داهاتوودا زه روه دور
زياتيكي گوره له سه رمايهي زمانيان دهكهن وټ (چونكه ناتواني به ته واوي خپري هه روه دور
زمانه كه بين، بهلكو به نيوه چلي و ناتواوي خپري شه دور زمانه دهبن، شهويش

له شه نجای شه وهی هه ریه که له زمانانه ده بن به کۆسپ و پرگر له به رده م فیریوونی نهواری زمانه که ی تر، چونکه هه زمانه تاییه تمه ندیتی و خاصیه ت و سیقاتی خوی هه به کهوا له منداله که ده که ن که له کاتی قسه کردندا تیکه لاویان بکات و به ئاسانی لیکیان جیانه کاته وه (منصهر، ۱۹۸۲، ص ۱۵۲) راستیه کی به لگه نه ویسته که موقوف هیزو تواناو ژیری تاییه تی خوی هه به، نه گهر بق به ئاکام گه یاندنی یه که کارو هه زمان ئاراسته کرا، نهوا زیاتر سه رکه و تن به ده ست ده هیئتی له وهی که دابه ش بکریت به سه ر نوو یان زیاتر له کارو هه زمانیکه، ئینجا له به رته وهی نهو مندالانه ی که له یه که کاتدا فیری دوو زمانیان ده که ن یان زمانی ماله وه یان جیاوازه له گه ل زمانی خویندنو ده ره وه یان، نهوا ناچار ده بن که نهو هیزو تواناو ژیرییه ی هه یانه دابه ش بکه ن به سه ر نهو دوو زمانه دار وه که نهو منداله فیری زمان نه بن که هه موو هیزو تواناو ژیری ئاراسته ی یه که زمان ده کاتی فیری ده بیت.

(۲) هه ژاری ژینگه ی مندال:-

نه گهر ژینگه ی کۆمه لایه تی و روشنبیری مندال هه ژار بیت و که رهسته و ئامرازو هۆکاری تاییه ت به گه شه کرنی زمانی مندالی تیدا نه بیت، نهوا مندال وه که پویست فیری زمان نابیت. بق نمونه نه گهر دایکو باوک که مدوو بن و هانی مندال نه ده ن و هه له کانیان بق راست نه که نه وه ئامرازه کانی راگهیاندن و یاریکردن له مالد نه بیت، نهوا دورینه منداله کانیان تووشی دواکه و تنی زمان بین و زمانیان پاراو دهوله مه ند نه بیت و له کاتی قسه کردندا تووشی نقد هه له بین.

قوتناغه کانی گه شه کردنی زمان

زمان نهو توانست و ئاماده باشیه به که موقوف له به و نه وه ره کانی تر جیاده کاته وه نهو سه رووی و تاییه تمه ندیتییه ی پی ده به خشیت و له شه نجای بوونی

بىنەماي جەستەيى و فسيۇلۇژى پىشكەوتوو، زمانى وەك كەرەستەيەكى پىشكەوتوو دانىسقا بۇ خۇي پاوران كىردوو. زمان دور قەرمان و كارى سەرەكى ھەيە، يەكەمىيان نى كەيشنن و كارلىككردنى كۆمەلەيتە لەنتوان تاكەكانى كۆمەلدا، قەرمانى دورەمى كەرەستەيەكە بۇ دەرھىتان و دەرپىنى بىرو بۇچوونەكانى مرقۇ، واتە ئەگەر زمان نەبوايە تاكە نەيدەتوانى بەو شىوہى ئىستاي لەگەل تاكەكانى تىرى كۆمەلەكەى لىكە تىپكەن و كار لەيەكتىرى بكن، ھەرەھا بىرو بۇچوونى زىرەكەيەكەى ھەر لەنتوان كاسەى سەرىدا دەمايەوہو نەيدەتوانى گوزارشتيان لى بكات و بىانھىتتە دەرەوہ.

ھەموومان دەزانين كە ھەر گەل و نەتەرەيەكە زمانى تايىبەتى خۇي ھەيە، بەلام سەرەلدانر گەشەكردن و قۇناغەكانى لەنتوان ھەموو گەلانى جىھاندا چوون يەكن و يەكە رىچكەو بىنەماي تايىبەتى خۇي ھەيە، دەرەونزانەكان لەئەنجامى توپىژىنەوہكانىانەوہ گەپشتە ئەو دەرەنەنجامەى كە گەشەكردنى زمانى مندال بەم قۇناغانەى خوارەوہدا تىكەدەپرەيت:-

(۱) قۇناغى ھاوار كردن:

يەكەم چار ھاوار كردنى مندال دياردەيەكى بايەلۇژى پووتەو پەيوەندى بەھىچ شتىكى ترەوہ نىە وەكە ھەندىك كەس لەو بارەپرەدان كە ئەو ھاواركردنە دژى لەدايكە بوونەو ناپەرەزايىيە بۇ ھاتنە ناو ئەم ژيانە ترسناك و دژوارەو مانەوہيە لەناو مندالدىنى ئارامو پر لەكامەرانى. ئەوہى راستى بىت ھەموو مندالانى جىھان ھەر يەكسەر دراي جىايوونەوہيان لەدايكيان ھاوارىك دەكەن، ئەوہش دەكەرىتەوہ بۇ ئەو ھەوايەى كە بۇ يەكەم چار دەچىتە ناو بۇرى ھەناسەو سىەكانىەوہ.

بىگومان ئەو ھاواركردنە بەرپەرچدانەوہى ئاسايى و بايەلۇژى لەشە بۇ ئەو ھەوايە، ھاواركردن لەسەرەتاي زياندا پىرۇسىيىكى ئۆتوماتىكەو لەژىر كۆنترۆل و ويستى مندالدىنيە، بەلام وورەدە وورەدە بۇژ لەدواى بۇژ دەگۇرەيت بۇ پىرۇسىيىكى ويستى و مندال كۆنترۆلى دەكات و لەكات و شوينى پىويستدا مندال بەئارەرووى خۇي

به کاری دههینیت و دههیت به نامرازیکی راگه یاندن له نیوان نه وو کهسانی چوار دههیدا به تاییه تیش دایکو باوگه. بق نمونه، کاتیکه برسی یان تینووی دههیت یان دههست به بازار یان خوی ته دهکات، مندال هاوار دهکات و دایک فریای دههکویت و له بارودوخه نااساییه بزگاری دهکات، ته نانهت دایک دوی چهند جاریکه و شاره زایی پهیدا کردن جوی هاوار کردنه که ده ناسیتته وه، بق نمونه مندال کاتیکه برسی دههیت هاوار دهکات که جیاوازه له و هاواری که بق بازاره یان بق خو پیس کردنه، واته زمانی مندال له قوناغه دا هاوار کردنه وه له همان کاتدا نه و هاوار کردنه دههیت به هوکاریک بق دههیز کردن و راهینانی دههگه ژیکان.

۲) قوناغی گروگال:

دوی ماوهیه که دهنگه و هات و هاواری مندال له هاوار کردن و قیزه قیزه وه دهگودریت بق گروگال، نه وهی گرو گال له قوناغی پیشوو جیاوه کاتوه نه وهی که له قوناغی گروگالدا دهنگی مندال و هاوار کردنه که ی جوره پهم (ایقاع) و ریک و پیکیه کی موسیقی له خوی دهگریز تام و چیرو خوشیه که به مندال و کهسانی چوار دههیدا دههات، به کهم جار به چهند دهنگیکی لایه لاو ته م و مژاوی دههست پیده کات دوی نه وهی بیته کان چهک ره دهکن، به کهم بیت که مندال دههتوانیت دههی بیریت، نه و پیتانه به که په یوهندیان به ده م و لیوه وه هیه، چونکه مندال به ناسانی دههتوانیت زال بیت به سار جورله و به کارهینانی هردوو لیوه کانیوه له نه نجامی پرؤسیسی مژین و ملچ ملچ و قوتدانه وه، به کهم پیتیش بریتیه له (ب)، دوی نه وه نه و پیتانه دههده که ویت که په یوهندیان به به کارهینانی دانه کانه وه هیه وه که (د) و (ت) دوی نه وهش نه و پیتانه دههده که ویت که په یوهندیان به لروته وه هیه وه که (ن) و (م)، به م شتیره به پیتکان به که له دوی به که سه وز دههین و باخچه ی زمان دههوله مهند دهکن، تا دواهمین جار نه و پیتانه ی که په یوهندیان به بین میچی دهه و تورگه وه هیه دههده که ون وه که (ک) و (ج) و (ق) و (ع).... هتند.

۳- قوناغی لاسایکردنه‌وه:-

دوای پینچ مانگی منداڵ ده‌چپته قوناغی لاسایکردنه‌وه، له‌م قوناغه‌دا منداڵ له‌لایه‌که‌ی تاق و چپژ له‌و پیت و ده‌نگه‌ی که له‌قوناغی گه‌وگاڵدا فیری بووه ده‌بینیت، له‌لایه‌کی تریشه‌وه لاسایی قسه‌و گفتی که‌سانی چوارده‌وری ده‌کاته‌وه، به‌م شتیه‌یه منداڵ کاتی که گوی له‌ده‌نگی خۆی ده‌بیت و پینه‌کانی دووباره‌و سێ باره ده‌کاته‌وه و قسه‌ی دایک و باوک و خوشک و برا ده‌لێته‌وه، تاق و چپژیکێ زۆری ده‌ست ده‌که‌ویت، پاداشت و پشتگیری دایک و باوکیش نه‌وه‌نده‌ی تر هانی ده‌دات بۆ فیریوونی پیت و وشه‌ی زیاتر:

منداڵ کاتی که (دا) یان (با) یان (ما) دووباره ده‌کاته‌وه تاق و چپژ وه‌رده‌گریت له‌لایه‌که‌ی تره‌وه وشه‌کانی (دادا) یان (بابا) یان (ماما) په‌یدا ده‌بیت، چونکه منداڵ کاتی که یاری به‌پیته‌کان ده‌کات، وشه‌ دروست ده‌بیت بۆ نمونه منداڵ (دا) دووباره ده‌کاته‌وه و لاسایی خۆی ده‌کاته‌وه دوای چه‌ند جار دووباره کردنه‌وه‌ی دا دا دا دا وشه‌ی (دا دا) ده‌بیسترت، هه‌روه‌ها به‌هه‌مان شتیه به‌نیسه‌ت یا با با با وشه‌ی (بابا) وه‌پیتی ما ما ما وشه‌ی (ماما) ده‌بیسترت، ئیتر له‌م کاته‌دا دایک و باوک و که‌سانی تری چوارده‌وری منداڵ شاگه‌شکه ده‌بن و ده‌لێن منداڵه‌کانمان فیری (دا دا) و (با با) و (ما ما) و بووه، که‌له‌راستیدا منداڵ هیچ مانایه‌کی نه‌و وشاته تازانیت له‌م قوناغه‌دا.

٤) قوناغی ماناو واتا پیدان:-

منداڵ له‌م قوناغه‌دا فیری مانای وشه‌کان ده‌بیت، له‌قوناغی لاسایکردنه‌وه‌دا منداڵ ده‌لێت ماما، بابا، داده به‌مێ نه‌وه‌ی مانایان بزانیت، به‌لام له‌م قوناغه‌دا له‌ته‌نجامی پابه‌ند بوون و هاوکات و شوینی وشه‌و نه‌و شته‌ی گوزارشتی لێ ده‌کات منداڵ فیری

ماناي شەكەن دەپىت، بىز نەمۇنە كاتىكە داپكە دەردەكەپىت و بەمىندال دەلىن ئەو
 داپكە، وەكاتىكە خورشەك دەردەكەپىت دەلىن ئەو دادەيە كاتىكە باوك دەردەكەپىت
 دەلىن ئەو بابەيە بەم شىرەيە مىندال بۆڭ لەدواي بۆڭ قىرى ماناي روشەكەن دەپىت،
 مەرجەندە يەكەم چار ئەو مانايە دەدات بەھەمرو ئەو بابەتەنەي دەكەنە خانەي ئەو
 مانايەرە.

بىز نەمۇنە مىندال كاتىكە قىرى بابە دەپىت، ئىتەر بەھەمرو پىاويكە دەلىت بابە
 ھەروەھا بەھەمرو كچىك دەلىت دادە يان دايە... ھتە، بەلام وورە وورە ئاوي
 ئەوانىش قىردەپىت و ھەر شەنە لەشۋىنى خۇيدا بەكار دەھىنى. مىندال لەسالى يەكەم
 ئىپادىد، ناتوانىت رىستەبەكار بېيىنى، بەلكو لەجىياتى رىستە تەنھا روشەيەك بەكاردەھىنى
 و بەو روشەيە كوزارشت لەرستەيەك دەكات و جىگەي رىستەيەكى بۆ دەگىرتەو، كە بام
 قۇناغە دەلىن قۇناغى روشەي رىستەي (مرحلة الكلمة الجمالية)، بۆ نەمۇنە كاتىكە مىندال
 دەلىت (ئەو) مەبەستى لەو روشەيە ئەوئەيەكە (تەنۋومە و ئاوم دەوي) بەلام ناتوانىت
 ئەو رىستەيە بلىت لەبەرئەو تەنھا يەك روشەي (ئەو) بەكاردەھىنى ھەروەھا كەدەلىت
 (تۆپ) ماناي ئەرەيە (ئەو تۆپەم بەدەي يارى پى دەكەم) بەلام لەبەرئەوئەي تۈنەي
 ووتى ئەو رىستەيە نىيە لەبەرئەو تەنھا دەلىت (تۆپ)، بەلام لەسەرەتاي سالى
 دىۋەمى تەمەنى بەدواۋە دەتوانىت دور روشەي سى روشەي... ھتە بەكار بېيىنى
 يەكەمجار مىندال تەنھا ئەو بەكاردەھىنىت دواچار كىدار، چۈنكە ئەو ئاسانئەو ۋەك كىدار
 (رەۋنا) و (كاتى) تىدا نىيە.

دوله مەندى و مه ژاړى زمانى مندال

نهم هؤكارانهى لاي خواره وه كار له گهشه كړدن و پاراوى و دوهله مەندى زمانى مندال دهكەن:-

(۱) ته مەن:-

تامنډال ته مەنى زياتر بيت، نه وه نده سهرمايهى ووشه و زمانى زياتر ده بيت و ده توانيت زياتر زال بيت به سهر ريزمان و ژمارهى ووشه كان و چونه تى دهرېرېتياڼ. و ته مندالى (۲) سى سالان زمانى دوهله مەندى پاراوتره له مندالى (۲) سوو سالان، بېگومان نه مەش ده گه پته وه بى پەيوه ندى به ييزى نيوان ته مەن و پيگه يشتن و كاملى، به تاييه تى پيگه يشتن و كاملى كونه ندى قسه كړدن و زمان و ژيرى و زياد بوونى شاره زايى و زانيارى مندال.

(۲) ته ندروستى:-

نهم مندالهى ته ندروستى باش بيت و به رده وام نه خوښ و لاواز نه بيت، نه وا چالاكى قسه كړدن و ياري كړدنى به ووشه كانى زياتر ده بيت و دواچارىش زمانى پاراوتر ده بيت، به لام نه گهر به رده وام نه خوښ و په ككه وته و گم جووله يوو نه و كاته ناهه تى قسه كړدن و ياري كړدن به ووشه كانى تابيت و زياتر سهرقالى جهسته و بارى ته ندروستى ده بيت و سهرمايهى زمان و پاراوى و كه مندالېكى ناسايى تابيت.

(۳) توخم:-

دهرنه نجامى توپږينه وه كان ناماژه بى نه وه دهكەن كه گهشه كړدنى زمانى كچ له كچ خيراتره به تاييه تى له پينج (۵) سالى په كهدا، هه روه ها ژمارهى نه و ووشانهى كه كچ ده يرانيت زياتره له ژمارهى نه و ووشانهى كه كچ ده يرانيت و پرستى كچ دريژ تره له و پرستانهى كه كچ به كارى ده مينى.

(۴) زىرەكى:

پەيۋەندىيەكى پىتە ھەيە لەنىۋان زىرەكى و تواناي زمان و دەۋلەمەندى، دەرگەشۋە
ئەو مىندالەنى زۆر زىرەكە و بلىمەتن زووتر غىرى زمان دەبن و زمانىشيان زۆر پارو
دەۋلەمەندىرە لەمىندالى ئاساسى، ھەروەھا مىندالى ئاساسى گەشەكردنى زمانى خىراترە
لەگەشەكردنى زمانى مىندالى گەمژەو دەبەنگە و دواكەرتو، بەلام ئەمە ئەۋە ئاگەيەننى
كە ھەر چ مىندالىك كەم و كورتى لەگەشەكردنى زمانىدا ھەبو ئەۋە دەبەنگە و گەلخۇبە.
بەلكى كۆمەلىك ھىكارى نەھەيە كەكار لەزمان دەكەن بىچگە لەزىرەكى.

(۵) زىنگەي كۆمەلايەتى و پۇشنىبىرى:

بىگومان ئەو مىندالەنى لەزىنگەيەكى كۆمەلايەتى و پۇشنىبىرى پىشكەوتوودا دەزىن.
زمانىيان پاراوترو دەۋلەمەندىرە دەبىت لەو مىندالەنى كە لەزىنگەيەكى دواكەوتوودا دەزىن.
لەبەرئەۋەي زىنگەي كۆمەلايەتى و پۇشنىبىرى پىش كەوتو زىاتر ھانى مىندال دەدات و
ئاكەكانى ئەو زىنگەيە بەردەوام نەۋنەي زمان پاراۋى دەبن بۇ لاسىيكرەنەۋەي
مىندالەكانىيان و ھەلەكانى زمانىيان بۇ پاست دەكەنەۋەو بەپاستى غىرى پىزمانىيان دەكەن
و ئامرازەكانى پاگەياندن و خۇ پۇشنىبىرى كەردنى ۋەك پەراۋ گۇقارو پۇژدەۋ پادىز
تەلەفزىقۇ... ھتە. زىاتر لەزىنگەي كۆمەلايەتى و پۇشنىبىرى پىش كەوتوودا ھەبە
دەبىتە ھۇي دەۋلەمەندى زمانى مىندالەكانىيان بەلام زىنگەي دواكەوتو زمانى مىندال
دەشپوئىنى و پىشنىگىرى و ھانى مىندال نادات و ھەلەكانى بۇ پاست ئاكەنەۋەو نەۋنەي
ھەلە دواكەترو دەبن بۇ مىندالەكانىيان.

قۇناغەكانى گەشە كۆرۈن لىلەي نەرىكسۇن

نەرىكسۇن يەككە لىلە كەلە زانايانەي كە ھەۋلى داۋە پىرۇسەي گەشە كۆرۈن و بىياتانەي
 كەسايەتى مەۋق بەسەر ھەشت قۇناغدا دابەش بىكات، ھەر قۇناغەو خاسيەت و سىماتى
 تاييەتى خۇي ھەيەو دەبىت بەبناغە بۇ قۇناغى دواترو ھەندىك گىرقتى تاييەتى خۇي
 ھەيەو بىرېن و سەركەۋتېن بەسەر گىرقتەكانى لىلە قۇناغەدا دەبىت بەھۆكارىكى يارمەتيدىر
 بۇ پەرىنەو بۇ قۇناغىكى تر، بەلام سەرنەكەۋتېن بەسەر گىرقتەكان و ھەرس نەكردى
 پىنداۋىستىيەكانى ھەر قۇناغىك دەبىت بەكۆسپ و رىگر بۇ قۇناغەكانى تر ھەرچەندە
 تىۋرەكى نەرىكسۇن رەگۇ رىشەو سەرچاۋەي لىلە قۇناغەكانى شىتەل كۆرۈنەۋەي دەروۋى
 فرۇيدەۋە و مەگىرتوۋەو كارىگەرى لىلە تىۋرەي بەسەرۋەيە، بەلام نەرىكسۇن
 بەسەرگەۋتوانە بەرگ و كالتى رۇشنىرى و كۆمەلەيەتى بەبالايدا بىرېۋە رۇلى ھۆكارى
 رۇشنىرى و كۆمەلەيەتى ۋەك (فرۇيد) پىشت گوى نەخستوۋە، بەپىي راۋ بۇچۈنەكانى
 نەرىكسۇن لىلە مىندالەي كە رەۋىشت و رۇلى پۇزەتىقانە بىت لىلە قۇناغەي كە پىايدا
 تىنەپەيت، لىلە مىندالىكى ئاسايى و دوور لىلەگىرقتى دەروۋى دەبىت. قۇناغەكانىش
 لىلەمانەي لىلە خوارمۇن؛

۱- قۇناغى بىرۋا بەخۇبۇن لىلە بەرانىەر بىرۋا بەخۇنەبۇن؛

يەكەم پىكەتەي كەسايەتى سەركەۋتوۋ ھەست كۆرۈن بەخۇدو بىرۋا بۇنە پىن،
 گۇنجاۋترىن كاتىش بۇ چاندى تۇۋى بىرۋا بەخۇبۇن لىلە تاغ و دل و دەروۋى مىندالدا سالى
 يەكەمى زىيانەتى. گەشە كۆرۈن بىرۋا بەخۇبۇن پەيۋەستە بەپەيۋەندى نىۋان مىندال
 كەسانى چۈر دەۋرى بەتاييەتتىش دايك لىلەسانى يەكەم، لىلەگەر مىندال لىلە قۇناغى
 شىرەخۇرىدا ھەستى بەدلىيائىي و ئارامى كۆرۈۋ تىرېۋو لىلەشىرى مەمكى دايكى و ھەستى
 بەباۋەشى گەرم و سۇزۇ خۇشەۋىستى كۆر، لىلە تۇۋى بىرۋا بەخۇبۇن و ھەست كۆرۈن
 بەدلىيائىي لىلەناخىدا سەۋز دەبىت، بەلام لىلەگەر مىندال لىلە قۇناغەدا تۈۋىش بىزراۋى

لێدان و سووکایەتی پێ کردن و پشت گۆی خستن بوو. ئەکاتی شیرخواردندا هەستی بەدنیایی و ئارامی و خوشەویستی و سۆزی دایک و کەسانی چواردەموری نەکرد، ئەوا تۆوی بڕوا بەخۆنەبوون و گومان و دوودنی ئەناخیدا دەچیندری و بڕوای ئەک هەر بەخۆی بەئکو بڕوای بەکەسانی تریش نابێت وە نموونەش زۆرە کە بتوانن لەمیانەیانەوه هەست بەبڕوا بەخۆبوونی منداڵ بکەین، بۆ نموونە ئەگەر منداڵ بڕوای بەخۆی ببێت ئەوا لەدەمووبەری مانگی چوارەمی ژيانیدا، کاتێک برسی دەبێت و لەهەمان کاتدا گۆی بیستی پێیهکانی هاتنی دایکی دەبێت، ئەوا یەكسەر نیشانهی کامەرانی و دلخۆشی ئەدەم و چاویدا دەرەمکەوێت و پێش بینی ئەو دەمکات کە کەسێک هەلی دەگرێت و خواردنی دەدات و لەبرسیهتی رزگاری دەمکات، ئینجا دووبارەبوونەومی ئەم شارمازییه (واتە برسیتی ئینجا خواردن، بزرگاربوون لەگرژی و برسیتی، هەست کردن بەتیری و کامەرانی) و لەمنداڵ دەمکات کە بگاتە ئەو رایی کە ئەو جیهانهی ئەو تیایدا دەرژ جیهانیکی پڕ لەکامەرانی و دنیاییه (جابر، ١٩٧٧، ص ٥٣) ئەبەرئەوه زۆر گرنگە کە دایک لەم قوناغەدا ناگای لەمنداڵەکە ییت و نەهیلێت هەست بەبیزاری و بێ بەش بوون بکات و سۆزو خوشەویستی پێوێستی پێ بدات و پەيوەندی مرقاڤە ییت لەگەڵیای نەهیلێت هەست بەترس و تەنیاپی و دوودنی بکات، بۆ ئەومی تۆوی بڕوا بەخۆبوون ئەباید سەوز ببێت و بەسەرکەوتوانە بگۆزێتەوه بۆ قوناغی دووهەم.

٢- قوناغی هەست کردن بەسەریه خۆیی ئەبەرانبەر هەست کردن بەشەرم و گومان:

دەبێت منداڵ لەم قوناغەدا هەست بەسەریه خۆیی بکات و لەشەرم و گومان کردن لەخودی خۆی دووربخرێتەوه. راینانی منداڵ لەسەر پرۆسەی دەرهایشتن و رزگاربوون لەپاشەبۆ. گەورەترین دەرڤەتە بۆ منداڵ کە لەمیانەیهوه ڤیری سەریه خۆیی و پشت بەستن بەخۆ دەرکێت، ئەلای زۆریهەمان ناشکرایه کە شیناۆو جۆرهکانی راینانی کۆمەلایهتی جۆراوجۆردو ئەکۆمەلگایهکەوه بۆ کۆمەلگایهکی تر دەرگۆڤرێت تەنانەت لەهەمان کۆمەلگادا لەچین و تۆزیکەوه بۆ چین و تۆزیکێکی تر دەرگۆڤرێت ئینجا ئەگەر

پروسه‌ی راهیتان له‌سەر رژگاریوون له‌پاشه‌پو نه‌رم و نیان و له‌سەر‌خو‌بوو، دو‌رو‌بو
له‌تون‌دوتیرێ و لی‌دان و سو‌کایه‌تی پێ‌کردن، نه‌وا من‌دال به‌شی‌وه‌یه‌کی راست و دروست
گه‌شه ده‌کات و هه‌ست به‌سه‌ربه‌خو‌یی خو‌دی (الاستقلال الذاتی) خو‌ی ده‌کات، به‌لام نه‌گه‌ر
پروسه‌ی رژگاریوون له‌پاشه‌پو توندوتیرێ له‌خو‌ی گرت و من‌دال له‌میان‌ه‌یه‌وه ترو‌ش
سو‌کایه‌تی پیکردن بوو، نه‌وا هه‌ست کردن به‌شه‌رم و گو‌مان له‌دل و ده‌روونی نه‌ر
من‌دالانه‌دا دروست ده‌بیت و به‌رده‌وام له‌گازاند‌مو ره‌خه‌و سو‌کایه‌تی و پلاری کۆمه‌ل
ده‌ترس و گو‌مان له‌توانست و خو‌دی خو‌یان ده‌که‌ن. له‌به‌ره‌نه‌وه زۆر پێ‌ویسته که خیزان
بو‌ارو ژینگه‌ی له‌بار بو‌ نه‌و من‌داله به‌کۆله‌ی به‌خو‌لقینێ تا‌وه‌کو هه‌ست به‌سه‌ربه‌خو‌یی خو‌ی
بکات، نه‌ویش له‌ژینگه‌ی نه‌وه‌وه که مافی نه‌وه‌ی هه‌بیت به‌سه‌ربه‌ستی بیت و بچیت و
هه‌لسیت و دانیشیت، نه‌و خوارده‌ی چه‌زی لێ‌ده‌کات بی‌خوات، هه‌روه‌ها نابیت له‌خری که
بکریته‌وه‌و خاله لا‌وازم‌کانی به‌دی‌ار بخریت یان زیاده‌ پێ‌ویست گه‌وره بکریت، نه‌گه‌ر
من‌دال نه‌و بو‌ارانه‌ی بو‌ ره‌خسا نه‌وا وه‌ک تاکیکی سه‌ربه‌خو‌ هه‌لس و که‌وت ده‌کات و به‌رو‌ی
به‌خو‌ی ده‌بیت و له‌گو‌مان و شه‌رم و را‌پایی رژگاری ده‌بیت و به‌سه‌رکه‌وت‌وانه هه‌نگاو ددیت
بو‌ چوونه ناو قونا‌غی سینه‌می ژیا‌نی

٢- قونا‌غی ده‌ست پێ‌شخه‌ری و له‌خو‌بیه‌وه له‌به‌ران‌بهر هه‌ست کردن به‌گونه‌ :

له‌م قونا‌غه له‌سانی سینه‌مه‌وه تا‌وه‌کوو پێ‌نجه‌م ده‌خایه‌تیت، له‌م قونا‌غه‌دا من‌دال زۆر
ره‌وشت و هه‌لس و که‌وتی گ‌رنگ هێ‌رده‌بیت، له‌وانه چو‌نیه‌تی هاو‌کاری کردن له‌گه‌ل
که‌سانی تر، چو‌نیه‌تی بون به‌پاشکۆ یان به‌سه‌رکرده، ده‌ست کردن به‌زانین و دۆزینه‌وه‌ی
ژینگه‌که‌ی، هه‌وڵدان بو‌ زāl بوون به‌سه‌ر نه‌ندامه‌کانی له‌ش و جو‌وله‌کانی نه‌گه‌ر من‌دال
له‌سه‌ر نه‌و هه‌لس و که‌وتانه‌ی سه‌رمه‌و پاداشت و هاندرا، نه‌وا خاسیه‌ته‌کانی ده‌ست
پێ‌شخه‌ری و له‌خو‌وه‌ی (المبادأة والمبادرة) له‌لا دروست ده‌بیت و رو‌ژ له‌دو‌ای رو‌ژیش گه‌شه
ده‌کات و له‌دا‌هاتو‌دا ده‌بیت به‌بنا‌غه‌یه‌کی پته‌و بو‌ که‌سایه‌تی من‌دال، به‌لام نه‌گه‌ر رێ‌گه‌
به‌ربه‌ست و کۆسپ و ته‌گه‌ره له‌به‌رده‌م من‌دال و نه‌و ره‌وشت و چالاکیانه‌ی سه‌رمه‌و‌دا دانراو

بهردهوام ټیگه یه ندرا که نهو له هه موو کارو چالاکیه کانیدا هه نه یه نهوا و مک تاکیکی غه مبارو دلته نگ گه شه دهکات و تووی هه ست کردن به گونا هو شهره مزاری له ناخیدا ده چیندري (جلال، ۱۹۸۵، ص ۱۷۶).

مندال له ریگه ی لاسایی کردنه وهی گه وره کان زور رهوشت و سیفاتی کومه له که ی فیرده بیت و له میانه یانه وه هه ست به بوونی خوی دهکات. هه ر له م قوناغه دا ویزدان و مک هیزکی دموونی ناوکی دروست ده بیت و نیتر مندال پایه ند ده بیت به بریارو هه ره شه کانی ویزدان و جیگه ی ترس و هه ره شه ی دایک و باوک و هیزی دمرکی بو ده گریته وه، له به رنه وه زور گرنگه که یوار به مندال بدریت و له سه ر چالاکی و کرداره کانی هان بدریت و زور به که می نازارو سزا له ته کیدا به کار بهیندري، هه روه ها ناییت ریگه ی پیش برکیی لیبگریت. له م قوناغه بو مندال زور ناسک و شوقه چونکه نه گه ر له م قوناغه دا نه ی توانی شارمزی روئی خوی بیت و زانیاری ته وای دمرباری هه ندیک له چالاکی و کارو فره مانه کانی داهاتووی ده ست نه که وت، نهوا ناتوانیت له قوناغه کانی داهاتوودا به سه ر کوسپ و گرفته کانیدا زال بیت و ته م و مزی ترس و شهرم و گونا ه چواره دوری ده گریت له به رنه وه زور پیویسته که هه ست به ده ست پینشخه ری و له خووه به ردهوام له ناخیدا په ره پیندريت و ژینگه ی گه شه کردنی بو دابین بکریت.

۴- قوناغی هه وولدان و به ناکام گه یانندن له به رانه بهر هه ست کردن به که می؛

له م قوناغه ده که ویته ناو قوناغی چوونه قوتا بخانه ی سه رتهایی واته له ته به نی شه ش سالیه وه تاوه کو سه رتهای قوناغی هه رزداري به ردهوام ده بیت، له م قوناغه دا مندال فیری نه وه ده بیت چون ریزو خوشه ویستی که سانی تری ده ست بکه ویت له به رنه وه ی ده توانیت به ره می هه بیت نه ویش له ریگه ی سه رکه وتنی له فیربوونی خویندنه وه نووسین و بیرکاری، یان کاتیک به ره میکی ده ستی ده بیت، نه گه ر خیزان و قوتا بخانه توانیان ژینگه ی له بارو گونجاو بو سه رکه وتن و هه وولدان و به ناکام گه یانندن چالاکیه کانی مندال

بسازنن و پاداشت و پشتگيريان کړن، نهوا هه ست کردن به هه ولدان (الاجتهاد) و به ناکام گهيانن (الانجاز). له لای دروست ده بڼت، به لام نه گهر نه بيان توانی و منډلان له ريگه پانده تووشی نازارو بينزاري و سر نه که و تنی يه ک له دوای يه ک بوون نهوا تووی هه ست کردن به که می له نا خياند ا ده چيندری و گيانی هه ولدان و به ناکام گهيانن له دروونياندا له ناو ده بریت.

نه گهر قوناضی پيشو به پله ی يه که م خه وو خه يال و زينده خه ون بوو بڼت نهوا منډان هه ون دمات له م قوناعه دا نهو خه وو خه يالانده ی له کارو کردارتيکی واقيعی و پراکتیکی بهرجه سته بکات، که واته زور پيوسته که ژينگه ی له باری بو بخوئقيندرې. ئينجا به گهر منډان له ناو خيزاندا به باشی په رومردو ناماده نه کرا بو چوونه قوتا بخانه ی يان ژينگه ی قوتا بخانه هاندر نه بوو بو منډان و خه زوو ناره زووه کانی قيرنه کرد، يان له سارده ستی ماموستا تووشی نازارو سوکايه تی پيکړدن بوو، يان بهرنامه و پروگرامه کانی قوتا بخانه له سهر و ناستی توانای منډانه و بوو، له نه نجامی نهو هؤکارانه ی سهره و تووشی سر نه که و تن و پشت گوی حستن بوو، نهوا تووشی هه ست کردن به که می ده بڼت و دوورنیه له داهاتووشدا تووشی زور گرفتې دروونی و کومه لايه تی و رهوشتی ناکومه لايه تی بڼت، به لگه ش بو نهو قسانه ی سهره و (يادگارو نوو سراو مکانی لاساره کانی که نامازه بو نه و ده کن که ژيانی قوتا بخانه يان ناخوش بوو ماموستا کانيان له ته کياندا باش نه بوون و وهک هاورپکاني تريان له خویندندا سرکه و تنيان به ده ست نه هيتاوو له دره و دی دیوری قوتا بخانه زياتر هه ستیان به دنيايي و کامه رانی کردووه، له بهر نه و و وازيان له خویندن هيتاوو) (جابر، ۱۹۷۷، ص ۶۸).

۵- قوناضی هه ست کردن به ناسنامه له بهر اشره تیک چوونی رول:-

له ريگه ی راهينانی کومه لايه تيدوه هه موو کومه لگايه ک هه ونده دات که تاکه کانيان له سهر رولی داهاتوويان پابه يتن و پيشه و کارو خه زوو ناره زووه کانيان بو ده ست نيشان

يەكەن، بۇ ئەمۋالە كۆپ بەشىۋىيەك پەرۋەردە دەكەن جىياۋاز لەكچ، ئەسەرنەۋ بىناغەيەي كە
ئەۋرۇلەي كۆپ پىنى ھەندەستىت لەداھاتوۋدا جىياۋازە لەۋرۇلەي كە كچ پىنى ھەندەستىت.

ئەم ناسنامەۋ دۇزىنەۋىي خودۇ زانىنى رۇلە، بەشىۋىيەكى سەرنج راكىش لەم قۇناغەدا
سەرھەندەدات و ھەرزەكار بەدۋايدا دىگەرېت. ئەم قۇناغە لەسەرەتاي قۇناغى
ھەرزەكارىيەۋە دەست پى دەمكات، قۇناغى ھەرزەكارىش قۇناغىكى ناسك و گىرگە لەزىيانى
مىرۇشدا، لەبەرنەۋىي كۆمەلىك گۇراتكارى فىيولۇزى و جەستەيى و ژىرى و كۆمەلەيەتى و
ھەنچوۋنى گىرگە تىيادا روۋدەدات، ئىنجا ئەگەر كۆمەلەن و دامەزراۋمەكانى لەپىشەۋىي
ھەمۋوشىيان خىزان، ژىنگەي لەبارو دروست بۇ گەشەكردنى ھەرزەكار ئەسازىتن، ئەۋا
ھەرزەكار توۋشى زۇر گىرقتى دىروۋنى و كۆمەلەيەتى و ئابۋورى دەپىت و لەۋانەيە رۇلى
خۇي ئى تىك بچى و ۈمك مىرۇشكىكى بى ناسنامەۋ لاۋازو بى بىنەما ئەكۆمەلەدا بەشىۋىيەكى
سادەۋ لەپەراۋىزى روۋاۋمەكاندا بىزى، بەلام ئەگەر ھەرزەكار ناسنامەۋى تايىدەتى خۇي
ھەبۋو، ۈە زانىشى ئەۋ كىيەۋ رۇل و جىگاو رىگاي خۇي دۇزىيەۋىي پەلەۋ پايدەيەكى لەۋاۋ
كۆمەلەكەيدا ھەبۋو، ھەستى بەسۇزو خۇشەۋىستى كەسانى چۋار دەۋرى كىردۈۋ، دەستەۋ
تاقم و كۆمەلەي خۇي ھەبۋو، شانازى بەچوۋنە ناۋكۆمەلەن و دامەزراۋمەكانىيەۋە كىرد، ئەۋە
ئەۋكاتە رۇلى خۇي و ناسنامەۋى دىزانى و بەسەلامەتى دوۋر لەگىرت و ئەندىشە قۇناغى
ھەرزەكارى دەپىت. بەلام بەداخەۋە ھەندىك جاز ھەرزەكار ئەنە تىجامى ھەندىك ھۆكارى
دەمكى كە ھىچ پەيۋەندى بەتۋانست و لىنھاتۋىي و ناسنامەۋىيەۋە نىد، توۋشى گىرت و
ئەندىشەۋى كۆمەلەيەتى دەپىت و رۇلى خۇي لىتتىك دەچىت و لەۋاۋ كۆمەلەكەيدا ھەست
بەنارامى و دىنبايى ناكات و خۇي بەكەسىكى نامۇ دىزانىت، ھۆكاردەكانىش زۇر ئەۋانە
(توخم، رەگەر، رەنگ، چىن و توۋىزى كۆمەلەيەتى، زەمان، بارى ئابۋورى... ھەتد).

ئىنجا لەھەرچ كۆمەلەكەيدەكە، ھەرزەكار ئەنە تىجامى ئەۋ ھۆكاردەۋى سەرمۈۋە ھەستى
بەنامۋىي و كەمى و خەم و خەفەت و ئازار كىردۈۋ، ئەۋ ھەستەۋى لا دروست بوۋ كە تاكىكى
بىزراۋو پىشت گۆي خراۋو كەم تۋانايە، ئەۋا رۇل و ناسنامەۋى لىتتىك دەچىت و ئىترىيان

هه زمه کاریکي سهره پوو لاسارو شه پخواز یان تاکیکي گوشه گیرو دووره پهریزو هه ببار ده بیت، نه هه ردوو حاته ته که دا ناتوانیت به شینویه کی راست و دروست خوی له ته که کومه له کهیدا بسازینی.

۶- قوناعی هاوکاری و یه کگرتن له بهرانه بر گوشه گیری:

له م قوناعه دا باشتترین بوار بو هاوپییه تی و دوستایه تی و پیک هیئانی خیزان و دوزینه و می هاوسه ری ژیان دهره خسیت و تاکیش خوی ناماده باشیه کی زوری تیندایه بونه ر یه کگرتن و دوستایه تی و هاوپه یمانیتیه نه گهر تاک له قوناعی پینشودا سهرکه وتوو بوو. ههستی به خودی خوی و ناسنامه که ی کردبوو، گوپ و ته گهره نه خرابیتته به رده می نه و به ناسانی ده توانیت نه م قوناعه بپریت، چونکه تاک له وون کردن و دوزاندنی خودو ناسنامه ی خوی ناترسیت، له بهر نه و می ژن هیئان یان شوو کردن یه کگرتنی دوو خود له خودیکی تازمه به بی نه و می هیچ یه کی که له و دوو خوده خویان بدوینن یان له ده ست بدم نینجا نه گهر تاک به سه لاهه تی و سهرکه وتوانه به قوناعه کانی پینشود تینه پهریوو، نه و به رده وام ترسی له ده ست دانی خودو ناسنامه سهر و دلی ده گرتن و سهرکه وتوو نابیت نه هه لبراردنی هاوسه رو دوست و هاوپی، هه ر له بهر نه و هه ته نیایی گوشه گیری و دووره پهریزی بو خوی هه له ده بژیریت (جلال، ۱۹۸۵، ص ۱۷۷-۱۷۸).

روشنیبری و ژینگه ی کومه لایه تی و نابوو ری رولی سهره کی له سهرکه وتن یان سهره که وتن به سهر نه و قوناعانه ی پینشودا ده بینن، نه گهر تاک له کومه لگایه که دا بری به رده وام سهرکوت بکریت و نازادی و سهر بهستی و سهر به خویی زهوت بکریت و هه رده م له ژیر هه رده و چاو سوور کردنه و توندوتیژیدا ژیان به سهر به رییت و بوار ی داهینان و گوزارشت کردن له خودو دوزیه و می ناسنامه ی پینه دریت و گیروگرفتی کومه لایه تی و نابوو ری نه سهر و دلی گرتبی، نه و به هیچ شینویه که نه و که سه مروقیکی سوود به خش و داهینه ر کومه لایه تی و دهر وون دروستی لیدم رناچیت، له بهر نه و نه گهر کومه ل بیه ویت تاکه کاس

ئەزىياندا دەروون ساغ و سەركە وتووېن، دەبىت ئەو كۆسپ و تەگەرەتەي سەرموۋە لەرىگيان لايىمەن و يۈرى گەشە كەردىيان بۇ بىرە خستىن و بەگيانىكى برايانەو دىيەكراسيانە كۆشيان بىكەن.

۷- قۇناغى باوكايەتى و بەرەمەم ھىنان لەبەرەنەرومستان و نەبەكامى:-

مەبەست لەم قۇناغە ھەلگرتى بەرپرسىتى منداڭ بوون و بەخىو كەردىيان و داپىن كەردى پىنداويستىيە گرتەكەكەنەيان و چاودىرى كەردىيان و پىندانى سۆزۈ خۇشەويستىيە بەمنداڭەكان، بەلام ئەو دايك و باوكانەي كە منداڭەكانەيان پىشت گۆي دەخەن و ناتوانن رۆلى باوكايەتى و دايكايەتى بگىرن و ئەزىيانى خىزانەياندا سەرنەكەوتوون، ئەو ئەو جۈرە دايك و باوكانە بەھىچ شىۋەيەك ناتوانن بىن بەكەسىكى بەرەمەم ھىنەرۈ خۇلقىنەر، كە ئەمەش بۇ باش پەرۈمردە نەكەردى ئەو دايك و باوكانە ئە قۇناغەكانى پىشۋتر دەگەرپىتەوۋە (جلال، ۱۹۸۵، ص ۱۷۸) لەبەر ئەۋمى باوكايەتى و دايكايەتى تەنھا ماناي تۈوانى منداڭ بوون نىيە، بەلكو ماناي بەخىو كەردى و پەرۈمردە كەردى ئەو منداڭەكانى گىرانى رۆلى باوك و دايكى راستەقىنەيە، بەلكەي زۆرىش ئەو بارەيەوۋە ھەيە، كە زۆر باوك و دايك ھەن خامون منداڭ بەلام كەمتەرخەم و نەشارەزان و ھەست بە لىپىرسراۋىيەتى ناكەن و ھەست ناكەن كە منداڭەكانەيان ئەمانەتن ئەنەستۈيانداۋ بىياتتەننى كەسايەتەيان ئەركى سەركەيانە. ھۆي سەركەي ئەو سەرنەكەوتەي دايك و باوك دەگەرپىتەوۋە بۇ قۇناغەكانى تر، چۈنكە نەگەر مەۋقۇ خاۋەنى ناسنامەي خۇي نەبىت و بىرواي بەخۇي و تۈانستەكانى بەھىز نەبىت و بەچاۋى گومان و دوۋدلىيەوۋە بىروانىتە خۇدى خۇي و دىيارەكانى ژيان، ئەو بەھىچ شىۋەيەك مەۋقۇكى بەرەمەم ھىنەرۈ خۇلقىنەر ئابىت و بە پىنچەۋانەوۋە ەك منداڭ و ھەزىكار ھەلس و كەوت دەكات و ئەگەل منداڭەكانىدا دەكەۋىتە مەلانى و پىش بىركى لەجىياتى پەرۈمردە كەردن و گىرانى رۆلى باوكايەتى و دايكايەتى، ئىنجا نەگەر بەۋەيەي لەسەرنەكەوتى ئەو دايك و باوكانە بىكۈلىنەوۋە ئەو دەگەينە ئەو بىروايەي كە نەبوۋى ژىنگەي لەبار بۇ گەشە كەردن دەبىتە ھۆي ھەرمەن ھىنان و سەرنەكەوتى مەۋقۇ ئەگشت

نەمانەي سەرموۋ نەو قۇناغانەن كە (نەرك نەرىكسۇنى) زانا دىياری كىردوون و نەو
 پىروايەدایە كە ھەموو مەۋقەنك بەو قۇناغانەدا تىدەپەرىت و ھەر قۇناغىكىش دەپىت
 بەتەواوكەرى قۇناغى پىشوترو بناغەي قۇناغى داھاتوو بەلام ناپىت نەومەن لەپىر
 بېچىت كە ھەموو كات لەتوانادا ھەيە دەلاقەو كەلىنەكانى كەسايەتى تارادەيدەكى باش پىر
 بىرىتەو، واتە نەگەر مەۋقە لەيەكىك لەقۇناغەكانى ژيانىدا تووشى نووقستانى و كەم و
 كورتى بوو نەوا دەتوانىت لەقۇناغەكانى تىردا قەرىمبوى بىكەتەو بەمەرجىك ژىنگەي
 لەبارى بۇ بىخولقېندىرى و بىنەماكانى سەركەوتىنى بۇ داپىن بىكرىت بەلگەي زۇرىش نەو
 بارەيەو ھەيە، زۇرىيەي دەرئە نجامى توپىرئەو ھەكان و لىستى ناوى نەخۇشەكانى پىزىشكە
 دىروونىيەكان نامازە بۇ نەو دەكەن كە زۇر نەو مەۋقە دىروون نەخۇشانەي چاوپىنكەوتىنىن
 لەگەل كراو، دواي ھەولدانىكى زۇرو چاككردنى ژىنگەي خىزانى و كۆمەلەيەتپان، پىش
 كەوتىنىكى باشپان بەدەست ھىناو مو لەپىروا بەخۇنەبوون و رەش بىنى و بىن ھىوايى و
 پاشكۆنى و ھەست بەكەمى كىردن رىزگارىان بوومو رۇژ نەدواي رۇژىش زىاتر گەشەپان
 كىردوۋە.

پىروسىيە فېرېبونى رۇلى كۆمەلەيتى (Gender)

مىندال ئەو رۇزىمە كە ئەدايك دەپىت، ئەپىگە پاهىنانى كۆمەلەيتەدە (التشۈ
الاجمعة) فېرى زۇرىيە داپ و نەرىت و بەھا كۆمەلەيتەكەنى دەكەن. يەككىش
لەگىنگىزىن لايەنە كۆمەلەيتەكەن كە مىندال فېرى دەكرىت رۇلى كۆمەلەيتى (الدر
الاجتماعى).

مەبەستىش ئەرۇلى كۆمەلەيتى ئەو پىروسىيە كە مىندال ئەپىگەيەدە فېرى لەر يىر
باومرو ھەست و سۇزو چالاكىانە دەكرىت كە ئەكۆمەنگاكەيدا گونجاو و شياو بۇ
توخمەكەي، رۇلى كۆمەلەيتى بەچەندەھا شىواز پىناسە كراو ئەوانە :-

۱. فرىمان/ ئەو بىروايە دايە كە رۇلى كۆمەلەيتى بىرىتتە ئەجەزە ئارەزووى تەك بۇنە
بەھاو بابەتەنەي كە گونجاو بۇ توخمەكەي. (Freeman & others ; ۱۹۷۵, P: ۱۰۵)

۲. لىفىتىن/ دەپىت ئەو رەشتەيە كە گونجاو و شياو بۇ توخمىك و ئەھەمان كاتە
ئەگونجاو نەشياو بۇ توخمەكەي تر (Levitin ; ۱۹۷۲; P: ۱۲۰۹).

۳. بارۇن/ ئەو پىروسىيە كە ئەمپانەيەدە مىندالان فېرى ئاسنامەو رۇلى كۆمەلەيتى
خۇيان دەكرىن (Baron ; ۱۹۸۰ ; P : ۲۹۰).

لەبەر پۇشنايى ئەو پىناسانە سەرەو دەگەينە ئەو راستىيە كە زۇرىيە زۇرە
نەندامانى ھەموو كۆمەنگايەك (پىش كەوتوو بىت يان دواكەوتوو)، ئەگەر بەشىۋىيەك
ھەستى بىت يان نەستى (اللاشور)، لەسەر ئەو كۆكن كە دەپىت ھەنس و كەوت و بىر
كردنەو نىرەكان ئەھەندىك لايەنە ئەمپىيەكان جىاوازىن (كونجر، ۱۹۷۰، ص ۲۳۲) بۇ
لەم مەبەستەش زۇر جار پەنا بۇ سزادانى رەشتى نەشياو بۇ توخمى مىندال و پاداشت
كردنى رەشتى گونجاو بۇ توخمى مىندال دەپەن كەواتە مەبەست ئەپىروسىيە فېرېبونى
رۇلى سىكىسى ئەومىيە كە كورۇ كچ فېرى ئەو چالاكى و يارى و پىشەو جل و بەرگانە بىكرىن
كە شىاو و دوستن بۇ توخمەكەيان.

نامرازمکانی فیزی کردنی بۆلی کۆمه لایه تی:

خیزان و دام و دمزگا کۆمه لایه تیه کانی تری کۆمه ل، بهم شینوازو نامرازانه ی خوارمهوه مندال فیزی بۆلی کۆمه لایه تی دهکهن: -

۱. سزاو پشت گوی خستن:

دایک و باوک له سه رهوه کۆکن که ده بێت کۆر و مک توخمی نیر هه لئس و کهوت بکات و رهوشتی پیاوانه بێت و له هه مان کاتی شدا کچ و مک توخمی می بجوولێتهوه، بۆ نهوه ی تاکیکی سوود به خش و دهروون دروست بێت له ناو کۆمه له کهیدا، ئینجا هه رچ کاتی که مندال به پنجه وانه ی نه وه به هاو پینمه رانه هه لئس و کهوتی کردو نه وه سنووره ی به زاند که بۆی دیاری کراوه، نه وه دمکه وێته به ره هه رمشه و سزاو بق و کینه ی دایک و باوک و کهسانی چواردمه ور. بۆ نه وونه نه گه ره کۆر له زۆر هه لئس و کهوتدا لاسایی دایکی کردمه وه، نه وه لینی قبول ناگریت و به ویه به ووی بیزراوی و پشت گوی خستن ده بێته وه. ئینجا له به ره نه وه مندال به ناچار ی و له ترس سزاو نازاری کهسانی چواردمه وری، په نا بۆ نه وه رهوش و بیر کردنه وه و پێشانه ده بات که له گه ل داب و نه ریت و به های کۆمه له کهیی و توخمه که ی خۆیدا ده گونجیت و له و شتانه دوور دمکه وێته وه که له گه ل خاسیه ته کانی توخمه کهیدا (و مک نیر یان می) ناگونجیت.

۲. دهست کهوتنی سۆزو خوشه و یستی:

هاوشان له گه ل سزاو نازار، زۆریه ی دایکان و باوکان په نا بۆ پاداشت کردنی رهوشته گونجاو مکانی منداله کانیان ده بێن، بهم شینوه یه ش مندال له وه تێده مگات، نه گه ره و مک کهسانی سه ره به توخمه که ی خوی هه لئس و کهوت بکات، نه وه سۆزو خوشه و یستی و رهزامه ندی دایک و باوک و کهسانی چواردمه وری دهست دمکه ویت، ئینجا له به ره نه وه مندال

پێویستیەکی زۆری بەسۆزو خوشەویستی و بەزەیی کەسانی چواردەوریەتی، بۆیە زۆر چار
بەناچارى پەنا بۆ ئەو ڕەهەشت و هەنس و کەوتانە دەبات، کە دەبنە مایەى ڕەزامەندى
دایک و باوک، ئەهەمان کاتیشتا ئەو کارو کردەوانە دوور دەکەوێتەوه، کە دەبنە مایەى
ڕەنجاندن و ئەدەست دانى سۆزو خوشەویستی دایک و باوک.

٢. خوختنە شوین:

مەبەست ئەخوختنە شوین (التقصص)، ئەو میکانیزمە دەروونییە، کە لەمیانەیدا،
منداڵ (بیر کردنەوه، هەست کردن و ڕەهەشت و هەنس و کەوتى) کە سێک یان کۆمەڵێکی تر
بەمولکی خۆی و بەخاسیەت و سێفاتی خۆی دەزانێ شایانی باس کردنە کە زۆر چار
خوختنە شوین لەسەر ئاستی نەستی (الاشعور) ڕوو دەدات و تاک هەستی پێ ناکات

منداڵ لەرێگەى خوختنە شوینەوه، زۆر ڕەهەشت و سێفات و خاسیەتی دایک و باوکی فێر
دەبێت بەتایبەتیش (هەى ئەوهیان کە وەك توخمەکەى خۆى وایە)، واتە بەزۆری کۆر
لاسایى باوکی و کچ لاسایى دایکی دەکاتەوهو لەرێگەى خوختنە شوینی ئەوانەوه زۆر شت
لێیانەوه فێر دەبێت. چونکە کاتیەک کۆر لاسایى باوکی دەکاتەوه ئەوا دەبێتە مایەى
ڕەزامەندى دایک و باوک و ئەلایەکی تریشەوه کۆر هەست بەو لێک چوونییەى نێوان خۆى و
باوکی و کچیش بەو لێک چوونییە جەستەییەى نێوان خۆى و دایکی دەکات، کە ئەمەش
دەبێت بە پائەنرێکی تر بۆ ئاسانکردنى پرۆسەى خوختنە شوین.

چۆنیەتى گەشەکردن و دەرکەوتنى رۆلى کۆمەڵایەتى:-

گومانى تیندا نیە کە منداڵ دواى ئەدایک بوون هیچ شتێک دەربارەى کۆمەڵ و دایا و
نەڕیتەکانى نازانیت، بەلام ئامادەباشى ئەودى هەیه کە فێرى زۆربەى دیاردەکانى ژيان و
کۆمەڵەکەى بێت، واتە منداڵ لەسەرەتای ژيانیدا هیچ شتێک دەربارەى پۆل و کالە

قەرىمانەكانى ئازانىت بەلكو كۆمەل و دام و دەرگاكانى (لە پېشەودى ھەمووشيان خىزان) بۇز لەدواي بۇز قىرى دياردمكانى ژيانى دەكەن، يەككىش لەو داواكارىيانە ئەودەيە كە دەپىت مىندال قىرى بۇلى كۆمەلەيەتى خۇى بېيت مىندال قاسالى دووھەمى ژيانى زۇر بەزەجەت دەتوانىت ھەندىك شتى سادە دەربارى بۇلى كۆمەلەيەتى قىر بېيت ھەرچەندە زانىيان (كۆھن و ھاورىكانى) (Kuhn & others ; ۱۹۷۸) لەنە نجامى يەككىك لەتوژىنەومكانىيان گەيشتنە ئەو راستىيە كە مىندالان لەتەمەنى (۲) دوو سالىندا ھەندىك زانىيارى بىنەرەتى دەربارى بۇلە كۆمەلەيەتە گونجاومكانى ئاو كۆمەلەكەيان دىزانى ھەروھە خاتوو (لندا دافىدوف) شى لەو بېروايە دايە كە مىندالانى تەمەن (۲) دوو سالان زۇر شتى (ومك جل و بەرگ و يارى ... ھتە) گونجاو بۇ توخمى خۇيان لە خىزانەكانىيانەو قىر بوون (دافىدوف، ۱۹۸۲، س ۷۶۸).

بەلام گومانى تىندا نىە مىندالى تەمەن (۵) پىنج سالان زۇر شت دەربارى ئەو چالاكى و جل و بەرگ و يارىيانە دىزانىت، كە گونجاو بۇ توخمەكەي (ومك توخمى نىريان مى)، وە لەگەل بەھاو داب و نەرىتى كۆمەلەكەشى دەگونجىت ومك (يارى كردن بەچەك و بووكە شووشە، كەرەستەكانى چىشتخانە، كەل و پەلى درومان كردن، كەرەستەي بىناسازى و خانوو دروست كردن، چاودىرى كردن و بەخىو كردنى مىندالى ساوا، جل و بەرگ لەبەر كردن... ھتە)، نىنجا نەگەر لەتەمەنى (۴-۵) چوار پىنج سالاندا ئەو يارى و چالاكى و كەل و پەلانىيان پىشان بدىرىت و داواي ئەودەيان لىيكرىت كە ھەندىك ھەلبىزىن، ئەوا زۇر بەناسانى زۇر بەيان ئەو كەل و پەل و يارى و چالاكىيانە ھەلدەبىزىن كە گونجاو شىاوو بۇ توخمەكەيان، واتە كۆرەكان ھەز بەدەمانچە و تەنگ و كەل و پەلى بىناسازى و مىكانىكى دەكەن بەلام كچەكان بووكە شووشە و لانك و كەرەستەي چىشت خانەو تەنورەو چاودىرى مىندالى ساوا بۇ خۇيان ھەلدەبىزىن: (Mussen & others ; ۱۹۶۲).

زانیاریه کان لیدل شوې چې دوه دمکمن که ریژمی (۲/۲) تا (۴/۲) سی له سهر چواری منډالان
له تهمه نې (۳) سی سالیډا، ده توانن که توخمی خویان بزانتن که گوايه (کورن) یان (کچ)
وه پرؤسې ناسینی توخم له سهرخویه و ورده و ورده گه شه دمکات. له تهمه نې (۲) دوه
سالیډه ده ست پیندهمکات وه له سی (۳) سالیډا به ورون و ناشکرایي دمردمکه ویت و له تهمه نې
(۵) پینج سالیډا زوربه ی منډالان ده توانن همدوو پوئی بایولوژی و د پرونی نیرو می
له یه کتری جیا بکه نه وه. (Brown, ۱۹۶۴).

بدم شپوهیه منډال فیږی پوئی داهاتووی دمکرنیت و همدوو شیوازیکیښ (لترس و
همدشه و چاو سوور گردنه و پاداشت و هاندان) یو سهرکه ویت و نه و پرؤسې به کار
دهینریت. نا لیږدا پرسیارنیک خوی قووت دمکات وه، نه ویش نه وه یه بوجی همدوو
کومه لگاګان به و شپوهیه گردګی به فیږ بوونی پوئی سیګسی دهمن، باشه نابیت همدوو
توخمه که له زور چالاکی و همدو نارمزودا وک یه کن بن؟ له وده لامي نه و پرسیارده زوربه ی
تاکه کانی نه و کومه لګایانه ده لین، له بهر ژه وده ندي کومه ل و بهر دموام بوونی ژلانی
ناسایډایه که ده بیت همد توخمه کارو چالاکی و همدو نارمزووی تاییه تی خوی ه بیت و
نابیت هیج توخمیک ده ست بخاته کارو فهرمانی توخمه که ی تر، نه گینا شیرازی کومه ل و
خیزان تیک ده چیت، له لایه کی تریشده و بونیادی جهسته یی و فیسولوزی همدوو توخمی
نیرو می له زور لایه نه وه جیاوازن له یه کتری، که نه مدهش بوته هوئی نه وه کی همدنیک
کارو چالاکی بو نیږ گونجاو ترو باشتر بیت وک له می وه به پیچده وانه شه وه.

داسته همدنیک کارو چالاکی و پیشه ی هاویدش له نیوان همدوو توخمی نیرو می دا
هید و له توانای همدوو کیاندا هید بیکه ن، به لام نه وه کی لیږدا مه به ستمانه نه و کارو
پیشه و چالاکیانده که تام و چیژ دهمن به ژیان و بنه ماو بناغی فیسولوزی و د پرونی
تاییه تی خویان هید. جیا گردنه و همدوو توخمی نیرو می و دیاری گردنی پوله کانیان
همد له دواي له دایک بوونه و ده ست پین دمکات، نه ویش به وده کی همد له یه که م بژښ
له دایک بوونی منډالنه و دایک و بوک به دواي ناوی گونجاو و له بار یو توخمی منډالنه کیان

دەگەر ئېن ئەلەي ھەموو شىمان ئاشكرايە كە ئەناو زۆرىيە كۆمەلگەكەنى جىيەندە ناوەكەنى نېرۇ مې ئەيەكترى جىياواژن، ئىنجا دواي ئەو دايەك و باوك و كەسەنى چواردەورى مىندال جەل و بەرگ و يارى تاييەتى و گونجاو بۇ مىندالەكەنىيەن دەكەن، بۇ نەمۇنە ئەگەر كۆر بىت ئەوا جۆرە جەل و بەرگىكى ئەبەر دەكەن و بەشپەيەك پىرچى شەنە دەكەن و دەپارزىنەنەو كە جىياواژ بىت ئە كچ، ھەروەھا دەچن (تەنگ و دەمانچەو ماشىن و خەنجەر. . . ھتە) بۇ كۆر (بۆكە شووشەو لائەك و قاپ و قاچاغ و مل وانكەو دەرزى و دەرزو. . . ھتە) بۇ كچەكەنىيەن دەكەن. بەم شىپەيە وورە وورە خىزان و دام و دەرگا كۆمەلەيەتەكەنى تر، بۇنى سىكسى مىندالەكەنىيەن دىيەرى دەكەن.

گىرەنگى دايەك و باوك ئە پىرۇسەي فېر كەردنى بۇنى كۆمەلەيەتى:

خىزان يەكەم دامەزراو خانەي كۆمەلەيەتە كە بۇنى گىرەنگ ئە پەرورە كەردنى مىندالە دەيىنىت، گومانىشى تىدا نىيە كە يەكەم كەسى گىرەنگ ئەزىيەنى مىندالە دايەك و باوكە، ئەبەر ئەو دايەك و باوك بۇنى گىرەنگ و ترسانكەيەن ئەگەشەكەردنى بۇنى سىكسى مىندالەكەنىيەن ھەيە، چۈنكە ھەر ئەوانن كە دەپن بە نەمۇنەي سەرەكى و زىندو بۇ خۇستەنە شوئىن و لاسايى كەردنەو مىندالەكەنىيەن ئىنجا ئەگەر دايەك و باوك بۇنى خۇيان ئەدەست دابو يان ئەبەر ھەر چ ھۆيەك بىت ئەگەل مىندالەكەنىيەن ئەزىن و دوور بىن لىيەن، ئەوا كەم و كورتى و نووقستەنى زۇر دەكەيەتە كەسايەتى مىندالەكەنىيەنەو، ئەو مى زىاترىش زەرەر بە مىندالە دەگەيەنەن ئەبوونى جىگەرە (بىلەل) بۇ دايەك و باوك ئەكەتى ئەمال ئەبوون و دووركەوتەنەيەن.

بوونى باوك ئەناو خىزانە تەنھا بۇ خۇستەنە شوئىن و لاسايەكەردنەو پىنويست نىيە، بەلكو زۇر زۇرىش پىنويستە بۇ سزادانى ئەو ھەلس و كەوتەندەي كە ئەگەل تۇخى مىندالەكەي ناگونجىت، ئەھەمان كاتىشدا بۇ پاداشت كەردن و ھاندانى ئەو رەوشتەندەي كە ئەگەل تۇخى مىندالەكەيدا دەگونجىت، چۈنكە رەوشتى (كۆرەنە بۇ كچ) و (ژانە بۇ كۆر)

خراپه و دهییت بهرینگر له بهردهم خوسازاندنی نهو جوړه مندالانه دا (الغریب، ۱۹۷۱،
(القیس، ۱۹۸۸) (Lynn, ۱۹۷۸)

دهرنه نجای توښینه وه مەیدانیه کان ئامازە بۆ نهوه دهکەن، که باوک زیاتر له دایک
گرنگی بهرڼی کومه لایه تی وږه وشتی گونجاو بۆ توخمی منداله کانی دمدات، ههروها
سوریش له سهر نه وهی که دهییت منداله کانی وەک گهوره قسه و هه ئس و کهوت بکهن، نه
جوړه مامه نه یه ش باوکان زیاتر له گهل کوربه کانیان په یره وای دهکەن. (Brown; ۱۹۶۴)

له لایه کی تریشه وه (پوسیلی) زانا گه یشته نهو راستیه ی که کار لیککردن (التفاعل)
هاوکاری باوک له گهل نه ندامانی خیزانه که ی پۆلی نیرایه تی کوربه کانی به هیتر دمکان و
فیر بوونی نهو پۆله ش ئاساتر دمکات. (Russell ; ۱۹۷۸). بیگومان نه مه ش دمان
گه یه نیته نهو دهرنه نجامه ی که له مال نه بوونی باوک و دوور که ووتنه وهی له خیزان دهیته
هوی نه وهی که کوربه کانیان به ته وای فیری پۆلی کومه لایه تی خویان نه بن، ئینجا نه گهر
رینکه وتی کرد مندال له گهل نه وه شدا که له باوکی بن به ش بووه، هیچ که سیکی جیگری
باوکی وەک (برای گه وره، خال، مام، باپیر) له مانیشیاندا نه ییت بۆ نه وهی که مینک له خه
و خه فته کانی نه بوونی باوکی بۆ که م بکاته وه، نا له م کاتانه دا زور له منداله کانیان
(به تاییه تی کوربه کانیان) وږه وشتی ژنانه و مینایه تی فیر ده بن، که نه مه ش له داها تویدا
گرقتی زوریان له ناو کومه لدا بۆ دروست دهکەن.

دمرکه و تووه که نهو خیزانانه ی توخمی نیر (باوک، برای گه وره، مام، خال، باپیر)
و مەک نمونه بۆ نیرایه تی کوربه کانیان له ناویاندا نه و بواری کار لیککردنی نیر کانی ش بو
کوربه کانیان نه ږه خساوه، نهوا پۆلی سینکسی کوربه کانیان ده شیوی و پله ی نیرایه تیان که
دهییت و له زور هه ئس و کهوتدا ژنانی ده بن (Hetherington, ۱۹۸۶)

به لام نه گهر جیگری باوک له ناو مالدا هه بوو، نهوا کوربه کان لاسایی نهو جیگری
دهکە نه وو پله ی نیرایه تی و وږه وشتی کوربه کانیان زیاتر دهییت، دهرنه نجای
توښینه و مکانی بیللری زانا (Biller, ۱۹۷۶) نهو راستیانه ی به دهرخست که پله ی

نیرایەتی ئەو منداڵانەی باوکیان نەبوو بەلام جیگری باوکیان هەبوو زۆر زیاتر بوو
 لە پلەی نیرایەتی ئەو گورانەی کە باوکیان نەبوو ئەهەمان کاتیشتا هیچ کەسیکی تر
 نەبوو کە جیگەی باوکیان بۆ بگریتهوه کەواتە کەسانی تری وەک (برای گەورە، مامۆستای
 پیاو... هتد) نەتوانیاندا هەیە هەتدیک ئەو کەلین و دەلاقانەی کە ئەمانی باوک
 دروستیان دەکات پڕ بکەنەوه، ئەبەرئەوه زۆر پنیویستە کە خیزان و کۆمەڵ هەولی
 دۆزینەوهو داوین کردنی جیگر بۆ منداڵەکانیان بڵەن بۆ ئەوهی ئەمانی دایک و باوک
 کەسایەتی منداڵەکانیان تێک نەشکێنێ.

زبانہ کانی فیر نہ ہوونی بڑی کڑمہ لایہ تی گونجاو:-

[illegible]

له لایهکی تریشهوه ههردوو زانیان (سبنس) و (هلمریج) (Spence & Helmreich, 1978) گهیشته نهو دهرنه نجامه ی که په یوه نندیهکی پۆره تیشانه له نوان ههردوو خاسیهت و سیفاتی (نیرایهتی) و (میایهتی) له لایهک و پیزگرتنی خود (احرام الذات) له لایهکی ترموه ههیه، واته نهو کورانه ی که پله ی نیرایهتی و نهو کچانه ش که پله ی میایهتی له لایان بهرزه، نهوا به چاوی دیزو خوشه ویستیهوه سهیری خودی خویان دهکهن به لام نزمی پله ی (نیرایهتی) له لای کوو (میایهتی) له لای کچ، دهبیته هوی نهوه ی که به چاوی نزم و نیگه تیشانه برهوانه خودی خویان : (Massad, 1981)، که نه مهش بینگومان بهنگدانهوه ی خراپی له سهه باری دهروونی نهو که سانه دهبیته و نه داها توشدا کۆمه لیک گرتی دهروونی و کۆمه لایه تیان بو دروست دهکات.

دهرنه نجامی تووژینه وهیهکی زانیان (روس) و (کوهن) (Ross & Cohen), نامازه بو نهوه دهکات، که نهو کورانه ی پله ی نیرایه تیان بهرز بوو زیاتر چوست و چالاک و به توانا تر بوون له هه نهینان و چاره سهه کردنی گیروگرفته کان و زال بوون به سهه ریانداو ههروه ها باشتیش خویان دهسازاند، له گه ن فشار و ناخوشیه کانی ژیان، نهو کورانه ی که پله کانی نیرایه تیان نزم بوون.

دهرنه نجامی نهو تووژینه وانده ی سههرومو چهنده ها تووژینه وه ی تر نامازه بو نهوه دهکهن، نه گه ر تاک نهیتوانی پۆلی کۆمه لایه تی خوی فیر بیت، نهوا دهکهنیته بهر فشارو پلارو تیرو توانجی کهسانی ترو به چاوی نزم سهیری خوی دهکات و بهر دهوام پوره پروی گرتی دهروونی و کۆمه لایه تی دهبیتهوه دوور نیه چهنده ها ناوو ناتۆره و نازناوی ناشیرینی بخرنه پال لهوانه (خوله ژنانی، نه چه ژنانی، له حیزبی یوسفه، نیره کورانی، سهه ر ژنانی، نیره مووک... هتد) دهگیر نهوه ده لاین (خوالی خوشبوو - یوسف - میردی - خاتون - ی برین پیچ نمونه ی پیانوی مال و ژیر دهستی ژن بووه، جا هه ر پیاوێک له سلیمانیدا گهردن کهچی ژنه که ی بوایه، پینان نه گووت له حیزبی یوسفه، نه ویش نه یگووت: خۆ من له ماله وه جل به دهست ناشۆم، به ماکنه شۆشتم) (بابان، 1992، 164).

گەشە كۆردى نەخلاقى (النمو العلقى)

پىشەكى:

گومانى تىنە نىيە كە ئاكارا نەخلاق بو كۆردى جوان بېرىپى پىشتى كۆمەلگايەدو تەنھا زامەنە بۇ خۇراگى كۆمەلگاۋ شارستانىيەت و مانەۋىي لەسەر پىچكەي ئاسايى خۇي، بەلام بەداخەۋە ئاكارو چۈنەيتى گەشە كۆردى ۈمك پىيويست گىرنگى پى نەدراۋەدو بەتەۋاۋى ئىنى نەكۆلداۋەتەۋەدو مافى خۇي نەدراۋەتتى، نەۋەش لەۋانەيە بۇ يەككىك يان زىياتر لەۋكارىك لەمانەي خوارەۋە بگەرىتەۋە:-

۱. ئاكارا بابەتتىكى ئالۋەم پىۋانە كۆردى بەشىۋەيەكى زانستى و بابەتتەنە (موضوعى) كاريكى ئاسان نىيە.

۲. تاۋەككۈ ئىستە كەرەستەۋ ئامپازى راستگۇ و بابەتتەنەدى گونجاۋ بۇ پىۋانە كۆردى نىيە.

۳. تاۋەككۈ ئىستە پىنئاسەۋ چۈنەيتى گەشە كۆردى و تىۋىرىيەكانى ئاكارا بەتەۋاۋى دىيارى نەكرامو سەرچەم زانايان لەسەريان كۆنن و بگرە چەندەھا بۇچوۋنى جىياجىياۋ ھەندىك جارىش دژ بەيەك دەربارى ئاكارا ھەيە.

۴. كۆمەلەك ھۇكارى لاۋەكى ۈمك (توخم، زىرەكى، ژىنگەي كۆمەلەيەتى و پۇشنىرى، شىۋازو جۇرى پەرۋەردە كۆردى... ھتە)، پۇنى گىرنگى نەگەشە كۆردى ئاكاردا دەيىتن، بەلام بەداخەۋە تاۋەككۈ ئىستە بەتەۋاۋى ئىيان نەكۆلداۋەتەۋە (الباجى، ۱۹۸۹، ص ۸).

پىنئاسە:

ۈمك لەپىشتەر ئاسارمەن بۇ كۆرد، چەمكى (مفهوم) ئاكارا (الأخلاق) بەچەندەھا شىۋەي جىياجىيا پىنئاسە كراۋە، ھۆكەشى بۇ نەۋە دىگەرىتەۋە كە ھەر يەك لەۋ زانايانە لەگۈشە

نیکی تاییدتی خویه وه سهیری نهو چه مکه ی کردووهو کاریگری فلهسه وهو بنچوون
تاییدتی خوشیان له پیناسه کانیا اندا ره نگیان داوخته وه.

ده توانی سهر چه دم پیناسه کان له م خالانه ی خوار مودا خهست بکه ی نه وه :-

۱. به پینی فلهه نگی (Good) ناکار بریتیه له جوولاندنه وهو هه نس و کهوت کردن
به پینی داب و نه ریتی کومه لایه تی و به دواکه وتن و جیبه جی کردن ی لهو نه مانج و
مه به ستانه ی که کومه ل به راستیان ده رانیت (Good, 1973, P. 281).

۲. به ندو راش (Bandora, 1969) ده نیت ناکار (نهو رهوشته یه که تاک له میان
لا سایکردنه وهو پا داشته وه فیتری ده بیت).

۳. فرؤیدش ناکار به دوو شیواز پیناسه ده کات (ا) مندا ل کاتیک خاوه نی ناکاری به رزو
جوان ده بیت که بتوانیت له رتیه ی خوخته شوینه وه (التقصص) پیومرو هه نس و
که وته کانی دایک و باوک و داب و نه ریتی کومه له که ی و مر بگریت. (ب) به لام نهو مندا له
به رهوشت و به دناکار (لا اخلاقی) ده بیت، نه گهر نه توانیت نهو پیومرو داب و نه ریتانه
و مر بگریت (Graham, 1974, P. 143).

۴. رهوشتی ناکاری (السلوك الخلقی) (Moral behavior) نهو رهوشته یه که له مکل
به هاو پیومرو داب و نه ریته کومه لایه تیه کاندای چون یه که. به لام مه به ست له چه مکه
نکار یه کان (المفاهیم الخلقية) (Moral concepts) نهو بنه هاو ی ساوداب و نه ریت
رهوشتی و ناکاریانه یه که له ناو هه موو کومه لگا و شارستانیه تیکدا هه یه وهک قالب و
ده ستوورو پیومریک، راست و دروستی و باش و خراپی هه نس و کهوت و رهوشتی تاکه کانی
نهو کومه لگایه ی پی دیاری ده کریت (الفخری، ۱۹۸۲، ص ۱۱۶).

۵. به پای (هادفیلد) (J. Hadfield) ناکار دوو جور مانای به ره فراوانی هه یه :
(ا) بریتیه له هه نس و کهوت کردن و جوولاندنه وه به پینی ی داب و نه ریت و به ها
کومه لایه تیه کان و لانه دان لییان.

(ب) دواکهوتن و جێبه جێ کردنی مەبەست و ئامانجی راست، بەبێ گۆی دان بەداب و نەریت و بەهای کۆمەڵایەتی. (عیسوی، ۱۹۸۰، ص ۲۰۸).

بەبێ مانای یەكەم، دەبێت تاك كۆنرانە (بەبێ گۆی دان بەباشی و خراپی داب و نەریت و بەهای کۆمەڵەكەى)، گۆی رایەئێ داب و نەریت و یاساو رێسای کۆمەڵەكەى بێت و نابێت بەهیچ شیوەیەك لێیان لابەدات. بەلام مانای دووھەم ئەو دەگەییەتیە كە مەرج نیە تاك كۆنرانە بەبێ بیر كردنەووەو هەلسەنگاندن گۆی رایەئێ دواكاری و قەلسەقەى كۆمەڵەكەى بێت، بۆی هەیه لێیان یاخى بێت و هەوێ گۆرینیان بدات وەك چۆن ئەهەموو كات و سەردەمێكدا چەند روناكیرو پۆشنبیرو شۆرشگیرێك پەیدا دەبن و داواى گۆرینی داب و نەریتە كۆن و خراپەكانى كۆمەڵ دەكەن. واتە پێنومرى ئاكاری جوان و ڕەوشت بەرزى بەبێ مانای دووھەم مەبەست و ئامانجی راستە كە ئەخزمەتى مەوۆ و شارستانیەتدا بێت، بەلام پێنومرى ئاكار بەرزى بەمانای یەكەم، داب و نەریت و بەهای كۆمەڵەو نابێت تاك لێیان لابەدات ئەگینا دەكەوێتە بەر هەڕەشەو سزای كۆمەڵ و بە بەد ڕەوشت و لادەرو تەوانبار ئەقەڵەم دەدریت. نموونەش زۆرە ئەم بارەییەو، پێخەمبەر (د.خ) و نێردراوەكانى خۆداى گەورە دەكەونە قەلبى مانای دووھەمەووە چونكە ئەسەرەتادا بەتەنھا هەوێ گۆرینی داب و نەریت و بیرو باوەرى كۆنى ئەو گەل و نەتەوانەیان دەدا كە بۆیان ڕەوانە دەكران، تەنھا پێنومرى راستەقینەشیان ئەو نامە پێرۆزو بەبەهایانەیان بوو كە هەتیان گرتبوو، هەرچەندە ئەسەرەتاشدا زۆریەى زۆرى ئەو گەل و نەتەوانە دژیان بوون و هەوێ ئەناو بردنیان دەدان

چۈنەيتى گەشە كەردنى نە خەلاقى؟

بەدراي زۆرىيەي زانايان منداڭ ئەكەتتى ئەدەيك بووندا خاۋەنى ھېچ جۆرە ئاكارىكى كۆمەلەيتى باش و خراپ نىيە، بەلكو تەنھا ئەو تۈۋەست و نامادە باشىيەي (الاستعداد) ھەيە كە بتۈۋەنن ھىرى ئاكارى بەرزو رەۋشەت و ھەئس و كەۋتى كۆمەلەيتى (بەباش و خراپىيەۋە) بىكەين. كەۋاتە رۇئى گەنگ و ترسناك بۇ دامەزراۋە كۆمەلەيتەكەن دەگەرەيتەۋە ئەچۈنەيتى گەشە كەردنى رەۋشەت نە خەلاقى، دامەزراۋە كۆمەلەيتەكەنەش زۇن بەخىزان و قوتابخانە دەست پىندەكەت و بەنامرازەكانى راگەيانەن و شۈنەنە گەشەكەن كۈتايى دىت. ۋاتە ھەريەك ئەو دامەزراۋە كۆمەلەيتەنە بە پىنى گەنگى و كەت و شۈنەنە خۇي رۇئى گەنگ ئەگەشەكەردنى ئاكارى تەكەكانىيەندە دەگەرەي. بەدراي زانايان بۈنەيتەكەرى و گەشەكەردن (البائىة و التطورية)، گەشەكەردنى ئاكارى بەھەمان رىچكەي گەشە كەردنى ژىرىدا قىندەپەرىت و بەشەيكەشە ئەپرۈسەي پى گەين (النضج)، بەم پىنە گەشە كەردنى ئاكارى بەزنجىرەيەك قۇناغى يەك ئەدۋاي يەكەدا (كە نەزىكەن ئەقۇناغەكانى گەشەكەردنى ژىرى) تىندەپەرىت (Piajet ; ۱۹۶۵ ; Kohlberge ; ۱۹۶۹).

ھەر ئەم بۇچۈنەش بۈۋەكە ۋاي ئەھەردۈۋ زانايان ئەم رىيازە (بىياجىيە) و (كۈھلېرگ) كەد كە چەندە ناست و قۇناغىك بۇ گەشە كەردنى ئاكارى دىارى بىكەن، كە ھەر قۇناغە بەدۋاي ئەۋى تەردا دىت منداڭ بەھىچ شىۋەيەك ناتۋانەيت بە پىنى رەۋشەت و ئاكارى قۇناغى دۈۋەھەم ھەئس و كەۋت بىكەت ئەگەر قۇناغى يەكەمى نەپرى بىت، ھەرۈمە قۇناغى دۈۋەمىش دەبىت بەدناغەۋ دەۋازە بۇ قۇناغى سىنەم، نىنجا ھەر چ كەسەك بىگەتە ناستىكى بەرزى ئاكارى ئەۋا بەھىچ شىۋەيەك جارىكى تە ناگەرەيتەۋە بۇ ناستىكى نەمەت، ئەبەر ئەۋمى گۈستەۋە ئەناستىكەۋە بۇ ناستىكى تەريەك ناستەۋ رىچكە ۋەردەگەرتە كە نەۋىش بۇ پىشەۋەيەۋ بەھىچ شىۋەيەك گەدەندەۋمۇ پاشەكەشى تىدە نىيە (Douglas : ۱۹۷۲ , P ۲۴۲).

زۆریه‌ی زانیان له‌سه‌ر نه‌وه‌ کۆکن که به‌وش و ناکار (به‌باش و خرابیه‌وه) به‌شێوه‌یه‌کی گشتی به‌م رێیازانه‌ی لای خوارمۆه گه‌شه‌ ده‌کهن.

۱. راست و هه‌له (الخطا والصواب) یان هه‌ولدان هه‌له‌کردن (المحاولة والخطا).

زۆریه‌ی منداڵان له‌سه‌ره‌تای ژیاندا به‌م شێوازه‌ فیزی باش و خراپی زۆر له‌هه‌ئس و کهوت و دیارده‌کانی ژیان ده‌بن. بۆ نمونه هه‌ر شتێک بیهێته‌ مایه‌ی چیژو خوشی منداڵ نه‌وا به‌باش ده‌زانن و ئێی نزیك ده‌بیته‌وه و هه‌ر رووداوو کارێک بیهێته‌ مایه‌ی نازارو ناخوشی نه‌وا به‌خراپی له‌قه‌نه‌م ده‌دات و ئێی دوور ده‌که‌ویتته‌وه، ئینجا کاتیکی له‌ناگر نزیك ده‌که‌ویتته‌وه‌و خه‌ریکه‌ ده‌ستی ده‌سووتن یان گرو گلیه‌ی ناگره‌که‌ نازاری ده‌دات. نه‌وا بۆ جاری داها‌توو هه‌ول ده‌دات ئێی دوور بکه‌ویتته‌وه‌و به‌کارێکی خراپی له‌قه‌نه‌م ده‌دات، به‌لام نه‌گه‌ر نزیك بوونه‌وه‌ له‌باوک و دایک و گۆی رایه‌نی بوونیان بووه‌ مایه‌ی خوشی و سودو قازانج، نه‌وا به‌کارێکی باشی له‌قه‌نه‌م ده‌دات و له‌داها‌توودا هه‌ولی دووباره‌ کردنه‌وه‌یان ده‌دات.

۲. رێنمایی و راهینانی راسته‌وخۆ-

مه‌به‌ست لهم رێیازه‌ نه‌وه‌یه‌ که راسته‌وخۆ منداڵ فیزی چه‌مکه‌ ناکاری هه‌ئس و کهوته‌ کۆمه‌لایه‌تیه‌ گونجاوو دروسته‌کان بکریته‌، نه‌ویش له‌رێگه‌ی فشاری هێزی دهرمکی که ده‌خریته‌ سه‌ر منداڵ بۆ نه‌وه‌ی به‌و شێوه‌یه‌ هه‌ئس و کهوت بکات که کۆمه‌ل و دام و ده‌زگا‌کانی به‌دلیانه‌و پێشبینی ده‌کهن، ئینجا نه‌گه‌ر نه‌و شێوازو رێنمایی و راهینانه‌ نه‌گۆڕو پۆزه‌تیفانه‌ بێت نه‌وا نه‌و هه‌ئس و کهوت و به‌وشته‌ له‌لای منداڵ جیگیر ده‌بێت و دوا‌ی ماوه‌یه‌ک ده‌بێت به‌خووبه‌ک (العادة) له‌لای، چونکه‌ هان دان و پا‌داشت کردن ده‌بیته‌ هوی نه‌وه‌ی که منداڵ به‌خیرایی و به‌سه‌رکه‌وتوانه‌ فیزی به‌وشته‌کان بیهێته‌

۳. رينمايي و باهيتناني ناراسته وخو:-

مه به ست له م شينوازه نه و جوړه قير بوونديه كه منډال ناراسته وخو له بڼگه ي پرؤسه ي خو
خستنه شوينه وه (التقمص) زوربه ي پموش و هه ئس و كهوته كانى كه ساني چواردمورى
وېرده گرنت، منډال تاگه وه بېيت و تهمه نى زياتر بېيت نه و نه و ونډه له شينوازي (راست و
هه نه) دوور ده كه ونيته ووهو به ردموام بو تيگه يشتن و قير بووني دياردمكانى ژيان په نا بو
شينوازي ناراسته وخو دهبات.

۴. تيگه يشتن (الفهم):-

كاتيك منډال قوناغى ساوايه تى به جى ده هيلى و پوژ له دواى پوژ زياتر گه شه دمكات و
ژيرى زياد دمبیت نه و له بڼگه ي تيگه يشتنه وه فيرى راست و دروستى و باش و خراپى نور
له دياردمكانى ژيان و بووداودمكاني دهبیت.

ویژدان و گه‌شه کردنی

گومانی تیندا نیه، ویژدان بربریی پشت و داینه‌موی ره‌وشتی ئاکارییه، به‌هیج شیوه‌یه‌ک مروڤ ناچینه قوناغیکی بئش که‌وتوو، کالای مروڤایه‌تی به‌بالایدا نابردنی نه‌گهر خاومنی ویژدان نه‌بیت، ته‌نانه‌ت هه‌ندیک جار ویژدان وه‌ک زاراوه‌و چه‌مکی ئاکار به‌کار ده‌ینریت.

به‌زۆر شیواز گوزارشت له‌ویژدان ده‌کریت و کارو هه‌رمانه‌کانی دیاری ده‌کریت، هه‌ندیک جار ویژدان به‌پاسه‌وانیکی به‌وه‌فای خودی ناومه‌ داده‌نریت که زۆر به‌ووردی چاودیری ره‌وشت و هه‌لس و که‌وته‌کانی تاک ده‌کات و له‌کاتی لادان و هه‌له‌ کردندا تووشی ئازارو شهرم و دله‌راوکی ده‌کات وه‌ک له‌ زۆریه‌ی بۆچوونی زانا‌کاندا دهرمه‌که‌وت ویژدان له‌کۆمه‌لێک به‌هاو پێومرو بیرو باومه‌و پرانسیپی کۆمه‌لایه‌تی و ئاکاری پێک هاتوو، که تاک له‌رێگه‌یانه‌وه بریار له‌سه‌ر باش و خراپی پانه‌رو هه‌لس و که‌وته‌کانی ده‌مات. له‌کۆندا به‌پینی بیرو باومه‌ری لاهوتی، وا سه‌یری ویژدان ده‌کرا که توانست و به‌هره‌یه‌کی نه‌زله‌ی و بۆ ماوه‌یه‌وه هه‌ر له‌سه‌ره‌تای بوونه‌وه خودا نه‌و توانست و به‌هره‌یه‌ی له‌سروشتی مروڤدا چاندوو، بۆ نه‌وه‌ی ببیت به‌یارمه‌تی دهری پێشان دهری مروڤ، له‌کاتی بریاردان له‌سه‌ر باشی و خراپی ره‌وشته‌کان، به‌لام دهره‌زانه‌کان له‌و بره‌وانه‌دان که ویژدان توانستیکی ناوه‌یه‌وه وورده‌ وورده‌ پۆژ له‌دوای پۆژ له‌نه‌نجایی پرۆسه‌ی به‌کۆمه‌لایه‌تی‌کردنه‌وه دروست ده‌بیت.

هه‌ندیک جار ده‌گوتریت که ویژدان (قازی یان پۆلیس یان چاودیری) ناوه‌یه‌وه به‌رده‌وام له‌بۆسه‌دایه‌ بۆ چاودیری کردنی هه‌لس و که‌وته‌کانی تاک و لێپه‌نجینه‌وه‌و هه‌ره‌شه‌ لێکردن و سزادانی، له‌کاتی لادان و سه‌رپه‌نجی دا تاوا‌ی لێبکات که هه‌ست به‌گونا‌هو شهرم و دله‌راوکی بکات شایانی باس کردنه‌ که هه‌نر تو‌ندو تی‌زیه‌که‌شی له‌تاکیکه‌وه بۆ تاکیکی تر ده‌گۆ‌بدریت (عیسوی، ۱۹۸۰، ص ۷۵). بۆ نه‌ونه‌ که‌سانیک هه‌ن که ویژدانیان نه‌وه‌نده

به‌هیزو کاریگه‌ره که له‌سەر بچووکت‌ترین هه‌له سهرزمنشتیان ده‌که‌ن و تووشی هه‌ست کردن به‌گوناهو شهرم و ده‌راوکی یان ده‌که‌ن، له‌کاتی‌کدا که‌سانی تر هه‌ن که گه‌ورترین و ترسناکترین تاوان به‌ئه نجام ده‌که‌یه‌نن به‌بی نه‌وه‌ی یه‌ک میسقال هه‌ست به‌گوناهو شهرم و په‌شیمانی بکه‌ن، که نه‌وانیش نه‌و جوړه که‌سانه‌ن که ناو ده‌یرن به‌مرؤفی سایکونوژی، زۆریه‌ی خه‌ل‌کیش ویزدان‌یان مام ناوه‌ندییه‌و ده‌که‌ونه نیاوان نه‌و دوو گروپه نانا‌ساییه‌وه. گومانیشی تیندا نیه که نه‌و جوړه ویزدانانه بو شینواری په‌روم‌رده کردن و جوړی راهینانی کۆمه‌لایه‌تی و بووداوو کاره‌ساته‌کانی قوناغه‌کانی ژبانی نه‌و که‌سانه ده‌که‌رینه‌وه پینو‌سته نه‌وه‌شمان له‌یاد نه‌چیت که ویزدانی زۆر زیندوو به‌نازارو سه‌رکو‌تکه‌ر زیانیکی گه‌وره به‌که‌سایه‌تی تاک و خو‌سازدانی کۆمه‌لایه‌تی و دروستی دموونی ده‌که‌یه‌نیت، هه‌ر نه‌مه‌شه که وای له‌زاناکان کردووه که رینمایی دایکان و باوکان و ماموستایان بکه‌ن، بو نه‌وه‌ی له‌هه‌لس و که‌وت و مامه‌له‌یاندا مام ناوه‌ندی بن، واته به‌رده‌موام نه‌و زۆر تووندو تیرو سه‌رکو‌تکه‌ر بن، نه‌و زۆریش نه‌رم و نیاوان و لیبووردوو بن، بو نه‌وه‌ی ویزدانی مندا‌له‌کانیان نه‌و زۆر تووندو تیرو توقینه‌ر بن، نه‌و ویزدان مردوو لاوازو بی هیزیش بن

ویزدان له‌یه‌ک کاتی دیاری کراودا دروست نابیت، به‌ئکو به‌چه‌ند قوناغیکدا تینه‌په‌ریت تا به‌ته‌واوی گه‌شه ده‌کات له‌سه‌ره‌تادا ویزدان ناسک و سه‌ره‌تاییه، به‌لام پۆر له‌داوی پۆر نه‌نه نجامی راهینان و فیروونی کۆمه‌لایه‌تیه‌وه زیاتر گه‌شه ده‌کات و به‌رمو کامل بوون ده‌چیت، هه‌رمانی ویزدان له‌سه‌ره‌تادا تاییه‌ت ده‌بیت به‌ نه‌و کارو کردموانه‌ی که نا‌شیرینه‌و (نابیت بکریت)، به‌لام له‌دواتر نه‌و کارو کردموانه‌ی که (پینو‌سته‌و ده‌بیت بکریت) له‌خو ده‌گریت. واته له‌سه‌ره‌تادا مندان هیزی نه‌وه ده‌کریت که نابیت له‌خوشک و برای خوی بدات به‌لام دواتر هیزی نه‌وه ده‌کریت، که نه‌ک نابیت بلییان بدات به‌ئکو ده‌بیت ده‌ستی هاوکاری و یارمه‌تیشیان بو دریز بکات و به‌به‌زه‌یی و به‌وه‌فاش بیت له‌گه‌لیانداو له‌کاتی ته‌نگانه‌شدا ببیت به‌ پشت و په‌نایان.

زۆر بەلگە و نىشانە ھەن كە ئامازە بۇ چەكەرە كۆردن و دروست بوونى ويژدان دەكەن، ئەوانە (دەست پاكى، گويىرايەلى ياساۋ داب و نەرىتى كۆمەلايەتى، بەرگىرى و غۇراگرتىن ئەبەردەم ئەو بارو درۇخانەي كە دەپنە مايەي درۇ، ھىل و تەلەكە، دىزى كۆردن، ئەبەرچاۋ گرتىنى مۆلك و ماف و بەرژمومەندى كەسانى ترا). ئەلايەكى تىرىشەۋە دروست بوون و گەشە كۆردنى ويژدان پىشت بەلايەنى ژىرى و تەمەن دەبەستىت، واتە تامتالان تۈنەستەكانى (تىگەيشتن، وەرگرتن، بەراۋرد كۆردن، ياد كۆردنەۋە، ... ھتە) (زىاد يىت، ئەۋەندە زىاتىر پىنومە ئاكارىيەكانى گەشە دىمكات و دەتۈنەيت باش و خراپەكان ئەيەكتىرى جىيا بىكاتەۋەۋە ئەھەلەۋ سەرمۇيىيەكان دوور بىكەۋىتتەۋە (مەن، ۱۹۸۶، ص ۲۹۱-۲۹۲).

ئىزنەك (Eysenck) چۈنەيتى دروست بوونى ويژدان لەرگەي ، پەيۋەستىدەۋە (الارتباط) بەم شىۋەي لاي خوارمۈە ئىك دەتاتەۋە:-

كاتىكە مەندال كارىكى ئاشىرىن دىمكات، بىگومان ئەنە نجامدا ئەسەر دەستى داىك و باۋك و مامۇستا تۈۋىشى ئارمىزايى و سزاۋ ئازار دەپىت، ئەم سزاۋ ئازارۋ ئارمىزايىش، ھەست و سۆزىكى ئاخۇش ئەلاي دروست دىمكات، دۋاي چەند جار دووبارە بوۋندەۋەي ئەۋ كارە ئابەجىيە ئىتر تەنھا بىر لىكۆردنەۋەي يان بەنە نجام گەياندنى ئەم جۆرە كارانە، يەكسەر ئەۋ ھەست و سۆزە ئاخۇشە بۇ ئەۋ مەندالە دەگەرنىيىتەۋە، كە ئەمەش دەتۈنەن ئلو بىنەن (ويژدان)، كە ئەۋاۋ خۇدى مەۋقۇدا جىگەي دەسەلات و ھىزى دەرمكى (دايىك، باۋك، مامۇستا... ھتە) دەگىرتەۋە، ۋەك ئەم ھىلكارىيەي خوارمۈەدا دەردەكەۋىت.

سزا (ۋورۋىنەرىكى ئامەرجى) (مىر غىر شەرى) — ئازار (ۋەلامدانەۋەي ئامەرجى) (استىجابە غىر شەرى).

كارىكى ئاشىرىن (ۋورۋىنەرىكى مەرجى) (مىر شەرى) — ئازار (ۋەلامدانەۋەي مەرجى) (الاستىجابە الشەرى). (ھتە، ۱۹۸۲، ص ۱۴).

د متوانین به کورتی ویزدان له م چهند خالهی خوارم ودا کونکه پنده وه :-

۱. ویزدان دوو همرمانی سهرمکی ههید، نهوانیش کونترول کردن و نه هیشتنی رموشتی خراب و دروست کردنی ههست کردن به گونا هو شهرمه له لای تاک.
 ۲. ویزدان له زیر کونترولی جهزو نارمزوو ویستی تاکدا نیه
 ۳. زور میکانیزم و پروسه به شداری دروست کردنی لایه نه جیا جیاکانی ویزدان دهکن، له وانه (پاداشت، سزا، لاسایی کردنه وه، خوختنه شوین).
 ۴. له سهر کردارو ههئس و کهوتی پراکتیکانه ی دایک و باوک و ماموستا بنیات ده نریت.
 ۵. ده گورد ریت و جیاوازه له نیوان تاک و له نیوان کومه لگاکاندا (عیسوی، ۱۹۸۰، ص ۹۷).
- دروست بوونی ویزدان که به شیکه له منی بالا (الأنا الملیا)، ههنگاو یکی زور گرنگه بو گه شه کردنی پیموره ئاکاریه کان (المعایر الخلقیه)، نه وه ی راستی بیت تاوه کوو نیستا ووردمکاری چونیته تی ته وای گه شه کردنی ویزدان بوون و ناشکرا نیه، به لام نه وه ی گومانی تیدا نیه نه وه یه که خوختنه شوین (التقصیر) هوکاریکی گرنگه بو دروست بوون و گه شه کردنی ویزدان

زانایانی شیتل کردنه وه ی دموونی لهو باوه رمدان که منی بالا یه کیکه له به ره هم و دمرنه نجامه سهره کیه کانی پرۆسه ی خوختنه شوین، خوختنه شوینیش لهو پرۆسه یه که مندا ل له میانه یه وه زور سیفات و خاصیه ت و ههئس و کهوتی دایک و باوک و ماموستا و کهسانی تری چواره وری و مرده گریت و دمیان کات به یه شیک له ره وشتی خوی، جیاوازی خوختنه شوین و لاسایی کردنه وه ش نه وه یه، که خوختنه شوین به زوری له سهر ناستی نهستی (الاشعور) بوودمدات به لام لاسایی کردنه وه ههستیه (شعوری).

پیموره نه خلاقیه کان (المعایر الخلقیه) :-

مدهست له پیموره نه خلاقیه کان (ئاکاریه کان)، سهرجه م لهو ههئس و کهوت و رموشتانه ده گریتمه وه که کومه ل له سهر باش و خراپی و راست و هه لایی ریک که و توون،

واته ده بښت منډال ښیری نه وه بکړیت که (ده بښت راستگو بښت و ده ست درېږی نه کاته سهر
سهر و سامانی که سانی ترو، شه پرخواز نه بښت، هاوکارو به به زه یی و گوی پایه لی دایک و
باوک و گه وره کانی بښت، ده ست پاک و به وه فاو... هتد) بښت.

بیگومان نه پرېگه ی پرؤسه ی ډاهینانی کومه لایه تیه وه (التشبه الاجتماعية)، له قوناغه
جیا جیا کانی ژیا نیدا، به رده وام منډال ښیری نه و پښوره نه خلاقیا نه ده کړیت، به رده وام
بوونی نه و پرؤسه یه ش زامنی دروست بوونی نه و به شه یه که زانایانی شیته لکړنه وه ی
ده وونی (التحليل النفسي) به (منی بالا) (Superego) ناوی ده به ن. شایانی باسه که
ښیر بوون و گه شه کړنی پښوره نه خلاقیه کان دوا ده که ون، له بهر نه وه ی گران ترن و
پښوستان به به کار هینانی زور پرؤسه و توانستی (قدرة) ژیری (عقلی) نا لوز هیه،
له وانه گشتانندن (التعميم)، چونکه ښیر بوونی چه مک و پښوره نه خلاقیه کان پښوستان
به گه شه کړنی هه رده و توانستی لیک چوون و (التشابه) لیک جیا کړنه وه (التمیيز)
هیه، له بهر نه وه نه و توانستنه یارمه تی منډال دمدن بو ناسینه وه ی ډمگزه
هاو به شه کانی نیوان دیارده لیک چووه کان، که نه مه ش ده بښت هه کارنکی یارمه تیدر بو
سوود و هرگرتن نه و زانایاریانه ی که منډال هیه تی له کاتی گوړینی شوین و کاتی
ږوودا و مکان.

شایانی باسه هه ر نه مه شه که نه و دوو توانسته و توانسته ژیریه کانی تریش نه ووا
قوناغی منډالیدا گه شه ده که ن بؤته هوی نه وه ی که منډالیتی چوار پینج (۴ - ۵) سالان
ته نه ا بتوانیت له مانای هه نس و کهوت و ږووداوه بوون و ناشکراو هه ست پی کراوه کان
تییگات و ږوژانه به کاریان بهینی له وانه (گوی پایه لی کړنی دایک و باوک، یارمه تی دانی
دایک، نه دزینی که ن و په لی خوشک و براکانی... هتد)، به لام به هیج شیوه یه که ناتوانیت
له مانای پښورو چه مک نه خلاقیه ږووته کان (المجرد) تییکات. به لام له ته مه نی هه شت نو
سالاندا (۸ - ۹) له توانای زوړبه ی منډالاندا هیه که له مانای پښورو چه مک نه خلاقیه
ږووته کان تی بگه ن، واته ښیری مانای گشتی دزی ده بښت و به کاری ناشیرین و به دی

دادەنىت، نىتر لەھەر چ شوڭىن و كاتىك بىت و ھى ھەرچ كەسىك بىت. منداڭ لەتەمەنى (۵ - ۸) سالاندا وا دىزانى كە تەنھا دىزىنى كەل و پەلى خوشك و برا خراپە، بەلام لەتەمەنى (۹ - ۸) سالان دىگاتە ئەو بىروايەى كە دىزىنى ھەموو شتىك و ھى خەلكانى تىرىش ھەر خراپە (الفخرى، ۱۹۸۲، ص ۱۲۱).

خالىكى زۆر گرنگ ھەيە و نابىت لەيامان بچىت ئەويش ئەويە كە ھىر بوون و زانىنى ئەو چەمك و پىنومە ئەخلاقيانە مەرچ نىە كەوا لەمنداڭ بىكات كە پابەندىان بىت و لەھەئس و كەوتى پۇژانەيدا پەنگ بداتەو، چونكە زۆر لەمنداڭ لەباش و خراپى بوست و ھەئەى زۆر كردارو ھەئس و كەوت تىدەگەن، كەچى زۆر جار جىيە جىيان ناكەن بگرە سەرپىنچىشان لى دىكەن، لەبەر ئەوئى زۆر ھۆكارى وەك ئەمانەى لاي خوارەو ھەن كە بۇلى گرنگ لەبەرچەستە كردن و پىدە كردن و پابەند بوونى منداڭ بەو چەمك و پىنومە ئەخلاقيانەو، دەبىتن:-

۱. پەيۋەندى ئىۋان دايك و باوك و منداڭ:-

دەرنە نجامى تونۇڭىنەۋەكان نامازە بۇ ئەو دىكەن كە پەيۋەندى گەرم و گورۇ بەھىزى ئىۋان دايك و باوك و منداڭ كە لەسەر بناغەى سۆزۇ خوشەويستى و پىز گرتن بىنيات نراو، ھۆكارىكى زۆر گرنگە كە پال بەمنداڭانەو دەنىت، بۇ ئەوئى خىراتر بەھاو پىنومە ئەخلاقيەكان ھىر بىن و لەھەئس و كەوتى پۇژانەشياندا بەرجەستە بىت، ئەلايدىكى تىرىشەو وىژدانىان بەھىزو كارىگەرتەر دەبىت. (مسن، ۱۹۸۶، ص ۲۹۲). يەككىك لەتونۇڭىنەۋە مەيدانىەكان، گەيشتە ئەو راستىيەى كە ئەو منداڭانەى دايك و باوك و گەورەكانىان بەبەزەيى و دل گەورەو (سەخى) و بەرچاۋ تىر بوون، ئەوا خوشيان (واتە منداڭەكان) ھەمەن پەمۇشت و ئاكارى جوانى باوك و دايك و گەورەكانىان ئەلا دروست بوو بوو، بە پىنچەۋانەى ئەو منداڭانەى كە دايك و باوكىان پەزىل و پىسكە و تونۇڭى تىرۇ بە بەزەيى بوون. (مسن، ۱۹۸۶، ص ۲۹۲).

جۈرى پەرۋەردە كۆرۈن دايك و باوك، پەيۋەندىيەكى پتەۋى بەگەشە كۆرۈن ئەخلاى (ناكارى) مىندالەكانىيەنەۋە ھەيە، بۇ نەۋەنە ئەۋ باوك و دايك و مامۇستايانەۋى كە بەردەۋام لەكاتى پەرۋەردە كۆرۈن و ۋاھىنەنى مىندالەكانىيەنەۋە پەنا بۇ بەكار ھىنەنى ھىزو تۈۋندۈ تىزى و ھەپەشەۋ بىيەش كۆرۈن دەبەن، ئەۋا مىندالەكانىيان بەجۈرىك پەرۋەردە دەپن كە زۆر بەكەمى گىرنگى بەكەسانى تر دەمەن، بەلام ئەۋ دايك و باوك و مامۇستايانەۋى كە پەنا بۇ (لىك دانەۋەۋە گىفتوگۇۋ ۋاگۇرپىنەۋەۋە ۋانىنى ھۆكارەكان و ۋوۋن كۆرۈنەۋەۋى دەرنە نجامى كارە خراپەكان بۇ مىندالەكانىيان.... ھتە) دەبەن، ئەۋا مىندالەكانىيان بەجۈرىك گەشە دەكەن كە بەرۋەۋەندى و ۋەزامەندى كەسانى تر لەبەرچاۋ دەگىر و زەرەۋ زىيانىش بەسەرۋە مالىيان ناگەيەنەن (مىن، ۱۹۸۶، ص ۲۹۲)

تۈۋرپىنەۋەكانى زانىيان (ئارۋن فرىد، Aron Freed) لەسالى (۱۹۶۶) ۋە (سىرۋو ھاۋەلەكانى) لەسالى (۱۹۶۸)، ئامازە بۇ ئەۋە دەكەن كە لىسەندەۋەۋە بىيەش كۆرۈن مىندالەۋە سۆزۈ خۇشەۋىستى و پاداشت زۆر باشترو كارىگەرترە، ئەبەكارەھىنەنى لىدان و ئازارى جەستەيى بۇ گەشە كۆرۈن ئەخلاى. لەلايەكى ترەۋە دەرنە نجامى تۈۋرپىنەۋەكانى زانىيان (ھۇشمان) و (سالتزىن) و (ئارۋن فرىد) لەسالى (۱۹۶۷)، ئامازە بۇ ئەۋە دەكەن (كە باسكۆرۈن و دەرخستىنى ھۆكارەكان و ۋوۋن كۆرۈنەۋەۋى خراپى كارەكان) زۆر كارىگەرترە ئە (لىسەندەۋەۋە خۇشەۋىستى و ئازارى جەستەيى)، ھەرۋەھا كاتى نەھىشتى بەنە نجام گەياندەنى كارە خراپەكانىش گىرنگى خۇي ھەيە، دەركەۋتۈۋە، ئەگەر نەھىلدى مىندالە كارەكە بىكات يان پىش كۆرۈن كارەكە سزا بىدى ئەۋا باشترو كۆنترۆلى ئەۋ ھەلس و كەۋتەنە دەكرىت ئەگەر بەراۋرد بىكرىت بەۋ مىندالەۋەۋە كە دۋاى بەنە نجام گەياندەنى كارەكە ئىنجا سزا دەدرىن يان بىگەيان لىدەگىرىت (الھەمدانى، ۱۹۸۹، ص ۲۰۶).

۳. توخم (جنس) ۱-

زور جار له نه نجاسی جیاوازی شیوهی په روه رده کړدنه وه، جیاوازی له نیوان هریو توخمی نیرو می دروست ده بیت، بو نمونه له یه کینک له توینینه وه کانی (شیلی) (Shilly) زانا که له سهر (۸۰۰) هشت سهد مندا ل که ته مه نیان له نیوان (۹-۱۶) سالن بوو، کړدبووی، دمرکه وت که کور زیاتر له کج شه پخوازو ده ست درنژی کار ترمو زیاتریش پی شیلی داب و نه ریتی کومه لایه تی دمکان، به لام کج له توانسته کانیا ن به گومانن و له کوریش زیاتر ملکه چی داب و نه ریتی کومه لایه تی ده بن (Shantz ; 1979 ; p: 198).

۴. نایین ۱-

دمرکه وتووه که شاره زایی له نایین و برپا بوون و پاوه برداری په یوه نندییه کی پته وی به گه شه کړدنې رهوشتی نه خلاقیه وه هدی، بو نمونه، بو زانیان (هارتشون) و (مهی) دمرکه وت که ریژه ی قوی کړدن (الغش) له ناو نه و مندا لانه ی که هاتو وچوی کلینا دمکن که مته، هه روه ها یارمه تی دان و هاوکاری کړدن که سانی تر له ناویان زور تره.

۵. گورانکاری کومه لایه تی و پچرائی په یوه نندییه کانی ۱-

کومه لزانې شهره نس (دورکایم) (Durkheim) له و پروایه دایه که گورانکاری به خیراکانی کومه لایه تی و تیک چوونی په یوه نندییه کومه لایه تییه کانی نیوان تاکه کانی کومه ل و وون بوونی زور له به ها کومه لایه تییه کان، هوکاری سهره کین بو دروست بوونی تاوان و زیاد کړدنې ریژه کی. (العیسوی، ۱۹۸۰، ص ۲۲۲).

بینگومان نه‌و ژینگه‌ کومه‌لایه‌تی و نابووری و پامیاریه‌ی که مندان تیايدا ده‌ری گرنه‌یه‌کی زوری بو‌گه‌شه‌کردنی نه‌خلاقى مرفه‌ه‌یه، بو‌نمونه‌ نه‌گه‌ر ژینگه‌ی مندان پربیت (له‌درؤو فرت و قیل و هه‌لخه‌ته‌تاندن و دووفاقی و چه‌وساندنه‌وه... هتد)، نه‌وا به‌هیچ شیوه‌یه‌ک پیش بینی ره‌وشتی نه‌خلاقى به‌رز نه‌و جوړه‌ مندان‌نه‌ ناکریت. چون ده‌توانن مندان فی‌ری ره‌وشتی جوان له‌کاتی نان خواردن و قسه‌ کردن‌دا بکه‌ین له‌کاتیک‌دا نیمه‌ خومان به‌کردموه‌ له‌به‌رچاویان نایکه‌ین چون ده‌توانن داوا له‌مندان‌له‌کانه‌مان بکه‌ین که بر‌ویان به‌یه‌کسانی و دادگه‌ری بپیت و له‌هه‌ئس و که‌وتیان‌دا به‌رجه‌سته‌ی بکه‌ن، له‌کاتیک‌دا چوارده‌وریان پره‌ له‌زولم و ستم و چه‌وساندنه‌وه، چون ده‌توانریت مندان فی‌ری راست گویی و ده‌ست پاکى بکریت، له‌کاتیک‌دا که ژینگه‌که‌ی پر بیت له‌درؤو فرت و قیل و ته‌له‌که‌بازی و ده‌س پیسی. که‌واته‌ ده‌بیت پیش نه‌وه‌ی داوا له‌مندان‌له‌کانه‌مان بکه‌ین که خاوه‌نی نه‌خلاقى به‌رز بن، نیمه‌ی گه‌وره‌ خومان خاوه‌نی نه‌و ره‌وشت و ناکاره‌ به‌رزانه‌ بین و له‌په‌یوه‌ندی و هه‌ئس و که‌وتی پوزانه‌مان‌دا ره‌نگ بداته‌وه. نه‌ی په‌نده‌ کوردیه‌که‌ی له‌مه‌ر خومان نالیت (گه‌وره‌ ناو‌دم‌پژئی و بچووک پیی لیده‌خشی‌نی).

نایا ره‌وشتی نه‌خلاقى نه‌گوره‌؟-٢

هه‌ندیک‌ که‌س له‌وانه‌ی که‌ ناسوی بیر کردنه‌وه‌یان ته‌سکه‌و به‌ته‌نها شاره‌زای کومه‌نگاکه‌ی خویانن، نه‌و باوم‌پردان که‌ ته‌نها ره‌وشت و هه‌ئس و که‌وتی نه‌وو کومه‌نه‌که‌ی نه‌خلاقى و راستن و ئیت‌ره‌وشت و هه‌ئس و که‌وتی گه‌ل و نه‌ته‌وه‌کانی تر که‌ جیاوازن له‌ره‌وشت و هه‌ئس و که‌وتی نه‌و ناراست و نادروستن. بینگومان نه‌مه‌ بۆچوونیکی هه‌له‌یه‌و له‌گه‌ل واقع و راستیه‌کانی ژيان‌دا یه‌ک ناگرته‌وه، له‌به‌ر نه‌وه‌ی ره‌وشتی نه‌خلاقى ریژه‌یه‌و (نسبی) به‌پئی کات و شوین زوربه‌یان گۆرانکارییان به‌سه‌ردا دیت، بو‌نمونه‌ زور ره‌وشت و هه‌ئس و که‌وت له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیستم له‌کومه‌نه‌گای کورده‌واری به‌هه‌له‌و

نادروست له قه نهم ددرا، به لām نیستا به راست دادە تریت، به پیچه وانه شهوه زور هه لاس و کهوت، نه و کاته به راست و دروست دادە تران به لām نیستا به هه له له قه نهم ددرین، هه روه ها نه و رهوش و هه لاس و کهوتانه ی که نیمه به نادروست و به دکارییان له قه نهم دمه دین له وانه یه له کومه لگایه کی تر به راست و گونجاویان دابنن. هه ر له بهر نه وه شه که تاوه کوو نیستا چهند پیوه ریکی ره ها (مطلق) ی هاویه ش و نه گۆر له نیوان هه موو شارستانیته و کومه لگاکاندا نین، بینجگه له چهند پیوه رو پرانسیپیکی گشتی وهک (یه کسانی، ده ست پاکی، نازایه تی، دادگه ری، راست گویی . هتد) نه بیته که نه وانیش هه ندیک جار له وورده کارییه کانیاندا جیاوازی دروست ده بیته.

له لایه کی تریشه وه دمرنه نجاسی زۆریه ی توێژینه وه کان ده ری خستوووه که رهوشتی له خلاق (ناکاری) نه گۆر نیه به لکو به پنی کات و شوین و بارودوخ (الظروف) ده گۆردنیت واته نه گه ر منداڵ له ماله وه درو نه کات و راست گۆ بیته نه وه مده رج نیه که له قوتا بخانه ش هه ر راستگۆ ده بیته یان له کۆلان و جاده درو ناکات یان نه گه ر منداڵ له قوتا بخانه قویی (عه ش) بکات نه وه مده رج نیه که ده بیته له ماله وه ش قویی بکات.

گراهامی (Graham) زانا له سالی (۱۹۷۲) کومه لیک توێژینه وه ی له و باره یه وه تاووتوی کردو گه یشته نه و دمرنه نجامه ی که ته نها نه و کاتانه تاک زۆریه ی کات رهوشتی له خلاق ده بیته، که بارودوخه کان زور له یه ک بچن یان کاتیک نه و که سه ده گاته به رزترین ناستی بیرکردنه وه ی بووت (التفكير المجرد) ده توانیت پرانسیپ و چه مکه ناکارییه ی نه ره تی و گشتیه کان له زۆریه ی بارودوخ و کات و شوینه جیا جیاکاندا په یرمو بکات، نه و حاله تانه ش زور ده گمه نن.

هه روه ها هه ردوو زانیان (هه رتشنون) و (مه ی) (Hartshorn & May) له سالی (۱۹۲۸) توێژینه وه یه کی به رفراوانیان له سه ر رهوشتی له خلاق هه زاره ها منداڵ کرد، به مده یه ستی زانیته رهوشته نانا کارییه کانی وهک (قویی، درو، مه ی) کردن له زور

بارودۇخى جىياۋزى ۋەك كاتى (تاقى كۈرۈنەۋە، يارى كۈرۈن، كىيىركى، پىش بىركى، ئاۋ مال، قوتابخانە، گۆرەپانى گۈشتى، شۈيۈنەكانى خۇداپەرستى .. ھتد). دەرئەنجامى تۈيۈنەۋەكەيان بوۋە مايە شلۇق كۈرۈن و پۈۈچەل كۈرۈنەۋە بىرۈ باۋەرى ئەۋ كەسانەى كە خەنكيان بەسەر ھەردوۋ گروپى (خاۋەن رەۋشتە بەرزەكان ۋ) بەد رەۋشتەكان (دا دابەش دەكرىد ئەۋ بىروايەدا بوۋن كە رەۋشتى ئەخلاقى ئەگۈرۈ بەردەۋام و رەھايە ئەگۈرۈگۈرۈن دەرئەنجامى تۈيۈنەۋەكەى (ھارتشۈرۈن) و (مەى) ئەۋە بوۋ كە رەۋشتى مىندالەكان ئەگۈرۈ دەپن ئەگەر ئەيەك جىگاو بارودۇخ بىت، بەلام كاتىك جىگاو بارودۇخەكە دەگۈرۈرۈن ئەۋە بىرۈرۈ رەۋشتە ئەخلاقىەكانى مىندالەكانىش دەگۈرۈرۈن و ئەگۈرۈ خۇيان ئەدەست دەدەن.

بۇ نەۋنە زۆرۈبەى مىندالەكان ئەمالەۋە قۇببەيان ئەدەكرىد، بەلام كاتىك ئەقوتابخانە پۈۈبەپۈۋى تاقى كۈرۈنەۋە دەپۈنەۋە، ئەۋا زۆرۈبەيان پەنایان بۇ قۇببە كۈرۈن دەكرىد. بىنگومان كۈمەنلىك ھۇكارى تايبەتى ھەپۈن كە دەپۈنە ھۇى زىاد كۈرۈن يان كەم كۈرۈنەۋەى ژمارەى ئەۋ مىندالەكانى كە قۇببەيان دەكرىد، ئەۋانە (بوۋن و رەخسانلىنى بوۋى قۇببەكرىد، بوۋن يان ئەپۈۋنى ترس و سزاۋ ھەپەشە كۈرۈن، زۆرى ژمارەى ئەۋ مىندالەكانى كە قۇببەيان دەكرىد)، واتە ئەگەر بىۋار ھەپۈايە و ترسى سزادانىان ئەپۈايەۋ زۆرۈبەى مىندالان ئەبەر چاۋى مامۇستاكانيان قۇببەيان بىكرىدە، ئەۋا ژمارەى ئەۋ مىندالەكانى كە قۇببەيان دەكرىد زىاتر دەپۈۋ

شايانى نامازە بۇ كۈرۈنە ئەۋ كاتەۋە تاۋەكوۋ ئەمرو ھىچ تۈيۈنەۋەكە دەرئەنجامى ئەۋ تۈيۈنەۋەكەى پۈۈچەل ئەكرىدۈتەۋە، بەلكو بەپىنچەۋانەۋە، دەرئەنجامى تۈيۈنەۋەكانى زانايان (سىرزو ھاورىكانى) (Sears.et.al.) ئەسالى (۱۹۶۵) ۋ (ئەلىن سىمس) (Allen Smith) ئەسالى (۱۹۶۰) لايەنگىرى دەرئەنجامى تۈيۈنەۋەكەى (ھارتشۈرۈن ۋ) (مەى) دەكەن. (الھىدائى، ۱۹۸۹، ص ۲۰۰).

ئەھۋى پىئويستە بىگوتىرئىت ئەھۋىيە كە رەھىشى ئەخلاقى راستەقىينە ئەھۋى رەھىشەيە كە ئەناخى تاكەھە ھەندىمقولىت و ئەھەنجامى بىرەۋ قەناعەتەھە ئەھەلس و كەوتىدا بەرجەستە دەبىت ئەك لەترسى ھەرەشەھە ھىزۇ فشارى دەرەكى.

جۈرەكانى ئەخلاق:-

ھەندىك لەقەيلەسوف و زاناكان خەلكان بەسەر چەند جۈرەكاندا دابەش دەكەن و ھەر جۈرەيان خاھەنى ئەخلاقى تاييەتى خويانن، بەرەي ئەھۋان جۈرەكانى ئەخلاق ئەمانەى لاي خوارەمن:

۱. جۈرى بەرژمەھەندى (النمط النفعي):

ئەھۋ كەسەى خاھەنى ئەھ جۈرە ئەخلاقە بىت، ئەھۋا تەنھا ئەھ بىر كەردنەھەھە رەھىش و داب و نەرىتەنە بەباش و ئەخلاقى دەرەنى كە ئەگەل بەرژمەھەندى تاييەتى و تاكە كەسى خويىدا بىگونجىت

۲. جۈرى چاۋلىكەرى (النمط الامتياى):

ئەھۋ كەسەى خاھەنى ئەھ جۈرە ئەخلاقە بىت، ئەھۋا ھەھەھەھە بىر كەردنەھەھە رەھىش و داب و نەرىتەنە بەرەست و ئەخلاقى دەرەنىت كە زۈرەي خەلكى بىرەيان پىيەتى و لەسەرى بىك كەوتەون، واتە ئەھ جۈرە كەسانە ئەھ شتەنە بەئەخلاقى دەرەنى كە زۈرەي خەلكى بەرەستيان دەرەنى، بەلام ئەگەر زۈرەي خەلكى بەخراپىيان ئەقەئەھە دان ئەھۋا ئەمىش بەخراپىيان ئەقەئەھە دەدات.

۳. جۆری ژیری یان جۆری ویزدان ژینا،وو (النمط العقلي أو النمط ذر الضمير الحي)؛

ئەو کەسانە ی خاوەنی ئەم جۆره ئەخلاقه بن، ئەوا پێومری پاست و دروستی و ئەخلاق بەرزى و باش و خراپى کارمکان، ئەناو خودى خۆیاندايهو خۆیان کۆمه‌ئیک پرانسیپ و یاساو پێومری تایبەتى بۆ باش و خراپى دیاردەکانى ژيان دادەنن. واتە ئەم جۆره مەوقانە کارنک ناکەن لەبەر ئەومى بەرژمومندى تایبەتى خۆیانى تێدايه یان زۆربەى خەلکى برۆیان پێبەتى، بەئکو تەنها ئەو کارانە دەکەن و بەئەخلاقى دەزانن کە ئەگەل ئەو بەهاو پرانسیپ و پێومرو یاسایانەى ناومومى خۆیاندا چوون یەکە. کەواتە پێومری هەمەنگاندن ئەناو خودى خۆیاندايه ئەک لەدەرمومى.

بۆکارى بەدئەخلاقى دەکرنیت؟-

زۆر جار ئەو پرسیاره دەکرنیت، ئەبەرچى کارى بەد ئەخلاقى و نادروست دەکرنیت؟ تونژینەوه‌مکان نامازە بۆ ئەم هۆکارانەى لای خوارم‌وه دەکەن:-

۱. گەشه نەکردنى ویزدان بە پێى پێوست

۲. جیاوازی لە نێوان شێوازی پەرۆمە‌مکردنى خیزان و قوتابخانه (دووقاقى ئە پەرۆمە‌م کردندا)، واتە کاتیک لە قوتابخانه هەندیک کارو کردار بە ئەخلاقى دادەنرین کە چى ئەم‌ئەوه بەبێ ئەخلاقى دادەنن، ئەو بارودۆخه تەم و مژاوبەدا منداڵ سەرى ئێدەشینوى و ناتوانیت بەئاسانى باش و خراپەکان ئەیه‌کترى جیا بکاتەوه، ئەو کاتەش ناچار دەبیتەل کە چى یەکیک ئەو دوو دامەزراوه (قوتابخانه یان خیزان) ببیت و ئەوى تریشیان بەتوانبارى ئەقە ئەم دعات. ئەلایدکى تریشەوه جیاوازی نێوان پەرۆمە‌مى دایک و باوکیش هەمان دەرئە نجامى پێشووى هەیه.

۲. ھۆكۈرى بايولۇژى جياۋازى بايولۇژى ئەنيوان تاكەكانى كۆمەلدا ھەيە، كە ئەدۈش بۇ جۇرى كۆنەندامى دەمارى ناۋەندىيان دەگەرئىتەۋە دەبىتە ھۇى ئەۋەى ھەندىك مىندان بەجارو دوو جار قىرى پەۋشتى ئەخلاقى ئەبن، بەلكو پىۋىستىيان بەۋە ھەيە كە چەندەھا جار بۇيان پۈۈن و دووبارە بىكرىتەۋە تاۋەكوۋ قىر بىن. ئەم پاستىەش دەرنە نجامى زۇرىدى تۈنۈزىنەۋەكان سەلماندوويانە، ھەروەھا تاقى كەرنەۋەكانى بافلۇفېش ئەۋ پاستىەيان ئاشكرا كە، كە ھەندىك ئەسەگەكان تەنھا پىۋىستىيان بەدوۋ سى جار دووبارە كەرنەۋە پىرۇسەكە ھەبۈو بۇ ئەۋەى وەلامدانەۋەى مەرجايەتيان (الاستجابة الشرطية) ئەلا دروست بىيىت، بەلام ھەندىكى تىريان پىۋىستىيان بە (۲۰۰) تا (۳۰۰) دوو سەد تا سى سەد جار دووبارە كەرنەۋە ھەبۈو بۇ ئەۋەى وەلامدانەۋەى مەرجايەتى ئەلايان دروست بىيىت. (قەتجى، ۱۹۸۲، ۱۴).

بۇلى دايك و باوك و مامۇستا ئەگەشەكەرنى ئەخلاقيدا :-

۱. دەبىت دايك و باوك و مامۇستا كەسانى چۈاردەۋرى مىندان نەۋنەۋە پىشەۋاي (تەرە) باش و بەكەك بىن. چۈنكە مىندان ئەرىگەى لاسايى كەرنەۋەۋە خۇستە شۈنەۋەۋە زۇر ئەھەس و كەۋتەكانىيان قىر دەبىت.

۲. مىندان بەپەدى يەكەم لاسايى ئەۋ كەسانە دەكاتەۋە كە ئەلاى خۇشەۋىستى، وە زۇر كەم لاسايى ئەۋ كەسانە دەكاتەۋە كە ھىماى ترس و ھەپەشەۋە تۇقاندن، ئەبەرنەۋە زۇر پىۋستە كە دايك و باوك و مامۇستا دىنەرم و بەبەزەبى و خۇشەۋىست بىن.

۳. دەبىت پىككەۋتن و تىگەيشتىكى ھاۋىەش ئەنيوان خىزان و قوتابخانە ئەسەر پىۋىرو پەۋشتە ئەخلاقيەكان ھەبىت، ئابىت ھەندىك پىۋىرو پەۋشت ئەنيوانىيان جىگەى شت و مەۋ مەيەى گەرى و جياۋازى بىت، بەلكو دەبىت ھەردوولايان كۆك بىن ئەسەر باشى و غراپى پەۋشت و ھەس و كەۋتەكان

۴. دەبىت قەسەد گەتتى دايك و باوك و مامۇستا ئەگەل كىردارو كىردەم كانىاندا چوون يەك
بن. واتە نابىت بەقەسەد گەتتى شتىك بلىن و بەكردەموش پىنچەوانەكەي بىكەن. چوونكە نەو
مىندال تووشى دووقاقى (الزواجية) دەكات و نازانىت بەكاميان بىروا بىكات، و دەبىت مەوۇ
بەكردەموش نەوونەي بەر زىت ئەك بەقەسە (العانى، ۱۹۸۹، ص ۹۷-۹۸).
۵. دەبىت دايك و باوك لەسەر پاست و ھەلەي رەموشتەكان كۆك بن، نابىت جىاوازي و
درايەتى لەنىوانىادا ھەبىت.

۶. پىنويستە زانىيارى تەواو دەربارەي رەموشتە نەخلاقيەكان بەمىندال بىدرىت، چوونكە
نەبوونى زانىيارى و كەمى شارەزايى، مىندال تووشى ھەلەو بەدكارى دەكات.
۷. پىنويستە لەسەر دايك و باوك و مامۇستا، تادەتوانن لەلىدان و سوكاىەتى پىكردن و
تۆھاندى مىندالەكانىيان دوور بىكەونەو.

یاریکردن و گه‌شهی مندان
چیرۆک و په‌روه‌رده‌کردنی مندان
خویندنگاو روۆی له‌ دروستی ده‌روونی مندان
نایا راسته‌ مندان کاولکه‌رو تیکده‌ره‌ ؟

سزادانی مندان
مندانی نازدار
مندانی گیل
مندانی که‌مژه
مندانی ده‌به‌نگ
مندانی مه‌نگولی
مندال بو‌ درۆ ده‌کات ؟
چکووسی
بروا به‌خۆنه‌بوون
دواکه‌وتن له‌ خویندن
شهرمکردن
هه‌ستکردن به‌که‌می

ياري كىرىن و كەشەي مىندال

ياري كىرىن چالاكىكە مىندال پىي مىلدەستىت بەمەبەستى چىڭ لى وەرگىرن و
مەست كىرىن بەخۇشى، ئەك بەغىپۇدانى كات و لاسارى كىرىن وەك زۇر لەباوكان و
دايكان بۇي دەچن، وە لەرىگەي ياري كىرىن وە مىندال زۇر شت لىرىدەبىت، لەوانە بۇلى
كۆمەلەيتى و توخى خۇي كەلەپاشەزۇرنا دەبىت بەبەشپىك لەكەسايەتى و پەوشتى،
مەروەھا ئەم چالاكىكە مۇكارىكى گىرگە بۇ كەشەكىرىنى كۆمەلەيتى و جەستەي و زىرى
و مەلچىرى مىندال، وە لەرىگەبەو شەرەزى ژىنگەكەي دەبىت و لەئەنجامى ئەم دىر
ئەم دىرى ژىنگەكەي زاتىيارىيەكى زۇرى دەست دەكەبىت، وە ئەم چالاكىكە زۇر جار دەبىت
بەنامبارىك بۇ پىزگاروونى مىندال لەزۇر حالەتى ترس و لەباوكى و گىرى و تىركىرىنى
مەندىك لەمەز شەرەزىو كىكاروكانى ئەم مىندالەنى كەژىنگەي حىزانى و كۆمەلەيتىان
ئالۇز و لىزار و پىر لەكىرگىرگە.

مەروەھا مىندال ئەمىانەي ياري كىرىن وە جىهانىكى خەياللى و ئەلىسناي بەچىڭ بۇ
خۇي دىخۇلقىنى و خۇي دەبىت بەپالەوانى ئەم جىهانە ئەسپى خەو و خەيالى خۇي
تىابدا تاو دەدات و كىشت ئەم خەو و خەيال و خەزى شەرەزىو دىخۇزىيانەي كەلەزىيانى
واقىقىدا بۇ تىر ئاكرىت، ئەم جىهانە پان و بەرىنەدا بەشەرەزىو خۇي بەيى ترس و
سانسۇر تىرىان دەكات، كەئەمەش دەبىتە مۇي ئەوئى ئەم مىندالە لەزۇر گىرى
بەروونى چاوەپوان كراو پىزگارى بىت.

تغییرییه کانی یاری کردن

یاری کردنیش وهک زقیدی دیارده دهروونی و کومه لایه تیه کانی تر خراوته بهر تیشکی لیکولینه وه و زقرد له دهروونزان و کز مه لناسه کان خویان پتیه خه ریکه کره وه به زقرد شیوه ی جیاجیا ماناو مه بهستی یاری کردنیان لیکداره ته وه. گرنگترینیان نامه ی لای خواره رهن:-

(۱) فرزید:

یاری کردن لای فرزید نامرازو کهرهسته به که بۆ خالی کردنه وه و دهروون و بزگار بوون له زقرد یاری هه لچوونی کپ کرار و به شیوی دهروونی، به تاییه تی شه و خه زو ئاره زو داراکارییهانی که له نهستی مرفدا کپ و خه فه کرار و ناتوانیت راسته وخو و ئاشکرا له جبهانی واقعیدا تیر بکریت، به لام مندا له توانیت له ریگه ی یاری کردنه وه هه ندیکه له و خه زو ئاره زو داراکارییهانی تیر بکات، بۆ نمونه، مندا له کاتیکه له خیزانیکی ئاماسایی و پیر له گیردگرفتدا دهژی و زقرجار ده که ویت بهر شالای لیدان و ئازار و سرکابه تی پیکردنی بارک و دایکی یان کهسانی تری چوار دهوری، شه و مندا له به سته زمانه له م کاتدا بق و کینه و توره بوونیکه پیرقزی لا دروست ده بیت به لام ناتوانیت به ئاماسایی لای بزگار بیت چونکه له لایه که داب و نه ریتی کومه لایه تی ریگه به مندا له ئادات به گز دایک و باوکیدا بجیته وه.

له لایه کی تهره لوانی و بی دهسلاتی و کهم توانایی مندالیش له چاو بارک و دایکیدا، وا له و مندا له دهکات که نه و بق و کینه و توره ییه ی کپ و خه فه بکات و له ههستی خوی دهوری بخانه وه و دهروازه پۆلایینه کانی نهستی له سه ر دابخات، به لام شه به ند کردن و دورخستنه وه به کاتی و هه ر ده بیت مندا له لای بزگار بیت، نه گینا تووشی چه نده ها گری دهروونی و نه خووشی دهکات، له گرنگترین دهروازه کانی بزگار بوونیش یاری

كۈنە، كەندال دەتوانىت لەمپانەى يارى كۈرەن و شكاندى بۈۈكە شۈرەشە و چاۋەلەكەندى و پان كۈرەنەۋەى و قۇ دەسكەنە كۈرەنى، تۆلەى خۇى بىكەتەۋە و داخى دلى خۇى بە و كەل و پەل و ئامرازى يارى كۈرەنەنە بېرۈى، كەلەدل و دەۋەنى خۇيدا لەجىياتى دابىك و باۋكى دايان دەتەت. واتە ئە و يارىيەنە دەپن بەھىما (رەمى) بۇ ئۆردارى و رولى دابىك و باۋكە و كەسانى تىرى چۈرەدەر.

۲/ تېۋىرى كۈرەت كۈرەۋە:

خاۋەنى ئەم تېۋرە (ستانلى ھول، ئىردىكە و ھىرى بىت) ن كەدەلەن يارىكۈرەن تارادەيەكى تۆر لەتۈۋان مىندالى مۇق و بېچىۋى ئازەلدا چۈۋن يەكن و بۆۋەمىن (ورائى) ۋە گۈزارىشت لەسەرەم قۇناغەكانى مۇقايەتى دەكەن، واتە مىندال لەمپانەى يارىكۈرەنەۋە گۈشت ئە و قۇناغانە دۈۋارە دەكەتەۋە كە باب و باپىرە سەرەم مۇقايەتى لەسەرەتەى ژيانەۋە تارەكە تەۋەقۇ پىيادا تىپەپىۋەن، بۇ نەۋە كاتىكە مىندال يارى بەئاۋ دەكات ئەۋە گۈزارىشت لەقۇناغى (ماسى) دەكات، كاتىكە مۇق ماسى بۈۋە لەدەريادا مەلەى كۈمۈۋە، سەرەكەۋەن و ھەلەزە دابەن بەسەر دارە بەرەۋ دىۋار بەرەستە، پەيۋەستە بە و قۇناغەى كە مۇق مەيۋەن بۈۋە، ھەۋەھا يارى و ھەزى مىندال بۇ راۋكۈرەن و راۋنان و چاۋشاركى و كۈشتۈكەل، گۈزارىشت لە قۇناغەكانى راۋكۈرەن و كۈشتۈكەل دەكات كە مۇق لەپەككە لەقۇناغەكانى ژياندا پىيەى ھەلساۋە، واتە يارى مىندال پەيۋەستە بە قۇناغەكانى گەشەكۈرەنى مۇقايەتەرە.

۳/ تېۋىرى ئامادەكۈرەن بېرۈيان:

دانەرى ئەم تېۋرە (كارل كۈمە) كە دەلەت يارى، ئامرازىكە بۇ ئامادەكۈرەنى مىندال بۇ پاشەرۇۋ، واتە يارىيەكانى مىندال دەپتە ھزى پتەۋ كۈرەن و پەيۋەستە ئەندامەكانى لەشى مىندال بۇ كارە پىشەكانى قۇناغى ھەردەكارى و كاملى و پەيۋەستە

بەلمىلانى يى مۇق لەتەك دەۋدوبەر، (گۇس) دەلىت كاتىك مىندال لەكاتى يارىكرىن دەست قاقچ پەنجە لەش دەجولنىت، مەبەست لەۋە زال بۈۋە بەسەر جۈلەر چۆنىەتى بەكارەينانى ئەندامەكانى لەش لەپاشەرۇژدا، بۇ نىمۇنە:—

كاتىك بېچۈۋە پىشپە يارى بە گلۈل دەۋدوبەك يان تۇپەلە خوربىپەك دەكات، ئەۋە راھىنان و خۇ ئامادەكرىنە بۇ رلوكرىنى مشك لەداماتوودا، ھەرۋەھا يارى كرىنى مىندال بە تەنگە و دەمانچەۋ شىرو تىر، خۇئامادەكرىنە بۇ يارىكرىنى بۇلى جەنگاۋەر لەپاشە رۇژدا ۋە يارىكرىنى كچ بە كەل پەل و كەرەستەى چىشتخانە ۋە روومان و چاۋبىرى مىندال، خۇئامادەكرىنە بۇ يارىكرىنى بۇلى ئافرەت لەپاشەرۇژدا، ۋە گىرنگىرىن بۇچۈۋىنى ئەم تىۋرە ئەۋەپە كە يارىكرىن چالاكىيەكى بەئامانچە، ھەر چەندە ئۇد جار ۋادەدەكەۋىت كەكات بەفېرۇدانە (ۋالى، ۱۹۸۵، ص ۹-۲۲).

۴) تىۋرى زىادە ۋوزە:-

خاۋەنى ئەم تىۋرە (ھىرىت سېنىسرى) فەيلەسوفى ئىنگىلىزىيە، كە دەلىت مىندالى مۇشۇ بېچۈى ئاۋەل ۋوزەۋ چالاكىيەكى لەرادەبەدەريان ھەپە ۋە لەپىگەى يارىكرىنەۋە ئەۋ مىندال و بېچۈۋانە لەۋ ۋوزەۋ چالاكىانە پىزگارىيان دەبىت و تۈۋشى جۇرە ھاسەنگىيەك دەين و ئەۋ يارىكرىنە دەبىتە ھۆى خالى كرىنەۋەۋ مۇنى ئەۋ ۋوزە زىادەى لەلاى ئەۋ مىندال و بېچۈۋانە ھەپە.

ئەگەر بەۋۋىدى سەدىي ئەۋ تىۋراتەى سەرۋە بىدەين، بۇمان دەردەكەۋىت كە ھەپەكەيان لەگۈشەنىگەپەكەرە پۈتۈۋىيەتە يارىكرىن، كەچۈۋەن يەكە بۈۋە لەتەك بۇ چۈۋەۋ ھەسەفەۋ بىرۈ بارەريان، ۋە ئۇدەريان تەۋاۋكەرى يەكتىرىن، ۋاتە يارىكرىن سۈبۇقازاجىكى ئۇد بەمىندال دەكەپەنى، بۇ نىمۇنە مىندال لەمپانەى ھەندىكە يارى ۋەكە (ھەلپەكى و چاۋشاركى و دامەۋ سى پىكىن و ھەلماتىن ۋ... ھتە) ئىپرى ئۇد داب و

نهریت و ره‌وشتی کۆمه‌لایه‌تی ده‌بن وه له‌ریگه‌ی یارییه‌کانی (تۆپ تۆپین، هه‌بوکین، خات خه‌تکین، باردان، راکردن، سه‌رکه‌وتن و دابه‌زین... هتد) زۆر له‌ئه‌ندامه‌کانی چه‌سته‌ی منډال به‌هه‌یز ده‌بیت، هه‌روه‌ما هه‌ندیک یاریش ده‌بیته‌ هه‌زی زیادکردنی شاره‌زایی منډال و پادینانی هه‌سته‌وه‌ره‌کانی (حواس) .

له‌لایه‌نی هه‌لچونیشه‌وه قازانجیکی زۆری پێده‌گات، له‌به‌رئه‌وه زۆر هه‌له‌یه به‌ریه‌ست له‌به‌رده‌م یاریکردنی منډالدا دابه‌زیت به‌بیاشووی ئازاوه‌و لاماری و خه‌و حه‌رام کردن و ئازاربانو..... هتد، چونکه قه‌ده‌غه‌کردنی منډال له‌یاری کردن مانای شیواندنی گه‌شه‌ی منډال و بێ به‌ش کردنیه‌تی له‌گه‌وره‌ترینو به‌چیزترین چالاکی که‌تاییه‌ت به‌قوناغی منډالیه‌وه، له‌به‌رئه‌وه زۆر بقیوسته له‌سه‌ر دلیک و باوک که به‌بێ ی توانا که‌ره‌سته‌و که‌لو په‌لی یاریکردن بۆ منډاله‌کانیان په‌یدا بکه‌ن و جیگای یاریکردنیان بۆ دایه‌ن بکه‌ن، وه‌زێر خاسیه‌ت و مه‌رج هه‌یه ده‌بیت ره‌چار بکریه‌ت له‌گاتی په‌یدا کردن و کرپنی که‌ل و په‌ل و که‌ره‌سته‌ی یاریکردن بۆ منډال له‌وانه‌ش نه‌ماوه‌ی لای خواره‌وه‌یه:-

١) بریقه‌دارو ره‌نگاو ره‌نگه‌ بیت ٢) سوکه و نه‌رم و نیا ن بیت ٣) بته‌لنریت به‌ئاسانی بشۆردریت و پاکه‌ بکریه‌وه ٤) بارسته‌اییه‌که‌ی نه‌ه‌نده‌ ببیت منډال نه‌توانیته‌ قووتی بدات ٥) تیز نه‌بیت بۆ نه‌وه‌ی ئازاری منډال نه‌دات ٦) چه‌ره‌به‌رگریه‌کی تێدا بێت و به‌ئاسانی نه‌شکێت ٧) له‌ته‌که‌ ته‌مه‌ن و قوناغی گه‌شه‌کردنی منډاله‌که‌دا بکونجیت، بۆ نمونه که‌ره‌سته‌ی یاریکردن ئاسان و ساده‌بیت باشت‌ره‌ بۆ منډالی بچکۆله‌ له‌که‌ره‌سته‌ی ئالۆزو گرانی کاره‌بایی یان میکانیکی، چونکه له‌توانای منډالی بچوکدا نییه‌و له‌ته‌که‌ زۆری و لێ هه‌توی نه‌رد ناگۆنهی و چێژی لێ وه‌رناگریه‌ت. به‌لام منډالی گه‌وره‌ چێژ له‌و که‌ره‌سته‌ ئالۆزو میکانیکی و کاره‌باییانه‌ وه‌رده‌گریه‌ت. بۆ چه‌رتیکه‌ هه‌یه له‌هه‌له‌بژاردنی که‌ره‌سته‌ی یاریکردنی منډالدا ته‌ویش نه‌ه‌یه، منډال چه‌ند بچوک بیت، ده‌بیت ته‌وه‌نده‌ که‌ره‌سته‌ی یاریکردنی گه‌رمو ساده‌ بیت، وه‌چه‌ند گه‌وره‌ بیت، ده‌بیت ته‌وه‌نده‌ یارییه‌کانی بچوک و ئالۆزیت.

حیثیت کے وہ پروردہ گردنی ہندال

بەزۇر شىۋاز دەتۋانرېت مندال پۇشنىبىر پەرۋەردە بىكرېت، يەككىك لەو شىۋازانەش
گېراندەۋەو خويندەۋەي چىرۆكە بۇ مندالان، ھەموومان دەزانىن كەچىرۆك و حىكايەت
مىژۋىيەكى دورى درىژى ھەيە ۋە ۋە لەۋاي ۋە ۋە بۇ يەكتىريان گۈستۋتەۋەو بۈرە
بەئۆلكۈر سەرمایە ۋە شارسانىيەتى، بېگومان چىرۆكىش بەشىكى گىرنگى ۋە
شارستانىيەتەيە. چىرۆك بەپى ى ناۋەپۆكەكەي دەتۋانرېت دابەش بىكرېت بۇ چەندەما
جۇر، لەۋانە (چىرۆكى كالتە ۋە گەپ و پىن كەتىنارى، سۆزۈ خۇشەۋىستى، دەۋونى،
ئەلسەفى، سىياسى، ئايىنى، كۆمەلەيەتى، ھىمايى [زەمى]... ھتد) چىرۆك گىرنگەي
نۇدى ھەيە لەژۋانى مندالدا، چونكە پىرەتى لەبەسەرھات و پەۋداۋ داب و ھەرىت و ئاكارى
جران ر پۇشنىبىرى و زانىارى مندال زىاد دەكەت، دەترانىن گىرنگى چىرۆك لەم خالانى
خوارەۋەدا كۆيكەينەۋە:-

۱) مۆكارتىكى گىرنگە بۇ دەۋلەتمەند كىرنى زىمانى مىندال و پاراۋ كىرنى بەۋوشە و زاراۋە و پىستى جۇدا جۇد. لەپىگە كىرگەننەۋە كىرگەننەۋە مىندال كىرنى زىق كۆن و كەلەپەرى زىمانەكەى و سەرمايەى زىمانى زىان دەۋلەتمەند دەپىت، ھەرۋەھا كاتىكە مىندال دوربارە ئاۋ چىزۇكانە لەسەر زىمانى خۇى بۇ كەسانى تر دەپىرگەننەۋە زىقانر زىمانى دەۋلەتمەندىر دەپىت.

[illegible]

٣) منداڵ لە ڕێگەی چیرۆکەوه قیری زۆر سیفات و پەوشتی جوانی کۆمەڵایەتی و موقافانە دەبێت لەوانە (راستگۆیی، دەست پاک، وەفاداری، هاوێج بەتی، نیشتمان پەرورە، داسۆزی، دادورە... هتد) وە خراپی و درکۆی زۆر سیفات و خاسیەتی ناشیرینی بۆ ڕوون دەبێتەوه لەوانە (درو، دزی، تاوان، فرت و فیل... هتد). کە ئەمە خۆی لەخۆیدا پەرورەکردنێکی گیانی و ئاکارییه بۆ منداڵ.

٤) هەندیک لە پرسیارەکانی ژیری، لە ڕێگەی لەبەرکردن و گێڕاندنەوەی چیرۆکەوه دەتوانرێت گەشەی پێ بدرێت و منداڵ لەسەر یان رابەینرێت، لەوانە (ئاگاداری، چاو ئێبەرین، یادکردنەوە، بەروارد کردن، دەولهەمەند کردن، خەیاڵ و بۆچوون).

٥) منداڵ دەتوانێت لە ڕێگەی چیرۆکەوه لە زۆر گرژی و ئەندیشهی دەروونی ئالۆز ڕزگاری بیت، چونکە زۆر لە ناوەرۆکی چیرۆکەکان دەبێتە هۆی (پێ کەنین و گریان و کالتەجاری و تووڕەبوون و هاوارکردن و تارەزایی... هتد). کە سەرچەم ئەمانە دادەنرێت بە دەروازە بۆ بەتال کردنەوەی ئەو بارگە هەلچونیە کۆکراوانەیی تاوەرەیی منداڵ و ڕزگار بوون لێ پان، هەندیک لە دەروونزانەکان چیرۆک وەک شێوازیەک بۆ دەست نیشان کردن و چارەسەرکردنی هەندیک لە ئەخۆشیە دەروونیەکان بەکار دەهێنن، چونکە هەندیک جار بەسەرھات و پووداوەکان و بۆلی پالەوانی چیرۆکەکان زۆر نزیکن لە ژیان و بەسەرھات و گرتنی زۆر لەو مندالانەیی کە گۆی بیستی دەبن پان دەیبینن راستەوخۆ یان ناپراستەوخۆ سودی لێ وەر دەگرن و لە ڕێگەی خۆخستە شوێن و لاسایی کردنەوە، منداڵەکانیش لەو گرت و ئەندیشه دەروونیانەیان ڕزگاریان دەبێت و وەک هێماو (ایحایەک) کاریان تی دەکات و دەبێت بە جۆریک لە چارەسەری دەروونی بۆیان.

بەلام ئەم ئامانج و گەرنکیانە ی سەرەوه نابەنەدی ئەگەر لە کاتی گێڕاندنەوە و باس کردنی
چیرۆکدا پەچاوی ئەم هالانە ی خوارەوه نەکریت :-

(١) دەبیت ئەو چیرۆکانه لەناستی زیرەکی و ژیری و قوێی مەدالەکاندا بیت و
پەڕەست بیت بەهەز و تارەزو و خەو و خەیاڵیانەوه.

(٢) دەبیت ئەو کەسە ی چیرۆکەکە دەگێڕیتەوه بەشیوەیەکی سادە و ساکارو بەزمانیکی
پاراو بەدەنگیکی زوڵال و تۆنکی گونجاو نام و چێژەوه بۆ مەدالەکانی باس بکات بۆ
نەوێ کاربەری خۆی بەجێ بهێڵێ.

(٣) نابیت چیرۆکەکە زۆر درێژ بیت و مەدال تووشی ناپەزایی و بێزاری بکات.

(٤) نابیت ناوەڕۆکی چیرۆکەکە دڕندای و خویناوی و پەلەتەرس و تۆقاندن بیت، تا
نەتوانیت دەبیت پالەوانەکانی خاوەنی سیفات و پەوشتی جوانی مەوقایەتی بن و
سیفات و خاسیەتە درێوو نامەوقایەتیەکان دەبیت سوک و ریسوا بکەیت و بێن بەپەند بۆ
خاوەنەکانیان و مەدال سودی لێ وەرگیریت و لەدوا پۆژدا لێ ی دۆرد بکەویتەوه.

(٥) دەبیت گۆلبێژ بکەیت، واتە ئەو چیرۆک و بەسەرھاتانە بۆ مەدالان باس بکەیت
کەلەگەل سەرەم و داب و تەریت و ئاکاری کۆمەلایەتیدا دەگونجیت و لەو چیرۆکە
دۆرد بکەویتەوه کە ناوەڕۆک و بەسەرھاتەکانی هیچ سود و قازانچیک بە مەدالانمان
ناکەیت.

گرفته و کپشه بڑ قوتا بخانه و گرفت بڑ مندا له که دروست ده کات. کاتیکه مندا له نار
خیزاندا نازدار به خیر ده کزیت و سه به سته کی له راده به دهری ده دریتی، یان بیزدلو
پشت گوی ده خزیت و به رده لا ده کزیت و هله کانی بڑ پرون ناکزیت و یان نازار ده دریت و
سوکایه تی پی ده کزیت و تووندوتیژی له به رانه به کار ده هینریت و رانه هینرا بیت له سر
پشت به خق به ستن و برها به خویرون و ههست به که می بکات، له نه نجامدا که سایه تی نه
مندا له ده شیرج و به زحمهت ده توانیت خوی له ته که قوتا بخانه دا بسازینی و به رده وام
په نا بڑ میکانیزمه به رگریه ده روینیه کانی ده که (چه پاندن، هوهینانه و، به سهره برین،
خو خستنه شوین، دهست دریتی... هتد) ده بات، هه رده ها زورجار به ددخوه هه ندیکه
مامزستا راد بڑ چوونی هله یان ده رباره ی پهرشت و هه لس و که وتی ناسایی و دریتی
مندا له هیه، به پای نه وان (پسکه پسکه، سوور بوون له سهره راد بڑ چوون، به جهرگی،
جووله ی به رده وام، هه ز کردن به زانین و نه م دیور نه و دیور کردن دیار ده کان، زور پر سبار
کردن، به رکه وتن و شکانتی هه ندیکه که ل و پهلای قوتا بخانه) جو ریکه له لاساری و
سهرکیشی مندا له، به لام به پای پزیشکر ده روینزانه کان نه و هه لس و که وتانه ناسایی و
به لگی کزل به دان و سوور پرونه له سهره ژیان. به پپچه وانه شه و هه ندیکه مامزستا له و
بروایه دان که (شهرم کردن، گومان و مل که چی، مه لولی و دامای، قوس، پی دهنگی و
نه چوولان) به لگن بڑ ژیری و به نه ده می نه و مندا لانه، له کاتیکدا ده روینزانه کان
به نیشانه ی پاشه کشی و بوونی گری و ملعلانی ی ده روونی داده نین.

به م شوره یه مامزستا په وشته ناساییه کان به ناسایی و چه وتنه کان به پاست له قه له م ده دات و دهری
مندا له گرانتر ده کات، له به رنه و په یوسته له سهره قوتا بخانه که ژینگه یه کی په روه رده یی کومه لابه تی
گوجاو به ولقبتیت بڑ قوتا بیه کار و گرفته کانیاں دهست بيشان و چاره سهر بکات و په چاوی جیارازی
تاکایه تی خیرانیلر بکات و هه لس و که وت و مامه له ی دکتاتزریانه نه بیت و، گیانی هاوکاری و ته سایان
تیدا به چینی و هه ل و بودی سهرکه وتنیان بڑ زیاد بکات و کوسپ و سهرنه که وتنه کانیاں که م بکاته و و
به هاوکاری خیزانه کاسیان په وشته هه له کانیاں پاست مکه نه و و شاره زاییه کی باشیان له سایکولوژی ه تی
مندا له هه بیت، نه م نه رکانه ش حی به حی ناکزیت نه که به رده به ری به به زه می و سهرکه وتووی نه بیت
و مامزستا ده روینی پيشه و مار سوزی مندا لان نه بیت و هه وگرام و هیرده کانی وانه ووتنه و به ته که
هه ند ژاره زود توانست کانی لیر خوارانده چوون به که نه بیت و ژینگه ی قوتا بخانه به رفران و پی گرفت
له خرمنی پزوسیسی په روه رده و غیر کردندا به بن.

تایا راسته مندال کاوړ کړو ټیکدوره؟

مندال بڼه دوی په تهاوی و می ګیروګرفت و ګرځی د دروونی گه‌شه بګات، پټویسته څینگه‌ی ناسایی و له‌باری بڼه بخولقیندری که‌چوون په‌که بیت له‌ته‌که پټداویستی قوناغه‌کانی گه‌شه‌کردن، په‌کیکه له‌ګرنګترین پټداویستی‌ه‌کانی مندال، زانینی د درویره‌و نه‌و څینگه‌په‌په که‌تیايدا ده‌څی. کاتیکه مندال بڼه په‌که‌م جار ده‌چپته چيګایه‌کی تازه‌وه یان که‌ل و پهل و شتیکی تازه ده‌بینیت له‌ته‌نجامی پالنه‌رو په‌مه‌کی څاره‌زووی شت زانینه‌وه ه‌ول د‌دات څاره‌زایی ته‌واو له‌باری نه‌و چيګاو که‌ل و په‌له تازه‌وه په‌یدا بګات، دوور نیو له‌وانه‌په له‌ته‌نجامی ه‌لس و که‌وتی منداله‌وه زه‌ره‌رو زیان به‌و چيګاوکه‌ل و په‌لانه بګات، ټالیره‌وه ګیروګرفته‌که سر ه‌لده‌دات.

پټویسته دایک و باوک و ګشت نه‌و که‌سانه‌ی مامه‌له له‌ګل مندال ده‌که‌ن چ‌ند راستیه‌که ه‌په بیزانن، له‌وانه مندال بڼه دوی څاره‌زایی و کارامه‌یی پوځ له‌دوی پوځ زیادو فراوانتر بیت، پټویستی به‌وه ه‌په که‌ه‌موو دیارده‌کان (به‌تایبه‌تی جه‌ستی و مادی و ه‌ست پی‌ ګراوه‌کان) نه‌م دیو نه‌و دیو بګات، چونکه ه‌موویان تازه‌و سه‌رنج پاکیش و نامون به‌لای منداله‌وه، له‌به‌رنه‌وه به‌رده‌وام ه‌ول د‌دات پټکه‌اته‌و پارچه‌ګانیان بزائیت و له‌پړګه‌ی ټیکه‌ دانیان و ګردنه‌وه ه‌لوه‌شاندن و دووباره دروست ګردنه‌وه‌ی که‌ل و پهل و که‌ره‌سته‌کان و پرسیار ګردن له‌باره‌یانه‌وه، څاره‌زایی په‌یدا ده‌کات، ټینجا زوډجار له‌کاتی یاری پی‌ ګردن و نه‌م دیو نه‌و دیو ګردنیا‌ندا له‌وانه‌په ه‌ندیک له‌و که‌ل و پهل و که‌ره‌ستانه بشکین و ټا لیره‌دا مندال به‌ټیکدوره کاوړکه‌ر ناو ده‌بریت و له‌وانه‌شه ټازرو لیدانیشی به‌رکه‌ویت.

به‌لام راستیه‌که‌ی نه‌وه‌په مندال ه‌موو گیانی ه‌یزو ووزو جووله‌په‌و به‌رده‌وام ه‌لبه‌زو دابه‌زیه‌تی و به‌راست و چه‌پی خویدا ده‌ګریت، ه‌مووشیان له‌ته‌نجامی په‌مه‌کی ه‌ز به‌زانینی شته‌کانو ټاقیکردنه‌وه‌وه‌په. ده‌توانین له‌میانه‌ی نه‌م چ‌ند نمرونه‌ی خواره‌وه

زیاتر مه‌به‌سته‌که‌مان پرون بکه‌ینه‌وه. کاتیک منډال ده‌بینی باوکی خه‌ریکی
کاترمیره‌که‌یه‌تی. ثم دیارده‌یه تازه‌و نامویه به‌لای منډاله‌که‌وه، له‌نه‌جای ناز
ره‌مه‌که‌وه منډال مه‌ول ده‌دات نه‌ویش وه‌که باوکی نه‌و کاترمیره‌و ثم دیوو نه‌و دیو بکات
و نه‌گر پی‌وپستی کرد تیکی بداتو مه‌وو نه‌ینیه‌کانی نه‌و کاترمیره‌ بزانی‌ت و تینوبتی
لیی بشکی. دوی نه‌ره‌ فزنی ده‌دات و نییسی پی‌ی نامینی، به‌لکو له‌نه‌جای نه‌زانی و
که‌م شاره‌زایی و توانایی منډاله‌که‌وه له‌وانه‌یه کاترمیره‌که به‌ساغ و سه‌لامنی
له‌به‌رده‌ستی ثم تازه پی‌گه‌یشتو‌ده‌دا بزگاری نه‌بیت و تووشی زیان و که‌م و کورتی
بییتو منډاله‌که‌ش بکه‌ویت به‌ر مه‌ره‌شه‌و لیدانی باوکه‌که‌ی و به‌تیک‌ده‌رو شه‌پخو‌ازیش
تاوانبار بکری‌ت. یان کاتیک دایک خه‌ریکی برینی پارچه قوماشیکه، منډالیش که‌جاری
له‌وه ده‌بیت مه‌ول ده‌دات لاسایی دایکی بکاتو‌وه‌و نه‌ویش وه‌که دایکی مقه‌ست بگری‌ت
به‌ده‌ستی‌وه‌و قوماش پارچه پارچه بکات و نه‌ویش له‌و خوشی و تام و چیرئی شت برینه
بییه‌ش نه‌بیت له‌لایه‌که‌و شاره‌زایی پیدا بکات له‌باری‌ی ثم کرداره‌وه له‌لایه‌کی تره‌وه،
به‌لام له‌وانه‌یه دایک ریگه به‌منډاله‌که‌ی نه‌دات ثم حه‌زو ناره‌زووه‌ی بیته‌دی، منډاله‌که
ناچار ده‌بیت به‌دزیه‌ره مقه‌سته‌که‌ی ده‌ست بکه‌ویت و نه‌و ناواقه‌ی بیته‌دی.

به‌لام له‌به‌رنه‌وه‌ی منډال ترخی که‌ل و په‌له‌کان نازانی‌ت وه‌که یاری و که‌ره‌سته‌به‌کی
ناسایی مامه‌له‌یان له‌گه‌لد ده‌کات، له‌وانه‌یه پارچه قوماشیکی گران به‌های دایکی پارچه
پارچه بکات، نا لیره‌دا جاریکی تر منډال ده‌بیت به‌کا‌ول‌که‌رو مایه‌ی بیزاری و دلته‌نگی
دایک و باوکه، به‌لام له‌راستی‌دا ثم منډاله مه‌به‌ستی زه‌ره‌ردان و کا‌ول کردن نیه، به‌لکو
تیرکردنی ره‌مه‌که و پالنه‌ره بایه‌لوژی‌ه‌کانیه‌تی. به‌لام به‌نه‌جای نه‌زانی نه‌و دایکه‌وه
که‌مق‌ست و پارچه کاغذ یان پوژنامه کونیک یان پارچه قوماشیکی بیکه‌لکی نه‌دا
به‌منډاله‌که‌و لیی شاره‌وه‌و حه‌زو ناره‌زووه‌که‌ی تیر نه‌کردو پیداو‌یستی‌ه‌کانی بقی دابین
نه‌کرد، له‌به‌ر نه‌وه منډاله‌که به‌ناچاری و نه‌زانی په‌نای بقی نه‌و ریگه‌به‌ بریدو نه‌و
ده‌نه‌جای‌ی لیکه‌وته‌وه.

جاری و ههیه ریگوت دهکات باوک خه ریکی نووسینه، مندال که چاوی له باوکی ده بیت
 ئه ریش هه ز دهکات و دهک باوکی ئه و کاره بکاتو ئه م دیارده یه ش ناخی بکاته وه و بزانتیت
 ئه م کاغه ز رهش کردنه وه یه تام و چیرزی چی تیدایه، ئه گهر هات و باوک قه له م و پارچه
 کاغه ریکی ته دا به منداله که ی بۆ ئه وه ی ئه و هه زو ئاره زو وه ی تیر بیت، ته وا منداله که
 ناچار خۆی ده گهریت به دوا ی قه له م یان ته باشیر یان خه لوژ... هه ند، دوا یی ئه گهر
 کاغه زی ده ست نه که وت ته وا دیواری ماله که دهکات به ته خته رهش و داخی دلی خۆی
 بهر دیواره ده ریزکی چی له دل و ده روونیدا هه یه به هۆی چه ند خه تیکی راست و چه پ و
 (شه قلی و په قلی) ده ری ده بریت و له سه ر دیواره که ده ی نه خشین.

مندال کاتیکه ئه م کاره دهکات نرخ ی دیواری بۆ یاخکراو نازانتیت و هه یج جیاوازی ناکات
 له گه ل پارچه ته خته یه کدا، لیره شدا مندال هه ر به کاو له که رو تیکه ده ر له قه له م ده بریت،
 به لام هه له هه له ی ئه و باوکه یه که قه له م و پارچه کاغه ریکی بۆ منداله که ی دا بین نه کرد،
 تا تینویه تی خۆی بشکینێ و وه رسو بیزار ببیت له نووسین و دوا یی وازی لێ به یینی.
 له بهر ئه وه منداله که به ناچار ی به و ریگه تاییه نه ی خۆی ئاوانه که ی هه نایه دی، ئه مانه ر
 چه نده ما نموونه و دیارده ی تر، رۆژانه له رۆیه ی ماله کان پورده دات و کاریکی ناسایی و
 سروشتیه به لای منداله وه و به و ریگه یه هه زو ئاره زو وه کانی تیر ده بیت و شاره زای
 دیارده کانی زیان ده بیت و گه شه دهکات و کارامه یی و زانیاری پتر ده بیت، به لام جیگه ی
 داخه رۆزجار له نه نجامی دا بین نه کردنی پیداو یستی و که رهسته کان بۆ مندال ناوه کو
 به شیوه یه کی سروشتی ئه و پیداو یستی و هه زو ئاره زو وه ی مندال تیر بکریت و
 نه نجامی نه زانی و پشت گوێ خه ستنی هه ندیکه دایک و باوک، مندال ده که ویته ئه و
 مه لته و به تیکه ده رو کارل که ر له قه له م ده بریت و تروشی ئازار و کیشه و لیدانی ش
 ده بیت. هۆکه شی بۆ ئه م خالانه ی لای خواره وه ده گهریته وه :-

(۱) مندال هه شتا ماسوولکه و ورده ده مارو ئه ندامه کانی تری له شی به ته وای گه شه یان
 نه کردبووه، له بهر ئه وه رۆزجار له کانی جووله ر مه لبه رو دابه زو را کریدا زه ره رو زیان
 به که لو په لو که رهسته کانی تری ناوما ل ده گه یه نیت یان له ده ستنی ده که ویته خواره وه
 یان خۆی پیداده کیشیت.

(۲) منډال له لایه ټی ژیریه و په تهرای گه شه ی نه کړدوه و شاره زایی دهریاره ی نرغ بهای گه و په له کان نیه، له بهر نه و گرانبهاترین کله و په ل له ناو مالدا به لای نه و و هېج جیاوازیه کی نیه له گه ل یارییه کدا (لعبه). له وانه به هره زییه کی ین سه عاتیکي سهرمیز یان کله و په لیکي قری گران به ها هه لگريت و قهری بدات و بیدات به بهریدو دیواردا، بق نه و ی شاره زایی له باره یه و په یدا بکات و تام وچیز له تغه تی و کوهتن و قهری دانه کی وهریگریته، له م کاته شدا دور نیه نه و کله و په له گرانبه هایا به بشکیت و منډال چیژیشی لن وهریگریته وکک چون چیژو خوشی ده ست ده کوهیت کانیک یارییه ک (لعبه) ده شکینیت و هلی ده و شینیت.

(۲) ته سک بوونه و ی ژینگه و بوی جوله ی منډال له نه نجامی پیشکوهتنی شارستانیه و که م بوونه و ی پوه به ی باخچه ی خانو و زماره ی ژورده کان و زیاد بوونی کوه سته و کوه په لی ناومال و شکانندیان به ناسانی و قهره بالغ بوونی چوار ده وری منډال و گه په ک و کولان و سهر شه قامه کان. منډال خوی له خویدا له م قونځه دا پیویستی به جووله و پاکرین و هه لبه زو دابه ز هیه، یی گومان له م کاته دا بهر نه و کله و په لانه ده کوهیت و زهره ریان پی ده گات، چونکه نارمال له م پوژگارده دا زور قهره بالغه و منډالی مه ژار بوی جولا تدن و هلس و کوهتی نه ماوه، له بهر نه و نیستا نه و زهره و زیانه ی منډال ده بدات زور زیاتره له جارن، چونکه (۴۰) یان (۵۰) سال پیش نیستا ناو مال نه و نه ده کله و په لی تیدا نه بووه، هره وها کولان و ناومال نه و نه ده قهره بالغ نه بوون و ژینگه به کی نرون و کوه و هه یو بق یاری کردن و جوله ی منډال.

(۴) بون نه کړدنه و ی دیارده کانی ژیان و ژینگه بق منډال، له لایه ن دایکان و باوکان د کسانو چوار ده و یه و، هره وها تیرنه کړنی هزو ناره زووه کانیان و دایین نه کړنی پیداووستیه کان و وه لام نه دانه و ی نوریه ی پرسیاره کانی منډال و نه شکانندی تینوینی په مکی رانیی دیارده کان، له بهر نه و منډال ناچار ده بیت زورچار په نا بی ژمون و هلس و کوهتی خوی بیات، بویه ده کوهیت هه ووه و زهره و زیان به کله و په ل و

که رسته کانی ناو مال ده گه به نیت. که گهر باوک و دایکی شاره زایان هه بیت شه و ده توان مندال له و زهره رو زیانانه بزگار بکن و به ریگه ی ناسایی و سروشتی شه و هه زو ناره زوانه ی مندال تیر بکن. (القوسی، ۱۹۸۱، ص ۳۸۷-۳۹۸).

به لام به داخوه ناوانیکی گهره دهره ق به مندال ده کريت و له پيداويستيه کانی یی به ش ده کريت و هه موو دهرگان له به رده ميا داده خريت و له دوايشدا به نیکدرو کاو کهر له قلام ده دريت و مندال ده بیت به قوریانی هه له و سهره پزیی هه نیک باوک و دایکی نه زان و کاو کهر تیکه ده.

سزادانی مندال

له میژ باب و باهیرانمان و توینه: (شهری مار به دار) له هه مان کاتیشدا قهرموویانه: (مار به قسه ی خوش له کون دیته ده)، سهرنج بدن خوینه رانی به پریز دوو په ندی دژ به به کتر دوو بۆچوونی جیاوان دهریاره ی به کارهینانی سزاو نازار له ژياندا بۆ چاره سهرکردنی گرفته کان، شه له ناو به ک نه ته ودا، شه ده بیت له سهرتاپای جیهانداو له گیزاوی شه هه موو بۆچوون و نایدۆلژیا جیاوازاندا چ پاو بیروپایه که دهریاره ی به کارهینانی سزاو نازار له ژياندا هه بیت. کۆمه لناس و دهرووران و هه یله سوونه کان دوو پاو بۆچوونی جیاوازیان دهریاره ی سزاو نازار هه یه. گریپیکیان لایه نگیری به کارهینانی سزاو نازارین به بیانوی شه و ی سروشتی مرقف شه پخوازه و، مرقف گورگیکه و له پیستی هه پدا ده ژی و به رده وام هه ولی خواردن و تیکشکاندن بپریه ی پشتی برای خوی ده دات، سزاو نازار پیوسته بۆ دهسته مۆکردن و پامینانی مرقف له سهر داب و نه ریت و به های کۆمه لایه تی. به لام گروپی دروهم پای جیاوازیان هه یه و ده لیز تاوانه نازاری مرقف بدريت و ژيانی لی تال بکريت و بۆ هه ی که سیک نه هاتوو و مافی شه و ی نیه ژيانی که سیکي تر بکات به دۆزه خ.

دوای کۆمه لیک نویژینه وه له بوارى په روهرده و د پرووناسیدا بۆ نۆربه ی زانایان دهرکوت که به کارهینانى سزاو بازار زهره رو زیاته کانی نقد نقد زیاتره له سودو قازانجه کانی وه له ترسناکترین دهرته حجامه کانی به کارهینانى سزاو بازار شه مانه ی لای خواره وهن:-

(۱) به جیهیشتنى شوینه واریکی د پروونی ترسناکه، هیچ کس رازی نابیت بازار بدریت و سوکایه تی پى بکريت، له بهرته وه خوشه و سترين که سیش نه گهر بازارو سزای بدیت، شه و نارازی ده بیت و تووشی خه م و خه فته و دله راوکن و بازاریکى د پروونی نقد ده بیت و شوینه واری خۆی له سهر د پروون و که سایه تی شه و که سه به جى ده هیلئ.

(۲) مه ندیک جار شه و که سه ی سزا دهریت، له ته که شه و بازارو سزایه دا رادیت و شه و تودو تیژییه دهریت و ده توانیت خۆی له ته کیدا بسازینى و ئیتتر شه و سزاو بازارو سودو ئاکامى نابیت، ئیتتر نه گهر به مانه ویت سزاو بازار کاریگهرى هه بیت ده بیت پرژه که ی زیاده بکهین، بۆ نموونه نه گهر باروک یه که م جار به زله یه که (شه قیکه) منداله که ی بازار بدات، شه و پاش ماوه یه که ده بیت بیکات به دوو زله (شه ق)، چونکه یه که زله کاریگهرى نامینیت و منداله که له ته کیدا رادیت و نرخى نامینى و خوشه ده بیت، دوای شه و ده بیت بیکات به دوو زله و کوته کیک ئینجا دوو کوته که و دوو زله، به م شتیه یه ده بیت به رده وام پرژه که ی زیاده بکريت، بۆ شه و ی کاریگهرى هه بیت، ئینجا شه و کاته شه و خیزانه ده بیت به دۆزه خو زیندان بۆ شه و منداله ر پیرۆزى و گرنگی خۆی له ده ست ددهات، له لایه کی تره وه دوو نه شه و جۆره مندالانه فقیرى سزاو لیدان بین و ئیتتر هیچ کاتیک دلیان ئاو ناخواته وه و کرنا بن نه گهر نیو لیدان نه خون و سوکایه تیان پى ته کريت، واته ده بن به مرقیکی (ماسوشى) و تام و چیژ له لیدان و سوکایه تی پى کردن وهرده گرن.

(۳) نقد که سه تر ده بن به (قۆچى قوریاى) ده ستى شه و که سه ی که بازار دراوه، بۆ نموونه نه گهر له ماله وه پان قوتابخانه به به رده وامى بازارو سزا به کاریهینى، شه و کاته شه و که سه ی سوکایه تی پى کراوه و بازار دراوه، داخى دلی خۆی به که سانى لاوازو بین

دەسلەپتىن لەخۇي دەپ ئىشلىتىلىپ، واتە يان لەيرىچىككە يان لەندالانى دراوسى يان لەنقىرخوانىكى ترادىتسىيەلىق خۇي لەوان دەكاتەو. (تەپسىلىي، ۱۹۷۹، ۲۶۱-۲۶۲).

(۴) زۇرچار زىيانى لاۋەكى دەپىت، بەردەوام ئەگەر بارىك بەندالى و مامۇستى بەنقىرخوانى و لىپىرسراۋ بەندامەكانى بلىت ئىۋە خراپىن، تىن ئاگەن، بەگەللىق سىچ شىتلىك ئايەن، گەمەن... ھەتتا. ئەمانە خۇي لەخۇيدا سزاۋ ئازارى (مەنۇيىن)، ئىتەر ئەۋ كاتە ئەگەر بەتواناۋ لىن ھاتىۋ زىرەكىش بىن، لەنەنجامى ئەۋ قىسە ئاخۇشمانە دورىيە ھەست و بۆچۈرلىكى ھەلەيان لا دروست بىيىت كەخراپىن و تىن ئاگەن و پەۋشەت نىزم و گەمەن، ئىتەر ئەۋ كاتە ۋەك مۇشلىكى خراپ و تىن ئەگەپشتىۋ پەۋشەت نىزم و گەمەن ھەلس و كەرت دەكەن و بەردە ھەلىقىر لاسارى دەپتەن.

(۵) كەسانى تۇقىنەرو سزادەرو بەئازار دەپن بەنمۇنە بۇ لاسامى كىرەنەۋ، ئەۋ كاتە مىندال ۋەك بارىكى، فىرخاۋ ۋەك مامۇستى، ئەندام ۋەك لىپىرسراۋى دېندەۋ سزادەرى دەپىت بە دېندەۋ توندونىزۇ دەست درىزكەرو ئىۋىش لەداھاتىۋدا ۋەك ئەۋان دەردەچىت.

(۶) ھەندىك چار ئەۋ كەسانەى ئازارو سزا بەكاردەھىن، لەۋنەيە زىرىي و دەسلەت لەدەست بىدەن و ۋىردە ۋىردە بىكەۋنە گىيائى بەرەنەركەيان و تىۋىشى زىيانى جەستەيى و نەمىستانىيەكى كەۋرەيان بىكەن. بۇ نەمۇنە تەنھا لەنەمىرىكا سالى يەكە مىلىق مىندال تىۋىشى زىيانى جەستەيى كەۋرە دەپن و تۇپەشىيان لەنەنجامى لىدان و ئازاردانى دايىك و ياكە و مامۇستاكىيانەۋە دەمەن.

لەتەك ئەۋ ھەمۇر زىيان و خراپىيانەى بەكارمىنەنى ئازارو سزا، ھەندىك چار ئامازە بۇ بەكارمىنەنى دەكرىت، بەلام دەپىت پەچاۋى ئەم خالانى خوارەۋە بىكرىت بۇ ئەۋەى سزاۋ ئازاردانەكە پەۋرەردەيى پىت و تامانجى خۇي پىپىكى:

(۱) پیویسته په یوه نډیه کی خوشه ویست و پته و هایت له نیوان سزاده یو سزادرلوډا. چونکه نه گهر سزادر خوشه ویست و دل سوژ بیت، نه و سزادر او پازی ده بیت و نقد پزی سه غلات نابیت و له و کاره خراپه شی دور ده که ویتوه که له سهری سزا درلوډ، به لام نه گهر سزادر بیزداو و دل به ق بیت و سزادر او رقی لزی بیت، نه و کاته سزاکه هیچ سویدیکی نابیت و سزادر او له و کاره خراپه ی دور ناکه ویتوه و بگره له رقی سزادر زیاتر له سهری به رده وام ده بیت.

(۲) پیویسته هزی سزادانه که پرون بکړنه و واته باوک یان ماموستا، نه گهر سزی مندالیکي دا پیویسته بوی پرون بکاته و له سهرچی سزا درلوډ، نه گهر نه زانیت هزی سزادانه کی چی به، نه و ده که ویته گیزاوی بیرکړنه و ده و له پاوکی و به زه حمت لزی دربار ده بیت و سزاکه ش هیچ سویدیکی نابیت.

(۳) ده بیت سزا دوی کاره خراپه که بیت و سوک و بق هاو دیه کی که م بیت و نابیت جهستی و نقد به بازار بیت و شوینه واری جهستی و د پرونی به چی بهیلی و ساپژ نه بیت.

(۴) پیویسته نه و که سهری له سهر کاریکی خراپ سزا ددریت، فیری په وشت و هلس و که رنی راست و باشت بکړیت بق نه و هی واز له و کاره هله و خراپه ی بهین.

مندالی نازدار

ناردلوی دیار دمه کی کومه لایه تیه و برقیه له نازیدانی زور به مندال و نوقم کردنی له دریا ی سقزو خوشه ویستی له راده به دور به چوار دوریا هاتن و چی به چی کردنی گشت پیدلویستی کانی و چاوپوشین له هله و سهره پویه کانی و به زکردنه و هی بق پله و پایه ی پاشاپه کی بچکوله، دایک و باوک و که ساتی تری چوار دوری دهن به به رده ست و گوی پایلی هم پاشا بچکوله تازه پیدا که ونوو. مین گومان هندی که دایک و باوک له نه دجاسی نه زانی و په رده و هی هله یان له به رنه و هی مندال که ی قاقانه یه یان کوریک و دوی چهند کچیک له دایک بووه یان دواهمین مندال یان.. هتد. ناریکی زور به

مندال‌کانیان دده‌ن و به‌رده‌وام پیدایسته‌کانیان بۆ تیر ده‌کەن و گشت کۆسپ و
گرفته‌کانی پۆژانه‌یان بۆ چاره‌سەر ده‌کەن و هه‌میشه داواکارییه‌کانیان بۆ جێبه‌جێ
ده‌کەن، له‌کاتیکدا که له‌توانای مندال خۆیدا هه‌یه‌ ئه‌و کارو فرمانانه به‌ئاکام بگه‌یه‌نیت و
به‌ره‌نگاری ئه‌و کۆسپ و ته‌گه‌رانه بپه‌یته‌وه‌و به‌یارمه‌تی گه‌وره‌کان به‌سه‌ریاندا زال بپه‌یت.

ئینجا کاتیک دایک و باوک ناهێلن منداله‌کانیان سه‌ربه‌خۆ ببن و پشت به‌خۆیان بپه‌ستن
و فیری ئه‌رکه‌کانی سه‌رشانیان ببن، ئا له‌م کاته‌دا دایک و باوک به‌ ده‌ستی خۆیان چال بۆ
منداله‌کانیان هه‌لده‌کەن و به‌ربه‌ست و پرگر له‌به‌رده‌میاندا دروست ده‌کەن و له‌پرچکه‌ی
گه‌شه‌کردنی ئاسایی خۆیان لایان دده‌ن، ده‌رئه‌نجامیش زه‌ره‌رو زیانیکی گه‌وره
له‌که‌سایه‌تی و هه‌لس و که‌وتی ئه‌و منداله ده‌که‌وێت، دایک و باوک به‌بۆچوونی خۆیان و
ده‌زانن که نوqm کردنی مندال له‌سۆزو خۆشه‌ویستیدا کاریکی باشه‌و له‌به‌رژه‌وه‌ندی
منداله‌کاتیانه، به‌لام به‌داخه‌وه ده‌رئه‌نجامی زۆریه‌ی تووژیه‌وه‌کانی بواری په‌روه‌رده‌و
ده‌رووناسی ئاماژه بۆ ئه‌وه ده‌کەن که ئه‌و جۆره هه‌له‌یه‌و نازپیدانی زۆر به‌مندال
هه‌له‌یه‌و له‌پاشه‌پۆژدا په‌نگدانه‌وه‌ی ترسناکی ده‌په‌یت له‌سه‌ر که‌سایه‌تی ئه‌و مندالانه،
چونکه نازداری برپه‌ی پشته مندال تیک ده‌شکینی و بۆچوونی هه‌له‌ی لا دروست
ده‌کات، وکه ئه‌وه‌ی ئه‌و سه‌روه‌ری جیهانه‌و هه‌ر وهرده‌گریت و هه‌یج نادات و ناتوانیت
له‌به‌رده‌م کۆسپ و گرفته‌کانی ژياندا خۆی راگریت و زو هه‌ره‌س ده‌هینی و به‌روای
به‌خۆی نابیت و گیانی ته‌نیایی و سه‌ربه‌خۆیی تیدا ده‌کوژیت، تووشی مل‌ملانی ی
ده‌روونی ده‌کات، مرقه‌یکێ مشه‌خۆرو خۆ په‌رستی لێ ده‌رده‌چیت، به‌رده‌وام چاری
له‌ده‌ستی خه‌لکانه‌و چاره‌پروانی یارمه‌تی و خزمه‌تگوزاری که‌سانی تر ده‌کات و زۆر
جاریش تووشی گۆشه‌گیری ده‌په‌یت، به‌رده‌وام ده‌که‌وێته به‌ر پلان و تیرو توانجی مندلان
و که‌سانی تر به‌هۆی که‌م توانایی و بێ ده‌سه‌لاتیه‌وه.

ئه‌م گرفته‌نه‌ی سه‌ره‌وه به‌ره‌و پووی مندالی نازدار ده‌په‌یته‌وه به‌تایبه‌تی کاتیک که له‌مال
ده‌چینه ده‌ره‌وه‌و پوو له‌کۆلان و قوتابخانه‌و به‌واره‌کانی تری ژیان ده‌کات و تیکه‌لاری

كەسەنى تىر دەپىت، ئا لەم كەندەدا مىندال ناتوانىت خۇي لەتەك شەۋ ژىنگە ئازانەدا
بىسارىيىنى بەردەوام رەك مىندالىكى ساۋاۋ بىن دەسلەت ھەلس و كەوت دەكەت و
ھەرچاۋى لە دەستى كەسەنى تىرە، بەلام بەداخەۋە كەسەنى دەرەۋە (ھاۋپى، مامۇستا،
ئىپىرسىرلۇ، ھىند) رەك دايەك و باۋەك مامەلە لەتەك مىندالى ئازدار ئاكەن و كەسىيان ئامادە
قىيە پىداۋىستىبە كانىيان بىن تىر بىكات و گىشت داۋاكارىيە كانىيان جى بەجى بىكات، ئا لىرەدا
مىندال توۋشى توۋشىنى و مىملانى دەپىت، چۈنكە جىھانى دەرەۋە جىياۋزە لەجىھانى
خىزان، لەئەنئەمى بەردەۋە ھەلەي ئاۋ خىزان، ئەۋ مىندالانە ئامادەۋ پانەھىنران بىن
جىھانى دەرەۋە و بىن دەسلەت و كەم ئوانا دەپن لەبەردەم گۇرپانگارى و دىۋاكارىيە كانى
جىھانى دەرەۋەي خىزان.

لەپەرئەۋە ئۆد پىۋىستە كە دايەك و باۋەك ھەر لە مىندالىيەۋە مىندالە كانىيان رابەينىن و فىرى
ئەرك و فەرمانە كانى خۇيانىيان بىكەن و ئازدار بەخىۋىيان شەكەن و بارودۇخى لەبارىيان بىن
بىخولتىن بىن ئەۋەي خۇيان ئەۋ كارانە بەئەنجام بىكەينىن كە دەتۋانن بىكەن و لەتەك
ئەمەن و تۋاناياندا دەگۈنچىت، دەپىت مىندال ھان بدرىت و رىئەمى بىكرىت بىن ئەۋەي
ۋەردە ۋەردە سەرىيەخۇيى ۋە رىگرىت و ئاستامەۋ كەسايەنى خۇي ھەپىت و بىچىتە ئاۋ
كۆرۈ كۆيۈنەۋە خۇي لەئەكىاندا بىسارىيىنى، بىن نەۋە دەپىت مىندال پىش چۈنە
قوتابخانەي ئۆد ئىش و كار ھەيە بىزانىت لەۋانە: (چىل و بەرگە لەپەركەن، پىلار
گۆدەۋى لەپەن كۆرۈن، قەيتان تۈندۈرۈن، دەم و چارۋ خۇشۋوشتىن، كۆكۈرۈنەۋە
پىكەخستى پىداۋىسىيە كانى قوتابخانە، بىرۋا بەخۇ بوۋن و سەرىيەخۇيى، ھىند) بۆتەۋەي
كەچۈۋە قوتابخانەۋ دەرەۋەي مالو ئاۋ كۆمەل توۋشى گىرەت و مىملانى ى دەرۋەنى
تەپىت ھەست بە كەمى و لاۋانى و بىتۋانايى ئەكەت و تەپىت بەگالتە چارۋ ئىچىرى
مىندالانى تىر.

بەلام ئەكەر دايەك و باۋەك ئەۋ كارانەي بىن بەئەنجام گەياندو مىندالەكەي لەسەرىيان
پانەھىنا، ژىنگەي لەبارى بىن فىرىۋىۋىيانى نەخولقاندو ھانى ئەۋا بىن ئەۋەي خۇي
بەردەنگارى گىرەت و رۈۋداۋە كانى ژيان بىچىنەۋە لەكەت تەنگانەدا رىئەمى نەكۆد ئەۋا
كاتىك ئەۋ مىندالە دەپىتە قوتابخانە يان دەرەۋەي مال، ھەر چ بەكىكە لەر كارۋ
فەرمانەي سەرىيە ھەك سەر پىكا، ئەۋا ناتوانىت بەئەكەمىيان بىكەيەننىت و زەلىل و

داماۋ لەبەردەمىياند (دۇش) دادەمىنى و بەردەوام چاۋەرواى كەسانى تىر دەكات و نووشى گرفت و ملەلانى ي دەروونى و ئەندىشەى كۆمەلەيتى دەبىيت و ناتوانىت خۇى لەتەكە بىاردەو گۆرانكارىيەكانى ژياندا بىسازىنى، لەبەرئەۋەى لەناۋ خىزاندا پىر چەك نەكراۋە بۇ بەرەنگار بوۋەنەۋەى جىيەنى دەردەۋە.

مىندالى گىلى

گىلى (معتوۋ) (Idiot) ترسناكترىن جۇرى دواكەۋىتى ژىرىيە كەپىزەى رىرەكپەكەى لەنىۋان (سفر-۲۵) دايە، ئەم جۇرە مرقۇانە لەئەنجامى تىروشبوۋىيان بەۋ دەردە دەپن بەبار بەسەر كۆمەلەۋە. گرفتى زۇر بۇ خۇيان و بۇ كۆمەلەكەيان دروست دەكەن، ئەو مىندالى تىروشى گىلى دەبىيت بەھىچ شىۋەيەكە ناتوانىت نە فېرى خويىدن و تىروسىن و بىركارى بىكرىت نە فېرى پىشەۋ كارىكى رۇتىنى سادەش بىكرىت، ئەو كەسانە ناۋى خۇشيان نازانن، بەھىچ شىۋەيەكە ھەست بە مەترسى بىاردە دىروو ترسناكەكانى ژيان ناكەن، لەئاگرو ئاۋ ئاگەرپىنەۋە، ئەگەر ئاگادارى نەپن يارى بەئاگر دەكاتو خۇى دەسۋىتتىت، خۇى فېرىدەداتە ئاۋ ئاۋ روۋيارەۋە، لەسەر شەقامەكان گۆى بەماشىنو كەسانى چواردەۋرىان نادەن، ھەر چ شىكە بىكەۋىتە بەردەستيان رەك مىندالى شىرەخۇرە دەيخەنە ئاۋ دەمىيانەۋە، زۇر جار پىرچى خۇيان دەسكەنە دەكەنر تاتواناپان ھەبىت لىنى دەخۇن، پارچە پەرقو لىباد دەخۇن، ھەر لەم بارەيەۋە (تريد جولدى) زانا دەلېت: (جارى وا ھەبۋە كەسىكى گىل مردوۋە لەئەنجامى پىرونى كەدەۋ رىخۇلەكانى لەپەرقو قۇرە سەر دواى خوارىنيان) (الشېخ، ص ۸۱). مىندالى گىلى ناتوانىت كۆنترۇلى پىروسىسى دەردەۋىشتىن بىكات و بەردەوام خۇى پىس دەكات و لە ھەر چ كات و شۋىپىكە تەنگاۋ بىر خۇى لى دەرباز دەكات بەپى گۆى دان بە گودجاۋى و لەبارى ئەو كات و شۋىپە، فېرى قسەكردن ناپىيت، بىجگە لەدوۋيارە كىرەنرەى چەند ووشەيەكى سادەى بىر مانا كە لەبۇلەبۇل دەچىت، كەم كورتىۋ نوقۇستىنى زۇرىش لەجەستەۋ لەش و بالايدا

ههست پی دهکریت وهک ئیفلیجی، فن لیهاتن، کهوتن بهم لاولادا، زور بهگیلی و نهزانی
نان دهخوات، هتا بوی دابنریت دهخوات، ههست بهتیریوون فاکات. ده بیت خواردن
بهتقد له پورهدهستی لایبریت، نهگینا هه دهیخنیته فاو ده میه وه به بی گویدان به پیریوونی
دهم و گهرووی. نه جوره که سانه پیویستیان به چاودیری بهردهوام ههیه، ده بیت
جیگاوه له باندی تاییه تیان بۆ دابین بکریت و بهردهوام خزمهت بکرین قاوه کو نه
رۆژهی مالتارایی له وجیهانه تاریکه یان ده کهن.

جیگهی وه بیره پنهانه وهیه که نه جوره مرۆفانه ته مه نیان زور درێژنی به و کهم ده ژین و
زور ده من، به لام تا نه و رۆژهی ده من ده بیت خزمهت بکرین، هه رده ها زۆریه ی نه
جوره مرۆفانه نه تۆکنو مندالیان خابیت، مندالی گیل وهک مندالی ده به نکه و که مژه
سوود له پوره ردهی تاییه تی وه رتاگریت، چونکه رۆژهی زیره کیه که ی نه وه نه نزمه
ناتوانریت هیچی له که لدا بکریت و فیری هیج جوره هه لسو که وتو دابو نه ریتیکی
کۆمه لایه تی بکریت وهک جل و بهرکه له بهرکردن و خۆششتن و نان خواردن و... هتد.
که راته په وانه نه هه مانه په وانه ی دامه زراوی په روه رده یی تاییه تی بکرین، چونکه چه ند
هه ول بدریت ناتوانریت فیری قسه و په وشته مرۆفایه تیه کانی تر بکرین، له بهر نه وه ی
ناماده یاشی و توانستی ژیریان نه یق وه رگرتن و فیریوونی شته کان.

مندالې گهڻه

گهڻه (أبله) (Imbecile) بهو که سانه ده ووتريت که پڙهه زيره کيان له نيوان (۲۵- ۵۰) دايه، هم جوړه که سانه ناتوانن فيري خويندن و نووسين و بيرکاري بکړين، بيجگه له چنده ژماره يه کي ساکارو خويندنه وهی تووتيانه ی چنده ووشه يه که، به لام ده وتوانريت فيري پيشه و کاري کي پوتيني ساده بکړين و هک پاک کردنه وهی ريگاوپان يان ه لگرتني چانناو که لږ پهل، يان ناووداني باخچه و ريکخستنې، هر چنده له کاتي نه و نيشانه شدا هر پتويستيان به چاوديري که ساني چوارده وريان هيه، هم که سانه ژيرييه که يان نه وند نه نزمه که ناتولن بريوي پوزانه ی خويان پهيدا بکن، به لام له تواناياندا هيه ههست به مەترسي ديارده ترسناکه کاني ژيان بکن.

بۇ نمونه ده زانن ناگر بڼه يه و ده يان سوتيني و، ناو ترسناکه و ده يان خنکيني و نوتومبيل خه لکه دکوريت و، سه که و گورکه و مار نازاري مرقف ده دن، له بهرته وه له تواناياندا هيه خويان له و شته ترسناکه بپاريزن، به لام له لايه ني جهسته و گه شه کردنه وه، له مندالني ناسايي زقر که مترو نه گر به رارديان بکين به مندالني ناسايي، نه و کات بومان دهرده که ويت که کيش و بالاو بارستايي مندالني گهڻه به شيوه يه کي گشتي که متره له کيش و بالاو بارستايي مندالني ناسايي هروها زقر دره نگيش پي ده گرن ر فيري پويشتن ده بن، بهرگريشيان بۇ نه خوشي که مه و زوو زوو نه خوش ده که ون و زقر دره نکه دواي هه ول و کوششيکي زقر نينجا ده توانن زال بن به سه ر پړوسي ده رهاويشتندا، ده توانن فيري ناوي هه نديک شني بهرچاو بين و ناوي خوي و باوکي ده زانيت به لام ناتوانيت به ته واي دهرېبېريت (مرسي، ص ۵۵)، زمانتي لاوازه و زقر جار ناوه کو ته موني (۵) سالان فيري زمان ناين، به لام ده توانن شه و پقر ليکه جيا بکه نه وه و به ياني و نيواريش ههست پي بکن، به لام کاته کاني تر نازانن و ناتوانن کاتزمير به کاريهين، ته نها له چارده وري مالي خويان ده خوليتنه وه نه گر که ميکه دور که و تنه وه، نه و ون ده بن و ريگه ي مالي خويان پي نازانن.

ته مانه ی سهرده و خاسیه ت و سیفاتی مندالی گه مژه یه، که له نه بجای چهند هؤکاریکی دهره کیوه (که هه ندیکیان زانراوه و هه ندیککی تریان تاوه کو ئیستا نه زانراوه) نه و مندالانه نوشی نه و دهرده ده بن، شاپه نی ئاماره بۆ کردنه که زۆریه ی مندالانی مه نگولی ده که ونه ناو نه م کۆمه له وه، له سه دا (۲۵) دواکه وتوو ده کان گه مژه ن، چاره سهری نه و حاله تانه ش ته نها له ریگه ی پهروه رده ی تایبه تیوه (التریه الخاصة) ده کریت و له ر دامه زراوه تایبه تی پهروه رده ییه دا قیری چهند پیشه و کاریکی میکانیکی و دهستی و رۆتینی ده کرین بۆ نه وه ی سهرقالی بنو سوود له و توانسته ژیرییه که مه یان وهریگریت، ههروه ها ده توانریت قیری هه ندیک داب و نه ریتی کۆمه لایه تی بکرین، وه که چۆنیه تی مامه له کردن له گه له کهسانی چوارده ور ههروه ها چۆنیه تی جلو بهرگه له بهرکردن، خوشووشتن، پاک و خاوینی، نان خواردن، خق رزگارکردن له پاشه بۆ، قیریورنی ناری کهسانی چوارده وره تاسینه وه ی مالو گه ره که و شوینه گرنگه کان، نه گه ر توانرا قیری نه و ره وشت و کردارانه بکرین، نه و کاته نابین به کۆلو یار به سهر خیزان و کۆمه له که یانو به پیچه واته وه ده توانش نه و توانسته ژیرییه که مه ی هه یانه بۆ خزمه تی پیشخستنی کۆمه له که یان به کاری بهینن، به لام ده بیت نه و هه شمان له یاده نه چیت که نابیت په له بکریت له به یاردان له سهر چاره نووسی نه و مندالانه و له ریگه ی چهند هه لس و که وتیکه وه به یاری گه مژه یی یان گیلی یان ده به تگی مندال بدریت و په واته ی دامه زراوی پهروه رده یی تایبه تی بکریت، به لکو ده بیت نه و به یاره تیمیکی شاره زا که له پسپوری جیا جیا پیکه هاتبن نه و به یاره بدات و چهنده ها پیوه ریش به کاریه یینیت له کاتی به یارداندا، واته نابیت ته نها پشت به پرژه ی زیره کی به ستریت، به لکو ده بیت توانست و لیها تووی کۆمه لایه تی و توانسته جیا جیا کانی تریش په چاو بکریت.

مندالی د بهنگه

د بهنگی ژغوره په که بهر که سانه د هوښت که ریږه ی زیره کیان له تیوان (۷۰-۵۰) دایه،
 هم ریږه ییش د هکویته خانه ی دواکه وتوانی ژیریه وه. مندالی د بهنگه (مؤلفن) چهند
 مهول بدات و گوره ببیت زیره کیبه که ی له زیره کی مندالیکی ناسایی (۷-۱۱) سالان
 زیانو نابیت، هم منداله د بهنگانه (مؤلفن) له توانایاندا هیه فیږی خویندن نووسین و
 بیرکاری بکړین، به مخرجیک باوردق خیک په روه رده یی و پروگرام و بهرنامه ی تاییه تیان بق
 بلین بکړیت که گونچار بیت بق ژیری و توانایان و ماموستای تاییه تمه ند نو وانانه
 بلیته وه. له تواناشیاندا هیه تاوه کو پولی پنجهمی سره تایی خویندن ته او بکن،
 به لام هم جزره مندالنه به هیج شیوه په که ناتوانن له خویندنگای ناسایی له گه ل مندالانی
 ناسایدا بخوینن. هروها د هواسریت هم منداله د بهنگانه له سر هندی که پیشه و کاری
 دستکرو ناسایی رابهنرین و له ریگه یوه بژیوی تاییه تی خوځانی پښ دابین بکن و
 سره ته قیه کی له گه لدا بکن و له تواناشیاندا هیه فیږی هندی که داب و نه ریتی
 کومه آیه تی بېنو خوځیان له ته که کومه له که یاندا بسازینن، به لام نه کهر توری که کورانکاری
 به سر ژینگه هات و توری که ئالوز یو، به هیج شیوه په که ناتوانن خوځیان له ته که نو
 ژینگه یه دا بسازینن و ئا له م کاته دا پیویستیان به چاودیری و رینمایی که سانی
 چولده وریان هیه.

مندالی د بهنگه د توانیت جل و بهرگی خوی له بهر بکات و ئاگاداری پاک و حاوینی
 خوی ببیت و کونترولی پروسیسی د هراویشتن بکات، به لام د بیت هولی له گه ل بدیت و
 فیږ بکړیت، هروها د توانن مامه له به پاره بکن و دروه جیاجیاکان بناسنه وه، به لام
 مندالانی د بهنگه توقستانی و که م و کورنی نوریان هیه، له لایه نی جهستی و
 که شکرینی له شه وه که متین له مندالانی ناسایی، بق نمونه دریزی و کیشیان له مندالی
 ناسایی که متره، هروها زمانیان و که مندالی ناسایی د و له مهنر پاراو قیه و درهنگه

فیزی زمان دەبن و جوله و چالاکیان سسترو و زۆدبە کاتیان بەگۆشەگیرى و سورەپەریزی یان بەدەست دریزی و شەپخوازی بەسەر دەبن.

بیگومان ئەمەش ئەوە ناگەیهننى کە مندالی ئاسایی تووشی گۆشەگیرى و دەست دریزی نابیت، بەلکو ئەوانیش ئەو خاسیەت و سیفاتانەیان هەیە، بەلام ریزەى ئەو هەلس و کەوتانە لەلای مندالی دەبەنگە زیاترە، بۆ نموونە ((دەرئەنجامی تووژینەوهکانی (گیرک و جۆنسۆن) ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە ریزەى ۲/۲ دوو لەسەر سێى مندالە دەبەنگەکان یان گۆشەگیرى دوورە پەریزن یان شەپخوازن)) (الشیح، ص ۷۰). هەروەها تووژینەوهکانی زانا یان پۆرتۆنۆ سناس و ئەنگلیزۆش ئاماژە بۆ هەمان دەرئەنجام دەکەن، بیگومان ئەم پەموشتانەش دەگەریتەوه بۆ ئەو هەموو بەریەست و پێگراوەى کە لەبەردەم مندالی دەبەنگدا دادەنریتو ئەو ژینگەى ئەو تیایدا دەئى بۆ مندالی ئاسایی دروست کراوەو لەگەڵ تواناو ژیری ئەو مندالە دەبەنگانە ناگونجیت، لەبەر ئەوە بەناچارى یان پەنا بۆ گۆشەگیرى و دوورەپەریزی دەبن بۆ ئەوەى لەهەپەشە و ناپەزایی و سووکایەتى کەسانی چواردەوریان پێگاریان بێت یان پەنا بۆ دەست دریزی و توندوتیژی دەبن بۆ ئەوەى بەسەر ئەو کۆسپو بەرگرانەدا زال بن و پلەو پاپو جیگایەکیان لەناو کۆمەڵەکەیاندا هەبێت.

هەروەها مندالی دەبەنگە زۆد راپاو دوو دلەو برۆای بەخۆى نیەو بە چاوی سووک و کومانەرە سەیری خۆدی خۆی دەکات و پڕۆسیسی یادکردنەوهى لاوازەو زوو زوو شنى بیر دەچیتەوهو ناتوانیت بۆ ماوەیەکی درێژ چاو بپێتە شتیکی و دالغە زۆد لى دەدات و بیرو هۆشی بۆ جیگای بوود دەهواتو توانای بیرکردنەوهى پووشى (التفكير المجرد) نیەو تەنها ئەو شتە وەرەگریت کە لەپێگەى هەستەوەرەکانیەوه هەستى پێ دەکات و ئەمەنى ژیریان لەتەمەنى کاتیان زۆد کەمترە، لەبەر ئەوە پێداویستیان بە پەروەردەى تایبەتى هەیه و دەبیت مامەلەى تایبەتى بکریزو بەچاوی ریزو خۆشەویستیەوه سەیر بکریزو نابیت لەنرخیان کەم بکریتەوهو سووکایەتیان پێ بکریت، چونکە ئەم جۆرە مندالە بەرگەى زەبیر ئازار توندوتیژی ناگرن و زوو هەردەس دەهینن و بەزەحمەت دەتوانن خزیان لەتەکە یارودۆخى ئالۆزو مائاساییدا بسازین.

مندالی مەنگۆلی

مەنگۆلی جۆریکە لەدواکەوتنی ژیری (التخلف العقلي) کە تووشی ژمارەبەکە لە مندالان کەریزهیان بەنزیکە (۰.۰۰۱) یەک لەدەهەزاری کۆی دانیشوانی جیهان قەبلینراوە، دەپیت. بێگومان ئەم ناوەش (مەنگۆلی) لەولای مەنگۆلیارە کە دەکەوتتە نێوان یەکیتی سۆڤیەتی پیشوو ولاتی چینەو وەرگیراوە، لەبەرئەوەی ئەم مندالانە لەسیمای خاسیەتی دەم و چاودا زۆر نزیکن لەدەم و چاوی دانیشتوانی مەنگۆلیا، ئەم ناوەش لەلایەن زانایەکیوە کەناوی (لانگدون) بەسەریاندا دا. شایانی ئاماژە بۆ کردنە ئەم مندالانە هەموویان وەک یەک وانو لەو دەچن هەموویان خوشکە و برا بن و بەم خاسیەتەنە خوارەویدا دەناسرێنەو:

(سەری بچووک، چاریان لەشتیوەی مۆزدا، پێستی پیلوی چاریان ئاستوورە، بۆکانیان چو پڕو لەیەکیوە نزیکن، لوتی کورت و فەشەل، زمانی گەورە و درزایی و قاش بۆ، گۆکی بچووک یان گەرە، دەستی نیچە ئاوساو سوورەلگەراو... هتد) هەرەها لیدانی دلیان پێک و پێک نیو تارپیکیش لەکرداری مەناسەدانیاندا هەیە و دەست و قانچیان شین مەلەگەرین، بەلام مەرج نیو هەموو ئەم خاسیەتە لە یەک مندالی مەنگۆلیدا مەبن، لەوانە یە مەندیکیان مەبن، زۆر خوشەویست و بێ دەیی و خوین شەڕین و مەردەم لێر بەخەندەو کامەران دیارن و زۆر حەز بە پەییوەندی کۆمەلایەتی و تیکەلای کەسانی چواردەوریان دەکەن، ئارەزووی گزرائی و مۆسیقاو سەما کردنیان هەیە و تینوی لاسایی کرێنەو و فیریوونی مەلس و کەوتی کەسانی چواردەوریان.

پێژە ی زیرەکیان زۆر نزمە و لەخوار (۶۰) دەویەو دەتوانرێت کەمیکیان فیری بپێک خویندن و نووسین بکەن، بەلام زۆریەیان لەتوانایاندا نیو فیری پیشە و کاریک بکەن، بەلام دەتوانرێت فیری (نان خوارین، خۆ گۆڕین و شوشتن، چوون بۆ سەر ئا، ئاردانی باخچە و گۆل، بەخیوکردنی پەلەوهری ئاو مال، پێزگرتنی کەل و پەل و کەرەستە ی

که سانی تر، سهردانی خزم و دراوسن، له بهرکردنی هه نندیک سرودو گۆرانی. سه ماگردن، هه له پرکټ... هتد). پکرت و له (زیانی رۆژانه پدا سوودی لټ وهر پکرت و پتیویستی به که سانی تر نه بیټ.

تاوه کر ئیستا به ته وای نه زانراوه نه و مندالانه بۆچی تووشی نه م حالته دهین
هه رچه تده هه نندیک بۆچوون و لیکدانه وهی زانستی هه به له وانه:

(١) هه نندیک له زاناکان له و به وایه دان که ته مه نی دایک په یوه ندی هه به به م حالته وه، ده لټن نه و ژنانه ی که ته مه نیان له سه رووی (٤٠) سالانه وه به، له بهرته وهی چوونه ته ته مه نه وه و مندالانیان لاواز بووه، دوور نیه نه توانن هه موو پیداووستی به کانی کۆرپه له کانیان له ناو مندالاندا دایین بکه ن و خۆراک و ئوکسجینی ته وایان پټ نه گات و که م و کورتی بکه ویته کۆته نداسی ده ماری ناوه ندیان (الجهاز العصبي المركزي) و میشکیان به ته وای گه شه نه کات، به لام په خنه ی زۆر له م بۆچوونه گیاراوه، له بهرته وهی زۆر جار نه و ئاخره تاته منداله کانیان ئاساییه له لایه که و له لایه کی تریشه وه نه و ژنانه ی که ته مه نیان به نټیوان (٢٠-٤٠) سالاندا به هه نندیک جار مندالی مه نگۆلیان ده بیټ.

(٢) هه نندیک له زاناکان له و به وایه دان که تووش بوونی دایکی دوو گیان به هه نندیک نه خووش
لووریسی ترسناکی وه که سووژده ی ئه لمانی و که ویتنه بهر تیشکی وه که (x) یان به کاره یانی هه نندیک داووده رمانی پزیشکی به بهرکی زۆر له کانی دوو گیانیاندا، هزکاریکه بۆ دروست بوونی نه م حالته، به لام نه م بۆچوونهش بټ هه له و که م و کورتی نیه، له بهرته وهی هه نندیک له ئاخره تان تووشی هه ی نه خووشیه کیش نابن و دووریشن له کارتیکردنی تیشک و به کاره یانی داو و ده رمانی پزیشکی له کاتی دوو گیانیاندا، له گه ل نه و هه ندا مندالی مه نگۆلیان بووه. (الطیخ، ١٩٦٦، ص ٥٨-٦١).

(٣) دهسته به کی تر له لیکۆله روه و زاناکان ده لټن حالته ی مه نگۆلی له ریکه ی بۆما وه وه
بۆ منداله کان ده کوپزینه وه هه نندیک تریان ده لټن که م و کورتی له دابهش بوونی

ئمارەي كىرۇمۇسۇمەكان بەرپرسىيارە لەم حالەتە، مەۋى ئاسايى (۴۶) كىرۇمۇسۇمى مەيە، بەلام ھەندىكە جار لەئەنجامى قەلەمبازو (الطرفة) و خراپى دابەش بوونى كىرۇمۇسۇمەكان ئمارەيان دەپىت بە (۴۷)، ئىتر ئەو كىرۇمۇسۇمە زىادەيە دەپىتە ھۆى مەنگۆلى، بەلام دەرکەوتتورە كە ھەندىكە لەمئەلە مەنگۆلىيەكان وەكە ھەمور مەۋىيىكى ئاسايى تەنھا (۴۶) كىرۇمۇسۇمىيان ھەيە، بەم شىۋەيە تاۋەكو ئىستا يەكالا نەكراۋەتەۋە و ئازانرىت ھۆكارە سەرەكپەكانى ئەم حالەتە چىن.

بىگومان ئەم جۆرە مئەلەتە پىداۋىستىيان بە پىرۇگرام و شوپىن و پەروەردەو مامەلەى تايپەتى ھەيە بۇ ئەۋەى بىتوانن لەژياندا بەردەوام بىن و تەبىن بەئەركە و بارىكى گران بەسەر شانى كەس و كارىيەۋە، ئەگەر تۈانرا ئەو جۆرە مامەلەو پەروەردە تايپەتەيان بۇ داپىن بىكى ئەۋا بەكامەرانى لەناۋ خىزان و كۆمەلەكەياندا دەرۋىن.

مندال بۆ درق ده‌کات ؟

درق گوته‌یه‌که له‌ته‌ک واقعدا چون یه‌ک نیه‌و مه‌به‌ست چه‌واشه‌کردن و هه‌لخه‌تاندنی که‌سانی تره‌، یان به‌مه‌به‌ستی شارده‌وه‌ی راستیه‌و ئیتر له‌به‌ر هه‌ر چ هۆیه‌ک بیت، هه‌ر چ که‌سیک بیه‌ریت کاریک بکات یان شنیک بلێتو بیته‌ هۆی شارده‌وه‌ی راستی و خوشی هه‌ست به‌وه‌ بکات و مه‌به‌ستی به‌ناکام که‌یاندنی ئامانجیکی دیاری کراو بیت داده‌نریت به‌درق.

زۆر جار مندال په‌تا بۆ درق ده‌بات بۆ جێ به‌جێ کردنی کاره‌کانی هه‌رچه‌نده‌ زیان نه‌ به‌خۆی نه‌ به‌که‌سانی تر ناگه‌یه‌نێ له‌م کاته‌دا ناو ده‌بریت به‌درقی سه‌ی، له‌پاستیدا ئه‌م جوهره‌ دروینه‌ ده‌بیت به‌سه‌ره‌تای پهودانی درقی که‌وره‌ترو ئالۆزتر و زیان به‌خشته‌ر.

درق دیاردیه‌کی باوه‌و زانراوه‌، له‌وانه‌یه‌ زۆر به‌ساده‌یی سه‌ر هه‌لبه‌دات، بۆ نمونه‌ کاتی‌ک دایک به‌ منداله‌که‌ی ده‌لیت ده‌ستت شتووه‌ یان برسیت نیه‌ ئه‌ویش ده‌لیت به‌لێ، هه‌رچه‌نده‌ له‌پاستیدا ده‌ستی نه‌شتووه‌و برسیشه‌تی، وه‌یان له‌وانه‌یه‌ درق ئالۆزتر بیت وه‌ک ئه‌وه‌ی مندال ده‌لیت چووم بۆ قوتابخانه‌و له‌پاستیشدا به‌دریژی ئه‌و پۆژه‌ له‌ کۆلانو شه‌قامه‌کان سوپاوه‌ته‌وه‌. هه‌رچه‌نده‌ گشت ئه‌وانه‌ به‌درق داده‌نریت، به‌لام نابیت به‌دیاردیه‌کی باو و ساز له‌لای مندال وه‌تایه‌ت مایه‌ی ده‌رده‌سه‌ری بۆ خۆی و که‌س و کاری، ئه‌گه‌ر بچکه‌یه‌کی به‌رده‌وام وه‌رنه‌گریت و دووباره‌ نه‌بیته‌وه‌، به‌لام ئه‌گه‌ر یوو به‌به‌شیک له‌په‌وه‌شتی ئه‌و منداله‌و له‌ته‌ک که‌سانی تر دا مامه‌له‌ی پێ کرد ئه‌و کاته‌ داده‌نریت به‌ دیاردیه‌کی درکویی ناشیرین و زیانبه‌خش و پێویستی به‌چاره‌سه‌رکردن هه‌یه‌. (العظمای، ۱۹۸۸، ص ۱۸۱-۱۸۲).

پاست گۆیی و درق کردن له‌و دیارده‌ ده‌روونیانه‌ن که‌ موقوف له‌ژینگه‌ی کۆمه‌لابه‌تییه‌وه‌ فیزی ده‌بیت. له‌به‌رئه‌وه‌ زۆر پێویسته‌ تا که‌کانی ئه‌و ژینگه‌یه‌ی مندالی تیدا ده‌ژی (خیزان، قوتابخانه‌،... هتد) خاوه‌نی قسه‌ی خۆیان بزو هه‌ول به‌ده‌ن کردارو گۆته‌کانیان چون یه‌ک بن، چونکه‌ مندال به‌رده‌وام به‌هۆی خۆخسته‌نه‌ شوین و لاسایی کردنه‌وه‌ی که‌وره‌کان فیزی زۆر په‌وه‌شتو هه‌لس و که‌وت ده‌بیت.

درىق ئۆز جۇرى ھەيە لەوانە

۱- درىق خەياللاوى:

كە ھەندىكە مىندال ھىزىكى خەياللاوى پتەويان ھەيە و بوارىكى فراوان لەمىشكە و بىريان داگىردەكات، ئەم جۆرە درىقە مىندال وەك يارىيەكە خۇشى لى دەيىنى، وەكە گىرانىنە وەي چىزۇكە بەسەرھاتى سەرسوپھىنەر كە ئۆز جار پىچەوانەي واقعىن و سوون لەراستىيە وە.

۲- درىق تىكەل كىردى:

ئۆز جار مىندال ناتوانىت راستىيەكان لەخەيال و خەو و بۆچوون و خەز و ئارەزو وەكانى خۇي جيا بىكەتە وە، بۆيە ھەندىكە لەقسەكانى سوون لەواقعە وە، لەچىنىنى خەيالى خۇيەتى، ئەويش لەئەنجامى تىكەل كىردى راستى لەتەكە خەو و خەيالەكانى خۇيدا.

۳- درىق پارىزگارى:

مىندال ئۆز جار ناچار دەبىت، پەنا بۇ درىق بىيات بۇ پارىزگارى كىردى لەخۇدى خۇي و دەرياز بوون لەسزاو ئازادىكى چاوەروان كىراو ئەگەر ھاتى راستى ووت، وە ئەم جۆرە درىقە لەشباوترىن و بلاوترىن درىقە كە ئۆزبەي مىندالان پەناي بۇ دەبەن. (القوصى، ۱۹۷۵، ص ۳۳۹-۳۵۴) (قۇمى، ۱۹۸۹، ص ۱۴۸-۱۵۰).

۴- درىق تۆلە سەندىن:

ھەندىكە جار مىندال درىق وەكە چەككىكە بەكار دەھىنىت بۇ تۆلە سەندىنە وە ئازاردانى ئەو كەسانەي كە رقى لى يانە، ئەم جۆرە درىقەش زىياتر لەناو ئەو مىندالانەدا باو وە كە

لەشكىگە يەككى خىزىنى ئائىلىسى و ئالۇزدا دەۋىن، ھەست بە يەكسانى و دادپەرودى
ئاكەن لەمامەلەدا، بۇ نموونە ئەگەر مىندالىكە رقى لەپەككە لە خوشكە و براكانى يىت،
لەلاى داپكە و باوكى درۆيان بۇ ھەلدە بەستىت بۇ ئەۋەى سزا بىرىن و بىكەۋنە بەر
ھەرەشەۋ تۈپەيى داپكە و باوكە.

۵ - درۆى لاساينكۇنۇرئاي:

مىندال تۆرلە درۆكانى لەرگەى لاساينى كىرىنەۋەى داپكە و باوكە و كەسانى تىرى
چارەدەۋرىۋە فىرىان دەبىت، بۇ نموونە كاتىكە باوكە بە مىندالەكەى دەلىت ئەگەر
فلان كەس ھات پىيى بلىن باوكم لەمالەۋە نىيە، ئايا باوكە بەم رىگە بە مىندالەكەى
فىرى درۆ ئاكات؟ يان بە مىندالەكەى دەلىن ئىۋارنى دىارىيەكى خىجىلانەت بۇ
دەھىنەۋە يان ئەچىن بۇ شارى يارى... ھەتد، بەلام ئىۋارنى باوكە دەگەرىتەۋە دىارى
پىن تىيە.. قاش چىن بۇ شارى يارى... ھەتد.

مىندال بەم شىۋە يە فىرى درۆ دەبىت و ئەۋىش ۋەكە باوكى داپكى و ئەزاننى شارەنەۋەى
راستى كارىكى ئاساينەۋە گەردەۋ بچۈك بە ئاكامى دەگەپەتن.

ھۆكەنى درۆ كىرىن

۱ - بىن بەش بىرۈن:

كاتىكە مىندال لەسۆزۈ خۆشەۋىستى بىن بەش دەبىت يان ھەزۈ ئارەۋو پىداۋىستىيەكانى
بۇ داپىن ئاكىت، ئاچار پەنا بۇ درۆ دەپات بۇ تىركىرنى ئەۋ ھەزۈ ئارەۋوۋەى
ھەرچەندە ئەگەر بەشۋە يەككى كاتىش بىت. بۇ نموونە كاتىكە مىندال ھەز بە چىل و بەرگە
و يارىيەكى جىران دەكات و دەستى ئاكەۋىت ئاچار لەۋاۋ بىرەدەۋە كاتىدا دەلىت يارىيەكە
يان چىلۈ بەرگىكى جىرانم كىرۋە.

۲- درزکردنی دایک و باوک و کهسانی تری چواردەوری منداڵ:

هۆکاریکی ترسناکه بۆ قیریوونی درز چونکه منداڵ له قوفاغی گهشه کردنداوه و له پرگه ی لاسایی کردنداوه و خۆ جسته شهینه وه نۆدیه ی په وشت و ههلس و کهوتی گهردەکانی به تایبهتی دایک و باوک فیر ده بێت.

۳- منداڵ مه ندیکه جار په نا بۆ درز ده بات، بۆ سه لماندنێ خۆی، بۆ ئه وه ی سه رنجی تاکه کانی چواردەوری رابکێشی، ئه ویش له پرگه ی دروست کردن و هۆنینه وه ی چیرۆکه به سه رهات له خه یالیدا که نۆدیه یان دوورن له واقع و پاستیه وه .

۴- نۆر جار منداڵ له ترسی سزاو سه رزه نشت و ئازار په نا بۆ درز ده بات، کاتیکه بزانیته ئه گه ر پاستی به سه رهاته که بگێریته وه ئه وا دوو چاری ئه شکه بجه و ئازاردان ده بێت، ئه م جۆره برقیهش له ناو ئه و منداڵانه دا باوه که باوک و دایک و تاکه کانی تری خه یزان به رده وام په نا بۆ فوندوتیزی و به کاره ینانی سزا ده بن کاتیکه مندا له کانیان هه له یه که ده کن.

۵- کاتیکه منداڵ ترووسی که م و کورتیه کی جه ستیه ی یان کز مه لایه تی یان ژیه ی ده بێت نۆر جار بۆ پرکردنه وه ی ئه و که م و کورتیه و راکیشانی سه رنجی که سانی چواردەور په نا بۆ درز ده بات، ئه ویش به دروست کردنی چه نده ها به سه رهات و په وداوی سه یرو سه مه ره که نۆدیه یان له واقعیدا نین و خۆی ده کات به پاله وانی ئه و چیرۆکه و به سه رهانه .

چاره سه ری درزکردنی منداڵ

۱- دیاری کردنی جۆری درزکه، واته مه به ستی منداڵ چیه له و درزکردنه، ئه گه ر پالنه ری سه ره کی درز کردنه که مان زانی ئه وا چاره سه رکردنی بریتیه له نه هیشتنی ئه و پالنه ره و تهرکرنیه تی.

۲- په کار نه هیڅنځى لیدان و سزای به رده وام. چونکه به لیدان چاره سهرى درق ناکړیت و له وانه شه به هیڅنځى بکات، به تاییه تی نه و حاله تانه ی که منډال له ترسی نه شکته چور بازار په نا بق درق دهیات هرومه کاتیکه منډال راستى دهلی و دان به هله که یدا دهیت، پیویسته منډال سزا نه دریت، چونکه لیدان و سزا له نرخی نه و راستگویی و دان پیدانه که م دهکاته وه، ټیتر جاريکی تر منډال دان به گوناوه هله کانیدا نانیت و له سهر درق کانی به رده وام دهیت.

۳- پیویسته ژینگه ی (خپزان، قوتا بڅانه.... هتد) منډال گونجاو و دروستو له بار بیت بق گشه کړنى و دوور بیت له هلس و که ونى خوارو ختیج و فیلاوى، چونکه درق کړنى دایکو باوک و که سانی تری ژینگه ی منډال هوکاريکی خرابه بق فیروونی درق له لایه منډاله وه.

۴- هه ول بدریت نه هیلدریت منډال سوود له درق کړنه که ی وهر بگریت، چونکه کاتیک هه ست دهکات که درق که ی به قازانجی نه و ته و او نابیت و بین که لکه، به ناچارى وازی لن دهیتیت و دوویاره ی ناکاته وه و لى دوور ده که ویته وه (باقر، ۱۹۷۶، ص ۱۰۰-۱۰۵).

۵- بوار نه دریت به منډال و ایزانیت که سانی تر به ئاسانى بړواى پی ده که ن بق نه وه ی منډاله که نى بکات که درق کړدن و هه لڅه له تاندنى که سانی تر و ئاسان نیه و دهیته مایه ی رهنجاندن و تودیه ی و نارهنجایان له بهر نه وه پیویسته منډال به رده وام راست گزیت بق نه وه ی جیکه ی حقى له دل و دروونى که سانی چوارده وری بکانه وه و مایه ی رهنجاستایشیان بیت.

چکۆسی (العرة)

چکۆسی (غیره) هه لچرونیکی ئالفزه و گوزارشته له بوونی ململانی و رق و کینه و توپهیی دهکات و چهکیکی دهروونی و مندال به تایبهتی و گهره به گشتی په نای بۆ ده بن کاتیک ههستیان کرد که وا خه ریکه به هۆی کهسانی تره وه که سیکێ خوشه و یست یان که لو پهل یان سه رچاوه ی سۆز دلنیا ییان له دهست ده چیت ، ئا له م کاته دا مرقف په ئا بۆ ئه م چه که دهروونی ده نات و له ههست و هۆش و ههلس و کهوتیدا راسته خۆ یان ئاراسته و خۆ په نکه ده داته وه و ئاراسته ی ئه و که سو سه رچاوانه ی دهکات که کهوتوو نه ته ململانی و پیشبهرکێ له ته کیدا بۆ زهوت کردنی ئه و کهس و سه رچاوه ی خوشه و یستی و که ره ستانه ی که ئه م به مولکی خۆی ده زانیته ، هه ندیکه جار یه مرقف (بچووک یان گهره) ئه و غیره یه له ژیر په رده ی کپکردندا ده شار یته وه و ده ی نایه یه یان پیچه وانه که ی ده رده بهریت، بۆ نموونه غیره و رق و کینه و توپه ییه راسته قینه که ی ناوه وه ده گۆریت بۆ خوشه و یستیه کی له پاده به ده ی ده ره کی دروست کراو، هه رچهنده له ناخوه ههست به ئازار و رق و کینهش دهکات..

نقد جار دایک و باوک، کاتیک ههست به غیره و رک و کینه ی مندالهکانیان دهکهن، ته م و مژی خه م و خه فته و دله راوکی دایان دهگری و تووشی ترس و ناره ههتی ده بن ، له راستیدا پتو یست بهر هه موو ترس و دله راوکی یه ناکات، چونکه بوونی غیره به ریزه یه کی گونجاو له سنووری ئاساییدا سره شنی و لای هه موو مندالیک هه یه و به لگه ی دروستی دهروونی منداله و هیزیکێ ناوه که به بۆ پاریزگاری کردنی خودی مندال و هه نانه یی هه زر ناره زه وه کانی و ئه وه ده که یه قیت که ئه و منداله له لایه نی دهروونی و ژیری و کۆمه لایه تیه وه ئاساییه و تووشی گریی دهروونی و دوا که و تنی ژیری نه بووه و هه ول ده دات پاریزگاری له سه رچاوه و ئه و که رهسته و که سانه بکات که به مولکی خۆی ده زانیته و خوشه و یستی و په یوه ندیه کۆمه لایه تیه کانی ده پاریزێ، به لام ئه و مندالانه ی که به هیچ شیره یه که غیره ناکهن، مانای وایه که م و کورتی له ژینیا ندا هه یه و پتو یسته

هه‌ولی چاره‌سهرکردنی بدیت، له‌وانه‌یه ژبانی خیزانی و کۆمه‌لایه‌تیا ناخلۆش بیت و تروندوتیری له‌ته‌کیدا به‌کار به‌یتریت یان هه‌ست بکات که‌بیزاو زولم لیکراوه له‌لایه‌ن دایک یان باوک یان که‌سانی تری خیزانه‌وه، ئا له‌م کاته‌دا منداڵ ناتوانیت په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی و سۆزو خۆشه‌ویستی له‌ته‌که‌وه که‌سانه‌دا دابنیت و به‌رده‌وام رقیشی لیان ده‌بیت و هه‌ول ده‌بات که‌ لیان دور بکه‌ویت و هه‌ست به‌رق کینه‌و غیره ناکات نه‌گه‌ر هه‌رکه‌سیک هه‌رلی زه‌وت کردنیان بدات، یان نه‌و منداڵانه‌ی که‌تووشی دواکه‌وتنی ژیری (تخلف عقلی) بوون و ده‌به‌نگ و که‌مژهن و له‌توانایاندا نیه‌ په‌یوه‌ندی و خۆشه‌ویستی له‌گه‌ل که‌سانی چوارده‌ور دابنیت و نه‌و ژیری و شاره‌زایی و توانایه‌شیان نیه‌ که‌ هه‌ست به‌له‌ده‌ست چوونیان بکه‌ن. ئا له‌م دوو حاله‌ته‌ی سه‌ره‌وه‌دا منداڵ هه‌ست به‌ غیره ناکات به‌لگه‌شه‌ بق ئه‌وه‌ی که‌ نه‌و منداڵانه‌ ئاسایی نین، به‌لام نه‌گه‌ر غیره له‌ریزه‌ی گوتجاو ده‌رچوو سنووری ئاسایی خۆی به‌زاند، نه‌وه‌ نه‌و کاته‌ ئاسایی نیه‌و پتویسته به‌دوای نه‌و هۆکارانه‌دا بگه‌ڕین که‌ بوونه‌ته‌ هۆی دروست کردنی نه‌و بارودۆخه‌.

غیره له‌قزناغی منداڵیدا دروست ده‌بیت، کاتیک منداڵ هه‌ست و توانای نه‌وه‌ی ده‌بیت که‌ په‌یوه‌ندی کۆمه‌لایه‌تی پته‌و له‌ته‌که‌ تاکه‌کانی خیزاندا دابنیت و هه‌ست به‌ مولکاری بکات. به‌که‌م که‌سی گه‌رگیش له‌ژبانی منداڵدا دایکه‌، چونکه‌ به‌که‌م که‌سه‌ که‌ سه‌رجه‌م پیدابووستیه‌کانی بق تیر ده‌کات و له‌بارده‌شیدا هه‌ست به‌ نارامی و دلخپایی ده‌کات، دواي نه‌ویش که‌سانی تر، منداڵ نه‌مانه‌ هه‌مووی به‌مولکی خۆی ده‌زانیت و راری نابیت که‌س لێی زه‌وت بکات یان بین به‌ هاوبه‌شی، نه‌مانه‌ ده‌بن به‌ راستی به‌لگه‌ته‌ویست له‌خه‌ود خه‌یالی منداڵدا نینۆ ده‌چن، ئهنجا هه‌ر چ کاتیک منداڵ هه‌ست بکات نه‌و که‌س و سه‌رچارانه‌ی سه‌رموه‌ خه‌ریکه‌ له‌ده‌ست ده‌چن، به‌که‌سه‌ر په‌نا بق چه‌کی غیره ده‌بات و پارێزگاری له‌خودی خۆی و نه‌و که‌س و سه‌رچارانه‌ ده‌کات. چونکه‌ منداڵ به‌رده‌وام هه‌ول ده‌بات نه‌و په‌یوه‌ندیاته‌ بپارێزیت و نه‌و خۆشه‌ویستی و دلخپایی له‌ ده‌ست نه‌چیت، گرمانی تیدا به‌ که‌ تیرجار منداڵ هه‌ست به‌هه‌ره‌شه‌و مه‌ترسی له‌ده‌ست دانی نه‌و که‌س و که‌رسته‌و سه‌رچاره‌ خۆشه‌ویستانه‌ ده‌کات به‌هۆی نه‌م هۆکارانه‌ی لای خواره‌وه‌:

۱- له‌دایک پوونی مندالی تازه له‌خیزاندا. ۲- هاتنی میوانو که‌سانی تری دهره‌وه‌ی خیزان. ۳- به‌راوردکردن له‌تیوان مندالاندا. ۴- هه‌ست کردن به‌که‌می. ۵- له‌ده‌ست دانی مافیکه له‌مانه‌کانی پیشووی، به‌هزی په‌یداوونی که‌سیکی تر. له‌م حاله‌تانه‌ی سه‌ره‌وه‌دا مرزف (بچووکو گه‌وره) هه‌ست به‌غیره ده‌که‌ن، چونکه به‌رژه‌وه‌ندی (امتیازاتیان) به‌هزی که‌سانی تره‌وه ده‌که‌وینه مه‌ترسیه‌ره. مه‌ترسی له‌وه‌دایه کاتیکه مندال غیره له‌خوشکه یان برایه‌کی بچووکو ده‌کات. له‌وانه‌یه به‌تونندی تازاری بدات، زۆر جار سه‌رین یان خاولی له‌سه‌رده‌می گوزپه‌ی ساوای ناو بیشکه داده‌نیت، له‌وانه‌یه بیخنکینی و کاره‌ساتیکی گه‌وره پوو بدات یان په‌نجه به‌چاروا بکات یان لی‌ی بدات. زۆر جار نه‌مانه پوو ده‌ده‌ن هه‌رچه‌نده منداله‌که له‌وانه‌یه نه‌و مه‌به‌سته‌ی نه‌بیت، به‌لام له‌نه‌جانی نه‌زانی و توپه‌یی و غیره‌وه نه‌و کاره‌ساتانه پوو ده‌ده‌ن، له‌به‌ر نه‌وه پتیویسته دایک و باوک زۆر دوریاو لی‌هاتوو بن و نه‌هیلن منداله‌کانیان تووشی غیره‌ی زۆر بین نه‌ویش له‌پریگه‌ی نه‌م حالانه‌ی خواره‌وه:

- ۱- نابیت دایک و باوک یان ماموستا مندالان به‌یه‌کتری به‌راورد بکه‌ن و یه‌کیکیان به‌رژ بکه‌نهره‌و بلین له‌و باهشتره، چونکه نه‌مه ده‌بیته مایه‌ی دروست پوونی غیره.
- ۲- جیاوازی نه‌کردن له‌تیوان مندالاندا، ئیتر چ کوپ بیت یان کچ یان تاقانه، ده‌بیت هه‌مویان به‌یه‌که چاو سه‌یر بکرین و مافی که‌سیان پیشیل نه‌کریت یۆ په‌کیکی تریان.
- ۳- حق ناماده‌کرنی خیزان یۆ پیشوایی مندالی تازه‌و، تیگه‌یاندنی منداله‌کانی تر که نه‌وه‌ی نیت خوشکه و براو پالپشت و دلسۆزی ئیوه‌ن، وه نابیت گشت سۆزو خوشه‌ویستی و گرنگی له‌منداله‌کانی تر بپرنیت و پشت گوئی بخزین و هه‌مووی بدریت به‌منداله تازه‌یه، چونکه نه‌مه غیره دروست ده‌کات.
- ۴- تقوم نه‌کردنی مندال له‌پاداشت و دیاریداو هه‌ول دان یۆ گه‌شه‌کردنیان و برها به‌خزبوونیان.
- ۵- پتیویسته مندال به‌رده‌وام تی بکات که خوشه‌ویسته و پشت‌گوچ نه‌خراوه‌و له‌میج که‌س که‌متر نه‌یه، چونکه په‌روه‌رده‌ی هه‌له‌ی دایک و باوک و نه‌زانیان په‌که‌م هه‌کاره‌ یۆ دروست‌کردنی (عیره) لای مندال و په‌ره‌پیدانی.

(بېوا به‌خځ نه‌بوون) يان (متمان نه‌کردن به‌خوږد)

بېوا به‌خځ بوون (الثقة بالنفس) ديارده‌په‌کي ددروونيه و دانه‌نريت به پالنه‌ري سهره‌کي بځ پدوشت و بيرکړدنه‌وه‌ي تاکو کاريگري هه‌په له‌سهر ژيانى مړوف و له‌همو هلس و کهوتکيدا په‌نگه دداته‌وه، ديارده‌ي بېوا به‌خځبوون په‌يوه‌ندپه‌کي نځي هه‌په به‌چونيه‌تي برباردان و ووده‌ي تاک و سهرکه‌وتني له‌ژياندا. واته نه‌وانه‌ي بېوايان به‌خځيان هه‌په و هه‌ست به‌که‌مي ناکه‌ن و له‌ بيرکړدنه‌وه‌ي بربارداندا پاراو دوو دلو به‌گومان نين نه‌وا به‌ ناساني سهرکه‌وتن به‌ده‌ست ده‌يتن و ژيانيان ناسوده ده‌بيت، به‌لام نه‌و که‌سانه‌ي بېوايان به‌خځيان نيه و هه‌ست به‌که‌مي ده‌که‌ن و ده‌ترس و به‌رده‌وام دله‌راوکي و گۆشه‌گيري و گومان سهره‌ ريگاي ليگرتوون، بېگومان هه‌موو ژيانيان ده‌بيت به‌ دۆزه‌خ و نازانن تامي کامه‌راني و سهرکه‌وتن چيپه‌.

کۆمه‌ليک هۆکار هه‌په که ده‌بيت له‌ژينگه‌ي مړوفدا هه‌بيت بځ نه‌وه‌ي نه‌و تاکه بېواي به‌خځي هه‌بيت و سهره‌خځي و بووني خځي به‌سهميني، هۆکاره‌کانيش بريتښ له‌ بووني که‌شو هه‌رايه‌کي ديموکراسي نازانو سهره‌ست، که‌تاکه بتوانيت هر له‌سهره‌تاي ژيانيره له‌نار خيزان و دواي نه‌ودش له‌توتابخانه‌و کۆلان و دامه‌زراوه کۆمه‌لايه‌تپه‌کاني تر به‌ين ترس و دله‌راوکي گوزارشت له‌خوږد خه‌وو خه‌يال و پارېوچوونه‌کاني (به‌ين بووني سانسور و چاوسورکړدنه‌وه) بکات و له‌تاکه تاکه‌کاني نري کۆمه‌له‌که‌يدا بکه‌ويته گفتوگ و راگۆږينه‌وه و به‌رده‌وام له‌سهر کړده‌وه و پدوشت پاست و جوانه‌کاني پاداشت بکريت و پشتگيري ليکريت و پليزي بگيري و کۆسپ و به‌ريه‌ست له‌به‌رده‌م پيداويستيه فسيولوژي و ددروونيه‌کانيدا دانه‌نريت.

گوماني تيدا نيه نه‌گه‌ر مړوف له‌ژينگه‌په‌کي ناوادا گوره‌ بوو نه‌وا که‌سايه‌تپه‌کي سهرکه‌وتوي ده‌بيت و هه‌ست به‌که‌مي ناکات و بېواي به‌خځي ده‌بيت و ژد به‌چارگه‌ و چاونه‌ترس ده‌بيت. به‌لام به‌پېچه‌وانه‌وه نه‌گه‌ر نه‌و ژينگه‌په‌ي که‌ تپايدا ده‌ځي پېر بود

له‌نۆقاندن و ترس و هه‌ره‌شه‌و چارسوورکردنه‌وه و جۆری مامه‌له‌که دکتاتۆریانه بو، تاکه
پێزی نه‌گیراو هه‌ستی به‌دڵنیایی و ئارامی نه‌کردو سه‌ربه‌ستی و مافه‌کانی پێشیل کرابوو،
ئەوا به‌هیچ شێوه‌یه‌که ئه‌و تاکانه که‌سایه‌تیا‌ن سه‌رکه‌وتوو ئاسایی فاییت و تووشی
کۆمه‌لێک کێشه‌و گرفتێ ده‌روونی ده‌بن که‌ به‌کیکیان هه‌ست کردن به‌که‌می و بڕوا
به‌خۆنه‌بوونه‌.

ده‌رته‌نجامی نۆدییه‌ی توێژینه‌وه زانستیه‌کان (القوسی، ۱۹۸۱، ص ۳۲۷) (باقر،
۱۹۷۶، ص ۸۴) (جلال، ۱۹۷۰، ص ۴۹۰) ئاماژه‌ بۆ ئه‌وه ده‌که‌ن که‌ په‌روه‌رده‌ی
هه‌له‌ی ئاو خیزان و کۆمه‌ل که‌ بریتین له‌ (لیدان و تروندوتیژی به‌رده‌وام، نه‌بوونی
مامه‌له‌یه‌کی نه‌گۆڕ -تذبذب- له‌هه‌لس و که‌وتدا، پشت گوێ خستنی منداڵ، نازدار
به‌خیوکردنی، سووکایه‌تی پێ کردنی، ده‌رخستن و گه‌وره‌ کردنی که‌م و کورتیه‌کانی،
بوونی نازاوه‌و ناخۆشی له‌ئاو خێراندا. نووستانی و که‌م و کورتی جه‌سته‌یی... هتد) ده‌بنه
هۆی هه‌ست به‌که‌می کردن و بڕوا نه‌بوون به‌خودو هه‌مانه‌ نه‌کردن پێی.

هه‌روه‌ها له‌ئار کۆمه‌لێش و له‌ده‌رده‌وه‌ی خیزان ئه‌و جۆره ژینگه‌و مامه‌له‌یه‌ ده‌بینه‌ هۆی
تیکه‌شکاندنی که‌سایه‌تی تاکه. له‌گه‌رنگترین نیشانه‌کانی بڕوا نه‌بوون به‌خودو هه‌مانه
نه‌کردن پێی بریتیه‌ له‌ (پارلی، شه‌رم، زمان ته‌ته‌له‌کردن، گۆشه‌گیری و پاشه‌کشێ،
سوزنه‌بوون له‌سه‌ر رار بۆچوونه‌کان و به‌دوادانه‌چوونیان، کۆل دڵ، ترس و
چاوه‌پوانکردنی ناخۆشی و کاره‌سات، کات به‌فیردان، کردنی مه‌زایه‌که‌ حساب بۆ
هه‌موو نیشیکه‌ ئیتر بچووک به‌یت یا‌ن گه‌وره‌، خۆ ده‌رخستن، گه‌رنگی دانی زیاد له‌پێویست
به‌هه‌وات، زیاده‌پۆیی له‌قه‌سه‌کردن و بڕیاردان و توانسته‌کانیا‌ندا هه‌رچه‌نده‌ له‌ئاوهرق‌کێشدا
له‌سه‌لو پووجه‌) هه‌روه‌ها هه‌ندیکه‌ جارێش بۆ پێ کردنه‌وه‌ی که‌م و کورتی و داپۆشیانی
ئه‌و هه‌ستکردن به‌که‌می و بڕوانه‌بوونه‌ به‌خود، شێوه‌ی (ژینده‌ خه‌و و نفووم بوون له‌
حیهانی خه‌رو خه‌یال و چه‌وساندنه‌وه‌ی که‌سانی تر (قوچی قوربانی) خۆ به‌نێزانی و
سه‌ره‌پۆیی) و ده‌ده‌گریه‌.

له خویندن دواکه وتن

له خویندن دواکه وتن گرفتیکى پەروردهیى، دەرۆتى، کۆمه لایه تى و ئابوودیه و له میژوه سهرنجى دەرۆنزان و پەرورده کارانى راکیشاروه و خه ریکى تووژینه وهن بۆ زانییى گرنگترین هۆکاره کانى دواکه وتن له خویندن، هه ر چ که سیکه وانه ی ووتبیته وه و یز ماوه یه کى که میش بوو بیت پیشه ی مامۆستایه تى کردبیت، ئه و به ئاسانى هه ستى به م ديارده یه کردبو وه بۆی دهرکه رتو وه که ژماره یه که قوتابى ناتوان وه که هاوێ فیرخواز ه کانى تریان وانه کانى قوتابخانه ره وان بکه ن و تیايدا سه رکه وتن به ده ست به یزن و ئه و ده که ن، ئه مه ش خۆی له خۆیدا گرفتیکى تر دروست ده کات، ئه ویش ئه وه یه دوور نیه نۆزیه ی ئه و فیرخواز دواکه وتوانه له پۆلدا ئازا وه ی نینه وه وه ده ست درێژى بکه به سه ر که ل و پهل و که ره سه ته کانى قوتابخانه یان کۆشه گیرى بێ هیوا سه یرى هاوێرکاسى ترین بکه ن، یان واز له خویندن به یزن و تیکه ل به کۆمه لیکه مندالى وه که خۆیان بین و گروپیکى باخى بو وه ده ست درێژى کار پیک به یزن.

ئهمانه خرابه کارییه کانى ئه و که سانه ن که له خویندن دراده که و، له به ره وه ی سه رنه که و بو وه له بواری خویندندا، ده یه ویت له یواره کانى قوێ ژياندا ئه و سه رکه وتنه قه ره بوو بکاته وه ته نه نه ت ته که ره ات و به ریکه ی چه وتیش بیت. دواکه وتن له خویندن یان گه شتى ده بیت (واته فیرخواز له نۆزیه ی واته کاندا ئه و ده که ویت) یان تاییه تى ده بیت (واته فیرخواز له بابه تیک یان دووان سه رکه وتن به ده ست ناهین) دهره حجامى نۆزیه ی تووژینه وه زانسیه کان ئاماره بۆ ئه م خالانه ی حواره وه ده که ن و دایده نین به گرنگترین هۆکاره کانى له خویندن دواکه وتن، هۆکاره کانیش بریتین له:

(١) ئه وى و ناسنى زهره کى:

زهره کى به ده ندیه کى پته وى به خویندنه وه هه یه، ئه و فیرخوازانه ی رێژه ی زهره کيان ئزمه و له کاتى خویندندا کۆسپ و ته که ره ی نۆزبان دیته ریکا له وانه یه ئه و

بىگەن لەخويندن و لەوانەكانى قوتاىخانەدا سەرگەوتن بەدەست نەھىتن، چەندەما نەزمون و تاقىكردنەو ھەيە بۇ پىئوانى رىژەى زىرەكى مرقۇف و بەبەكارەينانى ئەم ماركىشەيە رىژەى زىرەكى دەنۇزىتەو:

تەمەنى ژىرى

رىژەى زىرەكى = $\frac{\text{تەمەنى كاتى}}{100} \times 100$

تەمەنى كاتى

ئىنجا ئەگەر رىژەى زىرەكى فىرخواز يەكسان بوو بە (۱۰۰) ئەوكاتە زىرەكىكەى مام ناوەندى دەبىت و ئاسايىيە، بەلام ئەگەر لە (۱۰۰) كەمتر بوو ئەو زىرەكىكەى كەمەو لەمرۇشى ئاسايىيە كەمتر دەبىت و تروشى دواكەوتن و دەرئەچوون دەبىت لە قوتاىخانە، ھەرۋەما ھەندىكە جار فىرخواز رىژەى زىرەكىكەى ئاسايىيە، بەلام توانستى تايىيەتى لەپەككە لەبەبەتەكانى خويندندا لاوازە ۋەكە بىركارى يان زمان، يان ھونەر لەبەرئەوۋى دەرگەوتوۋە كە مرقۇف لەچەند بىوارىكدا كارامەيەو توانستى تايىيەتى خۇى ھەيە، بەلام لەچەند بىوارىكى تودا لاوازە، دور نىيە ئەم ھۆكارەش ھەندىكە جار بېيىتە ھۆى دواكەوتن لەخويندن.

۲) ھۆكارە جەستەيىەكان :

ھەندىكە جار لە ئەنجامى (لاوازى جەستەيى و بوونى كەم و كورنى لەھەستەوەرەكان و نەخۇشى بەردەوام -مزم- و زوۋ ھىلاك بوون و لازازى ئاگادارى و چاوتىبېرىن لەپۇلدا، تروش بوونى فىرخواز بەگرفتى ۋەكە زمان قسى و كىرى...ھند) گرفت بۇ فىرخواز لىروست دەبىتو تروشى دواكەوتنى دەكات و ھەندىكە جارىش لەئەنجامى خۇ بارايرىكردن و ھەست كىردن بەكەمى لەپەككە لەئەندامەكانى لەشدا خويندكار لەخويندەكەى دەپچرىخ و تروشى دواكەوتن دەبىت لەوانەكانىدا.

۴) ئەو ھۆكۈمرانلارنىڭ كە پەيۋەندىيان بەغىر خىزانىسى ھەيە:

ھەندىك چار ئىرخىزانى ئەنەجىمى ھەندىك ھۆكۈمرانلار كە پەيۋەندى بەغىر ھەيە ھەيە توۋشى ئىۋاكەۋىتىن ۋە سەرنەكەۋىتىن دەپىت، لەۋانە قەرامۇش كۈندى ۋانەكەنى توتابخانە پىشت گۈڭ خىستىنى بۇ كۈتايى سال، يان بۇ كەنى تاقىكۈندە ھە، ئاگادار تەبۈۋى ۋە لاۋى پالەنەر بۇ خۇيىندىن لەۋاۋ پۇلدا، نەزەنى ئىرخىزانى لەۋارى (سەمى كۈندى) ۋە يادىكۈندە ھەي سەپىرىنى خۇد بەچاۋىكى نىزم ۋە بېۋا تەبۈۋى ۋە پاراۋى ۋە گومان كۈندى لەۋاۋا ھەيە تايىبەتى خۇي (القاضى، ۱۹۸۱، ص ۳۹۹-۴۰۴).

۵) خۇيىندىگا:

ھەندىك چار ئىرخىزانى بەرپىسىبارە لەۋاكەۋىتىن ۋە سەرنەكەۋىتىن ئىرخىزانى بەغىر ھەيە ئەگەر بەرنامە ۋە پىروگراممەكەنى گۈنچاۋ تەبىت بۇ تۈۋان تەمەنى ئىرخىزانى يان مامۇستا كەم تەرخىمى بىكات ۋە سەرنەكەۋىتىن تەبىت لەۋانەكەۋىتىن شىۋە ۋانە روتتە ھەكەنى گۈنچاۋ تەبىت بۇ بابەت ۋە قۇنغۇ ئىرخىزانى گەن، يان تۈرە ۋە مەركىزى تۈندۈ تىۋىت، ھەندىك چار ئىرخىزانى ۋە دىكتاتۋى ۋە تەبۈۋى يەكەنى ۋە سۆزۈ خۇشەۋىستى لەۋىنگە خۇيىندىگا، دەپىتە ھۇي ئىۋاكەۋىتىن.

۶) خىزان:

ئەبۈۋى ئىنگەنى گۈنچاۋ لەۋار بۇ خۇيىندىن لەۋاۋ خىزانداۋ سەپىرىنى پىروسىسى بەرپە ۋە ئىپىرىكىن بەچاۋى سۈكە لەۋاۋەن دىكىۋاۋى ئىرخىزانى ۋە تەبۈۋى ھانداۋ پىشتىگىرى ۋە داپىن تەكۈندى پىداۋىستىيەكەنى خۇيىندىن ۋە ھەزەرى ۋە گۈشتى شىۋە ۋە مۇكارە بۇ ئىۋاكەۋىتىن لەۋاۋەن خۇيىندىن خاۋىكىرە ھەي گۈپى ئىرخىزانى لەۋاۋەن پالەنەر ھەي چارە سەپىرىنى ئەۋ گۈشتەنى سەۋە ۋە دەرمانى دەردى ئىۋاكەۋىتىن.

شەرم كىرىن

شەرم كىرىن بەككە لەو پەشتانەي گەمتر لەدىاردە دەروونىەكانى تر سەردجى كەسانى. چارەدەدى پاكىشاۋە ھەندىكە لەدايكانو ياۋكانو مامۇستايان بەدىاردەيەكى ترسناكى لەقەلم نادەنو ئەۋەتتە گىرنگى پىنادەن، بەلام لەراستىدا ھېچى لەدىاردەكانى تر كەمتر نېو بگرە ھەندىكە جارىش لەوان مەترسى لەسەر بارى دەروونى و كەسايەتى موقۇ زىاترە، كارىگەرى شەرم كاتىكە دەردەكەويت كەموقۇ لەناو كۆمەلدا بېتو بېتە خالى سەرىجدانو بابەتى لىدوانو گىتوگۇز كىرىن، واتە ئەگەر تاكە ھەر خۇى بېت يان لەناو كۆپو كۆپۈنەۋەدا بېت و كەس ئاگادارى نەبېتو ئەم نەبېتە مايەى سەرىجدانو لىدوانيان، ئەوا بەھىچ شىۋەيەكە ھەست بەشەرم ئاكاتو بەئاسانىش خۇى دەكات بەناو ھۆلى سېنەمار شاقۇر ناو باراپو شوپنە گىشتىيەكاندا.

بەلام ھەر ئەۋەتتە كەسانى تر چاۋيان بېرە ئەم سەردجى ھەلسو كەۋتەكانيان داو وىستيان لەتەكىدا بگەۋنە گىتوگۇز، ئىتر دونيا بەسەرىدا سەرەو زىر دەبېتو نىشانەكانى شەرم لەسەر سىماۋ ھەلسو كەۋتەدا بەئاسانى ھەست پى دەكرىت كە بىرىتىن لە (سۈرەلگەرانى دەمۇ چاۋ، سەر شۇر كىردەۋە بۇ خوارەۋە لەكاتى قىسەكردندا، ئىكەلاۋىپوونى لاقەكانى لەكاتى پۇيشتندا، زمان گىرانو تەتەلەكردنى، ئىكەلاۋىپوونى بېرەۋش، ئەم و مژاۋى بوونى ھەمۇ دىاردەكانى چوارەۋە، ھەز كىرىن ھەۋلەدان بۇ دەرياز بوورۇ دورۇ كەۋتەۋە لەو شوپىنو كەسانە، ئىتر بەھەرچ شىۋەيەكە بېت). ھەندىكە جار ئەو موقۇ شەرمناۋە ناچار دەبىنو ھەز دەكەن كە ژيان بەتەنبايىو كۆشەگىرى بەسەر بەرنو خۇيان بەكارىكەۋە خەرىكە دەكەن كە پىۋىستى بەتەنبايى ھەبېتو كەسانى تر بەشدارى تىدا نەكەن و بەردەۋام ھەۋل دەدەن لەكۆپو كۆپۈنەۋەو ئىكەلاۋىو چالاكىە كۆمەلەيەتەكان دورۇ بگەۋەۋە.

گىرمانى تىدا نىە كۆمەلىك ھۆكارى دەركى و ناۋەكى كار لەيەكتىرى دەكەن و ئەم كىرغە دەروونىە لەلاى موقۇ دەخولقېت، ئىتر گەۋرە بېت يان بچوۋكە، لە گىرنگىرىن ھۆكارەكانىش ئەمانەى لاي خوارەۋەن:

(۱) به کم تویی شهرم کردن له ریگه (پشت گوی خستن و سوو کایه تی و پیسو کرنی) منداله وه له ناو دل و دهر وونیدا ده چیندری و بقز له دوی پویش له میانه ی کالته پیکردن و گوره کرنی له کانی و سهرزه نشتر گله یی لی کرنی زیاد له پیوسته وه گه شه ده کات، چونکه مندال له نه بجای نه و جوره مامه لانه وه بوجوونگی وای لا دروست ده بیت که نه نا ریگا چاره بق دهر یازوون له و سوو کایه تی و نازارو پیسو کرنه، گوشه گیری و دور که و تنه وه یه له که سانی تر و تیکه لاه و بوونیا نه، که نه مهش خزی له خویدا ده بیته مایه ی شهرم و راگردن له خه لکی، به رده وام بوونی نه وه لس و که و ته گرفتگی دهر وونی بق مندال دروست ده کات و به ریه ستیکی دهر وونی له تیوان مندال و که سانی تر یا دروست ده کات، تا وای لی دیت تیکه لاه بوون و بینینی که سانی تر له نریکه وه، ده بیته مایه ی خولقاندنی شهرم و ترسو دل راوکتی (قلق).

(۲) داناسی به ریه ستو پیکر له به رده م تیکه لاه و بوونی مندال له گهل مندالان و تاکه کانی تری کومه ل به بیانونی پاراستنی له پوهشتی خراب و پاریزگاری کرنی، چونکه هر له ساره نای ژیا به وه نه که ر بارود و خو دهر قه نی له یارو گونجاو بق مندال نه پوه خستینرا بق تیکه لاه بوون و شاره زابوونی ژینگه ی کومه لایه تی، سهره نجام مندال گوشه گیری دهره پهریز ده بیت و له داهاتوودا به زانپیری و شاره زایی کومه لایه تی چه کدار ناپیت و تروشی ترس و شهرم و رایی و هاست به که می ده بیت.

(۳) نه بوون یان لوانی به روا بوون به خو و سه بیر کرنی خود به چاری سووکه.

(۴) لاساگردنه وه ی که سانی چواره دور وانا کاتیک باوک و دایک و که سانی تری چواره دوری مندال شهرم ده کن نه و مندالیش له ریگه ی بینین و لاساگردنه وه ی نه وانه وه فیری شهرم کردن ده بیت

(۵) نازیقدانی تویی زیاد له پیوست به مندال و جیهه جیکردنی هه موو پچداویسنیه کانی: چاره سهرکردنی نه م دیارده یه پیوسته به نه هیشتنی نه و هکارانه ی سهره وه، واته سوو کایه تی پینه کرنی مندال و نازارنه دانی و ریگه خزش کردن بزی. بق نه وه ی

تىكەلارنى ئۆزىگە كۆمەلەپ تەپكەنى بېيىت و شارەزايى تەراو لەمارەيەو پەيدا پكات،
مەرۇمما تابىت مىندال بەتازدارى بەخىو بىكرىت و گالتەي پى بىكرىت و ھەل كانى بۇ
كەردە بىكرىت، دەبىيت ھەول بىدرىت تۆرى بېوا بەخۇ بوون و پىزگىرتنى خود لەناخىدا
بېچىندى *

ھەر بۇ نام مەبەستەش (جاردىن) دەرۋونزان بەرنامەيەكى دانائو بۇ چارەسەركردى
شەرمى مىندال كە بىرىنچە لەوھى تابىت ھىچ سزاو ئازىركى ئاپتويىست ئاراستەي مىندال
بىكرىت، دەتوانرىت ھانى مىندال بىدرىت بۇ تىكەلار بوونى كەسنى تر لەپىگە يارىكردى
لەنكە مىندالانى دراوسى و ئاسيارو خوشكە و برا كە شەرمىان لى ئاكات، ئوانر ھەول
بىدرىت يەك لەدوای يەك ئەو مىندالە ئاسراو دۆستانەي مىندالە شەرمەكە يارىيەكە بەجى
يېلن و لەجياتى ئەوان يەك لەدوای يەك مىندالانى ئامۇو ئەئاسراو بېيىرىتە ئاۋ گىزەپانى
يارىيەكە جىگەي مىندالە ئاسراۋەكان بىگىنەو تا وای لى دىت ھەموو چواردەۋرى مىندالە
شەرمەكە دەبىيت بە كەسنى تۆرى ئەئاسراو، بەم شىۋەيە دەتوانرىت چارەسەرى شەرمى
مىندال بىكرىت و ھان بىدرىت بۇ تىكەلار بوون (دىيائە، ص ۲۰۰).

هه‌ست به‌که‌می کردن

هه‌ست به‌که‌می کردن (الشعور بالنقص) دیارده‌یه‌کی دهره‌وویه و ده‌ک چه‌کیکی دره
 لووله وایه، لووله‌یه‌کیان گه‌شه و له‌خرمه‌تی مرقه‌دایه و ده‌بیت به‌پالنه‌رو دایه‌مزی هه‌لس
 و کهوت و بیرکردنه‌وه‌ی بۆ گه‌یشتن به‌ نامانجه‌کانی، به‌لام لووله‌ی دوه‌مه‌یان ترسناک و
 ده‌لاق و درزی گه‌وره ده‌خته که‌سایه‌تی مرقه‌وه، زۆر له‌زانایان سه‌رقالی لیکۆلینه‌وه‌ی
 ئه‌م دیارده‌یه‌ن، به‌تاییه‌تی زانایانی قوتابخانه‌ی شیتل کردنه‌وه‌ی دهره‌وویه،
 له‌پیشه‌وه‌شیان (فرۆید)ی دامه‌زینه‌ر که‌ له‌و به‌روایه‌دایه (هه‌ست کردن به‌که‌می
 له‌ئه‌نجامی هه‌ست کردن به‌ نه‌به‌کامی و لاوازی و سستی چالاکی ئه‌ندامه‌کانی زاوریه‌وه‌ی
 تاکه‌ تووشی خه‌م و خه‌فه‌ت و ترس و ده‌له‌پاوکی ده‌کات و ناچار [من] [الانا] هه‌ولی
 دهره‌خسته‌وه‌ی ئه‌و ترس و ده‌له‌پاوکی به‌ ده‌دات له‌یواری هه‌ستیه‌وه‌ بۆ یواری نه‌ستی
 [الاشعور] و له‌ویدا به‌خه‌فه‌و سه‌رکرتکاری ده‌مینیتیه‌وه‌ و دواجاریش ده‌بیته‌ ناوکی
 دروست بوونی گری‌ی که‌می [عقدة النفس] (مکبراید، ص ۸)

به‌لام (ئه‌ده‌ر) لیک‌دانه‌وه‌ی جیاوازی له‌فرۆید بۆ ئه‌و دیارده‌یه‌ هه‌یه. (ئه‌ده‌ر) له‌و
 به‌روایه‌دایه که‌ مرقف هه‌ر له‌چرکه‌ی به‌که‌می له‌دایکه‌ بوونیه‌وه، ناماده‌باشی بۆ دیارده‌ی
 هه‌ست کردن به‌که‌می هه‌یه و پێژ له‌دوای پۆزیش له‌ئه‌نجامی خۆ به‌راورد کردن به‌که‌سای
 تر چه‌که‌ره ده‌کات و سال له‌دوای سالیش سه‌وز ده‌بیت و یواری دهره‌وویه مرقف داگیر
 ده‌کات.

(ئه‌ده‌ر) له‌و به‌روایه‌دایه (که‌ هه‌ست کردن به‌که‌می به‌که‌م جار له‌پریگه‌ی نو‌فستانی و که‌م
 و کورتی هه‌سته‌یه‌وه - شه‌لی، گویری، لالی، خیلی، زۆر قه‌له‌و یان لاوا، زۆر دریزی یان
 کورت، ناریکی له‌ئه‌ندامه‌کانی له‌ش - سه‌ره‌له‌دات و پال به‌ تاکه‌وه ده‌بیت و ده‌یخاته
 جورله بۆ ئه‌وه‌ی ئه‌م که‌م و کورتیه‌ پر مکه‌ته‌وه و دواجاریش به‌ره‌راوانتر ده‌بیت و هه‌موو
 تاکه‌کانی کۆمه‌ل ده‌گریته‌وه و له‌یواری چه‌سته‌یی ده‌رده‌چیت و ده‌په‌ریته‌وه سنووی که‌م

و کورنی و منعی ناستی پۆشنجیری و کۆمه لایهتی و ئابووری و پامیاری و... هتد، نووستانیش له و لایه نانه دا تاکه هه ر تووشی هه ست کردن به که می دهکات (زمری، ص ۶). واته هه ست کردن به که می گشتییه و له لای هه موو که سیکه هه یه و به بزوینه ری رهوشنی مرقف بۆ گه یشتن به ترۆپکی نه فراندن و به رهه م هه یان له یه کیکه له بواریه کانی ژیا نده دانه ویت و نه و سه رکه رتن و نه فراندنه ده بیت به دهرمانی ساریژکرینی نه و دیارده و له یگه ی له بریخستنه وه (الحمیض) نه و که سه له و هه ست و خه م و خه فه ت و ئازاری هه ست کردن به که میه پزگاری ده بیت و قهره بووی به و سه رکه رتنانه ده دانه وه، وه که چون (دیمرستی نی گریکی توانی له نه نجاسی نووستانی زمانیه وه بیت به که وره ترین کرونه بیژر بینهو فیش توانی قهره بووی که رییه که ی به به رهه م هه یانی پاشترین سه مفونیای جیهانی، بداته وه) (غیم، ص ۵۴)

وه که له سه ره تاره باس مان کرد، هه ست کردن به که می چه کیکی نور لوله یه واته خیرشه و هه ندیکه جاریش شه ره، به لام نه وه ی شایانی باسکردن بیت نه وه یه که ژینگه ی خیرانی و کۆمه لایه تی زامن و به رپر سیاره له هه لیژاردنی خیرو شه ری نه و دیارده ده روو نیه، واتا نه گه ر ژینگه ی خیرانی و کۆمه لایه تی مرقف ئاسایی بیت و پپ بیت له پزگرتن و ئاسایش و دل نیایی و هاندان و پیداو یستییه کانی ژیا ن و ئامپزه کانی سه رکه وین له خزمه تی مرقفا بن، نه و نه و کاته هه ست کردن به که می لایه نه خیره که وه ره ده گریت و ده بیت به هه وینی سه رکه ویتنه کانی و له یه کیکه له گۆره پانه کانی ژیا نده هه و خه یال و ئاوانه کانی ده هه ییتیه دی وه که چون ناوداران و شوپه سوارانی وه که (بینهو ف، دیمرستین، هیلین کیلر، ته ها حسین) و سه ده ها مرقفی تریش توانیان هه رییه که له گۆره پانی خویدا سه رکه ویتن به ده ست به یینی.

به لام نه گه ر ژینگه ی خیرانی و کۆمه لایه تی دژوارو پپ له کاره سات و ترس و خه م و خه نه سو دله راوکئی بیت و هه ندال نازدار مان بیژرا و پشت گوی خرا و په رده رده کرلو به رده وام سزا و نازدارا و سوکایه تی پیکرا و له ترخو به های که م کرایه وه نه و نه و کاته

هەست کردن بە کەمبە کە دەبیت بە پەشماریکە و لەگەردانی ئەو مرقفە دەتانی و بارەو
 (لاساری و سەرکێشی و قوماڕکردن، گۆشەگیرى، مشروب خواردنەو، خۆ کوشتن،
 پەشبینى، ژيان لەخەو و خەيالدا) ى دەبات و زۆر دیاردەى درێوى وەک خۆ دەرخستن،
 لەخۆبایی بوون، لوت بەرزى، گرنگى دان بە پەوالەت سەردەردەهینی و بەردەوام بوونی
 ئەو بارودۆخەش دەبیتە هۆى ئەو ى وودە وودە ئەو قەس و خەم و خەفتى هەست
 کردن بە کەمبە بگۆزێتەو بۆ سەردابی نەستی و بەخەنە کرارى لەو ى بێنیتەرە.
 گری ى کەمى لى سەوز بێت) (زەور، ص ۲۴۵).

دنیای دموونی
راو مرگرتنی منداڤ
هەر منداڤه و جیهانی تاییه ت به خوی ههیه
یاریکردن و گه شهی کومه لایه تی
هۆگری
ناخۆشی نیوان دایک و باوک
سایکو دراما
چالاکیه هونه ری و وهرزشیه کان
منداڤ و پشت به ستنی به که سانی تر
منداڤ و له شیرپرینه وه

دنيايى د مروونى

يېكېم پېداويستى مروونى مړۍ نه من و ناسايش و دنياييه و زور گرنه بۇ مړۍ و
كوله كې و بېرېږى پشنى دروستى مروونى مړۍ، نه و مړۍ هېست به ناسايش و
دنيايى مروونى نه كات، به هېچ شيوه يه ك نابيت به مړۍ كې داهيتن، له بهر نه وه داين
كردى ناسايش و دنيايى مروونى زور پيوسته بۇ تاكله كاني كوله. مېهست له دنيايى
و ناسايشى مروونى (الامن النفسى) نه وه يه كه تاكله و ژينگه يه كه تيا دا دى هېست
به دنيايى و نارامى مروونى بكات و نه وه دنيا بيت كه كه س دهست درېږى تاكله سر
سرو مال و شهره و كرامهتى و ژيانى پاريزراوه و تاكله وېته بهر هېرېشه و توقاندى و
چاولى سور كړنه وه.

ناسايش و دنيايى مروونى له خيزانه وه دهست پيدى كات، دهبيت باوك و دايك
كه ساني دل نه رم و به به زېيى بن و مندان له باوه شياندا هېست به دنيايى و نارامى بكات
و نابيت توندوتيرى و ليدان له گهل منداندا به كار بهيتن و له سهر هېس و كه و ته كانيان
سزايان بدن، چونكه ليدان و توندوتيرى بهر دهوام بارى مروونى مندان نالوز دهكات و
تووشى زور گېروگرفتى مروونى و كوله لايه تى دهكات. مندانى زيرك و بليمهت زور
دهوونى و پرسيار دهكات و به جوړه ها شيوان گوزارشت له بېرو باومېرو حېزو نارم زووه كاني
دهكات، نينجا بۇ نه وه تواناو بهر دهكاتى مندان زينده به چال نه بيت نه وه زور پيوسته
كه دايك و باوك به سينگى كې فراوانه وه پيشوازي له و ډاو بۇ چوون و حېزو نارم زووانه
مندانه كانيان بكن و سووكايه تيان پى نه كهن و ناو و ناتورهى ناشيرينيان بۇ نه دوزنه وه
نالوز دهكات و تووشى ترس و دله ډاوكيى بهر دهوامى دهكات.

دنيايى مروونى قوتابخانه ش هېچى له ماله وه كه متر نييه، له بهر نه وه زور
پيوسته كه به ډيوه بهرو ماموستايان قوتابخانه ش له لاي خوږانه وه هېولى نه وه بدن كه

قوتابى لە قوتابخانە ھەست بە ئارامى و دۇنيايى دەروونى بکات، مامۇستا باوكى دووھەمى قوتابىيەو ھىچى ئەرۆلى باوك كەمتر نىيە ئەگەر زىاتر نەبىت، ئەبەر ئەو دەبىت مامۇستا بە يەك چاوسەيرى ھەموو قوتابىيەكان بکات و ھەندىك شتى لاوھى وەك (دەولەمەندى، جل و بەرگى جوان، پۈالەت و دىوى دەرومى قوتابى، بىرو باومرى سىياسى و ئايىنى، چىن و توڭزى كۆمەلەيتى، ناوچەگەرى ... قاد) كارى تىنەكات و واى ئىنەكەن كە جىوازي لەنيوان قوتابىيەكاندا بکات.

ھەروھا نابىت مامۇستا بە پىرسىارى لاوھى و سەيرى قوتابىيان بىزارو توورە بىت، چونكە كارىكى ئاسايىە كە ھەندىك جار قوتابى زىرەك و داھىنەر پىرسىارى سەيرو سەمەرو كوت و پىر دەكات كە لەوانەيە مامۇستا چاومروانى نەكات و وەلامى پىنەبى، ئا لەم كاتانەدا دەبىت سنگى قراوان و دلى گەورە بىت و لەنرخى ئەو جوورە قوتابىيانە كەم نەكاتەوو پىرسىارەكانىيان بە ھەرپشەو سەرمپۆلى دانەنیت، كەواتە دەبىت قوتابى لە قوتابخانە ھەست بە ئارامى و دۇنيايى دەروونى بکات و ئەمامۇستاو بەرپۆبەرو ھاوپى قوتابىيەكانى دۇنيابىت و ھەست بە ھەرپشەو ترس و دەرپاوكى و خەفەت نەكات،

بەھەمان شىووش دەبىت (فەرمانبەر لە فەرمانگەكەى، كرىكار لەكارگەكەى، سەرباز لەسەربازگەكەى، تاك لەتاو كۆمەتەكەى) ھەست بە دۇنيايى بکات و كەسان و دام و دەزگا كۆمەلەتەيەكان بە دوست و ھاوپشتى خۆى بزانىت و ترسى ئەوھى نەبىت كە لەسەر بىروباوھرو راو بو چوونەكانى سزا دەدرىت و ئەو ھەستەشى لە لا دروست نەبىت كە كەسىكى بىزاروو بى نرخ و پشت گوى خراو، بە پىنچەوانەو بەرواى بەخۆى ھەبىت و بە چاوى گومان و سووك سەيرى خۆى نەكات، ئەگەر كۆمەل و دام و دەزگاكانى توانىيان ئەو ژىنگە پىر لە ئارامى و دۇنيايىە بو تاکەكانىيان دابىن بکەن و پىنداويستىيەكانى گەشەکردنى ئاسايى و دروستى دەروونىيان بو دەستەبەر بکەن و كەش و ھەواى دىموكراسى و رادىرېرېنى ئازادىيان بو بخولقېنى، ئەوھ بىنگومان ئەو كۆمەتە كۆمەتەيى بەختەومر دەبىت و تاکەكانىشى كەسانى سووڭەخش و كامەران و داھىنەر دەبن و پاشەبۇژىكى رووناك و بەختەومر چاومروانىيان دەكات، نىنجا ھەر كەسىك بەشدارى لە سازدانى ئەو كەش و ھەوايەدا بکات، ئەوا گىرەو بە نرخەكەى مېژوو دەباتەو.

ڊاومرگرتني منڊال

ٻه ٻيئي (بهندي) (۱۲) له ڀيڪه و تنامهي مافه ڪاني منڊال، (دهبیت دولت و دام و دمڙگا ڪومه لایه تیه کان بارودوخی گونجاو ٻو ڊاومرگرتني منڊال له هه موو نهو شتانهي ڪه په یوه منڊلداره به منڊاله وه، ٻره خسیئن). ڪه واته یه ڪيک له مافه ڪاني منڊال نهو وهی ڪه گوینی لینگی ری و یواری ڊاومریرینی بدریتی، چونکه نهو مافه دهبیت به بنه ما ٻو پته و ڪردنی ڪه سایه تی منڊال و خولقاندنی ژینگه ی گونجاو ٻو گه شه ڪردنی ناسایی. خیزان یه ڪيکه لهو دامه زراوه ڪومه لایه تیه گرنگانه ی ڪه ده توانیت بهو ڪاره هه لبستیت و پای منڊاله ڪانی لهو شتانه ی ڪه په یوه منڊلدارن پییانه وه و مریرگی.

(ٻو نمونه) زور گرنگه ڪه کاتیک دایک و باوک جل و بهرگ و ڪه لوپه لی قوتا بخانهو ناومال ٻو منڊال دمکرن، پای منڊاله ڪه یان و مریرگرن و بزائن چ جوره جل و بهرگ و جانتا و ڪه رسته یه ڪی به دل، چونکه نهو ڀنگ و جورانه ی منڊال جه زیان لینده ڪات مهرج نییه نیمه ی گه وره حزی لی بکه ین، له بهر نهو نه نابیت دایک و باوک راسته و خو ٻچن به ٺاره زوی خویان چیمان به دل ٻو بیکن و ٻو منڊالی بهیننه وه، چونکه له واته یه به دلی نه بیت، نیتر له وکاته یان دهبیت به زور منڊاله ڪه ناچار بکرت ڪه پی ی رازی بیت یان دووباره بیگه ڀیننه مو هی تر بکرن، ڪه هه ردو و ڀيگه چارمکه له به رڙموهندی منڊال و خیزان نییه.

هه روهه ڊاومرگرتني منڊال له کاتی (گه ڀان و سهردانی شوینه کان و دیاری ڪردنی جوری خواردن و خواردنه مو یریکردن و نهو هاو ڀیانه ی ڪه منڊال یارییان له گه ڏ ده ڪات) زور پیویسته و له به رڙموهندی منڊال و دروستی دمروونیته ی، له لایه ڪی تریشه وه نابیت خیزان خشته ی قاییه تی (به بی ڊاومرگرتني منڊال) ٻو کاتی ناخواردن و خهوتن و هه لسان و یاری ڪردنی منڊاله ڪانی دابنیت چونکه نهو هه شیوازیکی دیکتاتوریانه یه و ڀنشین ڪردنی مافه ڪانی منڊاله، هه روهه ڊاومرگرتني منڊال (له جوری نهو یارییانه ی ڪه

جەزىيان ئى دەكات يان ئەو شتانەى كە حەز بە خوتىندەنەوديان يان ئەو بەرنامەو
پروگراممەى كە حەز بە بىستىن و بىنىنيان دەكات (زۇر پىنويستە.

بەلام نەمەش ئەو نەگەيەنى كە مندان بە ئارەزووى خۇى چى دەوى بىكات، بەئكو
ماناي نەوئەى كە باو بۇ چوون و حەزوو ئارەزووى مندان لە ھەموو ئەو شتانەى كە
پەيوەندىيان بە ئەومو ھەىە لەبەر چاو دەگىرى بەلام ئەگەر كاتىك داواى شتىكى كە
زىانەخە يان گونجاو دوست نىيە بۇى ئالەو كاتەدا لە رىگەى گەت و گۇو دىالوگەو
مندانە كە بازى دەكرىت و راستىيەكانى بۇ پوون دەكرىتەو، ھەروەھا زۇر پىنويستە كە لە
قوتابخانە و ھەموو دام و دىزگا كۆمەلەيەتتەكانى تر ھەمان شىوازى پىشوو لەبەر چاو
بگىرى و پاي مندان لە ھەموو ئەو شتانە و مەرىگىرى كە پەيوەندى راستەوخويان بە زىان و
چارەنوسى مندانەو ھەىە لەناو قوتابخانەو كۆمەل

ھەر بە پىنى ئەو (بەندى) (۱۲) ھەىە دەبىت لە دادگاش باو بۇ چوونى مندان لەو كىشانەى
كە پەيوەندىيان بە ئەومو ھەىە و مەرىگىرى، ئەگەر خۇشى ئەو توانايەى نەبوو ئەو دەبىت
كەستىكى تر لە جىياتى ئەو بەو كارە ھەبىستىت، بەتايەتەش لەكاتى تەلاق و لىك
جىابوونەوئەى ئن و مىردو پاشەپۇژى مندان. لە راستىدا پەوەرگرتلى مندان ئەو شتانەى كە
پەيوەندىيان بە ئەومو ھەىە زۇر پىنويستەو سوودو قازانجى زۇرى ھەىە لەوانە :-

- ۱- ھەر چ بىرپارىك مندان (بە پىنى تواناي خۇى) بەشدارى تىدا بكات، ئەو
سەرگەوتن بەدەست دەھىنى و مندان جىنەجى دەكات.
- ۲- لەرىگەيەو مندان ھىرى گىيانى دىموكراسى و گەت و گۇو راگۇرىنەو دەكرىت و لە
شىوازەكانى دىكتاتورى و كەلەگەى و خۇسە پاندىن و شەرخوازى دور دەخرىتەو.
- ۳- مندان ھەست بە بوونى خۇى دەكات و بىرواى بە خۇى دەبىت
- ۴- مندان لە زۇر گەتتى دەروونى و كۆمەلەيەتى دور دەخرىتەو ئە پاشەپۇژا نەرىش
بە ھەمان شىواز مندان و قوتابىيەكانى خۇى پەروەردە دەكات

۵- دەپىتە ھۆى چاندنى تۈى ھاوكارى و تەبائى و بىرۋابوون بە كەسانى چۈرۈر
دۈر كەوتتە ۋە لە كۈشەگىرى و دۈۈرە پەرىزى.

نېنجا بۇلەۋى مىدالەكانمان كەسايەتچى كى سەركەۋتۈۋىان ھەيىت و بىن بە
كەسانى داھىنەرو سوۋدبەخس، ئەۋا زۇر پىنۋىستە كە پاۋ بۇچۈۋنەكانىيان ۋەرىگىز و
لەۋماھىيان بېبەش نەكەين.

هر مندالو جيهاني تايه تي خوي هديه

مندالانې هه موو جيهان له لايه تي جهسته يي و نه ندامبيده و هك يهك وان و جياوازي نه و تو له نيوانياندا نيبه، به لام له هه موو جيهان دوو مندالي و هك يهك نادوزي ته وه كه له لايه تي ژيري و د پرووني و كومه لايه تي و هك يهك و ابن ته نانه ت نه گهر جمك و دووانه ش بن

نينجا نه گهر بمانه و نيت له مامه له كردنمان له تهك منداله كانماندا سر كه و توو بين، نه و زور پيښيسته كه ده چاوي نه م خالانه ي خوار وه بكه يي:-

۱- ناييت به يهك چاو سه يري هه موو منداله كانمان بكه يي، به كو ده بيت ده چاوي جياوازي تاكايه تي (الفروق الفردية) بكه يي. بو نمونه هه له يه كي گوره دمكه يي نه گهر پيش بيني نه وه له منداله كانمان بكه يي كه ده بيت هه موويان و هك يهك خويندن ته و او بگن يان نمر كانيان و هك يهك بيت، له بهر نه و مي توانست و زيرمكي منداله كانمان هه موويان و هك يهك نين. له وانه يه يه كيكيان له خويندنې نه كادي مي و زانستيدا سر كه و توو بيت، به لام نه و يتر يان له خويندنې پيشه يي يان هونه ريده سر كه و توو و سېه ميشيان له بواري كومه لايه تي يان و نژميده سر كه و توو، كه واته نه ركي سرمكي دايك و باوك و ماموستايه كه نه و بواره بندوزي ته وه كه منداله كانيان تيايدا سر كه و توو يي.

۲- جياوازي زور له نيوان هه سته و مرو توانسته جهسته يي ده كاني مندالاندا هديه، بو نمونه هه نديك مندال هه سته و مري بينينيان له هه سته و مري بيستنيان به هيژ تره، به لام هه نديكي تر له كاري دمستي و په نجه كانياندا چالاكن، له بهر نه وه زور پيښيسته به پي تواناي خوي مامه له ي نه گهر بكه يي و داواي شتيكي نينه كه يي كه له توانايدا نه بيت جينه جيني بكات.

۳- لەلايەنى كۆمەلەيتىشەۋە جياۋازىيەكى زۇر لەنىۋان مىندالاندا ھەيە بۇ نەۋىنە ھەندىك لە مىندالان زۇر كۆمەلەيتەتى و كراۋەن، لەبەرەنلەر ئەۋەش ھەندىك لە مىندالان زۇر گۆشەگىرە دوۋرە پەرىزەن، سەرەپاي ئەۋەش زۇرەي مىندالان دىكەۋەنە نىۋان ئەۋەش دوۋرە مىندالەۋە. لىنجا ئەگەر بىمانەۋىت لە لاىەنى كۆمەلەيتىشەۋە سەرگەۋتۈۋە يىن، ئەۋەش دەپىت بە جۇرىك مامە ئەگەر مىندالەكانىمان بىكەين كە ئەگەر بارى دەروۋى و جۇرى كەسايەتى بىگۈنچىت

۴- بىگۈمان مىندالان لە لاىەنى ھەلچۈۋىشەۋە جياۋازىن و ھەندىكىان زۇۋ ھەلەچەن و بە ئاسانى توۋرە دلتەنگ و بىزار دەپن، بەلام ھەندىكى تىران زۇر دىرەنگ ھەلەچەن و بە ئاسانى توۋرە دلتەنگ ئابن لە راستىدا ھەلچۈۋى مىندالان بىنەماي فسىۋلۇزى و بۇماۋىي خۇ ھەيە دايك و باۋك ھەر لە مىندالەيەۋە ھەست بەۋ راستىيە دىكەن، بۇ نەۋىنە ھەندىك لە مىندالان ھەر لە مىندالەيەۋە زۇر دىگرىەن و زۇۋ توۋرە دەپن و زۇرەي جار لەبارىكى دەروۋى ئالۇزدا دىزىن، بەلام ھەندىكى تىران ھەر لەكاتى لەدايك بىۋەۋە سىت و بى دىكەن و زۇر بە زەھەت ھەلەچەن لەبەر ئەۋەش زۇر گىرەنگە لەكاتى پەرەدەكەندە دەچاۋى مەزاج و ھەلچۈۋەكانى مىندال بىگىت، بۇنەۋەي لە مامە ئەكەندە سەرگەۋتۈۋە يىن.

۵- ھەرۋەھا ھەزۋو ئارەزۋى ھەمۇ مىندالان ۋەك يەك نىن، لەبەر ئەۋەش ئەگەر بىمانەۋىت يارى يان جل و بەرگ بۇ مىندالەكانىمان بىكەين، ئەۋەش زۇر پىۋىستە كە دەچاۋى ھەزۋو ئارەزۋەكانىان بىكەين، ھەزىيان ئەچ دىكەن و شىۋە يارىيەكە يان ھەز بە سەردانى چ جىگاۋ شىۋىك دەكەن، ئەۋەش پىۋىستە بۇيان جىبەجى بىكەين، چۈنكە دەچاۋەكەندە ھەزۋو ئارەزۋەكانى فاكەندە سەرمكى دىرۋى مىندالەكانىمان. بىگۈمان ئەۋەش دايك و باۋك و مامۇستايەنە دەچاۋى جياۋازىيەكانى نىۋان مىندالەكانى دەكەن و بە پىنى ئواناكانىان مامەندىان ئەگەر دىكەن، ئەۋەش سەرگەۋتۈۋە گەۋرە بەدەست دەپىتن و نەۋەيەكى بەختەۋە دەروۋى دىرۋى بەرەم دەپىتن

يارى كړدن و گمشده كړدنې كومه لايه تى

په كيك له و شينوازانه ي كه منداڼ له رېنگه يده و شاره زاي كومه له كه ي ده بېت يارى كړدن و گمهي منداڼه، چونكه منداڼ له رېنگه ي يارى كړدنه وه له م زانيارى و شاره زايانده ي لاي خواربوى دست ده كه وېت :-

۱- نيزام و سيستمى رېك خستنى شته كان / بۇ نموونه كاتيك منداڼ يارى به كهل و پهلې جوراوجور دمكات و دواى نه وه فير ده كړيت كه پاش ته و او بوونى ياربېه كه، كهل و په له كان بۇ جيگاي تاييه تى خويان بگه رېنيتته و مو وهك خوى به رېك و پيكى دايان بنيتته و مو به ردموام بوونى نه م جوره چالاكيه و چه ندجار دووباره بوونه و ه ي و پا داشت كړدن و هاندانى منداڼ له سمرى ده بېته هوى نه و ه ي كه منداڼ له داهاتوودا قيرى نيزام و رېك خستنى كهل و پهل و كهرسته كانى ژينگه كه ي بېت.

۲- فيربوونى دسته واژمو رسته و وشه ي گونجاو / ده توانريت له رېنگه ي يارى كړدنه وه منداڼ فيرى زور رموش و رسته و وشه ي جوان و كومه لايه تى بكريت، بۇ نموونه كاتيك ياربېه كه له په كيك و مرده كړيت يان ئيشى پى ي نامينى، ده توانين منداڼ فيرېكه ين كه به منداڼه كه ي هاوړى ي بلې (سوپاس، فهرموو) يان كاتيك هه له يه كه دمكات و به ناهه ق يارى له منداڼيكى تر دستينى يان ئى ي تيك ده دات، نه و ده توانين فيرى بگه ين كه داواى ئى بوورنى ئى بكات و پنى بلې (به داخه وه، بم بووره، نه مزانى، خوم بووت چاك ده كه مده وه يان رېكى ده خه مده وه).

۳- شاره زابوونى داب و نهريت و به هاى كومه لايه تى / منداڼ له رېنگه ي يارى كړدنه وه ده توانيت زور له به هاو داب و نهريته كومه لايه تيه كان فير بېت، له وانه، هاوكارى، سلاو كړدن، خودا حافيزى، به خيره اتن، ره چاو كړدنې مەرجه كانى يارى كړدن، به زه يى

ھاتتە بە كەسنى تىردا، پىزگىرتى كەورە، چاۋەرپوانكرىنى تۈرە، پارى بۈۈن بەسەر
نەكەرتىن و دووبارە ھەۋلىدان و كۆلنەدان... ھتە).

ئىنجا بۇ ئەۋەى مىندالەكەنمان لە چالاكى يارىكرىن بىنەش نەبن، ئەۋا زۇر پىنۈستە
كە لەۋا خىزان و باخچەى ساۋايان جىگاو كەرەستەى گونجاۋى يارىكرىنمان بۇ داپىن
بەكەين و قىزى نىزام و چۈنەتەى يارىكرىن پاستيان بەكەين.

مىدال ئەتەمەنى پىش چۈۈتە قوتابخانە، كەسىكە كەۋا ھەست دەكات ئەۋ چەق و
ناۋەندى ئەم جىھانەيەۋ ھەموو كەسەكانى تر ئەچۈار دەۋرى ئەۋ دەخوليتەۋە دەپىت
جەزۋەئارەزۋەكانى ئەۋ تىز بەكەن، واتە ناكۈمەلەيەتەۋ بەردەۋام خەرىكى خۈيەتى و
ھەر بىر ئە خۈى دەكاتەۋە، ئىنجا ئا ئەم قۇناغەدا يارىكرىن يەككىكە ئەۋ شىۋازانەى كە
دەتۋانىت مىدال ئەۋ جىھانە تەسك و تەنبايەى دەپىتەى و بە كۈمەلەكەى ئاشنا بەكات،
ئەبەرئەۋە زۇر پىنۈستە كە دايك و بلوك و مامۇستاي باخچەى ساۋايان مىدالان لەسەر
يلىرى كرىن بە كۈمەلەل ھانبدەن و بۋارى گەت و گزۋ پادەربىرپىنمان بۇ بىرەخسىن، بۇ ئەۋەى لە
رىكەى ئەۋ يارىكرىن بە كۈمەلەلەۋە پۇژ لە دۋاى پۇژ تۈۋى گىيانى ھاۋكارى و كۈمەك كرىن
و پىزگىرتى كەسنى تر لەناغى مىدالدا بېچىن.

كارىكى ئاسايىيە كە مىدالان ئە كاتى يارىكرىندا شەپ دەكەن و ئازارى يەكەتەى دەمەن
ئەبەر ئەۋەى تۈرەى مىدالانى قۇناغى پىش چۈۈتە قوتابخانە خۇ پەرستەن و جەز دەكەن
تەنھا يارىكەكان و كەل و پەلەكان ھەر بۇ خۇيان بىت، يەلام دەپىت دايك و بلوك و
مامۇستا ئەۋ شەپ كرىن و ناخۇشيانەى مىدال بۇ گەشەكرىن كۈمەلەيەتى و بەرئەۋەندى
مىدالەكان بىقۇزئەۋەۋ ئەرىكەيەۋە مىدالەكان قىزى ئەۋە بەكەن، كە ھەموو مىدالنىك مالى
ئەۋەى ھەيە كە يارى بەكات و ئابىت يەك مىدال بە تەنھا ھەموو يارىيەكان زەۋت بەكات و
پىنۈستە بە تۈرە يارى بە كەرەستەۋ كەل و پەلەكان بەكرىت و ھەر جارەى يەككىك بەكارى
بەپىنى، ھەروەھا مامۇستا دەتۋانىت پاسى خراپى و زىيانەكانى شەپ ئازادەنى كەسنى تر

بۇ مىندالان پۈۈن بىكەتەۋەۋە قىرى ئەۋەتەن بىكەت كە ئەجىياتى شەۋر ئازاردانى يەككىرى
دەتۈۈنن بە قىسەي خۇش و گەت و گۈۋ راگۈرپىنەۋە چارسەرى گىرەتەكان بىكەن و ئەگەرنەۋان
نەيانتۈۈنى چارسەرى گىرەتەكانى خۇيان بىكەن، ئەۋا پىۋىستە داۋاي يارمەتى ئە
مامۇستەۋ دايك و باوك و كەسانى گەۋرەي چۈۋرەۋر بىكەت.

ھەرچەندە ئەم قۇناغەدا كەمىك زەخمەتە مىندال قىرى گەت و گۈۋ راگۈرپىنەۋە بىكەت
بەلام دەتۈۈنرەت بىنەماكانى ئەۋ شىۋازە ئەناغى مىندالدا بىچىندىرى و بۇ قۇناغى سەرەتايى
ئامادەبىكەرى و ھەۋلى پىۋىستى ئەگەن بىدەرى، كە ئەۋەش دەپىتە ھۈي ئەۋەي كە ئە كاتى
چارسەرىكەرنى گىرەتەكانى مىندال قىرى شىۋازى دىمۇكراسى و ئاشتى خۋازانە بىكەت.

پەيۋەندى نىۋان مىندال ۋ دايىك ۋ باوك (ھۆگرى)

كارىكى ئاسايىپ كە مىندال ھۆگرى ئەۋكەسانە بېيىت كە ئە سەرەتاي ژيانەۋە و گرنگى پىندەمدىن ۋ پىنداۋىستىيە گرنگەكانى ژيانى بۇ دايىن دەكەن، ئاشكراشە يەكەم كەس كە مىندال پەيۋەندى ئەگەلى دادەنىت دايكە، ئەبەرنەۋە دەيىنىن زۇربەى زۇرى مىندالان ھەر لەسەرەتاي ژيانەۋە ھۆگرى دايكىيان دەبن ۋ نايانەۋىت يەك بىست لىيان دوور بىكەۋنەۋە، ئەگەر بىت ۋ دايكىيان بەجىيان بەيلىن ئەۋا دەست بەگرىيان ۋ ھاۋار دەكەن ۋ تا دايكىيان ئەگەرنىتەۋە ئەباۋەشيان ئەكەن ئەۋا زەحمەتە ژىر بىنەۋە ئەم پەيۋەندىيە بەھىزى نىۋان دايىك ۋ باوك ۋ مىندال پىنى دەگوتىت ھۆگرى (تەلق) مىندال كۆمەللىك پىنداۋىستى گرنگى ھەيە ئەۋانە (شېر خاۋەن، يارىكردن، خاۋىن كەرنەۋە، ئەباۋەش گرنگى، لاۋاندەۋە ... ھتە).

ئىنجا ئەۋكەسەى ئەم پىنداۋىستىيە بۇ مىندال دايىن بىكات ئەۋا دەيىتە سەرچاۋى خوشى و گرنگى مىندال ۋ ھەردەم مىندال ئەنزىكىيەۋە ھەست بە ئارامى ۋ دىئىيى دەكات ۋ بە ئاسايىش دەيىنسىتەۋە. دەرئە نجامى توۋرئىنەۋە زانستىيەكان ئامازە بۇ ئەۋە دەكەن كە مىندال ئە تەمەنى چۈار يان پىنچ مانگىيەۋە دەتۋانىت جىۋاۋازى ئە نىۋان ئەۋكەسانەى كە خەمەت ۋ چاۋدىرى دەكەن ۋ ئەۋانەى كە خەمەتى ئاكەن ۋ بىگانە ۋ نامۇن، بىكات ۋ بەھىج شىۋەيەك رىگا بە كەسە نامۇنە ناسراۋەكان ئادەت كە ئەباۋەشى بىگرن ۋ بىلاۋىنەۋە بەلام بە پىنچەۋانەۋە بەباۋەشى گەرم ۋ لاۋاندەۋەى كەسانى ئاسىياۋ ۋ نىزىكى كامەران ۋ دىئاد دەيىت ۋ بە دەنگ ۋ رەنگ ۋ بىيىنى ئەۋان ژىر دەيىتەۋە ترس ۋ خەم ۋ خەفەتەكانى دەپۋىتەۋە.

شايدى ئامازە پىنكردنە ھۆگرى ۋ پەيۋەندى پتەۋى مىندال ئەگەن دايىك ۋ باوك ۋ كەسانى زۇرنىزىكى، سىن خاسىيەتى سەرەكى ھەيە كە ئەمانەن:—

۱- مىندال ئەكەتلى يارىكردن و يىزاري و ترس و دلەپاوكى و برسىتى و نازار بەزورى بۇ
پى ئەوانە دەچىت كە ھۆگريانە و پەيوەندى ئەگەلىيان بەھىزە

۲- بەزورى مىندال ئەسەر دەستى ئەو كەسانە ژىر دەبىتەومو نازارەكانى كەمتر
دەبىتەومو ھەست بە نارامى دەمكات كە ھۆگريانە و ئاشنايەتلى ئەگەلىيان بەھىزە.

۳- مىندال بەھىچ شىۋەيەك ئەناو ئەو كەسانە كە ھۆگريانە ھەست بە ترس و
دلەپاوكى و نازەھەتلى ناكات، بە پىچەوانەو ئەناوياندا ھەست بە نارامى و دلتىيالى
دەمكات.

يىگومان ھۆگري و پەيوەندى پتەوى نىوان مىندال و دايك و باوك ھەر ئەخۇيەو دەروست
نايت و پىۋىستى بەكەش و ھەواو ژىنگەي تايىتە ھەيەو پىرۇسەي خۇي ھەيە، وەك
دەردەكەويت دوو پىرۇسەي گىرگە ئە دەروست كردن و سەرھەلدانى ھۆگري بەرپىسيان كە
ئەوانىش بىرىتىن ئە ۴-

۱- كارلىككردن و پەيوەندى بەردەوامى نىوان مىندال و ئەو كەسانە كە خىزمەت و
چاۋدىرى دەكەن.

۲- دۇزىنەو پىۋىستى پەيوەندى ئە نىوان تىركردنى ھەزو نازەرو پىنداۋىستىيەكانى
مىندال و پىۋىستى كەسانى تر، واتە مىندال ئەو ھەست و بىروپاومەي ئە لا دەروست دەبىت كە
پىۋىستى و نامادەباشى ئەو كەسانە بەرپىسيان ئە تىركردنى ھەزو پىنداۋىستىيەكانى ئە
لايەك و رىزگار پىۋىستى ئە نازارو ترس و ناخۇشەكان ئە لايەكى تر.

كەواتە كاتىك دايك و باوك پەيوەندىيان ئەگەن مىندالەكانىيان خۇش دەبىت و
بەردەوام بە پىنى پىۋىستى ھەزو پىنداۋىستىيەكانىيان بۇ تىر دەكەن و ئە نازارو ناخۇشەكان
دەيان پارىزن، ئەوا ھەواي ماۋىيەك مىندالەكانىيان ھۆگريان دەبن و پەيوەندىيەكى پتەو ئە
نىۋانىيان دەروست دەبىت و مىندال ئەسەر دەستىيان و ئەباۋەشى گەرميان ھەست بە خۇشى و
كەبەرانى دەكەن و بەدووركەوتتەومو و نىۋىنىيان توۋشى نازەھەتلى و دلەپاوكى دەبن.
لەبەرئەو زۇرگىرگە دايك و باوك و كەسانى نىۋىنىيان مىندال ناگەلدارى ئەو پەيوەندىيە بن و

ھەولى پتەۋكردى بىدەن، لەبەرنەۋەي زۆر گىرنگە بۇ كەسايەتى مىندال و بارى دەروونى، چۈنكە پەيۋەندى نىۋان مىندال و دايك و باوك دەبىتە بىنەماۋ بىناغەي دروست بوونى پەيۋەندى و خوشەۋىستى ئەگەل كەسائى تر، واتە كاتىك مىندال لەسەر دەستى كەسائى نىزىكى ھەست بە خوشى و كامەرائى دەكات و لەناۋياتدا ھەست بە ئارامى و دىنيائى دەكات، ئەو كاتە ھەست و سۆزۈ خوشەۋىستى لەبەرانبەر كەسائى تىرىش لەلا دروست دەبىت و لەناۋياتدا ھەست بە ئارامى و دىنيائى دەكات و كەسائى كۆمەلەيەتى دەردەچىت و دەكاتە ئەو بىروايەي كە كەسائى تر كۆپى دوۋەھەمى دايك و باوك و كەسائى نىزىكى ئەون

بەلام بە پىچەۋانەۋە ئەگەر دايك و باوك و كەسائى نىزىكى ئەيان تۋانى پەيۋەندى پتەۋ ئەگەل مىندالەكانيان دروست بىكەن و مىندالەكانيان ھۆگريان ئەبوون و لەسەر دەستيان تووشى لىدان و سووكايەتى و ئازارۈ ناخوشى بوون، ئەو كاتە مىندالەكان بەھەموو شىۋمىيەك بە بىيىنى دايك و باوك و كەسائى نىزىكيان بىزار دەبن و لەناۋياتدا ھەست بە خوشى و دىنيائى ناكەن، كە بىنگومان ئەمەش دەنگدانەۋەي خراپى لەسەر بارى دەروونى ئەو مىندالە دەبىت و دوور نىيە ئە داھاتوودا بەچاۋى گومان و دوۋدلى سەيرى كەسائى چۈاردەۋرو تاكەكانى تىرى كۆمەل بىكەن و وابزانن كە كۆپى دوۋەھەمى دايك و باوك و كەسائى نىزىكيانن، بەنەۋەش تووشى گۆشەگىرى و دوورە پەرىزى و گومان و دوۋدلى بىن و دەرنەنجامىش روۋبەروۋى كۆمەلەك كىشەۋ گىرەتتى دەروونى و كۆمەلەيەتى بىنەۋە (Wadeley, 1996, P:82-83).

ناخۆشی نیوان دایک و باوک و کاریگەری لەسەر منداڵ

دایک و باوک دوو کەسی زۆر گرنگ و پێرۆژن لەژیانی منداڵدا و کاریگەری زۆریان لەسەر کەسایەتی و چارەنووسی منداڵەکانیان هەیە، ئیینجا ئەگەر بێت و ژیاڵی خێزانیان لەسەر بێهەمی پتەو بونیاد نەناییت و زۆر بەی کات پەییوەندی نیوانیان ناخۆش بێت و ژینگەیی خێزانی پر بێت لە گیرۆگەرت و ئازاوه، ئەوا ئەو کاتە زەرەرو زیانیکی گەورە لە منداڵەکانیان دەگەوێت، دەرئەنجامی توێژینهوه زانستییهکانی ئەو بوارهش ئاماژە بۆ ئەوه دەکەن کە زۆر بەی منداڵ و میرد منداڵە لاسارو سەرەڕۆیهکان ئەو خێزانیاندا پەروردره بون کە بەردەوام شەرو ئازاومو ناخۆشی تیایدا بووه، یان تووشی لێک ترازان و جیاپوونەوهی ژن و میردبوون

کاریکی ئاساییه ناخۆشی لەنیوان ژن و میردا دروست ببێت و هەندیک جاریش دلی یەکتەری زوویر بکەن، بەلام ئەوهی ئاسایی نییه ئەوهیه کە ئەو ناخۆشی و دل زوویر کردنه ببێتە هۆی رەنجاندنی دلی منداڵەکانیان و رەنگدانەوهی خراپی لەسەر دل و دەرروونیان هەبێت، ئیینجا بۆ ئەوهی ناخۆشی و مەملانی نیوان دایک و باوک کاریگەری ترسناکی لەسەر کەسایەتی و چارەنووسی منداڵەکانیان نەبێت، ئەوا زۆر پێویستە کە رەچاوی ئەم خالانە بکەن:-

١- پێویستە دایک و باوک کێشەکانی نیوانیان بەگفت و گوو راگۆڕینهوه چارەسەر بکەن و هەریەک پازی دلی خۆی بۆ ئەوی تر بکاتەوه و چارەسەریکی گونجاو کە دلی هەردوو لا پازی بکات بۆ گرتەکان بدۆزێتەوه، بەلام ئەگەر دایک و باوک نەیانتوانی بەهێمنانە چارەسەری ناکوکیهکانیان بکەن، ئەوا زۆر پێویستە کە نەهیلن منداڵەکانیان گۆییستی دەنگە دەنگ و ناخۆشیەکانیان ببن، بە هیچ نەبێت لەزۆوریکی تر بێت یان لەکاتیکیدا بێت کە منداڵەکان خەوتوون یان منداڵەکان لەدەرەوهی مائن، چونکە ناخۆشی و دەنگە دەنگی دایک و باوک لەبەردەم منداڵەکان دەبێتە هۆی دلتەنگی و دلتەراوی و دروست کردنی ترس

و خەم و خەفەت بۆ منداڵەکان، کە دوورناییە بێیتە هۆی خۆلقانەتی چەتەما خەرو
خەیاڵی ناخۆش لەلای منداڵەکان.

۲- نابیت دایک و باوک منداڵەکانیان بکەن بە لایەنیك و ئەوانیش تووشی ناخۆشی
بکەن، چونکە هەندیک جار بەزۆر پال بە منداڵەوه دەنێن کە لایەنی دایک یان باوک بگریت
و بەمەش زیانیکی گەوره بەو جۆره منداڵانە دەگات، ئەبەر ئەوه زۆر پێویستە کە منداڵ
بەبێ لایەنی بێنیتەوه پەلکێشی گۆرە پانی شەری نیوان دایک و باوک نەکریت.

۳- نابیت منداڵ تێیگەیەندریت و وای لێبگریت کە هەست بکات ئەو بەرپرسیارە
لەدروست کردنی ئەو شەڕ و ئازاومیدی نیوان دایک و باوک، تەنانەت ئەگەر ناخۆشییەکەش
لەسەر ئەو منداڵانە بێت، چونکە ئەو هەست کردنە تووشی گوناھو ئازاردانی وێژدانی
دەکات و لەمیانەیهوه هەست بە پەشیمانی و گوناھو تاوانباری دەکات و دواجاریش زیانی
گەوره بەدروستی دەروونی دەگەیەنیت و دووریش نییە تووشی کۆمەڵیک گرفتێ دەروونی و
کۆمەڵایەتی بێیت.

۴- زۆر پێویستە دایک و باوک کۆنترۆڵی خۆیان بکەن و منداڵان ئەکەن بە قوچی
قوربانی و چی داخی دلی خۆیان هەیە بە منداڵەکانیان هەنەرێژن، واتە نابیت بپێلن
و ئەو ناخۆشییە نیوانیان کاریکاتە سەر پەيوەندی ناسایی نیوانیان و منداڵەکانیان

۵- دەبیت ناخۆشی و ململانێی نیوان دایک و باوک دواي ماومیهکی دیاری کراو کۆتایی
پێ بپێندریت، چونکە بەردەوام بوونی ناخۆشیەکان ژیاڵی خێزانی منداڵەکانیان دەکات
بەدۆزەخ و دەتگداڵەوهی خراپی لەسەر خۆیندن و هەنس و کەوتی دۆزانی منداڵەکانیان
دەبیت و دوور نییە بێن بە نیچیری بەردەستی خەو و خەیاڵی ناخۆش و تۆقینەر

۶- زۆر پىۋىستە مىندال تىنىگە يەندىرى كە ھەتلىك چار ناخۇشى و دەنگە دەنگى نىۋان دايك و باوك كاريكى ناسايىدە ھىچ خىزانىك بى گىروگرفت نىيە، بەلام گىرنگ ئەۋىيە لەكاتى خۇيە بەھەۋكارى ھەمۇو لايەك گىروگرفتەكان چارسەدەركىن، ئەبەدەۋە ھىچ مەترىيەكى ئەسەر بەردەۋام بوۋى خىزان و چارەنۋوسى نىيە چونكە ئەۋە دەپنە ھۈى ئەۋى كە مىندال ئە مۇتەكەى تەلاقدان و ئىك جىبابوۋنەۋەمۇ بى بەشبوۋن ئەدايك و باوك رىگارى بىت.

ئەۋە ماۋە بلىن ھىچ گىروگرفتىكى خىزانى ئەۋەندە گىرنگ نىيە كە چارسەدەركىن، بەلام تەنھا پىۋىستى بەبىر كىرەۋەمۇ ئەسەر خۇۋ ئەخۇبۇردن و گەت و گۈيەكى دۇستانە ھەيە پاش ماۋىيە كىش ۋەك ھەۋرى ھاۋىن دەرەۋىتەۋە.

سایکۆدراما و چارەسەرکردنی گرتەکانی منداڵ

یەكەم كەس كەزاراوەی سایکۆدرامای بەکارهێنا، زانیایەك بوو كە ناوی (مۆرینۆ Moreno) بوو، ئێتر دواي ئەویش زۆر لە زانیایانی تر دەستیان کرد بە بەکارهێنانی ئەم زاراوەیە. زاراوەی سایکۆدراما، لەهەر دوو ووشەی (psycho) (سایکۆ) و (drama) (دراما) پێك دێت و مانای نواندن و نمایشی دەروونی یان یاریکردنی پۆل (Role playing) دەگەیەنێت، لەراستیدا ئەم ئامرازو شیوازه دەروونیه زۆر گرتە و بەسووده بۆ دەست نیشانکردن و چارەسەری زۆر گرت و گرتی دەروونی و کۆمەلایەتی، ناوەڕۆک و گەوهەری ئەم شیوازه بریتیه لەوەی كە داوا (لەو كەسەي كە خاوەن گرتە) دەگرت كە پۆلی كەسیکی تر یان كەسایەتیەکی تر بگێڕێ و خۆی بخاتە شوێنی ئەو كەسە وەك ئەو هەئس و كەوت و بیربكاتەووە كە زۆر جار جیاوازه لە پۆلی راستەقینەي خۆی و دەبێت خۆی و پۆلی خۆی پشت گۆی بخات، ئە ئاكامیشدا زۆر ئە هەئس و كەوت و بیرکردنەووەی ئەو كەسە دەگۆڕێ و ئەو گرت و ئەندیشه دەروونی یان كۆمەلایەتیە پزگاری دەبێت و جاریکی تر ناگەڕێتەووە سەر هەئس و كەوت و جوړی بیرکردنەووەی یەكەم جاری.

بە بڕوای زۆر لە زانیایان ئەم شیوازی یاریکردنی پۆل و سایکۆدرامایە زۆر باشتر و سەرکەوتوترە لە شیوازی زانیاری پێدان و ئامۆژگاری کردن و پێنمایی كەسانی خاوەن گرت بۆ نموونه هەردوو زانیایان (جینس و مان) (Man & Janis) لە ساڵی (١٩٦٥) توێژینهووەیەکیان لەسەر کاریگەری یاریکردنی پۆل و نمایشی دەروونی بە ئەنجام گەیاندووە ئە ئاكامدا بۆیان دەرکەوت كە ئەم شیوازی سایکۆدراما و نمایشی پۆلە زۆر سەرکەوتوترە لە گشت و گۆو پێدانای زانیاری بۆ ئەم مەبەستەش (٢٦) كچی جگەرە كێشیان هەئێژاردو لەگەڵیان پێكهوتن كە ئەوان پۆلی (نمایشی) ئەو كەسانە بگێڕن كە ئە ئەنجامی جگەرەكێشانەووە تووشی ئەخۆشی شیرپە نجه بوون، بەم شیوازیە چارەسەرکردی دەروونیه كە خۆی کرد بە پزیشکی چارەسەر كارو كچه جگەرەكێشەكانیش نمایشی

كەسايەتتى و پۇتلى نە خوشەكانيان يارى دەكرە، بىنراوەكانى ئەو نواندەنەش نە پىنج بەش پىك ھاتبوو بەم شىوہىيەى لای خوارمەو: -

بىنراوى يەكەم: نە خوش لەژوورى چاومپوانى پزىشك، لەگەن خۇيدا قسە دەكات و بىر لە ئاكامى ئەو پشكنىنە (ھەي) دەكاتەووە كە پاش كەمىكى تر پزىشكى قايىيەتتى بۆى دەكات.

بىنراوى دووھەم: لە لای پزىشكى چارەسەركارو پزىشك ئەتەك نە خوشدا گەفت و گۆ دەكات و پىنى رادەگەيەننى كە بارى تەندروستى زۆر خراپەو تووشى شىرپە نەجەى سىيەكان بوومە دەبىت بە زووترىن كات نەشتەرگەرى بۆ بكرىت.

بىنراوى سىنھەم: تە خوش زۆر دلتەتگ و بىزارەو بىر لە سەرکەوتن يان سەرنەكەوتنى نەشتەرگەرىيەكە دەكاتەووەو خەفەت لەخۆى دەخوات كە چۆن لە نە نەجاسى جگەرەكىشانەووە ئاوا تووشى ئەم نە خوشىيە ترسناكە بوومە زەحمەتە چارەسەرى ھەبىت.

بىنراوى چوارەم: نە خوش دەريارەى نەشتەرگەرىيەكەو پزىشى سەرکەوتنى و كاتى بە ئاكام گەياندەكەى قسە ئەگەن پزىشك دەكات.

بىنراوى پىنجەم: لە گەفت و گۆيەكى تىروتنەسەل پىك ھاتووە كە نە خوش لەگەن پزىشكەكەى باسى پەيوەندى نيوان جگەرەكىشان و تووش بوون بە نە خوشى شىرپە نەجەى سىيەكان دەكەن.

لە دواى تەواوبوونى ئەم نەمايش و يارىكردنى بۆلە دەركەوت كە گۇپانكارىيەكى زۆر لە ھەلس و كەوت و بىرکردنەووى ئەو كىژە جگەرەكىشانەدا بوویداووە، ژمارەى ئەو جگەرەنەى كە دەيان كىشا زۆر كەم بوومە ھەندىكيان برىارى وازەينانيان دا. لە لايەكى تریشەو دەركەوت كە ئەم شىوازى سايكودرامايە زۆر زۆر سەرکەوتووترەو كاريگەرى زياترە لە گەفت و گۆى بووت و بەئەگەدارو راگۆرپىنەووە قسە كردن (ابوالعباس، ١٩٧٨، ص ١٤)

مەرفە ئە رىنگەى سايكودراماوە قازانجى تریشى دەست دەكەونىت، يەككىك ئەو قازانجانە ئەوہىيە كە ئە رىنگەى پىرۆسەى پاكکردنەووە خالى كردنەووى دەروونىيەو

(التطهير النفسي) دهتوانریت گوزارشت له ههست و سۆزو بیرباومرو بۆچوون و
 حهزوونا رهزوو مهكان بکهریت، که نه مهش ده بیته هوی نه وهی که نه و که سه له زور گزری و
 هه له چوونی خراپ و تینگه تیشانه بزگاری بیته و فرییان بداته جیهانی دهرموه. له رینگه
 سایکو درامو نواندنه وه دهتوانریت خزمهتیکی گه وره به مندا لانیش بگهیه ندری.

دایک و باوک و ماموستا دوتوان ژینگه و بارودوخی گونجاو له مالدوه و باخچه ی ساویان و قوتا بخانه بو نمایش و نواندنې مندا له کانیان دابین بکه ن، تا له ریگه یانده مندان گوزارشت له حه زوو نارمزوو هه لچوونه کپ کراوو په نگ خوار دووه کانی بکات و فیزی پو لی زوریه ی تاکه کانی کو مه ل بیت، دوتوانین گرنگی دراما و نواندن بو مندان له م خالانه ی خوار مودا کو یکه ی نه وه :-

۱- نواندن وهك یاریکردن ده‌بیته هوی به‌هیزکردنی ماسوولکه‌کان و نه‌ندامه‌کانی تری له‌شی منداڵ، له‌بهره‌وه‌ی نواندن و نمایشی پوله‌کان پێن له‌ جووله‌و هه‌لس و كه‌وت گۆرانکاری كه‌ نه‌مه‌ش ده‌بیته هوی پاهێنان و به‌هیزکردن وگه‌شه‌ پێکردنی ماسوولکه‌کان و نه‌ندامه‌کانی تری چه‌سته‌ی منداڵ.

۲- دوتوانریت له ښکته نواندن و نمایش کړنده وه، هانی نهو مندالانه بدريت که شهرمن و گوشه گير و دوره پهریزن، بو تیکه لاو بوونی کهسانی ترو هاوکاری کړدنیان، له بهر نهو سایکو دراما و نواندن پینوېستی به چالاکی و کاری هه موو مندالان هه دیو به کومه ندمکريت، که نه هه دس ده بیته هوې به شداری کړدنې نهو جوړه مندالانه و بزگار کړدنیان له شهرمن و گوشه گيری و دوره پهریزی.

۲- مثال دیگری نواندن و نمایش کردنه وه فیلی بۆل و پیشه وه ههلس و کهوتی زۆر له تاکهکانی کۆمهڵ و چندها داب و نه‌ریت و به‌های کۆمه‌لایه‌تی ده‌بیت، که نه‌مه‌ش ده‌بیته هوی که شه‌کردنی کۆمه‌لایه‌تی و ناکاری مندا لان.

۴- ټيكنسټي پاش و سهركه ووتو منډال فيري زور سيقات و به هاي نه خلاقي (ټاكارى) به كه لك دهكات، چونكه له ميانه ي نواندنه وه به زور كه سايه تي ناشتي خوازو رهوش به زور خيږ خواز ناشنا دمبيت و شازمايشي دهر باره ي كه سايه تيه شهر خوازو به درهوشته كان دهست دمكه وښت و ده توانريت فيري نه وه بكرت كه چون نه و شهر خوازانه دووريكه وښته وه و لاسايي ناشتي خوازو رهوشت جوانه كان بكاته وه.

۵- هه روه ها له ريگه ي نواندن و نمايش كړدنه وه منډال ده توانريت نه و هه زو و نارمزوانه ي كه دژ به كوهدل و داب و نه ريتن تيږيان بكات، له وانه هه زو و نارمزو و شهر خوازي و گياني پاوان كړدن و كوټرول كړدنې كه ساني ترو خوپه رستي و نيږگزي، له بهر نه وه ي كه سايه تي و رووداومكانى نواندن جوراوجورو هه به چه شنه و بواي تيږكړدنې نه و هه زو و نارمزو و ناكومه لايه تيانه دمدن هه روه ها ده توانريت له ريگه ي نواندنه وه منډال فيري خاوبوونه وه ي ماسوولكه كان و (استرخاء) بكرت، كه نه مه به كيكه له پيداويستيه كانى دروستي دموونى و دووركه وښته وه له گرزي و گره تي دموونى. بو نموده ده توانريت داوا له منډال بكرت كه لاسايي نه و كه سه بكاته وه كه نوستوه يان له شونيكى خوش به كامه راني ږاكشاوره سديري ديمه ني چياو دارودره ختي سديرانگايه ك دهكات و گونى بو دهنكي كه وو بالنده ي نه و ناوه شل كړدوه يان ده توانريت داوا له منډال بكرت كه نمايشي كه ل و پهل و جل و بهرگ بكات كه به ته نافدا هه لواسراون و بوخوارمه شوږبوونه ته وه نه مانه و چه نده ها ياري و نواندنې تر منډال له سهرخاوبوونه وه ي ماسوولكه كان ياده هيني.

سايكودراما بو گوږيني ږاويوچوون و ناراسته (الاتجاه) زور به كه لكو سهركه وښتي زوري به دهست هيناوه، بو نمونه كاتيك چهند قوتابيه ك بوچوونى نيگه تيشانه يان دهر باره ي ماموستا يان چين و توږنيك هيه، ده توانريت له ريگه ي سايكودراماوه داواي نه وديان لښكرت كه بوماوميه ك پولي ماموستا يان يه كيك له تاكه كانى نه و چين و توږنه ياري بكن و لاسايي كه سايه تي و هه لس و كهوتى نه وان بكن و خويان بخه نه جينگه ي نه وان، كه بنگومان هم جوړه ياري كړدنې بوله دمبيت هه گوانكارى له هه لس و كهوت و بوچوونى نه و قوتابيه نه دهر باره ي پون و كه سايه تي ماموستا يان نه و چين و توږنو

چینانهی که نهو قوتابیانہ درکیانن که واتہ دہتوانریت سوود لہم شیوازہ گرنکہ
(سایکودراما) و مریریت و بوخزمہت کردنی تاکہ کانی کومہل بہ کاربہینریت، هیوادارین
دایک و باوک و ماموستایانی نیمہش سوود لہم شیوازہ تازہ بو گہ شہ کردنی مندالہ کانمان
یان دہست نیشاتکردن و چارہ سہر کردنی گرتہ دہروونی و کومہ لایہ تیہ کانیان و مریرن.

چالاکییہ ہونہری و ومرزشیہ کان و ہہ لچوونہ کانی مندال

مندال لہ قوناضی پیش چوونہ قوتابخانہی رووہری زور کیشہ و ترس و ناخوشی
دہبیتہ و مو زورجار تووشی ترس و دلتہنگی و بیزاری و خہموکی ی دہکات لہنہ نجامدا
پہنا بو زور شیواز دہبہن بو دہریرینی نہو بارہ دہروونیہ ناؤزیان. ہہندیکیان پہنا بو
دوورہ پیریزی و گوشہ گیری دہبہن، ہہندیکی تریان پہنا بو دہست دریزی و شہرخوازی
دہبہن کہ بہ داخوہ ہہردو شیوازکہ ناپہرورمردہیی و نادرستہ و زیان بہ باری دہروونی
مندال و پدیوہندیہ کومہ لایہ تیہ کانی دہگہیہنن. نینجا بونہوہی مندالہ کانیان پہنا بو
نہو شیوازہ ہہلاندہ نہبہن، پینویستہ ژینگہی لہبارو گونجاو لہناو خیزان و باخچی
ساویان بو گہ شہ کردنی ناسایان و بہناکام گہیاندنی ژمارہیہک چالاکیی ہونہری و
ومرزشی برہخسینن، چونکہ زورجار مندال لہ میانہی چالاکییہ ہونہری و ومرزشیہ کانہوہ
گوزارشت لہ ہہ لچوونہ جیاجیاکانی دہکات.

نینجا بونہوہی مندالہ کانمان سوود لہو چالاکیانہ و مریرن، زور گرنکہ بواری
وینہ کردن و نیگارکیشان و ومرزش و چالاکییہ جہستہ بیہ کانی تر بو مندال برہخسیندریت.
مندال پیش چوونہ قوتابخانہی نہگہروینہو نیگاریش نہزانیٹ، نہوا دہتوانیت لہ میانہی
کیشانی ہینلی راست و چہماوو خوارو شہقلى و پہقلى و رہش کردنہوہی کاغہزہکان
گوزارشت لہ ناخی غوی بکات و ہہندیک لہخہم و خہفہت و ترس و دلتہراوکیکانی بہبا
بدات لہبہرندہوہ زور گرنکہ کاغہزو تہختہ رہش و کارتون و قہلہم و ماجیک و کدل و پہلی
تر بخریتہ بہرہم مندال و پینگای نہو جوہرہ چالاکیانہی لینہ گیریٹ و گالتہ بہ وینہو

نیگارو هیل و کاغهز بهش کردنه وه کانی نه گریت و به کارنکی بيسوود له قه ئهم نه دریت. راسته له وانه یه نه و هیل و کاغهز بهش کردنه وانه هیچ خاسیه تینکی وینه و نیگار کیشانیان تینه نه بیت، به لام به لای متدال وه کارنکی زور خوش و ده گهن و داهینه رانه یه و تام و چیزنکی زور نه به نگ کردن و نه و هیلکاریانه و مرده گریت.

له لایه کی ترموه یاری کردن و هه ئبه زو دابه زو یاری مسته کوئه و پائه وانبازی و پیش برکی مندان له زور و زمو چالاکي ناوگی و عه مبارکراو و عه فاکراو رزگار ده کات بۆ نمونه کاتیک دایک و باوک یان ماموستا یان مندالانی تر سووکیه تی به مندان ده گهن و نازاری دهن و ناتوانیت تۆله ی خوی بکاته وه، نه و کاته له وانه یه مندان په نا بۆ یارییه ک یان پانکردنه وه ی بووکه شووشه یه ک یان چالاکیه کی تووندو تیر به ریت و له رینگه یه وه له و خهم و خفته په نگ خواردووه ی ناو دل و دموونی رزگاری بیت، هه روه ها زورجار ده توانریت له رینگه ی هه ئبه رکی و گورانی و سروودو چیرۆک و هونراوه نووسینه وه مرؤف له هه ندیک له هه ئچوونه کانی رزگاری بیت. که واته زور گرتکه به پینی توانا بواری هه ندیک له و چالاکیه نه ناو خیزان و کۆمه ل و باخچه ی ساوایان بۆ مندان بره خسیندری، هه روه ها ده گریت له رینگه ی چالاکیه کانی وه ک شت برینه وه به مشار یان به کارهینانی چه کبوش بۆ داکوتان و پانکردنه وه، یان دروست کردن و پارچه پارچه کردن یاری و که ل و په نه پلاستیکه کانی ناو مان، مندان له هه ندیک له هه ئچوونه کانی رزگار بگریت.

باخچه ی ساوایان و خیزان ده توانن قورب ده ست کردو قوم و ناو بۆ مندان دابین بکه ن، چونکه شت دروست کردن به هه ندیک له و شتانه و یاری کردن پینیان ده بنه هوی به کارهینانی ماسوولکه کان و خانی کردنه وه ی هه ندیک له هه ئچوونه کان، بۆ نمونه زورجار مندان تووریه ی و داخی دئی خوی به و قورب له و ناو که ل و په لانه ی که دروستی ده کات ده ریزی و تۆله ی خوی له نه وان ده کاته وه، هه روه ها زور له و چالاکیه نه ده بنه مایه ی تینکه لاو بوون به مندالانی تر و که مکردنه وه ی ترس و شهرم و رزگار بوون له گۆشه گیری و دورده په ریزی، هه رمای له وش زور له و چالاکي و یارییه نه ده بنه هوی مایه ی دلخوشتی و کامه رانی مندان دهبه هه موومان له ناو خیزان و باخچه ی ساوایان بواری له و چالاکي و یارییه نه بۆ مندان له کانه مان بره خسینن

مندال و پشت بەستنى بە كەسانى تر

يەككىك ئەو ھەئس و كەوت و رەشتانەي كە زيان بە بارى دەرۋونى و داھاتوۋى مندال دىگەيەن، پشت بەستى بە كەسانى تر، مەبەست ئە پشت بەستى بە كەسانى تر ئەو مەيە، كە مندال پشت بە كەسانى تر بېستى و داۋاي جىيە جىيەردى كارو چالاكىەكانى خۇي ئە ئەوان بىكات، ئە كاتىكدا تەمەن و توانا و قۇناغى گەشەگردى ئەو جۇرە مندالانە گونجاۋو ئەبارە بۇ ئەوۋى خۇيان بەو كارو چالاكىانە ھەلبىستى، مندال كاتىك ئەدەيك دەبىت بوۋنەدەرىكى لاۋازو بى دەسلەت و بى پشت و پەنايە و ناتوانىت بەبى يارمەتى و پشتىرى كەسانى تر بىرى و ئە زيان بەردەوام بىت، يەكەم كەشىش ئە زيانى مندالدا دايكەو زۇرىيە زۇرى پىداۋىستىەكانى (خۇراك، ئاۋ، خەو، پاكىردنەۋە، پاراستى ئە گەرمەو سەرما .. ئاد) ئە رىگەي دايكەۋە تىردەكرىت، كە ئەمەش دەبىت بە سەرەتاۋ بىنەماي پشت بەستى مندال بە دايك، بەلام ئەم جەزوۋو ئارەزوۋى پشت بەستى ھەتا ھەتايە بەردەوام نابىت، بەلكو پاش ماۋىيەك و داۋاي گەۋرە بوۋنى مندال پۇژ بە پۇژ بەرەو كەمبوۋنەۋە دەچىت و وورده وورده پشت بە خۇي دەبەستىت ئەبەرنەۋەي جەزوۋو پالەرو ئارەزوۋى مندال بۇ سەرەخۇي و پشت بەخۇبەستىن زۇر بەھىزەو و ئە مندال دەكات كە ئە پشت بەستى بە كەسانى تر دوۋرىكەۋىتەۋە.

ئەسەرەتا مندال پشت بە دايك و باۋك دەبەستى ئىنجا خوشك و براى گەۋرەۋو برادەرو خىزم و كەس دواتر پشت بەخۇي، بەلام لىرەدا پىرسىارىك قوت دەبىتەۋە، ئەۋىش ئەۋىيە، ئەي ئەبەرچى ھەندىك ئە مندالان مائىناۋىش ئە قۇناغى مندالى دەكەن، كەچى ئەگەل ئەۋەشدا ھەر پشت بە كەسانى تر دەبەستى و تۋوى سەرەخۇي ئە ناخىياندا بە زەھمەت و دەگمەن سەۋز دەبىت، ئە كاتىكدا ھاۋەل و ھاۋتەمەنىيان كەسانى سەرەخۇن؟ بۇ ۋەلامى ئەو پىرسىارە پىنۋىستە نامازە بۇ دەرئە نجامى توۋزىنەۋە زانستىەكانى ئەو يۋارە بىكەين، كە كۈمەلىك ھۇكارى دەرۋونى و كۈمەلايەتلىان بۇ دىارى كىرەۋىن كە دەبەنە ھۇي

گه شه پیکردنی رهوشتی پشت بهستن به کهسانی تر له لای مندان، هۆکارمکانیش
نه سانهی لای خوارموت؛

(۱) - هاندان و پشتگیری کردن؛ -

به داخه وه هندیك دایك و باوك له نه نجامی کهمی شارمزیبانه وه بهردموام خویان
کاروچالاکیهکانی مندانلهکانیان چی به چی دمکن و له سهر پشت بهستن به کهسانی تر
هانی مندانلهکانیان دممن، که نه مهش کاریکی خراپه و مندان له سهر به خویی و
بتهانه کردن به خود دوورده خاته وه، که واته هه له یه و نابیت دایك و باوك هه موو نیش و
کارمکانی مندان چی به چی بکهن، به لکو ده بیت بواری کارکردن و جینه جیکردنی نهرک و
چالاکیهکان بو مندان بخوتقیندری و ژینگه ی نازادو گونجاو بو سهر به خویی مندان دابین
بکریته.

(۲) توخم؛ -

به پی ی داب و نهریتی کۆمه لایه تی زۆریه ی گه لان و کۆمه لگای خوشمان جیاوازیه کی
زۆر له بواری پهروهردمکردنی کوو کچدا هه یه، یه کینک له و بواریه ی که جیاوازی تیدا
دهکرت رهوشتی پشت بهستن به کهسانی تره، نیمه و زۆریه ی گه لانی تر رهوشتی پشت
بهستن به کهسانی تر و نه بوونی سهر به خویی زیاتر بو کج گونجاوه نه ک کوو، واته زۆریه ی
کۆمه لگاکیان بهردموام له هه ولی نه ومان که کوو زیاتر سهر به خو بیت، به لام نه گهر کج
سهر به خوش نه بیت و پشت به کهسانی تریش به ستیت ناسایه و کۆمه ل و دام و دهنگاکی
لای قبول دمکن، که نه و جوو پهروهردمیهش ده بیت هه ی نه ووی که پشت بهستن به
کهسانی تر و نه بوونی سهر به خویی زیاتر له لای کج گه شه بکات نه ک کوو.

(۳) نازداری؛ -

یه کینک له شینوازه هه له کانی پهروهردمکردنی مندان، نازدار به خیتو کردنی مندان،
نهرکوتوو که نازداری ده بیت هه ی کوشتنی گیانی سهر به خویی و بوو به خو بوون و پشت

بەستن بە خود، ئەبەرئەوهی نازەاری مانای جێبەجێکردنی هەموو پێداویستییهکانی منداڵ و بەرزکردنەوهی بۆ پلەو پایەیدەك که شیایو ئەو نیه ئە هەمووشی مەترسیتەر ئەوهیه که کاتیك منداڵ دەچیتە ناو کۆمەڵ و دام و دەرگاکانیەوه و ههیهج که سیکێ تری وەك دایک و باوک و خوشک و برای نیه که سەرجهم پێداویستییهکانی بۆ دابین بکات که ئەمەش منداڵ تووشی مەملاتی و نامۆبوون و ترس و بڕوا بە خو ئەبوون دەکات.

(٤) هەست کردن بە کەمی و بڕوابە خۆنەبوون :-

هیچ شتێك وەك سوکایەتی پیکردن، گیانی بڕوابەخۆبوون و سەر بەخۆیی ئە منداڵدا ناکۆژیت، بەداخەوه هەندێك خیزان ئە ئە نجامی ئەزانی و پەرورەدهی هەلەوه بەردەوام ئە نرخی منداڵەکانیان کەم دەکەنەوه و بە چاوی سووک سەیریان دەکەن و چەندەها ناوو ناتۆرمو تیرو توانجیان تێدەگرن که ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوهی که ئەو جوړە منداڵانە هەست و سۆزو بیروبوچوونی هەلەیان دەریاری خودی خۆیان و تواناکانیان ئە لا دروست بێت بەوهی که کەسانی ئەزان و گەمژمو بێ توانان، که ئەمەش بە شیوەیهکی خراپ ئە هەلس و کەوت و بیرو بوچوونیاندا ڕەنگا دەداتەوه و ئە ترسی سەر ئەکەوتن و قەسە کەسانی چواردوور ناوێرن دەست بۆ هیچ کاریك بێن ئەوهك سەر ئەکەون، بەردەوام بوونی ئەو حالەتەش وا ئە منداڵ دەکات که کەسیکی پاراو بە گومان و دوو دل دەربچێ و بە ناچاری پەنا بۆ کەسانی تر ببات و داوای یارمەتییان ئی بکات، ئەبەر ئەوه زۆر هەلەیه و نابێت هیچ دایک و باوک و مامۆستایەك سوکایەتی بە منداڵ بکات و وای تێیگەیهنی که کەسیکی لاوازو بێ دەسلایە، بەئکو دەبێت زیاتر خاڵە بەهێزو توانا لەبن ئەهاتووێکانی منداڵ بە دەربخزێن و تۆوی بڕوابەخۆبوون و گیان بازی و چاوەترسی تیایدا بچێندێت

(٥) نوقتەتانی و کەم ئەندامی :-

هەندێك جاریش نوقتەتانی ئە یەکیك ئە ئەندامەکانی ئەشی منداڵدا دەبێتە هۆی پشت بەستن بە کەسانی تر، بۆ نمونە کاتیك منداڵ نابینا یان نیقیلیج یان بیرکۆل

دەپنەت، ئەوا بە ئاچارى پەنا بۇ كەسانى تر دەپات و داواى يارمەتياڭ ئى دەكات،
لەبەرئەۋەى خۇى ناتوانىت بە تەنھا كارو چالاكىيەكانى بە ئاكام بگەيدەنەت.

٦) بارودۇخى نامۇو نەگونجاو بۇ مندال:-

ھەر چ كاتىك مندال بگەۋىتە بارودۇخ و دەۋرۋەرىكى نامۇو، بە ئاچارى پەنا بۇ
كەسانى تر دەپات، لەبەر ئەۋەى خۇى ئەو تواناۋ شارمەزايىيە نىيە كە خۇى لەگەن ئەو
بارودۇخە تازىو نامۇيەدا بگۈنچىنى، بۇ نەۋنە كاتىك مندال لەگەن كەس و كارى
سەردانى مال و جىگائى تازەى پىر ئە خەلك دەكەن، ئەوا بەردەۋام ئە تەنىشت و نىك دايك
و باۋكىيەۋە دادەنىشى و داۋاى يارمەتى ئەوان دەكات، بەلام داۋاى ماۋىيەك كە شارمەزاي ئەو
دەۋرۋەرە نامۇيە دەپنەت و خۇى ئە تەكىيا دەگونچىنى، ئەو كاتە ئە دايك و باۋكى
دەۋرەمكەۋىتەۋە تەمى ترس و دلەۋاۋكىى دەپۋىتەۋە.

٧) نەخۇشى:-

نەخۇشىش يەكىكە ئەو ھۆكارانەى كە وا ئە مندال دەكات كە داۋاى يارمەتى ئە
كەسانى چۈاردەۋر يكات لەبەرئەۋەى ئەو نەخۇشىيە دەپنەت بەرپىگر لەبەردەم جىيەجىكرەنى
زۇر ئەكارو فەرمانەكانى، بەلام نابىت دايك و باۋك كاريكى وا بگەن كە مندال ئەو نەخۇش
كەۋتەنى بقۇزىتەۋە لە ميانەيەۋە لە كاروفەرمانەكانى خۇى پىزىتەۋە، چۈنكە لەگەر
ئەۋەى بۇ چۈۋە سەر ئەوا زۇر جار خۇى نىشان دەپات كە نەخۇشە چۈنكە دەزانىت ئەو
نەخۇشىدى لەزۇر كارو فەرمان پىزگارى دەكات

٨) تاقانەيى:-

ھەندىك جارپىش مندالى تاقانە ۋەۋەپروۋى گىرەتى پىشت بەستى بە كەسانى تر
دەپنەتەۋە، لەبەرئەۋەى كەسانى چۈاردەۋرى بەردەۋام كاروچالاكىيەكانى بۇ جى بەجى

دەكەن و ناھيئەلەر ھەيچ كارىك بىكەت، بىگومان ئەم جۈرە مامەلەيە ھەلەيەو ئەو جۈرە
مەدالانە تووشى زۆر گەشتى دەرۋونى و كۆمەلەيەتتى دەكەت بەلام نابىت ئەو شەمان لەيىر
بېچىت كە ھەندىك جار بارودۇخ و ھىشارى دەرەكى وا لە مەۋقە دەكەت (بېچووك بىت يان
گەرە) كە بە ناچارى پەنا بۇ كەسانى تەربىيات و داۋاي يارمەتتەن لى بىكەت، ئەم جۈرە
داۋاكارى و پىشت بەستەنە بە كەسانى تەربىيات خەندى ئەم باسەي ئىمە، بەلام ئەگەر
بەردەوام مەدال لە زۆر بۈردا ھەر پەناي بۇ كەسانى تەربىيات داۋاي يارمەتتى لىكەردن و ئەو
بى دەسلەت و دەستەۋەستان ھەر چاۋمەيى ئەۋاننى كەرد، ئەو كاتە دەبىت بە گەشت و
پىۋىستى بە چارەسەركەردن دەبىت،

ئىنجا بۇئەۋەي مەدالەكانەن تووشى گەشتى پىشت بەستەن بە كەسانى تەربىيات و
كەسايەتتى و خودو ناسنامەي خۇيان لەدەست نەدەن، ئەو زۆر پىۋىستە كە مەدالەكانەن
لەسەر كارۋچالاكى گونجاۋو پىشت بەستەن بە خۇو سەربەخۇيى رابەيىنن و جۈرە
سەربەستىيەكەن بەيىننى و بۈۋارى پادەربىرىن و گىيان بازى و تەقىكەردنەۋەو تاۋوتتۇي كەردنى
دىارەكەننى چۈۋەدەۋرىان بۇ بىرەخسىننن، ئەۋىش لە پىگەي چالاكى ۋەك نامادەكەرنى
خۈۋەردن و بىك خەستى باخچەو ناۋمان و ھاۋاكارى و يارمەتتى دانى كەسانى تەربىيات
جىيە جىكەردنى ئەرك ۋە ھەرمەنەكانى بۇزەنەۋە دەبىت

مەدال ئەشەير بىرىنەۋە

مەدال كاتىك ئەدايك دەبىت، ھىچ تەۋەنەيەكى نىيە كە خۇي بە تەنھا خۈۋەردن بىخۈۋەت،
بەلكو بە تەۋەي پىشت بە شىرى داكى دەبەستىت، ۋاتە يەكەم مەۋقە كە مەدال بۈۋەپەۋەي
دەبىتەۋە، داىكە، ۋە ھەرۋەھا يەكەم شەش كە نۇشى دەكەت، شىرە ۋاتە پەۋسەي شىر
پىدان كارىگەرى تەبىتەتتى خۇي ھەيە ئە ژيانى مەدالدا، بەلام ئەمەش ئەۋە ناگەيەننىت كە
دەبىت ھەر لەسەرى بەردەوام بىت، چۈنكە شىر ھەۋو پىداۋىستىيەكانى گەشەكەردنى
مەدالنى تىدا نىيەو نەشتەۋەننىت لە ھەۋو قۇناغەكانى ژياندا مەدال تىر بىكەت، لەبەرنەۋە

۲- ئابىت بەزۇر مىندال لەشیر بېرىتەو، چونكە زۆرى و تۈۈندۈ تىزى زىيانى گەرە بەبارى دەروونى و كەسايەتى مىندال دىگەيەنن و لەداھاتوودا تووشى زۇر گىرەتتى دەروونى دىگەن.

۳- ئابىت دايك پەنا بۇ شىۋانى ھەلەي وەك (چەورگەرنى مەك بە ماددەيەكى تەت و تان و ناخۇش، دوورخستتەو مىندال ئە دايك) بىت، چونكە ئەو شىۋارە مىندال تووشى خەم و خەفەت و نىگەرەتتى دىگەن و دىنە ھۆى بېيەشبوونى مىندال ئەسۇزۇ خۇشەويستى و دىنيايى گىرەتتىن و خۇشەويستىن كەسى، كە وئەويش دايكە.

۴- كاتىك دايك مىندال لەشیر دىبىتەو، دەبىت خۆى ئەزىكىەو بىت، بۇندەو مىندال ھەست ئەكەت كە پىرۇسەي لەشیر بىرىتەو، ماناي ئەمانى باۋەشى گەرمى دايك و سۇزۇ خۇشەويستى بەلام دىتوانىت دىۋى ماۋىيەك، ئىتر ووردە ووردە دايك ئەمىندال دوورىكەۋىتەو بىۋارى سەربەخۆى و تەنيايى بۇبىرەخسىندىت.

۵- دەبىت دايك زۇر لەسەرخۆۋ ھىمەن و خۇراگر و بەنارام و پىشۋ دىزىت بىت ئەكەتتى لەشیر بىرىتەو مىندالەكەي، چونكە پىرۇسەي لەشیر بىرىتەو كارىكى ئاسان نىيە.

ھەرۋەھا دىتوانىت بەھمان شىۋاز مىندال لەمەمەو شىرى قوتتو دەستىرە بېرىتەو دىتوانىت لەجىياتى شىر جارجارىك (ئاۋيان شەرىت يان گۇشراۋى مېۋە) بىرىتە ئاۋمەمەكەو ۱۱۱ ئابىت يەكسەرو كوتۇپ بىت. (ھىمەز و ابراھىم، ۱۹۸۸).

پاداشت كوردى قوتابى مىندال ئەك سزادانى

ھەممۇمان چاك دىمزانىن كە قوتابخانە مالى دووھەمى قوتابىيە ھىچ گىرگىيەكى ئە
خىزان كەمىز نىيە بىگرە ئە ھەندىك لايەنەۋە زۇر گىرگىترو پىنويست تىرە. ئىنجا بۇ ئەۋەمى
قوتابخانە بەۋ دۇنە گىرگى و تىرسناكەمى خۇي ھەئىستىت دەبىت مامۇستا ئە
پەرومىدە كوردى مىندال ئە شىۋازە ھەئەكان دووربەكەۋىتەۋە. يەكىن ئەۋ شىۋازە ھەئەلەمى
كە بەداخەۋە تەۋەككۈ نىستاش ئە قوتابخانە كانەمان ماۋە، پەنا بىردى مامۇستايە بۇ
لىدان و سزادانى مىندال. ئەۋەش زىاتىر ئەلەي ئەۋ مامۇستايەنە زۇرە كە بىروايان بە لىدان
ھەيەۋ بە كارىكى باشى ئە قەلەم دەمەن. لىرەدا پىرسىارىنك قوت دەبىتەۋە، ئەۋەش
ئەۋەيە ئايە سزاۋ لىدان پىنويستە ۋە ئەگەر پىنويستە باشىەكانى چىن؟

ئەراستىدا سزاۋ لىدان ھەندىك دىمىزە نىجامى راستەۋخۇي باشى ھەيە، ئەۋەنە مىندال
ئە تىرس و سزاۋ مامۇستا بىدەنگ دەبىت يان خۇي بۇ قوتابخانە ئامادە دىمەكەت يان ئە
ھەندىك ھەئەس و كەۋتى خىراپ بۇ ماۋەيەكى دىارىكراۋ دوورەكەۋىتەۋە بەلام نەبىت
زىانەكانى لىدان و سزادانىمان ئەبىر بىچىت كە زۇر زۇر تىرە ئەۋ دىمىزە نىجامە باشانەي
سەرمەۋە، چۈنكە ئەۋ دىمىزە نىجامەنە كاتىن و زۇر بەردەۋام نەبىن، بەلام زىانەكانى لىدان و
سوكابەتسى پىكردەن بەردەۋام دەمىن و كارىگەرى خىراپىيان ئەسەر دىل و دىروۋنى قوتابى
دەبىت.

راستە مىندال ئە تىرسى مامۇستا بىدەنگ و كىر دەبىت، بەلام ھەرنەۋەندە مامۇستا
چۈۋە دىمىزە يان ئەۋ نەۋە نەما ئەۋا مىندالەكان دىمگەپىنەۋە دۇخى جازانىيان و دەست بە
شەيتانى ۋە ھات و ھاۋارەكەن، كە ئەمەش دىارەيەكى ئاسايى جىھانى مىندالە، بەلام
ئەگەر ھەندىك قوتابى زىاد ئە پىنويست لاسارو سەرە دۇن، ئەۋە مانى ئەۋەيە كە ئەۋ
قوتابىيەنە گىرگىتتى تايىيەتى خۇيان ھەيەۋ ھۆكارى (نابوۋرى يان كۆمەلەيەتى يان
پەرومىيە يان دىروۋنى) ئە دىۋاي ئەۋ لاسارى و سەرمۇيەيەيەنەۋە ھەيە، كەۋاتە

پېيۇستە چارەسەرى گىرەتەكان بىكرىت نەك سووكايەتيان پى بىكرىت و نازار بىدرىن، چۈنكە ئەو ئىدانه گىرەتەكە زىاتر ئالۇز دىكات نەك چارەسەرى بىكات، راستە مىدال ئەترسان خۇي بۇ قوتابخانە نامادە دىكات بەلام نابىت نەوشمان ئە ياد بېچىت كە زۇر جار ئەو ھەپشەو سزادانەي مامۇستا دەبىتە ھۇي وازھىتەنى زۇر قوتابى و پاكرىتيان ئە قوتابخانە، ئەلايەكى ترموۋ زۇر ھۇكارو شىۋازى پەرۋەردەيى تر ھەن، كە دەتوانن خويندن و قوتابخانە ئەلاي قوتابى خۇشەويست بىكەن سەرەپاي ئەۋەش ئەگەر قوتابى ھەزى ئە خويندن نەبىت، ماناي ئەۋەيە ھۇكارى تايىبەتى يان خىزانى و كۆمەلايەتى و پەرۋەردەيى ھەيەو پېيۇستە چارەسەرى ئەو ھۇكارانە بىكرىن نەك بە ئىدان و ھەپشەو چاۋ سووركرىدەۋە مىدال ناچارى خويندن بىكرىت، كە بىگومان دىۋاي ماۋەيەك ھىج كارىگەرى نامىنىت.

مامۇستاي بەتواناۋ لىھاتوو پەنا بۇ ئىدان نابات و بە شىۋازىكى پەرۋەردەيى نازانىت، چۈنكە ئەگەر مامۇستا شارمزاۋ زىرەك بوۋ پىگاكانى وانە گوتنەۋەي ئەگەل سايكۇلۇزىي قوتابىيەكاندا چوون يەك بوۋ، پىزى قوتابىيەكانى گىرت، ئەو كاتە قوتابىيەكان زۇر پىزى دىگىرن و ەك ماستى مەيو گوى بۇ نامۇزگارى و قىسەكانى شل دىكەن بەلام ئەگەر مامۇستا لىھاتوو نەبوۋ، شارەزاي وانەكانى خۇي و پىگاكانى وانە گوتنەۋە نەبوۋ سەرەپاي ئەۋەش پىزى قوتابىيەكانى نەگىرت و بەچاۋى سووك سەيرى كىردن، بىگومان ئەو كاتە قوتابىيەكان پەنا بۇ زۇر شىۋازو ھەئىس و كەۋتى نابەجى دەبەن و مامۇستاش ناچار دەبىت پەنا بۇ ئىدان و سووكايەتى كىردن و ھەپشە بىبات (چۈنكە ئەۋە زىاتر ھىچى ترى نىيە)

ئەۋانەيە ئەو جۇرە مامۇستايانە پاساۋى ئەۋە بەيىننەۋە كە قوتابىيەكان لاسارن و باش پەرۋەردە نەكرىن، بەلام ئەۋە ئەياد دىكات كە ھەر ئەۋ قوتابىيانە ئەۋانەيەكى ترو ئەلاي مامۇستايەكى تر زۇر ماقل و بىن دىگىن كەۋاتە كەم و كورتى ئەلاي مامۇستايە نەك قوتابىي.

دەرئەنجای ژۆریی تویرینهوه زانستیهکان ئاماژە بۆ ئەوه دەکەن کە لیڤدان ژیلانی
ژۆر بە باری دەروونی قوتایی دەکەینیت. کە دەتوانین لەم چەند خاڵی خواربوودا
کۆیان بکەینەوه:

(۱). ژورجاردە بېتە ھۆي ئەمەي كە قوتابى ئە خويىلىق بېزار بېت و دواجار قوتابخانە بەجى بەيلى بەلگەش ئەم بارەيدەوہ ژورە، كە ژور قوتابى (بەتايەتەش ئە قوناعى سەرەتايى) ئە ترسى ليدان و سوکايەتى پيكرەنى ماموستا وازيان ئە قوتابخانە ھىتاو كەوتە سەر شەقام و ناو كۆلانەكان

[illegible]

۲. لیدان و سوکایه‌تی پیکردنی قوتابی ده‌بیته هوی نهومی که زور به‌داشت و هه‌ئس و کهوتی نابەجێ نه‌لای قوتابی دروست ببیت، بۆ نمونه قوتابی هه‌لده‌دات که به هه‌رچ شایمه‌ک بیت تۆله‌ی خۆی له مامۆستا بکاته‌وه ئێتر یان په‌نا بۆ قۆپیه‌و (هش) یان شکاندنێ کورسی و که‌ل و په‌له‌کانی قوتا‌بخانه ده‌بات که به‌ به‌روای هه‌ندیک له‌و قوتا‌بیا‌نه زیان له مامۆستا و قوتا‌بخانه و میری ده‌ده‌ن که نه‌وانه‌ش هه‌یمای ده‌سه‌لاتن، یان بۆ و کینه و تورپی خۆی به‌ لیدانی مه‌دا‌ئه‌کانی تر یان دزی لیک‌ردنیان دا‌ده‌مرگینه‌وه، یان دیوار و درگا و په‌نجهری قوتا‌بخانه ده‌هوسێ یان ... یان .. قات، په‌نا بۆ یه‌کی‌ک له‌ شینوارمه‌کانی تر ده‌بات، که سه‌رجه‌م له‌و هه‌ئس و کهوته نابەجیانه‌ ده‌رنه‌ نجامی نه‌و لیدان و سوکایه‌تی پیکردنه‌ی مامۆستان

٤- دوورنیه نهو جوړه قوتابیانە بڼ به کهسانی لاسارو سهرهړو، له بهرنه دوی مندان وهه رزه کار له ږنگای لاساییکردنه دوی ماموستا کانیان هوه فیږی توندو تیږی و لیدان و سوکایه تی پیکردنی کهسانی تر ده بن، که نه مهش دږی پرؤسه ی په رومردمو غیږکردنه، چونکه پنیوسته ماموستا نمونه ی دادومری و راست گوی و بهومفایی و دڼه رمی و به به زه یی بیت نهک نمونه ی شهر خوازی و توندو تیږی، که به داخه وه لیدان و سوکایه تی پیکردنه کانی به روم نهو لایه ی ده بن.

که واته زور پنیوسته ماموستا تا ده توانیت له لیدان و سوکایه تی پیکردنی قوتابی دوور بکه وینته ووه له جیاتی نه وه به دواي هوکاره کانی نه خویندن و سهرهړوی و شهیتانی مندان ه کاند ا بگهړی بو نه ووهی چاره سهری گونجاویان بو بدوژیت ه وه. سهرهړای نه ووش پنیوسته په نا بو پاداشت کردن و هاندانی قوتابیه کانی بیات.

پاستیهک هدی پنیوسته هه موو ماموستا و دایک و باوکیک بیزانیت، نه ویش نه ووهیه که جیهانی مندان پره له هات وهاوارو سهرهړوی و بهرکه ووتن و توورده بوون، سهرهړای نه ووش پره له کاری باش و داهینان، که واته له جیاتی نه ووهی مندان له سهره هه نه کانی سزا بدین نه و پنیوسته نه سهر به وشت و قسه و هلس و که وته باشه کانی هانی بدین و پاداشتی بکهین، نه و کاته بوژ نه دواي بوژ خاله باش و چاکه کانی به هیژ ده بیت و له خاله خراپه کان دوور دمکه وینته وه، بیچکه نه ووش په یوهندی نیوان هه ردوولا به هیژ تر ده بیت، نه و کاته ش گه یی و سهره زه نشته کانی دایک و باوک و ماموستاش کاریگه رتر ده بیت.

نه وانه یه زور له ماموستا کان نرخ پاداشت کردن و هاندان به باشی نه زان یان جوړمکانی له یه کتری جیهانه که نه وه، پاداشت کردن و هاندان زور جوړی هدی، نه وانه پاداشت کردن (معهنوی) و (مادی) مدهست له پاداشت کردن (معهنوی) نه ووهیه که قوتابی کارو چالاکي و هلس و که وتیکی باشی کرد نه و پاداشتی ده کمین و ده لین (نافه رین، زورباشه، زورسوپاس، چه پنه یه کی بو لیدن، تو زور زیره کی، تو پاشه پوژیکي

باشتا دەيىت . . . (تاد) ئە ھەمان كاتىشدا ئەگەر ھەئەيەكى كرد ئەو كاتە سزايەكى (مەعنەوى) ئەك (مادى) دەدرىت و مامۇستا پىنى دەلى (ئەگەر جارىكى تر ئەو ھەئەيە دووبارە بگەيتەو ئەو پەيوەندىمان تىك دەچىت يان دلم زوير دەيىت، يان جارىكى تر پىسارت ئى ناكەم . . . (تاد) كە زور كاريگەر ترە ئە ئىدان و سوکايەتى پىكردن و ناوۇ ناتۇرمى ناخىرىن.

بەلام مەبەست ئە پاداشتى (ماددى) ئەوەيە كە شتىك وەك پاداشت دەدرىت بە قوتابى لەوانە (تەباشىرى رەنگاورەنگ، قەئەم، كاغەز، دەقتەر، چكلىت، تەوقە، بازى، پسكىت، . . . (تاد). بەلام نابىت ھەموو جارىك پاداشتەكان (ماددى) بىت، بەلكو باشتر وايە (مەنوى) بى و بۇ ماوەيەكى كەم بىت. بۇ نەموونە بۇرى پىنج شەمەوان ئەبەر چاوى قوتابىەكان بەيىنرىتە دەرمەو، يان ئە كۇيوونەوئى دايكان و باوكان باس بىكرىت، يان ھەقتانە ناويان ئە بۇردى قوتابىە زىرەك و عاقلەكان بنووسرىت يان پارچە قوماش و ھىمايەك ئەسەر سنگيان بدرىت يان ئە ھەندىك چالاكى و كەردارە دەربخىرىن و بىكرىن بە نەموونە، واتە بە زور شىواز ھانى قوتابى بدرىت.

پىويستە ئەكاتى پاداشت كردن و ھانداندا، رەچاوى جىلاواى تاكايەتى ئىوان قوتابىەكان بىكرىت، چونكە مەرج نىيە شىوازىك بۇ ھەموويان گونجاو سەرگەوتوو بىت، بۇنەموونە پىاھەندان و بەرز نرغاندى قوتابىەك كە بىروى بە خۇى نەبىت زور سەرگەوتوو گونجاوترە ئە قوتابىەك كە بىروى بە خۇى ھەبىت، واتە پىاھەندان بۇ جۇرى يەكەمىيان بىشتەرە ھەروەھا پاداشتى (ماددى) بۇ مندالى ھەزار ئە پاداشتى (مەعنەوى) كاريگەرترە. بەلام پاداشتى (مەعنەوى) بۇ ھەندىك مندالى تر ئە پاداشتى (ماددى) سەرگەوتوو ترە، كەواتە پىويستە مامۇستا رەچاوى ھۆكارەكانى (توخم، پلەوپايەى كۆمەلەيتى، ئاستى رۇشنىرى وناوورى، تەمەنى) مندالەكان بىكات و بە پىى جەزوو نازموزەكانىيان پاداشتىيان بىكات، چونكە ھاندان و پاداشت كردن پائەندرو دايەنەمۇى فېربوون و ھەنس و كەوتى باشى قوتابىيان.

دواکه ورتنی ژیری
مندالی به هرده مه ند
گه شه کردنی چه مکه کان
شهر و ناخوشتی و شه پانگیزی مندال
مندال بودزی دهکات ؟
ترس و چوئیتی چاره سه رکردنی
مندالی خاوون پیداویستی تاییه تی
کابووس

ئەھۋىكارانەي دەپنە ھۇي دواكەوتنى ژىرى و بىركۆلى مىندان

تا ئىستا بە تەواي ھۆكارەكانى بىركۆلى و دواكەوتنى ژىرى ئەدۇزراۋەتەوموشت و مېتى زۇرىش لەنىوان پزىشك و دەروونزانەكاندا، دەربارەي ھۆكارەكان ھەيە، بەلام ئەمەش ئەو ناكەيەنى كە ھىچ ھەولدان و تونۇيىنەو ئەو بوارەدا ئەكرەو، بەلكو ژمارىيەكى زۇر تونۇيىنەو زانستى دەربارەي ھۆكارەكانى بىركۆلى و دواكەوتنى ژىرى (التخلف العقلى) ھەيە.

ناكامى ئەو ئىكەندەومو تونۇيىنەو زانستىيە نامازە بۇ ئەم ھۆكارانەي خوارمەو دەكەن و بە گرتگرتىن ھاكتەرى تووش بوون بە دواكەوتنى ژىرى دادەنن:-

(۱) ھۆكارە بۇماوەيىيەكان (العوامل الوراثية):-

ھەندىك ئەزانايان زۇرىيە ھالەتەكانى بىركۆلى بۇ ھۆكارە بۇماوەيىيەكان دەگەيىنەو. ئە گرتگرتىن ھۆكارە بۇماوەيىيەكانىش ئەمانەي لاي خوارمەن:-

جىنە ھاكتەرىكان (العوامل الجينية):-

بە بېراي ژمارىيەك ئە زانايان ھۆكانى ھەندىك ئەو مىندالانەي تووشى بىركۆلى و دواكەوتنى ژىرى دەپن، كەم و كورتىيە ئە ھەندىك ئە جىناتەكان كە ئەمانەش بەسەر ئەو كۆمەلدا دابەش دەپن، كۆمەلنى يەكەم ئەومىيە كە راستەوخۇ بىركۆلى و دواكەوتنى ژىرىيەكە ئە رىگەي جىناتى تايىيەتيەو ئە بارانەو (باپىرو دايك وساوك) بۇ مىندالەكانىيان دەگۆنۇزىنەو واتە جۇرە جىناتى ئەو بەرەبابەدا ھەيە كە بىركۆلى دەگۆنۇزىتەو، بەلام مەرج نىيە ھەموو كاتى ئەو بىركۆلى و دواكەوتنى ژىرىيە ئە مىندالەكانى ئەو جۇرە خىزانەدا دەرىكەوتى، ئەبەرئەو ئەو جىنە ئە جۇرى جىتى سست و خاۋو خىپچەك (الجين الخامل) و دەپن بارودۇخى تايىيەتى خۇي بۇ دەوست بېيت، نىتەجا كاريگەرى و مەترسى دەردەكەوتى.

بەلام ئە کۆمهڵەی دووهەم راستەوخۆ جینەکان نابەهۆی گواستنه‌وه‌ی بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری، بەلکونه‌و جیناتانه (Genes) دەبنه‌هۆی دروست کردنی هه‌ندیک کهم و کورتی ئە کۆمه‌ڵدای دهماری ناوه‌ندی (الجهاز العصبي المركزي) و کارو چالاکي هه‌ندیک ئە گڵانده‌کان، دواي نه‌وه ناپینگی و کارو چالاکیه‌کانی کۆمه‌ڵدای دهماری ناوه‌ندی و گڵانده‌کان دەبنه‌هۆی بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری، واته‌ ئەم حاله‌ته‌دا جیناته‌کان ناپاسته‌وخۆ منداڵ تووشی بیرکۆلی ده‌کهن، ئە گرنگترین نه‌و حاله‌تانه‌ش ئەمانه‌ی لای خواره‌وه‌ن:-

کهم و کورتی ئە پیکهاته‌ی مۆخ:-

ئەم حاله‌ته‌دا جوړه جینیک ده‌بیته‌هۆی دروست کردنی کهم و کورتی ئە شیوه‌بوونیادی پیک هاته‌ی مۆخ که ناتوانیته‌وه‌ک مۆخی ئاسایی به‌کاری خۆی هه‌لبستیت، ئە ناکامیشتا منداڵ تووشی بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری ده‌بیته‌، ئەم حاله‌ته‌ش به‌ نه‌وه‌دا ده‌ناسرێته‌وه که کاسه‌ی سه‌ر به‌شیوه‌یه‌کی ئاسایی گه‌شه ده‌کات، نیتر یان زۆر گه‌وره‌ ده‌بیته‌ (کبر الدماغ) (macrocephalic) یان بچووک (microcephalic) بەلام ئەمەش نه‌وه ناگه‌یه‌نی که هه‌رکەسیک کاسه‌ی سه‌ری نا ئاسایی بوو لیتر تووشی بیرکۆلی ده‌بیته‌، چونکه هه‌ندیک کەس هه‌ن که که‌له‌ی سه‌ر یان زۆر گه‌وره‌یه‌ یان زۆر بچووک به‌لام تووشی بیرکۆلی نه‌بوون، له‌به‌ر نه‌وه‌ی بیرکۆلیه‌که په‌یوه‌سته به‌ ریزمی نه‌ناوچوون و ئە کارکه‌وتنی مۆخی نه‌و کەسه‌ نه‌ک به‌ ته‌نها شیوه‌ی کاسه‌ی سه‌ری.

شیواندن و تیک چوونی پیک هاته‌ی خانه‌کانی میشتک (cellular Dysplasia):-

ئەم جوړه شیواندنەش له‌رێگه‌ی جیناتی تاییه‌تیوه‌ دروست ده‌بیته‌ واته‌ ئەو جوړه جینه‌ ده‌بیته‌هۆی شله‌ژان و تیک دانی پیک هاته‌و کاری هه‌ندیک ئە خانه‌کانی میشتک و نه‌هیلان به‌ کاری ئاسایی خۆیان هه‌ستن که ئەمەش ده‌بیته‌هۆی تووش بوون به‌ بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری.

ھاكتەرى (R.H) :-

مەبەست ئە (RH) يەككە ئە پىك ھاتەكانى خوڭ، بۇيە ئاوترا (RH) چوتكە يەكەم چار ئە خوڭنى جۇرە مەيمونىك دۇزرايەوۋە كە ئاوى (Rhesus monkey) بوو. لىتر ھەردوو پىتى يەكەم (RH) ئەو ئاوموۋە وەرگىرا. وەك دەرگەوتوۋە كە (%۸۶) ى مرۇڭ ئەو پىك ھاتەيە ئە خوڭنىياندە ھەيە بۇيە ئاۋ دەبرىن بە (+RH) بەلام (%۸۴) ى مرۇڭ ئەو پىك ھاتەيە ئە خوڭنىياندە نىيە بۇيە بە (-RH) ئاۋ دەبرىن، ئىنجا ئەگەر پىت و ئەو پىك ھاتەيە ئە باۋكەوۋە بۇ مىندالەكەي بگوزىرئىتەوۋە (+RH) بەلام دايكى مىندالەكە (-RH) پىت ئەو كاتە خانەكانى خوڭنى مىندال بە تەۋاۋى گەشە ئاكەن و كارىگەرى خراپى بەسەر ئىيان و پىك ھاتەي مىشكى مىندالەوۋە دەپىت و زۇرجار مىندال توۋشى بىرگۈلى و دواكەوتنى ئىرى دەكات. ئەبەرنەوۋە زۇر پىنويستە كە كوپو كچ پىش ئن ھىنان و شووكردن پىشكىنى خوڭنى خوڭيان بگەن بۇ دىنيا بوون ئە پىك ھاتەي خوڭنەكانيان و بوونەدانى ئەو ھالەتە.

ب) تىك چوون و شلەئىنى پىرۇسەي مېتابولىزم (عملية الأيض) metabolic

Disorders :-

لەم كاتەندە مىندال بىرگۈلىيەكەي ئە رىگەي جىناتەوۋە بۇ ئاگوزىرئىتەوۋە بەئكو ئە ئەنجامى تىك چوونى پىرۇسەي مېتابولىزم (بىنا كردن و تىك دان) مىندال توۋشى بىرگۈلى و دواكەوتنى ئىرى دەپىت، كە ئەم تىك چوونەش دەپىتە ھۇى ئەۋەى كە وەك پىنويست ئەنزىم و ھۆرمۇن و پىرۇتىن و كارىۋەيدرات و چەۋرى و قىتامىن بۇ خانەو شاندەكانى ئەش (بەتايىيەتەش مىشك) ئەپوات و دواجارىش وەك پىنويست گەشە ئەكات و مىندال توۋشى بىرگۈلى پىت بىگومان ئەم ھالەتەش ئا پادەيەك پەيۋەندى بە قەئەمبازى جىناتەوۋە ھەيە (الطفرة في الجينات) (Gene mutation) ھەيە كە دەپىتە ھۇى ئەمان يان ديارنەمانى يەككە ئە ئەنزىم و پەگەزەكانى خوراك ئە خوڭندە :-

ج. ئەو حالەتەنەى ئەو بېروایەدان كە ئەوانەىە بە ھۆى ھۆكارى بۆماووە بێت:--

ھەندىك حالت ئە بىركۆلان تاوھكو ئىستا ھىچ ھۆكارىكى ديارى كراوى نىيەو
نەتوانراو بەخريتە يەكئىك ئە خانەكانى ھۆكارەكانى بىركۆلان. ئەبەرئەو ەوا پېش بىنى
دەكرىت كە ھۆكارى سەرەكى ئەو حالەتەنە بۆ ماوھى نەزانراو، ئەوئش ئەبەرئەو ەو
زىاتر ئە حالەتىك ئەيەك خىزاندا ھەيەو ئە بەرەبابىكدا زىاتر ئە جارىك دووبارە
بۆتەو.

كەواتە دەتوانىن بلىن كە ھەندىك جار بىركۆلى ئە رېگەى جىناىتى تايىبەتەو ەو بۆ
منداڵان دەگويزىتەو، كە ئەمەش دەكەوتتە خانەى بۆماووە (ورائە)، بەلام ھەندىك
جارى تر ناراستەوخۆ جىنى تايىبەتى ھەيە كە دەبىتە ھۆى بىركۆلى بەلام ناتوانرىت
بەخريتە خانەى بۆماووە، ئەبەرئەو ەو ئەم كاتەدا ھىچ جىنىك خاسىبەتى بىركۆلى
ناگويزىتەو، بەلام ناراستەوخۆ دەبىتە ھۆى دروست كردنى كەم و كورتى ئە كۆنەندامى
دەمارى ناوھندى و گلاندەكان، ئەو كەم و كورتىبەش دەبىتە ھۆى دروست كردنى بىركۆلى،
ھەندىك حالەتئش تا ئىستا نازانرىت ئەبەرچى منداڵ تەوشى بىركۆلى دەبىت، گومان
ھەيە كە ھۆى بۆماو ەو بىت بەلام ھەر گومانەو ناتوانرىت جەخت لەسەر ھۆكارى بۆماو ەو
بكرىت.

(٢) ھۆكارەكانى كاتى دووگىيانى:--

ھەندىك ھۆكارى تر كە ھىچ پەيوەنديان بە جىناىتەو ەو نىيە دەبە ھۆى بىركۆلى و
دواكەوتنى ژىرى، ئەوانە تەوش بوون بە نەخۆشى پەتائ وەك سىفلس (زھرى) يان
سورىژمى ئەلمانى (Rubella) ئەكاتى دووگىيانى. ھەرودە تەوش بوونى كۆرپە ئە بە
نەخۆشى زەردەھەنگەپاتى مۇخ (الصفراء المخية) (Kenicterus) ھەرودە تىك چوونى
كاروچالاكىەكانى ھەندىك ئە كۆنرە گلاندەكان (الغدد الصماء).

دوۋەم / ھۆكۈمكارى كاتى ئەدايك بوون :-

ھەندىك چار مىندال ئە ئەنجامى ھەندىك ھۆكۈمكارىمۇ كە ئەكاتى ئەدايك بوون
 بوۋەمدەن، توۋشى بىركۈلى و دواكەۋتىنى ژىرى دەپىت، بۇ نموۋە ئەگەر ئەكاتى ئەدايك
 بوون كارى نەشتەرگەرى بۇنافرەتى دوۋگىيان بىكرىت و ئەكاتى نەشتەرگەرىيەكە كەرسىتەو
 نامىرى پزىشكى بەرسەرى مىندالەكە بىكەۋىت يان بەزەجەت مىندالەكە ئە مىندالدىنى دايك
 بىتە دەرمە، يان پەتكە ئاۋك ئە مىلى مىندالەكە بىگىرى و بۇماۋەيەكى كەم ئۆكسجىن بۇ
 مىندالەكە نەچىت، يان مىندالەكە بەسەردا بىكەۋىتە سەر زەۋى يان شتىكى رەق، يان مامان و
 كەسى نەزان ئەكاتى مىندال بوون ئازارى مىندال بىدەن و نەزان مامەئەي باستى ئەگەل بىكەن
 ... تە، سەرچەم ئەو ھۆكۈمكارانە دەپنە ھۇى ئەۋاۋچوون و باش گەشەنەكردنى ھەندىك ئە
 خانەكانى مېشك يان زىيان گەياندن بە كۆنەندامى دەمارى ئاۋەندى مىندالەكەو دواچار
 توۋشى دواكەۋتىنى ژىرى و بىركۈلى دىكەن

سۈ ھەم / ھۆكۈمكارى دواى ئەدايك بوون :-

دەرنەنجامى توۋزىنەۋە زانستىيەكان ئامازە بۇ ئەۋە دەكەن كە ھەندىك بوۋداو و
 كارمەت و نەخۋشى دواى ئەدايك بوون مىندال توۋشى بىركۈلى و دواكەۋتىنى ژىرى دەكەن و
 دەپنە ھۇى ئەۋاۋ چوۋنى ژمارەيەك ئە خانەكانى مېشك، ئەۋانە (سور ھەنگەپانى
 كۆنەندامى دەمارى ئاۋەندى، بەتايىيەتى سور ھەنگەپان و ھەۋكردنى (السحائى)
 (meningitis) ھەرومەھا ھەۋكردنى مېشك، يان توۋش بوون بەتاي (قىرمىزى) (الحمى
 القرمزية) (scarle fever) يان زىيانە لاۋەكىيەكانى سورىژە (الحصبه) يان بوۋداو
 ئوتومبىل و شەپو كۈشتار كە دەپىتە ھۇى زىيان پى گەياندنى مېشك و ئەۋاۋ بىردى
 خانەكانى مېشك.

چوارەم / ھۆكەرە دىيارى نەكراۋەكان :-

ھەندىك مىندان تووشى دواكەوتنى ژىرى و بىركۆلى دەين، بەلام ھۆكەرەكانى نازانرېت، بۇ نموونە ھەندىك نامار نامازە بۇنەوە دمكات كە (٢٥ /) ى حالەتەكانى بىركۆلى تانىستاش بە تەواۋى ھۆكەرەكانى نەزانراۋە ناتوانرېت بگەپىترىتەوۋە بۇ ھۆكەرى زانراۋە دىيارى كراۋ، لەبەر ئەوۋە لە ژىر خانەى ئەو حالەتەنەى كە ھۆكەرەكانى نەزانراۋە دىيارى نەكراۋە پۆلىن دمكرى (الشيخ وعبد الغفار، ١٩٦٦، ص ٢٧-٤٤).

ئىنجا بۇنەوۋەى ژمارەى مىندانى بىركۆل لە كۆمەلگەكەمان بەرمە زىادىبون نەپوات، پىويستە دايك و باوك و مامۇستاۋ توپۇرمى كۆمەلەيتى و دمروونى و پىزىشكەكان رەچاۋى ئەو ھۆكەرەكانەى سەرمەۋە بگەن و تادەتوانن دايك و باوك و كەسانى تر ھوشيار بگەنەرە بۇنەوۋەى مىندان بەبىركۆلى لە دايك نەبىت، بەتايىبەتېش ھۆكەرەكانى (RH)، خواردنى خراپ، دووركەوتتەوۋە لە بەكارمىنانى ھەندىك داۋو دمىرمانى زىيان بەخش لەكاتى دووگىيانى و ھۆكەرەكانى لەكاتى لەدايك بوون و پووداۋو نەخۇشى و كارەساتەكان ... تاد چۈنكە دمركەوتتەوۋە تا پىژمەى خويندەۋارى و ھوشيارى تاكەكانى كۆمەلە بەرزىيت و دىكان و باوكان شارەزايىيان دمىرەى ئەو ھۆكەرەكانەى سەرمەۋە ھەبىت ئەوا پىژمەى تووش بوون بە بىركۆلى كەم دەبىتەوۋە، بەلام پىژمەى مىندانى بىركۆل و دواكەوتى ژىرى لە كۆمەلگە دوا كەوتتەوۋەكاندا زۇر زىاترە ئەگەر بەراۋەرد بىكرىت بە كۆمەلگە پىش كەوتتەوۋەكان، ئەوۋەش لەبەر كەسى ھوشيارى و زانيارى دمىرەى ئەو ھۆكەرەكانەى سەرمەۋە گىرگى نەدان پىيان.

مندالنی به هر مه ندو بلیمه تیش گرفت دروست دهکات

له کونده زیاتر گرنگی به مندالنی بیرکۆن و دمهنگ و گیل دراومو که متر بیر نه مندالنی بلیمهت و به هر مه ندو کراوته وه. نهویش زیاتر بو نه وه بووه، که مندالنی بیرکۆن گرفت و کیشهی جوراوجوریان بو خیزان و قوتا بخانه و کومه ن دروست کردوه به لام مندالنی به هر مه ندو بلیمهت کیشه و گرفت دروست ناکه ن هه رچه ندو به پوالت نه م بوچونه راسته، به لام له ناومرؤکدا هه ئه یه

راسته به ئاسانی هه ست به گیروگرفته کانی مندالنی دواکه وتووی ژیری دهکین و دبینه ن له قوتا بخانه دمرناچن و که م و کورتی له توانستی عه قلی و زماندا هه یه و نه په یوه ندیه کومه لایه تیه کاندایه سهرکه وتوونین که چی مندالنی به هر مه ندو بلیمهت به و شیویه نین، نه مه ته نها دیوکی راستیه کانه، به لام نه گهر به ووردی سهیری باری دموونی مندالنی به هر مه ندو بلیمهت بکهین، نه و دهگهینه نه و راستیهی که مندالنی به هر مه ندو بلیمهتیش گیروگرفت بوخویان و کومه نه که یان دروست دهکین.

له گرنگترین نه و گیروگرفته نهی که پویه پروی مندالنی بلیمهت و به هر مه ندو

دبینه وه، نه مانه ی لای خوارموم :-

(۱) کاتیکی مندالنی بلیمهت و به هر مه ندو هه مان بهرنامه و پرؤگرامی مندالنی ئاسایی دهخوینن و شان به شانی نه وان نه یه ک پۆلدا داده نیشن، نه و دواي ماوه یه کی که م تووشی بیزاری و وهرس بوون و هه ئچوون و گرژی دموونی دهبن. له بهر نه وهی نه وان زۆر به ئاسانی نه و بهرنامه و پرؤگرامانه دهگه ن و زۆر جاریش هه ر خویان دهیانزانن، ئینجا له بهر نه وهی نه و بهرنامه نه بو ئاستی ژیری نه وان دانه دراومو سووک و ئاسانن، بویه تووشی بیزاری و وهرس بوون دهبن و نازانن چون نه و بیزاری و وهرس بوونه بزگاریان بیت. جاری وا هه یه دهنگه دهنگ و نازوه دروست دهکین یان ناچنه ناو پۆله وه به بیانووی نه وهی که هه یووی دمرانن.

بینگومان دروست کردنی دهنگه دهنگ و نه چوونه ناو پۆل له بهرزه موندی مندای بههرمه ندو بلیمهت نییه و گیروگرفتی له گهژ بهرزه بهرو ماموستاکان بۆ دروست دهکن بهلام نهگه بهرنامه و پرۆگرامه کان لهو ئاسته دا یوونایه که جهزوو ئارمژووی نهو مندالانهی تیر بکریه و ناچاری بکردنایه که ههولی ههرس کردن و تیگه یشتنی یوونایه. نهو کاته نهو جوهره مندالانه تووشی بیزاری و وهرس بوون نهده بوون و نهوه نهدهش کاتی زیادیان نهده بوو که بۆ دهنگه دهنگ و بههتاری نابەجی تهرخانی بکهن.

(٢) هه ندیک له مندالانی بلیمهت و بههرمه مند له نه نجای نهو بههرمه زیرمکیه که هه یانه تووشی له خوایی بوون و لووت بهرزی دهبن و به چاوی نزم و گومان سهیری مندالانهکانی تر دهکن. سههرماری نهوهش نهو له خوایی بوون و لووت بهرزیه یان له خشته یان دهبن و دوور نییه له وانه کانیاندا سههرکهوتوو نهبن له بهر نهوهی وا تیگه یشتوو که زۆر ئاسانه و پێویست به خویندنه وه یان ناکات، بینگومان نهو بۆ چوونه یان هه له یه و بابیهت چهند ئاسان بیهت، ده بیته خوایی بۆ ناماده بکهن و پێش تاقیکردنه وه بیخویننه وه، به لگهش نهو باره یه وه زۆره و لاپه رهکانی میژووش پڕن له ناوی نهو بلیمهت و زانیانهی که له قوناغهکانی خویندن دهرنه چوون یان تووشی گرفت بوون

(٣) مندائی بلیمهت و بههرمه مند زۆر پرسیار دهکات و دیاردهکان تاروتوی دهکات، بهلام بهداخه وه زۆر له ماموستایان و باوکان و دایکان زوو نهو هه موو پرسیار کردنه یان وهرس دهبن و دوور نییه بیان شکیننه موو تهریقیان بکه نه وه یان سههرزه نشتیان بکهن که نهوهش ده بیته هوی ده تهنگی و خهم و خه قهه و بیزار کردنی نهو منداله زیرهک و بلیمهتانه و دوور نییه له نه نجامدا هه یی زۆر بههتار و هه نس و کهوتی نابەجی بیه، بیهجا نهگه بهمانه و قهت منداله بلیمهت و بههرمه ندانه کانمان لهو گرفت و بههتاره نابەجیهانه دوور بن، نهوا زۆر گرنگه که قوتا بهمانه و دامه زراوی تاییه تیان بۆ بکریته موو ژینگه و بارودوخی گونجاو بۆ ته قانده موو پهروه ده کردنی بههره و توانا کانیان بهر خستیهت، بۆ نهوهی نیمهش له داها توودا وهک زۆره ی ولاتی جیهان کهسانی دا هینه رو زانا و ناو دارمان هه بیته و خزمهتی ولانه کیهان بکهن

بەلام ئە کۆمهڵەی دووهم راستەوخۆ جینه‌کان نابە هۆی گواستنه‌وه‌ی بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری، بە‌لکونه‌و جیناتانه (Genes) ده‌بنه هۆی دروست کردنی هه‌ندیک کهم و کورتی ئە کۆنه‌ندای ده‌ماری ناوه‌ندی (الجهاز العصبي المركزي) و کارو چالاکی هه‌ندیک ئە گڵانده‌کان، دواي نه‌وه ناپێکی و کارو چالاکیه‌کانی کۆنه‌ندای ده‌ماری ناوه‌ندی و گڵانده‌کان ده‌بنه هۆی بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری، واته ئەم حاله‌ته‌دا جیناته‌کان ناپاسته‌وخۆ منداڵ تووشی بیرکۆلی ده‌کهن، ئە گرنگترین نه‌و حاله‌تانه‌ش ئەمانه‌ی لای خواره‌وه‌ن:-

کهم و کورتی ئە پیکهاته‌ی مۆخ:-

ئەم حاله‌ته‌دا جوړه جینیک ده‌بیته هۆی دروست کردنی کهم و کورتی ئە شیوه‌بوونیادی پیک هاته‌ی مۆخ که ناتوانیته وه‌ک مۆخی ئاسایی به‌کاری خۆی هه‌لبستیت، ئە ناکامیشتا منداڵ تووشی بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری ده‌بیت، ئەم حاله‌ته‌ش به‌ نه‌وه‌دا ده‌ناسرێته‌وه که کاسه‌ی سه‌ر به‌شیوه‌یه‌کی ئافاسایی گه‌شه ده‌کات. نیتر یان زۆر گه‌وره ده‌بیت (کبر الدماغ) (macrocephalic) یان بچووک (microcephalic) بەلام ئەمەش نه‌وه ناگه‌یه‌نی که هه‌رکەسیک کاسه‌ی سه‌ری ئا ئاسایی بوو لیتر تووشی بیرکۆلی ده‌بیت، چونکه هه‌ندیک کەس هه‌ن که که‌له‌ی سه‌ر یان زۆر گه‌وره‌یه یان زۆر بچووک به‌لام تووشی بیرکۆلی نه‌بوون، له‌به‌ر نه‌وه‌ی بیرکۆلیه‌که په‌یوه‌سته به‌ ریزمی نه‌ناوچوون و ئە کارکه‌وتنی مۆخی نه‌و کەسه‌ نه‌ک به‌ ته‌نها شیوه‌ی کاسه‌ی سه‌ری.

شیواندن و تیک چوونی پیک هاته‌ی خانه‌کانی میشتک (cellular Dysplasia):-

ئەم جوړه شیواندنەش له‌رێگه‌ی جیناتی تایبه‌تیه‌وه دروست ده‌بیت واته ئەو جوړه جینه ده‌بیته هۆی شله‌ژان و تیک دانی پیک هاته‌و کاری هه‌ندیک ئە خانه‌کانی میشتک و نه‌هیلان به‌ کاری ئاسایی خۆیان هه‌ستن که ئەمەش ده‌بیته هۆی تووش بوون به‌ بیرکۆلی و دواکه‌وتنی ژیری.

ھاكتەرى (R.H) :-

مەدەست لە (RH) يەككە لە پىك ھاتەكانى خوڭ، بۇيە ئاوترا (RH) چوتكە يەكەم چار لە خوڭنى جۇرە مەيمونىك دۇزرايەوۋە كە ئاوى (Rhesus monkey) بوو. لىتر ھەردوۋ پىيتى يەكەم (RH) لەو ئاوموۋە وەرگىرا. وەك دەرگەوتوۋە كە (%۸۶) ى مرۇڭ لەو پىك ھاتەيە لە خوڭنىياندە ھەيە بۇيە ئاۋ دەرېن بە (+RH) بەلام (%۸۴) ى مرۇڭ لەو پىك ھاتەيە لە خوڭنىياندە نىيە بۇيە بە (-RH) ئاۋ دەرېن، ئىنجا نەگەر پىت و لەو پىك ھاتەيە لە باۋكەوۋە بۇ مىندالەكەي بگوزىرېتەوۋە (+RH) بەلام دايكى مىندالەكە (-RH) پىت لەو كاتە خانەكانى خوڭنى مىندال بە تەۋاۋى گەشە ئاكەن و كارىگەرى خراپى بەسەر ئىيان و پىك ھاتەي مىشكى مىندالەوۋە دەپىت و زۇرجار مىندال توۋشى بىرگۈلى و دواكەوتنى ئىرى دەكات. لەبەرنەوۋە زۇر پىنويستە كە كوپو كچ پىش ئن ھىنان و شوۋكردن پىشكىنى خوڭنى خوڭيان بكەن بۇ دىنيا بوون لە پىك ھاتەي خوڭنەكانيان و بوونەدانى لەو ھالەتە.

ب) تىك چوون و شلەرنى پىرۇسەي مېتابولىزم (عملية الأيض) metabolic

Disorders :-

لەم كاتاندە مىندال بىرگۈلىيەكەي لە رىگەي جىناتەوۋە بۇ ئاگوزىرېتەوۋە بەئكو لە نەنجامى تىك چوونى پىرۇسەي مېتابولىزم (بىنا كردن و تىك دان) مىندال توۋشى بىرگۈلى و دواكەوتنى ئىرى دەپىت، كە ئەم تىك چوونەش دەپىتە ھۇى ئەۋەي كە وەك پىنويست ئەنزىم و ھۆرمۇن و پىرۇتىن و كارىۋەيدرات و چەۋرى و قىتامىن بۇ خانەو شاندەكانى لەش (بەتايىيەتەش مىشك) نەپوات و دواجارىش وەك پىنويست گەشە نەكات و مىندال توۋشى بىرگۈلى پىت بىگومان ئەم ھالەتەش ئا پادەيەك پەيۋەندى بە قەندەمبازى جىناتەوۋە ھەيە (الطفرة في الجينات) (Gene mutation) ھەيە كە دەپىتە ھۇى ئەمان يان ديارنەمانى يەككە لە ئەنزىم و پەگەزەكانى خۇراك لە خوڭندە :-

ج. ئەو حالەتەنەى ئەو بېروایەدان كە ئەوانەىە بە ھۆى ھۆكارى بۆماووە بێت:--

ھەندىك حالت ئە بىركۆلان تاوھكو ئىستا ھىچ ھۆكارىكى ديارى كراوى نىيەو
نەتوانراو بەخريتە يەكئىك ئە خانەكانى ھۆكارەكانى بىركۆلان. ئەبەرئەو ەوا پېش بىنى
دەكرىت كە ھۆكارى سەرەكى ئەو حالەتەنە بۆ ماوھى نەزانراو، ئەوئش ئەبەرئەو ەو
زىاتر ئە حالەتىك ئەيەك خىزاندا ھەيەو ئە بەرەبابىكدا زىاتر ئە جارىك دووبارە
بۆتەو.

كەواتە دەتوانىن بلىن كە ھەندىك جار بىركۆلى ئە رىگەى جىناىتى تايىبەتەو ەو بۆ
منداڵان دەگويزىتەو، كە ئەمەش دەكەوتتە خانەى بۆماووە (ورائە)، بەلام ھەندىك
جارى تر ناراستەوخۆ جىنى تايىبەتى ھەيە كە دەبىتە ھۆى بىركۆلى بەلام ناتوانرىت
بەخريتە خانەى بۆماووە، ئەبەرئەو ەو ئەم كاتەدا ھىچ جىنىك خاسىەتى بىركۆلى
ناگويزىتەو، بەلام ناراستەوخۆ دەبىتە ھۆى دروست كردنى كەم و كورتى ئە كۆنەندامى
دەمارى ناوھندى و گلاندەكان، ئەو كەم و كورتىەش دەبىتە ھۆى دروست كردنى بىركۆلى،
ھەندىك حالەتئش تا ئىستا نازانرىت ئەبەرچى منداڵ تەوشى بىركۆلى دەبىت، گومان
ھەيە كە ھۆى بۆماو ەو بىت بەلام ھەر گومانەو ناتوانرىت جەخت لەسەر ھۆكارى بۆماو ەو
بكرىت.

(٢) ھۆكارەكانى كاتى دووگىانى:--

ھەندىك ھۆكارى تر كە ھىچ پەيوەنديان بە جىناىتەو ەو نىيە دەبە ھۆى بىركۆلى و
دواكەوتنى ژىرى، ئەوانە تەوش بوون بە نەخۆشى پەتائ وەك سىفلس (زھرى) يان
سورىژمى ئەلمانى (Rubella) ئەكاتى دووگىانى. ھەرودە تەوش بوونى كۆرپە ئە بە
نەخۆشى زەردەھەنگەپاتى مۇخ (الصفراء المخية) (Kenicterus) ھەرودە تىك چوونى
كاروچالاكىەكانى ھەندىك ئە كۆنرە گلاندەكان (الغدد الصماء).

دوۋەم / ھۆكۈمكارى كاتى ئەدايك بوون :-

ھەندىك چار مىندال ئە ئەنجامى ھەندىك ھۆكۈمكارىمۇ كە ئەكاتى ئەدايك بوون
 بوۋەمدەن، توۋشى بىركۈلى و دواكەوتنى ژىرى دەبىت، بۇ نموۋە ئەگەر ئەكاتى ئەدايك
 بوون كارى نەشتەرگەرى بۇنافرەتى دوۋگىيان بىكرىت و ئەكاتى نەشتەرگەرىيەكە كەرسىتەو
 نامىرى پزىشكى بەرسەرى مىندالەكە بىكەوتى يان بەزەجەت مىندالەكە ئە مىندالدىنى دايك
 بىتە دەرمە، يان پەتكە ئاۋك ئە مىلى مىندالەكە بىگىرى و بۇماۋەيەكى كەم ئۆكسجىن بۇ
 مىندالەكە نەچىت، يان مىندالەكە بەسەردا بىكەوتىتە سەر زەۋى يان شتىكى رەق، يان مامان و
 كەسى نەزان ئەكاتى مىندال بوون ئازارى مىندال بىدەن و نەزان مامەئەي باستى ئەگەل بىكەن
 ... تە، سەرچەم ئەو ھۆكۈمكارانە دەبنە ھۇى ئەناۋچوون و باش گەشەنەكردنى ھەندىك ئە
 خانەكانى مېشك يان زىيان گەياندن بە كۆنەندامى دەمارى ئاۋەندى مىندالەكەو دواچار
 توۋشى دواكەوتنى ژىرى و بىركۈلى دەكەن

سۈ ھەم / ھۆكۈمكارى دواى ئەدايك بوون :-

دەرنەنجامى توۋزىنەۋە زانستىيەكان ئامازە بۇ ئەۋە دەكەن كە ھەندىك بوۋداو و
 كارمەت و نەخۋشى دواى ئەدايك بوون مىندال توۋشى بىركۈلى و دواكەوتنى ژىرى دەكەن و
 دەبنە ھۇى ئەناۋ چوونى ژمارەيەك ئە خانەكانى مېشك، ئەۋانە (سور ھەنگەپانى
 كۆنەندامى دەمارى ئاۋەندى، بەتايىيەتى سور ھەنگەپان و ھەۋكردنى (السحائى)
 (meningitis) ھەرومەھا ھەۋكردنى مېشك، يان توۋش بوون بەتاي (قىرمىزى) (الحمى
 القرمزية) (scarle fever) يان زىيانە لاۋەكىيەكانى سورىژە (الحصبه) يان بوۋداو
 ئوتومبىل و شەپو كۈشتار كە دەبىتە ھۇى زىيان پى گەياندنى مېشك و ئەناۋ بىردى
 خانەكانى مېشك.

چوارەم/ ھۆكارە دىيارى نەكراۋەكان :-

ھەندىك مىندان تووشى دواكەوتنى ژىرى و بىركۆلى دەپن، بەلام ھۆكارەكانى نازانرېت، بۇ نموونە ھەندىك نامار نامازە بۇنەوە دمكات كە (٢٥/)ى حالەتەكانى بىركۆلى تانىستاش بە تەواۋى ھۆكارەكانى نەزانراۋە ناتوانرېت بىگەپىترىتەوۋە بۇ ھۆكارى زانراۋە دىيارى كراۋ، لەبەر ئەوۋە لە ژىر خانەى ئەو حالەتەنەى كە ھۆكارەكانى نەزانراۋە دىيارى نەكراۋە پۆلىن دمكرى (الشيخ وعبد الغفار، ١٩٦٦، ص ٢٧-٤٤).

ئىنجا بۇنەوۋەى ژمارەى مىندانى بىركۆل لە كۆمەلگەكەمان بەرمو زىادىبون ئەپوات، پىنويستە دايك و باوك و مامۇستاۋ توپۇرمى كۆمەلايەتى و دمروونى و پىزىشكەكان رەچاۋى ئەو ھۆكارەنەى سەرموۋە بكدن و تادەتوانن دايك و باوك وكەسانى تر ھوشيار بگەنەرە بۇنەوۋەى مىندان بەبىركۆلى لە دايك نەبىت، بەتاييەتېش ھۆكارەكانى (RH)، خواردنى خراپ، دووركەوتتەوۋە لە بەكارمىنانى ھەندىك داۋو دمىرمانى زىيان بەخش لەكاتى دووگىيانى و ھۆكارەكانى لەكاتى لەدايك بوون و پووداۋو نەخۇشى و كارەساتەكان ... تاد چۈنكە دمركەوتتوۋە تا پىژمەى خويندەۋارى و ھوشيارى تاكەكانى كۆمەل بەرزىنەت و دىكان و باوكان شارەزايىيان دمىرەى ئەو ھۆكارەنەى سەرموۋە ھەبىت ئەوا پىژمەى تووش بوون بە بىركۆلى كەم دەبىتەوۋە، بەلام پىژمەى مىندانى بىركۆل و دواكەوتى ژىرى لە كۆمەلگا دوا كەوتتوۋەكاندا زۇر زىاترە ئەگەر بەراۋەرد بىكرىت بە كۆمەلگا پىش كەوتتوۋەكان، ئەوۋەش لەبەر كەسى ھوشيارى و زانيارى دمىرەى ئەو ھۆكارەنەى سەرموۋە گىرنگى نەدان پىيان.

مندالنی بههرمه‌ندو بلیمه‌تیش گرفت دروست دهکات

له‌کۆنه‌وه زیاتر گرنگی به مندالنی بیرکۆن و ده‌به‌نگ و گیل دراوو که‌متر بیر له مندالانی بلیمه‌ت و بههرمه‌ند کراوته‌وه. نه‌ویش زیاتر بو نه‌وه بووه، که مندالنی بیرکۆن گرفت و کیشه‌ی جوراوجۆریان بو خیزان و قوتا‌بخانه و کۆمه‌ل دروست کردووه به‌لام مندالنی بههرمه‌ندو بلیمه‌ت کیشه‌و گرفت دروست ناکهن هه‌رچه‌نده به پوالت نه‌م بۆچوونه راسته، به‌لام له ناوهرۆکدا هه‌له‌یه

راسته به ناسانی هه‌ست به گیروگره‌تەکانی مندالانی دواکه‌وتووی ژیری ده‌که‌ین و ده‌بین له قوتا‌بخانه دهرناچن و که‌م و کورتی له توانستی عه‌قلى و زمانیاندا هه‌یه و له په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تیه‌کاندا سه‌رکه‌وتوونین که‌چی مندالانی بههرمه‌ندو بلیمه‌ت به‌و شێوه‌یه‌ نین، نه‌مه‌ ته‌نها دیوێکی راستیه‌کانه، به‌لام نه‌گه‌ر به‌ووردی سه‌یری باری ده‌روونی مندالانی بههرمه‌ندو بلیمه‌ت بکه‌ین، نه‌وا ده‌گه‌ینه نه‌و راستیه‌ی که مندالانی بههرمه‌ندو بلیمه‌تیش گیروگره‌ت بۆخیزان و کۆمه‌له‌که‌یان دروست ده‌که‌ن.

له‌ گرنگترین نه‌و گیروگره‌تانه‌ی که‌ روویه‌رووی مندالانی بلیمه‌ت و بههرمه‌ند

ده‌بنه‌وه، نه‌مانه‌ی لای خوارمومن: -

(١) کاتێک مندالانی بلیمه‌ت و بههرمه‌ند هه‌مان به‌رنامه‌و پرۆگرامی مندالانی ناسایی ده‌خوێنن و شان به‌شانی نه‌وان نه‌یه‌ک پۆلدا داده‌نیشن، نه‌وا دواى ماوه‌یه‌کی که‌م تووشی بیزاری و وهرس بوون و هه‌له‌چوون و گرژی ده‌روونی ده‌بن. له‌به‌رئه‌وه‌ی نه‌وان زۆر به‌ناسانی نه‌و به‌رنامه‌و پرۆگرامانه‌ ده‌گه‌ن و زۆر جارێش هه‌ر خۆیان ده‌یانزانن، ئێنجا له‌به‌رئه‌وه‌ی نه‌و به‌رنامه‌و پۆل ناستی ژیری نه‌وان دانه‌نراوه‌و سووک و ناسانن، بۆیه‌ تووشی بیزاری و وهرس بوون ده‌بن و نازانن چۆن له‌و بیزاری و وهرس بوونه‌ بژگاریان بێت. جارى وا هه‌یه‌ ده‌نگه‌ ده‌نگ و نازاره‌ دروست ده‌که‌ن یان ناچنه‌ ناو پۆله‌وه‌ به‌ بیانووی نه‌وه‌ی که‌ هه‌مووی ده‌زانن.

بینگومان دروست کردنی دهنگه دهنگ و نهچوونه ناو پۆل له بهرزه وهندی منداڵی بههرمه نندو بییهت نییه و گیروگرفتی له گهڵ بهرپه بهرو ماموستاکان بو دروست دهکن بهلام نهگهر بهرنامه و پرۆگرامه کان لهو ناسته دا بوونایه که جهزوو ئارمژووی نهو مندالانهی تیر بکردایه و ناچاری بکردنایه که ههوئی ههرس کردن و تیگه یشتنی بوونایه. نهو کاته نهو جوړه مندالانه تووشی پیزاری و وهرس بوون نه ده بوون و نه وه مندهش کاتی زیادیان نه ده بوو که بو دهنگه دهنگ و بهمقتاری نابیه جی ته ره خانی بکهن.

٢) هه‌ندێك له منداڵانی بلیه‌ت و به‌هرمه‌ند له نه‌نجامی نه‌و به‌هرهو زیرمکیه‌ی که هه‌یانه‌ تووشی له‌ خۆیایی بوون و ئووت به‌رزێ ده‌بن و به‌ چاوی نزم و گومان سه‌یری منداڵه‌کانی تر ده‌که‌ن، سه‌هرپای نه‌وه‌ش نه‌و له‌خۆیایی بوون و ئووت به‌رزیه‌یان له‌ خسته‌یان ده‌بن و دوورنیه‌ له‌وانه‌کانیاندا سه‌رکه‌وتوو نه‌بن له‌به‌ر نه‌وه‌ی وا تیگه‌یشتوون که زۆر ئاسانه‌و پێویست به‌ خویندنه‌ومیان نه‌کات، بێگومان نه‌م بۆچوونه‌یان هه‌له‌یه‌و بابه‌ت چه‌ند ئاسان بێت، ده‌بی‌ت خۆیانی بۆ ئاماده‌ بکه‌ن و پێش تاقیکردنه‌وه‌ بیخویننه‌وه‌، به‌لگه‌ش له‌م باره‌یه‌وه‌ زۆرمه‌ لا په‌ره‌کانی میژووش پێن له‌ناوی نه‌و بلیه‌ت و زانیانه‌ی که له‌ قوناغه‌کانی خویندن دمره‌ چوون بیان تووشی گه‌رفت بوون.

(۲) مندائی بلیمت و بههرمه‌ند زور پرسیار دهکات و دیارده‌کان تاووتوی دهکات، به‌لام به‌داخه‌وه زور له ماموستایان و باوکان و دایکان زور له وه‌موو پرسیارکردنه‌یان وه‌پس ده‌بن و دوورتیه بیان شکینته‌وه‌و تهریقیان بکه‌نه‌وه یان سه‌رزه‌نشتیان بکه‌ن که نه‌وه‌ش ده‌بیته هوی دته‌نگی و خه‌م و خه‌فت و بیزارکردنی له‌و مندائه زیره‌ک و بلیمه‌تانه‌و دوور نییه له نه‌نجامدا فی‌ری زور ره‌فتار و هه‌نس و که‌وتی ناب‌ه‌جی‌بن، نینجا نه‌گر بمانه‌ویت مندائه بلیمت و بههرمه‌نده‌کانمان له‌و گرفت و ره‌فتاره ناب‌ه‌جیانه‌و دوورین، له‌وا زور گرنگه که قوتا‌ب‌ه‌یه‌وه دامه‌زراوی تاییه‌تیا‌ن بو یکریته‌وه‌و ژینگه‌و بارود‌خی گونجاو بو ته‌قاندنه‌وه‌و په‌روه‌رده‌کردنی به‌هره‌و توانا‌کانیا‌ن بره‌خسینریت، بو نه‌وه‌ی ئینه‌ش له‌ داها‌تو‌ودا وه‌ک زوره‌ی ولاتانی جیهان که‌سانی دا‌هینه‌رو زانا‌و نا‌ودارمان هه‌بیت و خزمه‌تی ولاته‌که‌یان بکه‌ن.

گەشە پىكىردى چەمكەكان لە قۇناغى باخچەى ساوايان

چەمكەكان (المفاهيم) و فېرىيونىيان گىرتكى خۇيان لە ژيانى منداڭدا ھەيە و دەپن بە يارمەتيدەر بۇ گەشە كەردى عەقلىيان، لە بەرنەو ھەركى ھەموو لايەكە بەتاييەتى دايك و باوك و مامۇستا كە ھەولئى گەشە پىكىردىيان بەدەن قۇناغى پىش چوونە قوتا بخانە بە تاييەتى تەمەنى چوار سالان و پىنج سالان كاتىكى زۆر باشە بۇ گەشە پىكىردى چەمكەكانى وەك (ژمارەكان، بارستايى، كىش، گەورە، بچووك، شىوەكان، بوونە و مەركەن، ئاراستەكەن... تاد).

منداڭ لەم قۇناغەدا زۆر ھەز بە تاووتوئىكەردن و مامە ئەكەردن و زىنى شتە يەكسان و جىوازو كۆمەلەو ژمارەو شىوەو بارستاييە جىياجىاكان دەكات، بەردەوام لە ھەولئى تاقىكەردنەو شتەكانى چواردەورىدايە، ئىنجا زۆر پىنويستە ئىمەى گەورە ئەو ھەز و ئارەزووى تاووتوئىكەردن و تاقىكەردنەو شتەكانى بىقۇزىنەو بۇ فېرىكەردى چەمكەكان بەكارى بەننن. بۇ ئەوونە منداڭ لەم تەمەنەدا ھەز دەكات فېرى ژمارەكان بىت و شتەكانى چواردەورى بژمىرى، كەواتە ئىمە چ لەمالەو ەيان لە باخچەى ساوايان دەتوانن ئەو ھەزى بۇ تىر بکەين و يارمەتى گەشە كەردى بىركارى بەدەن ئەویش ئەرىگەى راھىنانى لەسەر ژماردى شتەكانى ناومان و باخچەى ساوايان، بۇ ئەوونە لە بەرچاوى منداڭكە ژمارەى خوشك و براكانى يان قاپ و قاچاغ و پەرداخ يان كورسى و مېزەكان يان گۆپەكان، يان يارىيەكانى بژمىرەو دواتر داوا لە منداڭكە بکە ئەویش وەك تۇ يەك لەدواى يەك شتەكانى بژمىرى ئەگەر ھەلەى كەرد بوى راست بکەرەو بەشتەر وايە ئەيەكەو ھەتا دەى فېر بکرىت، ئەگەر ھەز و تەوانى زىاترى ھەبوو، دەتوانرىت ژمارەى زىاترى فېر بکرىت، بەلام نابىت بەزۆر بەلكو دەبىت بە ئارەزووى منداڭكە بىت و زۆر لەسەرچۆش بىت

لە لايەكى تەرەو منداڭ ھەز بە زانىنى زۆر كەم و بەش و ھەموو نىوە تاد دەكات، كەواتە دايك و باوك و مامۇستا دەتوانن ئەرىگەى چالاكىيەكانى بۆزەو ە منداڭ فېرى ئەو چەمكەنە بکەن، بۇ ئەوونە لەكاتى چا يان شىر يان ئاو خواردنەو ە دەتوانن منداڭ فېرى

مانای نیو په‌رداخ، نیو پیاله یان یه‌ک پیاله یان چای زۆر، شیرى زۆر، چای که‌م، شیرى که‌م، . . . تاد، بکه‌ین که‌ دووباره‌کردنه‌وه‌ی نه‌و چالاکییه‌کانه‌ و نه‌مندال ده‌کات که‌ فیزی مانای نیوه‌ یان زۆر یان که‌م ببیت هه‌روه‌ها ده‌توانریت له‌رینگه‌ی له‌ت و که‌رت کردنی نان و په‌نیرو سه‌موون و پرته‌قال و سیوو میوه‌کانی تر، مندال فیزی مانای (له‌ت، نیو، چارمک، دووبه‌ش، سى به‌ش، وه‌ک یه‌ک، زۆرتەر، که‌متر، چواربه‌ش . . . تاد)، بکریت، که‌ سه‌رجه‌م نه‌و چالاکییه‌نه‌و فیزیوونی مانای نه‌و چه‌م‌کانه‌ ده‌بن به‌ بنه‌مایه‌کی پته‌ر بۆ گه‌شه‌پیکردنی عه‌قلی مندال و سه‌رکه‌وتنی له‌بوارى بیرکاری و خویندن و فیزیووندا.

هه‌روه‌ها له‌رینگه‌ی به‌کاره‌یتانی راسته‌و مه‌ترو بست و پنه‌و، ده‌توانریت مندال فیزی پنه‌ونه‌ کردنی شته‌کان بکریت. بۆ نموونه، ده‌توانین له‌به‌رچاوی مندال به‌ پى یان به‌ ده‌ست یان به‌ راسته‌ یان به‌ مه‌تر کاشی و دیوارو به‌رزى و نزمى کورسى و پاخه‌رو باخچه‌ی ناوماں یان باخچه‌ی ساوایان بپینوین و دواتر داوا له‌مندال بکه‌ین که‌ له‌ویش وه‌ک نیمه‌ دوورى و به‌رزى و نزمى نه‌و شتانه‌ پنه‌ونه‌ بکات که‌ بپنگومان له‌رینگه‌ی نه‌و چالاکییه‌نه‌وه‌ فیزی مانای پنه‌ونه‌کردنی (دوورى، به‌رزى، نزمى، لایه‌ک، دوولا، سى لا، چوار لا، نه‌ستوورى) ده‌بیت، که‌ نه‌و چالاکییه‌نه‌ش ده‌بنه‌ هۆی زیاتر گه‌شه‌کردنی عه‌قلی مندال.

مندال هه‌ر له‌م قوناغه‌دا توانای فیزیوونی مانای (زۆر، که‌م، گه‌وره‌تر، بچووکتەر، زۆرتەر، که‌مترى هه‌یه‌. له‌به‌ر نه‌وه‌ ده‌بیت له‌رینگای چالاکییه‌کانى وه‌ک (ناوکردنه‌ ناو په‌رداخ یان پیاله یان قاپ و قاچاغ، یان له‌م و خۆن کردنه‌ ناو سه‌تل و قاپ)، مندال فیزی مانای زۆر و که‌م و زۆرتەر و که‌متر بکه‌ین بۆ نموونه‌ ده‌توانین مندال فیزی نه‌وه‌ بکه‌ین که‌ په‌رداخ له‌ پیاله‌ ناو زیاتر ده‌گریت، له‌ پیاله‌ش گه‌وره‌تره‌، سه‌تل له‌ قاپ ناو زیاتر ده‌گریت و له‌ویش گه‌وره‌تره‌، قاپى گه‌وره‌ له‌ قاپى بچکۆله‌ ناو زیاتر ده‌گری. . . تاد

قوناغى پیش قوتا‌بخانه‌ کاتیکی له‌بارو گونج‌اووه‌ بۆ فیزیوونی چه‌مکی (کیش) (وزن) ده‌توانین له‌رینگه‌ی هه‌نگرتن، گواستنه‌وه‌و به‌رزکردنه‌وه‌و دانانی شته‌کانى ناوماں و باخچه‌ی ساوایان مندال فیزی مانای (قورس، سووک، سووکتەر، یه‌کسان) بکه‌ین، هه‌روه‌ها

زۇرىياشە ئەگەر ئەپىگەي پارەي پۇزانە و كېرىن و قۇشتى سەوزمە مېوۋە كەل و پەلەكانى
ئاومائەو، مىندال قىرى ماناي پارەو تىرخى (۵۰ دىنار، ۲۵۰ دىنار، ۱۰۰۰ دىنار . تادا)
بەكەين.

قۇناغى مىندالى، ماناي قۇناغى يارىكردن و ھەلبەزۇ دابەزۇ سەربەستىيە، واتە
دەتوانىت ئەپىگەي يارىكردن و ھەلبەزۇ دابەزۇ مىندال ئەم قۇناغەدا قىرى زۇر چەك
بىكرىت. كەواتە ئەركى سەرمەكى دايك و باوك و مامۇستايە كە ئەناو خىزان و باخچەي
ساوايان بواری گونجاو بۇ يارىكردنى مىندال بېرەخسىنن، بۇ ئەوۋەي ئەپىگەيەو قىرى ماناي
چەمكەكان بېيت بۇ نەوونە ئەگەر ئەناو مال يان باخچەي ساوايان ھەوزى ناو
دروستكراو ئە چىمەتتۇ يان پلاستىك ھەبىت و مىندال تاقىكردنەوۋە يارى پىيكات، ئەوا
مانى زۇر ئە چەمكەكان قىر دەبىت. كاتىك مىندال يارى بەناو دەكات، قىرى خاسىيەت و
سوۋدو قازانچەكانى ناو دەبىت، قىرى ئەوۋە دەبىت كە ھەندىك شتى وەك (تەختە،
كاشەزا سەر ناو دەكەون، بەلام ھەندىك شتى وەك (ئاسن، بەرد، . تادا) زېر وناو
دەكەون ھەرومە قىرى ئەوۋە دەبىت كە شت ئەناو ناو سووك دەبىت يان ئەپىگەي ماتۇرۇ
پەمپەو، ناو بۇ بەرزى قىر دەبىت.

كاتىك مىندال بەكاغەز كۆلارە يان قۇكەيەك دروست دەكات و بۇ ئاسمان ھەندىمەتات و
يارى پىندەكات دەگاتە ئەو بېروايەي كە ھەوا شتەكان دەجوۋلىنى، يان كاتىك بەسوۋكى
ھەناسە دەكات يان بۇ ماۋىيەكى كەم ھەناسە نادات، ئەو كاتە گىرنگى ھەواي بۇ ژيانى
مىرۇق بۇ پوون دەبىتەوۋە سەرمەي ئەوۋەش كاتىك مىندال يارى بە سەيارەو پانكەو گىلۇپى
مىندالان دەكات و پاتىرى بۇ كاركردىيان بەكار دەبىت، قىرى ماناي گىرنگى پاتىرى و كارەبا
بۇ جوۋلاننن و گەرم كردن و پووناككردنەوۋە شتەكان دەبىت

كەواتە كاتىك مىندال يارى بەقاپ و قاچاغ و بۇرى و يارىيە پلاستىكىيەكانى ئاومان
دەكات، شارمىزايى زۇر دەرىمەي (نەرم، پەق، نەستوور، بارىك، تەنك، گەرم، سارد، زۇر،
كەم، قورس، سووك، نزم، بەرز، قوول . تادا) پەيدا دەكات كە سەرجەم ئەو زانىياری و

بەبەرئەوه زۆر گەرنەگە کە سوود ئە قونای پێش چوونە قوتابخانە و مەبەگەری و
پێداویستی و یارییە گەرنەگەکان بۆ مەدائەکانمان دابین بکەین و ئەسەر یاریکردن و
تاووتوینکردنیان هەنیا بەدەین و ئە هەمان کاتیشدا دەبێت ئەو دیاردەو چەمکانەیان بۆ
دوون بکەینەوه بە پێی تواناش وەلامی پرسیارەکانیان بەدەینەوه. دەرئەنجامی (زۆر
ئەتوێژینەوهگانی ئەم بوارەش ئاماژە بۆ ئەوه دەکات کە بەردەوام (ئەو مەدائەنە) ئەو
خێزان و باخچەیی ساوايانەوه دین کە پێش هاتنە قوتابخانە بە باشی پەرورەدەکران و
جۆرەها یاری و کەل و پەلیان بۆ دابین کران و بەردەوام وەلامی پرسیارەکانیان دراونەتەوه
زیرەکترو بەتواناتر ئەو مەدائەنە کە بەوشێوەیە پەرورەدە نەکران.

100

ساوايان ئەوا زۇر پىنويستە دايك و باوك ھەولبىدىن ھەندىك لەويارى و كەل و پەل و چالاكىيە گىرنگانە بۇ مىندالەكانيان دابىن بىكەن، بۇئەۋەي بەباشى سوود لە قۇلغى پىش چوونە قوتا بخانە وەرىگىرىت و بىيت بە بىاغە بۇ قۇلغەكانى تر.

شەرو ناخۇشى مىندالان

بۇزانە گونىيىستى شەرو نازاۋەدى مىندالان دەبىن و بەداخەۋە ھەندىك چار ناخۇشى نىوان مىندالان دەبىت بە شەرى گەۋرەكان. ئىمەى گەۋرە پىنويستە چەند راستىك ھەيە بىزانىن، ئەۋىش ئەۋەيە گە جىھانى مىندالان جىھانىكى پاك و بىگەردەۋە دوۋرە لە ھەموۋىق و كىنەۋە دىپىسى و دوۋرەۋى گەۋرەكان و نەگەر شەپىش بىكەن ئەۋە كاتىيەۋ پاش ماۋىيەكى زۇر كەم كۇتايى دىت و مىندالەكان ھەموۋ شتىكىيان بىر دەچىتەۋەۋە دوۋىبارە دەچنەۋە لاي يەكتىرى، ۋەك ئەۋەى ھىچ شتىك ۋەۋى ئەدەبىت، ئەلايەكى تىشەۋە ھەموۋ گىيان و جەستەى مىندال جۈۋلەۋ چالاكىيەۋ پىنويستى بە ھەلبەزۋ دابەزۋ باگردن ھەيە، كە ئەنە نجامى ئەۋ ھەلبەزۋ چالاكىانەۋە مىندالان بەرىەكتى دەكەۋن و بەرىەست و پىگىر بۇ يەكتىرى دروست دەكەن كە ئەمەش دەبىتە ھۇى دىزىزگردن و پىگىدادان.

ھەروەھا مىندال (بەتايىيەتىش بچۈۋكەكان) خۇپەرستەۋ خەۋۋ خەيالى تەنھا تىزگردىنى خەزۋۋ نازمۋەكانىيەتى و گەرمكىيەتى كە ھەموۋ شتىك بو خۇى بىت و بەشى ھىچ كەسى تىرى لىنەدات ئەلايەكى تىشەۋە ئە نە نجامى ئالۋز بوۋنى ژيان و قەرەبانى شاردەكان ۋەۋىيەرى باخچەۋ شۈنە گشتىەكان كەم بوۋنەتەۋە و تەنەت خەۋشەۋ ژمارەى ئوۋرى مائەكانىش زۇر بچۈۋك بوۋنەتەۋە كە ئەمەش بۇتە ھۇى ئەۋەى كە مىندالان زىاتر لە جاران بەرىەك بىكەۋن و بەكۈمەل يارى بىكەن، بىگومان ئە نە نجامى ئەۋەشەۋە ۋەۋىيەۋى يەكتىرى دەبىنەۋەۋە كىشەۋ بىگرمۋ بەردەى زۇر بۇ يەكتىرى دروست دەكەن.

ژمارى مىندالانى زۇرىيەى خىزانەكانىش ئە شارۋ شۈنە قەرەبانەكان بەرمۋ كەسى دەۋۇن نەگەر بەراۋرد بىكرىن بە خىزانى دەيەھا سال پىش لىنستا زۇرىيەى خىزانەكانى لىنستاش بە تەنھا دەژىن و ۋەك جاران ئەگەل باپىرو ئەنك و خال و مام و خزم و كەس

نارئین، که ئەمەش بۆتە هۆی ئەهوی ئەو دووسی متدالەهێ ناو یەك خیزان زوو زوو
 ڕووبەڕووی یەكتری ببەنەوهو بۆ و کینهی خویان بە یەكتری بریژن بە پینچەوانەهێ جاران که
 ژمارەهێ مندالان زۆر بوون و بواری خالی کردنەوهی بۆ و کینهکان بەرفراوانتر بوو بەسەر
 زۆریهێ مندالاندا دابەش دەبوون و بە کەمی ناپاستهێ یەك مندال دەکرا. هەر وهه ئیستا
 کەل و پەل و پینداویستی مندالان زیاتر بووهو هەریه کەهێ چەند یاری و جۆره کەل و پەلیکی
 پینەو دەبیته هۆی ووروزاندنی هەزوو نارهزوی مندالانی ترو جولاندنی پانەهێ
 موکداری و خۆپەرستی و دوا جاریش بەریه کەهوتن و پەلاماردانی کەل و پەلی یەكتری،
 نابیت ئەوه شمان لەیاد بچیت که مندالانی ئەمڕۆ زیاتر ئە مندالانی جاران ڕووبەڕووی
 گیروگرفت و کەمی سەر بهستی کۆمەلایهتی دەبنەوه

کەواته ئە ئەنجامی ئەو هۆکارانهی سەر وهه زۆرجار مندالانی گەڕەك و دراوسی و یەك
 جیگا ئەگەل یەكتریدا تێك دەچن و دەبیته بەشەریان، هەتا ئێره کارهکه ئاساییه و ئەگەل
 جیهانی مندالاندا گونجاوه، بەلام ئەهوی ئاسایی نییه، ئەهویه که هەندێك جار گەرەکان
 تێکەن بە ناخۆشی مندالان دەبن و ئەوانیش دەبن بە لایه نێك و کینهکه گەر وهه ئالۆز
 دەکەن.

ئینجا ئەگەر بمانهویت ناخۆشی و دەنگه دەنگی مندالان ئە سنووری ئاسایی خۆیاندا
 بن، ئەوه نابیت بە هیچ شینویهك گەرەکان ئەسەر مندالان بکەنەوهو دەنگه دەنگ ئەگەل
 دایک و باوک و مندالەکانی تر بکەن بەئکو یاشترین ڕنگا چاره ئەهویه که ڕێنمایی و
 نامۆزگاری مندالان بکریته و شۆینی گونجاو بۆ چالاکي و یارییهکان دابین بکریته و بە
 هاوکاری دایک و باوکهکانی تر ههونی چارهسەری گیرو گرفتهکانیان بدەن.

بەهه مان شینوه مندالانی یەك خیزان که خوشک و برای یەكترین زوو زوو ئەگەل
 یەكتریدا شەریان دەبیته ئەمە مانای ئەوه نیه که ڕقیان ئەیه کتێیه، بەئکو ئە ئەنجامی
 مەملانی و بەریه کەهوتن و هەزکردن بە دەست بەسەرداگرتنی کەل و پەلەکانی خوشک یان
 براکهیدا دروست دەبیته و دواي ماوهیهك نامینی، بەلام بەداخهوه هەندێك دایک و باوک

بابەتەكە گەورە دەكەن و وادەزانن تەنھا مەدالانى ئەوان شەپخوۋانن و دوورنىيە بىكەونە
گىيانى مەدالەكانيان (بەتايىيەتەش گەورەكان و بى بەزەيىيەنە نازارىيان بىدەن، باشترین
رىگىچارە ئەوۋىيە كە ھەۋلى زانىنى ھۆى ئەو شەپكەرنەيان بىدەن و دواترىش چارەسەرى
بىكەن و پىيۋىستە ئەوۋەش بزانن كە ھەموو مەدالان شەپو ھات و ھاۋار دەكەن و كارىكى
ئاسايىدە ھۆى ماۋەيەك كە گەورە دەپن بەرەو ئەمان دەچن و لەو شەپو پىنگادانانە
بىزگارىيان دەپىت.

مەدالانى يەك خىزانىش شەپ دەكەن

شەپو نازاۋەى مەدالان كارىكى ئاسايىدە و خىزان نىيە مەدالەكانى شەپ لەكەن يەكتىدا
نەكەن، چونكە لەناۋ خۇياندا كى بىركىي يەكتى و غىرە دەكەن و دواجارىش بەيەكتىدا
دەكىشن و ھۆى ماۋەيەك ئاشت دەپنەھومو دەگەرنەھومو دۆخى يەكە مەجار، پاش كەمىك يارى و
پىكەھومو كەركەرن دووبارە دەكەونەھومو سەرو گۇيلاكى يەكتى و دواترىش ئاشت دەپنەھومو. بەم
شىۋەيە ئەم سۈرى يارى كەرن و شەپ كەرن و ئاشت بوونەھومو دووبارە يارى كەرن و شەپكەرن
و ئاشتبوونەھومو ئەھەموو خىزانىكە ھەيە و نابىت دايك و باۋك بەسەرھۆيى و بەدەرەشتىيان
لەقەلەم بىدەن، ئەبەرنەھومو بەشىكن ئەسروشت و جىھانى مەدالان.

لەناۋ ھەموو خىزانىكە مەدالە گەورەكان ھەۋلەدەن خۇيان بەسەر مەدالە
بىچۈكەكان و كۈرەكان خۇيان بەسەر كچەكاندا بەسەپىنن، ھەروھە مەدالە زىرەك و
سەركەۋتۈۋەكان گائتە بەمەدالە تەمبەن و سەرنەكەۋتۈۋەكان دەكەن، ھەندىك جارىش
مەدالەكان لەناۋ خۇياندا ناۋو ناتۈرمو قەسەى ئاشىرىن بۇ يەكتى دەدۈزەھومو باسى بالەو
دەم و چاۋو پىرچ و قەلەۋى و لاۋازى يەكتى دەكەن و دواجار دەپىت بەناخۇشيان.
تۈرجارىش دايك و باۋك خۇيان بەرپىرىيان ئەدروست كەرنى شەپو نازاۋەى نىۋان
مەدالەكان، بۇ نەۋنە گەرنكى بە يەكىك ئە مەدالەكانيان دەدەن و نازدار بەخىۋى دەكەن و
مەدالەكانى تىريان پىشت گۆى دەخەن، كە ئەمەش دەپىتە ھۆى ئەۋەى كە مەدالەكانى تر

دېقيان نه و نازداره بڼت و به هه موويان گه له کومه کي ليکهن و داخي دلي خوياني پيښرښ.
به لام نه گهر نه و دايک و باوک به يه ک چاو سديري هه موو منداله کانيان بکرديا به نه و
کاتهش نه و جوړه بق و کينه يه له نيوان منداله کانياندا دروست نه ده بوو.

راستيه کي تريش هه يه پيوسته هه موومان بيزانين نه و يش نه و هيه که شهرو ناخوشي
مندالان فاکته ريکي گرنگه بو ساندني خودو کونترول کردني ديارده کاني ژيان و زانيني
ماف و نهرک و پيداويستيه کاني که ساني تر، واته مندال له ريگه ي شه پرکدن و زهوت کردني
ياري و کهل و په لي مندالاني ترموه فيري ماناي يه کساني و دادومري و پيرگرتني مافي
که ساني تر دهييت و دايکان و باوکان و ماموستايان ده توانن نه و شهرو ناخوشيانه ي نيوان
منداله کان بقوزنه ووه له ميانه يانه وه منداله کانيان په رومرده بکهن و نه و هيان بو بوون
بکهنه وه که هه نديک شت مافي نه و نيبه و مونکي که ساني ترموه نابيت ده ست دريژي بکريته
سهریان، هه روه ها چون نه و پي ناخوشه که قسه ي پيښگوتري و ده ست دريژي بکريته سهری
به و شيوه يهش که ساني تر پييان ناخوشه که ده ست دريژي بکريته سهریان و نازاريان
بدرت.

هه روه ها زور گرنگه که دايکان و باوکان به شهرو ناخوشي نيوان منداله کانيان
هه نه چن و داخي دلي خويان به منداله کان نه ريژن له بهر نه و ه ي زورچار شهرو نازاوه ي
نيوان منداله کان ده بڼه هوي وهرس کردني دايک و باوک و خه و ليژانيان واته ليډان و
سوکايه تي پيکردني منداله کان له سهر شه پرکردنيان هوره که زياتر خه ست ده کاته وه،
به لکو له جياتي نه وه ده بڼت به دواي فاکته رو پالنه ري سهرمي نه و شهرو ناخوشيانه ياندا
بگه رښ و چاره سهری گونجاويان بو بدوزنه وه، چونکه هه نديک چار شهرو ناخوشيده کان
له سنووري ناسايي خويان ده رده چن و به لگهن بونه و ه ي نه و جوړه مندالانه له سوزو
خوشه ويستی بڼه شن يان هه ست به که مي ده کهن يان هه ست به چه وساندنه ووه نا هه قی
ده کهن و له نه بجاميه وه نه و شهرو نازاوانه ده کهن ته نها ريگه ش بو نه هينشتني نه و شهرو
نازاوانه تيړکردني پيداويستيه ده روه يه کاني منداله کانه له پيشه و ه ي هه مووشيان
(خوشه ويستی و هه ست کردن به دنيا ييه).

مندالى لاسارو سەررېۋى كىيە؟

لەراستىدا جياكردنەۋەى مندالى ئاسايى لە مندالى نا ئاسايى كاريكى ئاسان نىيە. لەبەر ئەۋەى تاۋەكو ئىستا ھىل و سنوورىكى ديارىكراۋ ئاشكرا لە نىۋان ئەۋ دوو جۈرە مندالەدا نىن، سەررېۋى ئەۋەش پىۋەرۋ كۆمەلىك نىشانەۋ مەرجى تاييەتى باۋەرپىكراۋ بۇ ئاسان و دەست نىشانكردنى مندالى لاسارو سەررېۋى نىن، چونكە زۆرىدى ئەۋ رەۋشت و ھەئس و كەۋتەنى كە لەلەى مندالى نا ئاسايى ھەن لەلەى مندالى ئاسايش ھەن واتە جياۋازى لەبەرۋ پىزەى ئەۋ ھەئس و كەۋت و و خاسيەتەنىيە ئەك جۈرى. ئىنجا لەبەرئەۋە كاريكى ئاسان نىيە كە سنوورو ھىلىكى ديارىكراۋ لە نىۋان ئەۋ دوو جۈرە مندالەدا بىكىشىرى، لەبەرئەۋەى تاۋەكو ئىستا خالىكى ديارى كراۋ ۋەك پىۋەرۋ بۆنەۋەى ئەگەر مندال لەۋ خالە لايدا نىتر رەۋشت و ھەئس و كەۋتەكانى دەكەۋىتە خانەى مندالى نا ئاسايى، نىيە.

لەھەمان كاتدا گىرتىكى تر ۋوبەۋەى دەروونزان و پەرۋەردىياران دەبىتەۋە ئەۋىش ئەۋەىيە زۆرجار ھەئس و كەۋت و سەررېۋى مندال رەنگ دانەۋەى ئەۋ ژىنگەۋ بارودۇخە خراپەىيە كە تىايدا دەزى، واتە كەم و كورتى و ئوقستانىيەكە بۇ باۋك و دايك و مامۇستاۋ كەسانى تىرى چۈاردەۋرى مندال دەگەرپىنەۋەۋ نەۋان ئاسايى نىن و جۈرى مامەئەۋ پەرۋەردەكەيان ھەلەىيە، بۇيە مندال بەۋ شىۋەىيە ھەئس و كەۋت دەكات، ھەر لەبەرئەۋەشە ھەندىك لە زانايان لەۋباۋەردان كە دايك و باۋك و مامۇستاۋ كۆمەلگەى نەخۇش و لاسارو سەررېۋى ھەن ئەك مندالى نەخۇش و لاسارو سەررېۋى سەررېۋى ئەۋ ھاكتەرۋ گىرتەنەى سەررەۋەش، تا رادەيەك لەرپىگەى ئەم خالانەى خوارمەۋ دەتۋانرىت دەست نىشانى مندالى لاسارو سەررېۋى بىكرىت:-

۱) كاتىك جۈرى پەرۋەردەكردن لەسەر بىنەماى راست و دروست دەبىت، بەلام ئەگەر ئەۋەشدا ھەندىك مندال ۋەلامدانەۋەى پىۋىستىيان بۇنەۋ جۈرە پەرۋەردەىيە نايىت و بە

پىنچەواندە رېڭاي چەت و ئادىرەست دەگىن (دۇ، دۇ، سەرەپۇيى، شەرخۋازى... ئاد) ئەو كاتە تا رادەيەك دەتوانرېت بەو جۇرە مىندالانە بگوترېت مىندالانى لاسارو سەرەپۇ.

(۲) ھەندىك مىندال ھەر ئە مىندالىيەو ھەندىك رەشت و خاسىيەتى دىارىگراو دەپن بە بەشىك ئە كەسايەتى و بارى دەروونىيان و بەردەوام گىرەگرفت بۇ خۇيان و دەروەريان دروست دەكەن، ئالەم كاتەشدا بەو جۇرە مىندالانە دەگوترې مىندالانى لاسارو سەرەپۇ. بۇنمۇنە ھەر ئە مىندالىيەو بە بەردەوامى خۇيان ئە قوتابخانە دەرنەو ھەز ئە خوينىلەن ئاكەن و ئازارى كەسانى تر دەدەن و ھىچ ئىش و كارىكى پىيويست ئاكەن و زۇرەي كات پىشت بەكەسانى تر دەبەستىن و پىس و چەپەن و كەمتەرخەمەن و ئە پەيۋەندىيە كۈمەلايەتەكانىيان سەرگەوتوو ئابن و زۇرجار ھەلەدەكەن و دواى ھەلەكانىشىيان پەشىمان ئابنەو ھە چەندجارى تىش دووبارەيان دەكەنەو.

(۳) پىيويستە ئەو لاسارى و سەرەپۇيەي ئەنە نجامى ھۆكارى بۇماوھىي و كەم و كورتى ھەقلىيەو تەبىت، واتە ھەندىك مىندال دواكەوتنى ژىرىيان ھەيەو ھەر ئە مىندالىيەو بىركۈلن، ئەو بىركۈلەيە وايان لىدەكات كە ھەندىك ھەس و كەوتى ئابەجى و ھەلە بگەن، ئەو ھەك بە ئىرادەو ويستى خۇيان پەنەي بۇ بەرن

ھۆكارەكانى لاسارى و سەرەپۇيى مىندال

زۇرەي زانايان ئەسەرنەو ھەن كۈن كە ھۆكارى ژىنگەيى (پەرەردەي ھەلە، ئەبۇونى و ھەژارى) تووندوتىژى دايك و باوك و مامۇستا تىك چوونى شىرازەي خىزان ... ئاد) پائەلەرى سەرەمكى لاسارىي و سەرەپۇيى زۇرەي مىندالان بەشىۋەيەكى گشتى ئەم خالانەي خوارەو بەگىگىزىن ھۆكارەكانى لاسارى و سەرەپۇيى مىندال دادەنرېن

ههست کردن به کهمی :-

هه ندىك منداڵ له نه نجامى (پهروهردى هه له و جياوازی کردن و نه بوونی دادوهى نه مامه له داو لى دان و سوکایه تی پى کردنى) تووشى ههست کردن به کهمى ده بى ت، ئىنجا نه و ههست کردن به کهمى ده بى ت به هاكته رى سه ره كى و پالنه ر بو کردنى هه ندىك كارو چالاكى سه ره پوئى، به مه به ستى پر کردنه ودى نه و ههست کردن به کهمى ده .

تۆله سه نندنه وه :-

هه رچ كاتىك منداڵ نه و ههست و سۆزى له لا دروست بوو كه كه سى كى بى زرا و پشتگوى خراوه و مافه كانى پى شى ل كراوه، نه و كاته دوور بى به كه په نا بو لاسارى و سه ره پوئى بى بات بو نه ودى به هه رچ شى وه بى به ك بى ت تۆله ي خوى بكاته وه و زى ان به و كه سانه بگه يه نى كه نازارى ان پى گه ياندوه ئىنجا نه گه ر نه ي توى راس ته وخو نه و رق و كى نه و توره بى به ي نازاسته ي نه و كه س و لایه نانه بكات كه تووشى نه و نازارو بى به ش بوونه يان كرده وه، نه و كاته نازاسته ي دام و دمرگا و تاكه كانى كۆمه لى ده كات و تۆله ي خوى نه نه وان ده كاته وه

ههست کردن به ترس و نا ئارامى :-

جارى وا هه به منداڵ له نه نجامى ترس و نا ئارامى و دله راو كى وه په نا بو به كار هى نانى هى زو پالنه وان بازى و لاسارى و سه ره پوئى ده بات بو نه ودى نه و لاسارى و سه ره پوئى به بى ت به بو پوئى و په رده بو شار دنه ودى نه و ترس و نا ئارامى به .

نه بوونى پله و پا یه و گرنگى :-

نه گه ر بى ت و خى زان و قوتا ب خانه و دام و دمرگا كۆمه لایه تى به كانى تر، نه توانن ژى نكه ي گونجاو له بار بو منداڵ به خولقینن و منداڵ هه ستى به گرنگى و بوونى خوى

نەكرد، ئەوا دوورنىيە كە ھەوتبەدات بەرىگەي ئاناسايى و سەرەپۇيى (دزى، پالەوانبازى و ھەرەشە و ئىدان، پلەو پايە و گىرنگى بۇ خۇي دروست بىكات و سەرنجى ھاوپى و مىندالان و كەسائى تر بۆلاي خۇي رابكىشى.

دەست نەكەوتنى تام و چىژو خۇشى :-

مىندال دەبىت ئەرىگەي يارىكردن و چالاكى و رىزگرتن و خۇشەويستى دايك و باوك و سامۇستاو ھەست بە تام و چىژو خۇشى ژيان بىكات، بەلام ئەگەر ئەرىگەي ئاناسايى سىروشتىيەو ئەو تام و چىژو خۇشىيە دەست نەكەوت، ئەوا دوورنىيە كە پەنا بۇ شىوازو رەموشى ئاناسايى بىكات و ئەرىگەيانەو ھەست بە تام و چىژو خۇشى بىكات ئىنجا ئەگەر بىمانەوئىت مىندالەكانمان تووشى سەرەپۇيى و لاسارى نەين، ئەوا زۇر پىيوستە رەچاوى ئەو خال وراستىيەندى سەرموۋە بىكەين و پىنداويستىيە گىرنگەكانى مىندال دابىن بىكەين.

شەرخوازى مىندالان

ئەو رۇژمەۋى مۇقايەتى و بوۋنەۋەر سەرى ھەلداۋە، شەرخوازى و توندوتىژىش ۋەك دياردەيەكى (دەروۋى - كۆمەلەيەتى) ھاۋشانى بوۋە ۋەك سىيەر ئەگەلدا بوۋە ۋەھىج قۇناغ و سەردەمىكدا ئىي جىئەبۇتەۋە ۋاتە گىيانى توندوتىژى و شەرخوازى بەشيكە ئە سۈشتى مۇقايەتى و ۋەك ئامادە باشىك ھەر ئەكاتى ئەدايك بوۋنەۋە ئەتەگىيەتى و ھەتتا ھەتايە ئەناخىدا دەمىنەتەۋە، بەلام مەرج نىيە ئەو ئامادە باشىك ئەھەس و كەۋتى شەرخوازەدا بەرجەستە بىيىت چۈنكە پىنداۋىستى بە ژىنگەۋ بارودۇخى گونجاۋ ھەيە بۇ دەرکەۋتن و گەشەكردى.

توندوتىژى و سەرمۇيى بەرپۇيەكى گونجاۋ پىنۋىستە بۇ مۇق، چۈنكە ئەرپىگەيەۋە مۇق دەتۋانىت بەسەر دياردەكانى ژياندا ژال بىت و خۇي ئەگەلدا بگۈنجىنىت و پارىزگارى ئەخۇدى خۇي بىكات، ھەر ئەو توندوتىژى و سەرمۇيەي مۇقە كە بۇتە ھۇي ژال بوۋن بەسەر ژىنگەي سۈشتى و دروست كىردى رېگەۋىان و تۈنل و دەستەمۇكردى زۇر ئازەلى كىۋى و كۈنترۇل كىردى لاۋاۋ دياردە سۈشتىەكانى تر، بەلام كاتىك توندوتىژى ئەسۋورى ئاسايى خۇي دەردەچىت و بەردەۋام دوۋبارە دەبىتەۋەۋە زىان بە كۆمەل و دام و دىزگاكى دەگەيەنىت، ئەو كاتە دەبىت بە دياردەيەكى دىۋوۋ ناكۆمەلەيەتى و پىنۋىستى بە چارەسەر كىردى دەبىت.

پىئاسە -

مەبەست ئە شەرخوازى (العدوان) (aggression) ئەو ھەس و كەۋت و بىر كىردەۋانەيە كە بە مەبەستى ئازاردانى (خود) يان (كەسانى تر) و كەل و پەلەكانىيان بەكاردەھىنرىت و ئەو كەسەي كە ئەو ھەس و كەۋتە شەرخوازيە دىكات ئامانجى سەرمكى زىان پى گەياندن و تىك شكاندن و كاۋكردە، ئىتر ئەو ھەس و كەۋتە جەستەيى (لىدان، سۈتاندن، كۈشتن) بىت يان گەشتى (جىنۋو ھەدەشە) دىكەۋىتە خانەي دەست دىرژى و شەرخۋارى.

شیوازهمکائی شهرخواری :-

مندائی شهرخواز به دوو شیوازی سهرهکی گوزارشت له شهرخوارییهکهای دهکات ی

بریتین له :-

راستهوخو :-

واته نهو منداله راستهوخو توندوتیژی و شهرخوارییهکهای ناراستهکی کهسانی تر دهکات و نازاریان دمدات نهویش لهریگهکی لیدان و جنیودان و ههپهشه لیکردن و شکاندنی کهل و پهلهکان و سوتاندنیان.

ناراستهوخو :-

مندان کاتیک لهبههر ههچ هویهک بیت نهگهر نهیتوانی راستهوخو کینهو شهرخوارییهکهای ناراستهکی نهو کهسه بکات که رقی لی بهتی، نهوا ناچار پهنا بو شیوازی ناراستهوخو دهبات و لهریگهکی (دزی کردن، دروهه لهبهستن، مانگرتن له خواردن، گوشهگیری و دووره پهریزی . تاد) تولهی خوئی لهبههرانبهرهکهای دهکاتهوه بونهوونه :- نهگهر نازاد رقی له هیوا بیت و توانای نهومی هه بیت که نازاری بدات. نهوه راستهوخو نهو بق و کینهو توندوتیژیی خوئی ناراستهکی دهکات، نیتر لهریگهکی لیدان هیواوه بیت یان جنیو پیدان و ههپهشه لیکردنهوه بیت، نهوا نازاد نازاری هیوا دمدات، بهلام نهگهر نازاد به هیوای نهویرا لهبههر نهومی له نهو گهورهتر بوو یان پشت و پهنا ی هه بوو، نهوا نهو کاته نازاد به شیویهکی ناراستهوخو لهریگهکی دزی لیکردن یان درو هه لهبهستن یان دوورکه وتنهو مو قسه له گهه نهکردنی هیواوه دهیهو بیت نازاری بدات، چونکه به جیسایی نازاد نهگهر شتیکی له هیوا دری نهوا هیوا خه ههت دهخوات و نهووشی نازار ده بیت.

ھۆكۈمەتلىك شەپخوۋى:-

مىنداللىق ھەممۇ جىيان ھەر لەكەتلى ئەدايك بوۋنەۋە خواۋەنى نامادەباشى توندوتىزى
 و شەپخوۋىن، بەلام ژمارەيەكى كەمىيان دەبن بە كەسانى شەپخوۋى لاسارو سەركىش و
 زۆرىەى زۆرى مىنداللىق تر كەسانى ناسايى دەبن و نابن بە مرقۇقى شەپخوۋى كەۋاتە دەبىت
 كۆمەلىك ھۆكۈمە لايتى و نابوۋى و دەروۋى و جەستەيى ھەبن كەۋا لەۋ مىندالانە
 دەكەن بېن بەكەسانى لاسارو سەركىش و شەپخوۋى. دەرئە نجامى زۆرىەى تونۇشەندەكەن
 نەم بۈارە نامازە بۇ نەم ھۆكۈمەتلى خواۋە دەكەن كە دەبنە ھۆى دروست بوۋنى ھەئس و
كەۋتى شەپخوۋانەۋ گەشە پىكردن و وورۇندى نامادەباشى شەپخوۋى:-

لاسايىكردنەۋە:-

زۆر لە مىندالان دەۋشتى شەپخوۋى ئەپىگەى لاسايىكردنەۋى ھەئس و كەۋتى كەسانى
 چۈرەدەۋرىانەۋە قىردەبن، ۋاتە كاتىك باۋك و داىك و مامۇستا و كەسانى تىرى چۈرەدەۋرى
 مىندال تونۇ تىزۋ لاسارو سەرمۇ دەبن و نازارى كەسانى تر دەبن، ئەۋا دوۋر نىيە كە
 مىندالەكەن ناسايى ئەۋ توندوتىزى و شەپخوۋىيەيان بىكەنەۋە ئەۋانىش ۋەك
 گەۋرەكەن ناسايى ھەئس و كەۋتىيان شەپخوۋانەۋە بىت، ھەروەھا نامازەكەن راگەيانەندىش
 بۇلى سىبى دەگىزىن لەكەتلى پىش كەشكردى بەرنامەۋ پىرۇگرامى خويىن پىش و شەپخوۋى،
 چۈنكە كاريگەرى خراپى لەسەربارى دەروۋى بىنەر دەبىت بەتايىەتەش مىندال و
 ھەرزەكار، ئەھەمۇ نامازەكەن راگەيانەندىش ترسناقتە تەلەۋزىۋ و
 سىنەمايە. (Berk, ۲۰۰۲, P:۶۲۰).

بەردەۋى ھەئە:-

بەكارەيىنە توندوتىزى بەردەۋام ئەگەن مىندال و لىدان و ھەپشەلىكردى ئەۋا
 خىزان و ھوتابخانەۋ بەرەلاکردن و لىنە پىرسىنەۋەيان بەخراپترىن و ھەئەترىن شىۋى

پهرومده دادهنریت، بهداخهوه ههندیك له دایكان و باوكان و ماموستایان كاتيك مندان هه نهیهك دهكات بهردمهوام پهنا بو سزاو ئیدان و توندوتیژی دهبن، كه بیگومان نهه چۆر مامه لهیه گیانی بق و كینه و شهپخواری له ناخی منداڵدا سهوز دهكات، چونكه كاتيك له مندان دهریت و بهردمهوام نازار دهریت نهوا تووشی خهه و خهفدت و نازار ده بیئت و به چاوی سووك سهیری خوی دهكات و بوچوونیک هه لهیه دهربارهی ژیان و كهسانی چواردهوری له لا دروست ده بیئت. ئیتر لهو حالهته دا بیان پهنا بو تۆله سه ندنهوه دهیات یان گۆشه گیری و دووره په ریزی و خو خواردنهوه هه لده بژیژی، كه ههردوو رینگاكه هه لهن و زیانی گهوره به باری دهروونی مندان ده گهیه نن، نینجا مه رج نیه تۆله سه ندنهوهی منداڵه كه لهو كهسه بیئت كه نازاری داوه، چونكه مندان ناتوانیت په لاماری دایك و باوك و ماموستا و كهسه گه وره كانی تر بداتهوه له بهر نهوه به ناچاری رنجكه و ناراسته ی دهست درژی و شه پخوارییه كه ی ده گۆری و پوویه پووی كهسانی بچووك و بی ده سه لاتی ده كاته وه،

بو نمونه نه گهر برای له خوی بچووكتری هه بیئت نهوا تۆله ی خوی لهو ده كاته وه به لام نه گهر براو خوشکی بچووكی نه بوو نهوا له منداڵانی دراوسی یان نازهل و كهل و پهل و باننده ی به سته زمان تۆله ی خوی ده كاته وهو داخی دلی خوی به له وان دهریژی. هه روه ها چاو ئیپوشین و ئینه پرسینه وهی مندان و سزانه دانی له سه ر كاری خراپ و سه ر كیشی و لاسارییه كانی، ده بیته هوی زیادكرنی ریزی هه لس و كهوتی شه پخواری به لام نه گهر مندان بزانیئت كه له سه ر شه پخواری و لاساریه كه ی سزا دهریت نهوا نهو كاته كه متر پهنا بو توندوتیژی و لاساری دهیات

هاندان :-

به داخه وه زۆرجار هه ندیک له دایك و باوكان هانی منداڵه كانیان له سه ر به وشتی شه پخواری دهمن و هه ندیک جاریش پاداشتیان ده كن، بو نمونه كاتيك منداڵه كه یان له كۆلان شه پ دهكات و نازاری كهسانی تر دمدات، چاو پووشی ئیده كهمن و گله یی و سه رزه نشت و

نامۇزىگارى دروستيان ئاگەن، بەلگى بە يېچەوانەۋە كاتىك ئە كۆلەن مىندالىك ئە مىندالەكەي دەدات ئەۋا ھائى مىندالەكەي خۇي دەدات كە بېچىت تۆلەي خۇي بىكاتەۋە دەست درىژى بىكاتە سەرى ئە جىياتى ئەۋەي كە رېنمايى ھەردەۋ مىندالەكە بىكات و ئاشتىيان بىكاتەۋە ئەگەل مىندالەكەي تىر بە ھىمنى چارەسەرى ئەۋ گىرغە بىكەن

بەرەست و رېگىر:-

مىندال كۆمەلىك پىداۋىستى ھىيولۇژى و دەروونى و كۆمەلەيتى گىرگى ھەيەۋ بەردەۋام لەرېگەي چالاكىە جۇراۋجۇرەكانىيەۋە ئە ھەۋلى تىرگىردىياندايە ئىنجا ئەگەر بىت و خىزان و كۆمەل و كەسانى تىر چۈرەۋەرى رېگىر بەرەستى لەبەردەمىدا دابىنىن و ئەھىلن ئامانجەكانى بىتەدى ئەۋا ئەۋ كاتە تۈرە دەبىت و دوورنىيە كە پەنا بۇ توندوتىژى و شەرخۋازى بىبات، بۇ نەۋنە كاتىك مىندال (يارى دەكات يان نەن دەخوات يان سەي دەكات دەيەۋىت ئەگەل ھاورىكانى بېچىتە دەۋەۋە يان ھەز بە كىرىنى شتىك دەكات، يان ئە ئەنجامى لەدايك بوونى مىندالىكى تەرەۋە ئە سۆزۈ خۇشەۋىستى دايك و باۋكى بېيەش دەبىت) ئەگەر ئەۋ ھالەتەندە رېگەي ئى بىگىرى و بەرەست لەبەردەمىدا دابىرېت، ئەۋا دوورنىيە كە مىندال پەنا بۇ توندوتىژى و شەرخۋازى بىبات بەمەبەستى زالى بوون بەسەر ئەۋ بەرەست و رېگىرەدا

ھەست كىردن بەكەمى:-

ھەندىك جار مىندال ئەنەنجامى كەم و كورتى جەستەيى يان ھەقلى ئە ئەنجامى پىشت گوى خىستىن و بېيەش بوون ئە سۆزۈ خۇشەۋىستى دايك و باۋك و كەسانى نىزىكى، ھەست بەكەمى دەكات، ئا ئەم كاتانەدا ھەندىك ئەۋ جۇرە مىندالانە پەنا بۇ دەست درىژى كىردن سەر كەسانى تىر دەبەن و ئازارىيان دەمەن بۇنەۋەي لەرېگەي ئەۋ ھەلس و كەۋتەيانەۋە ئەۋ ھەست كىردن بەكەمىيە قەرەبەۋ پىرېكەنەۋەۋ سەرنجى كەسانى چۈرەۋەد بۇ خۇيان رابىكىش.

خۆپاراستن و چارهسەرکردن:-

وەك ئە پێشەوه ئاماژەمان بۆ كرد توندوتیژی و شەڕخوازی بەشێكە لە سروشتی مرۆڤایەتی و بنەبەركردنی مەحاله و بوونی بەرێژەیهکی گونجاو هیچ زەرمرو زیانیك بە كەسایەتی و باری دەرروونی مرۆڤ ناگەیەنیت، بەلام ئەوەی ئێمە ئێردا مەبەستمانە ئەو هەنس و كەوتە شەڕخوازییە كە بوو بە بەشێك لە كەسایەتی هەندێك مندال و بەردەوام دووبارە دەبێتەو زەرمرو زیان بە كەسانی ترو كەل و پەلیان دەگەیەنیت، لەراستیدا دور جۆر دەست درێژی هەیە. جۆری یەكەم ئەوەیە كە ئاراستە ی كەس و شوینیکی دیاری كراو دەكریت و مەبەست و ئاما نەجی تایبەتی خۆی هەیە، بۆ نموونە مندالێك رقی ئە مندالێکی ترمو شەری پێ دەفروشی و مەبەستی سەرەکی لێدان و نازاردانیەتی. بەلام جۆری دووھەم ئەوەیە كە هەرەمەکی (عشوائی) هە ئاراستەو ئاما نەجیکی دیاری كراوی نییە، بۆنموونە مندالی شەڕخوازی وا هەیە كە ئە كۆلان و قوتا بخانە بەردەوام رینگا بە مندالانی تر دەگری و هەرجارە ی ئە یەكێکیان دەدات و كەل و پەلیان لەناو دەبات و جل و بەرگیان دەدەرنی و نازاریان دەدات، دوا ی ماوەیەك مندالێکی تر وای لێ دەكات و دوور نییە زۆر بەشیان ئەناسێ و بۆ یەكەم چارە دەیانناسێ، ئەم جۆرە مندالانە ئە جۆری یەكەم زۆر ترسناكترن ئەبەرنەوێ هەست بە گوناھو پەشیمان بوونەو ناكەن و ئەنە نەجای خراپێ كارەكانیان ناترسن و پەند ئە سزاو هە ئە ی پێشوویان وەرنەگرن ئەم جۆرەیان وەك سەگی هار خەنکی نازار دەدەن و بەبێ هۆ پەلاماریان دەدەن و كەسایەتیەکی سایكۆپاسی و دژ بە كۆمەڵیان هەیە و چارهسەرکردنی زۆر زەحمەتە.

ئینجا بۆ ئەوەی رێژە ی شەڕخوازی ئەلای مندالەكانمان كەم بكەینەو ئە زۆر كارەساتی ناخۆش دوریان بخەینەو ئەوا زۆر پێویستە كە رەچاوی ئەم خالانە ی خوارمەو بكەین:-

۱- ده‌بیت دایک و باوک و مامۆستا و کەسانی چواردەوری منداڵ نأشتی خوازی و ئە توندوتیژی و شەڕخوازی و ئازاردانی کەسانی تر دووربکەونەوه بۆ ئەوی ئەبن بە نموونە یەکی خراپ و شەڕخواز بۆ لاسایی کردنەوه.

۲- زۆر پێویستە پالەوانە شەڕخوازەکانی ئاو بەرنامەو فیلم و زنجیرە ئەفریزیەکان بە سزای یاسایی بگەن و ناییت بە ئاسانی و بی ئیترسینەوه دەرباز بن، بۆ ئەوی بێنەرەن (بە تایبەتیش منداڵان و هەرزەکاران) پەندیان ئی وەرگیرن و لاساییان نەکەنەوه.

۳- ناییت دایک و باوک و مامۆستا بەردەوام پەنا بۆ توندوتیژی و ئازاردانی منداڵ بەرەن یان پشت گۆییان بخەن و چاوپۆشی لە هەڵە و سەرپۆییەکانیان بکەن، بە لێکۆ دەبیت لە سەرکارە چاکەکانیان پاداشت بکڕن و لە سەر شەڕخوازی و لاساریەکانیان سزاو ئازار بدرن و کەرەخراپەکانیان بۆ ڕوون بکڕیتەوه و ئامۆژگاری و ڕێنمایی پێویست بکڕن.

۴- ناییت دایک و باوک و کەسانی نزیکی منداڵ لە سەر شەڕخوازی و لاساری هانبدارن بە لێکۆ دەبیت خراپەکانی لاساری و سەرپۆییان بۆ ڕوون بکڕیتەوه.

۵- دەبیت منداڵ هەست بە سۆزو خوشەویستی و دۆسۆزی دایک و باوک و کەسانی چواردەوری بکات، بۆ ئەوی هەست بە کەمی ئەکات و دوا چاریش بۆ قەرەبوو کردنی ئەو هەست کردن بە کەمیە پەنا بۆ شەڕخوازی و ئازاردانی کەسانی تر نەبات.

۶- پێویستە بواری وەرزش و چالاکیە هونەرپێوەکان بۆ منداڵ بپرەخسیندریت تا ئە ڕێگەیانەوه ئە ووزەو چالاکیە زیادەکان بزرگاری بیت، دەرئە نجامی توێژینەوهکان ئامازە بۆ ئەو دەکەن کە بۆکسین و پالەوانبازی و زۆر چالاکی وەرزشی و هونەری تر دەبنە هۆی خالی کردنەوه و کەم کردنەوهی هەزوو ئارەزووی توندوتیژی و شەڕخوازی.

۷- تا دەتوانریت دەبیت ڕێگرو بەرپەستەکانی بەردەم چالاکیەکانی منداڵ کەم بکڕیتەوه چونکە منداڵ زۆر حەزی بە یاری و هەلبەزو دابەزو بە ئاکام گەیانەنی چالاکیەکانیەتی و کەمترین ئازارو بچووکتەین بەرپەست تووشی توندوتیژی و لاساری دەکات.

ياخى بوونى مندال و ھەرزەكار

زۇرجار كىشەي سەرەكى نيوان ھەرزەكارو دايك و باوك و مامۇستا ئەنەنجامى
گويپايەلى نەكردن و ياخى بوونى ھەرزەكارو ناچىتە ژىر پكىف و داواكانى دايك و باوك و
مامۇستا، ئەمدى پىشەوۈ بۇچوونى زۇربەي دايك و باوك و مامۇستاكەن. بەلام ئەگەر
ئەبەرانىبەر ئەواندا گوي ئەراو بۇچوونەكانى ھەرزەكارو مندالان بگرين، بىگومان بۇچوونى
تريان ھەيەو ئەو پىروايەدان زۇربەي جار دايك و باوك و گەرەكانىيان خۇيان دەسەپپىن و
گوي ئەراو بۇچوونەكانىيان ناگىرى و بەچاوى نزم سەيرىيان دەكەن ئەراستىدا ھەردو
بۇچوونەكان تارادەيەك راستە بەلام كىشەي سەرەكى ئەوۋىيە كە ليك تىنەگەيشتىك
ئەنيوان ئەو دوو ئەوۋىيەدا ھەيەو ھەريەكەيان سوورە ئەسەر راو بۇچوونى خۇي واتە
زۇرجار دايك و باوك و مامۇستاكەن بەچاوى سووك سەيرى مندال و ھەرزەكارەكان دەكەن و
دەست دەخەنە ناو كاروبارىيەنەوۋە بەباشى ۋەك پىنوۋست گوي ئەراو بۇچوونەكانىيان
ناگرن (P:326, ۲۰۰۰Bee)

دەبىت نىمەي گەرە ئەوۋە بزانين كە مەرج نىيە بەردەوام مندالەكانمان گوي رايەلى
داواكارىيەكانمان بىن و نىمە چىمان بوويت جىيەجىي بكەن ئەبەرنەوۋى ئەو نىش مەۋقن و
راو بۇچوونى خۇيان ھەيە، بەلام ئەگەر ياخى بوون و گوي رايەلى نەكردنەكەيان بەردەوام
بوو. ئەستوورى ئاسايى خۇي دەرچوۋ ئەوكاتە دەبىت بەرەقتارىكى ئاسايى دابىين و
بەدوۋى سەرچاۋەو ھۆكارەكاندا بگەرىين

جۇرمكانى ياخى بوون ۱-

ئەراستىدا سى جۇر ياخى بوون ھەيەو دەبىت ليكيان جىياپكەينەوۋە كە ئەوانىش
ئەمانەي لاي خوارمەو ۱-

به رگري ننگه تيڻانه (المقاومة السلبية) :-

واته منڊال له کاتي خويڊاو وٽ پيوست به دم د واکاري و هره مانه کاني دايک و باوک و گه وړه کانه وه نايه ت و نه گهر به گوني گه وړه کانيشي بکات نهوا له ناچاري و بينده سه لاتي ه و به دل و گيان جي به جنيان نکات و زور به گرڙي و غه مباري و نابه دلي و هلام دم داته وه، زور جار گوشه گرو دووره پيريز و به گله يي و گازهنده دهيت.

به رنگار بوونه وه ي به روا له ت :-

واته به ناشکرا و بوونه روو دهيت من نهو کاره ناکه م و جي به جني ناکه م، هره وها دوور ني به منڊال و هره زه کار هره شه بکه ن و به خيرايي هه لېچن و به رگري له راوېوچوونه کانيان بکه ن و له سر نه کردني کارمکان سوور بن.

ياخي بووني پر له ريق و کينه :-

له م جوړه يايي بوونه بريتيه له وه ي که منڊال يان هره زه کار به پنجه وانه ي له وه ي داواي لينده کريت هه لس و کهوت دمکات، بو نمونه نه گهر پني بللي بينده نگ به، نهو زياتر هاوار دمکات، به لام نه گهر پني بللي نان يغو نهو مان له نان خواردن ده گري نينجا نه گهر بيت و منڊال يايي بوون بکات به شيوازيک له ژياني و زور به ي جر په ناي بو بيت، نهوا نهو کاته به رده وام روو به رووي کيشه و گرفت ده بيت ه وه هه موو راوېوچوون و داواکاريه کني که ساني تر رت ده کاته وه يان له دژيان دموه ستيت، بويه زور پيوسته چار سه ر بکريت (شيفر، ميلمان، ۲۰۰۱، ص ۲۰۵-۲۰۶)

هوکارمکان :-

گوماني تيداني به که کومه ننگ هوکار له داواي نهو يايي بوون و سه ره بويه ي منڊال و هره زه کارمويه که ده توانين له م چه ند خا نه ي خواره ودا کويان بکه ينه وه :-

۱- كەمتەرخەمى و نەرم و نىانى و ئىبوردنى زىاد ئە پىيويستى ھەندىك دايك و باوك تا ئەو رادەيەي كە نايانە وىت بە مندا ئەكانيان بلىن (نە ۶) وامەكە.

۲- خۇسە پاندن و دىكتاتورىيەت و كە ئەگايى ھەندىك ئەدايكان و باوكان تا ئەو رادەيەي كە ھەرچىەكيان ئەمندا ئەكانيان ويست دەبىت يەكسەر بەبى گەفت و گۇو قسە لەسەر كردن جىبەجىيان بگەن، ھەرۈەھا بەردەوام خەرىكى گەيى كردن و گازاندەن و ھەردەم بەگومانن و پەخنە دەگرن و ئەھەئس و كەوتى مندا ئەكانيان پاژى نىن

۳- پارايى و دوودلى دايك و باوك و دىك ئەكەوتن لەسەر يەك جۇر پەرۈردە بۇ رەقتارى باش و خراپى مندا ئەكانيان، پىيۈەرى تاييەتتى و ئەگۇرى خۇيان نىيە بۇ رەقتارى باش و خراپى مندا ئەكانيان ھەر ئەبەرنەوئەشە كە زۇربەي مندا لائى ئەو جۇرە خىزانانە خۇيان بىرپار لەسەر رەوايى و ناپەرۋايى و باشى و خراپى كارەكان دەدەن.

۴- شەرو ئاژاۋەو ناخۇشەكانى ئاۋ خىزان كە ئەنە نجامى تەلاق و ئىك جىبابوونەۋە يان ناكوكى نىۋان ئن و مېرد يان كىشەي تاييەتتەۋە دروست بوون و دەبنە ھۇى ئەۋەي كە دايك و باوك بەرۋى سەرەكى خۇيان ھە ئەستەن و مندا ئەكانيان پشت گوى بىخەن.

۵- مندا لائى داھىنەرو بلىمەت و زىرەك كەمتەر ئەمندا لائى تر گوى رايەلى داۋاكارى و فەرمانە دەرەكەكان دەبن و زۇرجار بە پىنى عەقلىيەت و مەزاجى خۇيان رەقتار دەكەن و سەرپەخۇيى و سەرمۇيىيان زىاتر دەبىت

۶- بىگومان پايۋچوون و رەقتارى دايك و باوكىش كارىگەرى خۇى ھەيە، بۇ نەۋنە ئەگەر دايك و باوك و مامۇستا پايۋچوونىيان دەربارەي ياساۋ فەرمانبەرۈ پۇلىس و دام و دەرگاكانى مېرى خراپ بىت و پىزىيان ئەگرن ئەۋا بەزۇرى مندا ئەكانىشيان پىزى ياساۋ فەرمانبەرۈ دام و دەرگاكان ئاگرن و جىبەجىيان ئاگەن و زۇر بەكەمى پىزى گەۋرەكانىش دەگرن

ننجا نه گهر بمانه ویت منډال و هرزه کاره کانمان ریزی یاساو گهره کان بگرن و گوږپایه لی ږاو بچوونه کانمان بن دهبیت ږه چاوی نهو خالاندهی سهرموه بکهین و لییان دووربکه وینه وه، واته دهبیت په روږدهیه کی پاست و دروستمان هدهیت و نه پاریی و که مته رخه می و دیکتاتوریه ت و که نه گایی دووربکه وینه وهو پیش هه موو کهس نیمه ریزی یاساو گهره کان بگرن و نه رکه کانمان جینه چی بکهین و نه شه ږو ناژاوهو ناخوشی ناو خیزان دووربکه وینه وه بونه وهی منډاله کانمان به قسه مان بکهن و یاخی نه بن.

رنگاګانی خو پاراستن :-

نه گهر بمانه ویت منډاله کانمان گوږ پایه ل بن و نه یاخی بوون دووریان بغه وینه وه نهوا دهبیت په ږه وهی نه م خالاندهی خوارموه بکهین نه بهر نه وهی باشتین رینگان بو خو پاراستن.

په یوه نډیه کی پته وو به هیز نه گهل منډاله که ت دابنی :-

باشترین شت که باوک بیګات نه وهیه که دهبیت ریزی منډاله که ی بگریت و منډال نهو هه سته ی نه لا دروست بیت که باوک و دایک و ماموستاګانی خوشیان دهوی و ریزی ده گرن سهر ږای نه وهش دهبیت کاتیک بو منډاله کانمان ته رخان بکهین و نه کاتی یاریکړدن و کارکړدن و ناخواردن نه گهل یان بین و گوږ نه خه وو خه یال و داواکارییه کانیان بگرن و چاره سهری گرته کانیان بکهین، نهو کاته منډاله کانمان گوږ پایه ل دهن و هه رچیه کیان پی بلین به پی توان جینه جینیان دهکن

گوږ نه ږاو بچوون و داواکارییه کانیان بگرمو نه وانه ی که ږه وان بو منډال و هرزه کارانت جینه چی ی بکهو نه وانه ش که ږه وانین گفت و گوږ نه سهر بکهن، نهو کاته توش چی داوا له منډاله کانت بکهیت نه وانه ی جینه چی دهکن و یاخی نابن

كەسىپكى دىكتاتورو داپلۇسىنلەر مەيە:-

ئايىت بەزۇر شت بەسەر مندالەكانمندا بىسە پىئىن، بەلكو دەبىت ئەنە نىجامى گۇت و گۇو راگۇرىنەو وەو بىت و مندالەكان راوۇچوونىيان دەربارەيان ھەبىت سەرەراي ئەووش دەبىت مندال ئازادى ھەلېزاردنى ھەبىت و نەخرىتە بەردەم يەك كارو قەرمان و بوارى بىرگەردنەو و ھەلېزاردنى نەبىت و بەناچارى رەتى بىكەتەو وەو ئىنى ياخى بىت بۇ نەوونە كاتىك دەمانەوئىت مندالەكەمان بىچىت بىخەوئىت يان واز لەيارىيەكەي بەيىنى، ئايىت يەكسەر ناچارى بىكەين واز لەيارىيەكە بەيىنى يان يەكسەر بىچى بىخەوئى بەلكو دەبىت دەرفەتلىكى بەيىنى و بلىين ئاگادار بە تەنھا پىنج (۵) خولەك ماو و بۇ خەوتىن يان بۇياري كەرنەكەت ئالەم كاتەدا مندال ئامادەباشى زىاترى تىدايە بۇ گۇي رايەلى و جىيە جىگەردىن قەرمانەكانمان.

ھەرودھا ئەگەر ئەو كارو قەرمانەي كە دەمانەوئىت مندالەكانمان جىيەجىنى بىكان ناخۇش و كەمىك گرانە، ئەو دەبىت بوارى گازاننە كەرن و گەيى بۇ مندالەكانمان بىرەخسىتىن و بەناسايى وەريان بىگرىن بۇنەوئى بىت بەدەر وازەيەك بۇ خالىگەردنەوئى ھەنچوونەكانيان و دامركاندەوئىيان ئەجىاتى ئەوئى ياخى بىن و ھەر بە يەك جاركارەكە رەت بىكەنەو و جىيەجىنى نەكەن.

خۇت بىبە بە نەوونەيەكى باش بۇ مندالەكانت:-

پىش ئەوئى داوا ئە مندالەكانت بىكەي كە گۇي رايەل بىن و رىزى گەورەكان بىگرن، ئەو دەبىت خۇت رىزى ياسا بىگرىت و پىشىنى ياسا ھاتو وچۇ نەكەيت و نەبەرچاوى مندالەكانمان سووكايەتى يەپۇلىس و قەرمانبەر و پىاوانى ئاسايش نەكەين و كەمتەرخەمى ئە بەجىگەياندنى ئەركەكانمان نەكەين، ئەو كاتەش مندالەكانمان لەننەو و فىرى گۇي رايەلى و رىزگرتنى ياسا جىيەجىگەردىن ئەركەكانيان دەبن

ته له فزیون و رهفتاری شهر خوازی

همموومان باش ده زانین، ته له فزیون و مک سندوقیتکی نه فسوناوی خوی به ناو زور بهی ماله کانه اندا کردووو و مک میوانیک به بی نهوهی له ده رگا بدات بووه بهیه کیك له نه ندانه کانی خیزان، که جاری واهیه گرنگی و کاریگه ری له زور له نه ندانه کانی تر زیاتره کاتیک زوری له ته کدا به سهر ده بهین.

ته له فزیون به کیکه له نامرازه کانی راگه یانندن و پوئی خوی له پهره مردو پو شنبیر کردنی تاکه کانی کومه لدا هیه به لام ته له فزیون و مک ته له فزیون بیجگه له چهند پارچه و کهرسته به کی له کترونی و مادی تر هیچی تر نیه و ماده به کی بی گیان و ههسته و هیچ مهترسیه کی له سهر باری دروونی و پرۆسه ی پیگه یانندن تاکه کان نییه، به لام کاتیک مرقه ته له فزیون و مک کهرسته و نامرازیك بو گه یانندن جهزو و یست و نامه کانی به کار دهینیت، نه و کاته کاریگه ری به باش یان به خراپ درده که ویت ئینجا نه گهر بیت و نامه و بهرنامه و پرۆگرامه کان په رومردیه ی و کومه لایه تی و پو شنبیری و له خرمه تی تاکه کانی کومه لدا بن، نه و کاته به قزانجی بینهر ته و او ده بن، به لام نه گهر بیت و بهرنامه و پرۆگرامه کان نا په رومردیه ی و شهر خوازی بن، نه و کاته بیگومان به زیانی بینهر ته و او ده بیت.

که واته نهوهی باش و خراپی ته له فزیون دیاری ده کات، نامیری ته له فزیون نییه، به لکو نه و کس و دهسته و تاقم و لایه نه یه که ته له فزیونه که به کار دهینیت و بهرنامه و پرۆگرامه کان داده نیت، که واته ته له فزیون بی لایه نه و ده توانین بو کاری خپرو شهریش به کاری بهینین به کیک له و کاره شه پانه ی که خراوه ته پال ته له فزیون و تاپاده یه کی زوریش وابووو کاریگه ری خراپی هه بووه، بلاوکردنه وهی گیانی شهر خوازی به (Konner, 1991, p. 323). بو دیاری کردنی کاریگه ری پوئی ته له فزیون و بهرنامه کانی له سهر بلاوکردنه وهی گیانی شهر خوازی و هه نس و کهوتی نابه جی له ناو کومه لدا، زور توپیرینه وهی زانستی به ناکام گه یه ندراوه، به لام درنه نجای نه و توپیرینه وانه به ک

پنجکەیان نییه و بگره هەندیک جار دژبەیه کیشن. بەشیوەیهکی گشتی، ناکامی ئەو توێژینه وانه ناماژە بۆ ئەم خالانە ی خوارمۆه دەکەن :-

هەندیک لە توێژینه وەکان ناماژە بۆنەوه دەکەن کە بلاو کردنەوه ی بەرنامە و پرۆگرامی شەڕخواری و ناپەرۆردەیی، دەبنە هۆی دروست کردنی گیانی شەڕخواری و تووندوتیژی و زیادکردنی رێژەی تێوان و لادان، بۆ ئەم مەبەستەش زۆر ناماریان بۆ بەتگە ی راستی قسەکانیان هەیه و ناماژە بۆ ئەوه دەکەن کە رێژەی تێوان و دەست درژی زیاترە لەلای ئەو منداڵ و میردە منداڵانە ی کە بە زۆری سەیری فیلم و بەرنامە و پرۆگرامی شەڕخواری دەکەن، ئەگەر بەراوورد بکەین بە ئەو منداڵ و میردە منداڵانە ی کە بەو شیوەیه سەیری ئەو بەرنامە و فیلم و پرۆگرامانە ناکەن بۆ نموونە زانیانی وەک (بەندۆرا) هاوڵەکانی توێژینه وە ی ئەو جۆریان کردو ئەیه کێک لە توێژینه وەکانیان، دوو کۆمەڵ منداڵیان هیناو، فیلمیکی شەڕخواری و تووندوتیژیان پیشانی کۆمەڵە ی یەکەم دا، بەلام کۆمەڵە ی دووهم سەیری فیلمیکی پێکەنیناوی خوشی (ترقییە یان دەکرد دوا ی تەواو بوونی بینینی فیلمەکان، هەردوو کۆمەڵە منداڵەکانیان خستە ناو هۆلیکی گەورە ی پر لە یاری و کەرەستە ی جیا جیا

لە ئە نجامدا دەرکەوت کە زۆربە ی زۆری ئەو منداڵانە ی سەیری فیلمە شەڕخوارییەکان کردبوو، زۆربە ی رەفتار و هەلس و کەوتی پالەوان و کەسانی ناو فیلمەکانیان دووبارە دەکردمۆ و وەک ئەوان شەڕخواری تووندوتیژ بوون و بە شەق و دەست و هەلس و کەوتی جیا جیا گوزارشتیان لە رەفتاری شەڕخواری و تووندوتیژی دەکرد، بە تایبەتی ئەو رەفتار و هەلس و کەوتانە ی کە لە ناو فیلمە کەدا هەبوون، بەلام منداڵانی کۆمەڵە ی دووهم زۆر زۆر بەکەمی ئەو جۆرە رەفتاریان هەبوو، بە پنجە وانه وە زۆربە یان وەک پالەوان و کەسایەتیەکانی ناو فیلمە خوش و پێکەنیناویەکانیان دەکرد دەرلە نجامی ئەو توێژینه وە یە و ژمارە یەکی تر ئەو جۆرە توێژینه وانه وای ئەو زانیانە کرد، کە بگەنە ئەو دەرلە نجام و بریاری کە منداڵ و هەرزەکار (بە تایبەتی) گەورەکان بە گشتی

لەڭگەي بېنىنى فىلىم و بەرنامە و پروگرامى شەرخوازى و تووندوتىژىيە وە فىزى لاسايىكىرنە وەي رەڭتارو ھەئس و كەوتى پائەوان و كەسايەتتە شەرخوازەكانى ناو ئەو فىلىم و بەرنامە و پروگرامانە دەبن و ئەژيانى واقعيدا بەرجەستەي دەكەن و كەسانى شەرخوازو تووندوتىژيان لىندەردەچىت (Bandura, 1963, p:204).

ھەر لەبەرئەودەشە كە پىشنىيازى ئەودەيان كىردووە. كە تا دەتوانىت دەبىت ئەپشانان و بلاوكرىنە وەي فىلىم و بەرنامە و پروگرامى شەرخوازى و ئاپەرەمەدەيى دوورىكە وىنەو، بۇنە وەي ئەڭگەيانە وە گيانى شەرخوازى و تووندوتىژى ئەناخى مىندال و ھەرزەكارەكانماندا ئەوروژىندى و پەردى پى ئەدرىت يان ئەگەر پىنويستى كىرد ئەو جۇرە بەرنامە و پروگرامانە بلاوكرىتەو، ئەو دەبىت كەسايەتى و پائەوانە شەرخوازەكان بەسزاي ياسايى و كۆمەلەيتى خويان بگەن و ئەبن بە نەمۇنە بۇ لاسايىكىرنە وە.

لەبەرانبەر ئەو لىكدانە وەيە، لىكدانە وەيەكى تر ھەيە كە دژ بە لىكدانە وەيە
يەكەمە و ئەو بىروايەدايە كە بېنىنى فىلىم و بەرنامە و پروگرامى تووندوتىژى ھىچ
زىانىك بە بىنەران ناگەيەنەت، بەلكو زۆر جارىش سوودبەخشە لەبەرئەودەي دەبىت بە
دەروازەيەك بۇ خالىكىرنە وەي ھەزوو نەرزو و ھەلچوونە شەرخوازەكان، بەبىرواي ئەم
 تىۋىرو لايەنگراتى (تىۋىرى شىتە لىكەرنە وەي دەروونى)، بېنىنى فىلىم و بەرنامە و پروگرامى تووندوتىژى، شەرخوازى شاراو وە خەيالى زىادە كەت بەلام ئەھمان كاتدا دەبىتە ھۇي كەمكىرنە وەي شەرخوازى دياروناشكرا ئەلاي مىندال، كە ئەمەش كاريكى باشە و ئە قازانچى بىنەرانە

لەراستىدا ئەو دوو بۇچوونە ھىچيان بى كەم و كورتى لىن و راستىيەكانيان ئەپىكاو
لەبەرئەودەي زىادەرويان تىدايە و رەچاوى زۆر ھاكتەرە لايەنى تىران ئەكردو وە واتە
 ناتوانىت بگوتىت كە بەردەوام و ئەلاي ھەموو كەسىك، بېنىنى فىلىم و بەرنامە و پروگرامى تووندوتىژى، دەبنە ھۇي دروست كىردى گيانى تووندوتىژى، وەك تىۋىرى فېرېوونى كۆمەلەيتى (بەندورا) بوى دەچىت، ئەھمان كەتتىش، ناتوانىن بىروا

به بۆچوونه کانی (شیتته ئکردنه وهی) دهره وونی فرۆید و هاوه نه کانی بهینین و بلین بهردمهوام و نه لای هه موو که سینک، بینینی بهرنامه و پرۆگرامی تووندوتیژی دهبنه هوی دهره واره بۆ خالی کردنه وهی هه ئچوونه کان و کهم کردنه وهی دهفتاری تووندوتیژی. نه گهر نه ژبانی واقعی سهیری دیاردهی تووندوتیژی بکهین، نهوا دهبیت جیاوازی له نیوان دهره واره و فیربوونی شه پرخوازی بکهین:

یه که میان فیربوون و وهرگرتنی گیان و ههزوو نارمهزووی شه پرخوازی و تووندوتیژییه، به لام دووهه میان فیربوون و پراکتیزه کردنی دهفتاری شه پرخوازییه له ژبانی واقعییدا، واته دهبیت جیاوازی له نیوان ههزوو نارمهزووه شه پرخوازییه هه مبارکراوه کان و نه و دهفتار و هه ئس و کهوته تووندو تیژیانه بکرنیت که له ژبانی واقعییدا دهره وهره ببردنیت و ئاراسته ی خود یان کهسان و جیهانی دهره وهره دمکرنین، که نه مهش دهمان گه یه نینته نه و دهره نه عامه ی، که له وانه یه بینینی فیلم و بهرنامه و پرۆگرامی تووندوتیژی ببنه هوی (فیربوون و وهرگرتنی) ههزوو نارمهزووی زیاتری شه پرخوازی، به لام ئایا دهبیتته هوی پراکتیزه کردن و زیاد کردنی دهفتاری کرداری و فیعلی شه پرخوازی له ژبانی واقعییدا؟ بیگومان و هلام داندهوی به (نا) یان (نه) ناسان نییه و پشت به کۆمه ئیک فاکتهر و هۆکاری تر دههستیت له وانه :-

ئایا منداڵ توانای جیا کردنه وهی نیوان دهست دریزی راسته قینه و دهست دریزی خه یالی (ناو بهرنامه و پرۆگرامه کان) ی هه یه، نه گهر منداڵ نه و توانا عه قلییه هه بوو که جیاوازی له نیوان شه پر راسته قینه و واقعی ته لایه ک و شه پر خه یالی و دروست کراوی ناو ته له فزیۆن بکات، نهوا به گهری لاسی کردنه وهی شه پرخوازی و فیربوونی کهم دهبیت، به لام نه گهر توانای نه و جیوه ازییه ی نه بوو نهوا نه گهری فیربوونی دهفتاری شه پرخوازی و لاسی کردنه وهی هه ئس و کهوتی کاراکتهر و پالنه وانه شه پرخوازه کانی ناو ته له فزیۆن زۆر دهبیت

نایا منداڤ له سهر لاسایکردنه وه و فیربوونی رهفتاری پالنه وانانی ته له فزیون هانددریت یان سزا ددریت؟ نه گهر بیت و منداڤ له سهر لاسایکردنه وه رهفتاری خراپی پالنه وانان سزانه دریت و لایه نه ناناساییه کانی بووون نه کړیته وه نه وا نه گهری فیربوونی لاسایکردنه وه زیاتر ده بیت، به لام به پیچه واننه وه کهم ده بیت

نه گهر منداڤ له ژینگه یه کدا بژی و نه و ژینگه یه پر بیت له ده ست دریتی و شهرخواری و ریزی منداڤ و که سانی شهرانی بگیریت، نه وا نه گهری فیربوون و لاسایکردنه وه رهفتاری شهرخواری زیاتر ده بیت.

نینجا بۆنه وهی منداڤ و هه رزه کاره کانه مان له کاریگهری خراپی فیلم و بهرنامه و پروگرامه شهرخوارییه کان پپاریزن، نه وا ده بیت ره چاوی نه م خالانه ی خواره وه بکه یین:-

۱- تا ده کړیت هه ولبدریت ریزی بلاوکردنه وهی فیلم و بهرنامه و پروگرامی تووندوتیژی کهم بکړیته وه.

۲- تا ده کړیت نه و فیلم و بهرنامه و پروگرامانه بلاو بکړیته وه (نه گهر بلاوکرانه وه) که پالنه وان و که سایه تیه شهرخواره کان به سزای یاسایی و کۆمه لایه تی خویان ده گهن

۳- هه ولبدریت منداڤ و هه رزه کار تینگه یه ندریت، که نه واننه ی له ته له فزیون و سینه ما پیشان ددرین، خه یالی و ناواقیعین و نواندنن، بۆنه وهی توانای جیاکردنه وهی نیوان شهرخواری واقعی و شهرخواری خه یالیان ده بیت.

۴- نابیت به هیج شیوه یه ک منداڤ و هه رزه کاره کانه مان له سهر لاسایکردنه وهی رهفتاری تووندوتیژی پالنه وانانی ناو ته له فزیون هانددرین و چاوپوشی له هه نه و سهره بویه کانیان بکه یین.

ئەوۋە ماۋە بلىين شەرخۋازى و تووندوتىژى بەشىكە لەسروشتى مۇقايەتى و بەگ و
 رېشەي لەقۇلايى دىروونى مۇقۇدا داكوتاۋو ھەزارەھا سالىدو پېش ئەۋەي تەلەفزيۇنىش
 ھەبىت، شەپو كۇشتارو شەرخۋازى ھەر بوۋە، بەلام ۋەك لەدەروۋە نىجامى تۇنرېنەۋەكانى
 ئەۋە بوۋارە دەرەكەۋىت، تەلەفزيۇن يەككە ئەۋە ھۇكارانەي كە دەيىتە ھۇي قىرگەن و
 بلاۋكردنەۋەي گىانى شەرخۋازى و رەقتارى تووندوتىژى، دەبا ئاگمان لىيى بىت و نەھىلەن
 بېچىتە پال ھاكتەرەكانى تىرى دروست كەردى تووندوتىژى ۋەك (بەريەست و رېگر،
 سووكايەتى پىكردن و لىدانى مندال، يىيەش كەردن ئەسۋوزو خۇشەۋىستى و پىشت گۇي
 خۇستنى مندال).

شهر و کوشتارو مندان

گومانی تیدا نیه ترسناکی و شوینه واری شهر و کوشتار له سهر دهر وونی هه موو تووژو چینه کانی کومه ل به ناشکرا رهنگ دمهاته وه، به لام مندان له بهر لاواری و کهم توانایی و شرمزایی له هه موویان زیاتر کاریگه ری شهر و کوشتار له سهر که سایه تی و ږموشتی دهرمه که ویت، چونکه له قوناغی گه شه کردندایه و هه ست و سۆزی ناسکه و بهرگهی توووندو تیژی ناگرت و بچووکتترین کاره سات کاری تیده کات و شوینه واری خوی له دل و دهر وونیاندا به جی دهیلن شهره کانی ناو کوردستان به گشتی و شهر ی ناوخو به تاییه تی کاریکی خراپی کردوته سهر باری دهر وونی مندانلانی کوردو، هه ندیک جار مندانلانیش وهک گهرمه کان بوون به چهنده ها گروپ و دهسته و تاقمی جیاواز جیاواز و به ناشکرا به نوژی نیومر و له نه نجامی په رومرده ی هه له و ناله باری ږاگه یانندن، دوژمنایه تی یه کتری دهکن و هه له نیستاهه خهریکه تووی ناته بایی و ناکوکی له ناخیاندا سه وزده ییت.

زور به ناشکرا ده توانین له ژبیانی مندانلانی کورددا هه ست بهم شوینه واره خراپانه ی
شهر و کوشتار بکه یین و له م بوارانه ی لای خوارمومدا رهنگیان داوه ته وه :-

له نه نجامی شهر و ترس و گرتن و کوشتن و بوردومانه وه زور جار ږولی ئاسایی دایک و باوک تیک ده چیت و ناتوانیت به شینویه کی زانستی و سروشتی مندانله کانیان په رومرده بکه ن و هه ندیک جاریش له نه نجامی خه م و خه فته ت و دهمارگیریه وه له مامه له کردن له تهک مندانله کانیاندا توووندوتیژو نا ئاسایی ده بن، هه روه ها زور جار مندان له و ترس و خه م و خه فته ت و دله راوکی و گرزی و دهمارگیریه له سهر و سیمه و دهم و چاوی دایک و باوک و ماموستاو که سانی چوارده وریاندا ده خویننه وه و له ږیگه یانه وه نه مانیش فیتری نه و خاسیه ت و سیمه نا ئاساییانه ده بن، هه روه ها هه ندیک جار له نه نجامی شهر و کوشتارم وه هه ندیک مندان بی دایک و باوک و لانه ده بن و له سۆزو خو شه ویستی و ږینمایي له وان بی به ش ده بن و دوورنیه به ره و هه لدیرو سهرگه ردانی و لاساریش ږوون.

ژىنگەيەك كە پىرىت ئە شەپو كوشتارو خوين پشتن و بۇردومان، بىگومان مندال توشى
 ترس و دلەپاوكى و گرژى دەروونى و شەپخووزى دەكات و كەسانى چواردەورى دەبن بە نمونە
 بۇ مندال و لەوانەوۋە قىرى دەست دريژى و شەپخووزى دەبىت و پۇژانە لەھەنس و كەوتىدا
 رەنگ دەداتەوۋە ھەرۋەھا بۇچوونى ھەلەو رەشبينانەى لا دروست دەبىت بەرانبەر ژيان و
 دياردەكانى و دوورنە لەداھاتوۋدا بەو شىۋەيە مامەلە لەتەك تاكەكانى ئار كۆمەل و
 دياردەكانى ژياندا بىكات، وە نمونەش زۇرن لەو بارەيەوۋە دەتوانىن بەئاسانى ھەستىن
 پى بگەين.

بۇ نمونە نەگەر داوا لەمندالانى كورد بگەين وئەو نىگارايىكمان بۇ بگىشن، ئەوا
 لەجياتى وئەى كەژو كىوۋ دەشت و دۆل و بنارى كوردستان و ئازەلى دەستەمۇى مالى و دارو
 درەختى سەوزى بەردار، ئەوا يەكسەر وئەى دەبابەو فرۆكەو چەك و تەقەمەنى و كوشن
 دەكىشن، چونكە بەجۇرىك لەدل و دەروون و مېشكىياندا چەسپىيۋە كە بەئاسانى ناتوان
 خويانى لىدەرياز بگەن.

نەگەر سەيرى يارىيەكانيان بگەين دەبينىن پىرەتى لەكوشتارو شەپخووزى و پاونانى
 يەكترى و لاسايى كردنەوۋەى گەرەكانيان و يارىكردنى پۇلى ئەوان و زۆرەى كەرستەو
 ئامرازەكانى يارىكردنیشيان ھەر تەقەنگ و چەقۇو تىروكەوان و تەقەمەنى و دەبابەى
 دروستكراوۋە ئاومان و ھەوشەو كۆلان و شەقامەكانىشيان كردوۋە بە سەريازگەو بەرەكانى
 پىشەوۋەى جەنگ، ئەمانە ھەموويان زەنگى ترسناكن و پىويستى سەرشانى ھەموو لايەكە
 كە بە ووردى حسابى بۇ بىكات و لەرنگەى بەرنامەو پروگرامى تاييەتى زانستىيەو ھەولى
 نەھىشتن و سىپنەوۋەى ئەو شوئەوارانە بىرئىت، چونكە مانەوۋەى بۇقەيەو كارەساتى گەرەى
 لەدوايە.

مندال بۇ گەشەكردنى ناسايى پىنداويستى بە ژىنگەيەكى پىر لە ئارام و دنىيائى
 ھەيە، چونكە دنىيائى و ئارام گەرەترىن پىنداويستى گەشەكردنى مندالەو پناغەيە بۇ
 كەسايەتى و دەروون دروستى، بەلام بەداخەوۋە شەپو كوشتار ژىنگەى مندال دەكات بە
 دۆزەخ و پىرى دەكات ئە ھەرەشەو كوشن و بىرىن و كاۋل كارى و كەلىن و دەلاقەى گەرە

دەككەتە جەستەي گەشە كەردنى ئاسايى مىندال و ھەرنەم ترس و ئائىرامىيە مىندال تووشى زۇر ھەئس و كەوتى ئاسايى دەككەت لەوانە ترسان لە شوينى چۇن و تاريك يان ئاتوانيت بە تەنيا بچيت بۇ ھەندىك شوينى ۋەك سەرنائو، گەرماو، ژوورى چۇن و ھەون دەدات لىيان دوورىكەوينتەۋە، ھەروەھا لەنە نجامى بىستىنى زۇر دەنگى ۋەك پىرېۋون و خالى بوونەۋەي تانكى ئاو، داخستىن و كەرنەۋەي دەرگاۋ پەنجەرەۋە دەنگى باۋ باران و گەردەلۋول و تەقىنى تايەي سەيارە تووشى خورپەۋ ۋاچەنن و ترس دەپن، بى گومان بەردەۋام بوونى نەم خورپەۋ ۋاچەننەنە ژيانى مىندال دەككەت بەدۈزەخ و دەپن بەرپىگر لەبەردەم پىشت بەخۋىستىن و سەربەخۋىي و گەشە كەردنى ئاسايى كەسايەتى مىندالدا

زۇرجار ئەۋ ترس و دىئەراۋكى و بى ئارامىيە لەھەئس و كەوتى مىندالدا بەناشكرا پەنگ دەداتەۋە لەوانە خەۋلىزبان، بىيىنى خەۋنى ترسناك (كابوس)، ھاۋار كەردن لەشەۋدا، دۋاكەۋتن لەخۋىندىن، ھەندىك جوۋلەۋ ھەئس و كەوتى دەمارگىرانە ... ھتە دەرئە نجامى توئىنەۋەي زانايان (ئەلوك، ۱۹۴۵) لەبەرىتانيا (برودىن، ۱۹۴۳) لە ھىلەندا (مىلگرام و مىلگرام، ۱۹۶۷) و (ۋايف، ۱۹۷۳) لە ئىسرائىل و (يقتىن، ۱۹۷۷) لە لوئىيان ئامازە بۇ بوونى نەۋ سىفات و شوئەۋارە خراپانەي شەپرو كوشتار دەكەن ئەسەردىل و دەروونى مىندال (يقتىن، ۱۹۷۸، ص ۱۱۹)

مندال بۇ دى دەكات؟

دى كىرن ھەئس و كەوتىكى چەوت و ئاكۆمە لايەتتە و مندال ئەو ژىنگەو دەورەدەرى
كە تىايدا دەزى فىرى دەبىت، واتە رەوشتىكى بۇماوھىي نىەو ئە باوانەو بۇ مندال
ئاگۆيزىتتەو، ئە نە نجامى كۆمە لىك ھۆكارى دەروونى و كۆمە لايەتى و ئابوورىيەو گەشە
دەكات.

دى كىرن دىاردەيەكى كۆمە لايەتى دىزىو ھەموو گەل و نەتەو ەكن بە دەستىەو
دەنالىن، تاو ەكوو نىستاش بۇ ھىچ زاناو تويزمىك دەرنەكەوتو ە كە كۆمە لگايەك ھەبىت
دى كىرنى تىدا نەبىت، بەلام تەنھا جىاوازى لەرېژمو شىوازو جۆرەكانىدا ھەيەو ئە
كۆمە لگايەكەو بۇ كۆمە لگايەكى تر دەگۆردى.

لەسەرەتاي سالى يەكەمدا مندال ھىچ شتىك دەربارەى موئكدارى (الملكيه) خواو نىتى
نازانىت و كەل و پەل و پىنداويستى خۇي ئە كەل و پەل و پىنداويستى كەسانى تر
جىاناكاتەو ھەر لەبەرنەو ەشە كە ھەرچىەكى بکەوئتە بەردەست پەلامارى دەدات و
بەموئكى خۇي دەزانىت، ئەم رەوشتە بەھىچ شىوہيەك بەدزى دانانىت و ئەو پىناسەى
بەسەردا ناچەسپىت كە دەلىت، دى ئەو رەوشتەيە كە دەبىتە ھۇي دەست بەسەراگرتن و
زەوت كىرن و بىردنى موئك و سامانى كەسانى تر بەبى رەزامەندىان، چونكە ئەو مندالە
بچووكە ماناي موئكدارى نازانىت. (مندال ئەكۆتايى سالى يەكەمدا ھەست بە پىنداويستى
موئكدارى دەكات و لەسەرەتاشدا ھەر لەخۇيەو بەبى ھاندان لەلای دروست دەبىت
(القوصى، ۱۹۸۱، ص ۲۵۹).

پىنوئستە لەكاتى سەرەلدانى ئەو ھەستى موئكدارىيەو ھان و پىشتىگىرى مندال
بكرىت، بەلام نابىت زىادەبۇيى تىدا بكرىت و بەرمو خۇپەرستى و ھەلپەرستى و
چاوبرسىنى بىرىت، ھەروەھا ناشىبىت ئەو ھەستە بىرىتدەرىت و مندال وا لىبىكرىت كە

جیاوازی له نیوان مافه کانی خوئی و کهسانی تردا نهکات ئینجا نهگهر بمانه ویت مندان
ریزی ماف و مولکداری کهسانی تر بگریت، نهوه دهبیت نیمهش ریزی ماف و کهل و پهل و
پندراپسته کانی نهو بگرین و نابیت بهی پرس و به ناره زووی کهسانی تر به کار بهیندرین
ههرهها دهبیت شوینی نووستن و کهل و پهل تاییه تی خوئی دهبیت.

دزی کردن دیاردهیه کی شیاوو باوو بهربلاوه له ناو مندا لاند و مندان نیه له جیهاندا
نهگهر بوته نها جاریکیش بیت دزی نه کردبیت و دهستی به ناههق بو کهل و پهل و شتی
کهسانی تر دریز نه کردبیت و نه یکردبی به مولکی خوئی. نهو حاله تانه ناساییه و هیچ
مهترسیه کی له ژیا نی نهو مندا لاند نیه، به لام نهگهر نهو حاله تانه چهندها جار
دووباره بووموو بوو به به شیک له هه ئس و کهوت و ژیا نی رۆژانه ی نهو مندا لانه، نهو کاته
دهبیت به دیاردهیه کی ترسناک و پیویستی به چاره سه رکردن دهبیت.

کاریکی ناساییه که مندان له سه ره تای ژیا نیدا له نه نجامی نه زانی و کاریگهری
په به کی مولکداریه وه (غریزه التملك) په لاماری کهل و پهل و شتی کهسانی تر بدات و
بیان کات به مولکی خوئی، به لام دوا ی نهو دی که فیزی مولکداری دهبیت و جیاوازی له نیوان
مافی خوئی و مافی کهسانی تردا دهکات، نهو کاته سیفاتی دهست پاکی له لای گهشه دهکات
و ریزی مولک و مافی کهسانی تر دهگریت و به ناههق زمو تیان ناکات

دهست پاکی به کی که له سیفاته مرو قایه تیه ره سه نه کان و به بربردی پشتی نه خلاق و
پتهوی و به رد دوا می کومه لگا داد دهتریت، له به ره نه وه نه رکی سه رشانی هه موو دام و دهزگا
کومه لایه تیه کانه له پیشه و می هه موو شیان خیزان، که هه وئی چاندنی نهو سیفاته گرنگه
له ناخی مندا له کانیاندا بدن، چونکه دهست پاکی دهبیت هوی دوور کهوتنه وه له دزی کردن
و ناپاکی و زمو ت کردنی مافی کهسانی تر به لام دزی له سیفاته ناشیرین و دزیوه کانه و
ژیا نی گه وه به بوونیاتی کومه لگا و به رد دوا م بوونی دهگه یه نیت، هه ره به به ره وه شه که
هه موو کومه لگا کان دزی دهو وستن و به پی ی هه موو داب و نه ریت و یاسا و ناینیک به توان

ئەقەلەم دەدرىت و ئەوانەي دزىش بىكەن بەتوانبار ئاودەبرىز و بەتوندى سزا دەدرىن بەلام لەگەن ئەو ھەموو ھەول و كۆشەي كۆمەلگاۋ دام و دەزگاكانى، كەچى ھىشتا دياردەي دزى ھەر ھەيەو بەھىچ شىۋەيەك بىنەبىر ئەكراۋە. ئىنجا لىردا پىرسىارلىك سەرھەلەدات ئەۋىش ئەۋەيە بۇچى مىندالان دزى دەكەن؟.

ۋەلامدانەۋەي ئەو پىرسىارە ئەۋەندە ئاسان ئىيە، چۈنكە دزى دياردەيەكى كۆمەلەيەتى دەروۋنى ئالۋزمۇ ئەنەنجامى كارلىككردنى كەسايەتى مىندال و چۈادەمورمەكەيدا دروست دەبىت و كۆمەلەيەك ھۆكار بەشدارى گەشەكردنى دەكەن و ھۆكارەكانىش ئە ھالەت و يەككەۋە بۇ ھالەت و يەككىلى تر دەگۆردىت بەلام لەگەن ئەۋەشدا دەتوانىن دياردەي دزى بۇ يەككىلى يان زىاتر ئەيەككىلى ئەم ھۆكارانەي خوارمەۋەي بىگەرىنىنەۋە.

نەۋۋى و ھەژارى:

ھەندىك مىندال ئەبەرنەۋەي ھەژارو دەست كورتىن و ھىچ دەروازەو رىگا چارەيەكى تر لەبەردەمىاندا ئەماۋە، بۇيە بەناچارى پەنا بۇ دزى دەبەن بۇنەۋەي پىنداۋىستىيە گىرنگەكانىيان تىر بىكەن، ئەم ھالەتەش زىاتر لەناۋ ئەو مىندالانەدا باۋە كە ئە خىزانىكى لىك ترازوۋو پىر لەناۋاۋە گەۋرە دەبن و كەسىكى دىسۇزىيان نىيە كە پىنداۋىستىيەكانىيان بۇ دابىن بىكات چارەسەر كىردنى ئەو جۆرە مىندالانەش ئاسانە ئەۋىش بەدەبىن كىردنى ئەو پىنداۋىستىيانەيان دەبىت و ئەم كاتەش ۋاز لەدزى كىردن دەھىنن.

ھەست كىردن بەكەمى:

ھەندىك مىندال ئەبەرنەۋەي ئەخىزان و ژىنگەيەكى پىر لە گىرو گىرقتا دەژىن و لەسۇزۇ خۇشەۋىستى دايك و باۋك و مامۇستاۋ ھاۋرىكانىيان بى بەش و ناتوانن جىنگەي شىۋەي خۇيان لەناۋ كۆمەلەدا بىكەنەۋە، ئەبەرنەۋە ھەندىك چار پەنا بۇ دزى دەبەن و ئەۋشەي كە دەستىيان دەكەۋىت يان بەسەر ھاۋرىكانىياندا دابەشى دەكەن يان ئەبەرىكى ترەدا

بەكارى دەھىتن و ئەو ھەست كردن بەكەمىيەيانى پى قەرەبوو دەكەن بۇ نموونە كاتىك مندالىك ئەناو ھاورىكانىدا بىزراوو بى پىشت و پەنا دەھىت ھەولەدات كە ھەندىك شت يان لەمانەو يان لەدوكانىك بدزىت و بىيات بۇ ئەو مندالانە تاوەكو بەھۇيەو كەمىك گرنكى دان و سۆزو خوشەويستى ھاورىكانى بۆلای خۇي رابگىشىت. چارەسەرى ئەو ھانەتەش بەو دەكرىت كە دەھىت لەخىزان و قوتابخانەو كۆمەلدا رىنگەي گونجاو دروست بۇ مندالان بخولقىندرى و پىداويستىيە فسيولوژى و دەروونىەكانيان بۇ دابىن بكرىت و ئە سووكايەتى پى كردن دوور بخرىنەو بۇ ئەو ھەست بەكەمى ئەكەن و دواجارىش پەنا بۆدزى ئەبەن بۇ قەرەبوو كردنى.

تۆلەسەندەو:

مندالى وا ھەيە رقى لەمندال يان گەوردەيەكى تر ھەيە، بەلام ناتوانىت راستەوخۇ تۆلەي خۇي لى بکاتەو دەست درىژى بکاتە سەرى، بۆيە ھەندىك جار پەنا بۆدزى كردن دەھات و ھەول دەدات كە شتىكى ئەو كەسەي رقى لىيەتى بدزى و لەرىگەي ئەو دزى گردنەو تۆلەي خۇي لى بکاتەو، چونكە بەبروای ئەو مندالە، ئەو كەسەي كە شتەكەي لى دەدزى خەفەت دەخوات و دلگران دەھىت بەو ھەش تۆلەي خۇي لىدەكاتەو ئەم دياردەيەش لەنيوان مندالانى ئەو خىزان و قوتابخانەي كە بەردەوام شەپو ئازاوەو ناخوشى و چەوساندەويان تىدايە زۆر باوە، لەبەرئەو ئەو مندالانە زولمىيان لى دەكرىت و مافەكانيان پىشىل دەكرىن و كەشىش نىە ئەو مافانەيان بۆگەرئىنئەو، بۆيە بەناچارى پەنا بۆدزى كردن دەبەن بۇ تۆلەسەندەو ئەو كەسانەي كە مافەكانىيانى پىشىل كەدووە، ئىتر قەلەم يان دەقتەر يان كىتب يان پارە يان شتى تریان دەدزى چارەسەرى ئەم گرتەش بەو دەكرىت كە ئەھىلدزىت مندال زولمى لىيكرىت و مافەكانى پىشىل بكرىت.

هه ئه‌خه‌ نه‌ تاندن و چه‌واشه‌کردن:

هه‌ندیک جاریش منداڵ له‌ نه‌ نجامی نه‌زانی و که‌م شاره‌زاییه‌وه‌ ده‌که‌وێته‌ داوو ته‌له‌ی منداڵانی له‌خۆی گه‌وره‌تر. بۆ نموونه‌ نه‌و گه‌ورانه‌ نه‌م منداڵه‌ بچووکه‌ به‌ناوی شتیکی ترمه‌وه‌ بۆ دزی کردن ده‌به‌ن دواي نه‌وه‌ی له‌دزی کردنه‌که‌دا به‌شداری پێده‌که‌ن، ئیتر بۆ جاری دووه‌م و سێهه‌میش هه‌ر ناچاری ده‌که‌ن، ئیجها نه‌گه‌ر ئاره‌زایی ده‌ربهری و نه‌یویست له‌گه‌ڵیان بچیت نه‌و کاته‌ هه‌ره‌شه‌ی نه‌وه‌ی ئێده‌که‌ن که‌ ده‌چن به‌ مامۆستاو باوک و دایکی ده‌لێن که‌ جاری یه‌که‌م دزی کردووه‌ یان لێی ده‌ده‌ن بۆیه‌ به‌ناچاری بۆ جاری دووه‌م و سێهه‌میش له‌گه‌ڵیان به‌رده‌موام ده‌بییت و ناتوانییت وازیان ئی به‌ینی چاره‌سه‌ری نه‌و جاته‌ته‌ش به‌وه‌ ده‌کریت که‌ ده‌بییت دایک و باوک و مامۆستا ناگاداری منداڵ و قوتابه‌کانیان بن و نه‌هێلن له‌گه‌ڵ براده‌ری خراپ بگه‌ڕێن و ناگاداری هه‌لس و که‌وت و هاتووچۆیان بن و به‌رده‌موام بێنمایی و نامۆزگارییان بکه‌ن و خراپی و زینه‌کانی دزی کردنیان بۆ روون بکه‌نه‌وه‌

لاسابیکردنه‌وه‌:

کاتیك که‌سانی گه‌وره‌و نموونه‌ی چواره‌موری منداڵ دزی ده‌که‌ن و که‌شیش سزاو سه‌رزه‌نشتیان ناکه‌ن، نه‌وا منداڵیش له‌پێگه‌ی چاولیکه‌ری و لاسابیکردنه‌وه‌ی نه‌و که‌سانه‌وه‌ فێری دزی کردن ده‌بییت، ئیجها بۆنه‌وه‌ی منداڵان فێری ده‌ست چاکی و بێزگرته‌ی ماف و موک و سامانی که‌سانی تر بێن، ده‌بییت یه‌که‌م جار که‌سانی چواره‌موری منداڵ (دایک و باوک و مامۆستاو هاوڕێ و خزم و که‌س . . . قاد) ده‌ست پاک بێن و به‌هه‌موو شێوه‌یه‌ک له‌دزی کردن و زه‌وت کردنی مافی که‌سانی تر دووربکه‌ونه‌وه‌، نه‌و کاته‌ بۆیان هه‌یه‌ که‌ داوا له‌ منداڵ بکه‌ن که‌ نابیت دزی بکات

مندال نهگەر له منداليهوه رانهينریت و هیری دهست پاکی و ږیږگرتنی موک و سامانی کهسانی تر نهگرت، نهوه دوور نیه که پهنا بۆدزی کردن بیات، چونکه مندال لهسهرتای ژبیانیهوه واتیندگات که ههر چ شتیك لهناو خیزاندا هه بیئت نهوه موکی نهوهو بۆخوی زموتی دهکات و نهو مافه بهخوی دمدات که بهبی یارمهتی و ږیږیدان دهستیان بۆ بیات، ههر نهههشه وای ئیندهکات که دهست بۆ کهل و پهل و پارو شتی خوشک و براو باوک و دایکی بیات. ئالهه کاتانهدا زور پینویسته که مندال هیری نهوه بگرت که هه ندیک شت موکی خویهتی و مافی کهسی تری بهسهرهوه نیه بهلام هه ندیک شتی تر موک و سامانی کهسانی ترمو بهبی یارمهتی و ږهزامهندی نهوان نه بیئت بۆی نیه که دهستیان بۆ دريژ بکات، چونکه نهو کاته بهدزی دادهنریت و سزای نهو کهسهش دهدریت که دهستیان بۆ دريژ دهکات (نجاتی، ۱۹۵۵، ص ۵۱-۵۲).

ترس و چۈنئەتتى چارەسەركردنى

ترس يەككىكە ئە ھەئچوونەكان و ئامادە باشى خۇي ئە نەخى مەرۇقدا ھەيدە، ترس ئە زۇر لايەنەو ھە سوودبەخشەو پىئويستە بۇ مانەو ھى مەرۇق، واتە دەبىت مەرۇق ئە ئازەنە دېندەكان و ئاگرو ئاۋوگارىباو رووداۋى دلتەزىن و تەقەمەنى و شەپو كوشتار بترسى، چۈنكە نە ترسان ئە ھە شتە بىئانە ماناى نەمانى مەرۇق و قىرکردنىيەتى، ئىنجا ئەبەرنەو ھە ترس ھەك ھەئچونىك ئەسەرەتەي مەرۇقاىيەتتە ھە ھاوشانى مەرۇق بوۋو ھەك سىبەرى ئىنى جىانەبۇتەو ھە، زۇر چاران مەرۇق ھەندىك ئە ھە شتەنى ئىنى ترساۋە پەرستوۋىيەتى يان قوربانى بۇ داۋە، مەرۇقى سەرەتەي ئە ھە ھەورە تىرىشقە و بروسكە و تارىكى و جىنۇكە و دىۋو درىنج و زۇر شتى تر ترساۋە بەلام مەرۇقى ئەمرو سەرەپاى ھەندىك ئە ھە شتە كۇنانە، ئەشتى تازەي سەرەمەكەي دەترسىت، بىگومان جۇرو ھۆكارى ترس ئە كۇمەنگايەكەو بۇ كۇمەنگايەكى ترو ئە كاتىكەو ھە بۇ كاتىكى تر دەگۇردى.

ھەندىك ئە ھەروونزانەكان ئە ھە بىروايەدان كە زۇرەي ترسەكان ھەركىراۋەو مەرۇق ئە داۋى ئە داىك بوۋنەو ھە فىرى دەبىت بەلام ھەندىك ھەروونزانى تر ئە ھە بىروايەدان كە مىندال ھە ھە سەرەتەي ئە داىك بوۋنەو ھە ھەندىك ترس بۇماۋەي ھەيە ئەوانە (ترسان ئەدەنگى بەرزۇكت و پىر، ترسان ئە دەست دانى پاتپشت و پشت و پەنا ئەۋىش كاتىك ھەستى پى دەكەين كە مىندال ئە باۋەشى داىكى يان جىگايەك بىت و ئەپىر خەرىك بىت بىكەۋىتە خوارەو يان پالى پىۋە بىرى، ھەروەھا ترسان ئە كەۋتە خوارەو)

بەشۋەيدەكى گشتى ترس ئامادە باشىيەكى بۇماۋەي ھەيە و بەشۋىكە ئەسروشتى مەرۇقاىيەتى، بەلام ئە ھە ئامادە باشىيە بە تەنھا ئابىتە ماىيە ترس بەلكو دەبىت كۇمەنىك ھاكتەرو بارودۇخى تاييەتى ئەناو كۇمەن ھەبىت بۇ ئەۋەي ترس ئەلاي مەرۇق دروست بىتتە، واتە بىجگە ئە ھە دوو سى جۇرە ترسە ئىتر مىندال ئە ھەيىچ شتىكى تر نەترسىت، مىندال ئە گەورە نەبىت و فىر نەبىت ئە ھە بە ھەيىچ شىۋەيەك ئە سەگ و پشپە و گورگ و كارەبا و شەك

ۋە ئۇ شتەنى تر ناترسىت كە گەورەكان لىنى دەترىن بەلكو دواى ماۋىيەك لە ئە نجامى كۆمەللىك فاكتەرو پۈوداۋو كارەساتى ناخۇشەۋە مىنال پۇژ لەدواى پۇژ فىرى ترسەكان دەپىت.

ترسان ئەو ئازمەن ۋ شتە ترسناكانە لەبەرژۈەندى مەۋقە، بەلام بەداخەۋە ترس ئەو سنوۋرە ئاسايىيەى خۇيدا ئاۋەستى بەلكو زۇر جار مەۋقە ئەشتى ۋا دەترىت كە پىنۋىست ئاكات لىنى باترسى ۋ ھىچ مەترىيەكى لەسەر ژىيانى مەۋقە لىيە، ئەو جۇرە ترسانەش پىنيان دىگۈترى ترسى ئەخۇشى ئەك ترسى ئاسايى ۋ سەۋىتى، ئىتر ئەو ترسە ئەخۇشى ۋ ئاسايىيەنە زۇر زۇر ئەۋانە (ترس ئە تارىكى، چۈنە شۈينى قەربانغ ۋ تەسك، ترس ئە بەرزى ... تاد). مەۋقە ئە ئە نجامى ترسەۋە توۋشى زۇر گۇبانكارى فسيۇلۇژى ۋ دەرەكى دەپىت ئەۋانە (زىاد بوۋنى لىدانى دل، ئازارى گەدە، ۋەستانى رۇانى لىكە گلاند، رەنگ زەرد بوۋن، لەش ۋ لار لەرزىن، ئارقى كەرنەۋەيەكى سارد، ھەست كەرن بە بوۋرانەۋە ۋ لەۋش خۇ چوۋن، ھەندىك جار ەشانەۋە ھىلنچ دان، ئە دەست دنى كۈنترۇنكردى مىز كەرن ۋ زوۋ زوۋ چوۋن بۇ سەر ئاۋو مەزە چۈركى... تاد x Lindgren, & Watson 1973, P:251-252).

چارەسەرى ترس:-

بىگومان زۇر جۇر ترسمان ھەيە ۋ ژمارەيەكى زۇرىش ھۇكار ھەن كە دەپنە ھۇى دوست كەرنى ترس، ئەبەر ئەۋە زۇر پىگا چارەش بۇ رزگار بوۋن ئە ترس ھەيە ئىنجا ھەندىك دايك ۋ باوك ۋ مامۇستا پەنا بۇ ھەندىكىيان دەپن بەلام ھەندىك باوك دايكى تر پەنا بۇ ھەندىكى تىران دەپن ئە گىرنگىرەن پىگا چارەكانىش ئەمانەى لاي خوارمەن:-

دوورخستەۋەى شتە ترسناكە:-

ھەندىك دايك ۋ باوك دوورخستەۋەى شتە ترسناكە بە پىگا چارەى گونجاۋ دەزانن ۋانە ئەگەر مىندانەكىيان لەسەگ يا پىشەلە يان كەروىشك بترسىت، دەچن شتە ترسناكە

(سه‌گ، پشيله، كه‌رونشك) له‌به‌ر چاوی منداڵه‌كه‌ یان له‌و شوێنه‌ی منداڵه‌كه‌ی ئێیه‌ دوور ده‌خه‌نده‌وه‌ به‌لام نهم ڕیگا چاره‌یه‌ سه‌ركه‌وتوو ئیه‌ چونكه‌ ترسه‌كه‌ هه‌ر له‌ناخ و دل و دموونی منداڵه‌كه‌دا ماوه‌ته‌وه‌، ئینجا نه‌گه‌ر ماوه‌یه‌کی زۆریش منداڵ له‌و شته‌ ترسناکانه‌ نه‌بێت به‌لام دواي له‌و ماوه‌یه‌ به‌ ڕیکه‌وتیش بیان بینێ له‌وا هه‌مان ترسی یه‌که‌م جار دروست ده‌بێته‌وه‌ و منداڵه‌كه‌ وه‌ک یه‌که‌م جار هه‌رده‌ترسێت، له‌ لایه‌کی تریشه‌وه‌ نهم ڕیگا چاره‌یه‌ مه‌نتیقی ئیه‌ چونكه‌ له‌و نازه‌ له‌ ترسناکه‌ له‌ ماڵه‌وه‌ش نه‌بێت له‌ کۆلان یان گه‌ڕه‌ک یان قوتا‌بخانه‌ یان کۆمه‌ل هه‌ر هه‌یه‌ و که‌واته‌ له‌ناو بردن و دوورخستنه‌وه‌ی هه‌تا هه‌تایان مه‌حاله‌ و دره‌نگ یان زوو له‌و منداڵه‌ هه‌ر ڕووبه‌‌ڕوویان ده‌بێته‌وه‌، واته‌ دوورخستنه‌وه‌ی شته‌ ترسناکه‌که‌ نابێته‌ هۆی له‌بهر چوونه‌وه‌ی یان نه‌مانی ترسه‌که‌.

زۆر نزیک بوونه‌وه‌ له‌ شته‌ ترسناکه‌که‌ :-

هه‌ندێک که‌س له‌و ڕوایه‌ دان که‌ باشت‌رین ڕیگا چاره‌ له‌وه‌یه‌ که‌ منداڵه‌كه‌ له‌و شته‌ی ئێی دوترسێت نزیک بخرێته‌وه‌، واته‌ نه‌گه‌ر منداڵه‌كه‌ له‌و شته‌ی ئێی دوترسێت نزیک بخرێته‌وه‌، واته‌ نه‌گه‌ر له‌ پشيله‌ ترسا، له‌وا پێویسته‌ زوو زوو پشيله‌ پێشانی منداڵ بدریت و ئێی نزیک بخرێته‌وه‌ بۆ له‌وه‌ی ترسی ئێی بشکێ، به‌لام وه‌ک دهرکه‌وتوو هه‌ندێک جار نهم ڕیگا چاره‌ش زۆر سه‌ركه‌وتوو ئیه‌، چونکه‌ له‌وانه‌یه‌ ببێته‌ هۆی زیاتر ترسانی منداڵه‌که‌، یان له‌وانه‌یه‌ زهره‌ری تریشی ئی بکه‌وێ و ترسه‌که‌ زیاتر بلاوبێته‌وه‌ و منداڵ نه‌ک له‌ پشیده‌که‌، به‌لکو له‌و که‌سه‌ش بترسێت که‌ پشيله‌که‌ نزیک ده‌کاته‌وه‌.

سزادان و سوکایه‌تی پێکردن :-

هه‌ندێک دایک و باوک و مامۆستا په‌نا بۆ لێدان و سوکایه‌تی و گالته‌ پێکردنی منداڵه‌کانیان ده‌به‌ن و وا ده‌زانن له‌و گالته‌ پێکردن و سوکایه‌تیانه‌ ده‌بێه پالنه‌رو ڕیگا چاره‌ بۆ هه‌ندانی منداڵ و ڕزگار بوونی له‌و ترسه‌. به‌لام وه‌ک دهرکه‌وتوو نهم جو‌ره‌ ڕیگا

چارەش زۆر سەرکەوتوو نىيە و بگرە لەو حالەتەتەى كە ترسەكە زۆرە دەبىتە ھۆى ئەوھى كە مندان ئەك ئە ترسەكە بزرگارى نابىت بەئكوپق و كىنە و تورەبونىكى زۆرىش ئەبەرانبەر دايك و باوك و مامۇستاكانى لەلا دروست دەبىت، وە ئەگەر ئەو سوکاىەتى و گائتە كردنە ئە لايەن كەسانى تریش بەردەوام بوو ئەوا دەبىتە ھۆى ئەوھى كە ئەو مندانە رقى ئە ھەموو كۆمەل و دام دەرگاكانى بىت و دوور نىە ھەولئى تۆلە سەندەووش بەدات بىنگومان گائتە و سوکاىەتى پىكردنى ھەرزەكار و لاوان مەترسیدارترەو زیاتر ئە مندانان ھەستیارترن و خەفەتى پىدەخون و ئە دل و دەرۋونياندا دەپھیلنەو.

رازی كردن :-

ھەندىك كەس لەو بېروايەدان كە دەتوانریت ئەرىگەى گفەت و گۆ و قسە كردنەو ئەگەل كەسى ترساو، ئەو ترسەى بزرگارى دەبىت. بەلام دەرکەوتوو كە قسە كردن و پازى كردن نابىتە ھۆى سېرنەو و لەبىرچوونەوھى ترس.

لاساىکردنەوھى كۆمە لایەتى :-

دەرەنجامى توێژىنەوھەكان ئامازە بو ئەو دەكەن كە لاساىکردنەوھە دەبىتە ھۆى بزرگارى بوون ئە ترس واتە كاتىك مندان ئە ئازەئىك دەترسیت يان ئە تارىكى يان ئە دەنگى بەرن، بەلام ئەھەمان كاتدا دەبىنى كە مندانانى تر يارى ئەگەل ئەو ئازەئە يان يارى ئە تارىكى دەكەن و ئە دەنگى بەرن ناترسن، ئەو بىننە زۆر جار دەبىت بە ھاندەر بو ئەوھى ئەو مندانە ترساو بچىت وەك ئەو مندانانەى تر يارى ئە تارىكى يان ئەگەل ئەو ئازەئەى لىنى دەترسى بكات. بەلام ھەندىك جار بە بىچەوانەوھە ئەرىگەى لاساىکردنەوھە فېرى ترس دەبىت، واتە كاتىك دەبىنى مندانانى تریش ئەو جۆرە ئازەئە دەترسن ئەوا ئەوھەندەى تر ترسەكەى زیاد دەكات.

چاگردىنەۋە و سىرنەۋەي قىربوونى بېشىۋ:-

باشتىن بېگى چارە ئەۋەيە كە ئەپىگەي سىرنەۋەي شۆينەۋارى ترسەكە و ھاندان و پاداشت كىرنەۋە مىندالەكە ئە ترس بىزگار بىكرىت بۇ نەۋە ئەگەر مىندالىكىمان ھەببۇ ئە كەرونىشك دەترسا، ئەۋا دەتوانرىت بەم شىۋەي خوارمۇ ئە و ترسە بىزگار بىكرىت مىندالەكە ئەسەر كورسىيەك دابنى و خواردنىكى خوشى ئەبەردەم دابنى و قىسەي خوشى بۇ بىكە، ئە ھەمان كاتىشدا كەرونىشكەكە بخەرە ناۋ قەفەسىكەۋە و ئە دوورمۇ ئەبەرچاۋى مىندالەكە دايىتى و بەمەرجىك ئەبىتتە ھۇى ترس. ئىنجا بۇ بۇزى دواتر ھەمان شت دووبارە بىكەرمۇ، بەلام ئە مجارە كەرونىشكەكە نىزىكتر بىكەرمۇ و خۇت يارى ئەگەل كەرونىشكەكە بىكە، بەم شىۋەيە ھەرجارەي كەمىك نىزىكى بىكەرمۇ و مىندالەكە ئە باۋەش بىكە و پاداشتى بىكە و ئە كەرونىشكەكەي نىزىك بىكەرمۇ.

بەم شىۋەيە وورە وورە بۇز ئە دۋاي بۇز ئە و ترسە كەم دەبىتتەۋە مىندالەكە ئە و ترسە بىزگارى دەبىت بەلام دەبىت ئاگادارى بىن و ئەناكاۋ و بەپە ئە كەرونىشكەكەي لى نىزىك ئەكەينەۋە، بە تايىتەي ئە و كاتانەي كە زۇر ئە كەرونىشك دەترسىت چۈنكە ئە و نىزىك كىرنەۋە خىرايە و ھىنانى مىندال دەبىتتە ھۇى زىادكىرنى ترسەكە و دوورىش نىە ترسى ئە بەرانبەر ئە و خواردن و كورسى و جىگايەش ئە لا دروست بىيت.

چارەسەركىرنى دەروونى:-

زۇر چارە ترسەكە ئالۇز و تەم و مژاۋىە و ماۋەيەكى زۇرى پەسەردا تىپەپىۋە و سەرچاۋە و ھۇكارەكانى ئەزانراۋە يان ئە بىر چۈتەۋە واتە ئە جۇرى ترسى ئە خوشىيە نا ئەم كاتانەدا ئە و بېگى چارانەي سەرۋە زۇر سوۋدبەخش تىن، بەلكو پىنويستە چارەسەركارى دەروونى ئە و كەسە ترساۋە بىينى و ئە نىزىكەۋە ئە تەكىا دابنىشى و زاتىيارى دەربارەي ئە و كەسە كۇ بىكاتەۋە، بۇ ئەۋەي دەست نىشانى سەرچاۋە و ھۇكارە شاراۋە و ئە بىر چۈۋەكان

بىكەت و ئەو كەسە ئەو ترسە پىگارى بىكەت بىگومان ئەو جۈرە ترسانەش بە زۆرى ئە جۈرى
قۇبىيان و بەردەموام نازارى تەك دەمدەن و گىرقتى بۇ دروست دەمەن.

بۇ ئەوئى مىندال و ھەرزەكار و لاوا ئەمان تەوشى ئەو گىرقت و ئەخۇشىيە دەروونىيە ئەين،
ئەو زۆر پىئويستە ھەر ئە مىندالىيەو ئە ھەموو ئەو ھۇكارانەي دەينە ھۇى ترس دوورىيان
بىخەينەو و سەرەپاي ئەوئەش چىرۈكى ترسناك و پىر ئە تەندە تىزى و كارەساتيان بۇ باس
تەكەين و ئەھىلەن تە درەنگ بە ديار بەرنامە و فىلىمى ترسناك و شەر خەوئەو دانيشەن و
نابىت بە (شەولەبان و جەنۇكە و شەيتان و خىو تارىكى و پۇلىس و ئازەل و دىكتور و خەوئە
دۇرەخ . تەد) مىندالەكانەمان بىترسىنەن، ھەروەھا نابىت ئىمەي گەورە ئەبەرچەوئى
مىندالەكانەمان بىترسەن.

مىندال بۇ دەترسىت و چۆنىش چارەسەر دەكرىت

ھىچ شەتەك ئەوئەندەي ترس زىيان بەبارى دەروونى مىندال ئاگەيەنەت و تەوشى نازار و
ئەپراوگىيە ناكەت، زۆر ئە زانايان ئەو بىروايەدان كە ترس يەككە ئە گىرگەتەن
ھۇكارەكانى تەوش بون بە ئەخۇشى و گىرقتە دەروونىيەكان، واتە ھىچ گىرقت و ئەخۇشىيەكى
دەروونى بە بى ترس دروست نابىت. ئەوئەي ئىرەدا مەبەستمانە ترسى ئاناسايە، ئەو
ترسەيە كە بە ترسى ئەخۇشى ئە قەلەم دەكرىت ئەك ترسى ئاناسايە كە پىئويستە بۇ مەوۇ،
دەروەجەمى تەوئىنەو زانستىيەكان ئامازە بۇ بونى دوو جۆر ترس دەمەن، جۆرى يەكەمىيان
ئەك زىيان بە مەوۇ ئاگەيەنەت بەئەكو سوود بەخىشە، بۇ مەوۇ بە تەيىيەتى و ھەموو
بونەومەكانى تر بەگشتى، چۈنكە دەبىتە ھۇى مانەوئەي مەوۇ، واتە ئەكەر مەوۇ ئە
ئازەلە دىندەكان و ديارە زىيان بەخەشەكان ئەترسايە ئەو پاش ماوئەك ئەو مەوۇ ئەو
دەچو بەلام خەوئەي گەورە و مېھرەبان ئەو ھەلچوونى ترسەي بە ھەموو بونەومەكانى
خۇى بەخىشەوئە ئەكەتى پىئويستە قىرپايان دەكەوئەت، بۇ ئەوئە: كاتىك مەوۇ دەترسىت
ھەوئەي پاكردن دەدات، بەلام بائەندە دەكرىت و ئاسك بۇي دەردەچىت و بونەومە ئاويەكان
خۇيان ئەووم دەمەن بەلام جۆرى دووھەم بەترسى ئاناسايە ئازەبەرىت

جوره کاني ترس:-

به زور شينواز ترس دابه شکاروه، هه نديک له زاناکان لهو بر وایه دان که دوو جور ترس سهرکی ههیه، نهوانیش ترس ناسايی و بابه تی و ترس نانا سايی و خودی هه نديکی تر لهو باوه ده دان که ترس دوو جور ترس نهوانیش ترس سر و شتی و (معنوی) ناهه ستیه، به بر وای فرؤید دوو جور ترس سهرکی ههیه، جوری یه کهم ترس بابه تی (الموضوعي) یان راسته قینه یه (الحقیقیه) به لام جوری دووهه م ترس گشتی یان دیاری نه کراو و بی سنوره، جوری یه کهم بابه تی دیاری کراوی خوی ههیه و مروقه لینی ده ترسیت وهک ترسان له (ناژول، تاریکی، مردن، قات) به لام جوری دووهه م هیچ بابه تیکی دیاری کراوی نییه، واته نهو کهسه ی که تووشی نه م جوره ترسه ده بیت خووشی نازانیت له چی ده ترسیت و بهر دهوام دنتهنگ و بیزار و غه مار و رده سیننه و پینشبینی کاری خراپ ده کات، فرؤید بهم حالته ده نیت دله راو کینی ده ماری (القلق العصبي) (Anxiety neurosis)

ههروهه ها جوری یه کهمی ترس (ترس بابه تی یان راسته قینه) به پینی نهو بشهو مه ترسییه ی که کهسی ترساو پینشبینی ده کات به سهرسی کومه ل و جوردا دابه شی ده کات، جوری یه کهمی هوکاری بشهو مه ترسییه که ناشکارو دیاره، وهک ترسان له ماریان ناگریان گورگ یان مردن، جوری دووهه میش هوکاری بشهو مه ترسییه که تا راده یه ک دیاره به لام بو هوکاری ریکه وت ده گه ریته وه و مهرج نییه بیته دی، وهک ترسان له گه شت کردن و پویشتن به شه منده ماریان پاپور یان ترسان له چوونه شوینی قهره بالغ نه وهک تووشی نه خوشی بیت، به لام جوری سینهم هیچ بشهو مه ترسییه کی تیدانییه وهک ترسان له میرووله و قالونچه، یان سهرکه وتنی شوینی بهر زین ترسان له شوینی قهسک یان داخراو تاد (القوسی، ۱۹۸۱، ص ۲۱۷-۲۱۸)

ھۆكۈرىكانى ترسى مىندال:-

ئەو ھۆكۈرىكانەي كە مىندال تووشى ترس دىكەن زۆر، ھەندىك سىروشتىن و دەپنە مايەي ترس و پىيويستە مىندال ئىيان بىرست وەك ترسان لە ئازەئى دىندەو، ئاگر، ئاو، . . . قاد. بەلام ئەوانەي كە ئىمە ئىردە مەبەستمانە ئەو جۈرە ترسەيە كە مىندال تووشى دەپىت و ھىج بىنەماو پاساۋىكى مەنتىقى و واقىيى بۇ ئەو جۈرە ترسە ئىيە وەك ترسان لە (تارىكى، مىك، ھات و ھاوار، دىو و درنج، پۇلىس، پىزىشك، خەوتى، كەروىشك، خىزم و كەس، مامۇستا، شۈينى بەرز و نىزم و قەدرەبالغ و چول و . . . قاد) كە لە ئاكامدا زىيانى كۆرە بە بارى دىروونى و پاشە پۇژى مىندال دىكەيەنەيت.

دەتوانىن ھۆكۈرىكانى لەم خالانەي خوارمۇدە كۆپكەينەو:

۱- ترسانى دايك و باوك و كەسانى چوار دىمورى مىندال:-

ھۆكۈرى يەكەم بۇ دروست بۈونى ترسى مىندال ترسانى كەسانى چواردىمورى مىندالە، لە پىشەۋەي ھەموشىيان دايك و باوك، واتە كاتىك دايك و باوك ئەو شتائە دىترىن ئەو مىندالىش لە رىگەي ئەوانەو تووشى ترس دەپىت، چۈنكە مىندال لاسايى دايك و باوك و كەسانى چواردىمورى دىكەتەو، بۇ نىمۇنە كاتىك دايك يان باوك بە ترس و لەرزەو لەبەرچاۋى مىندال دىرمانىك دىخوات يان دىرزيەك لەخۇى دىدات، ئەو دۈور ئىيە كە مىندالەكەشى لە داھاتوودا بەترس و لەرزەو دىرمان بىخوات و دىرزي لەخۇى بىلات، ھەروەھا كاتىك مامۇستا لە باخچەي ساوايان يان قوتابخانە لەبەرچاۋى قوتاببەكانى بەيىنىنى مىكىك يان جالچانۇكەيەك رادەپەرىت و ھاوار دىكات، ئەو دۈور ئىيە كە قوتاببەكانىش لە نىمۇنە فىرى ئەو ترسە بىن.

٢- پەرۆمەدی ھەلە ی دایک و باوک و مامۆستا:

بە داخەوە ھەندیک جار دایک و باوک و مامۆستا و کەسانی چواردەموری منداڵ بە دەستی خۆیان منداڵ و قوتابییەکانیان تووشی ترس دەکەن، کاتیەک منداڵ ناخەوێت یان ناخوات یان خۆی ناخوات، ھەندیک دایک و باوک دەیانەوی بە زۆر و لە ڕێگای ترساندنەوە ئەو کارانەی سەرۆم بە منداڵەکانیان بکەن و پەنابە بەن بۆ زۆر شتی بێ لایەن کە مایەدی ترس نین لە ڕێگەیەنەو منداڵ ناچار دەکەن کە بەو کارە ی دەیانەوی ھەتەستن، بۆ نموونە بە پزیشک یان پۆلیس یان دێو یان شەیتان یان جنۆکە دەیان ترسێنن، نا ئەم کاتەشدا منداڵە کە دیکەوێتە بەردەم دوو ڕێگا، یان ئەوێکە لە ترسان کارە کە بە ئەنجام دێت، کە ئەمەش دەبێتە ھۆی ئەوێ کە ئەو جۆرە منداڵانە بەردەوام ئەو شتانە ی سەرۆم بترسێن و کەسیکی ترسنۆک دەبێت یان ئەوێکە بڕوا بە قەسە ی دایک و باوکیان ئەکەن و کارمەکان بە ئەنجام ئەگەین و ھیچ شتیکیش پوونەدات کە بەمەش گومان لە قەسە و ھەر شەکانی دایک و باوکی دەکات و بڕوای پێیان ناھێنێ، کە ھەردوو حالتە کە ھەلە ی بە زیانی منداڵ و دایک و باوکی ئەواو دەبێت

ھەندیک جاریش دایک و باوک و مامۆستا و کەسانی چواردەموری منداڵ، گالتەو سوکایدەتی بە منداڵ دەکەن و بۆ پێکەنین و رابواردن و کات بەسەر بردنی خۆیان منداڵ بە چەندەھا شێو دەترسێنن و کاتیکیش منداڵ دەگری و دەترسی ئەوان زیاتر پێدەکەن و گالتە ی پێدەکەن.

٢- چیرۆک و بینراوی ترسناک:

ھەندیک جار لە ئەنجامی گێڕاندنەو مو باسکردنی چیرۆک و بەسەرھاتی ترسناک و تۆقینەرۆم، منداڵ تووشی ترس دەبێت، وەک گێڕاندنەو ی دێو و شەیتان و جنۆکە و شەو لە بان و مردوو خۆر و پیاو کوژ و دزو جەرمە، کە سەرچەم ئەو بەسەرھاتانە منداڵ

تېۋىش ترس دىمكەن و ئە خەۋۋخەيالى خۇيدا چەندەھا شىۋەي جيا جيايان بۇ دروست
دىمكات، ئەبەر ئەۋەي زۆربەي ئەۋ شتانه يان ھەر نىن يان منداڭ بە ھەستەۋەرمكانى
ھەستيان پى ناكات، زۆر جار ئەۋ شتانهش بە تارىكى و شۈينى چۆل و شەۋۋە پەيۋەست
دەكرىن كەۋا ئە منداڭ دىمكات بە ھۇي ئەۋانەۋە ئە تارىكى و شۈينى چۆل و شەۋىش بىرست
ھەرۋەھا بىينىنى قىلىم و بىنراۋى ترسناك و توقىنەرىش دەبىتە ھۇي دروست كىردى ترس
ئە لاي منداڭ.

۴- شەرو ئازاۋەي ئاۋمال:-

ھىچ شتىك ئەۋەندەي شەرو ئازاۋە و ئاخۇشى ئاۋمال منداڭ تىۋىش ترس ناكات،
چۈنكە دەبىتە ھۇي ئەشكرىنى داۋىۋچوۋنى منداڭ دەرۋارەي دايك و باوك و چارمىۋىسى
خىزانەكەي، ۋەك دەرۋەتۋە ئەمەن و ئاسايش و دىنپايى يەكەم پىنداۋىستى گىرنگى
دەروۋنى منداڭ و زۆر پىنۋىستە بۇ دروستى دەروۋنى، نىچا ئەگەر ژىنگەي خىزان و
قوتابخانەي منداڭ پىر بوۋ ئە شەرو ئاخۇشى و لىك ترازان، ئەۋا منداڭ ئە گىرنگىزىن
پىنداۋىستى كە ئاسايش و دىنپايىيە بىيەش دەبىت كە ئەمەش دەبىت بە بىنەۋا سەرچاۋەي
دروست بوۋنى ترس ئەخۇشى و دەمارى (خوف عصبى و مرضى) و ئە دوا دۇڭدا ژيانى ئەۋ
جۇرە منداڭلە دىمكات بە دۈزەخ ھەرۋەھا ئە لايەكى تىرەشەۋە شەروكۇشتارو جەنگ و
كۇشت و بىرپىن چەندەھا جۇر ترس ئە لاي منداڭ بە تايىيەتى و مەۋق بە گىشتى دروست
دىمكات، شاينى ئامازە بۇ كىردە كە زۆربەي ئەۋ مىردەنداڭلەي كە تىۋىش لاسارى و
سەرۋىيى و دەرۋاۋكى و ترس و ئەخۇشى و گىرغىتى دەروۋنى بوۋ، ئەۋ خىزان و ژىنگانەدا
پەرومىدە كراۋن كە پىر بوۋ ئە لىك ترازان و شەرو ئازاۋە و ئاخۇشى.

۵- ئازادارى:-

ئازادارى و گىرنگى دانى زىاد ئە پىنۋىست بە منداڭلىش ھۇكارىكى گىرنگە بۇ دروست كىردى
ترس ئە لاي منداڭ، بۇ نەۋۋە ھەندىك دايك و باوك ئە ئە نىجامى ئەخۇش كەۋتىنىكى

ناسایی منداڵ یان بەرزبوونهوهی پلهی گهرمای لهشی تووشی ترس و دلهپاوكییهکی زۆر دهبن و ههر به چوار دهوری منداڵدا دین و دهچن و خیرا بۆ لای دکتۆری دهبن و بهردهوام چاودیری دهکهن، یان زۆر له سههما دهپاریزن، که ئهمهش دهبیته هۆی ئهوهی که ئهو جوهره منداڵانه زۆر ههستیاری بن و به بچوکترین گۆرانکاری جهستهیی یان بهرزبوونهوهی پلهی گهرما، تووشی ترس و دلهپاوكی ببن و بهردهوام گرنگی به خۆیان بدن و بۆ بچوکترین شت سهردانی پزیشک بکهن.

ئینجا نهگهر بمانهویت منداڵهکانمان بهشیویهکی باش پهروهرده بکهن و له ترس و دلهپاوكی دووریان بخرینهوه ئهوا دهبیته بهچاوی ئهم خالانهی خوارموه بکهن:

۱- نابیت دایک و باوک و مامۆستا لهبهرحاوی منداڵهکانیان بترسن، نهگهر ههستیاریان بهترس کرد ئهوا نابیت لهبهردهم منداڵهکانیان دهی ببن، چونکه ترسانی دایک و باوک و مامۆستا وهک پهتایهکی ترسناک بۆ منداڵهکانیان دهگوازیتهوه.

۲- نابیت دایک و باوک پهنا بۆ شیوازی نازداری بهن و زۆر به چواردووری منداڵهکانیاندا بین و بچن، چونکه گهروهرکردنی گرفتهکانی منداڵ و زۆر لاواندنهوهی منداڵ تووشی ترس دهکات.

۳- نابیت بههیچ شیویهک دایک و باوک و کهسانی چواردووری منداڵ پهنا بۆ سوکایهتی پیکردن و ترساندن منداڵ بهن، چونکه ترساندن منداڵ به مهههستی پابواردن و کات بهسهربردن و گالته پیکردنی باری دهروونی منداڵ تیک دهکات.

۴- دهبیته دایک و باوک و مامۆستا له گیراندنهوهی چیرۆک و بهسهرهاتی ترسناک و تۆقینههه دوور بکهونهوه و تا دهشتوانن منداڵ له بینینی فیلم و پرووادی ترسناک و دلتەزین دوور بخرینهوه.

۵- ئابىت بە ھىچ شىۋىيەك دايك و باوك و مامۇستا مىندال بە شتى وەك (دىۋ، درىچ، شەيتان، جىۋكە، شەۋلەبان، گورگ، دى، ...، تاد) بىتسىن، چۈنكە زىيانى گەۋرە بەبارى دەۋونى مىندال و پاشە بۇزى دەگەيەنەت

۶- دايك و باوك تا دەتۈن دەبىت ژىنگەي خىزانى خوش و پىر لە نارامى بۇ مىندالەكانيان دابىن بىكەن و ئابىت لەبەرچاۋى مىندالەكانيان شەۋر ئازاۋە دروست بىكەن، چۈنكە شەۋر ئازاۋەي ئاۋ خىزان ترس و دلەۋاۋكى و گومان لە لاي مىندال دروست دەكات

۷- دەبىت ھەۋلى چارەسەركردنى ترسەكانى مىندال بىدرىت، ئەۋىش لە رىگەي ۋرە ۋرە نىزىك خىستەۋەي مىندال لەۋ شتەي كە لىي دەترىت، بۇ نەۋنە نەگەر لە تارىكى دەترىت، ئەۋا دەبىت ئاشنا بىكرىت و لەسەر نىزىك بوۋنەۋە لە تارىكى پاداشت بىكرىت، دەبىت يەكەم جار لە تارىكى نىزىك بىكرىتەۋە، ئىنجا نەگەل دايك و باوكى بىرەت بۇ تارىكى، ئىنجا باوكى لىي دوۋرىكەۋىتەۋە ئىنجا باوكى لە دوۋرەۋە قىسى لەگەل بىكات بەم شىۋىيە دەتۈنەت مىندال ئە زۇر جۇرى تىس بىزگارى بىكرىت.

مندالی بیزراو و پشت گوئخراو

هیچ شتیک نه وهندهی پشت گوئخستن و بیزراوی که سایه تی مندال تیک ناشکینی و تووشی گرفت و گرنی دموونی ناکات، ترسناکترین و ناخوشتترین نه زموون و ههست کردن نه وهیه که مندال بگاته نه و بروایه ی که که سیکی پشت گوی خراو و بی نرخه و کهس خوشی ناوی، هه رچ کاتیک مندال نه و ههست و سوز و بروایه ی نه لا دروست بوو، نه و تووشی بروا به خو نه بوون ده بیت و هه ردهم به چاوی سووک سهیری خوی دهکات و وا دزمانیت که سیکی بیتوانا و بی نرخه، که نه مهش ده بیت هوی هه رس هینانی و دروست کردنی کهم کورتی نه که سایه تیدا و نه گهر نه کاتی خویدا چاره سهری گونجاوی بو نه دوزیتته وه، نه و چاره نووس و پاشه پوژی نه و منداله ده که ویتته مه ترسییه وه نه داها توودا سه رکه و توو نابیت، به لکو ده شینیت به که سیکی نه خوش و زیان به خش به کومه نه که ی.

نه و مندالانه ی نه و خیزان و کومه ل ههست به دنیایی دموونی نه کهن و به رده و ام سوکایه تیان پیکریت و بگه نه نه و بروایه ی که که سیکی بی نرخ و بیزراو و پشت گوئخراو نه و زوریه ی نه و خه سله ت و سیفاتانه ی خوارموه ده بن به به شتیک نه که سایه تیان و ناتوانن لییان دهر باز بین :-

(دوور که وتله وه نه به رپر سیاریه تی و و مرگرتنی برپاری راست نه کاتی پنیوستدا، بروا به خو نه بوون، گومان کردن نه تواناو به هر مکانی خوی، به رده و ام پیش بین سهر نه که وتن و کاری خراپ دهکات و هه ردهم چاوه پروانی سوکایه تی پیکردنی خوی دهکات له سه ر دهستی هاوه ل و که سانی تر، ده ترسیت و ناتوانیت داوای مافه کانی خوی بکات، هیچ گیر و گرفتیک یی چاره سه ر ناکریت، هه رموه ها توانای نه وهشی نییه، که پاریزگاری نه خوی و که ل و په له کانی بکات، نه نه نجاسی هه ستردن به که می، نه کورو کویو ونه وه و تیکه لاو بوونی که سانی تر دوور ده که ویتته وه، به رده و ام نه حاله تی ترس و دله راو کیندا دهری). که سیکی شهرمن و نه رزوک و بی بروا ده بیت

يېڭىمان مىندال ھەر ئە خۇيەۋە توۋشى ئەۋ حالەتەنى سەرموۋە ناپىت بەلكو دەپىت
كۈمەنك ھۆكۈمەت ھەبىن كە بېنە ھۆى دروست كىردى ئەۋ حالەتە، دەرەنجامى تويۇنەۋە
زانستىپەكان ئامازە بۇ ئەم ھۆكۈمەتەنى خوارمەۋە دەكەن:-

۱- ھەندىك دايك و باوك و مامۇستا بەردەۋام پەنا بۇ لىدان و سوكاپەتى پىكرىن و
پىسا كىردى مىندالەكانيان دەپەن، كە ئەم جۈرە مامەلە ھەلەيەش دەپىتە ھۆى دروست
كىردى ئەۋ ھەست و سۆزە ئە لاي مىندال كە كەسىكى بى نىرخ و بىزراۋە.

۲- گەۋەرتىن ھەلەى دايك باوك و مامۇستا، بەراۋەردىكى مىندالە بە يەكتى و
گەۋەردىكىن و دەرخستى خالە لاۋازەكانى مىندالە، كە ئەمەش دەپىتە ھۆى دروست كىردى
ھەست كىردى بە كەمى و بېروا بە خۇ ئەۋۋەن و سەير كىردى خۇد بە چاۋى سووك.

۳- ھەندىك جار دايك و باوك دىيان ئە مىندالەكانيان نىيە و بگرە زۇرىشيان خۇش
دەۋىت، بەلام بۈارى ئەۋەيان نىيە كە كاتىك بۇ پەرۋەردە كىردى و قسە ئەگەل كىردى
مىندالەكانيان تەرخان بىكەن، بەلكو بەردەۋام ئە دەرەۋەى مائى و خەرىكى كاركىردىن، ئەۋ
ماۋە كەمەش كە دىنەۋە بۇ مائەۋە ھىلاك و مائەۋەن و ئارەۋۋى قسەكىردىيان نىيە،
ئەبەردەۋە ئەگەر مىندالەكانيان لىيان نىك بىكەۋەۋە يان گۈنپان پىنادەن يان دەريان
دەكەن و دەلىق كاتمان نىيە و ارمان لى بىتەن، دوورنىە لىشيان بىدەن و دىخى دى خۇيان
بە ئەۋان بېرىن، بەردەۋام بۈۋى ئەم حالەتەش مىندال توۋشى بېزراۋى و پىشت گۈنخراۋى
دەكات.

۴- جارى واش ھەيە دايك و باوك بە ھىۋاى مىندال ئەۋۋەن و ئەخاكاۋ مىندالپان بۈۋەيان
ھەر خەرىكى خۇيانن و بۇلى دايك و باوكى راستەقىنە ناپىنن و مىندالەكانيان بەرەلە
دەكەن، كە ئەمەش دەپىتە ھۆى بىزىرى و ۋەپس بۈۋى مىندال و ھەست كىردى بە كەمى.

ئىنجا بۇ ئەۋەى مىندالەكانمان ئەۋەستەيان لەلا دروست دەبىت، زۇر پىۋىستە ئەۋە
 ھۇكارانەى سەرۋە دوۋرىكەۋىنەۋە و ژىنگە و بارودۇخى پەرۋەردەى پىر لە نارام و دىناى
 بۇ مىندالەكانمان دابىن بگەىن (Faller, 1981, P:25-26).

بارى دەروۋى مىندالى پۇلى يەكەم

ھەموو قۇناغەكانى ژيان خاسىەت و مۇرك و تايىەتەندىتى خۇيان ھەيە
 لەقۇناغەكانى تر جىادەكرىنەۋە. يەككىك لەقۇناغەكانى ژيانى مىندال قۇناغى چوۋنە
 قوتا بخانەيە، ئەم قۇناغەش گىرنگى تايىەتى خۇى لە دل و دەروۋى مىندالدا ھەيە،
 لەبەرئەۋەى مىندال بۇيەكەم جار پوۋبەروۋى مامۇستا دەبىتەۋە (ئەۋانەى كە ئەچوۋنەتە
 باخچەى ساۋايان) سەرەپاي ئەۋەش بۇيەكەم جار لەسەر كورسىيەكى رەق و تەق و
 بۇماۋەيەكى زۇر دادەنىشىت، ھەرۋەھا دەبىت بە بىدەنگى و عاقلى دابىنىشىت و دەنگە دەنگ
 نەكات، وئەگىنا پوۋبەروۋى ھەرەشەو چولنىسووركردنەۋەو لىدان دەبىتەۋە كەسەرچەم
 ئەۋە گۇرانتكارى و داۋاكارىانە نوڭىن و مىندال ئاشنايەتى لەتەكىاندا نىيە ئىنجا تاۋەكو
 مىندال ئاشنايەتى لەگەل ئەۋە ژىنگە تازەيە (كە ژىنگەى قوتا بخانەيە) پەيدا دەكات
 كاتىكى زۇرى دەۋىت و پىۋىستە بەرپوۋبەروۋى مامۇستايان لەتەكىدا بە نارام و خۇراگرو
 لەسەرخۇبىن و توۋندو تىرى لەتەكىدا بەكارنەھىتن.

لەبەرئەۋەى مىندال پىش ھاتنە قوتا بخانەى سەرپەستىيەكى زۇرى ھەبوۋە بەردەۋام
 خەرىكى ھەلەزو دابەزو راكەراكەبوۋەو زۇر بەدەگمەن لەشۋىنىكىدا بۇماۋەيەكى كەم
 ئۇقرەى گىرتوۋە يان دانىشتوۋە بۇيە ناپىت يەكسەر لەقوتا بخانە داۋاي سىستەم ونىزام و
 پەيرەو كىردى ياساى لىبىكرىت، بەلكو دەبىت وردە وردە لەگەل كورسى و دانىشتن و
 گونرايەلى مامۇستاۋ پەيرەو كىردى ياساۋ داۋاكارىيەكانى قوتا بخانە رابەيندىرىت و
 ناپىت لەسەر جوۋلەۋ ھەلسان و پەيرەو نەكردى ھەندىك سىستەمى قوتا بخانە سزا
 بدىت يان گلەيى و ھەرەشەى لىبىكرىت چۈنكە ھىچ كەس لە پىرى ناپىت بە كورى، واتە

مەخالە بىتوانلىق ۋا لە مىندالى پۇلى يەكەم بىكرىت كە ۋەك مىنداللى پۇلى سىنەم ۋ چوارەم
 ھەنسوكەوت بىكەن ۋ پابەندى ياساۋ رىساي قوتىخانە بىن بەلكو پىنويستە مامۇستا
 سەرىبەستى سىنوردار بە مىندال بىدات ۋ لە رىگەي يارى ۋ قەسەي خۇشەۋە ۋانەكەنيان پى
 ھەرس بىكات لەگەل نەۋەشدا ۋورده ۋورده بە ياساۋ رىساكانى قوتا بىخانە ئاشناي بىكات
 بۇنەۋەي لە قوتا بىخانە بىزار نەبىت ۋ خويندىنى لە لا خۇشەۋىست بىت.

بەلام نەۋەي جىگەي داخە ھەندىك مامۇستا ھەر لەسەرەتاي سالى خويندىنەۋە بە
 ھەشەۋ لىدان ۋ چاۋ لىسور كىردنەۋە پىشۋازى لە مىندالان دىكەن ۋ ھەست ۋ سۆزىكى
 ناخۇش لە دل ۋ دىروۋنى مىندالاندا بەرانبەر قوتا بىخانەۋ مامۇستا فروست دىكەن نەۋەي
 زىاترىش زەمەرى لى دىكەۋىت مىنداللى پۇلى يەكەمە لەبەر نەۋەي بۇ يەكەم چارە دىنە
 قوتا بىخانەۋ ھىچ نەزمۇۋ ۋ شارەزايىيەكەيان دىرباردى قوتا بىخانە ئىيە، ئىنجا نەگەرىبىت
 ۋ خوانەخواستە مامۇستاۋ بەرپىۋەبەرو كەسانى تىرى قوتا بىخانە ئازارى دىروۋنى يان
 جەستەيىان بىدەن نەۋا ھەتەھەتايە نەۋ جۇرە مىندالانە بەچەۋى ترس ۋ دىلەۋاۋكى ۋ گومان
 دىروۋنە مامۇستاۋ قوتا بىخانە، بۇيە دىبىت قوتا بىخانەۋ مامۇستا ۋ خويندىن لەبەر چاۋى
 مىندالى پۇلى يەكەم خۇشەۋىست بىكرىت ۋ مامۇستاي بەتراناۋ زىرەك ۋانەيان پى بلىن ۋ
 مامەلەيەكى تايىيەتايىان لەگەل بىكەن بۇ نەۋەي بەزۋوتىن كات لەگەل قوتا بىخانە رابىن
 ۋ خۇيان بگۈنچىن

مندالە نووقستان و (كەم ئەندامەكان) و پىداۋىستىيەكانيان

ئەگەر بىمانەۋىت مندال پىاۋى دوا رۇژ بىت و شايانى ئەۋە بىت كە بەرپىسى و چارەنوۋسى گەل و نىشتەمانى بخرىتە ئەستۇ، ئەۋا دەبىت پىداۋىستىيەكانى گەشەكرىن و بىياتنانى كەسايەتى بۇدا بىن بىرىت. پىداۋىستىيە گىرنگەكانى مندال زۇرو ھەمەچەشەن، بەلام نىمە ئەم نوۋسىنەماندا زىاتىر تىشك دەخەينە سەر پىداۋىستىيەكانى مندالى نووقستان و كەم ئەندام، ئەبەرئەۋەى بارى دەروۋنى و گىرىت و ئەندىشەكانى مندالى نووقستان و كەم ئەندام ئەزۇر لايەنەۋە ئەبارى دەروۋنى و گىرىت و ئەندىشەكانى مندالى ئاسايى جىاۋازە.

مەبەست ئەمندالانى نووقستان و كەم ئەندام ئەۋە مندالانەيە كە ئەنەنجامى ھەرچ ھۈيەكەۋە (بۇماۋە يان ژىنگە) بوو بىت، ئەپىش ئەدايك بوون يان دواى ئە دايك بوون توۋشى كەم و كورتى يەكىك ئەنەندامەكانى يان زىاتىر ئە ئەندامىكى ئەشيان بوون، كە ئەۋەكەم و كورتىيە بۇتە ھۈى ئەۋەى كە ئەۋە مندالانە ئەتۈۋىن ۋەك مندالى ئاسايى بژىن و ئەۋەندامانەيان بۇراپەپاندنى كارەكانيان بەكاربەيتىن.

دوۋجۇرى سەرەكى نووقستانى ھەيە، كە يەكەمىيان توۋشى كۈنەندامى دەمارى ناۋەندى دەبىت و بەزۇرى مندال توۋشى بىركۈلى و دواكەۋىتى ژىرى (التخلف العقلى) دەكات، بەلام جۇرى دوۋەمىيان توۋشى جەستەيى دەكات (ئابىنايى، كەپۇلالى، گۇجى، شەلى، . . . ھتە) گومانىشى تىدا تىبە كە ھەرىكە ئەۋەكەم و كورتىانە پىداۋىستى بە خىزمەتگوزارى و پەرۋەردىۋ مامەئەى تايىتەى خۇى ھەيە، ئىنجا بۇنەۋەى ئەۋە جۇرە مندالانە ئەلايەكەۋە ئەبىن بە بارو مشەخۇر بەسەر كۈمەن و دام و دەزگاكانىيەۋە، ئەلايەكى تىرەشەۋە سوۋد ئەۋە بە ھەرمو تۈۋانستانەى كە ھەيانە ۋەرىگىرىت، دەبىت ناۋىكىش ئەۋە جۇرە مندالانە بىرىتەۋەمو پىداۋىستىيەكانيان بۇدا بىن بىرىت و گىروگىرىتەكانىشيان بۇ چارەسەر بىرىت بو زانىنى پىداۋىستىيە گىرنگەكانى ئەۋە جۇرە مندالانەۋە دىارى كىردنى ئاستەنگ و

نه نښې او گرځنده کافيان ده بېټ پښت به دهر نه نجامي توپځينه ودي زانستې و مهيداني که
د مرياره ي نه و جوړه مندالانه کراوه، بېه ستين.

يو نه م مېه سته ش له کوټايي سالي (۱۹۹۶) و سهره تاي سالي (۱۹۹۷) نووسه ري نه م
باسه به هاوکاري هردوو ريکخراوي يونيسيف و (SCF) و وهزاره تي ته ندروستي و
کارباري کومه لايه تي و ژماره يه ک له ماموستايان و قوتابيانې هردوو به شي کومه نراني
له کوليزه کاني نلادې و په روه رده، هه لسان به نه نجامداني توپځينه ودي که مهيداني
به فراوان له سهر ژيان و گوزهراني مندالاني هردوو شاري سلیماني و هه ولير و شاروچکه و
کومه لگا و گونده کاني سهر به پاريزگاي هه ولير، که توانرا چاو پيکه وتن له گه ن هه زاره ها
منداني نيش که رو نووقستان و که م و نه ندام و نه خوش بکريت، يه کيک له ناما نجه کاني
توپځينه ودي که تاييه ت يوو به مندالاني نووقستان و که م نه ندام توانرا نه ميانه ي نه و
توپځينه ودي که چاو پيکه وتن له گه ن (۷۶۵) هفت سده و شه ست و پينج منداني نووقستاندا
بکريت که (۵۲۰) مندانيان له هه وليرو (۲۲۵) منداني شيان له سلیماني يوون.

دواي کوکړدنه ودي زانياري و پرکړدنه ودي فوومي تاييه تي يو نه و مندالانه و ليک
دانه ومو شيته ن کړدنه ودي دهر نه نجامه کان نه م زانياريانه ي لاي خواربومان يو
دهر که وت:-

۱- نه و حاله تانه ي که توانرا زانياري د مرياره يان کوپکريته وې بريتي يوون له
انواکه وتنې ژيري و بيرکوئي، نووقستاني له چاو، له گوې، له قاچ، له ده ست، لالی،
کرتنه بالايي، فن ليهاتن، نووقستاني له کاسه ي سهر، که م خويني، نووقستاني له دم و
(چاو).

۲- (۳۹،۶۲) منداله کان هر له کاتي له دايک بوونه وې نووقستان يوون به لام
(۶۰،۲۸٪) منداله کان دواي له دايک يوون به هوې شهرو کوشتارو کارسات و پووداي
دلته زيني جيا جيا وې نووقستان و که م نه ندام يوون.

۲- (۶۳،۰۱٪) خيڙني منډالنه کان توانيويانه که سهرداني پزيشک و نه خوشخانه به پيني پنيويست بو چاره سهرکردني منډالنه کان بکهن به لام (۳۶،۹۹٪) خيڙانه کان نه يان توانيويه.

۴- (۷۰،۵۶٪) منډالنه کان پيداويستيان به که رهسته و نامرازي تاييه تي هديه بو خوشازندن له گهل ژينگه و دمورويه ره که ياندا. به لام (۲۹،۴۴٪) منډالنه کان گوټيان پيداويستيمان پينان نيه.

۵- له (۸۲،۸۹٪) نه و منډالنه ي که پيداويستيان به که رهسته و نامرازي تاييه تي هديه، گوټيان دهستان ناکه ونيټ و بومان ناکرديټ پيداويستي و که رهسته کانيش برتيه له (سماعه، دست و پيني دست کرد، داشق، عه ره بانه، چاويلکه، دهرمان، نه شته رگه ري (عمليات)).

۶- (۲۷،۱۶٪) منډالنه کان به ردموام پيداويستيان به چاوديري و چاره سهرکردنه، ژماره يه کی تريشيان له چاره سهرکردن و چاک بوونه وه هيو ابراو بوون و هه نديکي تريشيان له بهر هه ژاري و نه بووني ناتوانن چاره سهر ري خويان بکهن.

۷- (۴۰،۱۹٪) منډالنه کان گوټيان ناتوانين به نيش و کاره کاتي روظانه ي خومان هه لبستين و به ردموام پيداويستيمان به چاوديري و هاوکاري که ساني چوارده ورمان هديه

۸- (۶۴،۲۳٪) منډالنه کان گوټيان زوريه ي خه لکي به چاوي به زه يي و نرم و که م سهرمان ده که ن و مامه له يان ناسايي نيه، که نه هه ش تووشي خه م و خه فته و نازارمان دمکات

۹- (۴۷،۵۵٪) نه و منډالنه ناچنه هوتابخانه و وازيان ليهيئاوه و هيج دام و ده زگايه کی تاييه تيش نايان گرته خو.

۱۰- دەرنە نىجامى ئەم توپىزىنەۋىيە نامازە بۇ ئەۋە دەكات كە زىاتىر گىرنگى بەكۆرە نوۋىستان و كەم ئەندامەكان دراۋەو كچەكانيان پشت گوى خستوۋە. بۇ نموۋنە (۶۰، ۴۳٪) كچەكان هيچيان بۇ ئەكراۋە بەلام تەنھا (۲۷، ۶۲٪) كۆرەكان هيچيان بۇ ئەكراۋە. ئەلايەكى تىرشەۋە (۸۴٪) كچەكان ناچنە قوتا بىخانە بەلام تەنھا (۲۴٪) كۆرەكان ئەخراۋنەتە قوتا بىخانە.

ئەمانەى سەرمەۋە حال و گوزەران و بارى دەروۋى زۆرىيەى مىنالە نوۋىستان و كەم ئەندامەكانى ھەردوۋ شارى سلىمانى و ھەوليرن. ئەو زانىيارىانەش لەزارى مىنالەكان خويان و خىزانەكانىيانەۋە ۋەرگىراۋە قارادەيەكى زۇر راست گۆيەۋ بە ئەمانەتەۋە گوزارشت لەژيان و گوزەرانى ئەو توپىزەى كۆمە ئەكەمان دەكات. ئەبەرنەۋە زۆر پىۋىستە كە لايەن دام و دەزگا بەرپرسەكان ھەريەكە لاي خۆيەۋە ھەولى دابىن كەردنى ئەو پىنداۋىستىيانەۋە دۇزىنەۋەى پىنگاچارەى گونجاۋ بدات بۇ سووك كەردنى بارى گرانى ئەو مىنالانەۋە خىزانەكانيان و دووبارە پەروەردەكەردن و پىنگەيانەن بۇ ئەم مەبەستەش ئەم پىشنىازانەى خوارمەۋە دەخەينە بەردىنو بۇچوونيان:-

۱- پىۋىستە ئەمىيانەى كەنئەكانى راگەيانەن و كۆرۈكۆبۈنەۋەكانەۋە دايكان و باۋكان و مامۇستايان ئە ھۆكارەكانى نوۋىستانى و كەم ئەندامى ناگادار بىكرىنەۋە، چۈنكە ھەندىك ئەحالىتەكان ئەنە نىجامى ئەزانى و كەمتەرخەمى دايكان و باۋكان و مامۇستاي ئەو مىنالانەۋە دروست پۈۋە، كەۋاتە دەتۋانرېت كارىگەرى ئەو ھۆكارانە دوور بىخرىتەۋەۋە دېژەى ئەو مىنالانە ئەداھاتوۋدا كەم بىكرىتەۋە

۲- پىنداۋىستىيە گىرنگەكانى ئەو مىنالانە ئەداۋودەرمان و كەرەستەۋ نامرازى پىۋىست دابىن بىكرىت و چارەسەرى ھەندىك ئە كەم و كۆرپەكانىيان بىكرىت
۲- پىۋىستە ھەنەتەيىكى نىشتەمانى گەۋرە بۇ ھۇشيار كەردنەۋەى تاكەكانى كۆمەل بىكرىت، چۈنكە بەداخەۋە كە زۇر لەتاكەكانى كۆمەل ئەنە نىجامى ئەزانى و ئەفامى خويانەۋە

بەچاۋى نۆم و سوۋك سەيرى گەسنى نووقستان و كەم ئەندام دەكەن، كە ئەمەش بىگومان
رەنگدانەۋەي خراپى لەسەربارى دەروونى ئەو نووقستان و كەم ئەندامانە دەپىت و
گرفتەكانيان زىيانر ئالۇز دەكات و ئەكۆرۈ كۆيۈنەۋەو دام و دەزگا كۆمەلەيەتتەكانيان
دوور دەخەنەۋە، كە بىگومان ئەمەش لەبەرژەۋەندى خىزان و كۆمەل و ئەو نووقستان و كەم
ئەندامانە نىيە

۴- زۆر پىۋىستە دام و دەزگاۋ قوتابخانە و پۇلى تايىيەتى بۇ پەرۋەردەكردن و فىربوونى
ئەو مىدالانە بىكرىتەۋە، لەبەرئەۋەي زۆر ئەو مىدالانە ناتوانن لەگەل مىدالە
ئاسايىيەكاندا لە قوتابخانە گشتىيەكان بخوينن، بەتايىيەتى ئەوانەي كە تووشى
دواكەۋتنى ژىرى و بىركۆلى بوون.

۵- خولى راھىننەي بەردەۋام بۇ دايكان و ياۋكان و مامۇستايان و توپژمە كۆمەلەيەتى و
دەروونىيەكان بىكرىتەۋە بۇئەۋەي بتوانن بەشىۋەيدەكى سەركەۋتۈۋەو زانستىيە مامەلە
لەگەل ئەو جۆرە مىدالانەدا بىكەن و فىرى شىۋازەكان و چۆنىيەتى فىركردن و
پەرۋەردەكردنى ئەو مىدالانە بىكرىت

مىدالى ھەلچوۋ دەمارگىر

گومانى تىدا نىيە كە جىياۋازىيەكى زۆر لە نىۋان مىدالاندا ھەيە و ئە ھەموو ژياندا
دوۋ مىدالى ۋەك يەك ئادۋىزىتەۋە، جىياۋازى تەكايەتتەش (الفروى الفردىيە) بۇ زۆر
ھۆكارى بۇماۋەيى و بايۋلۇزى و ژىنگەيى دەگەرىتەۋە يەكەك ئەو جىياۋازىيەنى كە ھەيە،
جىياۋازى مەزاجى و ھەلچوۋنىيە كە بە ئاسانى ئە نىۋان مىدالاندا بەدى دەكرىت بۇ نەۋۋە
ھەندىك مىدال ھەر ئەدۋى ئە دايەك بوون زۆر دەجولنن و دەگرىيەن و بەردەۋام ھەلچوۋنى و
دەمارگىرى بوون بە بەشىك ئە پەشت ۋەھەنس و كەۋتەيان

دەرىجىسى ھەندىك لى تولىنىنە ۋە كانى دەروونىزانان بەتايىيەتلىش (ياقۇت) نامازى
بۇ بوۋىنى دوو جۇر كۆنەندامى دەمارى دەكەن، ھەندىك كەس ھەر لى دوۋى لى داىك بوۋى
خاۋەنى جۇرىك كۆنەندامى دەمارىن (الجهاز العصبي) كە زۇر ھەستىيارەۋ بە بچوۋكتىن
ۋورۇتىنەر (مىلىر) توۋىشى خالەتى ھەلچوۋنى ۋ دەمارگىرى (عصبي) دەپن، بەلام لى
بەرانبەر ئەۋ جۇرە، كۆمەلىكى تر لى مىدالان ھەن كە ھەر ئەكاتى لى داىك بوۋىنەۋ
خاۋىنى جۇرىك كۆنەندامى دەمارىن كە زۇر سىست ۋ خاۋو خىلچكە ۋ زۇر بە زەخمەت
دەروونىندىرىن

جۇرى يەكەم (ۋاتە مىدالانى ھەلچوۋ دەمارگىر) پىنوستىيان بە مامەلەى گونجاۋ ۋ
پىنوست ھەيە بۇيە دەپىت لى كاتى مامەلە كىردىنماندا دەچاۋى ئەۋ خالەتەيان بىكەين
لەبەر ئەۋەى ئەۋ جۇرە مىدالانە لەسەر بارىكى دەروۋنى ۋ جەستەيى دىيارىكراۋ بۇ
ماۋەيەكى زۇر نامىنەۋە، بەلكو (مەزاجى) دەپن ۋ بەناسانى لى خالەتلىكەۋە بۇ خالەتلىكى
تر دىگۇرىت، ھەروەھا بچوۋكتىن گەيى ۋ گازاندە ۋ لىدان توۋىش دىلەۋاكى ۋخەم ۋ
خەفەت ۋ ھەلچوۋنىەكى زۇيان دەكەن ئەم جۇرە مىدالانە لى ئە نىجامى ئەۋ مەزاج ۋ زوۋ
ھەلچوۋنىەۋە توۋىش زۇر گىروگىرت دەپن.

بۇ نەۋىنە ترس ۋ دىلەۋاكى تاقىكىردنەۋە زۇر كارىان تىندەكات ۋ لەۋانەيە نەتۋان
ۋەك پىنوست ۋەلامى پىرسىارمىكان بىدەنەۋە، ھەرچەندە كە زىرەكىش ۋ ۋەلامەكان دىزانى،
بەلام ئەۋ ترس ۋ مەزاج ۋ ھەلچوۋنىەيان دەپنە كۆسپ ۋ پىگر لەبەردەم ۋەلامەكانەۋەى
راست، لەلەيەكى تىرىشەۋە زۇر جار ئەۋ مەزاج ۋ دەمارگىرى ۋ ھەلچوۋنىەيان دەپنە ھۇى
نەۋەى كە دلى مىدالانى تر بىرەنجىن ۋ ھەندىك جارىش نازارىيان بىدەن نىنجا بۇ نەۋەى
ئەۋ جۇرە مىدالانە توۋىش لاسارى ۋ سەردەۋىي ۋ گۆشەگىرى ۋ بارى دەروۋنى ئالتۇز نەپن،
ئەۋ زۇر پىنوستە كە داىك ۋ باۋك ۋ مامۇستەۋ كەسانى چۈرەۋەرى ھەر لى مىدالانەۋە دەست
نىشانىيان بىكەن ۋ ئە پىنگەى مامەلەى گونجاۋ ۋ خوتقاندىنى ژىنگەى لى بارەۋە بوۋى خۇ
سازاندەنىيان بۇ بىرەخسىن

ئەم خالانەي خوارموش زامنى مامەلەي دروستن لەتەك ئەو جۆرە مندالانە :

۱- نابىت دايك و باوك و مامۇستا ئە رىنگەي ئىدان و توندو تىزىيەو چارسەرى گرفتى ئەو جۆرە مندالانە بگەن، چونكە ئىدان و ھەرەشە و سوكايەتى پىكرەن ئەوئەندەي تىر بارى دەروونى ئەو جۆرە مندالانە ئالۇزتر دەكەن. بەلكو پىنويستە رىزىيان بگىرى ئەو مندالانە ھەست بە سۆز و خوشەويستى و بەزەيى گەورەكانيان بگەن.

۲- پىنويستە زۇر گىرنگى بە ھەنچوون و دەمارگىرىيەكەي ئەدرىت و ئەكاتى تورەبوون و گىريان و ھات و ھاوار كىردىدا پىشت گوى بخرى و وازى لى بەيىندىر تە دادەمركىتەو و دەگەرپىتەو ھالەتى ئاسايى خوى ئىنجا دواي ئەو ھوى ھەنچوونەكانى بۇ بوون بگىرىتەو و پىنمايى پىنويست بگىرىت

۳- زۇر پىنويستە ئەو جۆرە مندالانە بە كارو چالاكىيەكەو خەرىك بگىرىن و وايان لى بگىرىت كە ھەست بە بوون و گىرنگى خويان بگەن

۴- تە دەتوانرىت دەبىت ئەو جۆرە مندالانە ئەو وروژىنەر و ھاكتەرانە دوور بخرىنەرە كە دەبەنە ھوى ھەنچوون و ترساندن و تورە كىردىيان بۇ نەموونە سەير كىردى قىلەم و گۇرانى و بىنراوى ترسناك و خەماوى و خويندەنەوى چىرۇكى دلتەزىن و باسكىردى حكايتەت و پووداوى بە ئازار، ئەو جۆرە مندالانە تووشى بارىكى دەروونى ئالۇز دەكەن و مەزاج و دەمارگىرىيەكانيان زىاتر دەكەن

۵- نابىت بە ھىچ شىوئەيەك زىاد ئە تواناي خويان كاروچالاكىيان لى داوا بگىرىيان رىگرو بەرەست ئەبەردەم پىنويستى و چالاكىيە سەرەكىيەكانىاندا دابىرىت بەلكو دەبىت ئەو كارو چالاكىيەكانىيان لى داوا بگىرىت كە دەتوانن بە ئاكامى بگەيەنن

٦- باشتەر وایه نهم جوره مندالانه له کێ برکی و پینش برکی و مەملانی دوور خرینهوه و بەکەسانی تر بهراورد نهکړین، بۆ نهووی هەست بهکەمی و شکستی نهکەن، له بهرنه ووی نهم جوره مندالانه کهمتر له مندالانی تر بهرگهی سهرنه کهوتن دهکرن.

٧- زۆر پینوێسته نیمه ی گهوره نومه و په خنده ی زۆر نهو مندالانه نهکړین و خاله به هیزمکانیان به دیار بهریت.

کابووس

کابووس یهو جۆره خهوانانه دهمگوتریت که مرۆف به ناگا دههینن و تووشی ترس و تۆقاندن و دلهراوکینهکی زۆری دهکهن و نهگهر پرسپاری لی بکرتیت نهوا دهتوانیت زۆربهی بووداوهمکانی نهو خهونه ترسناکه بگهیریتهوه که نهه خاسیهته له زۆربهی خهونهکانی تردا نیه. چونکه کهسی به ناگا زۆر به کهمی بووداوو به سه رهاتهکانی خهونی ناسایی (که به زۆری بوودمدن) به بیردیتهوه، جیاوازیهکی تری نیوان خهونی ناسایی و کابوس نهویه زۆر به کهمی بوودمدن و له نیوان سدهها خهوندا یهکیکیان کابوس دهییت، بهلام نهگهر ریزمی بوودانی کابوس زیادی کردوو له سنووری ناسایی خوی تپهیری و له ههفتهیهکا به لایهنی کهمهوه دوو سی جار به بهردهمای دووباره بوومه، نهوه مانای نهویه که نهو کهسه له باریکی دهروونی ئانۆزدا دهری و به دهست گیروگرفت و نه ندیشهیه کهوه ده نالینی و پنیوستی به رینمایی و چاره سه رکردنی نهو هۆکارانهی که تووشی نهو باره دهروونیهی کردوو ههیه.

له راستیدا تاوهکو نیستاش به تهواوی هۆکارمکان و نامانجهکانی کابوس نهزانراوو چهندهها تیۆرو پاو بۆچوونی جیا جیا بۆ لیکدانهمی ههیه، بهلام له گهڵ نهووشدا زۆربهیان له سه ره نهوه کۆکن که هۆکاری سهرمکی بوودانی کابوس دهروونین و په یوه ندیان به ژباتی کۆمه لایهتی و نابووری و جهستهیی و سیاسی نهو جۆره که سانهوه ههیه که تووشی کابوس دهین، واته له نه نجامی نهو هۆکارانهی سهرمیه له ژباتی ناسایی و پۆزانه یاندا تووشی ترس و دلهراوکی و گهریهکی زۆر دهین، که نهو ترس و گهری و دلهراوکینه به چاره سه رنه کراوی دهیینهوه له ژباتی واقعییدا نازاری نهو جۆره که سانه دهمن له کاتی خهوتنیشدا له میانهی خهونی ناخۆش و ترسناک و کابوسهوه گوزارشتیان لیده کرین بۆ سه لماندنن نهو راستیهش به لگهی زۆر ههیه، بۆ نمونه کابوس له کاتی شهرو کوشتارو کاره ساتی سروشتی و نه بوونی و نه خۆشی و مردنی کهسانی خۆشهویست و نه هه مه تیلدا له لای تاکهکانی کۆمه ل به گشتی و له لای نهو تاکانهی که راسته وخۆ بوویه پرووی نهو

گېرۇگىرەتتەنە دەپنە ۋە بەتايىپەتى زۇر دەپنە و زوو زوو دووبارە دەپنە ۋە، بەلام ھەرچ كاتىك ئەو كارەسات و شەپو كوشتارو ناخۇشيانە ئەما، ئەوا پاش ماۋەيەكى كەمىش كابوس و خەۋنى تۇقىنەر زۇر كەم دەپنە ۋە دەگەرپنە ۋە ستوورى ئاسايى خۇي.

ئەدىارتىن نىشانەكانى كابوس (ترس)، بەئاگاھاتن لەخەو، زىاد بوۋونى ئىزدانى دل، تەنگەنەفەسى و ھەست كردن بەخىكاندن، ھەست كردن بەئىفلىجى و بى دەسلەتى و ئەتوانىن بۇ خۇ بىزگار كىرنە ... تاد) كە سەرچەم ئەو نىشانانە نىزىكن ئە نىشانەكانى ھەنچوون و دلەراۋكى.

كابوس خالەتتىكى ئەۋەندە ترسناك نىيە كە مەترسى بۇ سەر ژيانى مەۋقە ھەبىت، ھەرچەندە تاك بىزار دەكات و توۋشى بارىكى دەروونى ئالۋى دەكات، ئەبەرنەۋە ھىچ پىۋىست بەمەترسى و گەۋرەگىردنى ناكات، بەئكو لەجىياتى ئەۋە دەبىت ئەو كەسە (يان كەسانى چۈۋەدەۋرى) بەدۋاي ھۆكارەكانىدا بگەرپن، واتە دەبىت بىزانىت ئەو پوۋداۋ بەسەرھاتانە چىن كە بوۋنەتە ھۆى ئەو كابوسە، زانىنى ئەۋەش ئەۋەندە زەھمەت نىيە ئەگەر ئەو كەسە دەست بىكات بەيادكەرنەۋە نوۋسىنى ئەو پوۋداۋو گۇپانكارىيانەى كە ئەو پۇژمى (يان چەند پۇژمى) پىش شەۋى كابوسەكە پوۋيانداۋە، ۋە بەراۋردى بىكات ئەگەر ھەۋو پوۋداۋەكانى پۇژانى تىرى پىش شەۋى دروست بوۋونى كابوسەكە.

ئەنە نجامى ئەۋەدا بۇى دەردەكەۋىت كە چ پوۋداۋو بەسەرھاتىك ھاۋبەشەۋ بەردەۋام پىش شەۋى كابوسەكە پوۋيانداۋە، ئەو كاتە دەتۋانىت ئەو پوۋدوۋو بەسەرھاتانە دوور بگەۋىتەۋە ئەكابوسىش پىزگارى بىتت، دوور نىيە ھۆى كابوس بىننىنى ھىلم و بىستىنى چىرۇك و بەسەرھاتى ترسناك و خۇيناۋى بىتت، يان خۋاردنى زۇر بىت پىش خەۋتن يان خەۋتنى نادروست و جىنگاي ناخۇش بىتت يان پىشېنىنى كردن و خەۋو خەيالى ترسناك و مەترسىدار بىت يان ھەدەشەۋ تۇقاندن و ھەست ئەكەرن بەئاسايش و دىئىيى دەروونى بىت ... تاد. كەۋاتە چارەسەركەرن و پىزگار بوۋن ئەو ھۆكارانەى سەرمەۋە زامنى ئەمانى كابوسن.

عینادی منډال و کله رښتیا

عینادی (العناد) و کله رښتیا منډال، جوړه رښتیا که له لای همدو منډالیک هدی، بهلام ماویدیه کی کهم بهردهوام دهییت و دواي نهوه نامینییت، نهه جوړه رښتیا ویرگیراوه و منډال نهکومه نهوه فیری دهییت، نینجا نهگهر عینادی و کله رښتیا منډال نه هندیک کاتی دیاری کراو بو ماویدیه کی کهم بیته نهوه ناساییه و پیویست به هتري و چاره سرکردن ناکات، بهلام کاتییک عینادی و کله رښتیا که له زوری کات و بو ماویدیه کی زور دهییت، نهه کاته دهییت به گرفت و پیویستی به چاره سرکردن دهییت عینادی و کله رښتیا منډال مانای گوی نه دان به ناموزگاری و قسه و قهرمانه کانی دایک و باوک و کهسانی ترو پایبند نه بوون پیبانه وه و سووړبوون له سره پاو بوچوونی خوی، هه رچنده که هه نه شن و دزی جهزو نارمزو و ویستی دایک و باوک و ماموستا و کهسانی ترو.

گومانیشی تیدا نیه عینادی و کله رښتیا زور گیروگرفت و بگره و بهرده بو منډال دروست دمکات، چونکه کاتییک منډال نه گهل دایک و باوک و ماموستای ده که ویته عینادی و کله رښتیا نهوا گرفت بو خوی و دایک و باوک و ماموستای دروست دمکات هه ردها عینادی و کله رښتیا دهییت هوی گۆشه گیری و دووره پیری منډال، چونکه منډالی عیناد و کله رښتیا و بوغزاوی، بهردهوام سووره له سره قسه و پای خوی و بازی نابیت به نورو پییره و کردنی سیستمی گشتی و کومه لایه تی، که نه هه ش دهییت هوی بیزاری منډالانی ترو دور که و تنه و هیان.

به زوری عینادی و کله رښتیا منډال نه دواي تهمه نی دووسانییه و سر هه ندهات، له بدرنه و پییش تهمه نی دووسالی منډال نهو توانا عه قلییه نی که دهییت به بنه مای عینادی و کله رښتیا، چونکه منډال دهییت هه ستا به جوړیک له سر به خوی بکات و

بېیت به خامنی قسه و ږاو بو چوونی خوئی و سوور بېت و لئی پاشگهز نه بېته وه، که نه م
توانایه ش له دواي ته مهنی دووسالیه وه دمرده که ویت

زور هوکار و ځاکته ری کومه لایه تی و دهروونی هن که دهېنه هوئی دروست کردنی
ههئس و کهوتی عینادی و کهله رهمی له لای مندان، له وانه :-

۱- مل که چ کردنی دایک و باوک و ماموستا بو داواکاریه کانی مندان :-

که وره ترین هه له ی دایک و باوک و ماموستا نه وه یه که به رده وام داواکاری و هن و
نارم زووه کانی مندان جیه جی بکه ن، کاتیک مندان داوای هه رشتیک دهکات و دهست
به گریان و هات و هاوار و کهله رهمی دهکات و نینجا دایک و باوک ماموستا بو رازی کردن و
بېدمنگ کردنی مل که چی داواکاریه کانی دهن، نه مده ده بېته هوئی چاندنی تووی عینادی و
کهله رهمی له ناخی منداندا، له به رنه وه نابیت به رده وام دایک و باوک و ماموستا مل که چی
داواکاریه کانی مندان بېن، به لکو ده بېت به پنی پنیوېست و لهکات و شوینی گونجاودا
داواکاری مندان جیه جی بکرنیت و هه نندیکیشیان رت بکرنه وه و هوئی رت کردنه وه که ش بو
مندان روون بکرنه وه، نه گینا مندان له سر کهله رهمی و عینادی به رده وام ده بېت و ده بېت
به به شیک له ههئس و کهوت و بېر کردنه وه.

۲- به رومرده کردنی هه له :-

نه گهر دایک و باوک و ماموستا جوړیک په رومرده ی نه گور و به رده وامیان نه بېت نه و زور
رهوشتی نابجی (له وانه ش عینادی و کهله رهمی) له لای مندان له کانیان دروست ده بېت بو
نمونه نه گهر باوک یان ماموستا مندان له کانی فیزی رهوشتیک کردنی، به لام دواي ماوه یه که
په شیمان بېته وه یان پنجه وانه که ی بکات، نه و کاته مندان رازی نابیت و درکی ویستی
دایک و باوک و ماموستای ههئس و کهوت دهکات و سوور ده بېت له سر ههئس و کهوتی یه که م
جاری، نینجا نه گهر دایک و باوک و ماموستا ویستیان رایان بگوږن یان له په یمان و گفتیک

پەشيمان بېنەو، ئەو زۆر پيويستە ھۆي ئەو گۆرانکاریە بۆ مندا ئەکان بوون بکاتەو و ئە
رېگەي گەت و گۆو پازيان بگەن.

۲- جياوازي نيوان دايك و باوك:-

كاتيک باوك بە جۆرێک منداڵ پەرورە دەکات کە جياوازه يان دژ بە جۆري
پەرورەکردنی دايکە، يان باوك منداڵ لەسەر رەوشتيك سزا دەدات بەلام دايك پاداشتي
دەکات، ئا ئەم کاتەدا منداڵ ئەو ناريکی و دژايەتيەي نيوان دايک و باوك بۆ بەرژمەوتی
خۆي دەقۆزیتەو و دەبیت بە بنەمای عینادی و کەللە رەقی.

دائانی بەرپەست و رېگري بەردەوام:-

منداڵ زۆر حەز بە یاری کردن و چالاکی دەکات، ئینجا کاتيک منداڵ بە چالاکیەو
خەریکەو دايک و باوك بۆ بەشی دەکەن و بەرپەستی لەبەر دەمدا دادەنێن ئا ئەم کاتەدا
منداڵ عینادی و کەللە رەقی دەکات و دووبارەبوونەوی منداڵ تووشی کەللە رەقی دەکات
لەبەر ئەوەي پيويستە کە باوك و دايک و مامۆستا بەچاوی ئەو خالانەي سەرەو بگەن بۆ
بەوی منداڵەکانیان توشی عینادی و کەللە رەقی بەردەوام نەبن

قەسە كۆردىن ۋە رۇيىشتىن لەكەتتى خەۋەتتە

نېنۇك قىرتاندىن

پەنجە مۇزىن

مىزكۆردىن بەخۇدا

قوتابى بۇلە خويىندىغا رادەكەت ؟

رېنمايى داىك ۋە باوك

ھەستكۆردىن بە جوانى

چە پەئى ۋە نارېكى

رېز نەگرتتى كەت

قىسە كىردىن و پۇيشتىن لەكاتى خەوتىندا

ھەندىك چار باوك و دايك ئە ئە نىجامى قىسە كىردىن و پۇيشتىن مىندالەكەنىيان لەكاتى خەوتىندا تووشى ترس و دلەپاوكى دەبن و زىياد لە پىنويست گەوردى دەكەن و بىرى لىندەكەنەو، بەلام ئەپاستى دا ئەو دىياردەيە ناساييە و ھىچ مەترسيەكى ئەسەر بارى دەروونى مىندال نىيە و زىيانى پىناگەيەنى و تا گەوردەش بىت بەرمە كەم بوونەو دەچىت، واتە ئەم دىياردەيە ئە لاي زۆرىدى مىندالان و تەنانت گەوردەكەنىش ھەيە و ھىچ كەسنىك نىە كە تووشى ئەو بارە دەروونىيەنە بىت بەلام ئەگەر لە سنورى ناسايى خۇى دەرچوو بەزۆرى دووبارە بوومەو گىروگرفتى بۇ مىندال و كەسانى چواردەورى دروست كىرد، ئەو كاتە پىنويست بە چارەسەرە گەپان بەدواى ھۆكارەكەنىدا دەكات.

زۆر ھۆكارە بەستەيى و دەروونى ھەن كە دەبنە ھۇى سەر ھەلدانى ئەو دىياردە دەروونىيەى سەرەو، ئەوانە جەستەيى (بەدھەرس كىردىن، قەبىزى، خواردنى زۆر پىش كاتى خەوتىن، تىك چوون و شەژانى كارى ھەندىك ئە گلاندەكان ئەوانە سىرۋىدە گلاند - الغدة الدرقية) مىندال كرمى ھەبىت، جۆر و شىۋەى خەوتىن، ناو ھەواى ئەو جىگايەى كە تىيىدا دەخەوتىت، سوور ھەنگەران و زىيادەى ناو لووت... تاد) يان دەروونىن (ھەست نەكردنى تاك بە دىنيايى و وناسايشى دەروونى، تىك چوونى شىرازەى خىزان بە ھۇى تىك جىبابوونەو و مردن و كۆچ كىردىن... تاد) كە سەرچەم ئەو ھۆكارەنەى سەرەو بە تەنھا يان ئەگەل يەكتىدا دەبنە ھۇى جووئەى زۆر لەكاتى خەوتىندا و تەنانت قىسە كىردىن و پۇيشتىن (القوصى، ۱۹۸۱، ص ۲۶۱).

چارەسەر كىردىن ئەو حالەتەنەى سەرەو بەندە بە زانىنى ھۆكارەكەنىەو چونكە جىياوازيەكى تاكايەتى زۆر لە نىوان مىندالان و گەوردەكەنىشدا ھەيە و حالەتەكان ئە يەككەو بە يەككى تىر دەگۆرىت، واتە ھەرچ دايك و باوكىك مىندالى ئەو جۆرەى سەرەو ھەيە، دەبىت پىش ھەموو شتىك پىشكىنىنى جەستەيى و تەندروستى باشى مىندالەكەى

بىكەت بۇ ئەۋەدى ئەۋە دۇنيا بىت كە ھىچ نەخۇشى و گىرەتتىكى جەستەيى نىيە، ھەرۋەھا دەبىت گىرەنگى بە جىگاو شىۋەى نوۋستى مەدائەكەى بىدات و نابىت جىگاكەى پەق و ناخۇش و بۆگەنار و نابەجى بىت و دوۋەم ئوكسىدى كاربۇنى زۇرى تىدا كۆ بويىتەۋە، ھەرۋەھا نابىت پىگە بە مەدال بىرەت كە پىش خەۋەت بە ماۋەيەكى كەم خوارەنى زۇر بىخوات چۈنكە توۋشى بەد ھەرسى و ئازارى گەدەى دەكەت و دوۋر نىيە توۋشى زۇر جۈلە و پۇشەن و قەسەردەنى بىكەت، نەگەر دۋاى بە ناكام گەياندەنى ئەۋ كارانە، ھەر ئەۋ دىاردانە لەلەى مەدال بەردەۋام بوۋن ئەۋە ماناى ئەۋەيە كە بارى دەۋۋەنى ئەۋ جۈرە كەسانە نا ئاسايىيە و بەدەست گىرەت و ئەندىشەى دەۋۋەنيەۋە دەنالىنن و دەبىت چارەسەرى گىرەتە دەۋۋەنيەكانى بىكرىت، ئە راستىدا پۇشەن ئە خەۋدا مەترسى ئە قەسە كەردن زىاتەرە، چۈنكە مەترسى ئەۋەى لىدەكرىت كە زىان بە خۇى بىگەينى و ئە شوينى بەرز بىگەۋىتە خوارەۋە.

ئەبەر ئەۋە زۇر پىۋىستە كە دەرگاۋ پەنجەرە بەباشى دا بىگرىت و بوۋارى ۋا بۇ ئەۋ جۈرە كەسانە نەپەخسىندەرى كە بىتۋانن بە ئاسانى ھات و چۆ بىكەن ھەرچەندە زۇر جار ئەۋ جۈرە كەسانە دەۋۋەن و دەگەپىنەۋە و دوۋبارە دەخەۋنەۋە بەبى ئەۋەى زىان بە خۇيان بىگەينن، ھەرۋەھا پىۋىستە بوۋارى چالاكى و تىركەردى جەزۋ و نارەزۋەكان بۇ مەدال دابىن بىكرىت، چۈنكە نەگەر مەدال ئە ژيانى ۋاقەيدا جەزۋ خەۋ خەيالىەكانى تىرەكەت، ئەۋا بە ناچارى ئەكەتى خەۋەتتە شەۋ تىرىيان دەكەت و ئەكەتى تىركەردىشدا زۇر جار دەست و قاچىيان دەجۈلەنن و قەسە ۋەات و ھاۋار دەكەن، بۇ نەۋنە جارى ۋا ھەيە مەدال ئە خەۋدا يارى دەكەت و ئە نە نەبامىشدا ئەقە دەھاۋىت و سەر دەجۈلەنن و قەسە دەكەت ۋەك چۈن ئە ژيانى پۇرئەدا ئەكەتى يارىكەردندا ئەۋ چالاكىانە دەكەت، يان جەز بە پالەۋانىيازى و شەپخۋازى دەكەت و ئە كەتى خەۋەتتە جىۋو و ھاۋار و ئەم دىۋو ئەۋ دىۋو دەكەت.

نېنوك قىرتاندىن بە ددان

مىندال ئەو دۇژمۇ ئە دايك دەبىت تا دوا چركەي ژيانى كە بە قۇناغەكانى مىندالىتى و
 ھەرزىمكارى و كاملى و بەسالاچوويىدا تىدە پەرىت (ئەگەر تەمەنى درىژ بىت)، بۈۋىبە بۈۋى
 كۈمەنلىك كىشە و گىرقتى دىروۋنى و كۈمەلەيەتى دەبىتەۋە ئە ئە نىجامىشدا توۋشى چەندەھا
 گىرقتا و ئەخۇشى دىروۋنى و كۈمەلەيەتى دەبىتەۋە و ژيان و چارەنۋوسى دەخاتە
 مەترسىيەۋە.

ئە راستىدا زۇرىيە زۇرى ئەو گىرقتا و ئەخۇشىيە دىروۋنى و كۈمەلەيەتسىانە ئە ئە نىجامى
 ئەزانى و كەمتەرخەمى و توندو تىژى دايك و باوك وژىنگەي ئالەبار و دژۋارى كۈمەلەيەتى
 دروست دەبن دەرە نىجامى سەرجەم توۋىژىنەۋە زانستىيەكان ئامازە بۇ ئەو راستىيە سەرەۋە
 دىكەن و دىركەۋتۈۋە كە ژىنگەي ئالەبار و پىر ئە گىروگىرقتا چارەنۋوسى مەۋقۇ دەخاتە
 مەترسىيەۋە و توۋشى زۇر دىردو ئەندىشەي دىكات كىشە و گىرقتە دىروۋنى و
 كۈمەلەيەتسىيەكان ئەسەرەتادا زۇر سادەو ساكارى و دەتۋانرىت بەئاسانى كۈنترۇل بىكرىز
 بەلام بەداخەۋە پىشت گۈي خىستىيان دەبىتە ھۈي ھەئىۋاسان و گەرە بۈۋىيان كە ئە
 داھاتىۋودا زۇر بە زەخمەت چارەسەر دەكرىن.

يەككى ئەو گىرقتە دىروۋنىيەنى كە ھەندىك ئە مىندالان بە دەستىيەۋە دەئالىتىن،
 قىرتاندىن نېنوك بە ددان، كە زۇر جار لەگەل مىندال بەردەموام دەبىت تا تەمەنىكى زۇر ئە
 تەكىيا دەمىنىتەۋە، قىرتاندىن نېنوك بە ددان ئەسەردەمى مىندالىدا چەكەرەدەكات و بۇژ
 لەدۋاي بۇژىش زىاتىر سەۋىتر و گەرە تر دەبىت و بە يەككى ئە ھەئىس و كەۋت و خۈۋە
 خىراپ و ئە بەجىيەكان دادەنرىت بۈۋى ئەم دىياردەيە بۇ ماۋەيەكى كەم ھىچ مەترسىيەكى
 ئەسەر بارى دىروۋنى و كەسايەتى مىندال نىدو پاش ماۋەيەك ۋازى لىدەھىنىت، بەلام
 مانەۋەي ئەم دىياردەيە و بەردەموام بۈۋى تا دوا قۇناغەكانى مىندالى و سەرەتاي قۇناغى
 ھەرزەكارى، زىيان بە كەسايەتى و بارى دىروۋنى مىندال دەگەيەنرىت و پىۋىست بە چارەسەر
 كردن دىكات.

لە گەرتىن ھەلچۈنەكان كە بەردەمۋام ھاوشان و ھاۋكاتە لەتەك قەتەندى نىنۇك بە دان ھەلچۈنە توۋرەبۈنە كە لە نە نجامى گەرتى و دلە پاۋكى و ناخۇشەۋە دروست دەپت، ھەرنەمەشە دەپتە ھۇى نەۋەى كە دياردەى قەتەندى نىنۇك بە دان لەكەتەى ۋو بە ۋو بۈنەۋەى گەروگەرت و ناخۇشى و خەم و خەفەتەى زىاتەر بېت و نەۋ جۈرە مندالانە زىاتەر نادرەت و بىزار بكت قەتەندى نىنۇك بە دان لە نە نجامى دلە پاۋكى و گەرتى و توۋرەبۈن و ترس و بىزارىيەۋە دروست دەپت و نەۋ خەم و خەفەت و دلە پاۋكى و گەرتەنە لە پىگەى نەۋ نىنۇك قەتەندەۋە دەرەكەۋىت و بە نەمانى نەۋ ھالەتە دەرۋونىيە ناخۇشانە لەناۋ دەچىت و بە زوۋر بۈنەىان زىاتەر دەپت.

يەكەم ھەنگاۋى چارەسەر كەردن، گەرتىنى ژىنگەى كۆمەلەيتەى نەۋ جۈرە مندالانەىە ۋاتە دەپت زانىارى تەۋاۋ دەرۋارى ژىانى نەۋ جۈرە مندالانەۋ پەيۋەندى نىۋانىان و نىۋان دايك و باۋك و خوشك و براۋ مامۇستاكانيان كۆپكەيتەۋە ۋەۋەلى داپىن كەردى ژىنگەىيەكى كۆمەلەيتەى پەر لە خۇشى ۋە دنىيائى ۋە نارامى بدريت و دەپت نەۋ جۈرە مندالانە ھەست بە سۆز و خۇشەۋىستى و بەزەىى و پىزگەرتى كەساتى چۈرەمورىان بگەن، لەبەر نەۋەى ھەست كەردن بە ناسايش و دنىيائى و بەزەىى و سەرەستى لە گەرتىن پىنداۋىستىيە دەرۋونىيەكانى مندالەۋ بناغەن بۇ دروستى دەرۋونى و كەسەيتەى سەرگەۋوتىۋى دوۋر لە كىشە و گەرتى دەرۋونى ھەرۋەھا دەپت نەۋ جۈرە مندالانە بەكارو چالاكىيەكى (ھونەرى، رەزى، ناۋمال... قەد) خەرىك بگەرتىن، بۇ نەۋەى دەستەكانى بۇ بە ئاكام گەيانەندى نەۋ جۈرە كارو چالاكيانە بەكاربەيتىنى ۋە دالغە لىتەدات و خەيالى بۇ قەتەندى نىنۇكەكانى نەچىت لە لايەكى تەرىشەۋە نابىت بە ھىچ شىۋەيەك دايكان و باۋكان و مامۇستايان بە گالئەۋ تىرو تۈنچ سوكايەتەى بەۋ جۈرە مندالانە بگەن، چۈنكە گالئە پىكەردن و تىرو تۈنچ نەۋ دياردەىيە زىاتەر دىكەن و گەرتەكە ئالۋزەر دىكەن، لەجىياتى نەۋ پىۋىستە دەست نىشانى نەۋ ھۇكار و بارودۇخانە بگەن كە دەپتە ھۇى زىاد كەردى نىنۇك قەتەندىن بە دان و دواترىش ھەۋلى لەناۋ بىردن و كەم كەردەمەۋىان بىدن، ھەرۋەھا لە پىگەى نامۇزگارى بەردەمۋام و بىرخستەۋەى، خراپى و زىانەكانى نەۋ دياردەىيە، دەتۈنەيتە مندالەۋ گەرتە دەرۋونىيە پىزگار بگەرت.

پەنجە مژىن

لاي زۆرىدە مان ئاشكرايە كە ھەندىك ھەلس و كەوت و خووردەموشتى ئاشىرىن و ئادروست
لە لاي مىندالان ھەيە و دەبىتە مايەى بىزىرى و دلتەنگى دايكان و باوكان مامۇستايان،
يەككىك لەو رەموش و ھەلس و كەوتە ئا دروست و ئا بەجىيانە پەنجە مژىنە، پىشەكى
پىنويستە ئەوۈ بزانىن كە تواناي مژىن و بە كارھىنانى ھەردوولتو بۇ ماۋىيە و مىندال لەو
چەركەيەى كە ئەدايك دەبىت تواناي مژىنى ھەيە و ھەردوۈ لىۋەكانى كامىل و پىگەيشتوون و
ئا رادەيەكى زۆر يارمەتى مانەۋەى ژيانى مىندال دەدەن، چۈنكە ئەگەر مىندال ئەو
توانستەى ئەبۋايە ئەوۈ نەيدەتۋانى بژى و مەمكى دايكى بەمژىت.

پەنجە مژىن لە چەند مانكى يەكەمى ژيانى مىندالدا كارىكى ئاسايە و ھىج
مەترىيەكى ئەسەر ژيان و بارى دەروونى مىندال نىيە، ئەبەر ئەۋەى ھەر لە دوۋسى ھەقتەى
يەكەمەۋە ئەم پەنجە مژىنە لە لاي ھەندىك مىندال دەردەكەۋىت، بەتايىيەتى كاتىك كە
برىسى دەبى و لە كاتى خۇيدا شىرى پىنئادى، بەلام بەردەۋام بوونى ئەم دياردەيە و
مانەۋەى لە لاي مىندال ئا تەمەنى شەش ھەفت سالى، كارىكى ئاسايى نىيە و پىنويست بە
ئەۋە دەكات كە بە دۋاي ھۆكارەكانىدا بگەپىن و چارەسەرى گونجاۋى بۇ بدۇزىتەۋە .

مىندال ئەسەرەتادا پەنجەكانى دەستى يان قاچى دەخاتە دەمىيەۋە و لە ئاكامىدا
ھەست بە ئارامى و دلتىيى دەكات واتە مىندالى بچكۆلە لە كاتى خوشى و كامەرانىدا
جانناجار پەنا بۇ پەنجە مژىن دەبات و بۇ ماۋەيەكى كەمىشە بەلام مىندالى گەۋرە لە
كاتى ئاخوشى و بىزارىدا بەزۆرى پەنا بۇ پەنجە مژىن دەبات و ماۋەيەكى زۇرىش خۇى
پىۋە خەرىك دەكات. گومانى تىدا نىيە كە بەردەۋام بوون و مانەۋەى ئەم دياردەيە بۇ
ماۋەيەكى زۇر زىان بە كەسايەتى و بارى دەروونى مىندال دەگەيەنەت، ئەبەر ئەۋەى چالاكى
و ھەلس و كەۋتىكى بى سود بى ئاكام و بى بەرھەمەۋ مىندال لە واقىج دوور دەخاتەۋە و
دوور نىيە زىان بە شىۋە و بىك و پىكى نىنۇك و ددانەكانى بگەيەنەت و سەرەپاي ئەۋەش

كارىكى بىزراۋو ئاشىرىنە و كەسلى چۈرەدەرى مىندال قىزوليتىزى لىدەكەندەۋە، لەبەر ئەۋە
زۇر پىنويستە بەدۋاي ھۆكارەكانى سەرھەلدىن و بەردەۋام بوۋنى ئەم دىياردەيەدا بگەرىن

يەكەك لە گرنگىزىن ھۆكارەكانى سەرھەلدىن ئەم دىياردەيە ئەۋەيە كە مىندال لەكەتى
خۇيدا تىر دەبىت و شىرەكە بەشى ئەكەت، يان لەكەتى خۇيدا شىرى پى ئەدرى ئىنجا
مىندال كاتىك كە برى دەبىت و شىرى پىندەرى ئەۋا دورىيە پەنا بۇ مژىنى پە نچەكانى
بىات و لە رىگەيەۋە ھەست بە ئارامى دەروۋنى و خوشى و تام و چىزى بىكات، بەم شىۋەيە
ھەمۋەكەت لەكەتى برىستىدا پەنا بۇ پە نچە مژىن دەبىت و دوۋبارە و چەند بارەيان
دەكەتەۋە تا پاش ماۋەيەك دەبىت بە خورەۋشتىكى نىمچە بەردەۋام، بەلام مەترى ئەم
دىياردەيە ھەر لىرەدا ناۋەستىت بەلكو دەگۈزىتەۋە بۇ بارە دۇخ و كەت و شىۋىنى تر.

بۇ ئەۋەنە زۇر جار مىندال ئەك لەكەتى برىستى بەلكو لەكەتى بىزىرى و دلتەنگى و
ناخوشى و بىبە شىۋەنىشدا ھەر پەنا بۇ پە نچە مژىن دەبىت و ئەناكامىەۋە ھەست بە خوشى
و كامەرائى دەكەت و تا رادەيەك لەبۋارى دەروۋنى خۇيدا قەدرەبۋى ئەۋ بىزىرى و
دلتەنگىەي خۇي پى دەكەت .

چارەسەركەرنى پە نچە مژىن پەيۋەستە بە ھۆكارەكانىەۋە ئەبەرنەۋە داۋاكارىن لە
دايكان و باۋكان كە سوۋد ئەم رىنمايانەي خوارمۋە ۋەرىگىر و دەتۋانز لە رىگەيانەۋە
چارەسەرى پە نچە مژىنى مىندالەكانىان بگەن :

- ۱- پىنويستە دايك لە كەتى خۇيدا شىر بىدات بە مىندالەكەي و تىر شىرى بىكات بۇ
ئەۋەي ئاچار ئەبىت كە پەنا بۇ پە نچە مژىن بەرىت
- ۲- دەبىت پەيۋەندى ئىۋان مىندال و دايك و باۋك و خوشك و براكانى خوش بىت و
مىندال ھەست بە ئارامى و دلتىيى بىكات و نابىت سوكايەتى بە مىندال بىكرىت و لەسۇز و

خۇشەويىستى و چاودىرى دايك و باوك بېبەش بىكرىت، چونكە ئەوانە بىناغەن بۇ دوستى
دمروونى مندال.

۳- دەپىت مندال بە يارىکردن و نىشى دەستى و يارمەتى دائىك و باوك و
چالاكىەكەوۋە خەرىك بىكرىت بۇ ئەۋەى پە نىجەكانى نەخاتە دەمىەۋە بەئكو بۇ بە ناكام
گەياندىنى ئەۋكارو چالاكىانەى سەرەۋە بەكارىان بەينى.

۴- ھەرۋەھا دەشتوانرى ماددەيەكى تال و ناخۇش ئە پە نىجەكانى بىدرىت بۇ ئەۋەى
پە نىجە مژىنى ئە لا ناخۇش و بىزراۋ بىكرى.

۵- دەپىت لەسەر پە نىجە ئە مژىنى پاداشت و بەردەۋامىش نامۇزگارى پىنويست بىكرى

مىز كىرىش بىلەن خۇدا: ھۆكۈم چارمىسىنى كىرىش

كىرىش ئاساسىيە مىندال ئا تەمەنى (۲)، (۲) دووسى سالى، بەشەو خۇي پىس بىكات و
مىز بىكات بە خۇيدا، بەلام كاتىك تەمەنى دەبىت بە شەش ھەوت سالان و لەگەل
نەو شەش بەشەو ھەرمىز بەخۇيدا دەكات، ئەو كاتە ئاساسىي دەبىت و پىداۋىستى بە
چارمىسى كىرىش دەبىت، ھەرچەندە تەمەنىكى دىيارى كراو بۇ كۆنترۇل كىرىش پىرۇسى
دەپەرىشتەن و بىزگار بوون ئە پاشەپۇ نىيە و ئە مىندالىكەو بۇ مىندالىكى تر دىگۆردى،
بەلام لەگەل نەو شەش تەمەنى (۲) سى سالان بە شىۋەيەكى گىشتى، بە تەمەنىكى گونجاو
بۇ كۆنترۇل كىرىش پىرۇسى مىز كىرىش دادەنرەت

ھەرچەندە ھەندىك مىندال ئە تەمەنى دوو (۲) سالىيەو، بەسەر ئەو پىرۇسىدە زال
دەبىت و نىتر مىز بە خۇيدا ناكات. كەواتە كىرىش ئاساسىيە تا (۵) پىنج سالان، مىندال
مىز بە خۇيدا بىكات و ھىچ مەترسىيەكى نىيە و ناپىت دايك باوك بە ئەخۇشى و ھالەتىكى
ئاساسىي دەبىت. بەلام ئەگەر تەمەنى مىندال گەشە (۶)، (۷) شەش ھەوت سالان
لەگەل نەو شەش ھەر بەشەو مىزى بە خۇيدا دەكات، ئەو ئەو كاتە پىيۋىستە وەك ئەخۇش و
ھالەتىكى ئاساسىي سەير بىكرىش و بە دواى ھۆكۈمەت كىرىش بىگەرەن.

زىيانەكانى:-

گومانى تىدا نىيە كە مىز كىرىش بە خۇدا زىيانى زور بە مىندال و كەسانى چواردەورى
دەگەيەنەت، دەتوانىن بە كورتى زىيانەكانى لەم خالانەى خواردەو كۆيكەينەو:

۱- پىس كىرىش جىل و بەرگ و پىخەف و ناخۇش كىرىش بۇنى ئەو ژوورى كە ئەو جۇرە
مىندالانە تىيادا دەخەون، كە ئەمەش زىيانى گەورە بەو لايەنە دەگەيەنەت.

۲- دەپىتە ھۆي بىزار كىردىن و تورە بوونى دايك و باوك و كەسلى تر و خەفەتبار كىردىن، ئىتر ئە ئە نجامى بۆنە ناخۇش و ناسايىيەكەيەو دەپىت يان بە ئاگاھىنان و خەولپىزاندىن ئاھەو.

۳- گەورەترىن زەمەر بە مىندال خۆي دەكەوئىت، بەتايىيەتى كاتىك كە كەسلى چواردەمورى گائەو سوكاىيەتى پىيەكەن، كەئەمەش دەپىتە ھۆي ئەوئى كە ئەو مىندالە تووشى خەم و خەفەت و دئەراوكى بىيىت و ھەست بەكەمى بىكات و بە چاوى سووك سەيرى خۆي بىكات.

ھۆكەنى مىز بە خۇدا كىردىن :-

ئە راستىدا يەك ھۆي دىيارىكراو بۇ ئەم دىيارەيە نىيە، بە ئكو ھۆكارەكان جۇراو جۇرن و ئە ھالەتەكەو ئە بۇ ھالەتەكە تر دەگۆردىن، بە لام بە شىۋەيەكى گشتى ئەم ھۆكارەكانەي فوارەو بە گىرگىترىن ھۆيەكانى مىز كىردىن بە خۇدا دادەنرىن :

۱- ھۆكارە جەستەيەكان :-

وەك دەرگەتوۋە، ھەندىك جار ھالەتى جەستەيى، بۆلى سەرەكى ئە تووش بوون بە ئەم دىيارەيەي ھەيە، بۇ ئەمۋنە (كەم خوينى، سوور ھەنگەران و ھەوكرىنى مىزەلدىن و بۆرىيەكانى يان ھەردوۋ گورچىلە، بەلھارزىا...قاد) دەپنە ھۆي كۆنترۆل نەكرىنى پىرۇسەي مىز كىردىن، كەواتە زۆر پىيۋىستە كە پىزىشك ئەو جۆرە مىندالانە بىيىنىت و پىشكىنىنى (ھەم) تەواۋى بۇ بىكات، ئەگەر دەرگەت ئەو مىندالە ھىچ نەخۇشەيەكى جەستەيى نىيە و كۆنەندامى دەرھاۋىشتىنى (مىز كىردىن) ساغ و سەلامەتە ئەوا ئەو كاتە دەپىت بە دواي ھۆيە دەرۋونىيەكاندا بىگەرىن.

۲- هوکاره د مروونیه کان :-

زورن نهو حاله تانه ی که هوکاره کانیاں د مروونین، دمرنه نجامی زور له تویرینه و کان ناماژه بۇ نهو دمهکن، که نه بوونی نهمن و ناسایش له ناو خیزاندا، یه کهم هوکاره بۇ تووش بوون بهم حاله ته، واته نه گهر منداډ ههستی به دنیایی خیزان و کهسانی چواردهوری نه کردو له سوزو خوشه ویستی دایک و باوکی بییه شبوو، بهردموام روو به پرووی سووکیه تی و گاتته پیکردن بوموه، نهو کاته دور نییه که میز گردن به خودا یه کیل بیت له نشانه و دمرنه نجامه کانی نهو باره د مروونی و خیزانیه نالوزه ی که تیایدا دمری.

وهک دمرکه و تووه، ترس له ترسناکترین نهو هوکاره د مروونیانیه که دهبنه هو ی میز گردن به خودا، نیت ترسه که سروشتی بیت، وهک ترسان له نازهل و درندمو هه ره شه و لیدان یان خه یالی و دهست کرد بیت، وهک بیستنی چیروک و چینی خه وو خه یالی تو قینه ر یان کومه لایه تی بیت وهک له دایک بوونی منداډی تر و پشت گوی خستنی نهمن یان مردنی کهسانی نریک و خوشه ویستی... تاد که سهرجه م نهمن حاله تانه، نهو جوړه مندالانه تووشی خه م و خه فته و ترس و دله راوکییه کی زیاد له پنیوست دمهکن و دوا جاریش دهبنه هو ی دروست کردنی نهو حاله تانه

چاره سه و گردن :-

دهبیت دایکان و باوکان لهو د دنیا بن که دیارده ی میز گردن به خودا کاتییه وه پاش ماوهیه ک نامینیت، هه رچه ندو به داخه وه هه ندیک حاله تی کهم تا ماوهیه کی زور هه ر بهردموام دهبیت، به لام به شینویه کی گشتی زوریه ی زوری منداډان پاش ماوهیه ک لهو حاله ته بزگاریان دهبیت، به تاییه تیش دوا ی نهو دی که کونه نداسی ده ماری ناو مند ی و کونه نداسی میز گردنیان به ته واوی گه شه دمهکن، چونکه زوریه ی نهو مندالانه ی که میز به خویاندا دمهکن، ماسوولکه کانی میزه لدان به تاییه تی و کونه نداسی میز گردنیان به گشتی

ئەزىز كۈنتۈرۈل ۋە دەسلەپكى خۇياندا ئىن، ئەبەر ئەۋە پىيۇستىيان بە ھەندىك راھىنان ۋە رېنمايى كاتى پىيۇست ھەيە بۇ ئەۋەى بتوانن بە تەۋاۋى كۈنتۈرۈلى پىرۇسەى مىزكردن بىكەن، ئەم كاتانەشدا رۇلى داىك باوك ۋە كەسانى تىرى چواردەۋرى مىندال ئە رۇلى ھەمۈر كەسانى تر گىرنگىرە .

ئىنجا بۇ رېنمايى كىردنى داىكان ۋە باوكان ۋە چارەسەركىردنى دىيارىدى مىزكردن بە

خۇدا، ئەم خالانەى خوارمۈە بە گىرنگ ۋە پىيۇست دەزانىن؛

۱- ئابىت بە ھىچ شىۋەيەك گائەۋ سوكايەتى بەۋ جۇرە مىندالانە بىكرىت. چۈنكە گائە پىنكردن ۋە ئاۋوناتۇرە قەسەى ئاخۇش ئەۋەندەى تر خالەتى دەروۋنى ئەۋ جۇرە مىندالانە ئالتۇر دىكەن.

۲- دەبىت ئەۋ جۇرە مىندالانە پىشانى پىزىشكى قايىبەت بە ئەخۇشەكانى كۈنەندامى مىزكردن ۋە دەرھاۋىشتن بىدرىن، بۇ ئەۋەى دىنيا بى ئەۋەى كە ھىچ ئەخۇشەكى جەستەبىيان نىيە، ئەگەر ھەشيان بوۋ دەبىت چارەسەرىكرىن.

۳- ئابىت رېگە بەۋ جۇرە مىندالانە بىدرىت كە پىش خەۋتن شەمەنى ۋە ئاۋى زۇر بىخۇنەۋە، چۈنكە زۇر خواردنەۋەى شەمەنى زىياتر توۋشى ئەۋ خالەتەبىيان دىكات.

۴- دەبىت يەك دوو سەمات دۋاى خەۋتىيان بە ئەگا بېئىندىرئەۋە ۋە بۇ سەر ئاۋ بىدرىن، بۇ ئەۋەى ئەۋ پاشەپۇيەى ئاۋ مىزەلدانىيان رىگارىيان بىت، ھەرۋەھا دەبىت سى چۈر كاتىمىز دۋاى ئەمەش بۇ جارى دوۋەم بۇ ھەمان مەبەست بە ئاگا بېئىندىرئەۋە. ئەم جۇرە راھىنانە دەبىتە ھۋى ئەۋەى كە ئەۋ جۇرە مىندالانە ۋەردە ۋەردە خۇيان ھىرى ئەۋە بىن كە ئە كاتى پىر بوۋنى مىزەلدانىياندا، بە ئاگا بىنەۋە ۋە ئەۋ پاشەپۇيە رىگارىيان بىت.

۵- پىيۇستە ئەسەر داىك ۋە باوك ھەر ئە مىندالىيەۋە، مىندالەكانىيان ئەسەر سىستىمىكى قايىبەتى ۋە دىيارىكراۋ رابىئىن ۋە ئەۋ كاتە دىيارىكراۋانەدا بۇ سەر ئاۋ بىيان بەن ۋە ئەسەر

بزرگار بوون ئە پاشەپۇر بايان بەینن، چونکە ئەو جۆرە پاهینانە دەبیئت بە بنەما بۇ منداڭ و زۆر جار ئەو حالەتی میزکردن بە خودا، بزرگاریان دەکات

۶- پینویستە ینگە بەو جۆرە منداڭانە ئەدریئت کە شیرینی یان سویری زۆر بخون چونکە شتی سویر و شیرین منداڭ ناچار دەکەن کە ئاوو شلەمەئی زۆر بخونەو، کە ئەمەش لەبەرژەویندی ئەو جۆرە منداڭانە نییە، بە تایبەتیش ئە شەودا

۷- ناییت جل و بەرگی خەوتنی ئەو منداڭانە ئەو جۆرە بیئت کە بە زەحمەت بکرینەو، هەروەها دوروی یان تاریکی ینگای ئاو دەست و شوینی بزرگار بوون ئە پاشەپۇر ھۆکاری خراپن و دەبنە ھۆی زیاد کردنی ئەو دیاردەییە.

۸- ھەندیک ئە ئەو جۆرە منداڭانە ئە تاریکی دەترسن، ئا ئەم کاتانەدا باشتروایە کە ژووری خەوتنیان کەمیک پووناک بیئت و ئە نزیك کەسیکی خویانەو بەخەون.

۹- باشتروایە کە ئەو جۆرە منداڭانە بە پۆژ بەخەون، بۆ ئەووی بەشەو خەویان قورس ئەبیئت و بە قوئی ئە خەون، چونکە ماندوو بوونی پۆژ و ئە خەوتنیان دەبیئتە ھۆی ئەووی کە کاتیك شەو دەخەون زۆر بە زەحمەت بە ئاگا بینەو، کە ئەمەش دەبیئتە ھۆی بەردەوام بوونی ئەو حالەتە و درەنگ بزرگار بوون نیی.

۱۰- دابین کردنی ئاسایش و بزرگاردنیان ئە ترس و دڵپاوی، واتە ئەرکی سەرەکی دایک و باوک و کەسانی چواردەوری منداڭ کە ژینگە ی پر ئە دنیایی و ئارامی و خوشەویستی بۆ منداڭەکانیان بخوتقینن و وا ھەست ئەکەن کە کەسانی بیزارا و پشت گوی خراو بی نرخن، چونکە ترس و دڵپاوی و خەم و خەفەت ئەم حالەتە زیاتر دەکەن.

قوتابى بۇ ئە قوتا بىخانىە رادەكات؟

دىاردەى وازەينان و پاگردن ئە قوتا بىخانىە، دىاردەىيەكى جىيەتتە، گەل و نەتەرە نىە ئەسەر پۇوى ئەم زەمىنە بەدەستىدە نەتەلىنى، ھەرچەندە ئەم دىاردەىيە ئەھمەت وولاتىك ھەيە بەلام وولاتە پىش كەوتەمەكان دەستە و ئەرتۇ دانەنىشتون ئەبەردەم ئەم دىاردەىيەدا، بەلكى بەردەوام بەتويزىنەۋەى زانستى تاووتۇى و ئەم دىوو ئەو دىويان كىردەمە رىنگە چارەى گونجاويان بۇ دۆزىۋەتەرە، بەلام ئە وولاتە دواكەوتەمەكان تاۋەمە نىستا گىرنگى ئەواويان پى ئەداۋەمە ۋەك دىۋەزەمەيەك دەستى تاۋەتە قورقۇراگەى پىرۇسىمى پەرۋەردەمە فېرگەردن، ئەم دىاردەىيە زۆر ترستاكە و زىان بەزۇر لايەنى ژيان و شارسىنەت دەگەيەنى، ئەلايەنى كۈمەلايەتتەۋە، ئەو كەسانەى واز ئە قوتا بىخانىە دەھىنن و قۇناغەكانى خويندەن تەواۋ ناكەن، دادەھىرەن بە ئەخويندەۋارو ناتوان بەناسانى خۇيان ئەتەك دىاردەمەكانى ئەمەۋى پىش كەوتەن و شارسىنەتتە بىسازىنن

ئەلايەكى تىرىشەۋە ئەجىاتى ئەۋەى بىن بەكەسىكى پۇشتىپىرو پووناكېر كاتىك خويندەن تەۋە دەكەن، ئەۋا دەپن بە بارو شەخۇر بەسەر كۈمە ئەۋەمە پەنجى پۇشتىپىران و زانست خوازان دەخۇن، ئەلايەنى ئابۋورىشەۋە كەلىنىكى گەۋرە دەكەنە جەستەى ئابۋورى وولاتەۋە، چۈنكە ئەۋ كەسانەى ئەيەكىك ئە قۇناغەكانى خويندەننە واز ئە قوتا بىخانىە دەھىنن و خويندەن تەواۋ ناكەن ئەۋا چى مەسرىف و خەرجى و پارەى تىيادا سەرفا كراۋە بەھىرە دەرۋات و ھىچ بەرھەمىكى نابىت و ئەلايەكى تىرىشەۋە ئەۋ سالانەى خويندەننە ۋەك كەسىكى بىكارو بى بەرھەم ئەدەست چۈۋە، ئەگەر بەھۋى خويندەننەۋە نەبۋايە ئەۋ كاتە ئەبۋارىكى تىرى بەرھەم ھىنەردە بەگەر دەخرا، ھەرۋەھا ئەگەر ئەۋ سالانەى وازى ئەخويندەن ھىناۋە يان دەرنەچۈۋە بۇى حساب بىكرىت ئەۋ كاتە زىانەكانى ئەلايەنى ئابۋورىشەۋە گەلىك زىاتەر دەبىت.

لەلەيەنى دەروونىشەۋە ديار دەي راکردن لەخويندن زىانى تايىيەتى خۇي ھەيەو
ھىمايەكە بۇ بوونى كەلپن و ئەندىشەو گىروگرفتى دەروونى لەلەي ئەو تاكانە، بى گومان
راکردن و تەۋاو نەکردنى خويندن خۇي لەخويىدا كەلپىنىكى دەروونى دروست دەكات و ئەو
كەسانە ھەست بەكەمى و دلەپاۋكى و بىزىرى دەكەن و پەنگدانەۋەي خراپى دەبىت لەسەر
پەشت و كەسايەتيان.

گومانى تىدا ئىيە، دەبىت كۆمەلىك ھۆكار ھەبن و كار لە يەكتىرى بكن تەۋەكوو
دياردەي راکردن لەخويندن سەرھەلېدات، ئەوانەش ئەمانەي لاي خوارمەن:-

ژىنگەي خىزان:-

ھۆكارىكى زۆر گرنگە بۇ قوتابى بۇنەۋەي ۋاز لەخويندن بھىنى يان بەردەۋام بىت،
كاتىك ژىنگەي خىزان پېر بىت لەگىروگرفت و ئەندىشەي ئابوورى و كۆمەلەيەتى ۋەك لىك
ترازاندنى خىزان لەئەنجامى بوونى ئاكوۋى و شەپو ئازاۋە لەنيوان دايك و باوك يان
ھەزارى لە رادەبەدەر كە نەتوانرېت پىداۋىستىيەكانى قوتابى دابىن بىكرىت، يان
سەيرکردنى خويندن بەچاۋىكى نزم و سوك لەلەين تاكەكانى خىزانەۋە يان بەزۆر كار بە
خويندكار بىكرىت و پىداۋىستى زۆرۇ گران كە لەتواناي ئەودا نەبىت لىي داۋا بىكرىت ...
ھتە، ئەمانە سەرچەم پائەنرېكى سەرەكىن بۇ ۋازھىنان و راکردنى خويندكارو پىچرانى
لەخويندنگا.

ژىنگەي قوتابخانە:-

زۆرچار قوتابخانە خۇي ھۆكارىكە بۇ راکردنى خويندكار، كاتىك بەشىۋەيەكى
دكتاتورىانە ۋە تۇقۇنەرانە مامەنە لەتەك خويندكارەكاندا بىكات و جىياۋازى تاكايەتى و
پىداۋىست و ھەزو ئارمىزۋەكانىيان پىشت گوى بىخات و پىرۇگرامەكانى خويندن ۋەك و قورس

و دوور له حهزو تواناو ویستی خویندکاران بیت و ماموستا به تواناو لیها توو نه بیت له وانه که یداو سهرکه وتوو نه بیت له جوړی ږنگه و شیوه ی وانه ووتنه و مداو، نه توانیت په یوه نډیه کی سهرکه وتوانه و مرقانه و کومه لایه تی له تهک خویندکاره کاند ا دابنیت و قسه و گوته ی ناخوش و ږمق و بریندار که ر به کار بهینیت و نه توانیت خاله لاوازو به هیزمکانی خویندکاران دیاری بکات و گیر و گرفت و که م و کورپه کانی نیوان خویندکارانی پی چاره سهر نه کریت و نمونه یه کی سهرکه وتوو نه بیت بو لاسایی کردنه و هو پالنه رو حهزو خواسته کانی خویندکارانی پی نه ورووژیندری و ... هتد، بی گومان له م کاته دا قوتا بخانه وک دوزه خی لی دیت له بهر چاوی خویندکارو بهر دموام هه ول دمدات له و جزه ژینگه ی پر له نازارو ناخوشی و گرژی به ږنگاری بیت و له دهستی راده کات و به دوی ژینگه یه کی خوش ترو گونجاو تر دا ده که ږیت.

ژینگه ی کومه لایه تی :-

بینجه له ژینگه ی خیزان و خویندنگا نه بیت نیتر گشت هوکاره کانی تر ناو ده برین به ژینگه ی کومه لایه تی، بو نمونه ، زور جار براده ری خراپ هوکاری کی تر سناکه بو وازهینان له خویندنگا. کاتیک خویندکار تیکه لاوی براده ری خراپ دمکات به قایبه تی له وانه ی که وازیان له خویندن هیناوه، له م کاته دا هه نندیک جار نه و براده رانه هاندهر دهن بو وازهینانی خویندکاری کی تر له خویندن، بونه ووی ژماره و نمونه ی وک له وان زور بیتا، (له لایه کی تریشه و نه وانه ی سهره و اوینک له میشکیاندا نیه و راست و چه پی خویان ناناسنه و، نه مړو له ناو کومه لدا سهره ورو گه ورو خاوم دسه لات و سهرمایه ن و چاره نویسی خویندموارو پوښن بیرانیان به دهسته، نینجا هه ژاری و برسیه تی و گرانی زیان له ولاوه بوه ستیت که به زه حمت بو او دهر هت دمدات مرقه بتوانیت خویندن ته و او بکات) خویندکاری نه مړو که سهری نه م لاو له ولای خوی دمکات و نه م ژینگه کومه لایه تی به ناوژو دژواره دهینیت، زور جار هه رس دهینیت و بوچوون و تیروانینیکی هه له ی لا دروست ده بیت به رامهر خویندن و زانست.

توتايى :-

ھەندىك چار خويندكار خۇي ھۆكارىكە بۇ وازھىنان و تەواونەكردنى خويندن و
 ڤاكردن لەخويندنگا. زۇرجار نزمى ناستى ويستى خويندكار بۇ خويندن و نەبوونى پائەنەر
 لەلاي بۇخويندن و لاوازي و كەم و كورتى ژىرى لەلاي خويندكار لەنە نجامى بوونى ناپىكى
 لەكۆنەندامى دەمارى ناوەندىدا يان دواكەوتنى ژىرى لەنە نجامى ھۆكارى بۆماوہ يان
 ژىنگە كاتىك كۆرپەلە بووہ لەناو مندالدانى دايكدا، ھەرۈھەا كەم و كورتى
 لەھەستەوەرەكانى (الحواس) خويندكاردا .. ھتد ئەمانە گشتيان ھۆكارى خودى و ناوەكەين
 بۇراكردن لەخويند و نەتوانين بۇتەواوكردننى قۇناغەكانى خويندن.

نەم ھۆكارانەى لاي سەرەوہ دادەنرین بەگرتنگرتين پائەنەر بۇ وازھىنان لە خويندن و
 ڤاكردن لەخويندنگا، ئىنجا ئەگەر بەمانەوئىت نەو ھەزارەھا منداڤ و جگەرگۆشانەى ئىستا
 كەوتوونەتە ناو كوچەو شەقام و بازارو كۆلانەكان لە وون بوون و چارەووسى بەش بزرگار
 بگەين و، كەمىك بەزەيممان بە پاشەپۇژى نەم گەل و نەتەوہ ھەزارو بى كەسەدا، بىتەموو
 كەرەستەو نامرازو ھۆكارەكانى بەردەوام بوونى شارستانىت بۇ پاشەپۇژ زامن بگەين و
 بەھىواي نەوہ بىن ئىمەش وەك گەلانى تىرى جىھان گەزە نەرزو بىستە زەمىنىكمان ھەبىت و
 جىگەيەكى ھەرچەندە بچووكىش بىت ھەمان بىت لەمىژووى گەلان و كاروانى
 شارستانىتەدا، نەوا نەركى سەرشانى ھەموو لايەكەو پاسپاردەو پىداويستىيەكى مىژوويىيە
 كە چاوينك بە پرۆسىسى خويندن و زانستىدا بخشيندرىتەوومو زامەكانى ديارى بكرىت و
 ھەولنى تىمار كردن و سايىژكردنى بىدرىت و بىرىك لەو بارودۇخە نالەبارو دژوارەى
 كوردستان بكرىتەوومو ھەنگاوى پراكتىكى بەپەلەى بۇ بەھايىژرىت و چارەسەرى گىروگرفت و
 دەردو نەخۇشىيە كۆمەلايەتى و نابوورىيەكان بكرىت، چونكە سەرچەم نەو ھۆكارانە ديارەى
 ڤاكردن و وازھىنان لەخويندنگاي خوتقانددوہ. چارەسەرگردنى نەم ديارەىيە پەيوەستە بە
 چارەسەرگردنى نەو ھۆكارانەى سەرەوہ كە نامازمىان بۇكرا.

چەند رېئىمايىيەكى پەرورەردىيى بۇ دايكان و باوكان و مامۇستايان

پرۇسەي پەرورەردە و قىرکردن كاريكى زۆر ئاسان ئىيە و كەسانى شارەزا و بە توانا و ئىھاتووى خۇي پىنويستە، ئىنجا كارەكە زەحمەتتەر دەبىتتەر ئەگەر پرۇسەكە پەرورەردى مەدالان و ھەرزەكاران بىت. بە ئامانجى ئەوۋى دايكان و باوكان و مامۇستايان لە پەرورەردە و قىرکردنى مەدالەكانىيادا سەركەوتوو بىن، ئەم پىشنىيازو رېئىمايىيەنى خوارەويان دەخەينە بەردىن دەستيان؛

۱- ئابىت مەدال ئاچار بگريت بەو جۆرە بىرىكەتەوۋە كە ئىمە دەمانەوۋىت جىگەي داخە زۆر لە دايكان و باوكان و مامۇستايان گوى بە ھەزوو ئارەزوو وىستى مەدالەكانىيان ئادەز و پاو بۇ چوۋنى خۇيان بەسەرياندا دەسە پىتن و ئاچارىيان دەكەن كە ئەوان چىيان دەوۋىت دەبىت مەدالەكانىيىيان ھەر ئەوۋە بگەن. واتە جل و بەرگ و جۆرى خويندن و شىۋىي يارىکردن و نان خوارەن و گەشت و گوزار و ھەئسان و دانىشتىيان بۇ دىيارى دەكەن و دەبىت مەدال و ھەرزەكارەكانىيان پەيرەۋى بگەن و لە قەسەيان دەرنەچن، بىنگومان ئەم جۆرە پەرورەردەيە زۆر ھەئەيە و ئاسنامە و كەسايەتى ئەو جۆرە مەدال و ھەرزەكارانە لاواز دەكات و تىۋوشى زۆر گىرەفتى دىروۋنى و كۆمەلەيەتتىيىيان دەكەن. لەبەرئەوۋە زۆر گىرەنگە كە بۋارى رادەربىرەن و گەشت و گۆ بۇ مەدال و ھەرزەكارەكانىيان بىرەخسىنەن و رېزى ھەزوو ئارەزوو پاو بۇچوۋنەكانىيان بگرين و ئەوانەش كە ئە گونجاو و ئادروستى رەت بگريئەوۋە و مەدال و ھەرزەكارەكانىيەش لە ئادروستى و ئامەنتىقى ئەو جۆرە بۇچوۋن و ھەزوو ئارەزوۋانە ئاگادارىكريئەوۋە

۲- پىش ئەوۋى دايكە باوك و مامۇستا ھىچ بىر يارىك پەن، پىنويستە گوى ئە مەدال و قوتابىيەكانىيان بگرين وىزاتىن ھۆۋ پالەنەرى ئەو جۆرە كىردارو ھەئەس و كەوتەيان چى بوۋموچى ئەناو دىياندا ھەيە، دۋاي ئەوۋە ئە ميانەي ئەو گەشت و گۆۋ رادەربىرەنەوۋە دەتوانىت

بریارى راسته‌قینه به باش و به خراپى کاره‌کانیان بدریت وینووستیشه له سەر کاره خراپه‌کانیان سه‌ره‌نشت و سه‌رکونهو له‌سه‌ر کاره باشه‌کانیشیان پاداشت وهانبدرین، به مەرجیک هوی سزادان و پاداشت کردنه‌که‌یان بۆ روون بگریته‌وه.

۳- دیک ویاوک وماموستا نمونه‌ی به‌رزن و مندال و قوتابیان لاساییان ده‌که‌نده‌وه. له‌به‌رنه‌وه نابیت دایک ویاوک و ماموستا هه‌ندیک هه‌لس وکه‌وتی نابەجی له به‌رچاوی مندانه‌کانیان بکه‌ن (هاوار کردنی به‌رده‌وام، جنیوو‌ناوو ناتۆره، هه‌لچوونی زیاد له پینوست، درۆ، ناپاکی، هه‌مارو ناکاری نابەجی... تاد بۆ نه‌وه‌ی له به‌رچاوی مندال و قوتابیه‌کانیان سووک و بی به‌ها نه‌بن و نه‌بن به نمونه‌وه پینشه‌وای خراپ بۆ لاسی‌کردنه‌وه‌یان، چونکه مندال چی ببینی لاسایی نه‌وه ده‌کاته‌وه نه‌ک چی ببیستی، که به داخه‌وه زۆر جار دایک ویاوک وماموستا به هسه و گه‌ت نامۆزگاری مندانه‌کابیان ده‌که‌ن به‌لام به کرده‌وه خویان جیبه‌جیی ناکه‌ن و بگره زۆر جاریش پینچه‌وانه‌که‌ی ده‌که‌ن بۆ نمونه له به‌رچاوی منداله‌که‌ی جگه‌ره ده‌کیشی و سووکایه‌تی به خیزانه‌که‌ی ده‌کات، که‌چی به منداله‌که‌ی ده‌لی کورم جگه‌ره‌کیشان خراپه‌وه به‌زه‌یت به خوشک و براکافتا بینه‌وه.

۴- پینوسته هه‌ر له مندالیه‌وه، له دوا‌ی ته‌مه‌نی سی سالان مندال له‌سه‌ر هه‌ندیک کاروچالاکی ناوما‌ل رابه‌ینریت، بۆنه‌وه‌ی له‌لایه‌ک هه‌ست به بوونی خوی بکات و له‌لایه‌کی تریشه‌وه نه‌وه هه‌سته‌ی لا دروست ببیت که به‌شیکه له‌وه خیزانه‌وه بوونی خوی هه‌یه کارو چالاکیه‌کانیش بریتین له (قاپ وهاچاغ شووشتن، ریکخستنی ناوما‌ل، گه‌سک لێدان، هه‌لخستنی جل و به‌رگ، پاک‌کردنه‌وه‌ی میزو کورسی، ریکخستنی باخ و گۆل و بێستان.. تاد).

۵- نابیت له‌به‌رچاوی مندال ده‌نگه ده‌نگ و شه‌ریک‌ریت و چاره‌سه‌ری گرفته‌کان بگرین، له‌به‌رنه‌وه‌ی نه‌وه ده‌نگه ده‌نگ و شه‌ر و ناخوشیانه‌ باری دموونی مندال نا‌ئۆز ده‌که‌ن و هه‌ست کردن به ئاسایش و دنیایی له دل و دموونیدا ده‌رموینه‌وه سه‌رمای نه‌وه‌ش تووشی

توس و دله پراوکی بیهردهوامی دهکهن ئینجا بو نهوهی منداله کاتمان تووشی نهو باره
دهروونییه نالۆزه نهبن، نهوا پینویسته دایک و باوک دوور له منداڵ و له ژوور و جینگای
تاییه تی خویان چارهسهری گهروگرفت و ناکۆکیه کانی خویان بکهن

٦- تا دهکرت دهبیئت دایک و باوک و ماموستا له نیدانی جهستهیی دوور بکهونهوه و
له جیاتی نهوه پهنا بو سزادانی واتایی (معنوی) وهک گلهیی لیکردن، تۆرهبوون، ههڕهشه
لیکردن، نارهزایی، وهگرتن و کهم کردنهوهی پاداشت و (امتیازات) بهرن

٧- پینویسته منداڵ ههه له مندالییهوه تیکه لاوی هاوهل و مندالانی تر بییئت و نابییئت
به بیانووی نهوهی فیزی جینیوووقسه و رهوشتی ناشیرین دهبیئت رینگهی تیکه لاو بوونی به
مندالانی تری لی بگیری، چونکه نهگهر پینج سالی یهکه میش رینگهی پینه درا، نهوا خو له
تهمهنی شەش سالی ههروه بییئت بهیته قوتابخانه و تیکه لاوی مندالان بییئت، نهو
مندالانهی که له قوتاغی سههه تایی تیکه لاویان دهبیئت ههه نهو مندالانهی که له پینج
سالی یهکهم رینگهی پینه دراوه یاریان لهگهڵ بکات، ئینجا گههته که نا لیرووه سهه
ههلهدهات و نهو منداله روویه رووی ژور گههت دهبیتهوه له بهرنهوهی له پینج سالی یهکهم
تیکه لاوی مندالانی وهک خوی نهبووه و شارمزی ههت و هیل و رهوش و ههس و کهوتی
پۆزانهی نهو جوهر مندالانه نهبووه

ئینجا کاتیک له دواي تهمهنی پینج سالییهوه دهچینه ناویان خوی به نامۆ دهزاننیت و
ژور شتی مندالانهی شاراوه ههیه نایزاننیت و پیاواندا تینه پهریوه و له پینج سالی یهکهم
فیزیان نهبووه، له بهرنهوه ژور جار مندالانی تر قیلی لیده کهن و نازاری دههه و مافه کانی
پیشیل دهکهن به لام نهه دهسته وهستان ناتواننیت یاریزگاری له خوی بکات و دوور نیه
تووشی گوشه گیری و دله پراوکیش بییئت.

۸- ئابىت مىندال بە ھىچ شىۋەيەك بىخىتە ناۋ كىشە و گىرقتە كانى خىزان و بىكرىت بە شاھىد و لايەنىك، ئەبەرنەۋە مىندال تۈنلەي لىك دانەۋە ھەلسەنگاندنى كىشە و گىرقتە كانى ناۋ خىزانى نىيە و كاتىك دەكرىت بە شاھىد ئەۋا دوور نىيە بىكەۋىتە ھەنەۋە و دۈجار بىت بە لايەنىك و ئە ئە نىجامىيەۋە توۋشى ھەپشە و دىتەنگى و شەرمەزىرى و پەشمانى بىت.

۹- دەبىت ئەۋ نەۋە ھەسەر ھاتانە بۇ مىندال باس دەكرىت لە جىھانى ۋاقىيەۋە نىك بىت و مىندال بۇرۇنە روۋىيەرويان بىتەۋە، ئەك باس كەسانى خەيالى و ناۋاقىيە بۇ مىندال بىكرىت بۇ نەۋە ھەندىك چىرۈك و بەسەرھات بۇ مىندال باس دەكرىت، كە كەسايەتى و پالەۋانە كانى زۇر زۇر راستگۇ و دەست پاك و بە بەزەيى و دىل گەۋرە و پىۋا چاڭز، كە ئەۋ جۇرە پالەۋان و نەۋە ھەنەۋە بە ھىچ شىۋەيەك لە ناۋ مۇقدا نىن و مەگەر فرىشتە بن، ئا لىرەدا مىندال توۋشى زۇر ھىدەۋ زەبرى دەروۋنى و دوۋفاقى دەبىت و دوور نىە ئە ئە نىجامىيەۋە توۋشى خەم و خەفەت و ھەست كىردن بەكەمى بىت ئەبەرنەۋە زۇر ھەۋل دەدات لاسايى ئەۋ جۇرە پالەۋان و كەسايەتە نەۋە بىيەنە بىكەتەۋە، بەلام بە ھىچ شىۋەيەك ناتۋانىت و جار لە دۈاى جارىش توۋشى سەرنەكەۋىتە و ھەست بە كەمى دەكات و ۋا دەزانىت كە ئەۋ كەسىكى بىدەسەلاتە، نازانىت ئەۋ نەۋە ھەنەۋە كەسايەتەنە بۇ باسكراۋە ئە ۋاقىيدا نىن و جۇرىكن ئە خەيال و شتى دروست كراۋ.

چەند ساتنیک بۆ مندالە کەت تەرخان بکە

مندال پینوێستیهکی زۆری بەدایک و باوک هەیە، ئەبەرئەوه زۆر پینوێستە کە باوک و دایک پۆژانە چەند ساتنیک بۆ قسە ئەگەڵ کردن و لاواندنەوه و پەرودەوه و فێرکردنی مندالەکانیان تەرخان بکەن، راستە باوک و دایک سەریان قالە و زۆربەی کات خەریکی پەیدا کردنی لوقمە نانێکی جەلەلن بۆ مندالەکانیان، بەلام ئەمە ئەوه ناگەیهێنی کە نێت دەبێت مندالەکان پشت گۆی بخەین، چونکە پشت گۆی خستنی مندال و تەرخان ئەکردنی چەند ساتنیک بۆ پەرودەوه کردنیان زیانی گەوره بەکەسایەتی و باری دەروونی مندال دەگەیهێنێت

خۆشەویستی و لاواندنەوهی دایک و باوک بۆ مندالەکانیان هیچی ئەناوو هەواو خۆراک کەمتر نییە، ئێنجا ئەگەر باوک و دایک بەردەوام سەرقاڵی کارکردن و هات و چوون بن و پۆژانە کاتیکی دیاریکراو بۆ پێنمایی و پەرودەمکردنی مندالەکانیان تەرخان ئەکەن، بێگومان ئەو مندالانە بۆ ماوهێک ئەسۆزو خۆشەویستی دایک و باوک بێیەش دەبن، ئێنجا ئەگەر ماوهی دوورکەوتنەوهی دایک و باوک و سەرقاڵبوونیان ئەسنووری ناسایی خۆی دەرخوو، ئەو کاتە زیان بەگەشەکردنی دەروونی مندالەکانیان دەگات (Feldman, 2000, P:367).

ئەلایەکی ترەوه نامادەبوونی باوک و دایک و تەرخان کردنی چەند ساتنیک بۆ مندالەکانیان سوودیکی زۆر بەلایەنی عەقڵی و کۆمەلایەتی و ئەخلاقی مندالەکانیان دەگەیهێنێت، پینوێستە ئەوه شەمان ئەبیرنەچیت کە تەنها نامادەبوونی دایک و باوک ئەنیو ماندا بەس نییە بەئێک زۆر پینوێستە کە ئەو نامادەبوون و کاتانە بۆ وروژاندنی مندال و قسە ئەگەڵ کردن و وەلام دانەوهی پرسیارەکانی بێت چونکە مندال سوود ئەو جۆرە باوک و دایکانە وەرناگرن کە کاتی مائەوهیان تەنها بۆ کارکردن و خۆپێندنەوه و جێبەجێکردنی چالاکیەکانی خۆیان تەرخان دەکەن، ئەبەرئەوه ئەگەر دایک و باوک بیانەوێت سوود

قازانچ بە مىندالەكانيان بگەيەنن ئەوا زۇر پىئويستە كە ئامادەبوونيان زۇر كارىگەر بىت و ماۋەيەكى دىيارى كراۋ بۇ مىندالەكانيان تەرخان بگەن.

باوك و دايك دەتۈنن ئەو كاتەي كە بۇ مىندالەكانيان تەرخان دەكەن، بۇ بە ئاكام گەيانلىنى ئەم چالاكىتەي خوارەۋە سوۋدى لى ۋەرىگرن :-

۱- كاتىك دايك و باوك سەيرى تەلەفزيۇن دەكەن يان گونىيىستى رادوى دەبن يان كىتب و گۇقارو رۇژنامە دەخويننەۋە، پىئويستە ھەندىك ئەو شتانەي كە دەيانبىنن و گونىيىستى دەبن و دەيانخويننەۋە، بۇ مىندالەكانىن بوۋنى بگەنەۋەۋە ۋەلامى پىرسارەكانىشيان زۇر بەراشكاۋانەۋە زانستيانە بدەنەۋە، كە ئەمەش دەيىتە ھۇي دەۋەمەند كىردنى زمانى مىندان و زىادكىردنى زانىيارىەكانى دەربارەي دىاردەكانى ژيان و فراۋانكىردنى ئاسۋى بىرگىردنەۋەيان.

۲- مىندان پىئويستىيەكى زۇرى بە ئەمن و ئاسايش و دىئىيىي و بىروا بەخۇبۈون ھەيە، گومانىشى تىدانىيە يەكەم كەسى خۇشەۋىست و دىسۇز كە بتوانىت ئەو پىداۋىستىيە دەروونىيە بۇ مىندان دابىن بىكات دايك و باوكە، ئىنجا ئەگەر باوك و دايك كاتىكى دىيارى كراۋ بۇ مىندالەكانيان تەرخان ئەكەن و ھەر خەرىكى كاروبارى دەرمەۋى خىزان بىن، ئەوا بىگومان مىندالەكانيان ئەو پىداۋىستىيە دەروونىيە بىبەش دەبن و بەردەۋام بوۋنى ئەو حالەتەش دەيىتە ھۇي ئەۋەي كە كەلپن و دەلاقەۋ درز بگەۋىتە بارى دەروۋنى و كەسايەتى مىدالانى ئەو جۇرە دايك و باوكانە

۳- باوك و دايكى بەرپىز ھەۋلىدە ئەو كاتەي كە بۇ مىندالەكانت تەرخان دەكەيت، لەرلىگەيەۋە مىندالەكانت بەكەرمەستەۋە كەل و پەلەكانى ئاۋمال و كۇلان و ژىنگەكەت ئاشنا بگە، واتە ئاۋى شتەكان و ئەرك و قەرمان و رەنگ و جۇرەكانىيانى فېر بگە، بۇ نەۋنە مىدالىكى (۴)، (۵) سالانت لەمالەۋە ھەيە، ھەۋلىدە فېرى ئەرك و سوۋدو قازانچەكانى

(سەلاجە، تەلەفۇن، فېنك كەرەو، پىكۇردەر، كارەيا، گلۇپ، پەنجەرە، دەرگ، تەلەفۇن، قاپ و قاچاغ، دەرزی و دروومان، پىنخەف، راخەر، ... قادىكە، كە نەووش سودىكى زۇرى بۇ منداڭ دەبىت، بەتايىبەتېش كاتىك كە دەچىتە قوتابخانى، سەرەراي نەووش باس كەردى گەنگى نەو شتەنە زۇر پىرسىارو تىيىنى لەلەي منداڭ دروست دەكات، كە دووبارە تۇش وەلامى دەدەيتەو، گەت و گۆو مەشت و مېرىكى زۇر دروست دەكات، كە سەرەجەم نەو چالاكەنەش دەبىتە ھۇى ھراوانكەردى ناسۇى بىر كەردەو ھى منداڭ و گەشەكەردى ھەقلى.

۴- زۇر پىنويستە جار ناجارىك دايك و باوك منداڭە كەنيان لەگەن خۇيان بۇ دەرەو ھى خىزان بەرن چۈنكە كاتىك باوك لەگەن خۇى منداڭەكەى بۇ (باخچە، كىتەبخانە، مۇزەخانە، باخچەى ئازەلان، دوكان و بازار، قوتابخانە، باخچەى گەشتى، كارگەو ھەرمانگە .. قاد) دەبات، بىگومان منداڭ شارەزاي نەو جىگەو شۇنەنە دەبىت و بەكارمەندو خەنك و كەرەستەو نامىرو كەل و پەلەكەنى نەو جىگەيانە ناشنا دەبىت و سەرەراي نەووش زۇر پىرسىارى دەرەريان لەلا دروست دەبىت و باوكىشى ھەندىك زانىارى دەداتى، كە بەم سەردان و گەرانەش زانىارىيەكى زۇرى دەست دەكەوئىت و لەداھاتوو سودى ئى و مەدەگىت، بەمەش شارەزاي ژىنگەو ھەندىك لەدىاردەو دامەزراو كۆمەلەيتەكەنى دەبىت

۵- باوك دەتوانىت زۇر چەمكى زانىستى (بارستايى، كىش، كات، گەورە، بچووك، نىو، سەرەو، خوارەو، لاتەنىشت، پاست، چەپ، بازە، چوارگوشە، ... قاد) قىرى منداڭەكەنى (پىش چوونە قوتابخانەيان) بكات، بىگومان نەمەش سودى زۇرى بۇ نەو منداڭە دەبىت كاتىك كە دەچە قوتابخانە، بۇنەوونە باوك دەتوانىت كەرەستەو كەل و پەلەكەنى نامال بۇ نەو مەبەستە بەكاربەينى، بۇ منداڭەكەى پوون بكاتەو كە نەم سەلاجەيە گەورەترە لە تەلەفۇنەكە، نەم كورسەيە شىنە بچووكترە نەو كورسەيە سوورە، نەم كەوچكە درىژترە نەو چەقۇيە، نەم كىتەبە نەستوورتەرە نەو گۆشارە، نەم پەتە بارىك

تەرە لەو جەبلە يان گورىسە، يان دېھنگى ئەو قاپە شىنە بەلام دېھنگى ئەمەيان سىپە، ئەم
سۈدەت بۇ دەكەم بە دوو لەتەو، دەتۇش ئەو نانەم بۇ بىكە بە دوو لەتى وەك يەكەو، يان
يىنى بلى ئەو قاپە گەورەم بۇ بەينە يان ئەو پەرداخە بىچووكە لەوى دانى يان يان تاد.

كەواتە تەرخان كەردنى كاتى باوك و دايك بۇ منداڭ قازا نىجى زۇر بە منداڭ دەگەينەنى
و زۇر پىنويستە كە ھەموو باوك و دايكىك چەند كاتىكى ديارى كراو لەھەقتەدا بۇ
مىدالەكانيان تەرخان بىكەن و ھەوليش بىدەن ئەو كاتانە بەباشترىن شىوۋە بقۇزىنەموو بۇ
پەرومەدەمۇ فىرگەردنى مىدالەكانيان بەكارى بەينىن.

ئەو ھاوۋە بلىن، كە ھەر لە مىدالى، مىداڭ پىنويستى بە دايك و باوكى نىيە بەكۆلە
ھەموو قۇناغەكانى تىرى ژانیش ھەر پىنويستى پىيان ھەيە، بۇ ئەمۇنە لەقۇناغى
ھەرزەكارىش، ھەرزەكار زۇر پىنويستى بە دايك و باوك ھەيەو دەيەوئىت زانىارى پىنويستى
دەرباردى گىرۈگەرتەكانى قۇناغى ھەرزەكارى دەست بىكەوئىت و لەگەنلىاندا بىكەوئىتە گەت و
گۆر باسى دل و دەروون و ويستى خۇى بىكات. بەلام بەدەخەوۋە زۇر لەدايك و باوكانى نىيە
ھىچ گىرگىيەكى ئەوتۇ بە مىدالەكانيان نادەن و وەك پىنويست كاتى ديارى كراو بۇ مىداڭ و
ھەرزەكارەكانيان تەرخان تەكەن و زۇر بەي كات سەرقانى ئىش و كارى دەرمەوى خىزان و
كاتىكىش بۇ مان دەگەرتەوۋە ھىلاك و ماندوون و تۈان و بوارى ئەوەيان نىيە كە كاتىكى
ديارىكراو بۇ مىداڭ و ھەرزەكارەكانيان تەرخان بىكەن، بەمەش زىيانىكى گەورە
بەگەشەكەردنى دەروونى و ەھلى مىداڭ دەگات.

سەرچەم زاناو پۇشنىرىن جەخت لەسەر قۇتۇلغى مىندالى بەگىشتى و پىنج سالى يەكەم بەتايىدەتى دەكەن و بەقۇتۇلغىكى ناسك و گىرنگى ئە قەلەم دەدەن، ئەبەرنەمەي زۇرىدى خاسىيەت و پىروداۋە گىرنگەكان تىيادا سەرھەلەدەن، يەكەم دامەزراۋى كۆمەلەيتىش كە پۇلى گىرنگ و ترىسكى ئە ژيانى مىندالدا ھەيە، خىزانە، خىزان يەكەم قۇتۇلغىخەيە كە مىندال ھىرى ۋانەكانى ژيان دەكات، دايك و باۋكىش يەكەم مامۇستاي ئەو قۇتۇلغىخەيەن، نىنجا نەگەر دايك و باۋك بەپۇلى سەرەكى خۇيان ھەلەستان و ئەپەرەردەكەنى مىندالەكانياندا كەمتەرخەم بون، ئەوا مەترسى زۇر پىرودەپىرۋى ئەو جۆرە مىندالە دەپنەمە بەزىيانى خىزان و كۆمەل تەۋاۋ دەپىتە. ئەۋەي نىمە لىرەدا مەبەستمانە كەمتەرخەمى و ئەزانى ھەندىك باۋكە، كە دەپنە ھۆي لادان و سەرەپىي مىندالەكانيان، بەداخەۋە ژمارەيەكى زۇر باۋكى ئەزان و كەمتەرخەم ھەن كە بەھىچ شىۋەيەك سىقاتەكانى باۋكايەتيان قىدا نىمە ھىچ شىۋىكىش دەرپارەي پەرەردەمە ماھەكانى مىندال نازانن و بەپۇلى پىۋىستى خۇيان ھەلەستان، كەئەمەش دەپىتە ھۆي ئەۋەي ژمارەيەك لەمىندالەكانيان تۈۋشى تاۋان و لاسارى بن.

ئالپرەدا پرسیاریک قووت دەبیتهوه، ئەویش ئەوهیه، دەبیته کامیان سزا بەدیت، ئەو باوکه ئەزان و کەمتەرخەمه بەرپرسیارە یان منداڵەکانی؟ گومانی تێدا نیە وەلامی زۆربەى مافپەرۆرو یاساناسی لای خۆمان ئەوهیه کە منداڵەکە تاوانبارە، لەبەرئەوهی ئەو دزی یان تاوانەکەى بەئاکام گەیاندوو. ئەراستیدا ئەو مافپەرۆرو یاساناسەش مافی خۆیانە کە ئەو وەلامە بەدەنەوه چونکە ئەوان بەپێى ئەو یاسایەى لای خۆمان کێشەکان تاووتوی دەکەن و بڕیاری خۆیان دەدەن، چونکە بەپێى یاسای میردمنداڵان، ئەو میردمنداڵە تاوانبار دەکریته کە تاوانەکەى بەئاکام گەیاندوو، بەلام ئەگەر بەشیوەیهکی زانستیانه لەو کێشانه بکۆڵینهومو زانیاری تەواو دەربارەى ژيان و گوزەران و میژوووی ئەو میردمنداڵە تاوانبارانە کۆ بکریتهوه، ئەو کاتە دەردەکەویت کە ئەو میردمنداڵانە هۆجی هوربانی

بەردەستى ھەندىك باوك و دايكى نەزان و كەمتەرخەم و ئەوان بەرپرسىيان ئەلادان و سەرپۇيى مىندالەكانيان، كەواتە (حق) وايە ئەو دايك و باوكە نەزان و كەمتەرخەمانە بەلكىشى دادگا بگرىن و ئەوان پەوانەي بەندىخانە بگرىن، ئەك مىندالىكى (۱۰)، (۱۲) دە دوانزە سالان.

بەلام بەداخەدە ياساكانى لاي خۇمان لەزۇر لايەنەو كەم و كورتى تىدايدەو ھەندىكان ئەگەن گىيانى سەردەم و گۇرانكارىيەكانىدا ناگونجىن، كەواتە حكومەتى ھەرىمى كوردستان، لەرىگەي وەزارەتى دادمەو چاويك بەو حالەتەدا بەخشىن كە مىندان و مىرەمندان بوونەتە قوربانى نەزانى و كەمتەرخەمى ھەندىك ئەدايكەن و باوكەن، چونكە حكومەت ئە ھەموو وولاتانى جىھاندا باوكى دووھەمەو ئەگەر باوكى يەكەم نەيتوانى مىندالەكانى پەروەردە بكات، ئەوا ماقى باوكى دووھەمە كە سەرپەرشتى ئەو جۇرە مىندالانە بكات و بەرگرى ئە مافەكانيان بكات تەنەت مادەكانى (۲۰) و (۲۱)، لەرىكەتنامەي مافەكانى مىندان جەخت لەسەر ئەو دەكات

واتە كاتىك باوك ژنەكەي تەلاق دەدات و بۇ بەرژمەندى تايىدەتى خۇي ژنىكى تر دەھىنيتەروم مىندالەكانى بەرەلا دەكات، يان خۇي بەرپرسىيارىيەتى بەخىوكردى مىندالەكانى دەداتە دەست دام و دەزگاو كەسانى ترو مىندالەكانى بەرەلاي سەرجادەو كۆلەكان دەكات يان بەردەوام لىدان و توندوتىژى لەتەك مىندالەكانىدا بەكاردەھىنى ئەوا ماقى حكومەتە كە بەيىنى ياسا پارىزگارى ئەو جۇرە مىندالانە بكات و سزاي ئەو كەسانەش بدات (ئەگەر باوكىش بىت) كە بوونەتە ھۆي لادان و سەركىشى، ئەگىن ھەندىك دايك و باوكى نەزان و كەمتەرخەم سالانە دەيەھا بگرە سەدەھا مىندالى شەپانگىزو درۇزن و تاوانبارو نەخۇش بۇ كۆمەل بەرھەم دەھىن و بەوھش زىيانى گەورە بەجەستەي كۆمەل و دام و دەزگاكانى دەكات ئەو ماوہ بلىم خۆزگە ئەسەدەي بىست و يەك مىندالانى كوردىش وەك مىندالانى زۆربەي گەلانى دونيا مافەكانى دەپارىزرا، خۆزگە.

ههست کردن به جوانی و چوئیه تی گه شه بیکردنی له قوناغی مندالی

ههست کردن به جوانی به شینگی گرتگی که سایه تی مرقه و پینداویستیه کی دهر و نیش و نه بوونی که م و کورتی و ده لاقه ده خاته که سایه تی مرقه و، له به رنه و گرتگیه ی (ههست کردن به جوانی) زور پینویسته هه ر له مندا لیه و له ناو خیزان و قوتا بخانه ژینگه و بارودوخ گونجاو بو گه شه کردنی بخوئینین. ههست کردن به جوانی وک پینداویستیه که و ریشه ی له قولایی میژ و و دایه و هه ر له کونه و مرقه ههستی به گرتگی نه م پینداویستیه کرد و وینه و نیگاری ناو نه شکه و ته کان و هه لکولینی دار و به رد و دروست کردنی گوز و دیز و که رهسته کانی ناو مان و پینداویستیه کانی رۆژانه گه واهی نه و راستیه دهن که مرقه له دیز زه مانه و گرتگی به و پینداویستیه داو و هه و لی تیر کردنی داو.

خودای گه و ره جوانه و جوانیشی خوش ده ویت، کونه ندای دهماری ناو هندی مرقیش (میشک) جهز به بینینی شتی جوان و بیستنی دهنگی خوش و پیک و پیک و بونی خوش و تام کردن شتی نایاب دهکات. به بینینی و بیستنی شتی ناپیک و ناخوش بیزار ده بیتا نه مدهش مانای نه و هیه که پینداویستی (ههست کردن و تام و چیژ و هرگرتن له جوانی) بنه مای دهر وونی و فسیولوزی خوی هیه و ده توانین له پیکه ی په ر و مرمده و قیر کردنه و گه شه ی پینکه یین.

دایک و باوک و ماموستا و کهسانی چواردهوری مندا ل، ده توانن له پیکه ی نه م خالانه ی خوارمه و گه شه به پینداویستی (ههست کردن به جوانی) له لای مندا له کانیان بکه ن و توی خوشه ویستی و ههست کردن به جوانی له ناخ و دل و دهر وونیاندا بچینن:-

۱- زور پینویسته هه ر له مندا لیه و مندا ل له سه ر پیک خستنی ناو مان و جوان دانانی که ل و په له کانی خوی و به ریز دانانی شته کانی ناو مان و چواردهوری رابه یندریت، بوئه و هی له پیکه ی نه و چالاکیانه و توی (ههست کردن به جوانی له ناخیدا بچه سپیندریت).

۲- دەپىت ھەر ئە مەدالىيەۋە مەدال لەسەر پاك و خاۋىنى و خوششتن و پرچ دەھىنان و
پىك خستى و گونجاندىنى جل و بەرگەكانى و خوشکردنى بۇنى خۇي ھانبدىرىت و
بەردەوامىش لەسەر ئەو چالاكيانە پاداشت بىكرىت و ھانبدىرىت

۳- زۇر گىرگە مەدال و ھەرزەكار لەسەر كارى دەستكردو سەردانى مۇزەخانە و پىشانگا
ھونەرىيەكان و بىنىنى شانۇگەرى و گونگرتن لەمۇسقىقاۋ دەنگى پالندە دەنگ خوشەكان
ھانبدىرىت، چونكە ئەو چالاكيانە دەبنە ھۇي گەشە پىكردنى توانى تام و چىژ وەرگرتن
لەشتە جوانەكان.

۴- پىنويستە دايك و باوك و مامۇستاۋ كەسانى چواردەورى مەدال بەردەوام گىرنگى
بەكارو چالاكى سەرنج ڤاكىش و ڤازندەۋەي ناومان و پىكخستنى قوتا بخانە و گەرەك و
فەرمانگەكان بىدن بۇنەۋەي بىن بە نموۋنەي جوان و سەرنج ڤاكىش بۇ مەدال و
ھەرزەكارەكانىيان و ئەمانىش لاسايىيان بىكەنەۋەو ۋەك گەۋرەكان گىرنگى بەجۋانى و
ڤازندەۋەو پىك خستنى شتەكان بىدن

۵- ناپىت ناومان و قوتا بخانە و گەرەك و دام و دەزگاكانى تر پىس و ئاپىك بىن
بەلكو دەپىت گىرنگىيان پى بىدرىن و بەپاك و خاۋىنى و پىك و پىكى ڤابگىرىن. بۇنەۋەي
مەدال و ھەرزەكار تام و چىژو خوشى لەبىنىنىيان ۋەرپىگىر و لاسايىيان بىكەنەۋەو

۶- زۇر گىرگە مەدال لەسەر كۆكردنەۋەي پەپوۋلەۋ گول و وىنەۋ شتى جوان و پەنگاۋ
پەنگ ڤابىتىدىرىت و ئەلبومىيان بۇ دروست بىكات.

چە پەلی و ناریکی وەک خوویەکی خراپ

مندالان هەر لە مندالیەوه بەشیوەیەکی گشتی بێ سەرو بەرەن و پیس و چە پەل و ناریکن لە کارەکانیاندا، لە بەرئەوهی پاک و خاوینی و رێک و پێکی رەوشت خوویەکی وەرگیراوە مەژۆ ئەناو خیزان و کۆمەڵە کەیدا فیزی دەبیت و بۆماوەو خۆرسک نییە، لە بەرئەوه هەموو مندالانی جیهان لە سەرەتای ژیا نیانەوه هیچ جۆرە رەفتارو خوویەکی رێک و پێک و دروستیان وەک ئێمە ی گەوره دەمانەوێت نییەو زۆر دەگمەنە رەچاوی ئەو پیوێرو سیستمە بکەن کە ئێمە ی گەوره دامان ناوەو دەمانەوێت هەموو لایەک پابەندی بێ لە بەرئەوه دەبینین زۆریە مندالەکانمان بەشیوەیەکی گشتی گرنگی بەجل و بەرگ و پاک و خاوینی و رێک خستنی کەل و پەلەکانی ناومان نادەن و بە پێچەوانەوه پیس و پۆخلن و زۆر ناریک و بێ سەرو بەرەن و هەموو کەل و پەلەکانیان ئەناو ماندا بلاو دەکەنەوه.

هۆکارەکان :-

بێگومان هیچ هەئس و کەوت و رەفتاریکی خراپ و نابەجێ بەبێ پائەندرو هۆکار نییە، بەئکو لەدوای هەموو رەفتارو خوویەکی نابەجێو ژمارەیهک فاکتەرەو هۆکاری دەروونی و کۆمەلایەتی هەن لە گرنگترین ئەو هۆکارانەش کە دەبنە هۆی گەشه پیکردن و پتەوکردنی چە پەلی و ناریکی و بێ سەرو بەرەیی مندال ئەمانە ی لای خوارمەن :-

تۆریی و خەزکردن بەسەرپەخۆیی :-

زۆرجار چە پەلی و ناریکی لە ئەنجامی توورەبوون و ناپەزایی و یاخی بوونی مندال و هەرزەکارەوهی، واتە کاتیەک دایک و باوک و مامۆستاو کەسانی چواردەوری مندال و هەرزەکار بەزۆری دەست دەخەنە ناو کاروباری مندال و هەرزەکارەکانیان و بواری

سەر بە خۆیان بۆ ناره‌خستێن و بەزۆری جەخت دەکەنە سەر پاک و خاوینی و ڕێک و پێکی،
 نالەم کاتێکدا ژمارەیه‌ک له منداڵ و هەرزەکارەکانیان توورم دەبن و ئەو داواکاری و دەست
 خستنه‌ ناو کاروبارانیان ڕەت دەکەنەوه‌و بە پێچه‌وانە‌ی جەزوو نازم‌زوی گەورەکانیان
 ڕەفتار دەکەن، ئەویش وه‌ک خۆدەر‌خستن و سەلماندنی خودی خۆیان، ئەمەش دەمان
 گەیەنیتە ئەو بر‌وایه‌ی کە دەیانەوێت سەر بە خۆی خۆیان هەبێت و نایانەوێت بێتە
 باشکۆی کەسانی تر، پێویستە ئێمە‌ی گەورەش ڕیزی ئەو ویستەیان بگیرین و ئەسەر
 سەر بە خۆی و بر‌وا بە خۆبوونیان هانیان بدەین و هەمووکات بەبێ هۆو پاساو دەست
 نە‌خەینە ناو کاروباریانەوه‌، چونکە سە پاندنی ڕاوی‌چوون دەبێتە هۆی ئەوه‌ی کە منداڵان و
 هەرزەکاران بە‌دوای تۆتە‌سەندنه‌وه‌و یاخی بووندا بگەڕێن، یەکی‌کیش ئەو شین‌وازانە پەنا
 بردنە بۆ شکاندنی پێ‌وه‌رەکان و پابە‌ند‌بوون بە‌داواکاری و ڕێسای گەورەکان و ڕەت
 کردنه‌وه‌ی پاک و خاوینی و ڕێک و پێکی، بە‌مە‌به‌ستی توورە‌کردن و بیزار‌کردنی گەورەکان.

ڕەت‌کردنه‌وه‌ی هەست‌کردن بە‌ئێ‌ر‌س‌راویه‌تی:-

هەندێک جار منداڵ ئە‌وه‌ نجامی نازداری و پشت‌گۆی خستنه‌وه‌ بە‌زۆری پشت بە‌دایک
 و باوک و کەسانی نزیکیان دە‌به‌ستن و هێری سەر بە خۆی و پشت بە‌ستن بە‌خۆیان نابن،
 ئە‌به‌رنه‌وه‌ی بە‌رده‌وام بۆ پاک و خاوینی دەم و چا‌وو‌جل و بە‌رگ و ڕێک خستنی کەل و
 پە‌له‌کانی نا‌وماڵ و قوتابخانه‌ پشت بە‌ دایک و باوک دە‌به‌ستن و خۆیان بە‌و‌کارە
 هە‌ل‌ناستن، ئە‌به‌رنه‌وه‌ بە‌رده‌وام دە‌بینن کەل و پە‌ل و جل و بە‌رگە‌کانیان ئە‌ناو مال و
 ژوورە‌کاندا بلاو کراونه‌ته‌وه‌و هیچ ڕێک و پێکی‌ه‌ک ئە‌ناو ژوورە‌کانیاندا نییه‌و گ‌ر‌نگیه‌کی
 ئە‌وت‌وش بە‌خۆ‌را‌زانده‌وه‌و پاک و خاوینی خۆیان نادەن و بە‌ پێچه‌وانە‌ش‌وه‌ تام و چێژو
 خوشی ئە‌نا‌ڕێکی و پیس و چه‌پە‌لی و بێ‌سەر‌وبەر‌یه‌ی و مرده‌گ‌رن.

که می یان نه بیوونی شارمزیی و زانیاری دهریارهی ریک و پیکی و پاک و خاوینی:-

زورجار منداڤ بویه ناریک و پیس و چه پهله، له بهرنهوهی هیچ کات له نډو خیزان و قوتا بهانه فیږی رهمتاری ریک و پیکی نه کراومو سوودو قازا نجه کانی پاک و خاوینی یو ږوون نه کراومتهوه، به پیچه وانه شهوه هه نندیک جار له ناو خیزان و ژینگه یه کدا په روږدهو گه وره بویه، که هه مووی بی سدره و بهر و ناریکیه و نهو جینگایه تیایدا په روږده بویه به هیچ شیویه ک گرنگی به پاک و خاوینی و ریک و پیکی نادات و نهو رهمتارانه و هک به هایه کی گرنگ له دل و دهر وونی منداڤه کاندانه چاندووه. سهرمپای نه ووش دایک و باوک و ماموستاو که سانی چوارده وریان نمونه و پیشه وای سهرکه و ترو نین و زور به یان گرنگیه کی نه و توبه پاک و خاوینی و ریک و پیکی نادهن، له بهرنهوه منداڤه کانیشیان و هک پیوینست نه و به هاو رهمتاری پاک و خاوینی و ریک و پیکیه له ناخ و دل و دهر وونیاندا گه شه ناگه ن له ژبانی ږوژانه یاندا هیچ گرنگیه کی نه و تویان پینا دهن که واته کاتیک منداڤ له لایه ن که سانی نریکیه وه له سهر پاک و خاوینی و ریک خستنی که ل و په له کانی ناوماڤ و کارو چالاکیه کانی خوی هان و پاداشت ناکریت، نه و پالنه رو جه زوو نارمزووی فیږوونی نه و رهمتارانه له لا دروست نابیت. سهرمپای نه ووش هه نندیک منداڤ که م و کورتی له لایه نی زیره کی و زانین و چاوتیږین و وور د بیوونه و به راوورد کردن و سهرنج دانیا ندا هه یه و له نه نجامی نه و که م و کورتیان هوه فیږی نه و رهمتاره نابن و له مانو سوودو قازا نجه کانیان ناگه ن.

له بهرنهوه زور گرنگه سوودو قازا نجه کانی ریک خستن و پاک و خاوینی بۇ منداڤ ږوون بکړیته ووه نه ووهی تیښکه یه ندریت که نه گهر که ل و په له کانی ناوماڤ و کارو چالاکیه کانی ریک و پیکی نه بن نه و زور به زه حمت نه و شته کی که ده پنه و بویان دم دوزریته ووه سهرمپای نه ووش ده بیت کاتی زور له ژبانیان بۇ دوزینه ووه دو ویاړه ریک خستنه ووهی نه و که ل و په ل و کارو چالاکیه ناریکانه به فیږو بدهن، هه ووه ها ده بیت دایک و باوک و که سانی چوارده وری نمونه ی پاک و خاوینی و ریک و پیکی بن.

چونیتی خوباراستان ۱-

پنیوسته لهریگهی نهم خالانهای خوارموه مندان و هدرزمکارمکانمان له پیس و
چدپانی و تارپکی و بی سهره بهریمی پپاریزین، بونهومی نهو دهمتاره وک پنیوست
له لایان گمشه بکات-

راهینانی بهردموام ۲-

پنیوسته هدر له مندانیهوه مندانلهکامان له سهر پاک و خاوینی و ینک خستنی کهل
و په لکان و گونجاتندی کارو چالاکیهکان رابهینن. واته مندان له دواي تهمهنی دوو
سالیوه نامادهباشی نهومی هیه که فیری هتدیک له پرائسیبه سادمو ساکارمکانی پاک
و خاوینی و ینک خستن بکرنیت واته دمتوانین مندانلهکامان فیری نهوه بکدین که همرچ
کاتیک له یاریکردن بونهوه. نهوا دبیت یاریهکانیان کوپکه نهومی بهرینک و ینکی
له جیگاکانی خویان دایان بتین، هروما کاتیک له قوتا بخانه گه رانهوه نهوا دبیت جل و
بهردگکان و کتیب و پدراومکانی قوتا بخانه یان له شوینی تاییهتی خویان دابنن،
هروما پینش نان خواردن و دواي چوونه سهرناوو پینشاو دست و دم و چاویان به ناور
سایورن بشون.

کهواته دبیت هدر له مندانیهوه نهو دهمتاری ینک خستن و پاک و خاوینی لهریگهی
کارو چالاکی جزراو جورموه، نمدل و دموونیاندا بچه سپیندرنیت. له لایهکی شرموه دایک و
باوک دمتوانن مندانلهکانیان له سهر شوشنی قاپ و قاپاغ و جل و بهرگ و وشک گردنهوه
هله خستن و دانانیان له شوینی تاییهتی خویان و گسک لیدان و پاک و خاوینی کهل و
په لکانی ناومان و ینک خستنی ژورو کهل و په نه تاییهتی کانی خویان رابهینن و
بهردموام پاداشت و هاتیشیان بدمن. هروما ژور پنیوسته مندان فیر بکرنیت، بونهومی
چیلوازی له نیوان جل و بهرگی یاریکردن و جل و بهرگی گه ران و قوتا بخانه بکات، واته

كارىكى ئاسايىھە كە ئە كاتى يارىگىرن و ھەلبەزۇ دابەزۇ خوشاندىن و ۋىتە كىردن و ۋەرزىش،
 جىل و بەرگى يارىگىردى پىس و پەلە پەلە بىكات، بەلام دەپىت زۇر ئاگادارى رىك خستى و
 پاك و خاۋىنى جىل و بەرگى دەرەۋى گەران و قوتابخانەى بىپىت، بۇنەۋەى مامۇستاۋ ھاۋرى
 و كەسانى تىر بە چاۋى رىزۇ خوشەۋىستى سەيرى بىكەن و بە پىس و چە پەلى ئەقەلەم
 تەدىن سەرمەى نەۋەش لەسەر قىزۇپىچ داھىنان و داخستى دوۋگەى كىراس و پانتۇل و
 بەستى پىشتىن و رىك خستى جەكەنى بەرى دابەپىندىت، بۇنەۋەى توۋشى گىروگىرتى
 كۆمەلەتەى نەپىت.

دەپىت مىندان قىزى بىگىت كە گىرتى بەكەسانى تىرىدات :-

زۇر گىرتە بەردەۋام بەئاكام گەياندى بىقتارى رىك و پىكى و پاراستى پاك و
 خاۋىنى بەرازىگىردن و دىخۇشكىردى كەسانى تىرەۋ پەيۋەست بىگىت. ۋاتە دەپىت مىندان و
 ھەرزەكار بىگەنە نەۋ بىروايدى كە پاك و خاۋىنى و رىك خستى كەل و پەلەكەنى خۇى و
 ئاۋمان دەپنە مايدى دىخۇشى و كامەرانى دايك و باوك و مامۇستاۋ كەسانى تىرى
 چواردەۋرى، بەلام پىس و پۇخلى و ئاپىكى و بى سەرمە بەرەپى دەپنە مايدى بىزىرى و دل
 رەنجەندىيان. ھەرچ كاتىك مىندان نەۋ ھەست و سۇزۇ بىروايدى ئەلا دروست بوۋ نەۋ كاتە
 ھەر ئە مىندانىدەۋ گىرتى بە پاك و خاۋىنى خۇى دىدات و كەل و پەل و چالاكى و كارەكەنى
 خۇى رىك و پىك دىمكات، بۇنەۋەى دلى دايك و باوك و كەسانى چواردەۋرى رازى بىكات.
 بىگومان تەنھا دروست بوۋنى نەۋ ھەست و سۇزۇ بىروايدەۋ زامنى سەركەۋىتى نەۋ كارانە
 نىن، بەلكو دەپىت ئەگەل نەۋەشدا پەيۋەندى ئىۋان مىندان و ھەرزەكارو دايك و باوك و
 گەۋرەكەنىيان خوش بىت و لەسەر بىنەمايدىكى پتەۋ بونىاد فراپىت و مىندان ھەست بەسۇزۇ
 خوشەۋىستى و رىزگىرتىيان بىكات، نەۋ كاتە مىندان پەتا بۇ پاك و خاۋىنى و رىك و پىكى
 دىدات، بۇنەۋەى نەۋ رىزگىرتىن و سۇزۇ خوشەۋىستىدىيان لەدەست نەچىت ئەلاپەكى
 تىرىشەۋە دەپىت دايك و باوك نەۋەندى باش بىن و كاتىكى دىيارىگىراۋ بۇ يارىگىردن و

نامۇزگارى و كاركرىن لەگەل مندالەكانيان تەرخان بىكەن و مندالەكان نەو ھەستەيان لەلا
دروست بېيت كە باوك و دايكيان گرتگيان پىندەدن و گوى لەراو بۇچوونەكانيان دىگرن،
بىگومان لەم كاتانەدا بەناسانى مندالەكان گوتىرايەلى دايك و باوك و گەورەكانيان دەين و
گرتكى بە پاك و خاوينى دەمدەن.

چارەسەر كىردن :-

كاتىك مندال لەقۇناغى خۇپاراستن دەردەچىت و تووشى پەتاو دەردى پىس و
چە پەلى و ئارىكى و بى سەرەو بەرمىي دەبىت، نەوا دەبىت ھەولى چارەسەر كىردنى بىرىت و
لەو گرتە زىگار بىرىت. نەم خالانەى خوارمەو زۇر گرتەن بۇ چارەسەر كىردنى نەو گرتەو
گەرانلەو ھى مندال بۇ دۇغى ناسايى :-

ھاندان و پاداشت كىردن :-

پىنويستە بەردەوام مندالانى پىس و چە پەل و ئارىك لەسەر كارى پاك و خاوين و پىك
و پىك پاداشت بىرىن. واتە دەبىت نەو جۈرە مندالانە ھاندىرىن و قىرى پاك و پىك و
پىكى بىرىن، نىتجا ھەرچ كاتىك مندالەكان كاريكى باشيان كىردو داواكارىيەكانى دايك و
باوك و مامۇستاكانيان جىبەجىكرد. نەوا دەبىت پاداشت بىرىن، نىتەر پاداشت چەندەھا
جۈرى ھەيە لەوانە (سوپاس، ئافەرىن، دەست خوش، ھاج كىردن، لەبەلەش گرتن،
پارە پىندان، كىرىنى دىارى، زىاد كىردنى خەرجى پۇزانەى، چوونە دەرمەموو گەبان،
سوارىيوتى پاسكىل، يارىكىردن .. ھتە). پىنويستە دايك و باوك و مامۇستا يزانن مندال
ھەزبە چ جۈرە پاداشتىك دىكات، چونكە ھەندىك مندال ھەزبە يارىكىردن و دىارى دىكەن
بەلام ھەندىكى تر ھەزبە پارە دىكەن، كەواتە زانىنى ھەزوو نارەزووى مندال زۇر
پىنويستەن و گرتە بۇ دىارىكىردنى جۈرى دىارى و پاداشتەكان.

دیاریکردنی خراپه‌کائی پیس و چه په‌لی و تاریکی و باشیه‌کائی پاک و خاوینی و

دینک وینکی ۱-

دمبیت دایک و باوک و ماموستا خراپی و زیانه‌کائی پیس و چه په‌لی بو مندال بوون بکه‌نومو له‌هه‌مان کاتیشدا جوړی ربه‌تارو کات و شونځی کاره‌کان بو‌مندال بوون بکریته‌رو داوای لی بکریت که جینه‌جینیان بکات، واته دهمبیت هه‌نگاو به‌هه‌نگاو نه‌و مندالانه فیر بکه‌ین که چون ژوورمکانی خوینان دینک ده‌خن و له‌چ کات و شونځیک یاری و کهل و په‌نه‌کائی خوئی دادمبیت و به‌چ شینومیه‌ک دیزیان دمکات دهمبیت دواي جینه‌جینکردنی هه‌رچ هه‌نگاو د پاداشت بکریت. هه‌رومها هه‌ندیک جار پینویست دمکات که نیمه له‌به‌رچاوی مندال و هه‌رزمارمکانمان کارمکان به‌دینک و پینکی بکه‌ین و کهل و په‌نه‌کان له‌جیگاو شونځی تاییه‌تی خوینان دایان بنین، نینجا دواي نه‌وه داوا له‌مندال و هه‌رزمارمکان بکه‌یز که لاسایی نیمه بکه‌نومو چیمان کردووه، نه‌وانیش وا بکه‌ن.

نووسیتی نهرک و هه‌رمانه‌کان و پاداشت‌ه‌کان له‌سه‌ر خشته‌یه‌ک:-

هه‌ندیک جار پینویست به‌نه‌وه دمکات که نیمه‌ی گه‌وره له‌سه‌ر ته‌خته‌رهش و کارتونیک داواکاریه‌کائی خومان بنووسین له‌واته (دهمبیت پینش نان خواردن دوست و دم و چاوی خوئی بشویت، یان دهمبیت دواي هاتنه‌وه له‌خوتابخانه‌جل و به‌رگ و کهل و په‌نه‌کانت له‌شونځی تاییه‌تی خوینان دابنیت، یان دهمبیت هه‌موو پوژنیک کاترمیر چواری دواي نیومبو ژوورمکانی خوت خاوین بکه‌یته‌وه، یان دهمبیت هه‌موو سی پوژ جارنیک له‌زستان و پوژ نابورنیک له‌هاوین خوت بشویت .. هتد). نینجا هه‌رچ کاتیک نه‌و کارانه‌ی به‌شینویه‌کی دینک و پینک به‌نه‌نجام که‌یاند نه‌وا دهمبیت پاداشت بکریت تا دواي چه‌ند جار دووبارمکردنه‌وه دهمبیت به‌به‌شینک له‌که‌سایه‌تی و وک خوویه‌کی نیندیت و نیتر پینویستی به‌پاداشت کردن نابیت

کهواته نه گهر بمانه ویت مندا له کانمان پاک و خاوتن ورنیک و پیک بن، نهوا دهییت
 پش هه موه کهس نیمه خومان پاک و خاوتن ورنیک و پیک بن، سه ره برای نه ووش ریزی
 مندا له کانمان بگرین و نه سوزو خوشه ویستی پیویست بییه شیان نه کهین و نه سه ره پاک و
 خاوتن ورنیک خستنی کهل و په له کانی خویان و ناومان هانیان بدمین و شینوازی گونجاو
 بو فیروونیان به کار بهیتن و نابیت له کهل نهو مندا لانهی که پیم و چه په ل و نابیتن
 تووندو تیز بن، چونکه لیدان و تووندو تیزی نهو جوره دمقارو خووه خراپانه به هیتر
 دمن، به لکو دهییت به پیچه واته وه نه که لیان به به زمینی و خوراگرین و هه ولی چانندی
 توی پاک و خاوتن ورنیک و پیک لهدل و دموونیاندا بدمین، بونه و می نهو دمقاره
 خراپه رزگارین بکهین (شیقرو میلمان، ۲۰۰۱، ص ۵۷ - ۶۷).

کات و به فیرو دانی

کات به شیکی گرتکی ژیا نمانهو و مک هه موو دیاردمکانی تر کاریگه ری خوی له سهر چاره نووس و برنجکه ی ژیا نمان هه یه و پشت گوی خستن و به فیرو دانی زیانیکی گه وره به که سایه تیمان ده گه یه نیت. و مک چون بری خوین له ناو له شمان و بری ناوو نوکسجین له ناو گه ردووندا دیاریکراوه. به هه مان شیموش بری کات و ماومکه ی دیاریکراوه سنوورداره له به رنه روی هه موو بووتهمومرکان و دیارده سروشتیه کان ته مه نیکي دیاریکراویان هه یه. واته ماومیه کی دیاریکراوه دمرین. نینجا نه گهر نه و کات و ماوه دیاریکراوه بو کارو چالاکي سوو دبه خش تهرخان نه کرا. نهوا نه و کاته به فیرو دمروات و و مک پنیوست سوودی لی و مرناگیریت. لای هه موومان ناشکرایه که ته مه نی مروقه دیاریکراوه هه رکه سه و ماومیه کی دیاریکراوه (که م یان زور) دمری و دوا ی نه وه مالناوایی له م ژیا نه دمکات، به لام نه روی جینگه داخه ژوری ی زورمان سوودمان له و کات و ته مه نه مان وهرنه گرتوووه ژورجاریش به فیرومان داوه به کارو چالاکي بی سوودو بگره زیان به خشیش به سهرمان بردووه.

پیزگرتن یان پیزنه گرتنی کات خاصیه ت و دمقاریکه مروقه هه ر له مندالیه وه له ناو خیزان و کومه نه که ی هیری ده بیت و بوماوه تییه و له گهل مندان له دایک نابیت، که واته نه گه به مانه ویت نه و خه سله ت و دمقاره له ناو دل و دموونی منداله کانمان بچه سپینن نهوا ده بیت له ناو خیزان و کومه دل و دام و دمرگاگانی تری بواری ژینگه ی گونجاو بو گه شه نه نی بختیقینن و منداله کانمان به گرتکی کات و پیزگرتنی ناشنا بکه یین

به شینویه کی گشتی مندالان له سهرمقای ژیا نه وه هیچ گرتکیه کی نه وتو به کات نادان و ترغیشی نازانن، نهک له به رنه روی کات بی ترخه، به نکو له به رنه روی له ماناو چه مکی مفهوم ای کات نه گه یشتون، واته مندان له قوناعی پینج سالی به که م و پینش چوونه قوتابخانه ی و مک نیمه ی گه وره له ماناو گرتکی کات ناگات، راسته مندالی پینج سالان، مانگ و سال دمرانیت و توانای یادکردنه روی جه رنی له دایک بوون و پوزو مانگ و ساله که ی

ھەيە، بەلام ھېشتا لەماھىيەت و مانای باستەقینەى کات تىناگات و زۆرجار بەفیرۆى
دەتات

بەلام وەك دەرنە نجامى تونیزىنە وەكان نامازەى بۆ دەگەن، مەندال لەتەمەنى دە (۱۰)
سالىدا تارادەيەكى باش لەمانای کات تىنەگات و پىش بىنى نەوى لىدەگرفت کە زۆرجار
رېزى کات بگرفت و پابەندى بىت (شيفر و ميلمان، ۲۰۰۱، ص ۱۷۰) لەبەرلەو زۆر گرنگە
دايەك و باوك و مامۇستا نەو باستىە بزانن و ئاگادارى مەندالەكانيان بىن و ھەر لەتەمەنى
ھەشت نۆ سالىدەو رېنمايان بگەن و لەسەر رېزگرتنى کات و بەفیرۆ نەدانيان ھانيان
بەن، نەگەر ھەندىك جارىش پابەندى کات نەبوون دەبىت کارىكى ناسايى بىت و نابىت
نازارو سزايان بەن، بەئكو بە پىچەوانەو دەبىت لەگەنيان خۆراگرو بە نارام بىن و گرتنى
و بەنرخى کاتيان بۆ بوون بگەينەو نەوھيان تىيگەيەنن کە رېزگرتنى کات و بەفیرۆ
نەدنى زامنى سەرکەوتتن و دەبنەھۆى بەختەومرەيان لەژيان.

ئىنجا لىرەدا پرسىارىك خۆى قووت دەکاتەو، نەویش نەوھىە بۆچى ژمارەيەكى
زۆر لە مەندال و ھەرزەکار و گەورەكانمان رېزى کات ناگرن و نەو تەمەنە کەم و بەنرخەى
خۆيان بەفیرۆ دەمەن؟ بۆ وەلامى ئەم پرسىارە دەبىت نامازە بۆ ئەم ھۆکارانەى خوارەو
بگەين کە ھاقتەرى سەرمەين و پال بەمروڤەو دەنن کە رېزى کات نەگرن و بەفیرۆى
بەن؟

مەلانىي دەروونى ۱-

ھەندىك جار مەلانىي دەروونى و بگرمو بەردەى نىوان دايەك و باوك و مەندال و
ھەرزەکارەكانيان ھاقتەرى سەرمەى رېزەگرتنى کاتن. گوتەيەك ھەيدە دەنن (چەند
قشارو پانان و پالە پەستوى دايەك و باوك و مامۇستا لەسەر مەندال و ھەرزەکار زۆرىت
نەوئەدە كسانەو خۆدزىنەوى مەندال و ھەرزەکار زياتر دەبىت)، واتە كاتىك مەندال و
ھەرزەکار نەو ھەستەيان لەلا دروست دەبىت كەوا خەرىكە سەرىەخۆيى خۆيان لەدەست

دەمدن و فشاری زۆریان لەسەر، ئەوا پەنا بۆ زۆر شینواز دەبەن، یەکیەک لەو شینوازانە قۆستەومو بەکارهێنانی کاتە وەک چەک و نامرازیک بۆ خۆسەپاندن و بیزارکردنی دایک و باوکیان و تۆڵەسەندنەوه ئێیان و یاخی بوون، چۆنکە دەرانیات باوک و دایکیان بە پشت گۆی خستن و دواخستنی کارمکانیان و بەفیڕودانی کات بیزارو دلتەنگ دەبن.

دوورکەوتنەومو راگردن لەشتی ناخۆش:-

واتە کاتیەک کارو چالاکییەک دەبێتە هۆی بیزارکردن و دروستکردنی خەم و خەفەت، ئەوا مندان و هەرزەکار هەولەمدەن لەدەستیان رابگەن و خوو بەدەنە قەمبەلی و خۆدزییەومو دواخستنی کارمکو بەجینەگەیانندی و بەفیڕودانی کات بۆ نموونە کاتیەک مندان و هەرزەکار لەقوتابخانە بیزار دەبن و حەز بە جینەجی کردنی نەزکەکانی ناکەن، ئەوا بەیانیان خۆیان دیمکەن بە تووستوو لە هەمان کاتیشتا دەیدەنە قەمبەلی و جینەجی نەکردنی نەزکەکانی قوتابخانەو دواخستنیان و بەفیڕودانی کاتی خۆیان بە چالاکی بیتووومو، هەروەها کاتیەک بیزارو دلتەنگ دەبن، هەست بە نەڕۆیشتنی کات و قورسی دیمکەن و کات بەدورخەنی خۆیان دەرانی. جاری وا هەیە ئەو کارو چالاکیە قورس و ناخۆشە، لەبەرئەوه خۆیان دوا دەخەن و بەشتی لاومکیەوه خۆیان خەریک دیمکەن بۆئەومێ پوویەپووی ئەو کارو چالاکیە نەبەنەومو لەدەستی رابگەن.

بە ئەرخی کات:-

ئەومێ جیگە دی داخە تاومکو ئێستا کات لەلای ئێمە وەک پێویست گرنگی خۆی پێنەدراومو بە پێچەوانەشەوه هەندیک جار بەچاوی سووکیش سەیری کراوه، بۆ نموونە زۆر کەم ئێمە گمۆرە لەکاتی سەردان و هات و چوو راپەراندنی کارمکانمان پابەندی کات بووین و بەردەوام پێشینی کات دیمکەین و لەکات و شویستی خۆیدا کارمکانمان بە نە نجام ناکەین و سەردانی کەس و کارو دوست و برادرمکانمان و کاروچالاکیەکانمان جینەجی

ناگهین نهوش زیاتر بونهوه دمگه‌رینهوه که تا نیستا کات له‌لای نیمه نه‌بووه به‌کیشهو که‌لتورو کومه‌لکه‌که‌مان گرتگی خوی پینادات، له‌به‌رنهوه کارنگی ناساییه که منداای و هه‌رمکارو که‌ورمکانمان ریزی کات نه‌گرن و ماومیه‌کی زوری ته‌مه‌نی خویان به‌قسه‌کردنی به‌رپینی و هات و چوی بینه‌ووو کاروچالاکی لایه‌لا به‌سه‌ر دمه‌ن. نینجا نه‌گه‌ر به‌ماته‌وینت ریزی کات بگرین و نرخ خوی بدهینی، له‌وا ده‌بیت مندااله‌کانمان له‌سه‌ر پوتینی کارو چالاکییه‌کانی بۆژانه (نان خواردن، جل و به‌رگ له‌به‌رکردن، جینه‌جینکردنی نه‌رک و چالاکیه‌کانی هوتا‌بخانه، کارکردن، پاک و خاوینی، یاریکردن، ... هتا) رابه‌پینین و کاتی دیاریکراویان بۆ ته‌رخان بکه‌ین.

پیشینه هه‌له‌کانی دایک و باوک:

زۆریه‌ی دایک و باوک زانیاری ته‌واویان دهریارمی چه‌مکی کات نییه‌و وا دمزانن ده‌بیت منداال هه‌ر له‌ته‌مه‌نی چوار پینچ سالانه‌وه ریزی کات بگرین و کاروچالاکییه‌کان له‌کاتی خویا جینه‌جین بکات، له‌به‌رنهوه فشارو پاله‌په‌ستو ده‌خه‌نه سه‌ریان، مندااله‌کانیش له‌به‌رنه‌وه‌ی هیشتا به‌ته‌واوی گه‌شه‌یان نه‌کردووو له‌مانای کات تیناگه‌ن و گرتگی نلزانن، بۆیه‌ ده‌که‌ونه مملاتی و کیشه‌و دروست کردنی ناخۆشی. له‌به‌رنه‌وه پینۆسته دایک و باوک خۆراگرین و په‌له له مندااله‌کانیان نه‌که‌ن، به‌لکو رینه‌مانی پینۆستیان بکه‌ن تا به‌ته‌واوی له‌وا‌ی ته‌مه‌نی (۱۰) ده‌سالیه‌وه له‌مانای کات ده‌گه‌ن.

جیاوازی تاکایه‌تی نێوان منداالان:

ده‌بیت نیه‌می گه‌وره له‌و راستیه‌ی بزانین که هه‌موو مندااله‌کانمان وه‌ک یه‌ک نین و هه‌نێک منداال زۆر ده‌جووین و به‌خیرایی کارمکانیان به‌نه‌نجام ده‌که‌یه‌تن به‌لام هه‌نێکی تر هه‌ر به‌ سه‌روشتی خویان که‌م جووله‌و سست و کارمکان زۆر به‌خاوی جینه‌جین بکه‌ن نه‌وه‌ی زیاتریش کیشه‌که نا‌ئۆز ده‌کات نه‌وه‌یه که دایک و باوک و هه‌م‌وستا له‌جووری

چالاک و زۇر جۈۋە بن، بەلام مىندال و قوتايىپەكان لە جۈرى سىست و لەسەر خۇ بن، كەواتە دەپىت لەو حالەتەندە دايك و باوك و مامۇستا خۇراگرو بەنارام بن و زۇر لە مىندالەكان نەكەن بۇنەۋەمى ۋە لامدانەۋەمى خراپىيان نەپىت.

نەۋەۋە پىشەۋى خراپىيە-

كۆردەۋارى خۇمان دەپىت (گەۋرە ئاۋ دەپىزى ۋە بېچوك پىنى ئىندەخشىنىت) ۋاتە گەۋرەۋە نەۋەۋەكان، كە دايك و باوك و مامۇستاۋ خوشك و براى گەۋرەن، دەپىت پىشە ھەمۇۋە كەس پاپەندى كات بن و دىزى بىگرن و بەفېرۋى نەدەن، بۇنەۋەمى بىن بە نەۋەۋە پىشەۋى سەركەۋتوۋ بۇ بېچوكەكانىيان، بەلام نەۋەۋەمى جىگەى داخە زۇرىدى گەۋرەكان پاپەندى كات نابن و كاروچالاكىيەكانىيان لەكاتى خۇيدا جىبەجى ناكەن و دىزى كات ناگرن و زۇرچار بەكاروچالاكى بى سودمۇۋە بەفېرۋىيان دەدەن، لەبەرنەۋە مىندالەكانىيان ۋەك پىنۋىست دىزى كات ناگرن و ۋەك گەۋرەكانىيان بەفېرۋى دەدەن.

خۇپاراستن و چارەسەر-

بىگومان خۇپاراستن زۇر زۇر باشقە لە چارەسەر كۆردەن، ۋاتە ئىنەدى گەۋرە (دايك و باوك و مامۇستاۋ كەسانى تىرى چۈرەۋەرى مىندال) دەپىت بە ھەمۇۋە شىۋەيەك لە ھۇكارو ھاكتەرەنە دۈۋرىكەۋىنەۋە كەۋا لە مىندال دەكەن كات بەفېرۋى بىلەن و دىزى نەگرن، بەلكو بە پىنچەۋانەۋە دەپىت ئىنگەۋ بارۋەۋەكى گونجاۋ بۇ گەشەسەندى بىرەخسىندىت.

ئىلچا بۇ پەرەپىندالى دىزىگرتى كات و بەفېرۋەندالى دەپىت رەچاۋى ئەم خالانەى
خوارمۇۋە بگەين-

۱- مىندالەكەت قىزىكە كە چۈن سوود لە كات وىرگىرىت و غۇشت نەووندىيەكى

باشبە ۱-

مىندال چۈن لەناو خىزاق و كۆمەن قىزى بىكەيت، ئاوا بەدو شىنومىيە لەكات تىنەمگات و بەكارى دەمىنى، واتە نەگەر نىمەى گەورە بەشىنومىيەكى باش سوودمان لەكات وىرگىرت و كاروبارمەكانى خۇمان پى رىك خىستىن، ئاواش مىندال سوود لەكات وىرەگىرىت و كاروچالاكىيەكانى غۇي پى رىك دەخات. زۆر گىرگە مىندال ھەر لەتەمەنىكى بېجۈكەوۈ قىزى بۇتىنى كاروچالاكى بىگىرىت، واتە نەوۈ بىزانىت كەكاتى دىارىكراو بۇياريكردن ھەيە دەمىت بە ھەمان شىنومى بەپىي خىستەيەك كاتەكانى غۇي بەسەر چالاكىيەكانى تىردا دېدەش بىكات لەوانە (خوڭىنسىن و نووسىن، سەيركردنى تەلەفزيۇن، گەران و چوونە دەرەوۈ ... ھتە).

لەلەيەكى تىرىشەوۈ دەمىت نىمەى گەورە بەپىراكتىك و لەبەرچاۋى مىندال و قوتابىيەكانەمان رىزى كات بىگىرىن و بەقىرۇيان نەدەين، لەھەمان كاتىشدا زۆر رىستەو دەستەۋازە ھەيە نايىت لەبەرچاۋى مىندالەكانەمان بەكارىان بەيتىن، لەبەرلەۋەى بۇنى تەمبەلى و كات بەقىرۇ دانىيان لىندىت، لەوانە (نەمىرۇ ناتوانم بەديانى جىيەجىنى دىكەم، پەلە مەكە خۇ لەدەستت راناكات، لىنى گەرى بۇ كاتىكى تر. ... ھتە) بەپىنچەۋانەۋە دەمىت خۇمان و مىندالەكانەمان لەسەر نەوۈ رابەيتىن كەكارى نەمىرۇ نەخەينە سەدىنى و نەو چالاكىيەكانەكى پىنويست و گىرگىن دەمىت لەكاتى غۇيدا جىيەجى بىگىرىت و نەمىلەن نەو كاتە بەنرەخەى ھەمانە بەبى سوود بىروات. پىنويستە مىندال قىزى رىك خىستىن و بەش بەشكردنى كارو چالاكىيەكان بىگىرىت. واتە دەمىت نەو كاروچالاكىيەكانەكى كە زۆر گىرگىن بەكە مېار جىيەجى بىگىرىت دۋاي نەوۈ كارە گىرگەكان ھەرۈەما نەو كارانەكى كە زۆرۇ ئالۇنۇن دەمىت بەش بەش بىگىرىن و ھەرچارەى يەكىكىيان جىيەجى بىگىرىت.

بیگومان نهو بهش بهش کردنه وا له مندان دهکات که له نیش و چالاکی قورس بیزار نه بیت و له دستیان رانهکات زور گرنگه مندان له نه تجمای به فیروانی کاتهوه به سزای سروشتی خوی بکات و باجدهکای بدات بۆنهوهی پهندی لی و مرگرنیت و جارنکی تر دووبارهی نهکاتهوه. یو نمونه نهگهر له قوتابخانه دواکهوت نهوه نه هیلدینیت بچینه ژوورمه یان نهگهر نهک و ههرومانهکانی قوتابخانهی جینهجی نهکرد نهوا نهوی نهدرینتی یان لهکاتی خۆیدا ناماده نهبوو له یاری و چالاکیه که بینهش بکرنیت به پینچهوانه شهوه نهگهر لهکاتی خۆیدا و نامادهبوو وه کاروچالاکیهکانی جینهجی کرد نهوا پاداشت بکرنیت و ریزی بکرنیت بۆنهوهی له سهری بهردهوام بیت و له داها تودا دووباره یان بکاتهوه.

۲- په یوست کردنی ریزگرتنی کات به خوشه ویستی و ریزگرتنی کهسانی ترموه-

زور گرنگه ههرومانهکانی به خوشه ویستی و ریزگرتنی کات به خوشه ویستی و ریزگرتنی کهسانی ترموه په یوست بکرنیت، واته مندان نهوه ههست و سۆزی له لا دروست ببیت که نهگهر ریزی کات نهگرنیت نهوا کهسانی چواردهور ریزی ناگرن و خوشیان ناوینت و دوور نیه لێیان بیه نهیت، به لام نهگهر لهکاتی خۆیدا کاروچالاکیهکانمان به ناکام گه یاند، نهوا کهسانی چواردهورمان نینه یان خوش دهوینت و ریزمان دهگرن.

۲- ریهانی مندان له سهه به ناگهاتن و جینهجی کردنی کاروچالاکیهکان-

دهبیت ههولیدینیت له ریزگی زهنگ و کاترمیزی بانگ کردنهوه لهکاتی خۆیدا به یانیان مندانان به ناگا بهینن، واته نهگهر مندانیکمان ههبوو ته بهین بوو یان زهنگ له خهوه ههلهستا، نهوا دهبیت له ریزگی کاترمیزی به زهنگ لهکاتی خۆیدا به ناگا بهیندینیت بۆنهوهی له خهوه ههلبستینت یان کارمهکی جینهجی بکات، ئینجا دوا چهند جارنکه پنیوستی به زهنگ و بانگ کردن نابیت و خوی لهکاتی خۆیدا به کسه به ناگادینت یان کارمهکی جی به جی دهکات. ههروهها دهبیت ههولی که مکردنهوهی ماوهی کارکردنی

مندالنه‌کان بکړیت، یو نمونه مندالی وا هدیہ کاتیکی زور به خورازاندنوه و جل و بهرگا
له‌بهرکردن و نان خواردن به‌سهردهبات نینجا ده‌بیت چارسه‌ری نهو جوړه مندالانه بکړیت و
ښیری نهو بکړیت که ماوه‌یه‌کی که‌متر بؤ نهو کارانه تهرخان بکات، نه‌گهر جاران (۲۵)
خوله‌ک خدریکی خورازاندنوهو بووه ده‌بیت ښیر بکړیت بونه‌وی بی‌کات به (۲۰) خوله‌ک
دوای ماوه‌یه‌کی تر بی‌کاته (۱۵) خوله‌ک، به‌هه‌مان شپوه بؤ کاروچالاکیه‌کانی تر. نینجا
ده‌بیت له‌سهر که‌مکردنوهی کاتی پاپه‌راندنی کاروچالاکیه‌کان پاداشت بکړیت بونه‌وی
به‌ردوام دوو‌باره‌یان بکاته‌وو دوای چهنه جارنک بېن به‌به‌شیک نه‌رموش و که‌سایه‌تی.

۴- خوشکردن و ناسانکردنی کاروچالاکیه‌کان ۱-

زور پنیوسته کاروچالاکیه‌کانی ناومان و قوتا‌بخانه له‌لای مندال خوش و ناسان
بکړیت، بونه‌وی له‌کاتی خویدا جنبه‌جینیان بکات و له‌دستیان رانه‌کات، به‌لام نه‌وی
جینگه‌ی داخه هه‌ندیک له‌دایکان و باوکان و ماموستایان کاروچالاکیه‌کانی ناومان و
قوتا‌بخانه له‌لای مندال زور قورس و زه‌جمدت و ناخوش دمکن و په‌چاوی تهمهن و
شارمزیی و توانای مندال ناکهن، که بی‌گومان نه‌ومش ده‌بیته هوی بی‌زارکردنی مندال و
ډاکړدن لینیان و دواخستنیان و جنبه‌جینه‌کردنیان که بی‌گومان سهرجدم نه‌وانه ده‌بنه‌هوی
به‌فېرودنی کات و خوذزینده‌وه نهو جوړه کاروچالاکیانه.

مندال چۇن خۇي لەئاوينەي خىزانەكەيدا دەيىنىتەو؟

ھەستىكردن بەگوناھ

رووداوو مەترسىەكانى ئاوما

مندال وھەرزىكار چۇن لە پەيۋەنلىكەكان و شىۋازى پەرومردەكردن دەگەن؟

مندال و ديموكراسىيەت

مندالى خۇپەرست

بارى دەروونى مندالى نەخۇش

مندال چۆن خۆی له‌ناوینه‌ی خیزانه‌که‌یدا ده‌بینیت؟

خودو که‌سایه‌تی مندال له‌ناوینه‌ی خیزانیدا ده‌بینیت، واته کاتیک خیزان به‌چاوی سووک سەیری مندال دمکات، ئەوا زۆر ناساییه ئەو جۆره منداله دواي ماومیه‌ک بۆچوونیکێ وای له‌لا دروست ببیت که ئەو که‌سیکی سووک و بێ فرخه، نه‌گەر مندال له‌ناو خیزان سووکایه‌تی پێ بکرت و له‌سۆزو خوشه‌ویمستی دایک و باوک و که‌سانی چواردەوری بینەش ببیت، ئەوا دوور نییه‌و کاریکێ دروسته که بۆچوونیکێ وای له‌لا دروست ببیت که ئەو که‌سیکی پشت گۆی خراوو یی‌زراوه نه‌گەر به‌رده‌وام به‌ مندال بگوتریت تۆ نه‌زان و گە‌ژمو ده‌بنگی، ئەوا دوور نییه ئەو منداله بگاته ئەو به‌روایه‌ی که که‌سیکی نه‌زان و گە‌ژمو ده‌بنگه‌و دواي ئەوه وێک که‌سیکی نه‌زان و گە‌ژمو ده‌بنگ هەلس و کهوت بکات هەروها کاتیک مندال به‌ که‌سیکی شه‌ڕانگیز و ده‌ست درێژی کار تاوانبار دمکرت و به‌رده‌وام سووکایه‌تی پێ دمکری، گومانێ تینا نییه که به‌چاویکی ناسایی سەیری خۆی دمکات و خۆی به‌که‌سیکی شه‌ڕخواز له‌قه‌له‌م دمکات. به‌کورتی خودی مندال و باری ده‌روونیه‌که‌ی به‌نگه‌ندەوی ئەو خیزان و کۆمه‌له‌ن که تیایدا ده‌ژین.

ئینجا نه‌گەر مندال له‌چوار پێنج سالی یه‌که‌می ته‌مه‌نی ژانی، ژینگه‌و باره‌و‌خ‌ی گونج‌ل‌وی بۆ نه‌خو‌لقا ئەوا گومانێ تینا نییه که تووشی زۆر گرفت و کێشه‌ی ده‌روونی و کومه‌ل‌ایه‌تی ده‌بیت. یه‌کیک له‌و گرفته‌ ده‌روونیا‌نه هەلس و کهوت و جووله‌ی عه‌سه‌بیانه‌و به‌هتاری ناساییه له‌وانه (شان جوولانه‌ی به‌رده‌وام، چاوتره‌وکلانه‌ی ناسایی، سه‌رجوولانه‌ن به‌م لاو نه‌ولا، زۆر گریان، تووربه‌وون، دم و لێو جوولان، نینۆک قرتان‌دن، لێه‌ پاک‌یشان، زۆر جووله‌ کردن و نو‌قره نه‌گرتن، گازگرتن ... قادا) که سه‌رجه‌م ئەو به‌هتارانه نیشان‌ه‌ن که ئەو جۆره منداله‌نه گرفت و نه‌ندیشه‌یان هه‌یه‌و باری ده‌روونیا‌ن ناسایی نییه، ئینجا نه‌گەر به‌مانه‌وینت منداله‌کا نمان تووشی ئەو به‌هتاره‌و هەلس و کهوتانه نه‌بێ ئەوا زۆر پێو‌سته که له‌ناو خیزان و ه‌وتا به‌خانه هه‌ست به‌ نارامی و دله‌یا‌یی و له‌سایش و خوشه‌ویمستی بکەن و ئەو به‌روایه‌یان له‌لا دروست ببیت که که‌سیکی خوشه‌ویمست و

ههست کردن به گوناوو شهرمه زاری

مروغه پینوښته گیانی ههست کردن به گوناوو له لا هه بښت و به شینک بښت له که سایه تی، به پنی تیورییه که ی فریډ که سایه تی مروغه له من بهشی سدرمکی پینک دیت که نهوانیش (هو ID)، من (ego)، منی بالا (super ego) ن منی بالاش له دوو بهش پینک دیت که به کیکیان منی نمونه ییبه (الانا المثلیة) نهوی قریشیان ویزدانان (الضمیر). بنگومان ههست کردن به گوناوو شهرمه زاری به کیکه له چالاکی و نه رکه کانی ویزدان. واته کاتیک مروغه هه له یه که یان کاریکی نابهنجی دمکات و سدرپنچی داپ و نه ریت و یاساکان دمکات، نهوا ویزدان سدرمنشتی دمکات و توووشی ههست کردن به گوناوو شهرمه زاری دمکات. تاوکه وو نیره کارمکه ناساییه به شینکه له سروشتی مروغایه تی، به لام نهومی که ناسایی نییه نهومیه که هدر له مندا لیه وو تنوی ههست کردن به گوناوو شهرمه زاری له ناخی مندالیا بچینریت و له سدر بچووکتزین هه له وو کاری ناسایی، ویزدانی نازاری بدات و ههست و سوزینکی نانا سایی له لا دروست بښت، که نهو که سیکی خراب و گوناوه باروو بهردموام ههست به که می و خهم و خه هت بکات. واته له حالته ناساییه که ی خوی دهر دچیت و ده بښت به گرنیه کی دهر وونی و بهردموام کښه و گرفت یو خاومنه که ی دروست دمکات.

له راستیا دروست بښت و که شه کردن ویزدان په دیومندی به لاسایی کردنه وو و مرگرتنی به هاو نا کارمکانی دایک و باوکه وو هه یه، ویزدان له نه نجامی هه رمنده و ناموزگاری و سزادانی دایک و که سانی نزیکی مندالیه وو دروست ده بښت. واته له من چوار سالی به که م بهردموام دایک و باوک به مندالیه کاتیان ده لښ (درومه که من، دزی مه که من، خراپه مه که من، جنیومدن، قسه ی نا شیرین به که من مه لښ، ... قدا) که له نه نجامی نهو هه وو (وامه که نهو مه که نهو هه ییبه ... قدا) ورده ورده ویزدان دروست ده بښت و هوای ملومیه که ده بښت به هیزینکی ناومی و له جیاتی دایک و باوک و هیزی دهرمکی سزاو سدرمنشتی مندال دمکات.

نیجانه گهر بیت و شیوازی پهر و مرد مگردنی دایک و باوک هه له بیت و بهردموام له سهر
 بهووکترین شت سزای مندان بدمن و سووکایه تی پینکه و هه له کانی بو گه وره بکه و
 جهخت له سهر حاله لاوازه کانی بکه و، هه ردم وای تی بکه یه نن که نه و گه سیک خراب و
 خامن هه له یه، نه وای بیگومان بوژ له دوازی بوژ تووی هه ست کردن به گوناوه شه ردم زاری
 له ناخیدا ده چنن و ویزدانیک زور به هیزو داپلوسینه ری له لا دروست ده کهن، که بهردموام
 سه رکووتی خامنه که ی ده کات و نازاری ده دات و تووشی گرژی و دله راوکنی ده کات، که
 به داخوه زورچار نه و باره دروونی و گرژی به بیت به پالنه رو له رنچکه ی ناسایی
 لایده دات نیت یان تووشی گرئی دروونی و گوشه گیری و دووره پهریزی یان تووشی لادن و
 سه ررویی ده کات، که هه موویان خرابن و زیان به که سایه تی و باری دروونی خامنه که ی
 ده گه یه نن له مهش دمان گه یه نیت نه و درنه نجامه ی که فشار خسته سهر مندان و حرام
 کردن زوریه ی شته کان لینی و گه ورم کردن هه له کانی و واتیکه یانندن که نه و کاری خراب
 ده کات و له رنجه ی راست لایداوه، زیانی گه وره به باری دروونی مندان ده گه یه نن و تووشی
 کومه نیک گرفت و کیشه ی دروونی و کومه لایه تی ده کات.

که واته نه رکی هه موو دایک و باوک و ماموستایه که که ببن به نمونه ی باش بو
 مندان کانیان و هه له کانیان بو گه وره نه کهن و له سهر هه لس و که و ته کان سووکایه تیان
 پینه کهن، به نکو له رنجه ی دیالوک و گفت و گووه کارو هه لس و که و ته هه له کانیان بو راست
 بکه نه و مو نامورگاری و رنمایان پینوستان بکه و چونکه جیهانی مندان جیهانیکی پاک و
 پینکه ردم زور له و شتانه ی نیمه به هه له و گوناهیان داده نین، نه وان ماناشی نازان و به و
 شیومیه ی نیمه لینی تینده گه یه نن نه وان لینی تیناگهن.

پووداۋ و مەترسىدەكانى ناۋمان بۇ مىندان

ناۋمان ئەبەرنەۋى بۇ ھەمۇ كەسە، بەگەۋرەمۇ بېچوۋكەۋە، ئەبەرنەۋە بەھىچ شىۋىيەك ناتوانرەيت ۋاي لىبكرەيت كە ھىچ مەترسىدەكى بۇ مىندان تىندانەبىت بۇيە بەردىۋام ئەھەندىك مال كارسات و پووداۋى دلتەزىن پوودەدات و ژيانى مىندانەكانىيان دىكەۋىتە مەترسىدەۋە.

بۇنەۋى ئەپووداۋو مەترسىدەكانى ناۋمان كەم بىكەپنەۋە، پىنۋىستە دەچاۋى ئەم خالانەى خوارمۇە بىكەپنەۋە-

- ۱- ئوورخستەنەۋى ئەۋ شتانەى كە مەترسىيان بۇ مىندان ھەيدە.
- ۲- ئوورخستەنەۋى مىندان ئەۋ شۋىن و بارودۇخاتەى كە ترسناكن.
- پىنۋىستە ئەۋ شتانەى كە مىندان سامەلەيان ئەگەل دىكات بى مەتەى بىن (پامىلافت، ۱۹۸۹، ص ۴۸۹).

۱- ئەۋ شتانەى كە مەترسىيان بۇ مىندان ھەيدە-۱

ابەنرەن، ئەۋت، شقارتە، چەقۇ، مووس و گونزان، مەست، زەھر، تەقەمەتى، قاس و مەۋادى پاككردنەۋە كىمىۋى، گونزو فستق، پارچەى يارى و شتى بېچوۋك (نۇرىيەى نۇرى ئەۋ شتانە بۇ ژيانى مىندان مەترسىدارن، ئەبەرنەۋى مىندانى سالا ۋەختە، بەتايىيەتەش شىرەخۇرە، ھەرچىيەكى بىكەۋىتە بەردەست دەيخاتە دەمپەۋە، سەرمەى ئەۋەش مىندان ئەسەرمەى ژيانىدا ھىشتا بەتەۋاۋى ئەلايەنى ژىرىيەۋە گەشەى نەكردوۋە، ژيانى نۇر ئەۋ شتانەى سەرمەۋە نازاتىت، ئەبەرنەۋە دوورنىيە ئەزانىت بەكارىيان بەيىنى، يان بەھەلە بەكارىيان بەيىنى و دواجارژيانى گەۋرە بەخۇى و چواردەۋرەكەشى بىگەپەنىتە.

۲- دورخستتهومی مندان لهو شوین و بارودوخانهی که ترسناک و مهترسیدارن:

کاتیک مندان خدریکه پین دمگرنیت و گاگونکه دمکات و له ته مه نیکي بچووکدایه پنیوسته ناگاداری بین و له قادرمه و پین پلیکانه و ژووری چیشتهخانه، سوپاو هیترو نامیری نووووکردن، کهل و په نی کارمبایی و ساج و پهره مینز، نووری بخهینه و له بهرنهومی شارمزایی و کارامهیی و توانای خوپاراستنی لهو شته مهترسیدارو بارودوخه ترسناکانه نیسه.

چیکه بین بونهومی مان و مندانمان له کارمسات و پروودای ترسناک بیاریزین؟

۱- نابیت به نرین و غازو نهوت و شقارته و حهب و درمان و گونزان ... قاد، له بهردم لهو مندانلهی که ته مه نیان له پینج سال که مته دابنریت و بهناسانی دهستیان بیانگاتی، چونکه یاری پندمکن و به کاریان دهینن و زکاتی خویان و که ساتی چواردموریان دهخه مهترسیده.

۲- نابیت به هیچ شیمیهک چک و ته قه مهنی له بهردمستی مندانله دابنریت چونکه نازانیت چهند ترسناکن و چون دمه قنهوه، له بهرنهوه دستکاریان دمکات و دواجار کارمسات پروودمات.

۳- زور گرنگه چه قور شتی تیرو که رستهی قاپ و قاجاغ شووشتن و مهوادی کیمیای له بهردم مندان دانه نریت. له بهرنهومی ماسونکه و نه نداهه کانی لهشی و توانای هه قلی نهومنده پینه گه یشتوه که بتوانیت به باشی به کاریان بهینن یان له زیانه کانیان دوریکه وینتهوه.

۴- داپوشینی سوچ و پلاک و وایه ری کارمبایی بونهومی مندان له زیانه کانی بیاریزین.

۵- دورخستنهومی مندان بهتاییهتیش (شیرهخور) له هیتهرو سوپاو ساچ و پهره میزی گهرم.

۶- مندان لهکاتی پی گرتن زور هرز دمکات بهسهر قارمه دا سهریکهوی، له بهرنهوه پنیوسته لهوکاته دا بهر بهست و پهرزین بو قارمه کان بکرتیت بونهومی مندالی تازه پنگرتوو پیایدا سهرنه کهوی یان نهو مندالانهی لهقاتی سهرهومی سهریان دهخهون، شو بهدم خهومی پیایدا نه یه نه خوارموه، چوتکه ژیانیمان دمکوهیته مهترسیهوه.

رهنمایی پنیوست:

۱- نابینت سهری دمبهو تهنه کهو شووشه ی بهنرین و نهوت و مهوادی کیمیاوی و پاکگردنوه له ناو مالدا بهکراومیی بهجن بهیلدری، بهلکو دمبیت دوا ی بهکارهینان بهباشی دا بخریت و له بهردستی مندالیشدا دانه نریت.

۲- پنیوسته حهب و دهرمان له شونیی تاییهتی و دور له بهردستی مندان هه لیکیری.

۳- نابینت یاری زور بچووک و نهو کهل و په لانه ی که مندان دمتوانیت قووتیان بنات، له بهردستی دا بنرین، له بهرنهومی هر شتیک بکهوینته بهردستی مندالی بچکوله ده یخاته دمیهومی دورنیه بیخنکینی.

۴- پنیوسته تیپ و سارخی لهوایه ری کارمبای بووت بدرین و پلاک و سوچه شکاومکان چاک بکرتنهومی لهو جوړه بن که مندان نه توانیت په نجهیان بقاته ناوی، بونهومی له مهترسی کارمبا گرتن دور بخریتهوه.

۵- نابینت نهو ژوورمی مندالان یاری تیندا دمکهن، سوپاو هیتهرو نوتووی داگیرساوی تینداینیت، چوتکه دورنیه بکهون به سهریانداو زیان به خویان و چوارد مورمه شیان بکهیهتن.

مندال و هه‌رزماکار چۆن له‌جۆری په‌یوهندیه‌کان و شیوازی په‌رومردی خیزانی تیندمگهن؟

مندال و هه‌رزماکار له‌ریگه‌ی تۆریکی په‌یوهندی ئالۆز به‌خیزان و دهوروبه‌رمکه‌یه‌وه به‌ستراونه‌ته‌وه، نه‌و تۆره‌ په‌یوهندیه‌ش کاریگه‌ری له‌سه‌رخۆی له‌سه‌ر که‌سایه‌تی و به‌هتاری مندال و هه‌رزماکار هه‌یه. په‌یوهندیه‌کانی ناو خیزان بریتین له‌ په‌یوهندی نیوان (باوک و دایک، باوک و منداله‌کان، دایک و منداله‌کان، منداله‌کان له‌ناو خویاندا، باپیرو نه‌ک و دایک و باوک ... قاد).

نه‌گه‌ر نه‌و په‌یوهندیه‌کان له‌سه‌ر به‌ه‌مای دیموگراسی و دیزگرتی به‌رانبه‌رو ده‌چاوکردنی ماف و بیروپای یه‌کتری بونیاد نرابوو، نه‌وا بینگومان به‌هتازانجی مندال و هه‌رزماکار ته‌واو ده‌بیت، به‌لام نه‌گه‌ر جۆری په‌یوهندیه‌کان و شیوازی په‌رومرده‌کردن له‌سه‌ر به‌ه‌ماکانی دیکتاتۆریه‌ت و که‌له‌گایی و چه‌وساندنه‌وه‌ی یه‌کتری بونیاد نرابوو، نه‌وا زهره‌رو زیانیکی زۆر له‌ باری دهره‌وونی مندال و هه‌رزماکار دمه‌دن و به‌ره‌و سه‌ره‌مۆیی و لادانی ده‌ه‌ن، له‌به‌ره‌وه‌ی په‌یوهندیه‌کان زۆر، بۆیه‌ ده‌بیت ناگامان له‌سه‌روشت و کرۆکی نه‌و تۆری په‌یوهندیه‌ی ناو خیزان بیت، واته‌ نه‌گه‌ر په‌یوهندی نیوان دایک و باوک باش بیت، به‌لام په‌یوهندیه‌کان له‌گه‌ل منداله‌کان خراپ بیت، یان په‌یوهندیه‌کان له‌گه‌ل منداله‌کان باش بیت به‌لام په‌یوهندی نیوان خویان خراپ بیت، یان په‌یوهندی نیوان خویان و منداله‌کانیان باش بیت، به‌لام په‌یوهندی نیوان منداله‌کان خراپ بیت نه‌وا هه‌ر زهره‌رو زیان به‌باری دهره‌وونی منداله‌کان ده‌گات، له‌به‌ره‌وه‌ی که‌م و کوپی و ئالۆزی له‌ناو تۆری په‌یوهندی خیزانیدا هه‌یه.

له‌لایه‌کی تهره‌و باسته‌یه‌ک هه‌یه‌و ده‌بیت هه‌موومان بیزاتین نه‌ویش و نه‌وه‌یه‌ ده‌بیت ناگامان له‌ئیکدانه‌وه‌و تیکه‌یه‌شتنی مندال و هه‌رزماکارمانمان بیت بۆ نه‌و جۆره‌ په‌یوهندیه‌کان، واته‌ جاری وا هه‌یه‌ به‌به‌رواو تیکه‌یه‌شتن و ئیکدانه‌وه‌ی ئێمه‌ جۆری

پەرومردەكردن و مامەلەو پەيۈمىندىيەكان راست و دروستن و لەبەرژومىندى مىندان و
 ھەرزىمكارمىكانىمان، بەلام بەيىچەوانەو بەبۇچوون و تىگەيشتى مىندان و
 ھەرزىمكارمىكانىمان، نەو جۇرە پەرومردەو مامەلەو پەيۈمىندىيە نادروستەو دىكى راو بۇچوون و
 جەزوو نارمىزوومىكانىيەنە .

نەمەش زىياتر بۇنەو دىگەرىتەو كە لىكدا نەو تىگەيشتى ئىمەي گەورە جىاوازەو
 ەك لىكدا نەو تىگەيشتى مىندان و ھەرزىمكارمىكانىمان نىيە، سايگۈلۇزىيە كۆمەلەيەتەش
 نەو راستىيە بۇ دەرختەن كە لىكدا نەو تىگەيشتى تاكەكانى كۆمەل بۇ يەك ديارە
 ەك يەك نىن و بەجۇرە شىواز لىكى دىمەنەو، كە نەوئىش پەيۈمىندە (بەبارى دىروونى،
 جۇرى كەسايەتى، توخم، قەمەن، ئاستى بۇشنىرى و كۆمەلەيەتى ... قادا) تاكەكانى
 كۆمەل. نىيەجا لەبەرئەو جىاوازىيەكى زۇر لەو لايەنەنە سەرمە لەتىوان تاكەكانى
 كۆمەل و دايك و باوك و مىندان و ھەرزىمكارمىكاندا ھەيە بۇيە جۇرى بىرگەردنەو
 تىگەيشتىمان بۇ ديارەكان و جۇرى پەيۈمىندىيەكان جىاوازە.

نەگەر بىمانەوئىت پەيۈمىندىمان لەتەك مىندان و ھەرزىمكارمىكانىمان باش بىت و بەھەلە
 لەمەبەست و بۇچوونەكانىمان تىنەگەن، ھەرومە مىندان و ھەرزىمكارمىكانىمان لەگرفت و
 نەخۇشىيە دىروونى و كۆمەلەيەتەكان دورىن و كەسانى سۇودەخىش و بەھرمەندىيان
 لىنەرىچىت، نەو زۇر پىنويستە جۇرى پەيۈمىندى و مامەلەكانىمان لەسەر بىنەماكانى
 دىمۇكراسى و دىزگرتنى راو بۇچوون و كەسايەتى مىندان و ھەرزىمكارمىكانىمان بونىاد ئرابىت
 و بەردەوام رەچاوى شىۋى بىرگەردنەو تىگەيشتىيان بگەين.

مندال و دیموکراسیه

نه گهر دیموکراسیه ت بهر زکړنه ووی درو شم و قسه و گوته ی تیوری بیت نهوا هه موومان
دیموکراسی خوازیڼ و هیچ گړو گړتیکمان له گهل دیموکراسیه تدا نیه، به لام نه گهر
مه به ست له دیموکراسیه ت گه وهرو ناوېړوک و چراکتیک و گیانی نهوا زار او مو چه مکه بیت.
نهوا نهوا کاته زور زه حمت ده بیت، دوزینه ووی که سانی دیموکراسی خوازو نهوا ډهوشه زور
ده گهل ده بیت، له بهرنه ووی به درنیزای ژیا نمان له ژیر دموارو سینه ری دیکتاتوریه تدا
په رومر ده گوش کراوین و نهام چند سالی دوا یی نه بیت (له گهل نهوا هه موو کم و
کور تیه شدا) نه مان زانیوه نازادی راد بر برین و بیرو پای جیوازو دسه لاتی چوارم و
هه مان بر وایی زورینه مانا و قامی چی یه.

له و بؤزی چاومان هه نهیناوه له خیزان و هوتا بخانه و دام و دمر گایه کی دکتاتوری
دا پلوسینه ردا په رومر ده کراوین، باوک سهر کوتی مندال دمکات و بوا یی راد بر برینی نازادی
پی نادات و نازانیت تام و چیژی گفت و گو و ډا گوړینه ووه چیده و دوو هیل یی راست و چه پ به سر
به ران بهر مکه یدا دهیننن و نه ووی بوخوی به رموای دهیننن به که سانی تری ډهوا نابینن و
که له گایه که به سر دایک و مندال و خوشک و خیزانه که یده ووه، نه ویش ناهه قی نیه چونکه
په رومر دهی دسستی باوکیکی دکتاتوری تر بوو مو ژینگه ی پر له کار سات و چه وساندنه ووه،
هه ر مروقی دکتاتورو توقینه ووه شه ډخواز بهر هه م دهیننن، به هه مان شینوه مندال له بلوکی
دکتاتوری ماله ووی راد مکات و بوو به بووی ماموستای دکتاتور ده بیت ووه.

که واته میژووی ډا بوو ر دوومان کار گه ی بهر هه مهینه ری تاکی دکتاتور بوو مو هه تا و مکو
سهر نیسقا ن گیانی دکتاتوریه ت به ناخماندا شو ډیو ته ووه زور زه حمت ته مروقی دکتاتوریش
که زولم و سته م و چه وساندنه ووه تیکهل به خوینی بوو بی بیت به مروقیکی دیموکراسی
خواز، به لام دمتوافریت گیان و تووی دیموکراسیه ت له ناخی مندالدا به ناسانی بچیندری،
نینهجا نیمه ی کور دی زولم لیکرا ووه بهش خورا و نه گهر به مانه ویت نه فریت نه دکتاتوریه ت

بکھین و نهومی دواي خومان بهرو ديموگراسيهت بهرين، نهوا زور پيويسته که گورانکاری به پروگرام و شينوازمکاتی بهروردکردنی دامه زراوه کومه لایه تیه کانماندا بکھین له پيشه رمی همووشيان (خيزان و باخچه ي ساويان و قوتا بخانه).

کهوته کاتی نهوه هاتووه که ږنگه به منډال بدريت به نازادی یاری بکات و به سهره ستانه بیر بکاته و هو فیری شینوازی گفت و گوکردن و رادپرېږين بکريت و تينگه يه بدري که هموو کهس به نازادی له دايک دېښ و دهبيت به نازاديش بږين و هيچ جياوازيه کی سروشتي و راسته قيفه له ننيوان (هه زارو دهوله مهند، ږمش و سپی، کورډو که لای تر، .. قادا نيه، نهومي که نيستا هه يه دروست گراوه، هه رومه دهبيت له خيزان و باخچه ي ساويان و قوتا بخانه منډاله کانمان فیری هاوکاري و دوستايه تی و لېږورډن و خوراڅري و خوشه ويستی نيشتمان و تاکه کانی تری کومه ن و مروقا يه تی بکھين و له پوره رمی و دمارگیری و ږق و کينه دووريان بخه ي نهوه.

به لام نهم کاره نهومنده ناسان نيهو پيويستی به تورياتيدان و خونه ويستی و ونارام و خوراڅري و دلسوزی هه يه و دهبيت نيڼه ي گهورمش گورانکاری له شينوازی مامه نهو بهروردکردنماندا بکھين و نهو ږموشت و هه لس و کهوتانه ي سهرموه به گردموه بکھين و ژينگی گونجاو يو گه شه گردنی گيانی ديموگراسيهت له ناخ و دل و دېروونی منډاله کانماندا ږږه غسینين، بونهومي منډاله کانیشمان و مک نيڼه ي گه وړه نه بن به که سانی لکتاتور و مک نهو بلاکه يان لي نه يه ت که يه ک جور جل و بهرگی و يه ک جور ږهنگی يو منډاله کانی کړيږيو که زياتر له (ته کسی) ده چوون نه ک منډال، منډاله کانیش به زورو له ترس هه ږمشه ي باوک، دور له جهزی خوږيان له بهريان کردو له جياتی خوش و ږزی سهرليو له بهياتی چه ژينگی نهم ولاته دا فرميسک به چاوه ږمش و گه شه کانيان و به سهر ږلوه ته سوورو ناله کانياندا دهاته خوارموه.

مندالې خوږه رست

خو پهرستی (الانقيّة) دیاردمو رهتاریکه که مندال له کومه ل و داوو دمزگاکانی نیری
 دمنیت و بهیج شیمیهک یو ماوو خوږسک نییه. خوږه رستی به زور شینوازو رهتار
 گوزارشتی لیدمکرنیت و له هه لاس و کهوتی مندالدا رنگا دمداته وه، مندالې خوږه رست
 ته نها هر گرتگی به خوی دمدات و بهرژمومندی و جهزوو نارمزوومکانی خوی له پېش
 بهرژمومندی و جهزوو نارمزووی کهسانی ترمومیهو بهرمدوام له هه ولی تیزکردنیانو گوی
 به کهسانی چواردموری نادان، واته زورچار خوشی و خوږه رستیه که ی له سر ناخوشی و
 دمدمسری کهسانی تر بونیاد دمنیت و گوی بهراو بچوون و بیروباومری کهسانی تر نادان،
 به لام نه به مانای نه وه نییه که هر چ که سینک گویی بهراو بچوونی کهسانی تر نه دا نیر
 خوږه رسته، یو نمونه مندالانې زور زیرمک و بلیعت به زوری گوی بهراو بچوونی کهسانی
 ترو هه نلیک داب ونه ریتی کومه لایه تی نادان و هر به ته نیایی و گوشه گیری و به دوری
 خود خولانه ودا دمکن، به لام جیوازی سهرمکی نه م جوړه مندالانه له گه ل مندالانې
 خوږه رست نه ومیه، که مندالانې بلیعت و زیرمک داهینه رو خاوم بهرهمن و سولو
 هزارنج به کومه نه که بیان دمگه یفن، به پنجه واته ی مندالانې خوږه رست، که به زوری به
 لوی بهرژمومندی خویاندا وین

راستی که هدیو دمنیت هه موومان بیزانن، نه ویش نه ومیه که له سهرمتای قوناغی
 مندالیوه هه موو مندالان خوږه رستن و به دوری خودی خویاندا ده خولینه و مو توانای
 ره چاو کردن و له بهر چاو گرتنی راو بچوون و جهزوو نارمزووی کهسانی تریان نییه و وا
 دمنان نه وان سهرتیری نه م گه رنوه دن و هه موو کهسانی تر به چواردموری نه ودا
 ده خولینه وه، واته مندال لهو بر وایه دایه که نه وو جیهان و هه موو بوونه و مرکاتی تر یه ک
 شتن و جیوازی له نیوانیان نییه و وا دمنانیت هه موو کهس وک نه و بیردمکه نه وه.

ھۆكۈمگان :-

ئەگەر بەردى سەيرى مىدالان بىكەين، ئەمەس بۇ دەردەكەونت كە تۇرىدىان كەسانى كۈمەلەيتىن و ھاۋكارى كەسانى تىر دەكەن و دەستى يارمەتى بۇ يەكتىر دىزىز دەكەن، بەلام زىمەيدىكى كەمىيان كەسانى خۇپەرستىن و گىرتكى بە كەسانى تىر نادەن و تەنھا ھەلپەي جەزۋونارمىزۋو بەرژمۋوۋەندى خۇيانە.

بىگۈمان ئەو مىدالانەش ئە ئە نىجامى ھۆكارى تايىپەتپەۋە ھىزى ئەو جۇرە رەقتارە بۈۈن. دەرئە نىجامى تۈنژىنەۋمگانى ئەو بۈۋارە ئاسارە بۇ ئەم ھۆكارانەي خوارمۋە دەكەن كە بۈۈن بە ھاكتەر بۇ چاندنى تۈۋى خۇپەرستى ئە دل و دەروۋنى ئەو جۇرە مىدالانەدا :-

ترس :-

ھەندىك چار ترس دەپتە ھۇى دروست كىردنى خۇپەرستى، بۇ نەۋۋە ئەو مىدالانەي كە ترسى بىزراۋى و رەتكردنەۋە يان بەجىنەشتان و دەركردن يان لىدان و سوۋكايەتى پىكرىنيان ھەيد، ئەۋا ئە ئە نىجامى ئەو ترسەۋە ھەز بە تىكەلاۋى ئاۋ كۈمەل ئاكەن و ئە كۈمەل و داۋودمىزگاگانى دوور دەكەۋنەۋە ھەز بە تەنىيىي و دوورە پەرىزى دەكەن و دواتر بىر ئە ھاۋكارى و بەرژمۋەندى كەسانى تىر ئاكەنەۋە، بەمەش ۋردە ۋردە دەپن بە كەسانى خۇپەرست و مەشخۇر بەسەر كۈمەل و كەسانى چۈاردەۋرىانەۋە. واتە ئە ئە نىجامى ئەو ترسانەۋە مىدال تەنھا بەدۋاى ئاسايش و سەلامەتى و دىنىيىي خۇى ۋىل دەپتە، بە بىگۈندان بە ھەست و سۆزۋ بۇچۈۋىتى كەسانى تىر. ئەمەش بە پەلەي سەرەكى بۇ ئەۋە دىگەرىتەۋە كە مىدال ئەۋا ئەۋ كەسانەدا (بەتايىپەتى كەسانى نىزىكى) ھەستى بە نارامى و دىنىيىي و خوشى ئەكرىۋە، بۈيە بە ھەۋۋ شىۋەيەك لىيان دوور دەكەۋىتەۋە نايەۋىتە لىيان نىزىك بىيىتەۋە.

ئازاداری-

زۆر جار هەندێك ئە دایكان و باوكان زیاده ئە پێویست گرتگی بە منداڵ دەدەن و هەموو پێداویستیهكانی بۆ دایەن دەكەن و بە زۆری دەیان پارێزن و هەموو داواکارییهکی بۆ جێبهجێ دەكەن. ئەم جورە منداڵانە ئە ئەنجامی ئازاداریهوه كە سایه تیهکی لاواز و قەزەوکیان دەبێت و هەست بە بەرپرسیاریهتی ناكەن و ناتوانن خۆیان لە گەڵ گۆڕانکارییهكانی ژیاڵ بسانێن و هەر چاویان لە دەستی دایك و باوکیانە و وا دەزانن هەر ئەوان هەن و دەبێت هەموو كەسانی تر ئە خزمەتی ئەواندا بێ، ئیبنجا ئەبەر ئەوی ئاكەكانی تری كۆمەڵ بەو شێوهیهی منداڵ دەیهوی و دایك و باوكی رەفتار دەكەن، هەنس و كەوت ناكەن بۆیه منداڵ ئەناویاندا هەز بە خوشی و دڵنیایی ناكات و بەرەوام ئە هەولی ئەوه دایه كە ئیبنان دوور بكەوێتەوه و ئەها گرتگی بەخۆی و بەرژموندیهكانی دەكات و ئواتر دەبێت بە كەسێکی خۆ پەرست.

هەروەها هەندێك جارێش دایك و باوك بە شێوهیهکی راستەوخۆ ئامۆزگاری و رێنمایی منداڵەكانیان دەكەن و پێیان دەنێن: (پێویستە پارێزگاری ئە ماف و بەرژموندیهكانتان بكەن و ئەهێلن كەس زۆرتیان بكەن و رێگە بە كەس مەدەن بێنە سنووری بەرژموندیهكانتان) بەم شێوهیه ئەم جورە منداڵانە ئە ئەنجامی ئەو جورە رێنمایی و ئامۆزگارییانە كۆمەڵگاتیانەوه، دەبن بە كەسانی خۆ پەرست و بێر ئە بەرژموندی كەسانی تر ناكەنەوه.

ئە بەكەمی و پێنەگەشتن:-

هەندێك منداڵ ئە ئەنجامی پێنەگەشتن و كەم و كورتی و ئەبەكامیهوه، ناتوانن رەچاوی بەرژموندی و بێر بۆچوونی كەسانی تر بكەن و پابەندی گەت و پەیمان و قەسهكانی خۆیان بێن. واتە كاتێك دەیانەوێت رەچاوی بەرژموندی و مافی كەسانی تر

بکهن و پینشیلان نه کهن، به لام له بهر له هوی ناتوانن له اوو کۆتروونی ههزوو نارمزهوه تاییه تییه کانی خویان بکهن، بویه له هسهو گفته کانیان په شیمان دهینه وه پینشیلی سنووری ماف و بهرژموه تییه کانی کهسانی تر ده کهن و له هه لپه ی تیرکردنی ههزوو نارمزهوه کانیان دهین. واته له نه نجاسی کهم و کورتی و پینه که یشته وه دهین به کهسانی خۆپهرست و ناتوانن ده چاوی په رژموه منسی کهسانی تر بکهن و بهرپرسیار بن له بهرانه بهر کهسانی تر. ههروه ها نه و مندالانهش که دواکه و تنی ژیریان ههیه یان کهم و کورتی له قسه کردن و قیری و نه یاندا ههیه، یان گیر و گهرفتی کومه لایه تی و دهروونیان ههیه، نه و له نه نجاسی نه و کهم و کورتیانه وه دهین به کهسانی خۆ پهرست، له بهر نه هوی پینشتر قیری نه وه نه کراون که گرنگی به کهسانی تر بدن، یان پالنه وه ههزوو نارمزهوه گرنگی دان به کهسانی تریان له لا دروست نه بووه.

۴- لاسایکردنه وه پینشه وای خراپ:-

کاتیک مندال له ناو خیزان و ژینگه یه کدا دهمی که زۆریه یان کهسانی خۆپهرستن و زۆر به کهمی گرنگی به کهسانی تر دهمن و گیانی هاوکاری کردن له ناویاندا لاوازه، بینگومان نه مین لاسایی گه وره کانی ده کاته وه له وانه وه فیری خۆپهرستی و گرنگی نه دان به کهسانی تر ده بیت.

خۆپاراستن:-

بۆ له هوی منداله کاتمان له خۆ پهرستی و گوشه گیری دوور بجهینه وه ده بیت له ناو خیزان و قوتا به خاوه داو و دمزا کومه لایه تییه کانی تر، ژینگه ی له بارو گونجاو بۆ گه شه نه ننی گیانی هاوکاری و پیکه وه ژیان بخولمینی. نه م هه تگا و خالانه ی خواره وه زامنی دوور خسته وه ی مندالن له خۆ پهرستی:-

۱- ههست کردن به ریزگرتنی خود له ناخی منداله که تدا گهشه یی که ۱-

باشترین بهر بهست بۆ ریزگرتن له دروست بوونی خۆپهرستی نهوهیه، که یارمەتی منداله که ت بدمی بۆ نهومی ههست به بوون و تواناو لیهاتوویی خۆی بکات و به چاوی گومان و دوو دلی سهیری خودی خۆی نهکات، له بهر نهومی نهو مندالانهی له خۆیان رازین و برهوان به تواناکانی خۆیان ههیه و ههست به نارامی و دنیایی دمهکن، نهوا گرنگی به بهر نهوهندی و راوی چوونی کهسانی تر دمهکن و ههست به کهمی ناکهکن و له ناو کومهله ههست به نارامی و برهوا به خۆبوون دمهکن، له بهر نهوه پینوستان به راکردن و دور کهوتنهوه له کومهله نییه و پهتا بۆ گوشه گیری و دورره په ریزی نابهن ئینجا له بهر نهومی ریزگرتنی خود سهیرکردنی به چاوی دنیایی و شانازیکردن پیهومی، نه نهنجامی پهرومردمی خیزانیهوه دروست دهییت و رهنگدانهومی نهو خیزانهیه که تیایدا دهری، بویه دهییت دایک و باوک ریزی منداله کانیاان بگرن و له نرخیان کهم نه که نهوه و له شهرو ناخوشتی ناو خیزان دوریان بیه نهوه، بۆ نهومی ههست به کهمی نه کهکن و به چاوی ریز سهیری خودی خۆیان بکهکن و دواتریش به چاوی ریز سهیری کهسانی تر بکات و له گوشه گیری و خۆپهرستی دور بکهوینهوه. له لایهکی تریشهوه نابیت مندالان بهیه که بهراورد بکرین و خاله لاوازمکانیاان گهوره بکریت.

۲- منداله که ت فیر بکه گرنگی به کهسانی تر بدات و خوشت نمونه و پێشهنگ

به ۱-

دهییت مندال فیری نهوه بکریت که گرنگی به کهسانی تر بدات، به لام نهو کاره له خۆپهرسته نابیت، به لکو دهییت نییه گهوره به کردموو له بهر چاوی منداله کانیاان گرنگی به کهسانی تر بدمین و هاوکاریان بکهین و له خۆپهرستی و ههله پهرستی دور بکهینهوه بۆ نهومی بیه به پێشهنگ و نمونه بۆ لاسایکردنهومی منداله کانیاان، نه کهر نییه له بهر چاوی منداله کانیاان بهر بهمان به ههزارو لیه و ماواندا هاته موو به شداری خوشت و

ناخۇشى خەزم و كەس و ھاۋەلەكانەمان كىردو ئەۋمى بۇ خۇمان بەرمۇۋى دىۋانەن بۇ خەللى
تەرىش بە رەۋمان زانى، بىنگومان دەپىن بە نەۋنەيەكى باش بۇ لاسا كىردەۋمى
مەنەلەكانەمان و گىرنگى دانىيان بە كەسانى تىرو دوور كەۋتەۋمىيان لە غۇپەرستى.

۲- ھەندىك كاروچالاكى و بەرپر سيارىەتى بە مەنەلەكەت بىسپىرە:-

كاتىك يارمەتى كەسىك دەدرىت، ئەۋ كەسە سوپاسى پىشكەش بە ئەۋ كەسە دىمكات
كە يارمەت داۋمو ئەۋ كەسەش كە يارمەتتەكەي پىشكەش كىردوۋە ھەست بە خۇشى و
شانازى دىمكات لەبەر ئەۋە زۆر گىرنگە بەردەۋام ھەر لە مەنەلەكەت بە پىنى تۈۋانەۋتەمەنى
مەنەلەكە ھەندىك كاروچالاكى پىشكەين بۇ ئەۋمى مەنەلەكەت لە مەنەلەكەت ھەست بە خۇشى
و شانازى دىمكات و ھەۋلى دوۋبارە كىردەۋمىيان بەدات و بەۋ شىۋىيەش گىلانى ھاۋكارى و
يارمەتى و گىرنگى دان بە كەسانى تىر لە دل و دىروۋنىدا بىچىنەن گۈنجاۋترىن كارىش
كاروچالاكىيەكانى نەۋ مان و ھوتابخانەيە، كە مەنەلەكەت لە رىگەيەۋە ھەست بە
بەرپر سيارىەتى دىمكات.

بارى دىروونى مىندالى نەخۇش

بارى دىروونى مروۇ نە كەسىكەوۈ بۇ كەسىكى تر دىگۈردى و كۈمەلىك ھۆكارى دىرىكى
و ناومكى كارى تىدەكەن.

نەمى ئىمە ئىرمدا مەبەستمانە بارى دىروونى نەو مىندالانىدە كە تووشى نەخۇش
تالاسىمىيا بوون-

ھەممۇمان باش دىزانىن كە رەمەكى ژيان (غريزة الحياة) لەلاى مروۇ زۇر بەھىزىر
بەردىوام ھەلپەى ژيان و مەنەومىيەتى و ھەرنەو رەمەك و خۇپسكەيدە كە پالى پىنۈ ناوۋە
دواى نەمىدا بگەرى و بەرمەنگارى مردن بېيتەوۈ، بەلام بە داخەوۈ مردن وىك مۈتەكە ھەر
مايەوۈو نەمىش نەھاتە دى، كەواتە ترس لە مردن لەلاى ھەموو مروۇنىك ھەيدو
ھەندىك جار مردن نازىزان ژيانمان لىدەكات بە دۈزەخ. نەو كەسەى تووشى بەكىك نە
نەخۇشپەكەن دەبىت و ماوۋىيەكى زۇرىش بەدەستىوۈ دەتالانىنى و ھىچ تروسكايىەكى
چارەسەركردىشى نەبىت، نەوا يىنگومان لە بارىكى دىروونى ئالۋىزدا دەرئى، مەگەر نەو
كەسە نەخۇشە ھەر بۇ خۇى بزانى كە چەند دژوارو ئالۋىز ترسناكە. ئىنجا ئىمەى چوار
دىورى كەسى نەخۇش نەگەر بمانەوۋىت كەمىك لە نازارەكەنى نەو كەسانە كەم بگەينەوۈ،
دەبىت پىش ھەموو شتىك شارمىزى بارى دىروونىيان بېين.

مىندالى نەخۇش و تووش بوو بە تالاسىمىيا بەدەست ھەندىك ئەم گىرەتەنەى خوارىوۈ
دەتالانىنى:-

۱- تۇرجار ھەم و خەفەت و دىلەپاۋكى سەرو دلى گىرتوون و بەردىوام بىر لەو نەخۇشپەو
چۈنەيتى چارەسەركردىيان دىكەنەوۈ.

۲- كاتىڭ كە يەككىڭ لە تووش بوۋانى ھاۋەلى كۈچى دۈيى دەكەت، ئەمىش بۇ ماۋىيەكى زۇر غەمبارو دلقەنگ دەبىت و ترسى مردنى لى دەنىشى.

۳- بەقسەدو قسەئۇك و مامەلەي ھەلەو نامرۇقاندەي كەسانى ئەزانى چۈرەمورى زۇر بىزارو مېس دەبىت و رق و كىنەيەكى زۇرى دەربارەيان لەلا دروست دەبىت.

۴- ومىگرتى چارسەرى بەردەوام و خوين گۈزىن، تووشى بىزارى و ھەست بەكەمى دىكەن، يە تايىيەتى كاتىڭ خۇي لەگەن كەسانى تر بەراوردەكەت.

۵- ھەندىك جارىش مامەلەي ھەلەو ئاپەرۈمردەيى دايك و باوك و خوشك و برا بىزارى دىكەن.

لەبەر لەو ھۇكارلەي سەرمو زۇر پىۋىستە كە دايك و باوك و كەسانى چۈرەمورى
مىندان بەم شىۋىيەي غۈرۈمە مامەلە لەگەن مىندانى نە خوشدا بىكەن.

۱- ئابىت بە ھىچ شىۋىيەك گاتتەو سووكايەتى بەو جۈرە مىندالانە بىكرىت و لەنرخيان كەم بىكرىتەو. لەبەر ئەۋەي ئاۋو ئاتۇرەو سووكايەتى پىكرىن ئەۋەندەي تر بارى دىروۋنى ئەو جۈرە مىندالانە ئالۇزتر دەكەت.

۲- ئابىت زىاد لە پىۋىست ناز بىرىت بەو مىندالانەو بەردەوام باوك و دايك بەزەيىان پىياندا بىتەو، چۈنكە بەزىيى ھاتتەوۈ ناز پىندانى زىاد لە پىۋىست زىان بە كەسايەتى ئەو مىندالانە دىكەيەنىت.

۳- ئابىت مامەلەي دايك و باوك بەجۈرىك بىت، كەۋا لەو مىندالانە بىكات ھەست بەكەمى بىكەن و ئەو ھەست و بىرۈباۋەرىيان لەلا دروست بىت كە ئەمان بوۋن بە بارو شەخۇر بەسەر ئەمانەۋو ئەو نە خوشىيەيان بوۋە بە ھۇي بىزار كەردى ئەۋان، چۈنكە ئەو جۈرە ھەست و سۈزە نازارى دىروۋنى زۇرى ئەو مىندالانە دەدات.

۴- دەپىت دايك و باوك بە جالەتى مىدالەكانيان رازى بېن و بەردەوام بېرى لى
نەكەنەمو ئەو باومېشىيان ئەلا دروست دەپىت كە ئەوان گوناھىيىكان كىرەوۋە بۇيە ئەو
جۈرە مىدالەكانيان بۈۋە. چۈنكە ئەو بۇچۈۋنە زۆر لە راستىيەۋە دۈۋرەۋە. ئەۋە ھىچ پەيۋىندى
بە گوناھو ئىماتىدارى و بى بېروايىيەۋە نىيە. بەلكو بۇ كۈمەلىك ھۆكارى بۇ ماۋىيى و
زىنگەيى ناۋ مىدالەكانى دايك دىگەرىتەۋە.

۵- زۆر پىۋىستە ھىچ جۈرە جىياۋازىيەك لە نىۋان مىدالانى نەخۇش و مىدالەكانى تىردا
نەكرىت و بەيەك چاۋ سەيرى ھەمۋىيان بىكرىت و ۈك ھەمۋە مىدالەكانى ئاسايى بە پىنى
پىۋىست بېردىن بۇ سەيران و گەران و دەرەۋە. واتە تايىت ئەو نەخۇشىيەكان بىيىت بە
بەرىست و رىگر لەبەردەم چۈۋنە دەرەۋە چالاكىە كۈمەلە تىيەكانى تر.

۶- پىۋىستە جار بە جارنىك ناھەتگ و كۆرۈ كۆيۈۋنەۋە بۇ تىكەلاۋىۋونى ئەو جۈرە
مىدالانە بە ھاۋەنەكانى ۈك خۇيان بىگىردىت، بۇ ئەۋەى بىراتن كە زۆر مىدالنى تىرىش ۈك
ئەۋان وان و ھەر ئەو بەتەنھا توۋشى ئەو نەخۇشىيە نەبۈۋە.

۷- ھەرۈمھا پىۋىستە بەرنامەۋ پىرۋىگرامى تايىت بە ھۇشيار كىردەۋەى دايك و باوكى
ئەو جۈرە مىدالانە بە تايىتەتى و تەكەكانى كۈمەل بەگشتى لە دەرگاكانى راگەيانەن
ھەبىت، بۇ ئەۋەى شارمىزى بارى دەرۋونى ئەو جۈرە مىدالانە بېن و مامەلەى دروستيان
ئەگەل بىكەن.

بەشى دووھەم
سايكولوژىيەى ھەرزەكارو لاوان

قۇناغى ھەرزەكارى
جىياۋزى نىۋان بالقى و ھەرزەكارى
گلاندەكان
ھەئس و كەوت و چوۋئەى ھەرزەكار
ھەرزەكارو چۆرمەكانى
تىۋرمەكانى ھەرزەكارى

قوناغى ھەرزەمكارى

ھەرزەمكارى يەككە لە گرتگرتين قوناغەكانى ژيان كە مرقۇ پيايدا تيندە پەريت، نەم قوناغە دىمەكە وىتە نىوان دواھەمىن قوناغى مندالى و قوناغى كاملى (مرحلة الرشد) و بە بالقى (بلوغ) دەست پىندەمكات.

لە راستيدا قوناغى ھەرزەمكارى خىراترين قوناغى ژيانى مرقۇ لە دواى لە دايك بوون، كە گەشەكردن تيايدا زۆر خىراو كوت و پېرە، بەلام دووھەم قوناغە لە دواى قوناغى (پيش لە دايك بوون) كە گەشەكردنى جەستەيى و فسيولوژى تيايدا زۆر خىراپە

بە تەواوى ناتوانریت سەرەتاو كۆتايى قوناغى ھەرزەمكارى بە مانگ و سال ديارى بكریت، ئەبەرنەموى ئەنىوان شەوو رۆژىكدا مندان يەكسەر نابیت بە ھەرزەمكار، بەلكو پروسەيەكى پلە پلەيە (متدرج) و ماوەيەكى دەوى، وەك چۆن گۆرانی وەرزەكانى سال لەسەر خۆو پلە بە پلەيە، بەم شىوہيەش، چوونە ناو قوناغى ھەرزەمكارى پلە بە پلەيە بەلام نەمەش نەوہ ناگەيەنى كە نەتوانين هيچ سال و كاتيك بۆ چوونە ناو قوناغى ھەرزەمكارى ديارى بكەين، بەلكو زۆر لە زانايان ئەو بېروايەدان كە لە دەورويەرى (۱۱) يان (۱۲) سالى ژمارەيەك لە مندانان دەچنە ناو قوناغى ھەرزەمكارى (Faller, 1981, P:235).

بە ھەمان شىوہش لە دەورويەرى (۱۷) يان (۱۸) سالان مالىئاوايى ئەو قوناغە دىمەكەن بەلام نەمە نەوہ ناگەيەنى كە ھەموو مندانان ئەو كاتەدا دەچنە قوناغى ھەرزەمكارى بەلكو ژمارەيەك لە مندانان پيش يان دواى ئەو كاتە دىمەكون، نەمەش بە پلەي سەرەكى بۆ نەم ھۆكارانەي لاي خوارمەو دىمەكەرىتەوہ.

(۱) توخۇم (چىش) -

بىرنە نىجامى تۇيۇنغۇدە زانستىيەكان و سەرنىچ و بۇچۇنى دىروونزانان ئامازە بۇندە دەمكەن. كە كىچ پىش كۆر بە ماومىيەك دەچىتە قۇناغى ھەرزىمكارىيەدە، نەوش بە پەلى سەرمى پەيۈمەندى بە قەسلەجەدو جەستەو چالاكى گۇلاندەمكەنى كچەدە ھەيە، كە ئە زۇر لايەنەدە جىياۋزە ئە جەستەو قەسلەجەدى كۆر ئە كوردەۋارى خوشمان ئە دىرزمەنەدە باب و باپىرانمان ھەستىيان بەم راستىيە كىردەدە، ئەبەرنەدە ھەرمۇيەنە (كىچ سالى دەمكە جۈيەك گەۋرە دەپىت بە لام كۆر دەمكە گە نىمىك) ھەموشمان باش دىزانىن كە دەمكە (جۈ) ئە دەمكە (گە نەم) دىرۇرتە.

(۲) زىنگەي گەرم و سارد -

دەمكە ھەتتەدە كەش و ھەۋاۋ گەرمەۋ سەرمەش كارىگەرى خۇي ئەسەر گەشە كىردى مۇۋە بەگىشتى و چوۋنە ناۋ قۇناغى ھەرزىمكارى بە تايىيەتى ھەيە، ئەبەرنەدە ھەندىك لەزانگان ئەۋ بىروايەدان كە ھەرزىمكارانى ناۋچە گەرمەكان ئە پىش ھەرزىمكارانى ناۋچە ساردەمكەن دەچنە ناۋ قۇناغى ھەرزىمكارىيەدە.

(۳) زىنگەي شارو لادى -

ئەبەرنەدە زىيان ئە لادى سادەۋ ساكارو ئاسانتەۋ پىنداۋىستىيەكانى كەمەتە، بۇيە ئامىيەكى زۇرى ھەرزىمكارانى لادى پىش ھەرزىمكارانى شار مائىناۋالى ئە قۇناغى ھەرزىمكارى دەمكەن و سەرىدە خۇيى و ئاسنامەدى خۇيان دەست دەمكەۋىت.

نەش بە پەلى يەكەم بۇ نەۋ ئاسانتەۋىيەنە دەمكەرنەدە كە ئە گۇندەمكەن بۇ ھەرزىمكارەمكەننىان دەمكەن، بۇ قەۋنە ئۇ ھىنان و مال پىكەۋمەن ئە لادى ئاسانتەۋ، چۈنكە

به زوری ژن و ژن خوازی له خزم و کس و ناسیاوی ناو گوندلکه یان دمکه ن و دواي نهوش به کومهک و هاوکاري چهند ژوورنکی به دارو هوبرو بهرد یو دروست دمکه ن، سهرمپای نهوش گیروگرفتې نابووری که مرمو خیرانر له ههرزمکاری شار سهریه خویی ماددی و نابووری خوی دست دمکه ویت، چونکه دمتوانریت پارچه زویهک و چهند سهر مبرو مالاتیکی پی بدریت یان کس و کارو خزم و کس هاوکاري دمکه ن، سهرمپای نهوش دواوکاري و پیناویستیه کانی ژن هینان و مال پیکه وه نان و برژیوی زیان زور زه حمت و دروار نییه.

به لام له شار ههرزمکار روویه بروی زور گیروگرفت و دواوکاري دهیته وه که جیاوازه له لادی، له وانه بهردموام بوون له سهر خویندن و تهواوکردنی خویندنی بالا و چوون یو خزمه تی سهریازی و نه بوون و که می خانوو و بهرزی گریی خانوو، سهرمپای دواوکاري زور له کانی ژن هینان و گواستنه ومو پیکه و منانی خیران و که می بواری کارکردن که سهرجه م نهو هوکارانه دهینه هوی نهومی که تا ماومیه کی زور ههرزمکار له شار ههر پشت به دایک و باوکی بهستیت و دواي یارمه تیان لیکات و نه توانیت سهریه خویی و ناسنامه ی خوی وک ههرزمکاری لادی به دست بهینی به لام له لایه کی ترموه ههرزمکاری شار روشنبخ ترمو زانیاری و زانستی زیاتره.

(۴) خواردن و ته ندروستی باش ۱-

گومانی تیندانییه که نهو ههرزمکاری ههر له مندالیه وه خواردن و ته ندروستی باش، پیش نهو ههرزمکاری که خواردن و ته ندروستی ههر له مندالیه وه باش نییه، ده چینه قوناعی ههرزمکاریه وه، نهوش به پله ی یه کهم بو که شه کردنی ناسایی و کاریگری و باش کارکردنی گلاند مکان و نه نداهه کانی تری له ش دمکه ریته وه، له بهر نه وه زور پیوسته که ههر له مندالیه وه گرتگی به خوراک و ته ندروستی مروقه بدریت، یو نهومی له کانی چوونه ناو قوناعی ههرزمکاری تووشی گیروگرفت نه ییت.

کهواته نهو هوکارانهی سهرموه دمېنه هوې نمدوی که ههموو منډالان لهیهک کاتدا
 نهچنه ناو قوناغی ههرزمکاری، بهلام بهشینویهکی گشتی له ههموو جیهاندا زوریای
 منډالان له دهورویهی (۱۲) سالاندا دهچنه قوناغی ههرزمکارییهوه بهلام ژماریهکی کهم
 پېش نهو ساله و ژماریهکی کهمیش دواي نهو ساله بهماوییهک نینجا دهچنه قوناغی
 ههرزمکارییهوه.

جیاوازی نیوان بالقی و ههرزمکاری

بالقی (البلوغ) بهشیکه له ههرزمکاری، واته تهنها گورانکارییه جهستهی و
 فیولوزیهکان دگریتیهوه، بهلام ههرزمکاری یریتییه لهسهرجهم گورانکارییه جهستهی و
 فیولوزی و عهقلی و ههچوونی و کومهلایهتیهکان، کهواته سهرمتای قوناغی
 ههرزمکاری به بالقی دمعت پی دمکات که چهند سالیکی کهمی سهرمتای قوناغی
 ههرزمکاری دهخایهنیته بهلام قوناغی ههرزمکاری تهواو نابیت و ههرزکار ناچینه قوناغی
 کاملی و پنگهیشتن (مرحلة الرشد) تاومکوه ههرزکار بهتهواوی له لایهنی کومهلایهتی و
 ههچوونی و عهقلیهوه گهشه نهکات، هر لهبهرنهومشه که قوناغی ههرزمکاری ماویهکی
 زور دهخایهنی، چوتکه قوناغیکه که منډال له میانهیهوه به تهواوی گهشه دمکات و له
 کهسکهوه که پشت به کهسانی تر دېهستنی یو کهسینک که پشت بهخوی دېهستنی
 دگورېری

نیشانهکانی بالقی :-

منډال کاتینک که دهچینه قوناغی ههرزمکاری، کومهلینک گورانکاری له جهستهو
 شینوم لهش و لاریدا روودمات، له گرنگترین نیشانهو گورانکاریهکانی بالقی نهمانهی لای
 خوارمومن :-

- ۱- پیگه یشتنی سیکسه گلاندماکان و دژانی سپترم (الحيوان المنوي) نه لای کوپ
دمرکه و تنی دیاردهی بی نویژی (الحیض) نه لای کج.
- ۲- دمرکه و تنی سمیل و ریش و گریوونی دهنگ قادی نه لای کوپ و
بهرزیوونه و هی سنگ و کویوونه و هی چهوری نه هه ندیک شوینی نه ش قادی نه لای
کج سهر برای درنژیوونی ههردوو دست و قاجهکانی و هه ندیک گورانکاری جهستیی و
فسیولوزی تر نه لای ههردوو توخمه که.
- ۳- گه شه کردنی ههردوو که تالی شالوب و مندالان و بهر فراوانیوونی سینه ندیو
(الحوض) ران نه لای کج.
- ۴- دمرکه و تنی دیاردهی شه یقانی بوون (الحلم الجنسی) نه لای کوپ.

گلاندەكان و كاريگەرييان له قۇناغى باقى موون

دەرھايشتى گلاندەكان (ھۆرمۇنەكان) ھەر له قۇناغى پىش له دايك بوونەو دەست بەكارى خۇيان دەكەن و كاريگەرييان لەسەر پىرۇسەي گەشەكردنى ھەيە و ھەتا تەمەنى پىرى بەردەوام دەبن. بىرى ھۆرمۇنەكانى ناو لەش ديارىكراو زۇر زۇر كەمن، لەبەر ئەو زۇر بە زەخمەت بىرى پىنوستان بۇ مەبەستى چارەسەر كەردن دەست دەكەون، بۇ نمۇنە ھۇ دەست كەوتنى يەك كىلو گرام له ھۆرمۇنى سىكىسى مى (نەستۇجىن) پىنوستان بە (۲۰) پىست مىلۇن بەراز ھەيە.

دەر ئەنجامى توئىژىنەو زانستىيەكانى ئەم بوارە ئەوھيان سەلماند كە پەيوەندىيەكى پتەو له نيوان كارى ھۆرمۇنەكان و زۇر ديارەمى دەروونىدا ھەيە، سەرپراي ئەوش كاريگەرى زۇر لەسەر پىك ھىنانى گەشەكردنى ھەنچوونى ھەيەو بەشدارىيەكى زۇر له ناراستە كەردنى ھەئەس و كەوتى مەوۇ و ديارىكردنى كەسايەتيدا دەكات.

له ھەموويان گىرگىتر (بەتاييەتى له قۇناغى باقى) كاريگەرى ھەندىك له گلاندەكانە لەسەر وروژاندن و گەشەكردنى و خستە گەپى پالەرو ھەزوو نارمەزووى سىكىسى و ناراستە كەردنىيان واتە گۆر و تىنى نارمەزوو پالەرە سىكىسەكان بەندە بە بىرى ئەو ھۆرمۇنەكانە له ناو خويىندا، ھەزوو نارمەزوو رەقتارى سىكىسى نازەل بە تەواوى ئە ژىر كۆنترۆلى ھۆرمۇنەكاندايە، بەلام رەقتارى سىكىسى مەوۇ دەكەوتتە ژىر كۆنترۆلى ھۆرمۇنەكان و ھاكتەرە كۆمەلەيەتى و رۇشنىرى و دەروونىيەكان.

له گىرگىترىن گلاندەكان و جۇرى ھۆرمۇنەكانىيان كە كاريگەرييان لەسەر ھەزوو نارمەزوو رەقتارى سىكىسى ھەيە، ئەمانەى لای خوارمەون :-

پېتوئىرېيە گىلاند (pituitary gland) -

ئەم گىلاندە (الغدة النخامية) (پېتوئىرېيە گىلاند) گىرگىيەكى زۆرى ئەسەر گەشەكردىنى سېكسە گىلاندەمىكان و كارو چالاكىيەكانىيان ھەيە، نىزىكەي (۵) يېنجى سال يېش بائىق بوون، بەشى يېشەۋەي ئەم گىلاندە جۈرە ھۈرمۈنىك دەردەھاۋىت (افرازىكە يېنى دەلىن جۇنادۇ تروپىن، كە ئەم ھۈرمۈنە سېكسە گىلاندەمىكان (ھىلگەدان ئەلاي مى و ھەردوۋ گۈن ئەلاي نىر) دەخاتە جوۋنە و چالاكىيەكانىيان بەگۈر و تىنتر دەمكات و خىرايى گەشەكردىن زىاتىر دەمكات. بەلام كەمى (جۇنا دوتروپىن) دەبىتتە ھۈي پوكانەۋەي سېكسە گىلاندەمىكان و ئە دەست داتى چالاكى سېكسى و توۋش بوون بە نەخۇشى (فروھلىچ، Frohlich) كە مىندان توۋشى (زۇرقەنەۋى، گەشە نەكردىنى كۈنەندامى زاۋوزى، ھەز كىردىن بە مىكەچى، گىزى و ھىرى، باۋىشك دان و زوۋ خەۋ ھاتىن) دەمكات. بەلام ئە كاتى سىك پىرىدا زۇر بوونى ھۈرمۈنى (ئەستروچىن) ئە خۇنىدا دەبىتتە ھۈي ۋەستاتى دەرهاۋىشتىنى ھۈرمۈنى (جۇنا دوتروپىن)، كە نەمەش دەبىتتە ھۈي ۋەستاتى پىرۇسەي دروست كىردىنى ھىلگە ئە كاتى دوۋ گىيانىدا.

ھەرومە بەشى يېشەۋەي ھەمان گىلاند ھۈرمۈنى (پرولاكتىن) prolactine بەرھەم دەھىنىت، كە ئەم ھۈرمۈنەش بە ھاۋكارى ئەگەل ھۈرمۈنەكانى (ئەستروچىن) و (پروجىستىرون) دەبىنە ھۈي گەشەكردىنى ھەردوۋ مەمەك و گىلاندەمىكانى شىر دروست كىردىن ئە كاتى يالقى بەدۋاۋە.

شاھەتى باسە دۋاي ئەۋەي ھۈرمۈنەكانى ئەم گىلاندە دەبىنە ھۈي ۋورژاندنى سېكسە گىلاندەمىكان، ئىنجا بە يېنچەۋانەۋە دەرهاۋىشتەي (ھۈرمۈنەكانى) سېكسە گىلاندەمىكان كار دەكەنە سەركارو چالاكىيەكانى (پېتوئىرېيە گىلاند) و دەبىنە ھۈي كەمكردەۋەي كارىگەرى و بىزەي ھۈرمۈنى گەشەكردىن كە (پېتوئىرېيە گىلاند) دەرى دەمات قا ئە كوتايىدا بەتەۋاۋى بىنە بىرى دەكەن و بەمەش گەشەكردىنى جەستەيى رادەۋەستىت.

لەلەيەكى تىرىشەۋە ھۆرمۈنەكانى (پىتوۋە تىرىيە گىلاند) بەشدارى لە كۈنتۈرۈكردن و رىك خىستى پىرۇسەي (ھىلگە دروست كردن، سىك پىر بون، بى نوڭى - العادة الشهرية) لەلەي نافرەت و پىرۇسەكانى (سپىرم دروست كردن و بارستايى پىرۇستات، رىك خىستى ھۆرمۈنى تىستوستىرون) (كە سىكسە گىلاندى نىر بەرھەمى دەھىنى) دىكات ھەرومە ھەلەستىتە بە رىك خىستى بەرھەم ھىنان و دەرھەۋىشتى ھۆرمۈنەكانى سىكس لەلەي ھەردو توخى نىرو مى .

لە بەشى دواۋى (پىتوۋە تىرىيە گىلاند) ھۆرمۈنى (پىتوسىن، pitocin) دروست دىكات، كە يارمەتى گرژ بونى ماسوۋىكەكانى مىئالداق دىكات، بەمەش كارى مىئال بون ئاسان دىكات، ھەرومە دوا مىئال بونىش يارمەتى گەپانەۋى مىئالداق دىكات بۇ ھەۋى بگەرتەۋە بۇ شىۋە بارستايى ئاسايى خۇى، سەرپىرەي ھەۋىش ھۆرمۈنى (پىتوسىن) يارمەتى دىردانى شىر لە ھەردو مەمك بۇ دەرۋە دىكات .

ئەدرىئالىنە گىلاند (الغدة الكظرية) (suprarenal gland) :-

نەم گىلاندە دىكەۋىتە سەر ھەردو گورچىلەۋە، ھۆرمۈنەكانى تۈيكل و بەشى دەرۋە نەم گىلاندە (بە شىۋىيەكى گىشتى) كارىگەرى خۇيان لە سەرگەشە كىردى سىكس ھەيە .

ھۆرمۈنەكانى بەشى دەرۋە (تۈيكلەكە بى نەم گىلاندە) سەرپىرەي ھۆرمۈنەكانى سىكس كە ھەردو سىكسە گىلاند دروستى دىكەن) بەشدارى لە سەرھەلداق و دىرگەۋىتى مۈرك و سىفاتى سىكس ئاۋەندى (ئاتوي) لەلەيەن ھەردو توخى نىرو مى دىكەن. لە راستىدا نەم گىلاندە زىاتىر ھۆرمۈنى نىرايەتى بەرھەم دەھىنىت و لە ھۆرمۈنى مىيايەتى زۆرتەر، ھەر لەبەر ھەۋىشە كە نەگەر بىرى ھۆرمۈنەكانى ئەدرىئالىنە گىلاند لە رىژمى ئاسايى خۇى زىادى كىرد، ئەۋا دىبىتە ھۇى دىرگەۋىتى زۆر مۈرك و نىشانەي نىرايەتى (دەنگ گر بون، رىش و ھوى سەيىل ... قىلا) لەلەي توخى مى سەرپىرەي زوۋ دىرگەۋىتى نىشانەكانى

نېرايەتى لە لاي كۆپ، واتە دەرگەۋىتى رېش و سىنل و دەنگا گر بوون و گەۋرە بوونى
ئەندامى زاۋۇتى لە لاي مىندالى كۆپ پېش قۇناغى بالقى و ھەزىمكارى. بەلام بەدەمگەن
نەم ھۆرمۇنلار دەپنە ھۆى دەرگەۋىتى مۇرك و ئېشانەكانى مىيائەتى لە لاي نېر .

تە گىرگىتىن ھۆرمۇنەكانى نېرايەتى كە ئەدرنالېنە گلاند دروستى دەكات، ھۆرمۇنى
(ئەندروجېنە Androgens)، ھەروما كە تە گىرگىتىن ھۆرمۇنەكانى مىيائەتتە كە
ئەدرنالېنە گلاند بەرھەمى دەھىنىت، ھۆرمۇنى (ئەستروجېن) و (پروژېستېرۇنە) .

سىكسە گلاندەكانى (Sexual Gland) ۱-

برېتىيە تە ھەردوو گون لە لاي نېر و ھەردوو ھېلگەدان لە لاي مى و ھەردوو
دەرھايشتىيان ھەيە كە ئەوانېش برېتىن تە ۱-
دەرگەۋىتىكانى ۱- كە برېتىن تە خانەكانى زاۋۇتىكرىن (سپېرم، Sperm) لە لاي نېر
(ھېلگەكان، Ova) لە لاي مى .

ئاۋەكىەكانى ۱- كە برېتىيە تە بەرھەم ھېنان و دەرھايشتىنى ھۆرمۇنەكانى سىكسى،
تە گىرگىتىن ھۆرمۇنەكانى كە سىكسە گلاندەكانى بەرھەمىيان دەھىنن، ئەمانە لاي
خوارمۇن .

ھۆرمۇنەكانى نېرايەتى ۱-

ھەرچەندە تۈپكەن ۋەشى دەرھەمى ئەدرنالېنە گلاند ھەندىك ھۆرمۇنى نېرايەتى
دروست دەكات و دەيكاتە ناۋ خۇنلەۋە، بەلام سەرچاۋى سەرمكى بەرھەم ھېنانى ھۆرمۇنى
نېرايەتى نېيە، بەلكو سەرچاۋى سەرمكى بەرھەم ھېنانى ھۆرمۇنى نېرايەتى برېتىيە تە
سىكسە گلاندى نېر (ھەردوو گون) كە تۈۋ (سپېرم) بەرھەم دەھىنىت، تە راستىدا گون مى
ھۆر ھۆرمۇنى نېرايەتى دەرھەمىيان بەلام ئەۋەى تە ھەمويان كاريگەر تۈۋ ھۆرمۇنى

تېستېستېرون (Testosterone)، سەرمەيى ئادەم سى ھۆرمۇنى، بىرىكى ھۆرمۇنى
ئىپپايەتى (ئەستروجن) سەرمەم دەھىنىت.

بىك ئە پىشتەر ئامازى بۇ كرا (پىتوۋ تىرىيە گىلاندا) رۇلى سەرمى ئە ورۇزاندن و بەگور
خىتىنى ھەردوۋ گۇون ھەيە. ھۆرمۇنەكانى ھەردوۋ گۇون بە (ئەندروجنەكان) واتە
سەرمەم ھىنەر و دروستكارى ئىپپايەتى ئامراون، كە ئەوانىش دوۋ جۇرى سەرمەم و بىرىتىن
ئە ئەندروستېرن (تەستوستېرن) ئەم ھۆرمۇنەكانە رۇلى زۇر گىرتكىيان ئە چالاك كىردن و
ورۇزاندننى ھەزوۋ ئارمىزوۋى سىكىسى و دەرگەوتىنى مۇرك و ئىشانەكانى ئىپپايەتيدا ھەيە.

پىنويستە ئەومبىزائىن كە جىياۋازىيەكى زۇر ئە نىۋان خاسىيەتەكانى سىكىسى
سەرمى (لولى) و ئاۋمىدى (ئانوي) ھەيە. خاسىيەتەكانى سىكىسى سەرمى بىرىتىن ئە
جىياۋازى فېسۇلۇزى و بايۇلۇزى نىۋان ھەردوۋ توخم، كە ئايا ئىرە يان مى، واتە جىياۋازى
نىۋان ئەندامەكانى زاۋوزى، بەلام مۇرك و ئىشانە ئاۋمىدىيەكان بىرىتىن ئەم مۇرك و
ئىشانەكى كە ئىر و مى ئەلايەنى دەرگى و رۋالەتەۋە ئە يەكتىرى جىيا دىمكەنەۋە ئەۋاتە
دەنگ گىرېۋون، سەمىل و رىش دەرھاتى، ئەلاي كۆرۈ (مەمك دروست بوۋون و بەرز بوۋونەۋەمى،
ئىپپونەۋەمى چەۋرى ئە ھەندىك جىنگا، بەرھىراۋان بوۋونى سى بەندە) ئە لاى كىچ.

ئە گىرتكىرىن كارىگەرى چالاكىيەكانى ھۆرمۇنەكانى ئىپپايەتى ئەمانەى لاى

خۋارمۇقى -

گەۋرە بوۋونى بارستايى (ئەندامەكانى زاۋوزى، پىرۇستاتە گىلاندا، ... قاندا).
دەرگەوتىنى مۇرك و ئىشانە سىكىسە ئاۋمىدىيەكان ومك (رىش و سەمىل، موۋى بىن بال و
دەۋرەۋەرى ئەندامەكانى زاۋوزى، دەنگى گىرېۋون، گەشەكردىنى قورگ و دەنگە زىيەكان،
بەرھىراۋان بوۋونى ئاۋ شان، تەسك بوۋونەۋەمى سى بەند - الحوض - مانەۋەمى مەمك بە
پىككەۋى و دەرگەوتىنى، ورۇزاندننى ھەزوۋ ئارمىزوۋى سىكىسى و ھەندىك گىرېۋانكارى
دەرۋونى ئە لاى كۆرۈ.

هۆرمونه كاني مينيپه تي :-

سپكسه گلاندي من (ههر دوو هينكه دان) دوو جوري سهرمكي هۆرمون دهرده من كه بريتين له
ا كومه لهي نه ستروجين او ا كومه لهي پرؤجسترون)، بهم شينومي لاي خوارموه :-

دهره او يشته دهرمكيه كان :-

كه به هينكه كان ناسراون و بؤ هاوي نزيكه ي (٢٠) سي سال، هينكه دان هان ههر
مانكي هينكه يهك پيندگه يه تن و فرني دمدنه ناو جوگه لهي قالويه ومو له ونشه و دگات
ناو مندا لدان. نه ه هينكه نه كاتي باق بوونه وه دهست به پينگه يشتن دهكهن و له ته بهني
بي هيواشيدا (سن الياس) كه له دواي (٥٠) سالان دهست پيندگات ورده ورده بهرمو نه مان
دهچن.

دهره او يشته ناو بهيه كان :-

كه به هۆرمونه كاني مينيپه تي ناسراون و بريتين له (نه ستروجين) و (پرؤجسترون)
سهرمپاي ههر دوو هينكه دان نه درناليينه گلانديش به شداري له بهرهم هيناني هۆرمونه كاني
مينيپه تي دمكات.

هۆرمونه كاني (نه ندرؤجين او نه ستروجين) له لاي ههر دوو توخمى نپرو من هديه،
به لام ريزمي (نه ندرؤجين) له لاي كوپو ريزمي (نه ستروجينيش) له لاي كچ زياتره
سهرچاوي سهرمكي نه ندرؤجينى (من) بريتيه له نه درناليينه گلانده، به لام سهرچاوي
سهرمكي نه ستروجين بريتيه له ههر دوو هينكه دان شاينه ياسه به شينوميه كي گشتي كارو
چالاكيه كاني هۆرمونه كاني (من) پينچه واندهي ناراسته ي كارو چالاكيه كاني هۆرمونه كاني
(نپرو)، واته كه م بووني برې يه كيكيان ده بينته هوي دهره وتني نيشانه كاني زيا به بووني
نموي تريان و پينچه وانده كشي راسته .

لەمانەنى خوارموش گىرگىزىن ھۆرمۈنەكانى مېياپەتى و كارىگەرپىيەكانىيانى

ئەستۇجىن:

ئەم ھۆرمۈنە بەرپىرسى يەكەمى دەرگەوتتى مۇرك و نىشانەنى سىكسىيە ئاومىندىيەكانە
(ئانوى) ئەلاى كىچ ئەوانە (دەرگەوتتى موو ئەبن بال و دەورو بەرى ئەندامى زاووزى،
دەنگ ناسكى، گەورە بوون و بەر قراوانبوونى سى بەندە (الحوض) گەشەكردنى سەت و
پان، بېھوك بوونەۋەنى ئاۋ شان، بەرز بوونەۋەنى مەمك) سەرەپى وروژانلىنى جەزوو
ئارمىزوۋى سىكسى و ھەندىك گۇراتكارى دەرۋونى.

پىرۇجىستۇن:

كە دەپىتە ھۇى گەشە كىردنى گلاندەكانى شىر، ھەرۋەھا بە ھاۋكارى ئەستۇجىن
ھەردو پىرۇسەنى (بى ئوئىزى وسك پىر بوون) رىك دەخەن. سەرەپى راگرتنى پىرۇسەنى
بەرەم ھىنانى ھىلكە ئە كاتى دوو گىيانى (سك پىرىدا) ئە ئە نىجامى توئىزىنەۋە زانستىۋە
دەرگەوتتوۋە. كە بىرىن و لا بىردنى ھىلكەدانى (مى)، مەرج نىيە دەپىتە ھۇى كەم كىردەۋەنى
جەزوو ئارمىزوۋى سىكسى (مى)، بەلام بىرىن و لا بىردنى ئەدرىنەلە گلاند (الغدة الكظرية)
بە ئەۋاۋى دەپىتە ھۇى ئەمانى جەزوو ئارمىزوۋى سىكسى ئەلاى توخىمى (مى)، ھەرۋەھا
ئىك چوونى بىرى پىنۋىستى دەرھاۋىشتىنى ھۆرمۈنەكانى مېياپەتى (زىاد) يان (كەم)
دەپىتەۋە ھۇى زور گۇراتكارى ئەلاى توخىمى (مى).

بۇ نەۋە، ئەگەر (پىتۋە تىرىيە گلاند) ھۆرمۈنى تايىدەت بە چالاككردنى كارى
ھىلكەدان بەرەم ئەھىنىت يان كەم بىت، ئەۋا دەپىتە ھۇى ئەۋەنى كە ھىلكەدان ئە تۈانىت
بە كارەكانى خۇى ھەلبىستىت و نەۋەش گەشەكردنى سىكسى دۈادەخات و دەپىتە ھۇى شە
ئان و ئىك چوونى رەقتارو ھەلس و كەۋىتى سىكسى، بەلام زىاد بوونى دەرھاۋىشتەكانى

(پیتوتیریە گلاند) دەبیتە هوی زوو گەشەکردنی سیکسی لەلای توخمی (م).
(اغا، ۱۹۸۱، س ۱۰۲-۱۲۴)، (هرمزو ابراهیم، ۱۹۸۸).

قورنوش زانا (Vornoff) بەمەبەستی گەڕاندنەوهی لاویتی چەند تاقیکردنەوبەهکی
لەسەر مەیموون کرد، ئەویش لە ڕینگە وەرگرتنی هۆرمۆنەکانی نیرایەتی لە مەیموون و
دانی بە نیرە مەیموونیکێ تر، دەرکەوت ئەگەل گەڕاندنەوهی لاویتی زۆر مۆرک و خاسیەتی
لاویتییش گەڕایەوه هەروەها (شتایناخ Steinach) تووژینەوهی زۆری لەسەر ناژەلان
کرد، یەکیەک لە ئەوانە ئەوه بوو کە سیکسە گلاندی نیرە بەرازیکی هیندی بۆ مالموسیکێ
(مینیە بەرازیکی هیندی گواستەوه بە پێچەوانەشەوه سیکسە گلاندی مالموسەکەشی بۆ نیرە
بەرازمکە گواستەوه، ئە ئەنجامی ئەم گۆڕانکارییە بۆی دەرکەوت کە نیرە بەرازمکان زۆر
خاسیەت و نیشانە نیرایەتیان لەدەست دا و بە هەمان شیوەش مالموسەکان (مینیە
بەرازمکان)یش زۆر خاسیەتی مینیایەتیان لە دەست دا.

هەروەها دەرکەوتوو کە ئەوانە دی دەخەسینترین (واتە هەردوو گۆنەکانیان
دەردەهینری) زۆر خاسیەتی نیرایەتی (دەنگ گڕ بوون، تووندو تیژی ... تاد) لە دەست
دەدەن و دەنگیان ناسک دەبیت و تووشی سستی و خاوی دەبن و ئە زۆر دەشتاری نازایانە و
چاو نەتەرسانە دوور دەکەوتەوه (القوصی، ۱۹۸۱، ص ۴۹).

بالتی سیکسی لەلای گج :-

خولەکانی ژێانی سیکسی توخمی (م) بە چەند قوناغیکێ جیا جیادا تینە پەڕیت و
ئەو قوناغ و گۆڕانکاریانەش کار دەکەنە سەر هەزوو ئارمژوو سیکسیەکانی، لەبەر ئەوهی
لەلایەنی سیکسیەوه زیاتر لە نیر شەژانی و بەرزو ئزمی پێوه دیارە خولەکانی ژێانی
سیکسی (م) بە چەند قوناغیکێ دیاریکراودا تینە پەڕیت کە بریقێن لە چەسەرەتای بی
نویژی، بی نوژی، دووگیانی - سک پری، مەدانی بوون (دووبارە بوونەوه)، سالی بی

ھىۋايى - سىن اېياس) يەكەم نىشانەى بالقى لە لاي كىچ دەرگەۋىتىنى دىياردى بىن نوڭزىيە
(سۈرى مانگانە) (الحىض) كە بە يەكەم بىن نوڭزى ناۋ دەپرىت. بالقى كاتىك روو
دەتات، كە بۇ يەكەم جار ھىلگە بەرھەم دىت و لە ڭىگەى جۈگەلەى قالوبەۋە بۇ مىندالدىن
دەڭلۈزىتەۋە.

دەرنە نەھاسى زۇر لە توڭزىيەۋىمكەنى ئەم بۈۋارە نامازە بۇ ئەمانەى خوارمەۋە دىكەن ۱-

ھەردوۋ كىردارى ھىلگە بەرھەم ھىتان و بىن نوڭزى لە لاي توخى مى بە شىۋىيەكى
نۆتۈماتىكى و دوور لە ۋىست و كۈنترۈلى توخى (مى) روودەدەن و كاتى دىيارىكرامى خۇيان
ھەيە، كە بە بالقى دەست پىندەكات و بە سالى بىن ھىۋايى كۈتايى دىت بە لام زۇرەى جار
كىردارى بەرھەم ھىنئانى سېنوم (تۈۋ) لە لاي توخى (نېر) بە نىرادەۋ ۋىستى خۇيەتى و بە
قۇناسى بالق بوون دەست پىندەكات و ھەتا مەدنىش بەردەۋام دەپىت.

دەرگەۋىتىنى يەكەم بىن نوڭزى بە ڭگەى پىنگەيشتىنى سىكىسى كىچ نىيە، لەبەر لەۋمى
يەكەم بىن نوڭزى بارىكى قىيولۇزىيە و لە خۇيەۋە روودەتات و نىزىكەى دوو سال دۋاي ئەۋ
يەكەم بىن نوڭزىيە نىنجا كىچ تۈۋاناي زاۋوزى دەپىت، ھەرومما بە زۇرى دەرگەۋىتىنى بىن
نوڭزى بە شىۋىيەكى بەردەۋام و بىن پىچران و دەرگەۋىتىنى نىشانە سىكىسيە ناۋمىدەيەكان،
بە بە ڭگە دادەپرىت بۇ پىنگەيشتىنى سىكىسى كىچ.

بە شىۋىيەكى گىشتى كىچ لە دەۋرۈبەرى (۱۲) سالان يەكەم حالەتى بىن نوڭزى لە لاي
دەردەكەۋىت، بە لام ھەندىك كىچ لە تەمەنى (۸) يان (۹) سالان و ھەندىكى تىريان لە
دەۋرۈبەرى تەمەنى (۲۰) بىست سالان يەكەم حالەتى بىن نوڭزى لە لايان دەردەكەۋىت،
بە لام رىژمى ئەۋانە زۇر كەمەن كە يان پىش يان دۋا دىكەۋن، چۈنكە زۇرەى زۇرى كىچان لە
دەۋرۈبەرى (۱۱-۱۵) يانزەدە بۇ چۈۋاردە سالان يەكەم بىن نوڭزى لە لايان دەردەكەۋىت.

له راستیدا بێ نوێژی له لای کج نابێتته هۆی دروست کردنی نازاری زۆر. به‌لام ته‌نها له لای نه‌وانه نازاری زۆر ده‌بێت که (جه‌سته‌و نه‌ش و لاریکی زۆر لاوازیان هه‌یه، یان که‌م و کورتی جه‌سته‌بیان هه‌یه، یان روویه‌رووی زۆر گه‌روگرفتیی دهره‌وونی و کۆمه‌لایه‌تی بپوخته‌وه‌و به‌ چاوی ترس و گومان سه‌یری دیاره‌ی بێ نوێژی و جه‌سته‌ی خۆیان ده‌کهن. یان بره‌ویان به‌ خۆیان نییه ... تاده‌).

بێ نوێژی بۆ ماوه‌ی (۲۰-۴۰) سال به‌رده‌وام ده‌بێت، دوا‌ی نه‌وه‌ ده‌هه‌ستیت و ئافه‌رت ده‌گاته ته‌مه‌نی بێ هیوایی. له‌کاتی بێ نوێژی کۆمه‌لێک گۆرانه‌کاری بایه‌لۆژی و فیزیۆلۆژی بووده‌من و نه‌و گۆرانه‌کارییه‌ بایه‌لۆژی و فیزیۆلۆژیانه‌ش له‌ لایه‌ن سه‌نته‌ری تایه‌ته‌ی له‌ناو مێشک کۆنتڕۆل و رێک ده‌خرین و هه‌ر (۲۸) یان (۲۹) رۆژ جارێک بێ نوێژی رووده‌دات و بۆ ماوه‌ی (۲) تا (۷) رۆژ به‌رده‌وام ده‌بێت.

بالتی له‌لای کۆر-

دیاریکردنی سه‌رمته‌ی بالتی بوون له‌لای کۆر کاریکی ئاسان نییه، له‌به‌ر نه‌وه‌ی دیاردنه‌و گۆرانه‌کارییه‌کی نیمچه به‌رده‌وامی وەک (بێ نوێژی) له‌لای کج نییه، چونکه‌ گۆرانه‌کارییه‌ جه‌سته‌یی و فیزیۆلۆژییه‌کانی لای کۆر له‌ کاتی جیا‌جیا بووده‌من.

به‌لام به‌ شێوه‌یه‌کی گشتی سه‌رمته‌ی دهرکه‌وتنی بالتی بوون له‌ لای کۆر به‌سه‌ر هه‌ڵدانی گه‌نده‌له‌ مووی دهره‌ویه‌ری نه‌ندای زاووزی‌ی کۆر ده‌ست نیشان ده‌کریته به‌لام نه‌م نیشانه‌یه‌ وەک بوودانی یه‌که‌م حاله‌تی شه‌یتانی بوون له‌ شه‌ودا (الاستحلام الاول) First nocturnal emission) به‌هێز نییه له‌ راستیدا به‌یه‌ک دوو سالی یه‌که‌م پێش بالتی بوون ده‌لێن (قوناغی پێش بالتی بوون، له‌م قوناغه‌ چالاکی چه‌ورییه‌ گلانه‌ زیاتر ده‌بێت و چه‌وری له‌ لای سینه‌شی هه‌رزما‌کاران له‌ دم و چاویان دهره‌که‌ویت (زێپکه) به‌لام له‌ قوناغی بالتی زۆریه‌ی نه‌و چه‌وریانه‌ که‌م ده‌بنه‌وه. له‌ سه‌رمته‌ی بالتی هه‌ردوو گۆنی کۆر

چالاک دهییت دست دمکهن به دهرهاوښتتی سپنرم (توو) و هورمونه کانی سیکسی،
ههروها سپنرم تیکهن بهو شلهیه دهییت که پروستات دروستی دمکات، که نهویش
شلهیه کی لینجه که نژیکه ی (۲) تا (۱۲) سم ۲ دهییت و له هه ره فریدانیکیدا نژیکه ی (۲) دوو
تا (۲) سی ملیون سپنرم له گهڼی خوی هه لدمگریت .

به شینویه کی گشتی زوریه ی کوران له دهورویه ری (۱۴) و (۱۵) سالاندا بائق دهن به لام
هه ندیکی که میان له دهورویه ری (۱۰) سالان و هه ندیکی تریان له دهورویه ری (۲۰) سالان
نینجا بائق دهن، واته یان پینش یان دواي هاوه له کانیا ن دمکهن.

هه ندیک له زاناکان له و بره وایه دان که زوو بائق بوون به قازانجی کور ته و او دهییت و
له ناو برادر مکانیا شانازی پینوه دمکات، به لام زوو بائق بوون له به رزمه وندی کج نییه و
دور نییه تهووشی ترس و دله راوکی و خهم و خهفته ی بکات و بیینته مایه ی شهرم بوی
له ناو دهسته خوشک و که سانی چواردهوری .

هەلس و کەوت و جوولە ی هەرزەکار

هەرزەکار لە سەرمتای قوناغی هەرزەکاری تووشی جۆره تەمبەلی و خاوو خلیچکیەك دەبێت، ئەوەش بە پەلای یەكەم بۆ گەشهکردنی خیرای جەستە و لەش و لاری هەرزەکار دەرئەتەرە، چونکە ئەناکاوو خیرا دەست و قاچەکانی درێژ دەبێت و ناتوانیت بە ناسانی کۆنترۆلیان بکات، لە لایەکی تریشەوه هاوسەنگی و پیکەوه کارکردن لە نێوان کۆنەندامی جوولە (الجهاز الحركي) و کۆنەندامی دهمار (الجهاز العصبي) دا دروست نەبوو، لەبەرئەوهی جەستە و پیکەیشتنی ئەندامەکانی جوولە پێش گەشهکردنی کۆنەندامی دهمارەکان دەرئەتەرە، کە ئەوەش دەبێتە هۆی ئەوهی کە هەرزەکار تووشی جۆره سستی و تەمبەلیەك ببێت بەلام دواي ماویەك کۆنەندامی دهماریش گەشه دەکات و هاوسەنگیەك لە نێوان کۆنەندامی جوولە و کۆنەندامی دهماری هەرزەکاردا دروست دەبێت و نێتەر دەتوانیت بە تەواوی کۆنترۆلی ئەندامەکانی لەشی بکات و لە سستی و تەمبەلی رزگاری ببێت هەروەها چالاکی و جوولەکانی هەرزەکار بە مەبەست و ئاكامدارە، بە پێچەوانەی ئەندال کە زۆریە هەلس و کەوت و جوولەکانی بێ ئامانج و لابە لایە.

لە راستیدا لە سەرمتای هەرزەکاری، لە ئاکامی ئەو گەشهکردنە خیرایە و نەبوونی هاوسەنگی پێویست لە نێوان هەردوو کۆنەندامی جوولە و کۆنەندامی دهماری، هەرزەکار تووشی شەڕان و تێك چوونی جوولەیی دەبێت و ئەکاتی شت هەنگرتن و رویشتن دەست و قاچەکانی تەتە ئە دەکات و شتی لە دەست دەرئەتەرە خوارەوهی قاچی بەرشت دەرئەتەرە و ئەوانەیە بکەوی کەواتە پێویستە دایک و باوک و مامۆستا رەچاوی ئەو گۆرانکاریانە بکەن و رێنمایی پێویستی هەرزەکار بکەن بۆ ئەوهی بە ناسانی بە سەر ئەو کۆسپ و کەم و کورتیانەدا زال ببێت، بەلام کەم کردنەوه لە نرخێ هەرزەکارو گالتەو سووکایەتی پیکردنی، دەبێتە هۆی ئالۆزبوونی باری دەروونی هەرزەکارو زیاد بوونی هەنچوونەکانی و دروست بوونی کێشەو بگرمو بەردە لە نێوان هەرزەکارو کەسانی چواردەوری.

هه نندیک له هه ززمکاران له سه رهتای قوتای هه ززمکاری تووشی هه نندیک نه خوشی
 دهن. به لام زوری له نه خوشیانه له دروست کردنی خوو خدیالی خویه تی و مه بهستی
 راکیشانی سه رنجی که سانی تره یان بو خو رزگار کردنه له داواکاری و نه که کانی خیزان و
 قوتا بخانه. به تاییه تیش نه مدمردو حالته تووشی نه هه ززمکارانه دبیت که له سوزو
 خوشه ویستی و چاودیری دایک و باوک و ماموستاو که سانی نزیکیان بی بهش بوون.
 له بهرنه وه خویان نه خوش ده خهن و وا دمرده خهن که نه خوشن. بو نه وهی له میانه یه وه
 سوزو گرنگی و خوشه ویستی که سانی چوارد موریان دهست بکه ویت. یان له نه رک و کارمکانی
 خیزان و قوتا بخانه رزگاریان دبیت نینجا یونه وهی هه ززمکار په نا بو نه و چه که دمرونیه
 نه بات. پنیو یسته ریزی بگیری و ههست بکات که که سیتی خوشه ویسته و پله و پایه ی
 تاییه تی خوی له ناو خیزان و قوتا بخانه و کومه ن هه یه.

هه ززمکاران تووشی چهند ته خوشیه کی سایکوسوماتی (جهسته دمرونی) دهن.
 له مانهش نه خوشیانه که هه کارمکانی تووشی بوونیان دمرونیه و دهرنه نجام و
 ناکامه کانیشیان جهسته یه. له وانه نه خوشیه کانی (سور هه تگه ران و سووتانه وهی دوانزه
 گری و گهمو، رمبوو ته تگه نه فسی و هه ناسه سواری و نازاری پشت و ماسوولکه کان و ...
 تله) نهوش به پله ی سه رمکی بو نه و هه موو گرو گرفت و خهم و خه فته و توربوو نانه
 دگه رفته وه که بهر دهوام روویه پرووی ژماره یه که له هه ززمکاران دبیت وه. به تاییه تیش نه و
 هه ززمکارانه کی که خهم و خه فته و دله راو کیکان له ناو وهی خویان کۆمه که نه و مو گوزارشتی
 لیناکه و له ریگهی چهند چالاکیه که وه رزگاریان نابیت لینان

هه روهما هه نندیک جار یاری دمرونی هه ززمکار له نه نجامی خوشه ویستی و دلهاری و
 بیر کردنه وهی روهانسیانه وه نالوز دبیت و له ناکامیشدا روویه پرووی زور گرفت
 ته ندروستی و جهسته یی و دمرونی و کومه لایه تی دبیت وه. له بهرنه وه زور پنیو یسته
 بهر دهوام رهنمایی پنیو یستی هه ززمکار له و بارمیه وه بکرفت.

دمکات و له په یوه نښه کومه لایه تیه کانیډا سره که وتوو نیه، له جیاتی نه وه جیهانیکي
خهیا لوی و نمونه یی بو خو د دروست دمکات و گرتگی به لایه نی ناییښی و ښاکاری و
له خلای د هات و هندیك جاریش تقوی جیهانی خوو خهیا ل و زینده خهون دمبیت، که
له وانه یه له جیهانی واقعی دوور بخاته و مو تووشی زور گیرو گرفتې د پروونی و کومه لایه تی
بکات.

(۲) هه رزمکاری سهرمېزو شهرخواز (المراهقة العدوانية المتمرده): -

نهم جوړه هه رزمکارانه ریځکای سهرمېزی و شهرخوازی دمگر نه بهرو دست درېزی دمکانه
سهر دایک و باوک و ساموستاو که سانی چوارد مورې، به زور شینواز گوزارشت له و یاخی بوون و
سهرمېزیانه یان دمکانه، له وانه (لا سایی) کردنه و می گهورمکان له ریځکای جگهره کیشان و
ریش هیشتنه و مو خواردنه و مو به کارهینانی داوود دمرمانی هوشبه را ههروها هه لگرتنی
چمتو چهک و که مرسته ی بریندار کردن، نینجا هه ندیک جار هه لس و که و ته
شهرخوازی که یان راسته و خو دمبیت و نازاری که سانی چوارد موریان دمدن، یان ناراسته و خو
دمبیت و شینوازی (دزی کردن، درو، عینادی، هرت و فیل) دمگرېته خو، هه ندیک جاریش
په نابو خوو خهیا ل و زینده خهون دمبیت به لام که متر له هه رزمکارانی جوړی دووه هم

(۳) هه رزمکاری لاسارو لادمر (المراهقة المنحرفة): -

نهم جوړه هه رزمکارانه بریتین له سهرمېزو لاسارمکانی جوړی دووه هم و سینه هم
اگوشه گیرو شهرخوازمکان، هه رچه نده هه رزمکارانی دوور په ریزو سهرمېزی (دووه هم و
سینه هم) نا لاساین و ناتوانن خو یان له گدل کومه له که یان بسازیتن به لام ناگه نه نه و
تواناغی که به ته وای له ریځکای ناسایی و یاسایی دمرېچن و مترسیان له سر کومه ن
هیمیت، به لام نهم جوړمیان مترسیدار دمبیت و زیان به کومه ن و دام و دمزگاکانی
دکه یه نیت و شینوازی ترسناک دمگرېته بهر، له وانه (تاوانی کوشتن، بهد رموشتی، پینځیل
کردنی ناشکرای یاساو داب و نه ریځکای کومه لایه تی، تووش بوون به نه خوشی د پروونی و
عقلی تاد (زیلان، ۱۹۹۴، ص ۱۶۱-۱۶۲).

تئورییه‌کانی هه‌رزماکاریهه‌رزماکاری دیاردیه‌کی بایۆلۆژییه

قوناغی هه‌رزماکاری یه‌کینکه له‌و قوناغانه‌ی که سهرنجی زۆر له‌ توێژمێرو زانیانی بۆ لای خۆی راگیراوه، به‌لام هه‌ر کۆمه‌له‌یان به‌جۆرنیک لیکێ دمه‌اته‌وه که له‌ زۆر لایه‌نده‌وه جیاوازه له‌ کۆمه‌له‌کانی تر. یه‌کینک له‌ لیکدانهمکان که (ستانلی هۆل) ی زانیای نه‌مریکی رابه‌رو دامه‌زرینه‌ریه‌تی، ناماژه‌ بۆ نه‌وه‌ دمکات که هه‌رزماکاری دیاردیه‌کی بایۆلۆژییه‌ واته‌ سهرجه‌م گۆرانه‌کاری و گیروگرفته‌کانی قوناغی هه‌رزماکاری بۆ گۆرانه‌کارییه‌ جه‌سته‌یی و فسیۆلۆژییه‌کان ده‌گه‌ڕێته‌وه‌و په‌یوهندیه‌کی زۆر که‌می به‌ ژینگه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و نابووری و رۆشنایی هه‌رزماکاره‌وه‌ هه‌یه‌ وه‌ قوناغی هه‌رزماکاری به‌ له‌ دایک بوونیک ئۆی له‌ قه‌له‌م دمه‌ات، له‌به‌ر نه‌وه‌ی کۆمه‌لێک گۆرانه‌کاری جه‌سته‌یی و فسیۆلۆژی خێراو له‌ناکاو رووددات که هه‌رزماکار تووشی ترس و گرژی و دله‌ راوکی دمکات و له‌وه‌وه‌پیش خۆی ناماده‌ نه‌کردبوو بۆیان

به‌ به‌روای (هۆل) نه‌و گۆرانه‌کاریانه‌ هه‌رده‌یه‌یت بوویدهن و (حتمیه‌) و له‌ توانای هه‌ج که‌س و ژینگه‌یه‌کدا نیه‌ که نه‌یه‌یت بوویدهن، هه‌ر نه‌مه‌شه‌ که وا له‌ هه‌رزماکار دمکات تووشی کۆمه‌لێک گه‌رفتی دهرۆنی و کۆمه‌لایه‌تی بیه‌یت، ئیتر نه‌و هه‌رزماکاره‌ له‌ هه‌ر کۆمه‌لگایه‌ک بۆی (پیش که‌وتووینت یان دواکه‌وتوو، ساده‌ بیت یان نا‌ئۆ) ده‌یه‌یت تووشی نه‌و گه‌رفتی و نه‌ندیشه‌و یاخی بوون و سهره‌ رۆیانه‌ بیه‌یت به‌ به‌روای لایه‌نگه‌رانی نه‌م لیک دانهمیه‌، گۆرانه‌کارییه‌ سیکسیه‌ ناوه‌نده‌یه‌کان و مک (ده‌نگ گه‌پوون، مووینه‌هاتن، گه‌وه‌یه‌بوونی سنگی که‌چه‌ هه‌رزماکار، درێژبوونی ده‌ست و هاچه‌کان و ناد) و گۆرانه‌کارییه‌ سیکسیه‌ سه‌رمکيه‌کانی و مک (په‌نگه‌یه‌شتنی نه‌ندامی زاوێنی کۆبو که‌ج و ده‌رکه‌وتن و جۆشانی رهمه‌کی (غریزه‌) سیکسی و روودانی دیاردی بی‌نۆژی له‌ لای که‌ج و شه‌یتانی بوون له‌ لای کۆبو هۆکاری سه‌رمکی خولقانه‌تی نه‌ندیشه‌و گیروگه‌رفتن بۆ هه‌رزماکار.

لەبەرئەومى كۆت و پېرو لە ئاكانون و وەك قوناغى مندالى لەسەر خنوو پلە بە پلەو يەك لە
دواى يەك نەن.

هەروەها بۆچوونەكانى (فرۆيد) و هاوئەكانى دەريارى قوناغى ھەرزەكارى زۆر
نەزىكەن لە بۆچوونەكانى (ستانلى ھۆل)، لەبەرئەومى فرۆيدو هاوئەكانىشى گىروگرفت
ھەرزەكار بە ڕەمەكى سىكسى و ھەزوو ئارمەزوو سىكسىيەكانەو دەبەستەنەو لەو باوەرپەدان
كە ئە ئە نەجاسى بوونى مل ملانى ئە نىوان ھەزوو داواكارىيەكانى (ئەم) (ID) و پەيداويستى
و داواكارىيەكانى (من) (النا) و (منى بالاً) (النا العليا) ھەرزەكار تووشى گەرت و
نەننەشەى دەروونى و كۆمەلەيەتى دەبىت، بە تايىبەتى لەو كاتانەى كە (من) لاواز دەبىت
و ناتوانىت هاوسەنگىيەك ئە نىوان ھەزوو ئارمەزوو سىكسى و بايۆلۆژىيەكان ئە لايەك و
داواكارى و داپ و نەرىتە كۆمەلەيەتەكان ئە لايەكى تر رابگرت، چۆنكە فرۆيد لەو
بروايە داىە كە تاك وەك بووكە شووشەيەك، ھىزە فسيۆلۆژى و ڕەمەكەكان يارى پى دەكات
و بەرەمەوام گىرۆدى دەستيانە، ھەرچەندە دەتوانىت ئە رىنگەى ميكانىزمە دەروونىيەكانەو
كەمىك ئە فشارى ھىزى ڕەمەكەكان كەم بكاتەو.

لە راستىدا ئەم لىكدانەومى (ھۆل) و (فرۆيد) و هاوئەكانىيان رەخنەو پلارى زۆرى
تەگىراو، لەبەرئەومى ئە زۆر كۆمەلگا ھەرزەكار رووبەرووى ئەو ھەموو گىروگرفت و
سەرمۆلى و ياخى بوونانەى كە ئەوان باسى دەكەن نابىتەو، چۆنكە زۆربەى
گىروگرفتەكانى ھەرزەكار بۆ رىنگەى كۆمەلەيەتى و نابوورى و رۆشنەبىرى ئەو كۆمەلگايە
دەكەرنەو كە ھەرزەكارى تەيدا دەرى ئەك بۆ گۆرانتكارىيە جەستەينى و فسيۆلۆژىيەكان واتە
نەگەر رىنگەى دەرومى ھەرزەكار لەبارو گونجاو بىت بۆ گەشەكردنى ئاسايى ھەرزەكار و
كەسانى چوار دەور لە نرغى كەم ئەكەنەومو بەرەست و ڤىگىرى بۆ دروست ئەكەن و رىنەماين
پىويستى بکەن، ئەوا زۆر زەحمەت و دىگمەنە لايەنى جەستەينى ئەو ھەموو گەشتانە بۆ
ھەرزەكار دروست بکات و بە پىچەوانەو بە ئاسانى دوور لە گەرت و ياخى بوون بە قوناغى

هه‌رزماکاریدا تینه‌په‌ریت. واته‌ لایه‌نی جه‌سته‌یی گرتگی خۆی هه‌یه‌ به‌لام به‌و شینویه‌ نیه‌ که‌ (هۆل) و (فرۆید) و هاوه‌نه‌کانیان باسی ده‌کهن.

هه‌رزماکاری دیاردیه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه

هه‌ندیک له‌ زانیان له‌و برۆایه‌دان که‌ هه‌رزماکاری دیاردیه‌کی کۆمه‌لایه‌تییه‌ نه‌ک بایۆلۆژی، واته‌ گیروگرفت و جۆری که‌سایه‌تی هه‌رزماکار له‌ کۆمه‌لگایه‌که‌وه‌ بۆ کۆمه‌لگایه‌کی تر و له‌ کاتی که‌وه‌ بۆ کاتی که‌ تر ده‌گۆڕی و هه‌موو هه‌رزماکارانی جیهان یه‌ک جۆر گیروگرفت و نه‌رک و پینداویستیان نیه‌. به‌لکو به‌ پینی داب و نه‌ریت و شارستانی و ناستی رۆشنییری له‌و کۆمه‌لگایه‌ی که‌ تیایدا ده‌ژی ده‌گۆڕی. به‌ پینی بۆچوونی له‌و زانیانه‌ کۆمه‌لگایه‌ک که‌ پر پینت له‌ به‌رگرو و به‌ر به‌ست و مملانی و کۆ برکی و چه‌وساندنه‌وو جۆرها به‌هاو ئاکارو فه‌لسه‌فه‌و ئاییدیۆلۆژیای جیا جیا، له‌وا هه‌رزماکاری له‌و جۆره‌ کۆمه‌لگایانه‌ به‌ زۆری تووشی مملاتی دهرۆنی و گیروگرفت و نه‌خۆشی دهرۆنی و کۆمه‌لایه‌تی ده‌بن نه‌گه‌ر به‌راورد بکریت به‌ له‌و هه‌رزماکارانه‌ی که‌ له‌ کۆمه‌لگایه‌کی سادو ساکارو دوور له‌ به‌ر به‌ست و رێگه‌دا ده‌ژین و یه‌ک جۆر فه‌لسه‌فه‌ و ئاییدیۆلۆژیای ناین و به‌هاو ئاکاری کۆمه‌لایه‌تیان هه‌یه‌.

له‌ به‌ر نه‌وه‌ی هه‌رزماکار له‌ کۆمه‌لگای ئالۆزو پر له‌ گیروگرفتدا به‌ر ده‌موام رووبه‌رووی ناحۆشی و مملانی ده‌بێته‌وه‌و تازانی له‌و هه‌موو ناین و فه‌لسه‌فه‌و داب و نه‌ریته‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌ جیا جیا یانه‌ی کۆمه‌لگایه‌ی کامیان هه‌لبژیری و کامیان واز لێبه‌ینی به‌لام له‌ کۆمه‌لگای سادو ساکار هه‌رزماکار تووشی له‌و باره‌ دهرۆنییه‌ی پیشوو نابیت، له‌ به‌ر نه‌وه‌ی یه‌ک جۆر ناین و فه‌لسه‌فه‌ و داب و نه‌ریتی گشتی هه‌یه‌ و په‌یره‌وی ده‌کات و تووشی مملانی هه‌لبژاردن و کۆ برکی نابیت.

له لایه‌کی ترموه زانیانی نهم رفیازه لهو به‌روایه‌دان که هه‌لس و کهوتی
 شه‌رخوازانە‌ی هه‌ندیک له هه‌رزە‌مکاران به‌هوی گۆبانکاری جه‌سته‌یی و هۆرمۆنات و بۆماووه
 یه به‌لکو له نه‌نجای لاسایی کردنه‌وه‌ی هه‌لس و کهوتی شه‌رخوازانە‌ی که‌سانی
 چوارده‌وری و په‌رومردە‌ی هه‌له‌ی ناو خیزان و کۆمه‌له‌وه‌یه. به‌لام له هه‌ندیک کۆمه‌لگا
 هه‌رزە‌مکار تووشی نه‌و شه‌رخوازی و سه‌رمه‌پۆیه نابیت له‌به‌رنه‌وه‌ی جوړی په‌رومردە‌کیان
 دووره له توندوتیژی و کۆمه‌لگه‌کیان پره له لیبورن و به‌زه‌یی و خوشه‌ویستی. نه‌وه‌ی
 زیاتر گرنگی رۆشنییری و که‌لتور و شارستانیه‌تی کۆمه‌لگه‌کانی له‌سه‌ر جوړی که‌سایه‌تی و
 ره‌شت و باری ده‌روونی هه‌رزە‌مکاران ده‌رخست، زانیانی بواری نه‌په‌رویه‌ی بۆو که
 خه‌ریکی توێژینه‌وه‌ی له‌سه‌ر رۆلی رۆشنییری و که‌لتوری کۆمه‌لگه‌کان له‌سه‌ر که‌سایه‌تی
 تاکه‌کانیان و به‌راورد کردنی جوړی په‌رومردە‌ی ژیا‌نی کۆمه‌لگا سه‌رمه‌تاییه‌کان به‌ کۆمه‌لگا
 ئالۆزو پێشکه‌وتوو‌مکان له‌وانه زانیان (مالیتۆفسکی / بئدکت / مارگریت مید ... قه‌اد).

مارگریت مید یه‌کیکه له‌و زانیانه‌ی که توێژینه‌وه‌ی له‌سه‌ر دانیه‌شتوانی نیمچه
 نوورگی سامۆ (غینیای تازه) کردو ماوه‌یه‌کی زۆر له‌ناویاندا ژیاو زانیاری ته‌واوی
 ده‌رباره‌ی ژیا‌ن و گۆزهران و چۆنیه‌تی په‌رومردە‌کردنی مندا‌ل و چوونه ناو قوناغی
 هه‌رزە‌مکاری و په‌یوه‌ندی نیا‌ن تاکه‌کانی کو‌کردموه. دوا‌یی به‌ کۆمه‌لگای نه‌مه‌ریکی به‌راورد
 کرد و گه‌یشه نهم راستیا‌نه‌ی لای خوارموه:—

۱- هه‌رزە‌مکار له کۆمه‌لگای (سامۆ) زۆر به‌ که‌می تووشی نه‌خۆشی ده‌روونی و مە‌لانی و
 کێشه‌کێشی کۆمه‌لایه‌تی ده‌ییت و گیانی شه‌رخوازی و یاخی بوون و گوشه‌گیری زۆر که‌مه‌تره
 نه‌گه‌ر به‌راورد بکریت به‌ هه‌رزە‌مکاری نه‌مه‌ریکی.

۲- هۆی سه‌رمکی نه‌و جیاوازیی نیا‌ن هه‌رزە‌مکاری سامۆای و نه‌مه‌ریکی بۆ نه‌وه
 ده‌گه‌رینه‌وه که ژیا‌ن له کۆمه‌لگای (سامۆ) سادە‌و ساکاره و مە‌لانی له نیا‌ن دایک و باوک و
 مندا‌له‌کانیان زۆر که‌مه و نه‌گه‌ر هه‌شبه‌یت زۆر به‌ ناسانی چاره‌سه‌ر ده‌کریت و تووشی

مملانی بیرویاوېری جیاجیا نابیت و له پیتاوی بهرژموندی تاییه تی خویدا تاجه گن و
گره تی هه لېژاردنی کام بیرویاوېر و نابین و پېشه و کاری نیه و زور به که می تووشی ترس و
دله راوکی و چه وساندنه وو سوو کایه تی پی کرن دهبیت.

به پنجه واندهی هه رزمکاریکی نه مهربکی که به ردهوام له مملانی و بگرمو به ردهما دهری
و نازانی بروا به چی بهینی و چون چاره سهری نه و هه موو گرفت و پنداویستیه جیاجیاو دژ
به یه کانه بکات، له به رنه وه نه قوناغی هه رزمکاریدا تووشی زور گیرو گرفت و سهرمزی
دهبیت و مک (هول) بامی دمکات. که واته به بروای مارگریت مید و هاوه له کانی هزی
گیرو گرفت و ناخوشیه کان کومه له نه ک جهسته و گورانکاریه کانی.

هه رزمکاری دیاردمیه کی دهر و نییه

(لیقن) یه کیکه له زانیانی ریازی بواری (مجال) و سهر به قوتا بخانه ی (جه شالته)
و نه و بروایه دایه که هه رزمکاری دیاردمیه کی دهر و نییه و دوو خاصیه تی سهرمکی له
قوناغه کانی تری جیا دمکاته وه، که نه وانیش بریتین له: -

۱- به رفراوان بوونی بواری (کومه لایه تی، کاتی، شوینی، جهسته یی) هه رزمکار، واته
هه رزمکار زیاتر له مندانال تیکه لای کومه ل و دام و دهرگا کانی دهبیت و روویه بووی کیشه و
دیاردمی کومه لایه تی زیاتر دهبیته وه، هه رومه ها نه گهر له قوناغی مندانالیدا به دووری روژو
هه قته و مانگ بیری کردبیته وه، نه و له قوناغی هه رزمکاریدا بیر له چه ند سالی ترو
پاشه روژو داها توی دمکاته وه، واته بواری کاتی و بیرکردنه و ی به رفراوانترو زیاتر دهبیت
له لایه کی تریشه وه نه و روویه رو ناوچه و شوینانه ی که هه رزمکار مامه له بیان له ناودا
دمکات زور به رفراوانترو زیاتره نه و بواری شوینانه ی که مندانال تیا دا دیت و دهجیت،
هه رومه ها له لایه نی جهسته یی و هسیولوزیشه وه هه رزمکار زیاتر گه شه دمکات و هاچ و

دەست و ئەندامەکانی تری لەشی درێژتر و گەورەتر و ئالۆزتر دەبن ئەگەر بەراورد بکەین بە قۇناغی مندالی.

2- تەم و مژاوی و ئاریکی ئەو گۆزاتکاریانەی سەرمو، واتە کاتێک هەرزەکار لە لایەنی جەستەییەوە دمیگۆری، گۆزاتکاریەکان زۆر بە خێرا، کۆت و پەڕ و هەرزەکار لە سەرەتادا ناتوانیت بە ئاسانی خۆی لە تەکیاندا بسازێنی و شارەزایی و زانیاری تەواوی لە بارەیانەوە نیە کە ئەمەش تەوشی ڕاڤایی و گومان و دڵە راوکی و ترس و بیریکی دەروونی ئالۆزی دمکات.

هەروەها لە لایەنی کۆمەڵایەتیشتەو تەوشی زۆر گێڕوگرفت و مەلانی دەروونی و کۆمەڵایەتی دەبێت، لەبەرئەوەی ئەمەندالەکە جارانەو ئەبەو بە کەسیکی گەورە، واتە ئەمەندالان بە مندالی دا دەتێن و ئەگەر وەرمکانیش پێشوازی لێدەکەن و بە گەورەیی دادەنێن، کەواتە هەرزەکار ئاسنامەیی تاییەتی خۆی نیە و ئە ئاسمانی خەو و خەیاڵدا بە لەقازیەتی و نازانیت سەر بە چ گروپ و قۇناغیکە، کە ئەمەش تەوشی خەم و خەفەتی دمکات لە لایەنی کات و بیرکردنەوەی پاشەڕۆژمە، زۆر لە دیاردەو پێش بینیەکان روون و ئاشکراکێن لە لای هەرزەکار، بە لکو وەم ئەو شارە تازەو نامۆیە وایە کە کەسیکی ئەشارەزا بۆ یەکەم جار سەردانی دمکات و هیچ شۆنێک نازانیت و کەس نازانیت و نازانیت بەرو کۆی ڕەوات، باری دەروونی هەرزەکاریش وەم باری دەروونی ئەو کابرا ئە شارەزاییە، چونکە جەستەو بۆری کۆمەڵایەتی و دەروونی وەم ئەو شارە شارەو نادیارە وایە.

سەرمای ئەو گۆزاتکاریانەی سەرمو جیاوازییەکی زۆر لە نێوان جیهان و ڕاویوچوونی هەرزەکار و ڕاویوچوونی گەورەکانی هەیە و ئەمەش لە قۇناغی هەرزەکاریدا تەوشی مەلانی کۆمەڵایەتی و بگرمو بەردەمی دمکات، بە پێی لێکدانەوێ ئەم تیۆری (لێشێن) هەرزەکار بۆ وەرمێکی ڕاویوچوونی و کۆمەڵایەتیشتە، ئەهەمان کاتدا لایەنی جەستەیی و گۆزاتکاری کۆمەڵایەتیەکانی جیهانی سەرمو کاریگەریان لە سەرباری دەروونی هەرزەکار

ههیه ههروهها لیقین لهو برهویه دایه که گیروگرفتێ ههرزماکار له کۆمهڵگایه کهوه بۆ
کۆمهڵگایهکی تر دهگۆڕی و ههندیک کۆمهڵگا گیروگرفت بۆ ههرزماکار دروست دهکهن بهلام
ههندیکێ تر دروستی ناکهن.

کهواته تیۆری لیقین گیروگرفتهکانی قوناغی ههرزماکاری بۆ گۆڕانکاری (جەستەیی،
کۆمهڵایهتی، کاتی و شوینی) دهگهڕێنێتهوه. نهویش له بهر نهوهیه که ههرزماکار به ناسانی
لهگهڵیاندا رانایهت و کاتیکی دهوی تاومکو شارمزی جهستهی تازمی و سهردهم
گۆڕانکاریهکانی لهشی دهبیست و دهتوانیت کۆنترۆلی نهندامهکانی لهشی بکات، بهلام
له سهردهمی مندالی نهو گیروگرفتهکانی نهبووه له بهر نهوهی ژینگه ی کۆمهڵایهتی و
نهندامهکانی لهشی و جوۆری بیرکردنه و مکانی روون و ناشکرا بوون و مندان پنیان ناشنایه
به پینچهوانه ی ههرزماکار که ههموویان نامۆ کووت و پرۆ له ناکاون.

هه‌رمکارو گۆراتکارییه جه‌سته‌یییه‌کان
گۆراتکارییه هه‌لچوو نییه‌کانی قوناغی هه‌رمکاری
هه‌رمکارو گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لایه‌تی

ھەرزەكار گۇرانتكارى جەستەيى

ھەرزەكار بەد كەسە دەوترىت كە مائىناۋىي لە قۇناغى مىندالى دەكات و دەچىتە قۇناغىنى تازىمە كە جىاوازە لە قۇناغى مىندالى و كۆمەلىك گۇرانتكارى لە گشت لايەنەكانى جەستەيى و كۆمەلىيەتى و زىرى و ھەلچوونىيەۋە تىيادا روو دەمات نەۋى شايەنى نامازە بۇ كىردن بىت نەۋەيە كە نەم قۇناغە واتە قۇناغى ھەرزەكارى لە شۇنىكەۋە بۇ شۇنىكى تىر كەمىك جىاوازە، مىندالانى ناۋچە گەرمەكان پىش مىندالانى ناۋچە ساردەكان دەچنە قۇناغى ھەرزەكارىيەۋە مىندالانى لادى پىش ھاۋەنەكانىان كە لە شار دەزىن و، كچان پىش كوپان دەچنە قۇناغى ھەرزەكارىيەۋە، نەۋ كەسەي بچىتە قۇناغى ھەرزەكارىيەۋە كۆمەلىك گۇرانتكارى لە جەستەۋ سەرو سىمايدا روو دەمات لەۋانە (دېزىبۇنى ھەردوۋ قاق و دەستەكانى، زىاد بوونى كىشى، گەۋرە بوونى بارستايى، گېبوونى دەنگى، دەرچوونى موو لە ھەندىك شۇن وەك سەيىل، پىش، بىن بالا و چواردەۋرى نەندامى زاۋى) ھەروەھا چەند گۇرانتكارىيەكى فسيۇلۇزىش ھاۋشان لە تەك گۇرانتكارىيە جەستەيەكاندا روودەمات لە ھەموۋىان گىرگىتر بىنۇنىژى (سوۋپى مانگانە) لاي كچ و شەيتانى بوون لاي كۆرە.

نەم گۇرانتكارىيەندى سەرمەۋە لاي ھەموۋ ھەرزەكارىك روودەمات، بەلام شۇنەۋارە دەروونىيەكەي دەگۇرىت و جىاوازە دەبىت لە ھەرزەكارىكەۋە بۇ ھەرزەكارىكى تىر، زۇر جار لە نەنجامى نەزانى و كەمتەرخەمى دايك و باۋك يان مامۇستاۋ كەسانى تىر چواردەۋرى ھەرزەكار لەگەل نەم گۇرانتكارىيە جەستەيەندى لاي خوارمەۋ، كۆمەلىك خەم و خەفەت و ترس و دلەۋاكى و گىرگى سەرو دلى ھەرزەكار دەگىرىت :-

۱- دېزىبۇنى ھەردوۋ دەست و قاق :-

ھەرزەكار ھەردوۋ دەست و قاقى دېزى دەبىت و لە ئاكاۋى و خىرايى و كوت و پېيەكەي ترس و دلەۋاكى لە دن و دەروونى ھەرزەكاردا دەچىنى، چونكە ھەرزەكار

به ناسانی له سه رمتهای هه رزمکاریدا ناتوانیت خوی له ته که نه و گۆرانیکارییه کوت و پرییه ده
بسانینی و ده بینیت پانتۆن و کراس و چاکه ته کانی پیش ماویده کی کورتی قوناشی
هه رزمکاری به که لکی نایه ت و پیلایه کانی ته سک بۆته و مو نازاری پینه کانی ده دات،
جووله ی وک جاراق ریک و پینک نه و ناتوانیت زۆر کارو هه رمانی وردمکاری وک سینتی
هه لگرتن و پیلایه گرتن و سه رکه و تن به سه ر قادیرو به دریه سه ته کانی وک مندالی به ناکام
بگه یه نیت، چونکه گۆرانیکارییه جه سه دییه گه ی قوناشی هه رزمکاری زۆر خیرایه و به
ناسانی هه رزمکار ناتوانیت خوی له ته کیلا بسانینی له لایه ک و گه شه کردنی لایه نی ژیری
و خه لاندن و جووله ده مارمکان له لایه کی ترموه که مینک دوامکه ویت و له نه نه جامدا
هه رزمکار تووشی باریکی ده روونی نا ئۆز ده بینت.

٢- نووت :-

که پوی هه رزمکار پیش به شه کانی تری دم و چاوی گه شه ده کات و نزیك ده بینته وه له
شیوه ی نووتی گه وره، به لام به شه کانی تری دم و چاوی درهنگتر شتویمیان ده گۆردیت، نیت
تا نه و کاته ی هه موو به شه کانی تری دم و چاوی گه شه ده کات، هه رزمکار به دردموام
خه ریکی دم و چاوییه تی و بیر له نووت و ناریکی دم و چاوی ده کاته و مو ترس و دله راوکی
و خه فته له نه نه جامی نه زانیه وه دایده مگریت، به لام نه گه ر که سانی چواره ووری بۆیان روون
کرده وه که نووت به که م جار گه وره ده بینت و دوا ی نه وه ش به شه کانی تری دم و چاوی، نه و
له و کاته هه رزمکار تووشی ترس و خه م و خه فته و نازار نابیت.

٢- زییکه :-

له نه نه جامی کۆموونه و ی پیسی و پینشه رۆ له ژیر پینستی هه رزمکار زییکه و عازه بانه
دم و چاوی هه ندیک له هه رزمکارمکان ده گریته و مو ده بینته مایه ی دله راوکی و گرتی و خه م
و خه فته ی هه رزمکار، چونکه له قوناشی هه رزمکاری چالاک و جووله و هه رمانه کانی

هه‌زێمکار زیاد ده‌بێت و چه‌وری و هه‌رمق و پاشه‌بو زیاد ده‌کات به‌لام له سه‌رمه‌ی
هه‌زێمکاری نه‌و جوگه‌ له‌و رێچکانه‌ی ژێر بێست که له‌ش رزگار ده‌کات له‌ پاشه‌بو، هه‌راوان و
گه‌وره‌ نابێت و ده‌بێته‌ هه‌ی خه‌یوونه‌وه‌و توپه‌ل بوونی نه‌و پێسی و پاشه‌بو نه‌ له‌ ژێر
بێست و دروست بوونی زییکه‌ و هه‌زهبانه‌، نیتو نه‌م دیاردیه‌ ده‌بێته‌ مایه‌ی قهر و خه‌م و
خه‌فه‌ت و ده‌ راوکی ی هه‌زێمکارو بێرکێر نه‌وه‌و خه‌خه‌ریک کردن پێیه‌وه‌و خورانی و
بێرینه‌رکردنی و بێرکێر نه‌وه‌ له‌ به‌کارهێنانی داو و ده‌رمان و شێوه‌کانی خو جوان کردن.

زۆر جارىش مامەنەي ھەنەي كەسەنەي چوار دەمورى ھەرزەكار قووردەكە زىاتر خەست
دەكەنەدە، نەوېش لە رىنگەي تىرووتوانج تى گرتەن و گائە پىكردەنەي ھەرزەكار، ھەرزە
قوناعى ھەرزەكارى قوناعى ناسنامە و خۇناسەن و ھەلبژاردەنەي ھەرزەكارى ژيانە، لەبەرنەدە
لايەنەي جەستەيى و جوانى و رىنگ و پىكى لەش و لارو ساف و لووسى دەم و چاو گەرنەيەي
زۆرى ھەيە لەبەرى دەروونى ھەرزەكاردا، لەبەرنەدە زۆر پىيوستە رىنەمەيى و نامۇزگارى
ھەرزەكار بىكرىت بۇ زوو زوو شتى دەم و چاو بە ناوى شەتەن و دەم و چاو دانە بەردەم
تەشكى رۆژ و كەم كەرنەدەي خواردەنەي چەورى و شىرنەمەنەي و يارى نەكردەن و نەخوراندەن و
بەرنەدارەنە كەرنەي دەم و چاو و خۇ خەرىك نەكردەن پىنەدە.

۴- زیاد بوئی همراه کانی دل :-

له نه نجامی زیاد بوونی چالاکی و کارو فرمانه کانی هرزمکاری نه و گزبانکاریه
جسته بیانه نه و نه رک و فرمانه کانی دلش زیاد دمکات، به لام کیش و تواناو بارستایی
دل نه سهرمتای هرزمکاری هر و مک سهرده می مندا لیه و ورده ورده دمگوریت، به لام تا نه و
کانه ی گه ورده ده بیت و ده توانیت کارو فرمانه کانی قوناغی هرزمکاری به نه نجام
بگه یه نیت که مینک ماتدوو ده بیت و هرزمکار هست به که مینک نازاری دل دمکات و هه ندیک
جار له دهر وونی خویدا گه ورده دمکات و وا ده زانیت تووشی نه خوشی دل بووه، دوورنیه
هه ندیک جار سهردانی پزیشکیش بکات (الکوسی، ۱۹۸۳، ص ۲۴۸).

۵- گۇرانتكارى قىيۇلۇزى:-

چەند گۇرانتكارىكى قىيۇلۇزى ئە قۇناغى ھەرزىكارىدا روودىدات كە شۇنىدەۋارى
دەروونى ئەلاي ھەرزىكار بەجى دەھىلىت، ئەۋانە دىياردى بىن نۇزى بوونى كچ و شەيتانى
بوونى كۆرە. ئەمانە دوو دىياردى قىيۇلۇزى ناسايىن و ئەلاي ھەموو ھەرزىكارىك روو دىدات
و بەلگەو ھىمايە بۇ قۇناغى ھەرزىكارى و كاملى و مائىناۋايى كىرىن ئە قۇناغى مىندالى و
پىنۋىستە ھەرزىكار شافازى پىنۋە بىكات و شاگەشكەو شادو كامەران بىت، بەلام بەداخەۋە
زۇر چار ئە ئەنجامى ئەزانى و كەمى شارمىزايى دەرياردى ئەۋ دىياردانە ھەرزىكار توۋشى
ترس و دلە راۋكى و خەم و خەفەت و نازار دەھىت.

كچ وا ھەست دىمكات توۋشى ئەخۇشى بوومو نازاننىت ئەۋ دىياردىيە ھەتاۋەكۈ كەي
بەردەۋام دەھىت و دەھەھا پىرسىياري بىن ۋەلام ئە مىشكىدا دىت و دەچىت ئە دايك ۋەلامى زۇر
پىرسىياري دىداتەۋمو ئە مامۇستاش، (نىتەر ئە ئەنجامى ئەشارمىزايىئەۋە بىت يان ئە
ئەنجامى شەرم و غەيىھەۋە). نىتەر ئەم كچە ھەرزىكارە ئەبىرىكى دەروونى ئالۇزدا دەرى و
ئەسەرتى ھەرزىكارىدا دوور نىيە ھەۋن بىدات ئە ھەندىك سەرچاۋى تىرى ۋەك دەستە
خوشكەكانى يان گۇقارو قىلم و رۇژنامەكانەۋە ۋەلامەكانى دەست بىكەۋىت، بەلام كى
دەلىت ئەۋ سەرچاۋانە بەراستى و بە ئەمەناتەۋە زانىياري دەمەن بەۋ كىژۇلەۋ ۋەلامى
پىرسىياريكى دەست دىكەۋىت؟ دوورنىيە بە ھەلە ئەۋ دىياردىيە بىكات و توۋشى لادان و
كۈمەلىك گىرقتى دەروونى بىيىت، ئەبەرنەۋە زۇر پىنۋىستە دايك و خوشكى گەۋرە
مامۇستاي نافرەت ئە قۇناغى ھەرزىكارى زانىياري و شارمىزايى خۇيان بىدەن بە كچە
ھەرزىكارىكان و بۇيان روون بىكەنەۋە كە ئەۋ دىياردىيە دىياردىيەكى قىيۇلۇزى ناسايىيە
ھىچ ئەخۇشەك نىيە پىنۋىست بە ترس و دلە راۋكى ناكات و ئەلاي ھەموو كچىكىش ھەيە،
ھەروھە كۆرۈش ئە ئەنجامى دىياردى شەيتانى بوون و روۋدانى بۇ يەكەم چار توۋشى
ترس و خەم و خەفەت و دلە راۋكى دەھىت (مەن، ۱۹۸۶، ص ۴۵۲) زۇرچارىش ھەست
بەگۇناھو تلوان دىمكات و وىژدانى نازارى دىدات، بەلام ئەگەر دوون كرايەۋە كە ئەم

دیارمیه ناسایدهو هیچ پیوستی به ترس و گوناځو خدم و خهفت نیهو به لگیدیه یو
قوناضی هدرزمکاری، نهوا نهو کاته نازارو خدم و خهفته کینی کهم دهینتهوه.

۶- زیادبوونی چالاکی هدرمه گلاند۱-

له قوناضی هدرزمکاریدا هدرمه گلاند چالاکی زیاد دهینت و دست و دم و چاوی
هدرزمکار زیاتر له قوناضی مندالی عارمق دمکاتهو مو خاو له پی دهسته کانی زوو زوو تهر
دهینت و دوور نیه تووشی خدم و خهفته بکات و هوکارمکاتی نه زانینت و دمقتهرو
پهراومکاتی له کاتی نووسیندا پیس بکات و نینجا نه گهر ماموستاش گالته ی پی کردو یان
له سر پیس کردنی دمقتهرو پهراومکاتی سهرزمنشت و سزای دا نهوا نهو باره هه لچوونیهش
نهو ندهی تر عارمقه ی زیاتر دمکات و نینجا گهرماو و مرزی هاوینیش زیاتری دمکات،
له بدهندهو پیوسته زانیاری لهو بارمیهوه بدریت به هدرزمکار و گالتهو سووکایه تی پی
نه کریت و له کاتی مامه نه کردندا ره چاوی نهو خالانه بکریت، یو نهوه ی باری دهروونی
هدرزمکار لهوه زیاتر نالوز نه کریت و تووشی خدم و خهفت و نازار نهینت.

۷- دواکوتن یان پیش کدوتن له چوونه ناو قوناضی هدرزمکاری۱-

له نه نجای جیاوازی تاکایه تی و هه ندیک هوکاری دهرمکی تر، هه ندیک هدرزمکار
له کاتی خویدا له گهال هاوه له کانیان ناچنه ناو قوناضی هدرزمکاریهوه نیت یان پیش
هاوریکانیان دمکهون یان دواکمهون، له ههردوو باردا دوور نیه گرفت یو نهو هدرزمکارانه
دروست بپیت له بهر نهوه ی کاتیک خو یان به هاوه له کانیان بهراورد دمکهن ههست به کهس
دمکهن و جیاوازی هدی له نیوان نهوان و برادرمرمکانیان، به لام نه گهر نهومیان یو
روونکرایهوه که هه ندیک کهس درمگتر یان زووتر له کهسانی تر دهچنه ناو قوناضی
هدرزمکاریهوه دیارمیه کی ناسایدهو هیچ پیوست به ترس و دله راوکی و خدم خهفت
ناکات، نهوا نهو انیش نازارمکانیان کهم دهینتهوه.

كەتەنك مەنەن دەچىتە قۇناغى ھەرزەكارىيەتتە، ئە نەنجامى دىرىژبۇون و نەستۇرپۇونى دەنگە ئىكەنلىكە (ھۆرمۇتى نەندىرۇچىن) دەنگى گىر دەپىت و ومك دەنگى گەورە ئىدىت، بەلام نەومى شايەنى باسكردن بىت نەومىيە كە دەنگ گرىپپونەكە بىشۈپىيەكى كوت و پىرو شىۋەيەكى ناخۇش و نەشاز و مەردەگىرەت و ھەندىك چار دوو دەنگى چىراز بەيەك (گىر تاسك) يان (تاسك و گىر) بەدوۋى يەكدا دىن و ھەرزەكار توشى شەرم و خەم و خەفەت دەكەت و زۇر چار وای ئىدەكەت شەرم بىكەت و قەسە نەكەت و بەشدارى ئاۋ كۆرۈ كۆپۈنەتە نەبىت و بەشدارى گەت و گۆى ئاۋ پۇل نەكەت، نىتر ئەم كاتانەدا نەبىت مەنۇستا يان دايەك و باۋك زۇر ئە ھەرزەكارەكە بىكەت يۇ بەشدار بۇون و قەسەكردن، ئەوانەيە سوۋدى نەبىت و گەت بۇ ھەردوۋ لايان دروست بىكەت، ھەرومە نەبىت سوۋكايەتە بە دەنگ و قەسەكردن بىكەت و دەبىت ھان بەرەت و پىشتىگىرى بىكەت و ئەو دىاردانەى مەروە ئەبەرچاۋى ئاسان بىكەت و زانىيارى بەرەت و رىنمەيى بىكەت و خەم و خەفەت و نازارەكەت كەم بىكەتەتە بۇنەومى قۇناغى ھەرزەكارى بەسەلامەتە بىرەت.

گورانکارییه هه لچوونه کانی قوناغی ههرزمکاری

هه لچوونه کانی ههرزمکار له زۆر لایه نه وه جیاوازی له هه لچوونه کانی منداڵ و کهسانی کامل و بێگه یشتوو، له گرتگرتین خاسیه ته کانی هه لچوونه کانی ههرزمکار و لایه نه کانی نه مانگی لای خوارمونی:

۱- هه لچوونه کانی ههرزمکار له سه رمتای قوناغی ههرزمکارییدا زۆر خیراو تووندوتیژی بێ سنوورن و ههرزمکار به بچووکتزین شت هه لده چیت و وەك فیشه که شیت به ئاسماندا ده چیت، نه مهش به پله ی یه کهم بۆ گورانکارییه جهسته ییه خیراو کوت و پرمکاتی نه قوناغه ده که ریته وه، که ههرزمکار ناتوانیت به ئاسانی خۆی له ته کیاندا بسازینی له نه نجامیشدا تووشی هه لچوونه کانی (ترس، تووربه بوون، شهرم، دله راوکی، خەم و خەفەت قاد) ده بیت

۲- کاتیک ههرزمکار تووره دمکرت یان دوروزگرتیت و تووشی حاله تی هه لچوون دمکرت نه وه ناتوانیت کونترۆلی دیوی دهرموی هه لچوونه کانی بکات و به زمانی له سه رو سیمای دهم و چاوو دست و قاچیدا رنگ ده داته وه، له به رنه وه ده بینین (هاوارد هکات، شت ده شکینی و فزینی ده دات، شوق ده هاوین، گاز ده گرتیت، دست ده وشینیت، ده گری، هه روه ها هه مان شینوش له کاتی دلخوشیدا روو ده دات و ههرزمکار نازانیت چۆن گوزارشت له هه لچوونه کان و دلخوشیه که ی بکات و ده بینین به هه ردوو دست و قاچ و سه رو شان و مل نامازه بۆ نه و حاله ته ی دمکات و به ئاسانی نه و خوشی و کامه رانییه له سه رو سیمایدا ده خویندریت وه.

ئینجا پینوسته دایک و باوک و ماموستا ناگاداری نه و حاله تانه بن و به شینوه یه کی په روورده ییانه مامه له ی له گه ل بکه ن و هوکارو پالنه رمه کانی هه لچوونه کانی ههرزمکار به باشی دیاری بکه ن، بۆنه و می نه که ونه هه نه وه، چونکه هه لچوونه کانی ههرزمکار له

سەرھەتانی گەشەکردنەکان و هێشتا بە تەواوی پێنەگەشتوون، کەواتە دەبێت بە پێی ئەو گۆرانکاری و خاسیەتەکانی قوناقە کە ی مامە ئە ی لە گەل بکەیت.

۲- هەندیک ئە هەرزەکاران ئە ئە نجامی زۆلم و ستم و ناھەقی کەسانی چواردەوریان و ئەزانیان دەرباری گۆرانکاریەکانی قوناقی هەرزەکاری، تووشی دلتەنگی و بێزاری و خەم و خەفەت و ئازاری دەروونی دەبن، کە ئەمەش ئەگەر لەکاتی خۆیدا چارەسەر نەکەیت، نوورنییە کە زەرەری زیانی گەورە بە یاری دەروونی و دروستی دەروونی (الصحة النفسية) هەرزەکار بگەیەنێ، کە بە داخەوه هەندیک جار مەملاتی نیوان هەرزەکار و دایک و باوک و داپ و نەریستی کۆمەڵایەتی دواکەوتوو دەبێتە هۆی خۆتەندنی بێکردنەوه دەرباری خۆکوشتن و راگرتن ئە خێزان و قوتابخانە و دەست درێژی کردنە سەر کەسانی تر.

۳- ئەم قوناقەدا هەندیک سۆزو عاتیفە ی کەسی و خودی (شخصی و ذاتی) سەرھەلەمەت و ئە رێگە ی گەرمی دان بە جل و بەرگ و روایەت و شێوی قسەکردن و نان خواردن، گوزارشتی لێدەکەیت، چونکە هەرزەکار ئەو هەستە ی ئە لا دروست دەبێت کە مەتەلە کە ی چاران نەماوو نیستا گەورە بووو مافی قسەکردن و رادەربێنی هەیە. لەبەرئەوه نەوکی دایک و باوک و مامۆستایە کە ریزی ئەو هەستە ی هەرزەکار بگرن و ژینگە ی لەبارو دروست ئەواو خێزان و قوتابخانە بۆ گەشە پێکردنی بخۆتەنن، بۆ ئەوه ی هەرزەکار بێت بە کەسیکی بە سوودو خاوەن ناسنامە ی سەربە خۆ بۆ کۆمەڵە کە ی.

۴- هەروەها لەناوەراست و دوا سەلەکانی قوناقی هەرزەکاری، دیارە ی گەرمی دان بە سروشت و سۆزو عاتیفە بەرانبەر شتە جوانەکان ئە لای هەرزەکار سەرھەلەمەت، کە ئەمەش پانی پێوه دەنێت بۆ ئەوه ی گەرمی بە سروشت و هونەرە جوانەکانی بەدات و خۆییای خۆتەندەوه ی چیرۆک و هۆنراوو رۆمانە رۆمانسی و عاتیفەکان بێت.

ئىزىدا نەركى خىزان و قوتابخانىيە كە لە رىنگەي ھەندىك چالاكى خىزانى و قوتابخانىيەمۇ لە ميانەي ھەندىك لەوينەو چالاكىيە دەرمكىيەكانى قوتابخانىيەمۇ، نەو ھەزىو نەرمزىوانەي ھەرزەكار تىزىكرىت و رىنگەي گونجاو بۇگەشە كەردىيان بخولقىنىرى، بۇنەومى سود لە بەھرمۇ تواناكانى ھەرزەكاران و لاوان وەرىگىرىت و لە لاسارى و سەرمۇش دوور بىكرىنەمۇ.

۶- ھەندىك جار ھەلچىونەكانى ھەرزەكار ئەگەن ورزىتەرمكانىيان (المثيرات) ناگونجىت، واتە رەخنەو گلەيى و گازاندەيەكى بچووك، دوورنىيە ھەرزەكار تووشى تورەبىوون و ھەلچىونىكى زۇر بىكات، يان نوكتەو قەسەيەكى خوشى ناسايى ئەوانەيە ھەرزەكار تووشى دلخوشى و كامەرانىيەكى زۇر بىكات، سەرمۇش ئەومەش گىرفت و ناخوشىيەكى خىزانى ناسايى ھەرزەكار تووشى خەم و خەفەت و دلتەنگىيەكى زۇر دەكات، بە كوردىيەكەي خۇمان (لە دەنگە نۇكىك كەتەيەك) دروست دەكات، واتە زۇر جار شتەكان گەورە دەكات و زىادە لە پىنويست گىرتكىيان پى دەكات، كە ئەمەش بارى دەروونىيەكەي بۇ ماوەيەك نالۇز دەكات، ئەمەش بە پەلەي يەكەم بۇ كەم شارمۇزايى و پىنەگەيشتنى ھەلچىونەكانى دەگەرتتەمۇ، ئەبەرنەمۇ پىنويستە نىمەي گەورە نەو راستىيە بزانين و لەكاتى مامەنە كەردنەمان ئەگەن ھەرزەكار رەچاوى نەو خالەش بىكەين، بۇ نەومى نەكەوينە ھەلەمۇ گىرفت بۇ خۇمان و ھەرزەكارىش دروست نەكەين.

۷- ھەرومە دىياردەي گۆرىنى ھەلچىونەكان و راپايى (التذبذب الانفعالي) زۇر بە زىمى ئە قوناغى ھەرزەكارى ھەستى پى دەكرىت، بۇ نەمۇنە ھەندىك جار ھەرزەكار زۇر خواپەرىست و باومۇدارە بەلام دوورنىيە دواي ماوەيەك پىنچەوانەكەي بىكات و پاش ماوەيەكى قىرىش بىگەرتتەمۇ بۇ خواپەرىستىيەكەي، يان ھەندىك جار كۆمەلەيەتتەمۇ ھەز بە تىكەلاوبىوون و ھاورنىيەتى كەسانى چواردەمورى دەكات، بەلام دوورنىيە دواي ماوەيەك ھەز بە تەنىيىي و گۆشەگىرى و نوورە پەرىزى بىكات، يان ھەندىك جار زۇر نازا و بە جەرك دەرمەكەوى بەلام ھەندىك جارىش پىنچەوانەكەي واتە ھەرزەكار لە بىرىكى دەروونى

ۋاپايىلىق ۋە بەردەوام خەرىكى تاروتۇي كىردى دىياردەكانە ۋە ھەۋلى ھەلپزاردنى نامنامە ئايدۇلۇڭى ۋە جىھانى تايىتە خۇيدايە، نىنجا ۋە بەرنەۋى زانىي ۋە شەرمزايى كەمە، بۇيە توۋشى ۋە ھالەتە دەپىت.

كەۋاتە نەركى نىمەى گەۋرە نەۋىيە كە زانىي ۋە شەرمزايى ۋە رىنمايى پىۋىست بىدەين بە ھەرمكار بۇ نەۋى ۋە سەر بىر كىردەۋە ھەلس ۋە كەۋتى راست ۋە زانىستى بەردەۋام پىنيت ۋە خراپەكان نوۋرىكەۋىتەۋە.

۸- ھەرومە گۇرانتكارىيە ھىيولۇڭىكان ۋە سەرھەلدانى ھەزوۋ نەرمزۋى سىكىسى ۋە گەشە كىردى ۋە دەرگەۋىتى سىكىسە گلاندەكان تارادەيەك ھەرمكار توۋشى ترس ۋە شەرم ۋە ھەست كىردى بە گوناۋ دەكەن، ھەرومە دىياردەى رارايى ۋە بىرۋا بە خۇنەبەۋىش دەرپارەى گۇرانتكارىيەكانى بە ئاشكرا لەم قۇناغەدا ھەستى پى دەكرىت.

۹- يەكەك ۋە زەقترىن ۋە دىياردەى دىياردە ھەلچوۋىيەكانى قۇناغى ھەرمكارى دىياردەى زىندەخەۋنە (حلم الیقظة)، ھەرمكار ۋە رىگەى نەم زىندە خەۋنەۋە زۇر ۋە خەۋو خەيالى ۋە ھەزوۋ نەرمزۋە تىرنەكراۋەكانى خۇى تىردەكات. ھەرمكار كۈشكى خەيالى ۋە سەپرو سەمەرە دروست دەكات ۋە نەۋى خۇى ھەزى لىندەكات ۋە رىگەى خەيالى ۋە دالغە لىندەۋە تىرى دەكات. زىندەخەۋن راکىردە ۋە ۋاقىع ۋە رىكانە ۋە خەۋو خەيالى. ۋە راستىدا زىندەخەۋن ۋەك مىكانىزم ۋە چەكىكى دەروۋى تارادەيەكى باش بۇ ھەرمكار بەسۋەۋە ھەرمكار نىيە نەگەر بۇ ماۋىيەكى كەمىش پىت پەنا بۇ زىندەخەۋن تەبات. بەلام كاتىك رىزى زىندە خەۋن زۇر دەپىت ۋە ھەرمكار بە بەردەۋامى رادەكات ۋە پەنا بۇ زىندەخەۋن ۋە دالغە لىندان دەبات، نا لەم كاتانەدا ترسناكەۋە مەترسى نەسەر بارى دەروۋى ھەرمكار دەپىت ۋە توۋشى نامۇبەۋىن ۋە پىچرانى كۈمەلەيەتى دەكات. نەبەرنەۋە پىۋىستە ئالەم ھالەتەدا دايك ۋە باۋك ۋە مامۇستا بەدۋاى چارەسەر كىردى گىرۋىگەشەكانى ۋە ھەرومە ھەرمكاردا بىگەرىن، بۇ نەۋى ۋە رىگەى زانىنى ھۇكارەكان ۋە رىنمايى پىۋىستەۋە

هرزیمکار بو جیهانی واقعی بگه بفریتنهوه، چونکه بهردموام بوونی نهو حالته ته هرزیمکار تووشی زور گیروگرفتیی و دموونی و کومه لایه تی دمکات.

۱۰- هرزیمکاریش وک مندان و کهسانی تر خهون دمبینی، به لام جوری خهونه کانی هرزیمکار له زور لایه نهوه له خهونه کانی کهسانی تر جیاواژن چونکه ناوموکی خهونه کانی هرزیمکار په یوسته به جیهان و خهوو خه یال و گیروگرفت و حمزوو نارموزومکانی قوناغی هرزیمکاری، له وانه (سینکس، خونین و قوتا بخانه، کارکردن، هاوسه ری ژیان، پاشه پوژ ... قاتا، سهره پای نهوش بینجگه له شته ههست پیکراو بکانی قوناغی مندالی زور دیاردهی رووت و ههست پی نه کراوو مه عنهوی (المجرد) دینه بواری دموونی هرزیمکارمو له خهون و خه یالیدا رنگ دممنهوه، هرزیمکار خوی پالهوان و نووسه رو نه گته رو دهرینه ری خهونه کانیه تی و رنگ و ریشدی له رابردموو رنگ داندهوی واقعی نیستاو هوندانه بو تیرکردنی حمزوو نارموزومکانی داهاتووی.

۱۱- خوشه ویستی به کیکی تره له گرنگترین هه لچوونه کانی هرزیمکار، هرزیمکار بهردموام به دواي خوشه ویستی کهسانی تره دمه گری و دهیدوی خوشه ویست بیت و ریزی بگیری و پلهو پایهی له ناو غیزان و قوتا بخانه و کومه له کهیدا هه بیت گومانی تیدا نیه که تیرکردنی پندا ویستی خوشه ویستی هرزیمکار بهردی بناغهی دروستی دموونیته تی (الصحة النفسية)، واته کاتیک هرزیمکار ههست به خوشه ویستی دایک و باوک و ماموستاو خوشک و پراو هاوړیکانی دمکات، نهوه مافای نهومیه که خامونی دروستی دموونی خویه تی و بېروای به خویه تی و دمتوانیت به ناسانی خوی له تهک کومه له کهی بسازینی. به لام به پنجه واندهوه نه گهر هرزیمکار نهو ههسته ی له لا دروست بوو که که سیک پشت گوی غراومو له سوزو خوشه ویستی و ریزی کهسانی چواردموری بی به شهو هیچ پلهو پایه دیکی کومه لایه تی نییه، نا لهو کاته دا تووشی زور گرفتیی دموونی و کومه لایه تی دمبیت و به چاوی رق و کینه دموانیته کومه ل و دام و دمرگاکانی، بهردموام بوونی نهو حالتهش هرزیمکار بهردمو سهرمبویی و لاساری دمبات.

دەرنە نىجاسى قونۇشنىڭ ئامارە بۇ ئەمەل دىمەن كە يەككىلە گىرگىتىن
ھۆكۈمەتلىك لاسارى ھەزىمكاران و مىردەمەلەن، بىن بەش بۈۈنە لە سۆزۈ خۇشەۋىستى دايىك
و باۋك و مامۇستەۋ كەسەنى چۈرەمور.

خۇشەۋىستى ھەزىمكارىش يەيۈستە بە زۆر سەرچامو بابەت، ئەوانە خۇشەۋىستى
دايىك و باۋك، مامۇستە، نىشتمان، خىرو چىكە، توۋخەمەكەي تىر، تەتە، كەۋاتە
نەركى سەرمەك، خىزان و قوتايچانە بەرەبەنە رىنگە يەككى يېر لە سۆزۈ خۇشەۋىستى بۇ
ھەزىمكاران ئامان بىكەن، بۇ ئەمەل ھەزىمكار بەشەۋىستى كۈنچاۋ گەشە بىكەت و دورىنىت لە
سەرمەۋى و لادان و ئىرەستى دەرمەۋى و كۈدە لايەتى.

۱۲- دىيارەمى تەبە بۈۈن و ياخى بۈۈنىش يەككىلى تىرە لە دىيارەم ھەنچۈرەيەكەنى
قۇتاقى ھەزىمكارى، ياخى بۈۈن بە دەسلەۋى خىزان و قوتايچانە و كۈمەن، واتە كاتىك
كۈسپ و تەگەرەم بەرەست ئەبەردەم يىداۋىستى و ھەزۈۋ نازەۋۈمەكەنى ھەزىمكاردا
دادەرنىت، ئەمەل كاتە ھەزىمكار زۆر بە تۈۋەنلى ھەلەدەچىت و ھەۋلى پەلامارەنەۋەمى
دەسلەۋى دەسلەۋە، چۈنكە ھەزىمكار تەبەۋەت تاسىمەمى خۇي ھەيىت و سەرىخەۋى خۇي
دەرىگىت، بەلام كاتىك گەۋرەكەن، ۋەتەن مەمەلەمى ئەگەن دىمەن و رىتە قەسەكەن
و رادەرنىتى بىن ئادەن، ئا ئەمەل كاتەبەن زۆر لە ھەزىمكاران رىگەي ياخى بۈۈن و
تۈۋەن بۈۈن و پەلامارەن دىمەن بەر، ئەبەردەۋەمى ھەست بە زۆلەم و سەمە و ناھەقى
چۈرەمور دىمەن.

ئىنچا بۇ ئەمەل ھەزىمكار ئەگەتە ئەمەل ھەستە، زۆر يىۋىستە ئىمەمى گەۋرە رىزى
بىگىن و بۈۋى رادەرنىتى و نازادى ھەلەبىزاردىنى ھاسەرى رىيان و ھابىرى و پىشەۋ جۈرى
خۇنلەن و بىرگەنەۋەمى بۇ بىرەخسىنىن، بەلام ھەرچ كاتىك ھەستەمەن كىرە خەرىكە ئە
رىگەي راست لادەۋەت و ھەتە دىمەت، ئەمەل كاتە بۇمان ھەيە نامۇرگارى و رىنمەيى يىۋىستى
بىكەن.

(۲) نه بوونی و دست کورتی:-

زور جار هه زاری و نه بوونی گرفتنی زور بو هه رزمکار دروست دمکات و تووشی خهم و خهفت و دلهنگی و بیزاری دمکات، به تاییه تی کاتیک دمبینی هاوه له کانی پاره خهرج بکهن و خهریکی چوونه دمومو که پاتن و جوره ها جل و بهرگی جوان له بهر دمکهن، به لام نهم ناتوانیت وک نهوان بکات، که نه مهش وای لیدمکات که خهفت بخوات و له نه نجاسی خو بهرورد کردنه وه به کهسانی تر، ههست به کهمی بکات، چونکه له نه نجاسی نه بوونی و هه زاری به وه ناتوانیت زور له هه زوو نارمزوومکانی تیر بکات، سه رمزای نه مهش هه رزمکار ههست دمکات که بووه به پیاوو دمیه ویت نه ویش ببیت به خاموشی مال و خیزانی خوی به لام له نه نجاسی نه بوونی وه ناتوانیت هاوسه ری ژبانی خوی هه لیزیری و رهمه کی (غریزه ی) سیکسی تیر بکات، نه مهش تووشی کومه لیک گیروگرفت و حاله تی هه لچوونی دمکات.

(۳) هوا کهوتنی گه شه کردنی هه قلی:-

یه کیک له گهورمترین گیروگرفته کانی هه رزمکار نه ویه که هه موو لایه نه کانی که سایه تی به یه که وه گه شه ناکهن، بو نمونه گه شه کردنی جهسته یی زور خیزایه و پینش گه شه کردنی هه قلی دمکهوی، واته جهسته و لهش و لاریکی گه وره به لام هه قلی و لیک دانمویه کی بچووک، که نهم حاله تهش (تا به ته وای له لایه نی هه قلیه وه گه شه دمکات)، زور گیروگرفتنی هه لچوونی بو دروست دمکات و به زه حهت له گهل نه و گۆرانه کاری به جهسته ییانه رادیت و کۆتربۆلیان دمکات، که نه مهش دمبیته هوی نه ویه که زور هه لئس و کهوتی منالانه بکات و بکهوینته بهر دم ره خنه و گله یی و بیزاری گهورمکان.

(۴) مللانی له گهل گهورمکان:-

به داخه وه زور جار گهورمکان هۆکاری سه رمکین بو تورمبوون و بیزار کردنی هه رزمکار له بهر نه ویه به دوو جۆر شینواز مامه له له گهل هه رزمکار دمکهن، بو نمونه کاتیک نیشیان

پښتاني دېبیت، وک گه وړه مامه لږي له گڼل دمکڼ و داوای کاری گه وړي لږ دمکڼ و پښتاني ده لښ تږ پښاوی و گه وړه بوویت و دېبیت نه و نیشه بکهیت، به لام کاتیک هه رزمکار داوای سدرېستی و سدرې خوی و نازادی خوی دمکات، پښتاني ده لښ تږ چی، تږ سولگی سیری تږ هڅه کی پښاوی؟ تږ یونی شیري خاو له دمت دیت، تږ چیت تا راو بڅوونت هه بښت؟ واته له م کاتانه دا به مندالی داده لښ، نه مەش دهینه هوی بیزار یوون و وډس بوونی هه رزمکار. سدرېای نه و مەش جیاوازی کی زور له نیوان بیر گردته و هو راو بڅوونت هه رزمکارو گه ورکاڼدا هدیو به زه ممت لیک حالي دېب، نه مەش خوی له خویدا کومه لیک گرفتې دېروونی و کومه لایه تی بږ هه رزمکار و که ساتی چوار دېوری دروست دمکات.

لښچا بږ نه و مەش هه رزمکار به شپوهیه کی باش په رومرده بکړیت، پښوېسته نښه ی گه وړه ده چاوی نه م خالانه ی خوار موه بکهین :-

۱- له هه موه شتیکدا (گه وړه بچووک) دمت نه خهینه خاو کاروباری تاییه تی هه رزمکار موه به لکو دېبیت جوره سدرېستی و نازادیه ک به هه رزمکار بدمین.

۲- پښوېسته شاره زای باری دېروونی و نه ندیشه کانی بېن و هه ولی چاره سدرکردنی گېرو گرفته کانی بدمین.

۳- تابیت به دوو شپواز مامه لږي له گڼل بکهین، به لکو دېبیت به چاوی گه وړه رنزموه سدری هه رزمکار بکړیت و له فرخی که م نه کړیته وه.

۴- پښوېسته له جیاتی ناموزگاری و رښمایي راسته وخو، په نا بږ گفت وگو کردن و لیک حالي بوون به رښ و به هه قلیکی کراومو دلیکی گه وړي پږ به زمی و سوزو خوشه ویستیه وه گوی له داواکاری و خه و خه یانه کانی هه رزمکار بکړین.

۵- یارمەتی هەرزەگار بەدەین بۆ ئەوەی ئە زارایی و دوو دانی هەلچووێ (للتناقض الانفعالي) زەگاری بێت و بڕوای بە خۆی هەبێت و ئە تقووم بوون ئە جیهانی خەون و خەیاڵ و زیندەخەون دووریکەونێتەوە.

۶- زینگی پێ ئە ناسایش و دنیایی و ریزگرتن بۆ هەرزەگار بھۆلەقینن. بۆ ئەوەی مەدەخوویی و ناسنامەیی خۆی دەست بکەوێت و بگاتە پێگەشتن و کاملی هەلچووێ.

۷- قەستەوێ بۆشایی کاتی (وقت فراغ) هەرزەگار و خەریک کردنی بە کار و چالاکیەکی سوود بەخشەوێ، بۆ ئەوەی دەست بە بوونی خۆی بکات و وردە وردە بڕوای بە خۆی هەبێت.

شلەژان و گرتە دەروونیه‌کانی قونازی هەرزەمکاری

بە زۆری شلەژان و گرتە و کێشە دەروونیه‌کان ئەو قوناز سەردەمانەدا روودەدەن کە گۆرانکارییەکان خیرا و کوت و پڕ و ئەناکاون. یەکیەک ئەو قونازغانەش کە گەشەکردن و گۆرانکاری تیایدا خیرا و کوت و پڕ و ئەناکاوە، قونازی هەرزەمکارییە. ئەسەرەتای هەرزەمکاریدا هەرزەمکار رووبەرووی زۆر داواکاری کۆمەڵایەتی دەبێتە وەو ئەهەمان کاتیشتا گۆرانکارییە جەستەییەکانی فشارینگی زۆری دەخەنە سەر، هەر لەبەر ئەوەشە ئەکاتی باقی بووندا تووشی ژمارەیک گیرۆگرتە دەبێت و هەندیک جارێش هاوسەنگی خۆی لەدەست دەدات، هەرچەندە ئەو کێشەو گیرۆگرتە و گۆرانکارییانە ی قونازی هەرزەمکاری بشەو مەترسیدار نین و هەرزەمکار تووشی لادان و سەرمۆیی ناکەن، بەلام دەبنە هۆی زیادکردنی گریمان و ئەگەری تووش بوون بە کۆمەڵیک کێشەو گرتە دەروونی، ئەلای ئەو هەرزەمکارانە ی کە پێشتر بەهۆی بارودۆخی ئالەبیارو پەرۆمردە ی هەلەو، نامادەباشی لادان و سەرمۆییان ئە لادروست بوو. هەر لەبەر ئەوەشە ئە قونازی هەرزەمکاری هەندیک شلەژان و گرتە دەروونی ئەلای هەندیک ئەو جۆرە هەرزەمکارانە سەر هەلەدەن،

لەوانەش:-

دەراوکی (تلق):-

ئە قونازی هەرزەمکاریدا دەراوکی و رابایی سەرو دلی هەندیک ئە هەرزەمکارەکان دەگرت، بەبێ ئەوە ی خوشی بە تەواوی سەرچاوی هۆکارەکانی ئەو دله راوکی و رابایییە یزانی، ئەبەر ئەوە ی سەرچاوی زۆریەیان ی قونازی مندالی و کێشەو گیرۆگرتەکانی ئەو کاتە دەگەڕێتەو ئەوانە (بێبەش بوون ئە سۆزو خوشەویستی دایک و باوک و کەسانی ئزیک، پەییومندی خراپی نیوان دایک و باوک و مندال، کپکردن و خەفەکردنی زۆر ئە جەزوو ئارەزوومەکان ... هتد.) هەر لەبەر ئەوەشە زۆرجار ئەو جۆرە هەرزەمکارانە ناتوانن کێشە و گیرۆگرتەکانی خۆیان دەست نیشان و چارەسەر بکەن، چونکە رەگ و ریشە ی کێشەو

شله ژانگه کانیان له بواړی نه ستیاندايه (الاشعور). زور به شمان دمرانين جياوازي سدرمکي نيوان ترس و دلته ډاوکي نهومي، که سهرچاومو هوکارمکاني زوريه ي ترس دکان ديارو ناشکران و له بواړي هه ستيدان (شعوري)، به لام زوريه ي هره زوري هوکارو سهرچاومي دلته ډاوکي کان ناديارن و له بواړي نه ستيدان.

له بهر نه وه زور گرنگه رينمايي و ناموزگاري نهو جوړه ههر زمکارانه بکريت بو نهومي سهرداني بنکو که ساني تاييدت به نه خوشي و کيشه د مروونيه کان بکه ن و له تزیکه وه له نه نجامي چهند دانيشتن و چاوپيکه وتنيکه وه چارمه سهری گونجاو بو دلته ډاوکي و کيشه کاني تريان بدوزيڼه وه. واته تازوو چارمه سهر بکريت باشته، به لام دواختن و پشت گوي خستني نهو جوړه ههر زمکارانه، دمرنه نجامي باشي نابيت و کيشه و دلته ډاوکي کان نالوزتر دېن.

خه موكي؟

په کيکي تر لهوشله ژان و کيشه د مروونيه ي که له قوناغي ههر زمکاري روويه رووي ههر زمکار دېننه وه خه موكي و دلته نگي و غه مباريه، ههر چنده خه موكي و دلته تگيه کاني سهرمتاي قوناغي ههر زمکاري هيشتا له سنوړي ناسايي خويديايد و نه بوون به نه خوشي د مرووني، به لام پشت گوي خستن و چارمه سهر نه کردني خه موكي ي نهو جوړه ههر زمکارانه دېنيته هوي ته شه نه کردن و سهر هلداني کومه ليک کيشه و گرفتني د مرووني و کومه لايه تي. کارنيکي ناساييه که ههر زمکار له سهرمتاي ههر زمکاري له نه نجامي مامه له ي هه له ي دايک و ډاوک و گوزانکار ييه خيراو کوت و پرېمکاني سهر دمي ههر زمکاري و فشاري کومه ل و دام و دمرگانان بو سهری، توووشی خه موكي و دلته نگي بېيت، به لام نهومي ناسايي نييه بهر دموام بووني نهو يارم د مروونيه ييه بو دواي قوناغي ههر زمکاري و کاملی، نه مهش ماناي نهوميه کيشه و گيروگرفت و مللانيکاني ههر زمکار زور نالوزو هه مه لايه نه يه و رنگ و ريشه ي بو سهر دمي پيش قوناغي ههر زمکاري دمرنه يڼه وه، سهر مړاي نهوش کيشه و گوزانکار ييه کاني

قۇناغى ھەرزىمكارى ھاتتۇتە سەر. ئالەم ھالەتەندە دەپت كەسنى پەيپۇرۇ شارمىز لە
بۇرى دىروونى ھەيەشى و ھەيەشى خىزانى ئەو جۇرە ھەرزىمكارانە بىكەن و ھەيەشى
چارمەزىمكارى ئەو ئەخۇشى و كىشە دىروونىيانەيان بىدەن. ئەبەر ئەھەي كىشەكەي ئالۇز
بۇرە پىنۇستى بە ھەيەشى زۇر لايەن ھەيە (Feldman, 2003, P:425).

خۇگۇشتىن:-

ئەھەي مەيەي كەرسەت و ئەھەمەتتە، ئەھەيە كە ھەندىك لە ھەرزىمكارمەن لە
ئەنجامى پىشت گۇي خىستى و چارمەزىمكارى كىشەكانىيانەو پەنا بۇ خۇگۇشتىن دىبەن و
بەداخەو ھەندىك چارىش سەركەوتتو دىبىن و كۇتايى بە زىيانى خۇيان دەھىنن راستە
زۇرەي زۇرى ھەرزىمكاران لە قۇناغى ھەرزىمكارى رووئەرووى كىشەو مەلەننى دەھىنەو، بەلام
ژمارمەيەكى زۇرەمەيەن پەنا بۇ خۇگۇشتىن و ئازاردانى كەسنى تىر دەھىن ئەھەش ھەيەشى
تايەتتى خۇي ھەيە، ئە پىشەھەي ھەيەيەن، ئەو جۇرە كەسەنە كەسەتتەكى لاوازى
قەزچۇكىان ھەيەو ئە قۇناغى مەندالىدا بىنەماو بىناغەي پتەھى پەرومەزىمكارى و
بۇنىيەتەننىان لاوازى بۇو، سەرمەيە ئەھەش زىيانى كۇمەلەيتى و ئابۇورىان زۇر ئالۇز بۇو،
واتە كىشەي خىزانى و دىروونى ھەيەشى پىن ھەيەن و تەوانى بەرمەنگارىوونەھەيەنى نىە و
ئە بەردەمەيەن چۇك دادەمەن، بۇيە بىر لە خۇگۇشتىن وىك تەنە چارمەزىمكارەنەو.

زیندە خەون (أحلام اليقظة)

زیندە خەون بریتییه لە هیواو ئاوات و بیرى خوش و بەتام کە مرۆف زۆرجار پەنای بۆ دەبات، ئەم جۆره خەوو خەیاڵ و بیرە خوشانە بە ڕێژدیهکی گونجاو پێویست و بە سوودن، بەلام ئەگەر لەڕێژی ئاسایی خۆی دەرچوون و مرۆف بەبەردەوامی و بۆ ماویهکی زۆر پەنای بێ بڕن، ئەو کاتە زیان بە خۆی دەبێت و تەنک لە ژبانی واقعی دوور دەخاتەوو شوێنەواری خراپی لەسەرێاری دەروونی دەبێت. زیندە خەون ئە هەموو قونناغەکانی ژبان هەیه، بەلام زیاتر لە قونناغی منداڵی و هەرزەمکاری باوه، کە منداڵ و هەرزەمکار لە ڕنگەیهوه نوقمی ناو خەو خەیاڵ و خەزوو ناردزوومکانیان دەبن و خۆیان بە پالەوان و ئاودارو کەسانی خاوەن پەو پایە بەرز دادەنێن و لە ڕنگەکی خۆخستنه شوێنی ئەوانهوه (تەمەن) لاسایی کەسایەتی و رەفتاریان دیکەنەموو ماویهکی گەم یان زۆر ئاگیان ئە چواردەوریان نامێنێ و ئەناو خەووخەیاڵدا دۆزێن، زۆر جارێش تەنە قزیوون و ئەنقەرینیت و ئەتاری و کتێب و لاوکراوی وێنەدار ئەو زیندە خەوو خەیاڵانەیان ئەلا زیاتر دیکات، وەک دەرکەوتوووە لەسەرەنای بانق بوون و قونناغی هەرزەمکاری بەرزووی منداڵ و هەرزەمکار پەنا بۆ زیندەخەون دەبن و ماویهکی زۆرتر لەواقیع دوور دیکەونەموو ئاگیان ئە چواردەوریان ناییت هەرچ کاتێک منداڵ و هەرزەمکار بەشیویمهکی تایبەتی و کەسانی تر بە گشتی بە ئۆز پەنایان بۆ زیندە خەون بردو ئە واقیع داڕێژن، ئەو بەتگەیهو مانای ئەویمه کە ئەو کەسە گەشتی هەیهو ناتوانیت ئە واقیعدا چارەسەریان بکات، بۆیه بەناچار پەنا بۆ زیندە خەوو خەیاڵ و بیرى خوش دەبات.

هۆکارو ھاکنەرەکانی زیندەخەون ١-

کاتێک منداڵ یان هەرزەمکار ئەو بڕوایدی ئەلا دروست دەبێت کە ژبانی واقعی زۆر زەحمەت و دژواری ناتوانیت خەزوو وێست و ناردزوومکانی قیایدا بەهێنیتە دی، بۆیه بەناچار پەنا بۆ زیندە خەوو خەیاڵی خوش دەبات و هەوندەدات لە ڕنگەیانەوه خەزوو

نارمزه کراومکاني ژياني واقعي تير بکات، له لايه کي تریشه وه نهوئې بۇ دهرمهکونيت که خه وو خه يان زور ناساتره له چارمه سر کردن و جی به جی کردنی کارو نه که کاني قوتا بغانه و ناو مال و کومال و نهو زينده خه وه دهبيت به دهرروايمه کي خوش و ناسان بۇ را کردن له واقع و خودزينه وه له نهروک و کيشه کومه لايه تي و نابووری و دهررونيه کان، چونکه هه نديک جار مندا ل هاورې و دوستي خه ياني له رنگه ي زينده خه ونه وه بۇ خوي دروست دمکات و له گه ليان دمکه وئته گفتم و گفتم راگو زينده وه ياري کردن و قهره بووي بينه ش بوونه کاني ژياني واقعي بۇ دمکاته وه له بی هاورينه تي و پشت گوینغراوي رنگاري دهبيت و له خه وو خه ياني خويده دهبيت به پالنه وان و سرکردو ناوداري دوور له ره خه وه کهم و کورتی.

قهره بوو گردنه وه کي کهم و کورتیه کي راسته قينه :

زور جار نهو مندا ل و هه رزه کارانه ي به دست نووقستانی و کهم و کورتیه کي جهسته بيموه ده نالینن، په نا بۇ خه وو خه يان و زينده خه ون دهبن و ده يانه وئته له رنگه يانه وه بگه نه نهو بره وایه کي نه وان که سانی ناساین و له هه چيان کهم نیه، بۇ نه وه له رنگه ي نهو زينده خه وو خه يانه خوشانه وه قهره بووي نووقستانی به کانيان بکه نه وه، له هه ست کردن به که مي رنگاريان يیت. بۇ نمونه نهو مندا لانه کي کيشه ي خویندنیان هه يه و رژمی زیرمکیان که مه يان به ره خدمت له ماموستا دمگه ن و نه ره که کاني خویندنیان بۇ جینه جی ناکریت و به رده وام رو به رووي ره خه وه گازانده و تیرو توانج دهبنه وه، به زوری په نا بۇ خه يان و زينده خه ون دهبن و جیهانیکی خه يانی خوش بۇ خويان دروست دمکەن و له رنگه يانه وه خه وو نارمزه و مکانیان تير دمکەن و قهره بووي سه رنه که وئته کاني ژياني واقعيانی پنده که نه وه له هه ست کردن به که مي و تیرو توانج رنگاريان دهبيت.

زىندە خەۋن ۈمك خويىدەك :

ۈمك لە پىشەۋە ئامازىمان بۇ كىرد زىندە خەۋن بە رىژىمىيەكى ئاسايى زىيانى نىدە زۆر بولۇشە لەناۋ مىندالان، بەلام ئەۋمى جىڭدى داخە ژمارىيەك لە مىندالان زىندە خەۋن دىمكەن بەخويىيەكى بەردەۋام و بە زۆرى پەنەي بۇ دەپەن، ۈمك چۇن ھەتلىك مىندال (پەنجە مۇن، نىنوك قىرتاندىن، سەرخوراندن، چاۋ تىروكاندىن) دىمكەن بە خوو بە بەشىك لە رىقتارى رۇژانەيان، بەۋ شىۋەيەش ئەۋ جۇرە مىندالانە زىندە خەۋن و ژيان لە ناۋ خەۋخەيال و راكردن لە ۋاقىع دىمكەن بە خوو رىقتارىكى رۇژانەۋ بەردەۋام بۇ ماۋىيەكى بىيارىكراۋ پەنەي بۇ دەپەن، ئەۋمى زىياترىش جىڭدى مەترسىيە ئەۋمىيە كە ئەۋ جۇرە مىندالانە لە كاتى ئامۇزگارى كىردنى دايك و باۋك يان ۋانە كۆتەنەۋمى ماۋىسقا پەنەي بۇ زىندە خەۋن بىيەن و بەھۇيانەۋە لە خويىندىن دۈا بىكەۋن.

شەرىم :

بەشىۋەيەكى گىشتى زىندە خەۋن لەلاي مىندال و ھەرزىكارى شەرىم زۆرۈ بەردەۋام پەنەي بۇ دەپەن، لەبەر ئەۋمى ئەۋ جۇرە ھەرزىكارۈ مىندالانە لە ئەنجىمى شەرىمەۋە لەناۋ كۆمەل و قەربەلىقىدا ھەست بە دلەۋاۋىكى و قىرس و ناخۇشى دىمكەن و ناتۋان خۇيان لەگەلىيان بەسازىنن، لەبەر ئەۋە خەيال و زىندە خەۋن بەھەل دىزانن و ۈمك دىمروازمۇ رىگا چىرىيەك پەنەيان بۇ دەپەن و لەۋ قىرس و دلەۋاۋىكىيەى ناۋ كۆمەل و قەربەلىقى رىزگارىيان دىمكەن و لەناۋ خەيال و زىندە خەۋنەكاندا ھەست بە خۇشى و كامەرانى دىمكەن و كاتىكى خۇش لەگەلىيان بەسەر دىمەن و بەئاسانى كەسانى چۈاردەۋىريان ئەسەرۈ سىماۋ دەم و چەۋىياندا خۇشى و دلغىيالى ھەست پىندىمكەن بۇيە ئىيەر ۋىدە ۋىدە ژيان لەناۋ خەۋخەپاندا بەرۈ زىادىۋون دەچىت:

رېڭاكانى خۇياراستن

بۇ ئەۋەدى ھەرزىكارو مىندالەكانىمان ئەناۋ خەۋو خەيالى زىياد لە پىنويست نووقم
نەبىن و ئەۋ دياردە نا ئاسايىيە بىيان پارىزىن، پىنويستە رەچاۋى ئەم خالاندى لاي خوارمەۋ
بىكەين:-

گەشە پىكىردىنى ھەست كىردن بە بىروا بە خۇبىوون و ئىپاتوۋى:-

ئەبەر ئەۋەدى زۇر چار زىندە خەۋن وەلامدانەۋەۋ بەرپەرچ دانەۋەدى بىروا بە خۇنەبىوون
و كەم توانايىيە، بۇيە زۇر پىنويستە ھەر لە مىندالەيەۋە تۈۋى ھەست كىردن بە خۇدو بىروا بە
خۇبىوون و دۇنيايى ئەناۋ دل و دىروۋى مىندالەكانىماندا بېچىنېن و نەھىلېن ھەست بە كەمى
بىكەن بە چاۋى سووك سەيرى خۇيان بىكەن و لە نىرخيان كەم نەكەينەۋە، بۇ ئەۋەدى ئەناۋ
خىزان و كۆمەلدا ھەست بە دۇنيايى و خوشى بىكەن و پىنويستىيان بە خەۋو خەيالى نەبىت
ۋاتە نەبىت مىندال نازدار بەخىو بىكرىت يان سووكايەتتى پى بىكرىت، بەلكو دەبىت رىزيان
بىكرىت، لە ھەمان كاتىشدا بوۋى سەرىخەۋى و رادەربىرېتىيان بۇ بىرەخسىندىرىت. باشترىن
شت ئەۋەد كە مىندال ھەر لە سەرمەتاي ژيانەۋە بوۋى كار كىردن و جى بە جى كىردى
چالاكىەكانى ناۋ مالى بۇ بىرەخسىندىرىت و بەپىنى تەمەن و شارمىزايى و توانايى، نىشى
بېچووك و گونجاۋى پى بىسپىندىرىت، بۇ ئەۋەدى لە رېڭەيانەۋە ھەست بە بوۋى خۇيان بىكەن
و ئەناۋ كۆمەل و دام و دىزگاكانيدا ھەست بە خوشى و دۇنيايى بىكەن و ناچار نەبىن پەنا بۇ
زىندە خەۋو خەيالى و بىرى خوش بەرن. مىندال كاتىك بۇ يەكەم چار دەچىتە قوتا بىخانەى
سەرمەتايى، روۋىرەۋى رېڭكەۋ بارودۇخىكى ئۆى دەبىتەۋەۋ دەبىت بە ئەزموۋى يەكەم بۇ
تەبىكىردەۋەدى تواناكانى مىندال و خۇ سازاندىنى لەگەل رېڭكەى قوتا بىخانە ئىنجا نەۋ
مىندالانەى بە چاۋى سووك سەيرى خۇيان دىكەن و ئە ھىزو تواناكانى خۇيان بە گومانن،
نەۋا روۋىرەۋى زۇر كىشەى كۆمەلەيدىتى و پەرومردەى دەبىنەۋەۋ لە ناۋ قوتا بىخانە ھەست
بە خوشى و كامەرانى ناكەن و بە زۇرىش پەنا بۇ زىندە خەۋن و خەيالى جۇراۋجۇر دەبەن و

له واقع و نهرکه کانی قوتا بخانه و خوشازاندن رادمکه، له بهر نهوه زور گرنگه که مندان
پیش چوونه قوتا بخانه ناماد بکریت و قوتا بخانه له لا خوشه ویست بکریت و پیش
وخت قسه له گهل ماموستا کانی بکریت، بؤ نهوی به ناسانی له گهل زینگه قوتا بخانه
رایت و نهرکه و قهرمانه کانی جینه جی بکات.

چەخت کردنه سەر هەست کردن بە رازی بوون له ژانی رۆژانه ی :-

زور هەرزەکارو مندالی به تواناو لیهاتوو ههیه، به لام به داخهوه زور جار له کارو
چالاکیه کانی خویان رازی نین، بۆیه له خهوه خه یالی خویاندا کەش و ههوا یهکی پر ته
دنیا یی و رازی بوون بؤ خویان دمخولقیینن، له بهر نهوه زور گرنگه کهوا له هەرزەکارو
مندال بکریت له میانه ی کارمکانیهوه ههست به رازی بوون و کامه رانی بکات، بیگو مان زور
شیواز ههیه که دایکان و باوکان و ماموستایان دمتوانن له میانه یانهوه ههست کردن به
رازی بوونی رۆژانه له لای هەرزەکارو منداله کانیان دروست بکه ن له وانه :-

نموونه و پێشهوا :-

کاتیك دایك و باوك و ماموستا و كهسانی چواردووری هەرزەکارو مندال له میانه ی
كلو چالاکیه کانی رۆژانه یان ههست به خوشی و کامه رانی و رازی بوون دمکه ن و نهو خوشی
و رازی بوونه له دم و چاوو دل و دهر وونیاندا دهر دمکه ویت و له رفشاری رۆژانه یاندا رنگ
دهاتمه، نهو کاته هەرزەکارو منداله کانیشیان لاساییان دمکه نهوه و ههست به هه مان
خوشی و رازی بوون دمکه ن، به لام نه گهر دایك و باوك و كهسانی قری چواردووی مندال
له کانی به ناکام گه یانندی نیش و کارمکانیهوه ههستیان به بیزاری و ناره حه تی کردو
بهردوام گازانده و پرتو بۆله یان بوو نازاری بوون، نهو کاته منداله کانیش نهو جۆره
رفشارو ههست و سۆزی دایك و باوکیان دووباره دمکه نهوه و ههست به بیزاری و ناره حه تی
دمکه ن و دوور نییه په نا بؤ خهوه خه یال و زینده خهون بیهن، بؤ نهوی ههست به خوشی و
رازی بوون بکه ن.

گفت و گو کردن ۱-

نهم شینوازه ناسانهو دایکان و باوکان و ماموستایان دمتوانن له کاتی گفت گنو
قسه کردنیاندا باس له ههست و سۆزو رازی بوونی خویان بکهن و ونهوه دهر بغهن که چون
له کاتی (خویندنهوه، نیش کردن، نووسین، کهل و پهل رینک خستن، پاک و خاوینی ناو
مان هتد) ههستیان به خوشی و کامه رانی کردووو رازین له کارو چالاکییه کانی
روژانه یان. بیگومان نهم قسه کردن و راگو بینه و میه دمبیته هوی خوش کردنی
چالاکییه کانی روژانه له بهر چاوی هه رزمکارو منداال و گه شه پیکردنی ههست کردن به رازی
بوون له کارو نه رکه کانی روژانه و په نا نه بردن بۆ خه وو خه یال و زینده خه وو دالغه لیدان.

هاندان و پاداشت کردن ۱-

بیگومان هاندان و پاداشت کردنیش فاکته ریکی تره که دمبیته هوی به هیز کردنی
ههست کردن به رازی بوون واته کاتیک هه رزمکار یان منداال له میانه ی کارو چالاکییه کانی
روژانه یهوه ههست به سه رکه و تن و خوشی و رازی بوون دمکات نهوا زور گرنکه پاداشت و
هانبدریت، نهویش له ریکه ی زمرده خه نهو دمست خوشی و پاداشت و دیاری و سوپاس و
هاندانهوه دمبیت، بۆ نهو ی منداال و هه رزمکار له داها توودا دوو یار میان بکه نه و ههست
کردن به خوشی و رازی بوون له دل و دهر و نیاندا گه شه بکات و له ژیکانی روژانه و واقییه دا
ههست به خوشی و کامه رانی بکهن و ناچار نه بن په نا بۆ خه یال و زینده خه ون بیهن.

جهخت کردنه سهر خاله به هیز مکان و که مکردنه و می ههست کردن به که می ۱-

به زۆری هه رزمکارو مندالانی نو قستان ههست به که می دمکهن و کهم و کورتی له
یه کیک له نه تدا مکهان یان چالاکییه کانیاندا ههیه، بۆ نمونه ناتوانیت و مک مندالانی تر
بنووسیت یان رابکات یان یاری بکات یان کارو چالاکییه کی دیاری کراو به ناکام بکه یه نیت،

له بهر نهوه ههست به گهه و خهه و خهه دمهکات و دواچار دوور نیه پهنا بۆ
 زینه خهون بیات و نهو واقیعه ناخوشه رابکات، ئینجا بۆ نهومی نهوه روونهات زور گرنگه
 که جهخت بکریته سهر خاله به هیزمکاتی نهو جۆره ههزمکارو منداله و پهره یان پیندریت
 بۆ نمونه منداله که توانای رویشتنی نییه به لام توانای نووسین و قسه کردنی باشه، یان
 توانای قسه کردنی نییه، به لام توانای وهرزی و وینه کیشانی زور زور باشه یان توانای
 خویندنی که به به لام توانای میکانیکی و هونه ری زور باشه، که واته دهیت گرنگی
 به لایه باش و به هیزمکاتی نهو جۆره ههزمکارو منداله بدریت و سوودیان لیمو ریگریته
 و بواری گونجاو بۆ گه شه کردنیان بره خستدریت، تا له میانه یانه وه ههست به بوونی
 خویان بکه و تام و چیر له ژیکانی واقیعی وهریگر و ناچار نه بن پهنا بۆ خهوه خه یان
 بهرن.

چاره سه رکردن

چالاکي-

زور پنیسته نه هیلدریت نهو ههزمکارو مندالانه که به زوری پهنا بۆ زینه خهون
 ده بن بئ نیش بن یان به زوری به ته نه بن و تووشی بیزاری یین، له بهر نهومی نهو
 فاکتور بارودوخانه ریزمی زینه خهونه کانیان زیاتر دهکهن، بویه زور گرنگه که
 بهردوام به کارو چالاکي روژانه و ناسانه وه خه ریکیان بکه، وه پنیسته نهو کارو
 چالاکانهش لهو جۆره بیت که مندال تام چیرو خوشیان لیمو ریگریته و ناچار نه بیت لینیان
 رابکات و پهنا بۆ زینه خهون بهریت.

زور گرنگه ههون بدریت برادرو هاوپی بۆ نهو جۆره مندالانه بنوژرته وه وایان
 لیکریت که یاریان له گه بکات و بکهونه گفت و گوو راگورینه وه، ههروها دهکرنیت زوو
 زوو نهو جۆره ههزمکارو مندالانه له ریزگی (قسه له گه ن کردن، بانگ کردن، جوولانن و
 دهست له شانان) به ناگه پینترینه وه، بۆ نهومی نه هیلدریت تام و چیر نهو خه یال و زینه

خه ونانه یان و مرگرن، له لایه کی تریشه وه دهکرت هه ندیک کارو چالاکیان پی بسپرن دیت که ناسان و سوک و خوش و لهه مان کاتیشدا پیوستیان به سهرنج دان و به ناگایی و چاوتی برین و وره کاری ههیه، تا له رنگه یانه وه ریژمی زینده خه ونه کانیاں کهم بکهینه وه، سهرم پای نهومش زور گرنگه زوو زوو پرسیاریان لینیکرت و پییان بگوکرت (چی بوو، چی روویدا، بو نه وه بوو، چون چارمه سر دهکرت، هتدا). نه کهر بکرت نه و جوړه هه رزمکارو مندالانه له سر چوونه ناو تیپ و کوږو کوږو ونه وهو کاری به کومدن هاندیرین و به ردموام له سر به ناگایی و چاوتی برین و کهم کردنه و دی زینده خه ونه کانیاں پاداشت و هاندیرین.

پاداشتی به ناگایی و چالاکي و به رهه مهکانی بکرت:

به پنی پرنسیپهکانی قوتا بخانه دی رهوشته یه تی ده بیت به ردموام پاداشتی مادی و معنوی به ناگایی و چالاکیه به سوو دهکانی واقعی و ژیا نی روژانه ی نه و جوړه هه رزمکارو منداله بکرت، بو نه وهی له سر به ردموام ی، لهه مان کاتیشدا رهفتاری زینده خه ون و خدیالوی نا ناسایی پشت گوی ده خرت بو نه وهی سوودی لینومرنه گرن و دواتر لینی نوور بکه ونه وه، واته ده بیت ژیا نی واقعی و روژانه ی زیاتر خوش و به تام تر بیت له ژیا نی خدیالی و زینده خه ونهکانی، هه روه ها زور گرنگه خیزان و قوتا بخانه هاوکاری یه کتری بکه ن و هه رزمکار یان مندال هه ر رهفتارو کاریکی به ناگایی له قوتا بخانه یان خیزان کرد، پاداشت بکرت و یه کتری ناگادار بکه ونه وه، وه نابیت به هیچ شینویهک ره خه و لیدان و تووید و تیژی له گه لیا ن به کار بهیندریت، له بهر نه وهی ریژمی زینده خه ون و خدیاله کانیا ن زیاتر دهکات، له لایه کی تریشه وه دهکرت کاتریمیری به ناگاهینه ونه وه (زنگ) به کار بهیندریت بو نه وهی زوو زوو به ناگاهینه ونه وه و ماو دی دانه نیدان و زینده خه ونهکانیا ن کهم بکرتیه و و دواتریش له جینگای نه و کاتریمیره له ناو و خودی نه و جوړه هه رزمکارو مندالانه، کونترول کردن و به ناگاهینه ونه وه گه شه بکات.

بۆ نهومی چار سه ر کرده که سه ر که وتوو بیت، ده بیت ههولی زانیی نارمروکی زینده خهونه گان بهمین، واته ده بیت باوک و دایک و ماموستا په یومندی بهی پته و نه گدن نهو جوړه هه رزمکارو مندالانه دابنیت بۆ نهومی نه ریگه ی پرسیار کردن و گفت و گزو راگزیښه وموه (هه رزمکار) مندالان بامی نارمروکی زینده خهونه گانی بکات، بۆ نهونه لهوانه به نارمروکی زینده خهونه که په یومندی به ههست کردن به کهمی یان قهرمبوو کرده وموه ده بیت و هه رزمکار نه خه وو خه یالی خویدا جیهانیکی هه نزاریای بۆ خوی دروست کردووو رولی پانه وان و ناوداران ده گیزی، که واته نه واقعیدا نه زور لهو شتانه بینه شه، بویه ده بیت نه ژیاکی واقعی ههولی دابین کردنی نهو جه زوو نارمروو خه وو خه یالانه بدریت بۆ نهومی نه زینده خهونه گان دوور بکه وینه وه، یان لهوانه به هه رزمکار خهون به کۆشک و ته لاریکه وه بیینی که پریه تی نه نه من و ناسایش و دنیایی و به خوشی و کامه رانی بۆ خوی تیایدا ده رزی که دوور نیه له بهر نه وه بیت که ژینگه ی خیزانی نهو هه رزمکاره پر نه نا خوشی و شهر و نازوه، که واته ده بیت ژینگه ی خیزانی خوش بکریت و هه رزمکار نهو ترس و دنه راوکی به رزگار بکریت و نه راستیدا هه رزمکار نه ناو خیزان و دایک و باوک و قوتا بخانه کهیدا ههست به ناسایش و دنیایی بکات، بۆ نهومی پیوستی به نه وه ده بیت که نه خه وو خه یالدا نهو جوړه ژینگه به دابین بکات.

که واته دهست نیشان کردنی نارمروکی زینده خهونه گان گرتکه و ده بن به فاگته ری سه رکی بۆ زانیی باری دهروونی نهو جوړه هه رزمکارانه دوزینه وهی رنکا چاره ی گونجاو بۆ زینده خهونه نا ناساییه کانیا ن. نییجا نه گه ر هات و دایک و باوک و ماموستا و کهسانی تری چواردهوری هه رزمکار نه ریگه ی نهو هه نگاوو خالانه ی سه رموه نه یان توانی چار سه ری زینده خهون و دالغه لیدانیان بکه ن و نه و نه دمهش زیادی کرد که بوونه هوی دروست کردنی کیشه و گروگرفتی په رومردمی و کومه لایه تی و دهروونی، نهوا زور گرتکه په یوه تدی به کهسی پسپوړو شارمزا نه بواری دهروونانی بکه ن و به هاوکاری هه موو لایه ک چار سه ری نهو کیشه به بکه ن و هه رزمکاره بکه رینه وه دوهی ناسایی خوی شیخرو میلمان، ۲۰۰۱.

خۇشەويىستى لە قۇناغى ھەرزەكارى

خۇشەويىستى (عائىفە) و سۆز ويژدانىكە لەلەي ھەموو كەسنىك ھەيدە، تەنانەت يەككىكە لە رەمەكەكانى (غريزة) جىھانى ئازەلان و خۇپسكەو ھەر لە كاتى لەدايك بوونەو لە ناخ و دل و دەروونى تاكەكاندا ھەيدە. خۇشەويىستى زۇر جۇرۇ شىۋازى تايىبەتى خۇي ھەيدە لەوانە (خۇشەويىستى نىۋان دايك و مەدال، خۇشەويىستى نىۋان ئەندامانى خىزان، خۇشەويىستى مەۋقۇ بۇ ۇلات و ھاورى و دوست و برادەرانى، خۇشەويىستى زانست و مەۋقايەتى و كارى خىرو چاكە، خۇشەويىستى توخمەكەي تر ... قاد) ئەۋەي لىزىدا مەبەستمانە، خۇشەويىستى ھەرزەكارو چۈنەيتى گەشەكردنەيتى لە قۇناغى ھەرزەكارى، كە زياتر پەردە پۇش و ئامرازىكە بۇ شاردنەۋەي ھەزوو ئارەزوۋى سىكىسى و پەيۋەندە بە ھەرزەكارو كەسانى تىرى چۈاردەۋرىدە بەتايىبەتلىش توخمەكەي تر.

ھەزوو ئارەزوۋى سىكىسى دياردەيەكى سىروشتى و ئاسايى و زەقى قۇناغى ھەرزەكارىيە، ئەبەر ئەۋە لەم قۇناغەدا كۆمەلنىك گۇرۇنكارى فسيۇلۇزى و جەستەيى بوۋەدەن لە پىشەۋەي ھەمووشيان كەۋتتە گەرو پىنگەيشتى سىكىسە گۇلاندەكانە (الفدة الجنسية) لەلەي ھەردوۋ توخمەكە (نېرو مى) كە بىرىتىن لە ھەردوۋ گۇن لەلەي نېرو ھەردوۋ ھىلەكەدان لەلەي كىج. ئەم سىكىسە گۇلاندە لە قۇناغى ھەرزەكارى چالاك دەبن و دەست دەكەن بە دەرھاۋىشتى ھۇرمۇناتى تايىبەتى (ھۇرمۇنى نېرايەتى و مېنايەتى) كە كارىگەرى زۇريان لەسەر بارى دەروونى و گۇرۇنكارىيە فسيۇلۇزىيەكان و دەرکەۋتتى ھەزوو ئارەزوۋەكانى سىكىسى ھەيدە، ھەر چەندە رەمەكى سىكىسى خۇپسكەو ھەر لە كاتى لە دايك بوونەو لە ناخ و سىروشتى مەۋقۇدا ھەيدە، بەلام ئەۋ گۇرۇ تىنەي قۇناغى ھەرزەكارى نىيە و لەسەر دەمى مەدالى بە شىۋازى تايىبەتى لە قۇناغەكانى (دەمىتى، كۆمىتى، ئەندامى زاۋوزىتى) گۇزارشتى لىدەكەرىت. بەلام لە قۇناغى ھەرزەكارى دۋاي پوكانەۋەي ھەردوۋ گۇلاندە مەدالى (پىنيە گۇلاندە) (الفدة الصنوبرية) و تىموسە گۇلاندە) نىتر ھەزوو ئارەزوۋى سىكىسى بە تەۋاۋى گەشە دەكات و دەمىت بە بىنەما و پائەنەرى سەرمەكى خۇشەويىستى.

خوشەويىستى و ھەزۋو ئارمىزۋى سېكىسى ھەرزەكار بە چەند قۇناغىك تىندە پەرىت و ئە
كاسى گەشە كەرنىدا ئە ھەر قۇناغىكدا تايىپە تەندىيەتى خۇي ھەيە. قۇناغەكانى
گەشە كەرنى خوشەويىستى و ھەزۋو ئارمىزۋى سېكىسى ئەمانەي لاي خوارمومىن.

قۇناغى نىرگىزىيەتى (المرحلة النرجسية): -

ئەم قۇناغە راستەوخۇ دىمكەۋىتە پېش بائىقى و دەرگەۋىتنى نېشانەكانى ھەرزەكارى و
نېزىكى دۈۋ سال دەخايەننى و بەزۋرى ئە دە سالى دەست پى دەمكات و ئە دوانزە سالى
كۈتايى دىت. ئە گىرگىزىن مۇرك و نېشانەكانى نىرگىزى، گىرگى دانى زۇرە بە جەستەو
لەش و لار. واتە تەك ئەم كاتەدا گىرگىيەكى زۇر بە لەش و لارى دەمكات و بە زۇرى ئە
بەردەم ئاۋىنەدا رادەمۋىستىت و سەيرى لەش و بالاي خۇي دەمكات و بە جۇرەھا شىۋاز خۇي
دەگۈرى و دىۋازىننىتەۋە و پىرچى شانەو رىك دەمكات، ھەر ئەم نىرگىزىيەتەيە كە بەرەو
پەرىش و ماكىياچ و جۇرەھا چالاكى جەستەيى پالى پىنۋە دەننى و زۇر خۇي خوش دەۋى و دەك
بىلىت دىلارو عاشىقى خۇي دەپىت. ئەمەش مەنەي نەۋە شاگەيەننى كە ئەم كاتەدا ئىتەر
گىرگى بە ھىچ كەسىكى تىر ئادات و تەنھا خۇي خوش دەۋىت، ئەخىر كەسانى تىرىشى خوش
دەۋىت بەلام زۇرىيەي ھىزو گۈرۈ تىنى خوشەويىستىيەكەي ئاراستەي خودو جەستەي خۇي
دەمكات و بە چەندەھا شىۋازىش گوزارشىتى لىدەمكات.

گىرگىزىن شت ئەم قۇناغەدا ئەلاي ھەرزەكار جەستە و لەش ولارو خودى خۇيەتى،
واتە زۇر ھەز بە پىياھەلەدان و باس كەرنى خۇي دەمكات و سەرى زىيان و بىنى زىيانى ھەر
خۇيەتى، ئەبەر نەۋە سوكاىيەتى پىنكەرنى و كەم كەرنەۋەي نىرخى زۇر بىزارو تۈرەي دەمكەن و
بارى دەۋىنى ئالۇز دەمكەن، بۇيە پىنۋىستە نىمەي گەۋرە دەچاۋى ئەو خالە پكەين و
سوكاىيەتى پىنەكەين، بۇ نەۋەي بە چاۋى سوۋك سەيرى خۇي ئەمكات و خوشەويىستىيەكەي
بۇرۇق و كىنە و ھەست كەرنى بە كەمى نەگۈرۈرەن.

نهم خوشه‌ویستی خودمو گرنگی دان به جه‌سته و له‌ش و لار هیچ مه‌ترسیه‌کی تیندا نییه و به‌کیکه له قوناغه‌کانی گه‌شه‌کردنی خوشه‌ویستی و تاک به‌رمو پینگه‌یشتن و قوناغه‌کانی تری خوشه‌ویستی ده‌بات .

گرنگی دان به توخمه‌که‌ی خوی ۱-

پیش ماوه‌یه‌کی زۆر کهم له کوتایی هاتنی قوناغی نیرگری، دیارده‌ی بالق بوون له‌لای هه‌رزه‌کار دهره‌که‌وینت، نه‌ویش خوی له (دهنگ گر بوون و دریزی و زیاد بوونی کیش و به‌رز بوونه‌وی سنگی هه‌رزه‌کار و بی نویری و شه‌یتانی بوون و پینگه‌یشتنی هه‌ردوو سیکسه کلان‌دی (نیر و می) و به‌ره‌م هینانی سپیرم له‌لای کورو هیلکه له‌لای کج) ده‌بینیته‌وه .

نهم قوناغی گرنگی دان به توخمه‌که‌ی تر (الجنسیة المثلیة) نزیکه‌ی چوار سال ده‌خایه‌نی و له دوانزه سالیه‌وه ده‌ست پندمکات و له دهوروبه‌ری شانزده سالیدا کوتایی دیت به‌بی نه‌وه‌ی مروغه‌ ده‌ست به نه‌وه بکات که له نیرگریه‌ت و گرنگی دان به جه‌سته و له‌ش و لاری رزگاری بووه، یه‌کسه‌ر له ته‌مه‌نی دوانزه سالان و دهوروبه‌ری چه‌زوو نارمزوی گرنگی دان به جه‌سته و له‌ش و لاری که‌سانی تر که له هه‌مان توخمی خوین (کور بۆ کور، کج بۆ کج) له‌لای دهره‌که‌وینت.

له‌م کاته‌دا زۆر چه‌ز به بینینی جه‌سته و له‌ش و بالای هاوته‌مه‌ن و هاو توخمی خوی ده‌مکات و له‌ش خوی به له‌شی نه‌وان به‌راورد ده‌مکات و ورده ورده ده‌که‌وینته داوی گرنگی دان و سه‌ر سوپمان و چه‌ز کردن به تیکه‌لاو بوونی هلو توخمه‌که‌ی خوی، واته خوشه‌ویستی له‌م کاته‌دا له جه‌سته و بالای و خودی خویه‌وه بۆ بالای و جه‌سته‌ی هاوه‌له‌کانی ده‌گوینزیته‌وه و دالفه لینه‌مات و خه‌ونیان پیوه ده‌بینی و زینده خه‌ون و خه‌وو‌خه‌یانی جو‌راو جو‌ر دهره‌ریان ده‌هونیته‌وه، نهم خوشه‌ویسته‌ی هه‌رزه‌کار بۆ هاو‌ریکانی قوتا‌بخانه یان کۆلان و دراوسی ی بوشاییه‌کی زۆر له‌ دل و دهره‌وی داگیر ده‌مکات و ته‌نها براده‌ریتی نییه به‌لکو زۆریه‌ی جار له ناوه‌خه‌که‌یدا چه‌زوو نارمزوو مۆرکی سیکسی پیوه دیاره.

بە بېۋاي ھەندىك ئە دەروونزانان ئەم ھەزوو ئارمىزوو خوشەويستىيە ھەرمىكار بۇ
توخەكەي خۇي ھىج جىياۋازىيەكى ئەو تۇي ئە گەل ئەو خوشەويستىيە نىيە كە ئە قۇناغى
داھاتو بۇ توخەكەي تر ھەيەتى .

ئەم جۈرە خوشەويستىيە ھىج مەترسىيەكى ئەو تۇي تىدا نىيە و زىياتر روو كەش و
رۇمانىيە و زۇر بە كەمى بۇ ناستى نزم دادەبەزىت و دەبىتە ھۇي تىركردنى واقىمى ئەو
ھەزوو ئارمىزوو سىكىيە و لادان و سەرە پۇيى . واتە گىرنگى دانىكى كەم بە ھەرمىكارمىكان و
ۋىنەيى كىردنى و چاۋدىرىيەكى ئاراستەوخۇيان زامنى پاكى ئەو خوشەويستى و
پەيۋىنلەن و بە مەلامەتى ئەو قۇناغە دەبىرن و دواي ماۋىيەك دەچنە قۇناغىكى نونۇە .

بەلام نەگەر ئەو خوشەويستى و گىرنگى پىدافە زۇر خەست يىتەۋە، ئەوا ئەو جۈرە
ھەرمىكارە ۋەك دىدارىكى ۋىل و سەرگەردان بەردەۋام ئە خەۋو خەيال و خۇلىيائ ئەو
كەسەي كە خوشى دەۋى دەبىت و ھەز دىمكات بەردەۋام ئە نىزىكىدەۋە بىت و بە ھىج شىۋىيەك
ئىن جىا نەبىتەۋە بە دوور كەۋتەۋەي خەمبار و دىتەنگ بىت و ئە بۇنە و جەئەكاندا
ئىلار و كەل و پەلى پىشكەش دىمكات و بە نەخۇش كەۋتەنى دىتەنگ و بىزارو
بەسەر كەۋتەنى دىخۇش و كامەرات دەبىت . ۋەك ئەۋەي يەك گىيان بىن و ئە دوو جەستەي
جىلاۋازدا بىزىن .

ئەم جۈرە خوشەويستىيە بۇ يەكەم چار ئاراستەي كەسانى دەرمۇي خىزان و خودى خۇي
مىكرىت، لەبەر ئەۋە گىرنگىيەكى زۇرى ئە ژيانى ھەرمىكاردا ھەيە و دەبىت نىمەي گەۋرە
ئىكادارى بىن و مامەلەي پىنويستى ئەتەكدا يگەين .

گىرنگى نان بە توخەكەي ترا -

ئە دەۋر بەرى شانزە سالان ھەرمىكار دەچىتە قۇناغىكى ترمۇو ئە گىرنگى دان بە
ھەمان توخەي خۇي رىگارى دەبىت و ئە جىياتى ئەۋەي ھەزوو ئارمىزوو خوشەويستى بۇ

توخمه که ی تر دمگوازیته وه (کور بو کج) نهومی زیاتریش یارمه تی نه م گواستنه ومیه دمات گه شه کردن و پینگه یشتنی عاتیفی و سوزی و عقلی هه رزمکاره .

له م قوناغه دا کور (هه رومه ا کچیش) جهزوو نارمزویه کی عاتیفی و خوشه ویستی دهریاری کج له لا دروست ده بیت و کج به لای نه وموه (یان کور به لای کچه که وه) مندا له کی جاران نه مامو نیستا گه و ره بوومو له ش و بالای پان و گه و ره بووه و زور گوربانکاری له سنگ و جهسته و له ش و لاریدا روویداوه که سهرجه م نه وانه ده بینه مایه ی گرنگی پندان و تیرامانی کور نه م گرنگی و تیرامانه هه ست و سوزی قاییه تی له لای هه رزمکار دروست دمات که له ومو پیش به رانبه ر توخمه که ی تر هه ستی پینه کردبوو

سهرتای جهزوو نارمزوو گرنگی دان به کج و کوری عام و خال و دراوسی و کولان ده ست پیندمات و دواتریش بو دهرموی خیزان و کومه ل دمگوازیته ومو له میانه یانه وه هاوسه ری زیانی خوی هه لدمبزیری .

نه مانه ی سهرموه گرنگترین قوناغه کانی گه شه کردنی خوشه ویستی و جهزوو نارمزوی سینکین نینجا نه گه ر به شیویه کی ناسایی و سروشتی خوی بروات هیج مه ترسیه کی تینا نه . به لام نه گه ر وستان (تثبیت) له یه کینک له قوناغه کانی سهرموه روویاندا نه و کاته زیان به باری دهرمونی هه رزمکار دمگه یه نیت و له رینچکه ی ناسایی خوی لایه دمات، بو نمونه چه ق گرتن و وستان له قوناغی نیرگری ده بیت هوی نهومی که تاک گرنگیه کی زور به خوی بدات و تووشی لووت به رزی و یاخی بوون بیت و که سینکی خو په رستی لو دهرچیت و له خوی زیاتر گرنگی به که سی تر نه دات و بو گه یشتن به جهزوو نارمزوو کانی هه موو به رزموندیه گشتیه کان بکات به رزیرپیه وه و له دانانی په یوه ندیه کومه لایه تیه کانیدا سهرکه وتوو نه بیت. له لایه کی تریشه وه گرنگیه کی زور به جهسته ی خوی دمات و له لایه نی سینکیشه وه خوو به دهمپه ر (العادة السریة) موه دمگرتن و زیاد له پینوست گرنگی پیندمات (الزیادی) ، ۱۹۵۸، ص ۷۱-۸۰

به لام نه گهر له قوناغی گرنګی دان به هاو له لان و هاو توخمی خوی چهق بگریت و نه توانیت نیی زرگار بیت، نهو کاته ناگونیزیت هوه بو قوناغی گرنګی دان به توخمه کدی تو، به لکو به پنجهوانه وه دمبیت به کویله و عاشقی هاو توخمی خوی که به مهش زیانی گه وه به باری دموونی دمگات و دوورنیه تووشی لادانی سیکسی به تاییه تی (هه تیویازی پنی به پانی) بیت و نیت گرنګی به توخمه کدی تر نه دات و له ژبانی هاوسه رید سهرکه و تن به دست نه هینی. یان له وانه یه له سهر هه موو قوناغی هه رزمکاری چهق بگریت و نه توانیت نیی دمر باز بیت، کاتیکیش دمگات ته مهنی کاملی و پتکه یشتنی سیکسی هه رزمکار دمیوینت هه زوو نارمزوه سیکسیه کانی له ږنګه ی (خوشه ویستی رومانسی و خه یالی یان کپ کردنی هه زوو نارمزوه سیکسیه کانی یان قیر کردنی نا ناسایی و هه رزمکارانه وه) تیر بکات.

ګومانی تیندا نییه، چهق و مرگرتن و مانده وه له یه کیک له قوناغه کان پدیومندی به جوړی پهر و مردی سهرده می مندانی و نهو بووداوو شاره زایی و کاره ساتانه ی که هه رزمکار بوو به بوویان دمبیت هوه هدی، سهرم پای نهو ژینگه و بارو دوخه ی که تاکی تیندا دوی.

ھەرزىمكار و گەشە كرنى كۆمەلەيەتى

مىندال كاتىك مائىناۋايى ئە قۇناغى مىندالى دەكات و پى دەنيتە قۇناغى ھەرزىمكارىيەت كۆمەلەيەت گۇرۇپپىسى گەشە كرنى كۆمەلەيەتى و ھاۋكارى و ژىيى رۇزىنەيدا روودەتات، ئەوانە فراۋان بوۋى تىكەلاۋ بوۋى و ژىيىگە كۆمەلەيەتتە كەي و زىيادە بوۋى ژىمەي ھاۋرىكەنى و زىياتر چۈنە ناۋ كۆپ كۆپۈنەمۇ شارمىز بوۋى داپ و نەرىت و بەھا كۆمەلەيەتتە كەي. ئەبەرنەۋە نەركى سەركى دايىك و باۋك و مامۇستا و كەسەنى تىرى چۈرەمۇرى ھەرزىمكار، كە ئەۋ گۇرۇپپىسى كۆمەلەيەتتە ئەبەرچاۋ بگرن و مامەنەي راست و دروستى ئەگەلدا بگەن، بۇ ئەۋەي ۋەكە ھەمۇ كەسەنكى ئاسايى ئە لايەنى كۆمەلەيەتتە گەشە بىكات و ئەكەۋىتە گىرەمە كىشەۋ بگرمە بەردە، چۈنكە ئىستە ئەۋ ھەرزىمكار مىندالەكەي جاران ئەۋ گەۋرە بوۋى راۋىچۈۋى تايىتە خۇي ھەيە.

ئىنجا ئەگەر بىمانەۋىت ئەۋ ھەرزىمكار بە ئاسەنى و دوۋر ئە گىرۈگەت قۇناغى ھەرزىمكارى بېرىت و بەسەلامەتى بېچىتە قۇناغى گەۋرەيى و كاملىيەمۇ كەسەنكى بەكەك و بەرەم ھىنەر بىت و دوۋرىيەت ئە گەشە دىۋوۋى و كۆمەلەيەتى، ئەۋا دەپىت زۇر بە زىرەكە مامەنە ئەگەل ئەۋ گۇرۇپپىسى كۆمەلەيەتتە بگەين كە ئە قۇناغى ھەرزىمكارىدا روودەمەن.

ھەرزىمكار ئە مىندال زىياتر ھەز بە ناۋ كۆمەن و كۆپ كۆپۈنەمۇ گەۋرىمەن دەكات ئەبەرنەۋەي ئەۋ بۇچۈۋەي ئەلا دروست بوۋە، كە ئەۋ مىندالەكەي جاران ئەۋاۋى ئىستە گەۋرە بوۋى ھىچى ئە باۋك و دايىك و مامۇستا گەۋرىمەن تىر كەمەن ئەۋ نەۋىش دەتۈۋىتە ھەمۇ ئەۋ كارو چالاكىيە بىكات كە گەۋرىمەن بە ئاكەي دەگەيدەن، ئىنجا بۇ ئەۋەي ئەۋ باۋ بۇ چۈۋەنەي بىتەدى و تۈۋى مىلانىي دىۋوۋى و گۆشەگىرى يان شەۋخاۋى ئەبىت، ئەۋا دەپىت بارۋۇخى گونجاۋى بۇ بىخۇلقىندىرى و گەۋرىمەن رىزى بگرن و ئە نەرخى كەم ئەكەنەۋەي بە چاۋى سوۋك و مىندالى سەيىر ئەكەيت.

هه‌رزەکار له‌سه‌ره‌تای قوناغی هه‌رزەکاریدا جیهانیکی بێک و بێگه‌ردو جوان بو خوی
 دروست دیکات و نه‌و بره‌وایه‌ی له‌لا دروست ده‌بیت، که پێویسته هه‌موو که‌ل و په‌ل و
 دیاردەکانی ژیا‌ن بێ کهمی کورتی و نووقستانی بێ و له‌و په‌ری (که‌مال) و کاملی و بێک و
 پێکینابن. وەک نه‌و که‌سه‌ ده‌ردمه‌که‌وت که له‌ ده‌ریای خه‌وو خه‌یا‌ن و نه‌مونه‌یی
 (میسالیدا) تقووم بووینت و به‌چاوی واقعیانه سه‌یری ژیا‌ن نه‌کات، نه‌مه‌ش به‌ پله‌ی
 سه‌رمکی بو که‌م نه‌زموونی و شاره‌زایی هه‌رزەکار ده‌گه‌رنه‌وه‌و لایه‌نی سۆزو (عاتیفة)
 به‌سه‌ر لایه‌نی مه‌نتقی و عه‌قلیدا ژاله. هه‌ر نه‌و بیرو بو‌چوونه میسالب و ناواقعیانه‌یه که
 وای لێدیکات به‌رده‌وام ره‌خه‌ له‌ که‌سان و دیاردەکانی چواردەوری بگری.

بو نه‌مونه ژۆر جار هه‌رزەکار له‌ نه‌ نه‌جاسی نه‌و بو‌چوونا نه‌یه‌وه له‌گه‌ن دایک و باوک و
 مامۆستا و که‌سانی تری چواردەوری ده‌که‌وینته مەملاتی و ره‌خه‌و پلارو تیرو توانج له‌ جل و
 به‌رگ و هه‌لس و که‌وتی دایک و باوکی ده‌گریت و به‌ که‌ل و په‌ل و که‌رسته‌کانی ناو مال
 رازی نابیت و به‌رده‌وام داوای گو‌ربین و له‌ناو‌بردنیان دیکات و به‌هیوای شتی تازمو بێ کهم و
 کورتیه شایانی ناماژه بو‌کردنه هه‌رزەکار له‌م قوناغه‌دا به‌ناشکرا کاریگه‌ری پاله‌وان و
 که‌سایه‌تیه‌کانی ناو هیل و به‌رنامه‌و پروگرامه‌کانی ته‌له‌فزیۆن و سینه‌مای له‌سه‌ر دیاره‌و
 ناو مال و جل و به‌رگ و هه‌لس و که‌وتی دایک و باوکی به‌ ناو مال و جل و به‌رگ و هه‌لس و
 که‌وتی نه‌و پاله‌وان و که‌سایه‌تیانه‌ی ناو ده‌زگا‌کانی راگه‌یاندن و ده‌رمومی مال به‌راورد
 دیکات و به‌رده‌وام هه‌وندیدات که ناو مال و جل و به‌رگ و هه‌لس و که‌وتی دایک و باوکی
 وەک نه‌وان لێ بکات، که بێگومان نه‌مه‌شی بو‌ناچینه سه‌رو له‌ نه‌ نه‌جامیشدا له‌گه‌ن دایک و
 باوکی ده‌که‌وینته مەملاتی و بگری به‌رده‌مو ته‌ووشی خه‌م و خه‌فەت و دته‌نگی و هه‌ست کردن
 به‌کهمی ده‌بیت.

به‌لام نه‌گه‌ر دایک و باوکی هه‌رزەکار زانیاری ته‌واویان ده‌رباره‌ی نه‌و گۆڕانه‌کارییه
 کۆمه‌لایه‌تیانه‌ی قوناغی کو‌بو که‌چه‌کانیان ده‌بیت و به‌شێوه‌یه‌کی راست و دروست مامه‌نه‌ی
 له‌ ته‌کدا بکه‌ن. نه‌وا هیچ گێڕه‌گه‌رتیکی نه‌وتو دروست نابیت و ده‌توانریت له‌ رێگه‌ی

ئامۇزگارى و رىئەتنامىي پىنويستەو ھەرزەمكار وورده وورده ئە خەوو خەيالى و جىھانى
نەمۇنەدىي و عاتىقى دوور بىخىرىتەو مو بە جىھانى واقىيى ئاشنا بىكرىت. بۆنەو مى ھەرزەمكار
بەسەلامەتى ئەم قۇناغە بېرىت. ئەوا دەبىيت كەسانى گەورە چوارەمورى ھەرزەمكار ئە
پىشەو مى ھەمۇشيان دايك و باوك (بە نارام و لەسەر خۇو خۇراگر بىن و زۇر زىرانە گەت و
گۇ ئە تەك ھەرزەمكاردا بىكەن و ديارەمكەنى رىئەتنامىي بۇ روون بىكەنەو مى باسى جىياوازى نىوان
واقىع و خەوو خەيالىيان بۇ بىكەن. كە بىگومان ئەمەش دەبىيتە ھۇي نەو مى كە ئەو
ھەرزەمكارە رۇژ ئە دواي رۇژ ئە ئاسمانى خەوو خەيالى بەرەو زەوى واقىع و رىئەتنامىي راستە قىنە
شۇر بېيتەو مى ئەدوا قۇناغى ھەرزەمكارى وەك ھەمۇ مەرقىيىكى كامىل و بىگە يىشتو بىر
بىكەتەو مى جىياوازى ئە نىوان جىھانى واقىيى و جىھانى (مىسالى) و خەوو خەيالى بىكات.
كەواتە ئەم گەشە ئە رىگەي دىيالۇك و راگۇرىنەو مى چارەسەر دەكرىت ئەك بە تۇرەپوون و
ھەدەشە و لىدان و گائە پىكرەتى ھەرزەمكار. ئە بەرەنەو زۇر ھەنەيە كە باوك و دايك و
كەسانى تىرى چوارەمورى ھەرزەمكار تەوونەوتىرى و سووكايەتى پىكرەت بەكاربەيتىن. چۈنكە
ئەو ئەك چارەسەرى گەشە كە ناكات بەلكو ئالۇزىرىشى دىكات.

ھەروەھا ديارەمى بەرەمكار بونەو مى دەسلەتلى دايك و باوك و مامۇستا لەسەرەتلى
قۇناغى ھەرزەمكارى. يەكەن ئەو گۇرەنكارىيە كۈمەلەيە تىيەنەي كە چەكەرە دىكات و رۇژ ئە
دواي رۇژ زىاتەر گەشە دىكات. قە دەبىيت بە خاسىيەتلىكى قۇناغى ھەرزەمكارى واتە ھەرزەمكار
مەدالەكەي جاران نەماو، تا نىمەي گەورە بە ئارەزووى خۇمان بېيەيتىن و بېيەيتىن و چى
بېيەيتىن رازى بىت و بى سى و دوو گەت وگۇ جىيە جىنى بىكات. كەواتە ئەو دايك و باوك و
مامۇستايانەي وا دىزانى كە ھەرزەمكار ھەر مەدالەكەي جارانە. ئەوا بىگومان بە ھەنەما
چوون و ئەكەل ھەرزەمكارەكاندا روو بەرەو زۇر كىشەو گىرەگەش دەبىتەو.

نىنجا ئەگەر بىمانەو نىت ھەرزەمكار ياغى نەبىت و روو بەرەو گەورەمەكان ئەو دەستىت.
ئەوا دەبىيت رىزى بىگىرىت و گۇ ئە قەسو راو بۇچوونەكانى بىگىرى. بەلام ئەگەر نىمەي
گەورە رىزى راو بۇچوونى ھەرزەمكارەمان ئەگەرت و وىستەمان راو بۇچوونى خۇمان بەسەرەيە

په پښتني و بهر د هوم و دك مندال مامه له مان له گډل كړدو بهر به ست و ريگرمان له بهر دم
هه زور نارم زور پيداويستيه كانيده دروست كړد، نهوا نهو كاته رازي ناييت و دوور تيه
رو بهر و شمان يووستي ته وده يان مان و قوتا بخانه به جي بهيلي و ملي كولان و شونه گشتي
و نېچيكان بگريته بهرو كه سيكي لاسارو سهره پور لږ دمرچيت، كه نه مهش زيان به
كسي به تي و باري دمووني و لايه نې كه شه كړدنې كومه لايه تي هه رزمكار دمه به نيت.

له قوتاخي هه رزمكاريدا روئي برادرو هاوپي به ناشكرا له ژياني هه رزمكاردا
دردمكون و زور جار كاريگري نهو برادمرانه ي له كاريگري خيزان زياتر دمبيت و
هه رزمكار به ناساني گوي رايه ثيان دمبيت و به قسديان دمكات، به تاييه تيش له لاي نهو
هه رزمكارانه ي كه ژياني خيزانيان نالوزمو په ديومنديان له گډل دايك و باوك و
مهرستا كانيان خوش نيه. له بهر نهو دمبيت دايك و باوك له نزيكه و ناگاداري
هه رزمكارمكانيان بن و ژينگه ي كومه لايه تي گونجاوو دروست بو كه شه كړدنې ناسايان
بغولتني، بو نهوي هه ست به بيزاري و نامو يون نه كهن و به ناچاري په نا بو ناو
براندري خراب نه بهن.

چونكه نه گهر هه رزمكار له ناو خيزان و قوتا بخانه هه ست به ناسايش و دنيايي
نكرو ريزي نه گرا، نهوا دوور نيه كه په نا بو جوړه ها كومه ل و لايه ن و دسته و تاقم
بيات، بهو هيوايه ي كه له ناويان هه ست به ناسايش و دنيايي و ريزگرتن بكات، كه به
ناخووه زور جاريش وا دمرناچيت و بگره پيچه وانه كه شي دمره چيت و نهو جوړه هه رزمكارانه
نقوزينه و بو مه به ست و كاري تاييه تي به كارد هينرين، نهوي جينگه ي داخيشه باري
دروني نهو جوړه هه رزمكارانه بو قوستنه و بو به كاره ينيان بو كاري نادرست زور له
بارن و دمره نجامي هه موو تونزينه و زانستيه كانيش نهوميان سه لاندووه كه زوريه ي زوري
نهو هه رزمكارو ميرد مندالانه ي كه تووشي لاساري و سهره پوي دمرن، نهو جوړه خيزانانه دا
په رو بهر دموون كه ليك ترزاوو پر له گير وگرفت و ناخوشي بوون.

گرتگی دان به جل و بەرگ و رۆڵەت یەکیکە لەو دیاردە کۆمەڵایەتیانەی کە لە سەرەتای قوڵاخی ھەرزەمکاری سەرھەڵمەدات، واتە ھەرزەمکار ھەز بە جۆرەھا جل و بەرگی زەق و رەنگا و رەنگ و سەرنج راکێش دەکات و ھەوڵەدات لاسایی پالەوان و کەسانی گرتگی ناو فێلم و بەرنامە و پرۆگرامەکانی تەلەفزیۆن و سینەما بکاتەو، ھەروەھا کچان زۆر ھەز بە خو جوان کردن و رازاندنەو بە کارھێنانی داوود مەرمەن و بۆیە (کەمالیات) و رۆڵەت دەکەن، چونکە ئەم قوڵاغە قوڵاخی گەشەکردنی ھەزوو نەرمزوی سیکسی و عاتیفیەو ھەر توخمەو دەبێت سەرنجی توخمەکە ی تر پۆ لای خۆی رابکێشێت.

ئینجا یەکنێک لەو لایەنانەی کە ھەرزەمکار گرتگی پێدەدات و ئە میانەیدەو سەرنجی توخمەکە ی تر بۆ لای خۆی رادەکێشێت، لایەنی جەستەیی و رۆڵەت و جل و بەرگ و خۆرازانەدەوید، کە ئەمەش زۆر جار گیرۆگەت بۆ ھەرزەمکارو دایک و باوک و کەسانی تر دروست دەکات، بە تایبەتیش لەو جۆرە خێزانانەی کە ھەزارو دەست کورتەن و ھەرزەمکار بە ئاسانی ئەو ھەزوو نەرمزوی بۆ تێر ناکرێت و ئە ئە نجامیشدا ھەست بە کەمی و خەم و خەفەت و نازارو دڵتەنگی دەکات و دووریش نیە خوانە خواستە کەسانی داوێن پێس ھەندیک ئەو کچە ھەرزەمکارانە (کە بی چاودێری و رێنمایی گەورەکانیان) ھەلبەت ئە تێن و بە بیانوی جل و بەرگ و رۆڵەت ئە خشتەیان بەرن.

ھەروەھا ئە ئە نجامی ئەم دیاردەیدەو گیرۆگەتییکی تریش سەر ھەڵمەدات، ئەویش ئەویدە کە ھەندیک دایک و باوک و مامۆستا ئە ئە نجامی ئە شارمەزانیان و ئە بۆونی زانیاری پێویست دەربارە ی ئەم قوڵاغە، دەست دەکەن بە رەخنەو تێر و توانج تێگرتنی ھەرزەمکارو ناو نائۆرە لێتانیان و گومان لێکردنیان، کە بە داخەو ھەندیک دایک و باوک سووکایەتی بە ھەرزەمکارەکانیان دەکەن و بۆاری تێرکردنی ئەو جۆرە ھەزوو نەرمزویان بۆ نەرخسێنن، کە ئەمەش دەبێتە ھۆی دروست کردنی گیرۆگەت (Bee, 2000, P:326).

پێویستە دایک و باوک ئەوە بزانن کە هەزکردن بە خۆپازاندنە و مو روائەت یەکیکە ئە
خاسیەتەکانی قوناقی هەرزەمکاری و پێویستە ئە رینگە ی رێنمایی و نامۆزگاری و گەشت و
گۆڕە و ڕۆدە و ڕۆدە لەو دیاردەییە زەنگار بکەیت و پاش ماوەییە کیش هەرزەمکار خۆی وازیان
نێنەن و نیتەر زیاتر گرنگی بە ناوڕۆک دەدات و ئە روائەت و روکەش دووردمکە و نیتە و،
بەلام هەردەبێت بۆ ماوەییە ک باواری تێرکردنیان بۆ بڕەخسیندەری و نابێت بە هیچ
شێویە کیش تۆنەوتیری و سووکایەتی پیکردن بە کاربەیندەری.

ئە لایەکی تریشە وە بیرکردنە وە ئە هەڵبژاردنی پیشە و کاریکی گونجاو یەکیکی ترە
لەو مۆرک و سیمما کۆمە لایەتیانە ی کە ئە قوناقی هەرزەمکاریدا سەرھە لدمەدات و باواریکی
زۆر ئە دل دەروونی هەرزەمکار داگیردەمکات و بە زۆری بیری لێ دەمکاتە و، کەواتە دەبێت ئە
قوتابخانە و خیزان باواری هەڵبژاردن و دەست نیشانکردنی پیشە و کاریکی گونجاو بۆ
هەرزەمکار بھۆلەقیندەری و ئاساتکاری و رێنمایی پێویست بکەیت، واتە ئەرکی دایک و باوک
و مامۆستا کەسانی قری چواردەمۆری هەرزەمکارە کە زانیاری پێویست دەربارە ی جۆری
خوێندن و پیشەکان بە هەرزەمکار پێش کەش بکەن، بۆ ئەوە ی هەرزەمکار بە هەزو ئارمۆزی
خۆی و بە رێنمایی دایک و باوک و مامۆستا جۆری خوێندن و پیشە و کاری پێویست
هەڵبژیری.

کەواتە زۆر هەلە یە کە دایک و باوک و مامۆستا هەرزەمکار ئاچار بکەن کە جوێرک ئە
خوێندن یان پیشە یەکی دیاریکراو هەڵبژیری. هەروەھا ئەم قوناقە دا کەسانی دەروە ی
خیزان کاریگەریان لەسەر کەسایەتی و باواری دەروونی هەرزەمکار ئە دایک و باوک
تۆتەدەبێت، ئە بەرئە وە زۆر گرنگە کە دایک و باوک هەولی ئەوە بدەن کە باشی و خرابایی
ئەو کەسانی دەروە ی خیزان بۆ هەرزەمکارمکانیان روون بکەنە و مو سوودیان لێ وەریگیرن.

ئە وە ماوە بلێن کە گەشە کردنی کۆمە لایەتی هەرزەمکار پێویستی بە بارو دۆخ و
رینگە ی گونجاو هە یە و دەبێت دایک و باوک و کەسانی چواردەمۆری هەرزەمکار دە چاوی ئە و

گۈزەللىككە كۆمەلەشتىنەن بىر كەن كە ئە قۇناغى ھەرزىكارى روودەدات، ھەروھە ئەرگى
سەرەكى دايك و باوكە كە سەرىستى بىدىن بە كۆرۈ كچە ھەرزىكارەكانيان بۇ نەومى ئەزىز
چاودىرى ئەواندا بە ويىستى خۇيان برادىرو و پىشەو جۇرى خۇيىلىن و ھاوسەرى ژيانى
خۇيان ھەلېزىن. واتە سەرىستى بىلىت بە ھەرزىكار تا ئەو كاتەى خەرىكە ھەلە
دەكەت، دواى ئەو پىويستە دايك و باوك نامۇزگارى و رىنمايى پىويستى بىكەن و ئە
ھەلەكان دوورى بىخەنەو.

جۆرمەکانی خیزان و رەنگدانەومیان لەسەر باری دەروونی ھەرزەکار

وێک چۆن زۆریەکی دیاردەکانی ژیاڵ جۆراوجۆر و ھەمە چەشنەن، بە ھەمان شێوەش پێکھاتەکانی خیزان و شینواری مامەلەکردنیان لەگەڵ مەندالەکانیان جۆراوجۆرن، دەرەنجایی چاپێکەوتن و توێژینەوه زانستییەکان ئامازە بۆ بوونی جۆرەھا خیزانی جیا جیادەکەن واتە ھەریەکەیان بە شینواریک مامەلە لەگەڵ تاکەکان دەکات کە جیاوازی لە ئەوانی تێر.

لە گرتگرتین جۆرمەکانی خیزان ئەمانەکی لای خوارمۆن:-

ئەو خیزانانەکی کە مەندالەکانیان بێژراو و پەشت گۆی خراون:-

ئەوی جیگەکی داخە ژمارمێک لە خیزانەکان ئەم جۆرمەن. واتە زۆریەکی کات مەندالەکانیان تێر و پەشت گۆی دەخەن و جیگەکی رەزامەندی نین و باوک و دایک رێژو سۆزخۆشەویستی پێویست بە مەندالەکانیان نادەن، ھەندێک جار یان دایک یان باوک ئەو جۆرمە، ھەندێک جاری تێریش ھەردووکیان.

کەواتە ئەم جۆرە خیزانانەدا مەندال و ھەرزەکار کەمترین گرتگیان پێدەدرێت و دایک و باوک یان یەکیکیان زۆر بەسەر مەندالەکانیدا ژانەو، ھەندێک جاریش رەقیان ئێیانە. ھەندێک جاریش دایک و باوک لە ئەنجایی پەشت گۆی خەست و سووکایەتی پێکردنی مەندالەکانیانەوه ھەست بۆ گوناھو ئازاری وێژدان دەکەن، ئەبەر ئەوە بۆ رازی کردنی وێژدانیان و رێگاریبون ئە ھەست کردن بە گوناھ، دەست دەکەن بە پێدانی سۆز خۆشەویستی زیاد ئە پێویست، یان ئاسانکاری زیاد ئە پێویست و شل کردنی سەری پەت و ھەبەکە بۆیان، کە پێگوان ھەردوو حالەتەکە خراپەو بە زیانی ھەرزەکارو مەندالەکانی تێر ئەواو دەبێت گومانێ تێدا نییە ھۆکاری زۆر ھەیە بۆ پەشت گۆی خەستی ئەو جۆرە دایک

و باوکه و هه‌ئنه‌ستانیان به نهرک و رۆلی دایکایه‌تی و باوکایه‌تی، به‌لام نه‌ومی له هه‌موویان گرتگرت، نه‌ومیه که نه‌و جوړه دایک و باوکانه کهسانی پینگه‌یشتوو کامل نین له‌لایه‌تی هه‌له‌چوونیوه، سه‌رم‌پای نه‌ومش بنه‌مه‌کانی سه‌رکه‌وتنی ښ و میږدایه‌تیان لاوازه توانای خو سازاندنیان له‌گه‌ل نه‌ندامانی خیزانه‌که‌یان زور لاوازه بیگومان نه‌و جوړه خیزان و مامه‌له‌ی دایک و باوکه ره‌نگدانه‌ومی خراپی له‌سه‌ر که‌سایه‌تی و باری ده‌روونی هه‌ره‌کاره‌یه له‌وانه،-

له داهاتوو مندانله کانیان، (به تاییه تیش له قوناخی هه رزمکاری) هه ست به ناسایش و دنیایی ناکه و زۆریه ی کات رارا و دوودل و به گومان دهین.

نور چار لهوانه يه دمقاري مندال و هرزه کارمکانيان ناکومه لايه تي بیت و
 نيشانه کاني وک (په لامارداني که ساني تر، دزي، درو، په رته وازه يوون، لادان و
 شه رخوازي) بېن به به شیک له که سایه تيان. دموونزانیک که ناوی (وولبري) يه له
 بارميه وه ده لیت {رق و کينه، به ردموام دمتوانیت نه هیلیت هرزه کار خوی له گدن ژيان
 بگونجینیت، نهویش له بهر نه وهی له ه دست کردن به دنيايي و ناسايش بينه شي دمکات و
 بېروا به خوبوونی تیک دمشکینی و که شه کردنی (خودی) دمشیونینیت} (زینان، ۱۹۹۴، ص
 ۱۷۶). نابیت نه وه شمان له ياد بچیت، که زه حمه ترین و دژوارترین کار نه وه يه که
 چارمه دری نه و هرزه کارانه بکريت که له نه نجامی بيزران و پشت گوی خسته وه تال و
 سوږی زوریان چه شتووه، له همان کاتيشدا دمرکه وتووه که ژماره يه کی زوریان تووشی
 لادان و لاساری يوون و ناویان له تواماری خانه و دادگای نه وجه وانان و میرد مندالاندا
 پارنژراوه.

ئەم خىزانانەنى كە تە مندان و ھەرمەكارمەكەنيان رازىن و سۆزۈ خوشەويستيان

دەشتى ۱-

ئەم جۈرە خىزانانە پىنچەوانەنى جۈرى يەكەمەن، واتە ھەرمەكار پەلەو پايدەو جىگەي
تايىدەتى خۇي ھەيدە و مايدەنى رىزى دايك و باوكە، بىنگومان زۆرىدەنى زۆرى ئەم جۈرە باوكە
لە كاتى خويلا لەسەر دەستى دايك و باوكى بەبەزەيى و دل گەورە پەرۋەردە بوون و
نەوانىش لەسەردەمى مندانلەدا لەسەر دەستى دايك و باوكى بە وەفاو پەرۋەردىار گەورە
بوون و كەش و ھەواى خىزانەكانيان پەرۋەردە ئە خوشەويستى و رىزگرتى و دىسۆزى و
مەنەنى دروست، واتە پەرۋەردەنى راست و دروست، باوك و دايكى راست و دروست بۇ بەرھەم
يىنى، ھەر لەمبارمەدە (سىمۇندە) زانا دەلىت (ھاۋولاتى) باش و دىسۆز، زانايان،
گىركارنى خىرخوان، ھاۋسەرى سەركەوتو، دايك و باوكى بەختەومر، ... ھتە (ئەم جۈرە
خىزانانەنى دىن و دروست دەپن كە تىيادا مندان بەرۋەردە دايك و باوك بە پەرۋەردىان)
(زىلان، ۱۹۹۴، س ۱۷۶).

ئەم خىزانانەنى كە دىكتاتۈر و ھەرمەكارمەكەنيان دەچەوسىننەۋە:-

ئەم جۈرە خىزانانەنى زۆرىدەنى كات دايك و باوك (يان يەكەنيان) خۇيان بەسەر
ھەرمەكارمەكەنياندا دەسەپنەن و كارو چالاكى و سنوورى كارگەردىيان بۇ دىيارى دەكەن و
كەتەين كەمتەرخەمى و ھەلەنى ھەرمەكار دەپتە مايدەنى لىندان و تۈۋەندۈتۈرى و چاو
سۈرگەندەومو ھەپشە لىكەرن، ھەر لەبەر ئەۋەشە بەردەوام ھەرمەكارو مندانلەنى ئەم
جۈرە خىزانانەنى مەل كەچى داۋاكارىيەكانى دايك و باوكيان دەپن، ئەك بە ئارمەزوۋى خۇيان
يان لەبەر رىزگرتىنى دايك و باوك، بەنگو ئە ئەنجامى قىرس و ھەپشە، ھەر لەبەر
ئەۋەشە كاتىك دايك و باوك وەك سەرجاۋەنى قىرس و تۈقۇن دىيار ئابىن، مندان و
ھەرمەكارانى ئەم جۈرە خىزانانەنى وەك ئاۋىكى زۆرى پەنگ خواردوۋ بەسەر كەسان و
ئىلەدەكەنى چواردەورىاندا دەتەقەنەومو زىيانىان پىندەگەيەنن، بەلام ئەكەنى دوپارە

دەركهوتنه‌وه‌ی دایك و باوك (سەرچاوه‌ی ترس) دووباره‌ی منداڵ و هه‌رزماكارمکانیان زۆریه‌ی
وێست و داواکاری و راوی‌چوونه‌کانیان دشارنه‌وه‌و هه‌ولی کپ کردنیان دەدەن.

هه‌ندێك جار نهم جۆره‌ دایك و باوكانه‌ گرتگی به‌ منداڵه‌کانیان دەدەن و خوشیشیان
دەوێن. به‌لام به‌رده‌وام ناچاریان دەکەن مل که‌چی داواکاریه‌کانیان بن و له‌ژێر رکێف و
کۆنترۆلی نه‌واندا بن. له‌بهر نه‌وه‌ی له‌و بڕوايه‌دان که‌ نه‌و جۆره‌ مامه‌نه‌ و مل که‌ج کردنه‌
له‌به‌رزماوندى هه‌رزماكارمکانیانه‌، بێگومان زۆریه‌ی نهم باوك و دایکانه‌ له‌ کاتی خۆیدا
له‌سه‌ر ده‌ستی دایك و باوكی وەك خۆیان په‌روه‌رده‌ یه‌ون و به‌ هه‌مان شێوه‌ مامه‌نه‌یان
له‌گه‌ڵ کراوه‌، بۆیه‌ نه‌مانیش نیستا لاسایی نه‌وان ده‌کەته‌وه‌و ڕێچکه‌ی نه‌وانیان گرتوه‌.

شایانی ئاماژه‌ بۆ کردنه‌، نهم جۆره‌ مامه‌نه‌یه‌ش وه‌نگدانه‌وه‌ی خراپی له‌سه‌ر
که‌سایه‌تی منداڵ و هه‌رزماكارمکانیان هه‌یه‌ له‌وانه‌:-

پشت نه‌به‌ستی به‌خۆ راسته‌ زۆر مندایی نه‌و جۆره‌ خه‌زانانه‌ له‌ ترسی هه‌ریشه‌و ئێدان
بێده‌نگ و له‌سه‌رخۆ و بێ ئازاوه‌ داده‌نیشن. به‌لام کاتیك گه‌وره‌ ده‌بن و ده‌چنه‌ ناو قوناغی
هه‌رزماكاریه‌وه‌ بوا‌ری نه‌ویان ده‌بێت سه‌ربه‌ست و ئازاد بن، ناتوانن قام و چێژو خوشی
له‌و ئازادی و سه‌ربه‌ستیه‌یان وهر‌بگرن. له‌بهر نه‌وه‌ی له‌کاتی خۆی، واته‌ له‌ قوناغی
مندایی رانه‌هه‌نراون و بوا‌ری ئازادی و سه‌ربه‌ستیه‌یان نه‌بووه‌، له‌بهر نه‌وه‌ له‌ قوناغی
هه‌رزماکاریدا رووبه‌رووی زۆر کێشه‌و گه‌وه‌گه‌وه‌ ده‌بنه‌وه‌و هه‌ست به‌ که‌می و رارایی
ده‌کەن زۆریه‌ی جار هه‌رزماکارانی نه‌و خه‌زانانه‌ دوور له‌ چاودێری دایك و باوكیان که‌سانی
توندوتیژو شه‌رانی ده‌بن و که‌سانی تری له‌خۆیان لاوازتر ده‌کەن به‌ قوچی قوربانی و
تۆله‌ی خۆیان له‌ نه‌وان ده‌کەنه‌وه‌.

هه‌ندێك جار به‌ ناسانی هه‌له‌ده‌خه‌له‌تینه‌ریق و له‌لایه‌ن براده‌ری خراپه‌وه‌
ده‌قۆزینه‌وه‌و به‌روو خراپه‌و لاساریان ده‌دەن. هه‌ر له‌بهر نه‌وه‌شه‌ زۆر جار هه‌رزماکارو لاوانی

نهو جوړه خیزانانه بهندو دادگایي دهکړن و توان و لاساری دمکه، هرچه ندم
خیزاننه کانیاں له ناستیکي بهرزی روشنبیری و کومه لایه تی و نابووریشدان و له هیچ
شتیکیان کهم نییه، تنها نهوه نه بیت که له خیزانیکي تووندو تیرو دیکتاتوردا پهرورده
بوون.

نهو خیزانانه ی که زیاد له پنیوست گرنگی به منداله کانیاں دمدن :-

نهم جوړه خیزانانه دا زیاد له پنیوست گرنگی به مندال و هرزه کار دمدنیت و هندیك
جلر دایك و باوك منداله کانیاں تقومی ناو خوشه ویستی و گرنگی پندانی زیاد له پنیوست
دمکه و گرنگیه کی زوریان پندمدن، تا نهو راده یی که کاتیک ده چنه قوناغی
هرزه کاریه وه، دایك و باوك هر به چاوی مندالی سیریان دمکه و نهو بروایه یان له لا
دوست نابیت که منداله کانیاں گه وره بوون و پنیوسته که میک سهره سستی و نازادی و
سهره خوینان بدمنی، که بیگومان بهم رمقارو مامه لانه یان نایه لن منداله کانیاں وک
پنیوست گه شه بکه و کهم و کورتی زور دمکه وینته که سینتی و باری دموونیانه وه.

هندیك جاریش نهو جوړه دایك و باوكانه ناسانکاری زور یو منداله کانیاں دمکه و
چلو پوښی له زور له هله و سهره برویه کانیاں دمکه، که نه مهش ده بیت هوی نهومی
منداله کانیاں له داهاتوودا که سینتییه کی سهرکه ووتوو پته ویان نه بیت. دمرته نجای زور له
توینرینه و مکان ناماژ بؤ نهوه دمکه که مندالان و هرزه کارانی نهم جوړه خیزانانه له
داهاتوودا سهرکه ووتوو نابن و بروایان به خوینان نابیت و به چاوی گومان و دوودلی سهری
خوینان و توانا کانیاں دمکه، هرروها توانای کونترل کردن هه لچوونه کانیاں نابیت،
له بهر نهومی گرنگی دانی زیاد له پنیوست جوړیکه له دیکتاتوریته و کونترل کردن که
ناهیان مندال و هرزه کار مکان وک پنیوست خیری دیارده کانی زیان بېن و وک مندالانی تر
تا ووتوینان بکه، هر له بهر نه و مشه هرزه کارو لاوانی نهو جوړه خیزانانه له بهر

پرسیاریه‌تی رادمکهن و جهز به ته‌نیایی و گوشه‌گیری دمکهن و وەك تاکیکی کامل و
پینگه‌یشتوو رمقتار ناکهن و به‌سەر کۆسپ و ته‌گهرمکاتی ژیاندا زال نابین.

خیزانی دیموکراسی خوازا:

لەم جۆره خیزانانەدا زۆربەیی شەهەکان روون و ئاشکران، واتە باوک و دایک رۆژ و
نەرك و قەرمانەکانی خۆیان بە باشی دمرانن و ئە هەمان کاتیشدا منداڵەکان سنووری
رمقتار و ماف و نەركەکان دمرانن. سەرچەم نەندامانی ئەم جۆره خیزانانە بە پینی پرانسیپ
و بنەمای تایبەتی رمقتار دمکهن و نەگەر منداڵەکان هەڵەو لاسارییه‌کیان کرد ئەوا
رووبەرۆی سزاو سەرزەشت و گنەیی دەبنەوه، بەلام ئە هەمان کاتیشدا نەگەر کاری چاکەو
سوود بەخشیان کرد ئەوا پاداشت و سوپاس دەکریژ. بێگومان ئەم جۆره خیزانانەش وەك
هەموو جۆرمکاتی تری خیزان رووبەرۆی کێشه و گێڕوگرفت دەبنەوه، بەلام جیاواری
سەرمکی نەواییه که کێشه و گێڕوگرفته‌کانی ئەم جۆره خیزانانە ئاساییه و ماویدیەکی زۆر
بەردەوام نابێت و رینگا چارەمی گونجاوی بە هەموو لایەك بۆ دمدوزنەوه ئەم جۆره خیزانانە
دایک و باوک ئەو راستیه باش دمرانن که هەر منداڵەو کەسایەتی تایبەتی خۆی هەیە و
جەزوو نازەرووی وەك ئەوانی تر نییه، ئە هەمان کاتیشدا منداڵ ئە قوناغیکەوه بۆ
قوناغیکی تر دەچیت و گۆرانکاری بەسەردا دیت و رۆژ لە دواي رۆژ زیاتر گەشه دمکات و
بەردوهرزەمکاری و لاویتی و کاملی دەچیت .

هەر لەبەر ئەوەشه شینواری پەرۆمردە کردن و جۆری مامەنەکردنیان بە پینی کەسایەتی
و قوناغەکانی گەشه‌کردنی منداڵەکانیان دمیگۆرن، ئە هەمان کاتیشدا دایک و باوکی ئەم
جۆره خیزانە منداڵەکانی خۆیان خوش دەوێت، بەلام ئە زیاد ئە پێویست گرنگیان پێدەدەن
نە پشت گۆشتیان دەخەن، بەلکو بە چاویکی بابەتیانەو واقیعیانە سەیریان دمکهن هەر
لەبەر ئەوەشه منداڵ و هەرزمکارانی ئەم جۆره خیزانانە ئە داهاستوودا کەسایەتی پتەویان

دبیت و له ژبانی واقعیاندا سرکه و وتوو دهن و به چایو ریزو گرنگی سهیری خودی خویان
دنگن و بروای ته و اوایان به خویانه و به زوری له گرفت و کیشه ی دهر وونی به دور دهن.

سرکه و وتویی نهم جوړه خیزانانه له وه دایه که به پنی سیسته میکی دیمو کراتیان
کار دنگن و ماف و نهرک و روئی هه موو یه کینک دیاری کراو و پاریزرا و مو که س سنووری نهوی
تر نابه زینی و مافه کانی پینیل ناکات.

هه رزمکار له نیوان هه زوو نارمزوو تاییه تیه کانی و هه زوو نارمزوی دایک و باوک و هوکاره دهرمکیه کان

هه زوو نارمزوو به شیکه له که سایه تی مروژ و دنگ دانهموی خوی له سه رینچکه ی
ژبانی مروژ هدی، واته نه گهر مروژ سرکه و وتوو یوو له تیرکردنی هه زوو نارمزو و کانی و
له تیرکردنش له ته ک توانسته عقلی و جهسته یی و هه لچوونیه کانیدا چوون یه ک بوون
له کاته تاک له ژبانیدا سرکه و وتوو دبیت و له توانایدا دبیت که خوی له گهن
کومه له که ی بسازینی، به لام نه گهر هه زوو نارمزو و کانی له ته ک توانسته عقلی و
هه لچوونی و جهسته ییه کانیدا چوون یه ک نه بوون، واته هه زوو نارمزوی له پیشه و جوړه
خویندنی که که توانای عقلی یان جهسته یی یان هه لچوونی له ته کیدا رینک ناکه ویت، یو
نموونه هه ندیک پیشه و بواری خویندن پینوستان به دیزیه کی زور له زیرمکی و توانستی
عقلی تاییه تی هدی، که نه گهر مروژ هه زویشی لیبان بیت به لام نهو زیرمکی و توانسته
هه قلییه تاییه تیه ی نه بیت، له وایاندا سرکه و وتوو نابیت، نه مهش مانای نه ویه که
هه زوو نارمزوو به ته نها نابنه مایه ی سرکه و وتونی تاک، له هه مان کاتیشدا زیرمکی و
توانستی عقلی و هه لچوونی و کومه لایه تی و جهسته یی پینوستان به ته نها نابنه
مایه ی به خته ویری و کامه رانی مروژ نه گهر بیت و هه زوو نارمزوو هاوشانیان نه بن، واته
نه گهر هه رزمکارینک توانای جهسته یی و به رزی بالایی و به هیزی ماسوولکه کانی یو پیشه و
جوړه یاریه ک گونجاون، به لام به هیچ شینومیه ک هه زوو نارمزوی لهو پیشه و جوړه یاریه

نیسه، که واته نه گهر ناچار بکړیت که نهو پېشه یه بو خوی هه لېژنری یان نهو جوړه یاریه بکات، نهو کاته به ته وای سهرکه وختی تیمادا ناهیننی و خوشی و کامه رانیسی دست ناکه ویت. که واته سهرکه و توتو ترین هه لېژاردن نهو جوړه هه لېژاردنه یه که جهزوو نارمزووی ههرزکار له ته ک توانست و به هر مکانیدا چوون یه ک دین.

نیچا لیرمدا پرسیارنیک سهر دهر دیتی، نهویش نهومیه نایا بارودوخی کومه لایه تی و نابووری و سیاسی و روشنبیری نیمه نهو فاسته دایه که ههرزکار مکانیمان بتوانن ره چاری نهو خالاندی سهرموه بکهن و به جوړنیک پېشه و جوړی خویندن بو خویان هه لېژنری که له لایه ک جهزوو نارمزوومکانیان تیر بکهن و له لایه کی تریشوه له ته ک تواناو به هر مکانیاند بگونجین؟ گومانی تیدانیمه که ههرزکاری نیمه بهو ناسانییه ناتوانیت پېشه و جوړی خویندن گوتجاو بو خوی هه لېژنری، له بهر نهومی کومه لیک فاکته ری دهرمکی و ناومکی هه ک که کار دمه کنه سهر بریارمکانی ههرزکار، له هه مووشیان گرنگر نه مانده لای خوارمومن -۱-

جهزوو نارمزووی دایک و باوک -۱-

له گرنگرین گپو گرفته کانی ههرزکاری نیمه نهومیه که زور جار دایک و باوک دست ده خه نه ناو کاروباری کوږو کچه ههرزکار مکانیانه ومو ده یانه ویت جوړه پېشه و کارنیک یان خویندنیک هه لېژنری که له ته ک جهزوو نارمزووی نه واند ددگونجیت نه ک له ته ک جهزوو نارمزووی کوږ و کچه ههرزکار مکانیان، که به هه ش زیاننیکي گهوره به باری دهر وونی و چارمنووسی روله کانیان ده گه یه نن، بینگومان نه م دست تینومردانه ی دایک و باوک بو زود هوکار ده گهریتدوه له وانه -۱-

هه تلیک دایک و باوک له سهر دمی ههرزکاری و لاویتی خویاند نا واته خوازی نهوه بون که کولیرنیکي دیار بکراو ته و او بکهن یان پېشه و کارنیکي دیاری کراو یان جوړه یاریه ک

ھەلبەتتە، بەلام ئەبەر ھەر چ ھۆيەك بىت ئەيانتوانى ئەسەردەمى ھەرزەگارى و
لاوتىياندا ئەو ئاۋات و ھەزۋو ئارەزوۋانەيان بەيىننە دى ھەرچەندە پىشە و جۈرە يارى و
خويندىكى تىران ھەلبەتتە (يان ئەيانتوانى خويندىن تەۋاۋ بىكەن) بەلام ھەزۋو ئاۋاتە
تېر تەكرامكانى سەردەمى رابردوۋيان ھەر ماۋەو لە تاخىياندا بەجۈرەك دىگ و رىشەيان
ياكىتاۋە كە ئاتۋان ئەبىريان بىكەن، ھەندىك جارىش لە بۈارى ھەستىياندا ئەماۋەو بە كى
و خەفە كراۋى لە بۈارى ئەستىياندا (الاشعور) خۇيان ھەشار داۋە.

لە ئەنجامى ئەو ھەزۋو ئارەزوۋ ئاۋاتە خەفە كراۋو تىر تەكرامكانەيان، ئاچار دەبن
بە شىۋىيەكى ھەستى بىت يان ئەستى پال بە كۈر و كچە ھەرزەكارمىكانىيەنەو بەيىن و
ھەزۋو ئارەزوۋى خۇيان بەسەريان بەسەپىنن و ئاچارىيان بىكەن كە ئەو پىشە و بۈارى
خويندىن ھەلبەتتە كە ئەۋان لە كاتى خۇيدا ئاۋاتە خۋازى بوون، كە زۆر جار زىيانى
كۆرە بە پاشەرۈزى مىندالەكانىيان دىگەيەن بىت ئەبەر ئەۋەي مەرج نىيە ھەزۋو ئارەزوۋى
مىندالەكانىيان ۈك ھەزۋو ئارەزوۋى ئەۋان بىت، يان ئەۋانەيە زىرەكى و توانستە ھەقى و
جەستەيى و ھەلچۈنەكانىيان بۇ ئەو جۈرە خويندىن و پىشانە گونجاۋ ئەبىت و دۈجارىش
سەركەۋتنى تىدا ئەيىنن.

ئەبەر ئەۋە زۆر پىۋىستە كە دايك و باۋك دەست ئەخەفە ئاۋ كارۋىيى خويندىن و
پىشەكارى مىندال و ھەرزەكارمىكانىيەنەو. بەلكو سەرىستى بە مىندالەكانىيان بىدەن و لە
ھەمان كاتىشدا رىنمايى و ئامۇزگارى پىۋىستىيان بىكەن بەلام، ئابىت ھەزۋو ئارەزوۋى
خۇيانىيان بەسەردە بەسەپىنن.

زىنگەي كۆمەلەيەتى و خىزانى. جارى را ھەيە دايك و باۋك لە باب و باپىرانىيەنەو
جۈرە پىشەو كارىكىيان بۇ ماۋەتەۋە، ئەۋانىش بۇ ئەۋەي ئەو پىشەۋكارى باب و
باپىرانىيان ھەر بە ئەمرى بەيىنەتەۋە، بۆلەكانىيان ئاچار دەكەن كە ھەر ئەۋ نىش و

پېشانە بىكەن و تەننەت خويندنىش ھەر ئەو بواردا تەواو بىكەن، كە زۇر جارىش ئەمەز
بە ھەزۇو نارمىزۇوى كۆرۈ كچە ھەزىمكارمىكانىيە.

ھۆكەرى جوگرافى

مەدەست ئە ھۆكەرى جوگرافى ئەو جىنگەو ئاۋو ھەوايەيە كە مەۋۇ تىيادا دەزى،
ھەمومان دىزانىن جىاۋازى ئە نىۋان ژىنگەي شاخ و ژىنگەي دەشت و دەرو ژىنگەي بىيابان دا
ھەيە، ھەروھىا جىاۋازىش ئە نىۋان ژىنگەي ساردو ژىنگەي گەردىدا ھەيە، ھەندىك جار
ئەو جىاۋازىش جۈرە كارو پېشەو خويندنىك بەسەر دانىشتوانەكەيدا دەسە پىنىت، نىت
ھەزى لىنى پىت يان ھەزى لىنى تەپىت.

كەم شارمىزى ھەزىمكار

مەرج نىيە ھەموم ھەزىمكارىك ھەزۇو نارمىزۇۋەمىكانىيان راستىيەكان بىيىكن، تەننەت
زۇر جار پەي بە توانا و بەھرمىكانىشىيان نابەن لەبەر ئەۋە دەكەۋنە ھەلەۋومو پېشەوكارو
جۈرى خويندنىك بۇ خۇيان ھەلدەبىزىن كە لەتەك تواناۋ لىھاتوۋمىكانىياندا ناگونجىت و
دواترىش توشى گىرۈگرفت دەپن، دەرگەۋتوۋە زۇرىيە ھەزىمكاران ئە سەرەتاي
ھەزىمكارىدا دەكەۋنە ھەلەۋومو زۇر پەلە ئە دىيارىكرىدن و ھەلېزاردىنى جۈرى خويندنى و
كارمىكانىياندا دەكەن، نىنجا لەبەر ئەۋە زانىيارىيان كەمەو بە پەلەش، بۇيە دەكەۋنە
ھەلەۋە، نا ئەم كاتانەدا رابەرى پەرومردىيى و مامۇستاي ناۋەندى و دواناۋەندى رۇلى
سەرمىكان ھەيە و دەپىت رىنمايى و ئامۇزگارى پىنۋىستى قوتابىيە ھەزىمكارمىكان بىكەن.

مامۇستاي رابەرى پەرومردىيى بەردىوام مامەنە ئەگەن قوتابىيە ھەزىمكارمىكان دەكەن
و رۇزانە واندىيان پىندەلنىمومو رىنمايىيان دەكەن، لەبەر ئەۋە ئەۋەندە زانىيارى و
شارمىيان ئە لا گەلە بوۋە كە بزانن كام قوتابى ئە بۋارى (ھەندەرى، وىرەش، زانستى،

ئەدەبىي يان پېشەيدا (سەركەوتوو، ئىنجا ئە ميانەي ئەو شارمزاپەيدان دەتوانن رىنمايى و ناموزگارى قوتابپە ھەرزىمكارمگان بگەن، بەتاپپەتېش قوتابپانى پۇلى سىنەمى نالەندى و شەشەمى نامادەمى. واتە باشتر واپە ئەو قوتابپانەي تواناي ھونەرىيان ھەيە بېن بۇ پەيمانگاۋ ئەكادىمىيەي ھونەرە جوانەگان، بەلام ئەوانەي لەوانە زانستپەكاندا سەركەوتوون و بەردىوام نەرمى بەرز دەھىنن و ئە چالاكىە زانستپەكاندا بەھرمەندىن باشتر واپە بېن بۇ بەش و كۆلىرى زانستپەكان ئە كاتىكدا باشترە كە ئەو قوتابپانەي ئەوانە ئەدەبىي و چالاكىە شىعرى و كارە وىژەپپەكاندا سەركەوتوون بېن بۇ ئەو بەش و كۆلىرى ئەدەبىي ئەك زانستى رووت. چونكە دەر ئە نجامى توۋىنەۋە زانستپەكان ئەو راستپەيان دەرخت كە ھەر قوتابپەك و گروپىك خاۋىنى توانست و بەھرمى تاپپەتېن و ھەر كۆمەلەيان ئە بواریكى تاپپەتېدا سەركەوتوون، ئىنجا نالەردا رۇلى مامۇستا و رابەرى پەرورەمىيە دەرەگەۋىت، واتە تا چەند سەركەوتوو ئە دەست نىشانگەردى بەھرمە تواناكانى قوتابپە ھەرزىمكارمگان و دۈزىنەۋى بواری خويندەن و پېشەي گونجاۋ بۇيان، بۇ ئەۋنە قوتابپەك ئە بواری مىكانىكى و نىشى دەستگەردا بەھرمەندە بىت، باشتر واپە بېن بۇ كۆلىرى ئەندازىارى يان پەيمانگاۋ تەكنىكى يان نامادەمى پېشەسازى ئەك كۆلىرى ناداب يان پەيمانگاۋ كشتوكالى يان نامادەمى بازىرگانى بەلام پېۋىستە ئە ھەمو ئەو حالەتەندە ھەزوو نازىۋى قوتابپى ھەرزىمكار ئە بەر چاۋ بگىرى.

نابىت ئەۋمەن ئە بىر بېن بىت كە دەست خستە ناۋ كارۋىارى ھەرزىمكار تەنھا ئە بواری خويندەن و پېشەدا نىپە، بەلكو ھەمو بواریمگانى تىرىش دەگەرتتەۋە، بۇ ئەۋنە ھەندىك داپك و باۋك بەزۋر كچەكانىيان بە مىرد دەمدەن يان بەزۋر ئق بۇ كۆرەمگانىيان دەھىنن، يان بەردىوام ھەزوو وىستى خۇيان بەسەر كچ و كۆرە ھەرزىمكارمگانىياندا دەسەپىنن، كە سەرجەم ئەو ھەلس و كەۋت و مامەلانە ھەلەن و زىيان بە بارى دەرۋىنى ھەرزىمكار دەگەيدەنن. سەرمەي ئەۋمەش زۋرىدى مامۇستا و كەسانى تىرىش ھەمان ھەلس و كەۋت و رابوۋچوۋنى داپكان و باۋكانىيان ھەيە، كە بىگومان بەزىمەرى ھەموۋ لاپەك (ئە پېشەۋى ھەموۋشيان ھەرزىمكار) تەۋاۋ دەبىت .

ئینجا نه گهر بمانه ویت هه زماکاره کانه مان قوتاغی هه زماکاری به سه لامه تی بېرن و
 که سانی سوود به خشیان ئی دهریچیت، نهوا پیوسته ره چاوی جه زوو نارمزوو مکانیان بکه یز
 و له هه مان کاتیشدا رینمایی و ناموزگاری پیوستیان بکه یز، له بهرام بهر نه ووش ناییت
 هه زماکار نهوا سه ریسه ستی و نازادییه به شیومییه کی هه له به کار بهینی، به لکو دبیت
 بهردموام له کاتی پیوستدا راویر له گهل دایک و باوک و ماموستا کانی بکات و به هاوکاری
 نهوان گرفته کانی چارمه بهر بکات.

ههزیمکار و هاوړیکانی

دوست و هاوړی گرنگیه کی زوریان له ژباتی ههزیمکاردا هدی و دمتوانن زولی کاریگر له ژبانیدا بگینې، نهوشی به پله یی کهم بؤ نهوه دمگه ږیتته وه که ژینگه یی خیزان و قوتا بڅانه له کومه لگای و مکوو نیمه له بارو گونجاو نیه بؤ گه شه کردنی ناسایی ههزیمکارو دایک و باوک و ماموستا بواړی گونجاو بؤ گفت و گوو رادربړینی ههزیمکار نلرڅمینن، له بهرنه وه ههزیمکار به ردهوام له گه ږاندایه بؤ دوزینه وی کهس و دمهسته و تاقمیک تا بتوانیت له ناویاندا بوونی خوی بسه لینی، بیگومان ههزیمکار له دوست و برادرو هاوړی زیاتر کهسی تر نادوزیتته وه، چونکه ههزیمکار له ناو هاوړیکانیدا ههست به نلرای و دنیایی دمکات و دمتوانیت بهو په ږی سهریه ستیه وه گوزارشت له خودی خوی بکات وراو بؤ چوونه کانی بؤ هاوړیکانی دمریږیت.

کاریگری و گرنگی هاوړی بؤ نه م خالاندهی خوارمونه دمگه ږیتته وه:-

۱- ههزیمکار و هاوړیکانی له لایه دنی تمه نه وه له یه که وه نریکن و زوری یی گروگرته کانی جهسته یی و کومه لایه دنی و نابووری و دمیرونیه کانیاں وک یه کن، که نه هاش وایان لینمکات که هدریه که یاسی گروگرفت و نهزموونی تاییه تی خوی بؤ نه وی تربکات و زور ولام و چارمه سهری گونجاو بؤ گرفته کانیاں بدوزیتته وه.

۲- منډال کاتیک دمچینه قوناغی ههزیمکارییه وه، نهوا یه کسهر مالناوایی له قوناغی منډالی دمکات و نه تر منډالان وک جاران یاری و مامه لای له گهل ناکهن و ههزیمکاریش منډاله که ی جاران نه مامو دمزانییت له زور لایه نه وه له منډالان جیواوژه، ههروها له هه مان کاتیشدا گهورمکان پینشوازی لږ ناکهن و دانی پیندانانین و به گهورمی عیصاپ ناکهن، نا له م کاته دا هیج چارمی نامینیت ته نه هاوړیکانی نه بیت که جیگاو ریگی تاییه تی بؤ دیاری دمکهن و لهو ته نیایی و ترس و دله راوکنیه رزگاری دمکهن.

۲- زۆر پرسپاری گەزگ دەرباری قوتاغی هەرزەکاری و گۆرانکاری کانی لە مێشکی هەرزەکاردا دێن و دەچن و چاوەڕوانی وەلام دێکن، بەلام بەداخەوه هیچ یەکیک ئە دایک و باوک و کەسانی گەورە تری چواری دەوری هەرزەکار نامادەتیە یان شەرم دەکات کە وەلامی ئەو پرسپارانە بداتەوه بە تایبەتی ئەوانەی کە پەییوەندیان بە سیکس و گۆرانکاریە فسیۆلۆژیەکانی ژانی هەرزەکارەوه هەیە، ئەبەرئەوه بەناچاری پەنا بۆ هاوڕێکانی دەبات و زۆر ئە وەلامی پرسپارەکانی ئەوی دەست دەکەوێت (Berk, 2003, P:607).

ئینجا بۆ ئەوەی هەرزەکار ئە باشیەکانی تیکەل بوونی هاوڕێکانی ببەش ئەبێت و ئە خرایبەکانیان دووربکەوێتەوه، ئەوا زۆر پێویستە کە دایک و باوک ئە نزیکەوه ناگاداری هاوڕێکانی هەرزەکارەکانیان بن و ئەهێلن تیکەلاوی برادەر و کەسانی خراپ ببن و بەردەوام رێنمایی پێویستیان بکەن، بەلام نابێت راستەوخۆ دەست بخەنە کاروباری هەرزەکارەکانیانەوه، بەلکو دەبێت سەرپەستی خۆیان بدەن و بە ئارمژووی خۆیان هاوڕێکانیان هەڵبژێرن.

بۆ دایک و باوک ئە کە هاوڕێ یۆ هەرزەکارەکانیان دیاری بکەن و بەسەریاندا بەهێنن، بەلام مافی ئەوەیان هەیە کە ئە نزیکەوه ناگاداری هەلس و کەوتیان بن و ئەگەر هەڵەیهکیان کرد بۆیان راست بکەنەوه یان ئەگەر یەکیک ئە برادەرەکانیان خراپ بوو ئەوا هەرزەکارەکانیان تێبگەیەنن و لێیان دووربخەنەوه، ئەگەر باوک و دایک وەلامی پرسپارەکانی هەرزەکارەکانیان بدەنەوه بۆاری گەت و گۆو رادەربڕینیان بۆ بەرخسینن و ریزی راویچۆنەکانیان بگرن ئەوا کەمتر پێویستیان بە هاوڕێ و کەسانی تر دەبێت، بەلام کاتێک دایک و باوک وەک مەدان مامەنە ئەگەر هەرزەکارەکیان دێکن و بەردەوام سووکایەتیان پێ دەکەن بێگومان هەرزەکارەکانیان ئە ژینگەی خێزانیان رادەکەن و پەنا بۆ هاوڕێکانیان دەبەن و دوورنەوه تووشی برادەری خراپیش ببن و بەرمو لادان و هەڵبژێریان ببەن.

پىداۋىستىيەكانى ھەرزەكار و رۆلى مامۇستا لە دابىن كوردىيان

ھەرزەكار وەك ھەموو كەسكى تر كۆمە ئىك پىداۋىستى دەروونى و كۆمە لايەتى ھەيدە و پىنويستە تىر بگرتىن. ئىچا نەگەر نەو پىداۋىستىيانە تىر نەكران، نەوا ھەرزەكار رويە رووى كۆمە ئىك كىنشە و گىرفتى دەروونى و كۆمە لايەتى دەبىتە و مەو لە ژيانى خويندن و كۆمە لايەتيدا سەرگەوتىن بە دەست ناھىنى. نەبەر نەو زۆر پىنويستە كە نىمەى گەرە شارمەزى نەو پىداۋىستىيانە بىن و ژىنگەى گونجاو لە ناو خىزان و قوتا بىخانە و كۆمەل بۇ تىر كوردىيان بىخولتقىن.

نەمانەى خوارموش لە گرنگترىن پىداۋىستەكانى ھەرزەكارن :-

پىداۋىستى ھەست كردن بە ئاسايش و دىنياسى :-

يەكەم پىداۋىستى دەروونى ھەرزەكار دواى (نان و ناو و خەو و ھەوا ... قاد) ھەست كرتىن بە دىنياسى و ئارامى و ئاسايشە، واتە دەبىت ھەرزەكار لە ناو قوتا بىخانە ھەست بە ئارامى و دىنياسى بىكات و ھەست نەكات كە ژيان و كەرامەت و تەندروستى لە ھەردەشە نايە، بە ئكو دەبىت لە ناو قوتا بىخانە ھەست بە ئارامى و دىنياسى تەواو بىكات، ئىنجا بۇ نەوى نەم پىداۋىستىيە دەروونىيە گرنگە بىتە دى، نەوا دەبىت مامۇستا رىزى قوتابى ھەرزەكار بگرتى و سوكاىەتى پى نەكات و ھەردەشە و توندو تىزى لە تەكىدا بە ر نەھىنى بۇ نەوى تووشى گرزى و دى ناوكى و بىزارى و خەم و خەفەت نەبىت، ھەروەھا دەبىت مامۇستا بۆلى كارىگەرى لە رىنماىى كردن و چارەسەر كەردنى گىروگىرەتەكانى قوتابىيە ھەرزەكارمەكاندا ھەبىت، بۇ نەوى قوتابى ھەست بە دىسۆزى و باوكاىەتى مامۇستا بىكات، كە نەمەش دەبىتە ھۆى دىنياسى و دلخوشى ھەرزەكار.

پىنداۋىستى خۇشەۋىستى و رىزگرتىن ۱-

زۇر پىنۋىستە قوتابى ھەرزىكار لە ئاۋ قوتابخانە ئەۋ ھەستەي لە لا دروست بىيىت كە كەسىكى خۇشەۋىستەۋ رىزى دەگىرى، ئە ھەمان كاتىشدا دەبىت ھەرزىكار مامۇستا و ھاورىكانى خۇش بۇيىت. ئىجا بۇ ئەۋەي ئەم پىنۋىستىيە دەروونىيە تىز بىيىت، دەبىت ئىمەي گەۋرە (بەتايىيەتى مامۇستا) گەش و ھەۋايەكى دىمۇكراسى و مروقانى لە ئاۋ قوتابخانە و كۆمەن بىخولقېنىن و ھەۋلى دروست كىردى پەيۋەندى كۆمەلەيەتى لە نىۋان قوتابىيەكان لە لايەك و قوتابىيان و مامۇستا لە لايەكى تر، بىلەين سەرمىزى ئەۋەش مامۇستايان خۇيان لە ئاۋ يەك پەيۋەندى كۆمەلەيەتايان بەھىز بىيىت و لە بۇنە و چەژن و ئاھەنگ و چالاكىيەكانى قوتابخانەدا ھاۋكارى يەكتر بىكەن و تۈۋى يەكسانى و خۇشەۋىستى بېچىن ئە ھەمان كاتىشدا دەبىت لە دەمارگىرى و جىۋازى و توندو تىزى و دىكتاتۈرىيەت دوۋرىكەۋنەۋە. ئەگەر تۈۋانىمان بەم شىۋىيە لە ئاۋ قوتابخانە بىخولقېنىنەۋە ئەۋا زۇر بە ئاسانى پىنداۋىستى خۇشەۋىستى و رىزگرتىن دابىن دەكرىت .

پىنداۋىستى بوۋى جىگە و پلەۋ پاىيە لە ئاۋ كۆمەلەدا ۱-

ھەرزىكار زۇر پىنۋىستى بە كۆمەن و قوتابخانە ھەيە، بۇ ئەۋەي ئەم پىنداۋىستىيەي بۇ دابىن بىكرىت، ھەرزىكار دەيەۋىت برادىرى دىسۋى ھەبىت و لە ئاۋ كۆر و كۆيۈنەۋەمكەندا ھەست بە بوۋى خۇي بىكات، لەبەر ئەۋە نەركى قوتابخانەيە كە لە دېگەي چالاكىيەكانى ئاۋ قوتابخانە و چالاكىيە دەرمكىيەكان و كۆرۈ كۆيۈنەۋەمكەندا، ھەرزىكار بەشدارى بىكات و بۇلى تايىيەتى خۇي ھەبىت و لە كاتى سەركەۋىتندا پاداشت بىكرىت و رىزى بەھەرۋ تۈۋانكانى بىگىرى، ھەرۋەھا دەبىت ھەموو ھەرزىكاران بەيەك چاۋ سەير بىكرىن، بۇ ئەۋەي ھەرزىكار ھەست بە دىنىيىي و يەكسانى بىكات و ھەست نەكات كە ئەۋ لە كەسانى تر كەمترە، بەلكو دەبىت مافى خۇي و مېرگىرىت و لە ھەمان كاتىشدا بوۋى كى بېكى ي پاك و يەكسان بۇ ھەموو لايەك بېرەخسىندىرى .

بۆ هێنانە دی نەم مەبەستەش پێویستە بە چاوی جیاوازی تاکایەتی (الفروق الفردية) نێوان قوتابییەکان بکرنێت و چەندەها جۆر چالاکی و بواری جیا جیا بۆ دابین بکرنێت، چونکە هەر قوتابیەک لە بواری چالاکیەکاندا زیاتر سەرکەوتن بە دەست دەهێنێ و خاوەنی بەهێرێکە کە ئە قوتابیەکانی تر دا نیە، واتە قوتابی وایە هەیە ئە بواری کۆمەڵایەتیدا سەرکەوتوو بەلام هاوێڵەکە ی ئە بواری هونەری یان زانستی یان میکانیکی ... تاد، کەواتە دەبێت ئە ناو قوتابخانە جۆرەها چالاکی هەبێت بۆ ئەوەی قوتابی هەست بە بپوونی خۆی بکات و جیگا و پلە و پایە یەکی هەبێت.

پێداویستی عەقڵی (ژیری) ١:

پێویستە ژیری و بیرى هەرزەکار لە ڕێگەی چالاکیەکانی ناو قوتابخانەوه گەشە ی پێ بکرنێت هەرزەکار پێویستی بە رێنمایی پێویست هەیە بۆ ئەوەی بتوانێ بە شێوێکەکی زانستیانە بێر بکاتەوێو چارەسەری گێرو گرتەکان بکات. کەواتە نەکی سەرشاری مامۆستا وەلامدانەوێ پرسیارمکانی هەرزەکارو روون کردنەوێ رووداومکانی ژيانە، ئیجا بۆ ئەوەی نەم ئامانجیانە بێتە دی دەبێت مامۆستا کەسیکی زیرەک و لێهاتوو بەتوانا بێت و پێشکەکی خۆی خوش بویت، سەرەرای ئەوەش بواری گونجاو بۆ قوتابیە هەرزەکارمکان بڕەخسێنێ بۆ ئەوەی گوزارشت لە خۆیان بکەن.

ئەڵەسەفە ی ژيان ١-

هەرزەکار لە قوتابخانە هەرزەکاریدا زۆر بێر دەکاتەوێو زۆریەکی چارەریکی تێرمانێن و ئەیک دانەوێ ژيانە. ئەمەش وای لێدەکات کە بەردەوام خولیا ی زانیی نەیتییەکانی ژيان بێت و بێر لە مردن و بەهەشت و دوزەخ و فریشتە و چارەنووسی مەرۆک بکاتەوێ. ئیجا بۆ ئەوەی هەرزەکار ئەکەوێتە گێژاوی خەووخەیاڵ و ئەیکدانەوێ خراپ پێویستە مامۆستا بە شێوێکەکی زانستیانە وەلامی زۆر لەو پرسیارانە ی بداتەوێو هەندێک لەو خەزوو ئارموزوانە ی تێر بکات، چونکە ئەگەر مامۆستا و کەسانی دڵسۆز دیاردەکانی

ژىيانى بۇ پۈۈن نەكەنەۋە، ئەۋا دور نىيە ئە ھەندىك سەرچاۋى ھەلەۋە زانىيىرى خراپىيان
دست بىكەۋىت و توۋشى بىر كىرەنەۋى ھەلەى بىكەن. ئەبەر ئەۋە زۇر پىۋىستە كە زۇر بە
ھاۋاكارى مۇقشانەۋا ئايىنى و دىمۇكراسى و ھەلسەق مۇقشانە ھىرى ھەزىمكار بىكرىت بۇ
ئەۋەى ئە لايەن كەسانى تىرمەۋ ھەلەنە خەلەتتىنلىرىن، چۈنكە قۇناغى ھەزىمكارى
قۇناغىكى ھەستىيارو ناسكە و نەگەر ئاگامان ئە ھەزىمكار نەبىت پۈۋىرەۋى زۇر گىرەت و
كىشەى ھىكرى و ھەلسەق و كۆمەلەيتى دەبىتەۋە.

شايدىنى باسە زۇر ھالەتى گۈرۈنى ئايىن و نىياز و ئايدۇنۇزىيا ئەم قۇناغەدا روۋىدىن
و سىياسەتمەدارو كەسانى تر دەتۈۋانن كار ئە ھەزىمكار بىكەن و بۇ مەبەستى تايىتەى
خۇيان بەكارى بېتىن، ئەبەر ئەۋەى ھەزىمكار شارمىزىي كەمە و زۇر سۆز و عاتىفىيانە بۇ
دىاردەكان دەچىت و لىكىيان دەداتەۋە سەرمەى ئەۋەش ھىشتا ئەلايەنى عەقلىۋە بە
تەۋاۋى گەشەى نەكردۋە.

گىرۈگىرەتەكانى ھەزىمكار ۱-

ھەزىمكار ئە قۇتا بىخانەى ئاۋەندى و دۋاناۋەندى پۈۋىرەۋى زۇر گىرۈگىرەت دەبىتەۋە،
ئىنچا نەگەر بىمانەۋىت ھەزىمكار بەسەر ئەۋ گىرۈگىرەتەكانەدا زالى بىت، ئەۋا پىۋىستە
رېنمەى پىشكەش بىكەىن و ھاۋكارى بىكەىن بۇ ئەۋەى ئەۋ گىرۈگىرەتەكانە نەبىن بە كۈسپ و
تەگەرەۋىژىيانى لى ئالۇز نەكەن.

ئە گىرۈگىرەتەكانىش ئەمانەى لاي خۋارمەن ۱-

۱-تىرسان ئە تاقى كىرەنەۋەۋ خەم و خەقەتى دىرنەچۈۈن.

۲-تىنەگەشەنى ھەندىك ۋانە و بابەت و بە زەھمەت ياد كىرەنەۋەى ئە كاتى
تاقى كىرەنەۋە.

۲- سەپىر كەرنى خۇد بە چاۋى نىزم و بىرواھىننى ھەندىك قوتابى كە توانى كەمە و ناتوانىت قۇناغەكانى تىرى خۇندىن تەواۋىكەت .

۳- تۈنلۈ تىرى و دىمارگىرى و كەم توانى ھەندىك ئە مامۇستايان، كە گىرگى بە پىنلوپىستى و گىروگىرگەكانى ھەرزەكار نادىن .

۴- تىرى ھەندىك ئە پىرسىارەكانى تاقىكرەنەۋەكان و ھىتەنەۋە پىرسىار ئە بەشەك ئە ۋانەكە و پىشت گۈنەستى بەشەكانى تىر .

۵- جىۋازى كەرنى ھەندىك ئە مامۇستايان و سەپىرەكەرنى ھەمۇ قوتابىيەكان بەيدەك چاۋ و بلاۋىۋىۋەۋە دىاردەۋى ۋاسىتە ئەلاى ھەندىك ئە مامۇستايان .

۶- كەم توانى ھەندىك ئە مامۇستايان و باش ۋاقە نەكەرنى بابەتەكە .

۷- كەم زانىيارى دىمارەۋى قۇناغى ھەرزەكارى و رىنمايى نەكەرنى قوتابى ھەرزەكار ئەلايدىن زۇر ئە مامۇستايان .

۸- رىزەنەكەرنى ھەرزەكار و سەپىر كەرنى بە چاۋى نىزم و مامەنەكەرنى مىدالانە ئە گەلى .

۹- دىرچوۋى ھەندىك قوتابى ئە نە نىجامى قۇپى كەرن و چاۋپۇشىنى ھەندىك مامۇستا ئە قۇپى كەرنى ئەۋ جۈرە قوتابىيەنە .

۱۰- ھەندىك قوتابى نازان چۈن كۈشش بىكەن و خۇيان بۇ تاقىكرەنەۋە نامادە بىكەن .

ئەۋانە سەرمۇە ئە گىرگىترىن ئەۋ گىروگىرگەكانەن كە روۋىرەۋى قوتابى ھەرزەكار دىبىتەۋە شاھەنى باسە نوۋسەرى ئەم بابەتە چەند پىرسىارىكى ئە (۷۵) قوتابى ئاۋەندى و نامادىيى كەرد، دىمارەۋى ئەۋ گىروگىرگەكانەنى كە بەدەستىيەنەۋە دىمالىنن، ئە نە نىجامدا دىرگەۋەن كە ئەۋ خالانە سەرمۇە ئە گىرگىترىن گىروگىرگەكانىيەن. ئىتجا بۇ چارەسەر كەرنى ئەۋ گىروگىرگەكانەنى سەرمۇە، نەركى سەرشانى قوتابىيەنەۋە (يەتايىيەتى مامۇستا و بابەرى پەرومەدىيى و دىروۋى) كە بەم كارانەنى خوارمۇە ھەلەستى -

۱- ھەلەلەرنىت كە رىنمايى پىنلوپىستى قوتابى ھەرزەكار بىكرىت، بۇ ئەۋەى ئە تاقىكرەنەۋە نەزمۇنەكان نەترىست و بە باشى خۇى نامادە بىكات و فىرى چۈنەپەتى كۈشش كەرن و خۇندىنەۋە راست و دروستى ۋانەكان بىكرىت .

۲- پنیویسته ماموستا به یاشی وانه کان راقه بکات و تا ده توانیت نامرازمکانی قیرکردن و پروون کردنه وه به کار بهینتی و گونجاوترین ږنگه ی وانه گوته وه بو قوتاغی هه رزمکاری دهست نیشان بکات بو نه وه ی قوتابی له وانه که ی تی بکات و له کاتی راقه کردن نامزاداری ماموستا بیت .

۳- پنیویسته گیانی برپا به خو پروون له ناخی قوتابییدا دروست بکرتیت و خاله به هیزمکانی بو پروون بکرتیه وه و تی بگه یه ندریت که نه و که م تواناو نه زان نییه، به لکو هه پرو قوتابییه ک خالی به هیزو لاوازی خوی هه یه و له هه نندیک بابته و وانه دا سه رکه و تنی باش به دهست ده هینتی و له هه نندیک بابته و وانه ی تر دا مام ناوه ندییه و دوور نیه له یه کیت له وانه کانیشدا که مینک لاوازی بیت، به لام خویندنه وه ی به رده موام و ناماده پروون و وریایی له ناو پولداو بوونی هه زوو نامزوی خویندن هه کارو زامنی ته قاننده وه ی توانا و به هه رمکانی قوتابین، سه رمه رای نه وه ش زور گرنگه که به رده موام قوتابی له سه ر چالاکی دهره کی و داهینان هه ندریت و پاداشتی به رهم و کاره سه رکه و تنووه کانیشی بکرتیت .

۴- نابیت ماموستا توندو تیرو دهمارگیر بیت و په نا بو سزادان و سوکایه تی پیکردنی قوتابی بیات. به لکو زور پنیویسته وه ک باوک و برایه کی گه وره و دلسوزو به به زهیی و تی بوردوو به نارام بیت و جیاوازی له نیوان قوتابییه کاندای نه کات و له ږنگه ی دایه لوگ و گفتوگوو ناموزگار به وه قوتابی بهینیتته سه ر ږنگای راست و چاره سه ری گرفته کانی بکات .

۵- زور گرنگه پرسیارمکان له ناستی توانای قوتابیاندای بیت و تهم و مزای نه بیت، به لکو سه رقه سه ری بیت و هه مو وانه و بابته ته کان بگرتیه وه ی توانای جیاکردنه وه ی قوتابییه زیرمه کانی له قوتابییه ته مبهل و ناوه ندییه کانی هه بیت، واته پرسیارمکان به جوړنک بیت که جیاوازی تاکایه تی نیوان قوتابییه کان دهر بخت . بو نمونه جوړه پرسیارنکی تیندا بیت ته نها قوتابییه زیرمه ککان بتوانن وه لامی بدمنه وه له هه مان کاتیشدا پرسیار وای تیندا بیت که هه مو قوتابییه کان وه لامی بدمنه وه، نه وانی تریش له و نیوانده بیت

۶- ږنگه نه دان به هه نندیک قوتابی په نا بو قوپی کردن به ری یان چاوپوپی کردن له کانی قوپی کردن، چونکه نه و کاره دمبینه هوی دروست کردنی گپروگرفت و کیشدی دموونی بو قوتابیه کانی ترو نزم کرده هوی ورمو جهزوو نارمزووی خونندنیان.

۷- پنیسته ږنزی قوتابی بگرینت و به چاوی سووک سهری نه کړنت و ږنزی راپوچوونه کانی بگری و بواړی سهریه خوپی و بپوا به خوپیون و پادمرپینی بو پره خسیندړنت.

۸- زورگرنگه له ږنگه ی خو بوشنبر کردن و خونندنه ومو به شاری کردن له خول و کور و کونپونه و مگاندا، ماموستا شازمزی پنیوست دمباری قوناغی هه رزمکاری و سایکولوزیای هه رزمکار پهیدا بکات، چونکه نه گهر ماموستای ناوهندی و دوا ناوهندی شازمزی سایکولوزیای هه رزمکار نه بن، نه و ناتوانن وک پنیوست و سهرکه و تروانه مامه له له گه له قوتابی هه رزمکار بکدن و دمست نیشان و چارسه ری نه ندیشه و گپروگرفته کانی بکدن.

۹- پنیسته ږنگه ی قوتا بخانه خوش بکړنت، بو نه ووی قوتابی تیایدا هه ست به نارامی و ناسایش و دنیایی بکات و ترسی له هه رمشه و توفاندن و سوکایه تی پیکردن به ږنومبر و ماموستا و قوتابیانی هاوولی نه بیت. سهرمپای نه ووش بابته و وانه کان له گه له خواست و جهزوو تواناکانی قوتابی هه رزمکاردا بگونجیت و تمام و چیریان لی و مریگری.

۱۰- زورگرنگه ږنگه ی قوتا بخانه پر بیت له جوره ها چالاکي زانستی و هونه ری و ویرنزی و نه دی، بو نه ووی هه موو قوتابیانی هه ست به بوونی خویان بکدن و خاله به هیزمکانیان سهرکه ووی، چونکه مارج نییه هه موو قوتابیانی له بابته زانسته کان سهرکه و ترو بن له هه مان کاتیشدا پنیسته گیانی هاوکاری و برایه تی له قیوان قوتابیانی دروست بکړنت و هان و پاداشتی هه مووشیان به پی ی تواناکانیان بکړنت.

گهه کردنهوه له ترخی ههزیمکار

قوناغی ههزیمکاری یهکیکه له گرتگرتین و ناسکرتین قوناغهکانی ژبانی مروڤ، چوکه دهیته هوی گواستهوهی مروڤ له قوناغی منداڵیهوه (که بهردمهوام پشت به کهسانی تر دههستیت و ناسنامهو سهربهخویی تاییدهتی خوی نیه) بۆ قوناغی کاملی و بێگهیشتن (که دهیته خاوهنی ناسنامهو کهسایهتی و بوونی خوی و له پشت بهستن به کهسانی تر رزگاری دهییت). بهلام نهو گواستهوهو گۆرانکارییه ههروا به ناسانی روودادات بهلکو دهییت ژینگه و بارودوخی گونجاو بۆ ههزیمکار دابین بکرت، تاوهکو به سهلامهتی بێ گهروگرفت قوناغی ههزیمکاری بپریت و بچینه قوناغی کاملیهوه.

یهکیک له گرتگرتین نهو دیارده دهروونی و کۆمهلایهتیانهی که له قوناغهدا سههرهلهدهدات ههست کردن به ناسنامهو سهربهخویه، واته ههزیمکار منداڵهکهی جارێ نهماوه و داوای ههرجیهکی لێبکرت یهکسهه گۆی رایهتی گهرومکانی بپریت، بهلکو له نهنجامی نهو گۆرانکارییه جهستهیی و دهروونی و کۆمهلایهتی و ژیریانهی که له قوناغی ههزیمکاریدا روودادات، فهویش زۆر راو بۆچوون و جهزوو نارمزووی لهلا دروست دهییت و رازی نابیت کهسانی تر پینشینی بکهن، لهبهرنهوه زۆر جار گۆی بیستی ههندیک قسه و راو بۆچوون دهیین که جارێ لهلای نهو منداڵهی که نیستا بووه به ههزیمکار نهبووه لهوانه (بهوای من، به بۆچوونی من، من وای بۆ دهچم، من قهناعهتم وایه، من رازی نابم، نهی نیمه چن، بۆ نیمه نینسان نین، ... قاد) که سهرحهه نهو راو بۆچوونانه نامازن بۆ دروست بوونی ناسنامهو دههرووتنی دیاردهی سهربهخویی و پشت بهستن بهخود.

نیمه دایک و باوک و ماموستاو کهسانی گهرومی چواردهوری ههزیمکار، نهگهه بهمانهوت ههزیمکار کهمان بهشیومهکی راست و دروست قوناغی ههزیمکاری بپریت و بچینه قوناغی کاملیهوه، نهوا دهییت ریزی نهو راو بۆچوونانهی ههزیمکار بگرین و نههرخیان

که‌م نه‌که‌ینه‌وو سوکایه‌تیاڼ پښ نه‌که‌ین، چوکه شکانده‌وی هه‌رزمارو تهریق
کرده‌وی گیانی سه‌ربه‌خوښی و هه‌ست کردن به‌خودو بوون دهرنیت.

به‌لام به‌داخه‌وه زور له دایکان و باوکان و ماموستایان به‌ردموام له نرخی هه‌رزمار
که‌م ده‌که‌نه‌وو هه‌ر به‌چاوی مندالی سه‌یریان ده‌که‌ن و هه‌لس و که‌وتیاڼ به‌پښی
گورانکاری و قوناغه‌کاسی ژیاڼی منداله‌کانیاڼ ناگوږڼ و هه‌ندیک راو بوچوون و مامه‌ندی
تایه‌تیاڼ هه‌یه و به‌ردموام له‌که‌ل مندال و دواتریش که‌ ده‌چینه قوناغی هه‌رزماریه‌وه
به‌کاریان ده‌هینن، که‌ بڼگومان نه‌هه‌ش هه‌له‌یه‌و زیانی گه‌وره به‌که‌سایه‌تی هه‌رزمار
ده‌که‌یه‌نیت.

له‌به‌رنه‌وه زور گرته‌که‌ دایکان و باوکان و ماموستایان و که‌سانی تری چوارده‌وری
هه‌رزمار، ره‌چاوی نه‌و گورانکاریانه‌ بکه‌ن که‌ له قوناغی هه‌رزماریدا روودمات و ده‌بیت
هه‌لس و که‌وت و مامه‌له‌یاڼ بگوږڼ، چوکه هه‌رزمارکه‌یاڼ منداله‌که‌ی جاران نه‌ماوو به
زورشت رازی نابیت له‌وانه‌ی که‌ له قوناغی مندالیدا پښی رازی بوو، نیت نابیت گه‌ورمکان
به‌ردموام نه‌و قسه‌ سواوی جاران به‌کاریه‌ینن که‌ گه‌ورمکان بو دم کوت کردن و سوکایه‌تی
پیکردنی گچکه‌کان به‌کاریان ده‌هینا، زورچار نه‌گه‌ر هه‌رزمار قسه‌یه‌کی بکرده‌ایه، یه‌کسه‌ر
پښان ده‌گوت (تو چی، تو سه‌لکی سیری، قنچکی پیازی، توچی تا راو بوچوونت هه‌بیت،
تو بوونی شیری خاو له‌ دمت دیتا) که‌ به‌ داخه‌وه به‌و مامه‌له‌ هه‌له‌یه‌ گیانی سه‌ربه‌خوښی و
بپوا به‌خوښوون له‌ دل و دموونی نه‌و هه‌رزماره‌ تازه پڼگه‌یشتمودا دهرن.

نابیت دایکان و باوکان نه‌ومیان له‌ بیرپڼیت که‌ کوږه هه‌رزمارکه‌یاڼ (۱۰۰۰) هزار
نه‌ومندی سه‌لکه‌ سیر و قنچکه‌ پیاز ده‌بیت و خاومنی زور به‌هرمو تواناو لڼه‌اتوویه‌و هه‌ر
نه‌وان دمن به‌ پیاوو لڼیرسراوو پزیشک و ماموستاو پیاوو نافرمتی دوا دژ، له‌به‌رنه‌وه
سوکایه‌تی پښ کردنیاڼ تاوانیکه‌ دهره‌ق به‌ روڼه‌کانیاڼ ده‌کرت و به‌رمو لاوازی و دموون
نه‌خوښیاڼ ده‌بات و زمررو زیانیکی گه‌وره به‌که‌سایه‌تی و باری دموونیاڼ ده‌که‌یه‌نیت و
زور به‌هرمو توانای نه‌م که‌ل و نه‌ته‌ومیه‌ زینه‌ به‌چال ده‌کات.

گه شه کردنی عه قلی نه قوناغی هه رزمکاری
خوگو نجانندن و خودی مروڤ
میرد مندا لان و لاساری
په رومردی سیکسی
پیشه و کار نه قوناغی هه رزمکاری
سایکولوزیای لاوان
سه رچاوی گری دهر و نیه کانمان
(خو و گرتن) فی لیهاتن

کاهش کودنی عقلی و زانیاری نه قانونی هه ززمکاری

له قوناغی هه‌رزماکاری وەک هه‌موو توانست و لایه‌نه‌کانی تر، توانسته ده‌قلی و ژیرییه‌کانی هه‌رزماکار گه‌شه ده‌که‌ن، لهد قوناغه‌دا گه‌شه کردنی زیرمکی که‌م ده‌بیته‌وه‌و هه‌مان خیرایی قوناغی مندالی نامینیت، به‌لکو به‌ پیچده‌وانه‌وه گه‌شه‌کردنی توانسته ده‌قلی و ژیرییه تاییه‌تیه‌کان (القدرات الخاصة) زیاتر گه‌شه‌ده‌که‌ن و به‌ناشکرا له هه‌نس و که‌وت و بیرکردنه‌وه‌ی هه‌رزماکاردا به‌نگ ده‌ده‌نه‌وه‌.

هر چه بیشتر به‌دیده‌ای که بابت‌های (جهیز و نه‌انداز و فیزیولوژی، کیمیا... ناد) یز
قوانین هرزه‌کاری و ده‌خیز و نه‌قوت‌بافانه‌ی سهرتایی ناخویندین، به‌لگو به
ناوندیده‌ی دست به‌خویندینان ده‌خیز، چونکه توانسته‌ی عه‌قلیه‌ی تاییه‌تیه‌کانی و ده
توانستی بیرکاری و ژماره‌یی (القدره‌ی العدیدیه)، توانستی شوینی (القدره‌ی المکاتیه)
توانستی میکانیکی، توانستی موسیقی ناد) به‌زوری به‌قوانین هرزه‌کاری
گه‌ده‌کهن و کاریگه‌ریبان به‌سهر چه‌زور و نارموزو بیرکردنه‌ی هرزه‌کار دمرده‌کویت
(توئزینه‌ی ده‌کاتی سیگل، segal و دیاموند، Deamond نه‌ویدان سه‌لاند که به‌زوری
زیرکی به‌قوانین مندالی گه‌ده‌کات، به‌لام توانسته‌ی عه‌قلیه‌ی تاییه‌تیه‌کان به
قوانین هرزه‌کاری گه‌ده‌کهن) (معوض، ۱۹۸۳، ص ۳۰۹).

گه شه کردنی عه قلی و زانیاری له قوڤاغی هه رزه کاری به رهو جیاکاری و
تایه تهمه نینتی ده چیت، واته له قوڤاغی هه رزه کاری توانسته عه قلیه جیا جیاگان
ازمانی، ژمارهیی، میکانیکی، هونه ری، جینگایی تادا سهر هه ئه دهم و به ته واوی
گه شه دوکهن .

ئهم توانسته ههقلیه جیاجیایانه دهبن به هاندرو یارمهتیدرو بۆ ئهومی ههزموکار توانای خوسازاندنی لهگهڵ ژینگه ئالۆزو گۆراوهکانی ژياندا ههبیته. گهشهکردنی عهقلی و ژیری ههزموکار خویان لهم توانسته و ههزوو ئارموزوانهی خوارمودا دهبینندهوه.

۱. وریایی (الانتباه)، (Attention) ۱-

له قوناغی ههزموکاری چاوتیبرین و به ئاگایی و وریایی ههزموکار، زیاترو بهر فراوانتر دهبیته. واته ههزموکار زیاتر له منداڵ دهتوانیته وریاو ئاگاداری قسهی ماموستا و دایک و باوک و کهسانی تر ببیته و بۆ ماوهیهکی زۆرتر ئاگاداری وروژینهرو بووداومکان ببیته، ههروهها دهتوانیته وریای ورههکاری و گۆرانکاریهکانی چواردمورمهکی ببیته.

۲. زانیین (الادراك)، (Perception) ۲-

زانیین و تیگه‌یشتنی ههزموکار باشترو بهرفراوانتر دهبیته. منداڵ زیاتر له مانای شته ههسته پینکراومکان (المحسوسات) تیندهگات، بهلام ههزموکار دهتوانیته لهمانای شته ناههسته پینکراو بووت و مانا دارمکانیش (المعنویة) تینیگات سههمیای نهوهش به قولی دهچینه ناو بایهتدکان و تاوتوینی زۆربهی کونج و قوژینهکانی دهکات و له منداڵ زۆر زیاتر گرتگی به رابردوو داهاتووی نزیک و دوور دمدات، له کاتیکیدا منداڵ زیاتر گرتگی به نیستا دمدات. بهم شیوهیه زانیین و تیگه‌یشتنی مروفه بۆر له دواي بۆر بهرمو زیاد بوون دهچیت و زیاتر جیگیر دهبن و سههتا پای نیستاو داهاتوو رابردووش دهگرنهوه.

{یهکیک له تووژینهوهکانی (کیمینز، kimmins) که دهریارهی زانیین و تیگه‌یشتی منداڵ و ههزموکاره، نامازه بۆ نهوه دهکات که زانیین و تیگه‌یشتنی منداڵ دهریارهی بۆردومان کردنی ناسمانی و شهڕ و کوشتار په‌یوسته به زانیینی راسته‌وخوی کاولکاری و رووخاندن و سوتاندن و له‌ناوبردنی شته ههسته پینکراومکان، بهلام زانیین و تیگه‌یشتنی

هه‌رزماکار بۆ نه‌و شه‌رو بۆردوما تکرده زۆر زۆر زیاتر و قوت‌تره. له‌به‌ر نه‌وه‌ی هه‌رزماکار ته‌نها هه‌ست به‌و کاولکاری و تیکدانه هه‌ست بیکراوانه ناکات، به‌ئێكو هه‌ست به‌و نه‌هه‌مه‌تی و کارسات و ناخوشیا نه‌ش ده‌کات که له‌ داها توودا نه‌و شه‌رو کوشتاره به‌سه‌ر نه‌و ولاته‌و سه‌رحه‌م مرو‌فایه‌تیدا ده‌یه‌نین، واته‌ به‌ر له‌ داها توو مه‌ترسیه‌کانی شه‌رو کوشتاریش ده‌کاته‌وه. (هه‌رمزو آبراهیم، ١٩٨٨، ص ١٨١) (السید، ١٩٧٤، ص ٢٨٥).

٢ یادکردنه‌وه (التکر، Memory) :-

هاوشان له‌ ته‌ك زیادبوونی توانای وریایی و زانی، توانستی یادکردنه‌وه‌ش به‌ره‌و زیاده‌بوون و گه‌شه‌کردن ده‌چیت. یادکردنه‌وه‌ی هه‌رزماکار زیاتر پشت به‌ تیگه‌یشتن ده‌به‌ستیت نه‌ك نه‌زیه‌رکردن (درخ بو هه‌ربوونی فالی و بی مانای سه‌رده‌می مندالی، چونکه هه‌رزماکار هه‌وڵده‌دات که له‌ مانای شته‌کان بگات و به‌یه‌که‌وه‌یان ده‌به‌ستیت‌وه و به‌دوای نۆزینه‌وه‌ی په‌یوهمدی نیوان دیارده‌ و پارچه‌کاندا ده‌گه‌ریت. واته‌ له‌ توانای هه‌رزماکاردا هه‌یه‌ شته‌ واتادارو رووتکراوێکان (مجرد) له‌ کۆنه‌ندامی یادکردنه‌وه‌یدا هه‌مبار بکات و نووتیش به‌ پێی پێویست له‌ کات و شوینی دیاریکراودا یادیان بکاته‌وه.

به‌لام مندان توانای هه‌مبارکردن و یادکردنه‌وه‌ی شته‌ واتادارو مه‌عنه‌وی و رووتکراوێکانی زۆر که‌مه‌تره، گومانێ تێدانه‌یه که زۆر فاكته‌ر هه‌ن و کاریگه‌رییان له‌سه‌ر پڕۆسه‌ی یادکردنه‌وه هه‌یه. بۆ ته‌مونه هه‌رزماکار خه‌راتر نه‌و شت و بووداواته هه‌مبار ده‌کات و له‌کاتی خوشیدا یادیان ده‌کات و به‌ ناسانی به‌بیری دێته‌وه، که هه‌زیان لێ ده‌کات و له‌گه‌ ئارمۆوێکیاندا ده‌گونجیت، به‌ پێچه‌وانه‌ شه‌وه زۆر به‌ زه‌حمه‌ت له‌و شتانه‌ی که به‌قی لێیه‌تی و هه‌زیان لێ نا‌کات، قه‌نده‌کات و به‌ زه‌حمه‌تیش دێته‌وه یادێ. هه‌روه‌ها هه‌لچووێکیانیش (توربوون، خه‌م و خه‌فه‌ت، ده‌راوکی، قه‌رس قاده‌ زیان به‌ پڕۆسه‌ی یادکردنه‌وه ده‌گه‌یه‌نین.

خه یالکردن (التخیل)، (Imagination) -۱-

خه یالکردن له قوناضی هه رزمکاری زور به رفراوان ده بئیت و یه زوریش پشت به زمان و ووشه ده به ستیت و تاییه ت ده بئیت به بووداو و شته معنه وی و بوونکر او مکان (مجرد) ته ک ههست پینکراو مکان، هه ر نه و توانایه شه که یارمه تی تیگه یشتنی بابه ته کانی (نه نلاره، ماتماتیک، پرانسیپه کان، هینماکان تادی دمدات .

بینگومان په یوه ندیه کی به هیز له نیوان بیرکردنه و موخه یالکردندا هه یه، چند بیرکردنه و مو تیگه یشتنی هه رزمکار به رفراوان بئیت، نه و مندش پرۆسه ی خه یالکردنی به رفراوان و ده و نه مندتر ده بئیت، گومانی تینا نییه که خه یالی هه رزمکار زور ده و نه مند و پر به له سۆزو عاتیفه و هه لچوون و لیكدانه وی وردو جوانکاری و به قویش ده چینه ناو بابه ته کانه وه، به پینچه انه ی مندال که خه و خه یاله کانی زیاتر بوواله ت و بووکەشن و په یوستن به جهزو نارمزوه ههست پینکراو مکانی.

زور جار هه رزمکار خه و خه یاله کانی له ینگه ی نووسینی نه ده بی و چالاکییه هونه ری و زانستیه کانه وه تیر ده کات، که له سدرجه م نه و نووسین و چالاکیانه دا مۆکی جوانی و دهست یمگینی و ده و نه مند ی هه رزمکار به دی ده کربیت که به ته واوی له قوناضی مندالی جیا ده کاته وه .

نارمزو (المیل)، (Interest) -۲-

جهزوو نارمزوی هه رزمکار له زور لایه نه وه جیاوازه له جهزوو نارمزوی مندال له بهر نه وی نارمزوی مندال زیاتر په یوهسته به شته ههست پینکراو مکان و جیهانی مندالی، به لام نارمزوی هه رزمکار په یوهسته به شته ههست پینکراو زیاتریش معنه وی و بوونکر او مکان (مجرد) و گرفت و کیشه کانی هه رزمکار له لایه کی ترموه جیاوازی له نیوان نارمزوی (کچان و کوپان) (زیرمک و ته مەن و بیرکۆن) (هه رزمکاری شارو لادی) هه یه

نومې زیاتر هزوو نارمزوومکانی هرزمکار دیاری دمکات، توانسته عهقلیه
تاییه کانیه تی، واته نهو هرزمکارانه ی خامنی توانستی عهقلی هونه رین زیاتر هرز
به کارو چالاکیه هونه ریه کان دمکن، به لام نهو هرزمکارانه ی که خامنی توانستی
عهقلی میکانیکی، زیاتر هرز به نیش و کاری میکانیکی دمکن له سهره تای هرزمکاری،
هرزمکار زیاتر هرز به چالاکی و یاری و مرزشی دمکات به لام دواتر به رفراوانتر دمییت و
بهرمکانی تری هونه ری و نه دهبی و زانستیش دمگرنیه وه .

دوای نهومی توانسته عهقلیه کانی هرزمکار گه شه دمکن، هرزمکار گرنگی به کیشه
و گرته کومه لایه تی و سیاسی و ناینیه کانش دمدات و به ردهوام خولیا ی لینک دانه وومو
تیکه یشتیان دمییت. هر نهومشه وای لیندمکات که به ناسانی نامورگاری و بنیماییه کانی
گورمکان وک مندان و مرنه گریت و بکه وینته گفت و گو و لینک دانه وومو هه لسه نگاندنیان یان
دستکردنه و میان که نه ممش زور جار گیروگره تی له گه ل گهورمکان بو دروست دمکات،
به تاییه تیش له گه ل نهو گهورانه ی که هر به چاوی مندالی سیری هرزمکارمکار دمکن .

نینجا بو نهومی سوود له به هروم تواناو هزوو نارمزوومکانی هرزمکار و مربرگیریت نهوا
پنونه ته به ردهوام دایک و باوک و ماموستا و تاکه کانی تری کومه ل له هه ولی دوزینه وومی
هزوو نارمزوومکانی هرزمکار دابن و دواتریش ژینگه ی له بارو گونجاو بو گه شه کردنیان
بره خسینن، له بهر نهومی قوناغی سهره لدان و گه شه کردنی هزوو نارمزوو جیاجیاکانی
مرغه، هر له بهر نهومشه که له قوناغی هرزمکاری جورمه باوری خویندن و به شی
جیاجیا سر هه لدیدن له واته (ویژدی، زانستی، هونه ره جوانه کان، کشت وکال،
پیشه سازی، بازرگانی، ماموستایان، تاد) بو نهومی هر هرزمکاره به پو ی
تواناو هزوو نارمزووی خوی په کینک لهو بوارانه ی سهرموه هه لبریریت .

به لام نابیت نهومشمان له یاد بچیت که هرزمکار به تهنه ناتوانیت باوری خویندن و
کارکردنی گونجاو بو خوی هه لبریریت، له بهر نهومی شارمزیی که مهو توانای ناسینه وومو

دۆزینه‌وی توانا و جهزوو نارمزوومکانی خوی نییه، بویه زور زور پیویسته که لدم قوناغه‌دا دایک و باوک و ماموستا بولی گرتگیان هه‌بیت و ریتمای و نامۆزگاری پیویستی هه‌رمکار بکه‌ن، بۆ نه‌وی به هه‌موو لایه‌ک بواری جوری خویندنی گونجاو (که له‌گه‌ن جهزوو نارمزوو تواناکانی هه‌رمکار دمگو نجیت) بدۆزیته‌وه.

بیرکردنه‌وه (التفكير)، (Thinking) -۱-

له قوناغی هه‌رمکاریدا گۆراتکاری زور له بیرکردنه‌ومدا بوو ده‌دات، له هه‌مووی گرتگتر نه‌وییه که جوری بیرکردنه‌وی هه‌رمکار له جوری هه‌ست پینه‌کراومکان بۆ جوری مه‌عنه‌وی رووتکراو (مجرد) دمگو‌بردیت، واته هه‌رمکار له‌مانای شته هه‌ست پینه‌کراومکانی وک (یاسا و پرانسیپه‌کانی فیزیای ماتماتیک، هیناکان ناد) تیندماکات وله توانایدا هه‌یه له جیاتی وینه عه‌قلیه هه‌ست پینکراومکان وینه عه‌قلیه هینادارو مه‌عنه‌وییه‌کان له پرۆسه‌ی بیرکردنه‌ومدا به‌کار به‌ینی هه‌ر نه‌و توانایه‌شه که‌وای لیدمکات گریمان دابنیت و هه‌موو لایه‌نه‌کانی گروگرفته‌کان به‌یه‌کتر به‌راورد بکات و دواجاریش بگاته چاره‌سه‌ری گونجاوی کیشه‌کان.

هه‌روها لدم قوناغه‌دا توانای نه‌وی ده‌بیت که‌له‌مانای (یه‌کسانی، نازییه‌تی، دیموکراسی، دادومری، هاو‌پنیه‌تی، به‌هاو هینا ئاینیه‌کان ... ناد) تینکات که له توانای مندا‌له‌ نییه له‌و شتانه تینکات.

له قوناغی هه‌رمکاریدا جۆره سه‌ره‌سته‌ی و نه‌رمی و ناسانکارییه‌ک (مرونة) له جوری بیرکردنه‌ومدا هه‌یه، واته ده‌توانیت بیر له زور دیاره‌ و گروگرفت بکاته‌ومو سنووری کات و شۆن ببه‌زینی و له‌شتی هه‌ست پینکراو جیهانی واقعی دوور بکه‌ویته‌ومو له جیهانی خه‌یالی و دهردوی واقعی‌دا گۆرم بکات سه‌رم‌بای نه‌ومش به‌شیویه‌کی مه‌نتیقی خه‌یال و واقعی تینکه‌ل بکات و گریمانی مه‌نتیقی و هه‌نگاوی زانستی بۆ چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌کان دابنیت.

به بهر نهوه زور پینویسته که ماموستایان هه رزمکاران قیری بیرکردنه وهی زانستی بکهن، بۆ نهوهی بتوانن له رینگه ی نهو جۆره بیرکردنه و دیه وه گیروگرفته کانی ژیان چارمه سه ر بکهن، که واته زور هه له یه و نابیت ماموستایان له م قوناغه دا په نا بۆ وانه گوتنه وهی زرمکی و نالی بیهن و ته نه ا خویان ته وهری سه رمکی چالاکی و قسه کردن بۆ، به لکو ده بیت له رینگه ی گه ت وگو و دروست کردنی گیروگرفت و چالاکی دهستی و پراکتیک، قوتابی بکرنیت به ته وهری چهقی چالاکیه کانی ناو قوتابخانه، بۆ نهوهی به ماندوو بوون و چالاکی عوی (نهک ماموستا) زانست و شاره زایی دهست بکه ویت و بگاته چارمه سه ر کردنی گرتنه کانی.

۷. گه شه کردنی توانسته هه قلیه تاییه تی و گروپیه کان (القدرات الطائفية و

لخاصة) :-

زۆری زانایان له سه ر نهوه کوکن که له تهک زیرمکیدا که توانستیکی هه قلی گشتیه، چهند توانستیکی (تاییه تی) سه ربه خویان له گه ل یه کتریدا (وهک گروپی تاییه تی) هه ن و به ناشکرا له قوناغی هه رزمکاری سه ر هه لده من که گرتگرتیانیان له مانه ی لای خوارموون

(۱) توانستی زمانی (القدرة اللفظية) :-

که به ناشکرا له لای هه ندیک کهس دهرمه که ون و توانای تیگه یشتن و به کارهینان و دهربرینی زمانی و قسه کردن و نووسینیان هه یه، بۆ نهوونه له نووسین و تیگه یشتنی زمان و به کارهینانی ووشه کان و زانینی ماناکانیان و دژه ماناکانیان و پیک هینانی رسته و شیهه لکردنه وه یاندا زور سه رکه و توون و له کهسانی تر به تواناترن.

(۲) توانستی چینگایی (الفترة الحکائیة) -

نهم توانایهش بریتیه له تیگه یشتنی شیوه نه ندازمیه کان و په یومندی نیوانیان و زانیانی خاله لیک چوو جیاوازمکائی نیوان شیومکان، سهرمپای زانیان و پینش پینی کردنی ناراسته ی سوورانده و جو لاندنه و ی شیوه نه ندازمیه و نامیرمکان. که نهم توانایهش له لای هه ندیک هه رزمکار زۆر به هیزه، له کاتیکدا له لای هه رزمکارانی تر لاوازه.

(۳) توانستی ژماره یی (الفترة العددیة) -

نهم توانایهش له لای نه و که سانه به هیزه که به ناسانی چالاکیه کانی (کوکردنه و، لیکه کردنی، دابهش کردن، لیکدان، بیرکاری) به ناکام دهگه یه نن و له که سانی تر سهرکه و تووترن.

(۴) توانای یادکردنه و ی راسته و خو (فترة التذکر المباشرة) -

نهم توانایهش مانای نه و میه که هه ندیک کهس توانای خیرای یادکردنه و ی ژماره و ناو و وشه و رووداویان به شیومیه کی راسته و خو هه یه و زۆر به خیرایی بیریان دهگه و یته و.

(۵) توانای چینه و ی به ره و لوتکه (الفترة الاستقرائیة) -

نهم جوړه توانسته مانای گه یشتن به لوتکه و دوزینه و ی یاسا و بنهما سهرمکیه کانه نه ویش له ینگه ی به شه جیا جیا کانی دیارده که و دست پیکردن به تاو و توینکردنی هه و و کونج و قوژنیک دیارده که تا دهگه یین به چارمه یی گرخته که و دوزینه و ی یاسا و بنهما سهرمکیه کانی، بو نمونه کاتیک تاوانیک دمکریت و دادومرو که سانی پمپور زانیاری هه مه جوړ نهم لاو نه و لا کو دهگه نه و ی دوا جاریش دهگه نه دوزینه و ی تاوانبار، نهم جوړه

۷. توانستی زانیت خیرای شته کان (السرعة الالراكية) :-

نهم جزره توانسته وا نه خواونه که ی دهکات که به خیرایی و به ناسانی شته کان بناسینته وه و بیان زانیت (السید، ۱۹۷۴، ص ۲۹۰-۲۹۱). نه وه ی پنیوسته لیره دا نامازی پینکرفت، نه وه یه که نه وه توانسته عه قلیانه ی سهرموه به زوری نه قوناعی هه رزه کاری گه شه دهکن، چونکه نه قوناعی مندالی هینشتا نه وه توانسته عه قلیانه پینه گه یشتون، به لکو نه جیاتی نه وانه زیره کی وه ک توانستینکی عه قلی گشتی (الفترة العقلية العامة) نه گه شه کردن دایه و رولی سهرمکی نه فیربوون و زانین و یادکردنه وه ی مندالدا هه یه .

نووسینی یادگاریه کان نه قوناعی هه رزه کاری زور به زهقی سهره لدهدات که نه مهش به لکه یه کی تره نه سهر گه شه کردن عه قلی و کومه لایه تی هه رزه کار، چونکه پینگه یشتنی توانا عه قلیه کان نه قوناعی هه رزه کاری دمن به پالنه ربو نه وه ی هه رزه کار دیارده کانی ژیان تاووتوی بکات و رای خوی دمربارمیان بلی، نه مهش دهینته هوی به خنه گرتن و گله یی و گازانده کردن نه کومه ن و خیزان و دیارده کومه لایه تی و سیاسی و نابووریه کان نه لایه کی تریشه وه نه وه گله یی و ره خانه دمن به دمرواره یه ک بو به تال کردنه وه ی خهم و خه فته و دله راوکی و هه لچوونه کانی.

چهند پاساردهو پینشیارنک بو دایکان و باوکان و ماموستایان :-

ومک نه ناومرؤکی باسه که دا نامازدهمان بو کرد، قوناعی هه رزه کاری، قوناعی سهره لدان و گه شه کردن توانسته عه قلیه تاییه تی و مه عنه وی و روونکراوکه انه (مجرد). له بهر نه وه زور پنیوسته که خیزان و قوتا بخانه و کومه ن ژینگه ی پر و روزینه رو گونجاو بو پهره پندان و گه شه کردن نه وه توانسته عه قلیانه، دابین بکه ن.

پیتجا یو زیاتر گرنگی دان بهم قوتاغه نه م پینشیازو راسپاردانه ی لای خوارموه
ده غینه بهر دینو دوستی دایکان و باوکان و ماموستایان :-

۱- زور گرنگه ره چاوی جیاوازی تاکایه تی (الفروق الفردية) بکړیت، له بهر نه وهی
هر که سو تاییه تمه ندی خوی هه یه و خاوهی چهند توانستیکي عه قلیه، که هه ندیکیان
زار به هیزه، به لام له وانه یه نه نه وانی تر مام ناوه ندی یان لاواز بیت، که واته زور
پنیسته که نیمه جهخت له سهر خاله به هیزو توانسته دهر که و توه کانی
بکین دهر که و توه تا ژینگه ی خیزانی و قوتا بخانه ی هه رزم کار دونه مندو پو شنبیرو پر
له بو و او و وروژینه ر بیت، نه و ونده زیاتر توانسته عه قلیه کانی گه شه دمکن.

دهر نه نجای تویرینه و مانی (فیرتون، Vernon) (۱۹۶۶) نه وهی سه لاند که زبانی
گه و نه گه شه کردنی عه قلی نه و هه رزم کارانه دمکه ویت که له ته مهنی (۱۲) سالان و
کوتای قوتاغی سهر قایی واز له خویندن ده هیتن، له بهر نه وهی هیشتا به ته وای
توانسته عه قلیه کانیان گه شه یان نه کردووه و بواری باشیان له بهر دمه دا ماوه یو
گه شه کردنیان. به لام کاتیک واز له خویندن ده هیتن نه و پیزه ی زیرمکیان که متر ده بیت له
پیزه ی زیرمکی ها ورن و براو که س و کاریان که ده خوینن و له سهر خویندن بهر ده وام ده بن
(زهران، ۱۹۸۱، ص ۳۱۷).

که به مدهش پیزمیه کی زور نه توانای عه قلی هه رزم کار مگانمان به هیرو دهر واته و
لوا جارش به زیاتی کومه نه که مان ته و او ده بیت. له بهر نه وه زور گرنگه که ژینگه ی
گونجاو پنیوست له ناو خیزان و قوتا بخانه یو مندا ل و هه رزم کار مگانمان دا بین بکین یو
له وای واز له خویندن نه هیتن و نه و ته مهنه ناسکه دا نه که ونه سهر جاده و کولان و ناو
بلازمکن، سهر برای نه ودهش هه و لیدریت ژمارمیه ک نه و مندا لانه ی که که و توه ونده سهر
جلدو کولانه کان و وازیان له خویندن هیتاوه یکه ریفرینده و یو قوتا بخانه، یو نه وهی

ریژمی زیرمکیه‌کانیان بەرز بکریته‌وه‌و بواری گونجاویش بۆ گەشەکردنی عەقلیان
بەرە‌خسیندریت .

۲- زۆر گرتگە بابەرە پەرۆمردەییەکان (المُرشد التَّربوی) بۆلی خویان بگینن و یارمەتی
قوتابی هەرزەکار بدمن بۆ ئەوهی بواری خویندن و کارکردنی گونجاو بۆ خۆی هەلبژێری
بە‌مەرجێک ئە‌گە‌ل تەوانستە عەقلیە‌کانیدا چون یە‌ک بیت
۳- پێویستە ئە‌م قوتابخە‌دا زیاتر گرتگی بە چالاکێ هەرزەکار بدریت و ئە‌سەر خویندنە‌وه‌و
چالاکێ دەرە‌کی و تاقیکردنە‌وه‌و تاووتوی کردنی دیارە‌کانی ژیان و بیرکردنە‌وه‌ی زانستی
و خۆ‌فێرکردن هان بندریت .

۴- زۆر گرتگە بێ‌کە و سە‌نتە‌ری چاودێری زانستی و چالاکێ هە‌مە‌رە‌نگ بۆ هە‌رزە‌کاران
بکریته‌وه‌، بۆ ئە‌وه‌ی ئە‌ رێگە‌یانە‌وه‌ دوا‌ی دمواسی قوتابخانە‌یان پەرە بە تەوانستە عەقلیە
جیا‌جیا‌کانیان بدمن و جە‌زوو ئارە‌زوو‌ه‌کانیان تێر بکەن

۵- هۆبە و دامە‌زراو قوتابخانە‌ی تایبە‌تی بۆ هە‌رزە‌کارە زۆر زیرە‌ک و بلی‌مە‌ت و
بە‌ه‌رمە‌ندە‌کان بکریته‌وه‌، بۆ ئە‌وه‌ی وە‌ک هە‌موو وولاتانی جیهان سوود ئە‌ بە‌ه‌رمە‌و تە‌وانا
هە‌ق‌لیە ئە‌ پادە بە دەرە‌کانیان وە‌ری‌گرت .

۶- بە‌رە‌موام دەرئە‌چوونی ژمارە‌یە‌ک هە‌رزە‌کار یان لاوازییان ئە‌ بابە‌تێ‌ک یان چە‌ند وانه‌ و
بابە‌تێ‌کی کە‌م، مانای ئە‌وه‌ نی‌یه‌ کە ئە‌و جۆرە هە‌رزە‌کارانە تە‌وانای عە‌ق‌لی و زیرە‌کیان زۆر
کە‌مه‌، بە‌‌ل‌کو ئە‌وه‌ مانای ئە‌وه‌یە کە ئە‌و جۆرە هە‌رزە‌کارانە ئە‌ هە‌ندێ‌ک تە‌وانستی عە‌ق‌لی
تایبە‌ت‌دا (ئە‌ک گشتی) لاوا‌زن، بۆ ئە‌موونە (تە‌وانستی هونە‌ری یان می‌کانیکی یان
ژمارە‌یی)، چۆ‌نکە ئە‌و جۆرە وانانە پشت یە‌و تە‌وانستە عە‌ق‌لیانە دە‌پە‌ستن. نی‌نج‌ا بۆ
چارە‌سەر کردنی ئە‌و حالە‌تانە پێ‌ویستە رێ‌نمایی ئە‌و جۆرە قوتابیانە بکری‌ت کە ئە‌و جۆرە
خویندن و بوارانە هە‌لبژێ‌ری‌ن کە ئە‌ گە‌ل تە‌وانستە عە‌ق‌لیە‌کانیان‌دا دە‌گونجیت، یان زیاتر
ئە‌و جۆرە بابە‌ت و وانانە‌دا خویان ماندوو بکەن و بە‌شداری خۆی بە‌هێ‌زکردن بکەن.

جورمكانيه وه (ژينگه ي جوگرافي، ژينگه ي مينشرووي، ژينگه ي كومه لايه تي، ژينگه ي دمرووني). واته مروځ چوڼ خوي له گډل ژينگه ي سروشتي (ناوو هه واو شاخ و گهرماو سهرماو بيا بسان و... هتد) دمگو نچينيت به هه مان شيوش خوي له گډل ژينگه ي كومه لايه تي و دمرووني دسازيني.

بيگومان جوړي خوگونجانندنه كان و پنداويستي و برمكه ي له قوناغيكه وه بؤ قوناغيكي تر دمگوري، بؤ نمونه كاتيك منډال له قوناغي شيره خوريډا دهبيت شيوې خوگونجانندنه كه ي جياوازه له يه كيكي تر كه له قوناغي پيش چوونه قوتا بخانه دهبيت، هرومها داواكاري و پنداويستيه كانې قوناغي ههرزمكاري و مك داواكاري و پنداويستيه كانې قوناغي لاوي تي يان كاملې نيه. نه مهش بيگومان بؤ سروشتي قوناغه كه و كيشه و پنداويستيه كانې له لايه ك و تواناو لينه اتووي مروځ له و قوناغه دا لايه كي تر دمگه رپته وه. واته داوا له منډال ناكريت و كيشه ي نه و نيه كه خوي له گډل ژينگه ي كار كردن و مالداري و هاوسهري بسازيني، به لام له سهر ههرزمكارو لاوو مروځي كامله كه تواناي خوگونجانندنې له تهك نه و داواكاري و كيشه و گيروگره تانه دا دهبيت، به واته لايه كي تر مروځ له ههر قوناغيكي ژياندا (ساوايه تي، پيش چوونه قوتا بخانه، قوناغي چوونه قوتا بخانه، ههرزمكارو لاوي تي، كاملې، په سالاچووي) رولي تايه تي خوي هه يه و دهبيت پنيان هه لبستيت و خوي له ته كيان بگو نچيني بؤ نه وې كه سيكي دمرون دروست بيت و كه سايه تيه كي سهركه و تووي دهبيت، به لام نه گهر نه ي تواني خوي له ته كيان بسازيني نه و روويه رووي كومه ليك كيشه ي دمرووني و كومه لايه تي دهبيت وه.

شايه تي نامه ژه پيكر دته، كه خوگونجانندنې كومه لايه تي و دمرووني ژور زده مهت و گرتگتره له خوگونجانندنې سروشتي، له بهر نه وې ديارده سروشتيه كان به پني ريساو ياساي سروشتي كار دمكه ن و به ناساني دهتواندريت پيش بيني هاتن و روودان و چو نيه تي خوگونجاننديان بكرت (بيجگه له چهند ديارده يه كي سروشتي كه م نه بيت و مك بومه له رزو زيان و لافاوو گهرده لول) و ژور خالوز نين به لام ديارده دمرووني و

کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌کان نه‌وه‌نده زۆرو ئالۆزو هه‌مه لایه‌نه‌ن که به‌ناسانی کۆنترۆل و پێش‌بێنی ناگرێن و خۆگونجاندن له‌گه‌لیان ئاسان نییه.

چه‌مکی خۆگونجاندنی ده‌روونی زۆر مانا هه‌لده‌گریت. به‌لام به‌شێوه‌یه‌کی گشتی ده‌توانین ب‌بینین که (توانای یونیا‌دنانی په‌یوه‌ندی سه‌رکه‌وتوو کاریگر له‌نیوان تاک و ژینگه‌که‌یدا) ده‌گه‌یه‌نیت، واته‌ نه‌و تواناو پرۆسه‌ دینامیکی و زیندوویه که به‌رده‌وام یارمه‌تی مروه‌دات بو‌خۆگۆڕین و خۆسازاندن له‌ ته‌ک نه‌و ژینگه‌ به‌ره‌راوانه‌ی که تیا‌یدا به‌ژی. نیت‌ ژینگه‌که‌ سه‌روشتی بێت یان کۆمه‌لایه‌تی یان ده‌روونی یان سیاسي ... هتد.

ژینگه‌ به‌پنی قوتاغ و کات و شوێن ده‌گۆڕدری. بۆ نمونه‌ مرو‌شێک له‌ گۆندیک‌ی بچوو‌ک به‌ژی. وەک نه‌و که‌سه‌ وانیه‌ که له‌ناو شاریکی قه‌ره‌بانغ و گه‌وره‌ به‌ژی، چونکه‌ ژیان نه‌و گۆنده‌ سادو ساکارو په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کان و کیشه‌و گه‌یوگره‌ته‌ ده‌روونیه‌کان که‌م و سادو بێ گری و گۆن، به‌لام ژینگه‌ی شار ئالۆزو دژوارو کیشه‌و گه‌یوگره‌ت و په‌یوه‌ندییه‌کان هه‌مه‌لایه‌نه‌ن و خۆگونجاندن له‌ ته‌کیان ئاسان نییه. له‌به‌ر نه‌وه نه‌و که‌سه‌ی له‌ ژینگه‌ی ئالۆزو قه‌ره‌بانغ و دژواردا به‌ژی، نه‌وا کیشه‌و گه‌یوگره‌ت و فشاره‌کانی سه‌ری زۆرن و هه‌یزو گه‌یوکتینی (ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی) زۆری گه‌رمکه‌ بو‌نه‌وه‌ی به‌توانیت خۆی له‌گه‌ن ژینگه‌و ده‌روویه‌ره‌که‌ی به‌خۆئێنی. هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌شه که دیاردو گه‌یوگره‌ته‌ ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی و نابووری و په‌روم‌ده‌یی و سیاسیه‌کان له‌ ژینگه‌ قه‌ره‌بانغ و ئالۆزه‌کاندا زیاتر

هه‌موو شمان باش ده‌زانین که ئیستا په‌یوه‌ندییه‌ کۆمه‌لایه‌تییه‌کانی نیوان عزم و که‌س و دراوسێ و هاوڕێ وەک جاران نه‌ماوو که‌مه‌تر گرنگی به‌ یه‌کتری ده‌ده‌ن و به‌ده‌م هاوارو ده‌واکارییه‌کانی یه‌کتری‌وه‌ ده‌چن، نه‌وه‌ش به‌ پله‌ی یه‌که‌م بو‌ ئالۆز بوونی زیان و زیاد بوونی پنداویسته‌ی‌کان و نامۆ بوونی تاکه‌کان ده‌گه‌یه‌توه، که مرو‌شی نه‌م سه‌رده‌مه‌ زیاتر خه‌ریکی خۆی و خه‌زانه‌که‌یه‌تی و به‌ده‌ای چاره‌سه‌رکردنی کیشه‌ تاییه‌تییه‌کانی خۆیدا و نه‌و که‌مه‌تر به‌ر له‌ کیشه‌و گه‌یوگره‌ته‌ کۆمه‌لایه‌تی و گشتیه‌کان ده‌کاته‌وه. هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌شه که خۆگونجاندنه‌که‌ی ئاسان نییه و زۆر کیشه‌و گه‌یوگره‌تی ده‌روونی و کۆمه‌لایه‌تی رووبه‌رووی بو‌ته‌وه.

دمروونی مروۋه و حەزوو نارمزوومکائی دەرپایه‌کی بی بڼه

بە برۆای تۆر له هه‌یه‌یه‌سوفان و زانایان و دمرۆونزانان، کێشه‌ی سهرمکی مروۋه‌ دمرۆونی خۆیه‌تی، واته‌ سەرچاوه‌ی زۆری مەلانیکان و کێشه‌کانی مروۋه‌ زیاده‌بۆیی و کۆنتڕۆڵ نه‌کردنی خۆوه‌، دمرۆونی مروۋه‌ پێکهاته‌یه‌کی ئالۆزو به‌شه‌کانی به‌رده‌وام له‌ مەلانیندان و نه‌گه‌را (منی) مروۋه‌ به‌هیزو پته‌و نه‌بیت، نه‌وا حەزوو نارمزووه‌ شه‌هوانیه‌کانی (نه‌و) یان بریارو شه‌رماته‌کانی (منی بالا) زāl دهبین و که‌سایه‌تی له‌ رنجکه‌ی ئاسایی خۆی دهرده‌چیت، چونکه‌ دمرۆونی لفاو نه‌کراو وەک نه‌سپینکی شینی سهره‌بۆ، سوارمکه‌ی سهر پشته‌ هه‌ندمه‌اته‌ خوارموه‌ یان سهر شیتافه‌ خۆی و خاوه‌نه‌که‌ی ده‌خاته‌ ناو چه‌نده‌ها چال و شیوموه‌، واته‌ دسته‌ مۆکردن و کۆنتڕۆڵ کردنی دمرۆون ته‌نها زامنی دروستی دمرۆونی و ژیاپنکی نارامه‌ به‌لام نه‌وه‌ی جینگه‌ی داخه‌ زۆربه‌ی زۆری تاکه‌کانی کۆمه‌ل کۆیرانه‌و بی بیرکردنه‌وه‌یه‌کی مه‌نتیقیانه‌ دواي حەزوو نارمزوو شه‌هواته‌کانی دمرۆونیان که‌وتوون و به‌ هیچ تیز ناکرێن، بۆیه‌ به‌رده‌وام له‌ باریکی دمرۆونی ئالۆزدا دهرژین و هه‌ست به‌ نارامی و دانیایی ناکه‌ن.

خودی مروۋه‌:١-

ده‌توانین خودی مروۋه‌ و گرتگیه‌کانی بۆ سێ سەرچاوه‌ بگه‌ڕێنینه‌وه‌، که‌ نه‌و سێ سەرچاوه‌و هاکتیره‌ کاریگه‌رییان له‌سهر بونیادو گرتگی خود هه‌یه‌. واته‌ مروۋه‌ له‌و سێ ده‌هه‌ندو سەرچاوه‌وه‌ سه‌یری خۆی دمکات له‌وه‌انه‌:-

سه‌یرکردنی توانست و لایه‌تووبه‌یه‌کانی خود:٢-

سه‌یرکردن و هه‌له‌سه‌نگاندنی خود له‌لایه‌ن تاک خۆیه‌وه‌ گرتگی خۆی هه‌یه‌، واته‌ کاتیک تاک به‌چاوی ریزو گرتگی سه‌یری خۆی دمکات و له‌ توانسته‌ عه‌قڵی و

ئەلچىۋىنى ۋە جەستەيىپكەنى خۇي پازىيە ۋە بىرۋاي پىيان ھەيدە ۋە ھەستەي لا دروست بوۋە
كە ۋە تواناي قىزىۋىنى ھەيدە ۋە كەسىكى ئىزان ۋە لىھاتوۋە، ئا لىم حالەتەدا ۋە بارىكى
دەروۋى ئاسايىدا دەرى ۋە ۋە زۆر كىشە ۋە گرفتى دەروۋى دەۋر دەكەۋىتەۋە ۋە خۇگۇنجاندىنى
ئەگەن خۇي ۋە زىنگەكەي ئاسايى دەپىت. بەلام ئەگەر بە پىچەۋانەۋە بىرۋاي بە توانست ۋە
لىھاتىۋىپكەنى خۇي ئەبوۋ، ھەرومە ۋە چاۋى گومان ۋە دەۋدلى ۋە نىزم سەيرى خۇي كىرو
ئەو بىرۋايەي لەلادروست بوۋ بوۋ كە ئەو كەسىكى پىندەسلەت ۋە لاۋازو بى بەھايە، ئەو
كاتە خۇگۇنجاندىنى لەتەك خۇي ۋە كەسانى چۈاردەۋرى زەھمەت دەپىت ۋە بەردەۋام
روۋبەروۋى كىشە ۋە گرفتى دەروۋى دەپىتەۋە.

پەيۋەندىيە كۆمەلەيەتپەكان ۋە خۇي مەۋقە:-

رەھەندىكى تىرى خودو دەروۋى مەۋقە جۈرى پەيۋەندىيە كۆمەلەيەتپەكان ۋە شىۋەي
ھەلسەنگاندىنە، ۋاتە كاتىك مەۋقە لە پەيۋەندىيە كۆمەلەيەتپەكانى رازى دەپىت ۋە ئەو
ھەست ۋە سۆزى لەلادروست دەپىت كە ئەو كەسىكى خۇشەۋىستە ۋە كەسانى چۈاردەۋرى رىزى
دەگىرن ۋە مايەي شانازى كىرە، ئەو خۇگۇنجاندىنى لەتەك خۇي ۋە زىنگەكەي ئاسان
دەپىت ۋە ئەگەلىيان ئاگەۋىتە مەملانى ۋە كىشە ۋە بىرۋەردەۋە، بەلام بە پىچەۋانەۋە، ئەگەر
ئەو ھەستەي لەلا دروست بوۋ كە ئەو كەسىكى بىزراۋو پىشت گۆي خراۋو بى بەھايە ۋە
كەسانى چۈاردەۋرى رىزى ئاگىرن ۋە لە ئەنجەس كۆمەتپەكانى فاكىرەي ئابۋورى ۋە ئابىنى ۋە
سىياسى ۋە ئەتەۋىيەۋە خراۋەتە پەراۋىزەۋە روۋى شىۋەي خۇي پىنەدراۋو كەسانى
دەۋرەۋرى رىزى ئاگىرن، ئەو كاتە بە چاۋى سوۋك سەيرى خۇي دەكات ۋە بىرۋاي بەخۇي
ئابىت ۋە خۇگۇنجاندىنى لەتەك كۆمەن ۋە دام دەركاكانى زۆر زەھمەت ۋە دۆۋار دەپىت ۋە
روۋبەروۋى چەندەما كىشەي دەروۋى ۋە كۆمەلەيەتپەكانى دەپىتەۋە بىرۋاۋ مەمانەي بە كەسانى
چۈاردەۋرى ئابىت ۋە بە چاۋى دەۋدلى ۋە گومان سەيرىيان دەكات، ۋاتە چۈن خەللى سەيرى
تاك دەكەن ۋە چەند رىزى دەگىرن ۋە چۈن ئىي تىندەگەن، بەو شىۋەيەش تاك خۇي تىيالىندا

دەيىنىتەدۇ، ئىنچا ئەگەر وىنەي خود ئەناو ئاوينەي كۆمەل و داو و دەرگاكانى روون و ئاشكراو جوان و رازاۋە بىت ئەوا تاكىش خودى خۇي بەو شىۋىيە دەيىنىت.

بەلام ئەگەر ئىل و شىۋىنراۋو ئاشىرىن و دىزىو بىت، بىنگومان تاكىش زۇرجار بەو شىۋىيە خودى خۇي دەيىنى و ھەلى دەسەنگىنى، ھەر لەبەر ئەۋمىشە ئەو كەسانەي كە ئەناو كۆمەل و دام و دەرگاكانى ھەست بە ئارامى و دىنىيىي ئاكەن و ئاوينەي كۆمەل وىنەيەكى جوانى خوديان ئاۋەژوۋ پىنچەۋانە ئاكاتەۋەو پەيۋەندىيە كۆمەلەيەتى و سۆزىيەكانى نىۋان خۇيان و كۆمەل لاۋازو پېر لە كەلەن و دەلاقەيە، دەيىنىن بە زۇرى ئەو جۇرە كەسانە سەرمۇۋو لادەرو لاسار دەرەچن و بەردەۋام پىشىلى داب تەرىت و ياسا و رىساكانى كۆمەل دىكەن و بە ھەموو شىۋەيەك دەيانەۋىت تۆلە ئەو كۆمەل و دام و دەرگاكانى بىكەنەۋە كە ھىچ كات ئەناۋىانە ھەستىان بە دىنىيىي و ئارامى ئەكرەۋەو ھەردەم وىنەكانىان ئەناو ئاوينەكانىاندا شىۋاۋو ئاشىرىن و بىزراۋ بوۋە، واتە ئەو جۇرە كەسانە دىكەنە بىتۈنن خۇيان لەگەل كۆمەل و داو و دەرگاكانى بىسازىنن و لە خودى خۇيان و كەسانى چۈرەۋورىان رازى بى، بە پىنچەۋانەۋە خۇ گونجاندىيان ئابىت و بەردەۋام بە چاۋى گومان و بى مەنەيى سەيرى كۆمەل و ئەندامەكانى دىكەن و دۈجار كىشە بۇ خۇيان و كۆمەلەكەيان دروست دىكەن.

خود چۈن دەيىت بىت (خودى نەۋەيى) -۱-

ھەموو مۇقىنك لە نىمە چەند خودىكى ھەيە ھەريەك لەو خودانە گىرتكى و رەھەندى تايىەتى خۇي ھەيە، ھەموو مۇقىنك خودىكى تايىەتى ھەيە، كە بوۋە بە سەرداب و گەنجىنەي نەيىيەكان و تەنەت بۇ خوشەۋىستىن و نىزىكتىن كەسى ئادىكىنى و زەھمەتە ھەتا مردن كەس پەي پىيان بىات، واتە ئەم خودە پېرە لە نەيىيە تايىەتەكانى تەك و زۇرىەيان عەيب و ئاشىرىن و ئاكومەلەيتىن و تەك ئاتۈنىت باسىان بىكات لەبەر ئەۋەي باسكردن و ئاشكرا كىردىيان كەسىتى و خودى تەك دەخاتە مەترسى و

بەر هەرمەشە کۆمەل و دام و دەرگاكانی، بۆیە هەر بە نهینی و شاراویدی دەیان هیلێته وەو
زۆرجاریش دەبن بە سەرچاوە و بنەمای نه خوشی و گرافته دەرووبیه کان.

لەلایەکی ترمەو مەوێ خۆدیکێ تری هەیه ئەویش خۆدی کۆمەلایەتیە، واتە وەك
دەسماکێك رۆی خۆدی راستەقینە یی دشاریتە وەو جۆرە خۆدیکێ کۆمەلایەتی لێدروست
دەكات و بەو شیوەیه رەفتار و هەلس و کەوت دەكات کە کۆمەل دام و دەرگاكانی پێیان
خۆشەو ئەگەل داب و نەریت و رێساو یاسا کۆمەلایەتی و ئایینیەکان دەرکۆنچین و
هاوشیون. واتە ئەم جۆرە خۆدە بۆ رازی کردنی کۆمەل و تاکەکانیەتی و بەمەبەستی
خۆسازاندنی کۆمەلایەتیە و زۆرجار ئە راستی و واقعیە وەو دەورەو هەر ئەوەندە مەوێ
لە کۆمەل و دام و دەرگاكانی دەور کەوتە وەو بۆاری تایبەتی خۆی بۆ خۆلێ ئەوا ئەو
دەسماکە کۆمەلایەتیە دەستکردە فری دەمات و خۆدی راستەقینە و تایبەتی دەردەکەوێت.

سەرەرای ئەو دوو خۆدە مەوێ خۆدیکێ راستەقینە و واقعیەکانەشی هەیه، واتە توانستی
عەقڵی و جەستەیی و وێژدانی و ئاکاری خۆی چەندە، سەرچەم ئەواتە خۆدی واقعی و
راستەقینە یی رۆو تووش و میکیاجی ئەو تاکە دەردەخات، ئەهەمان کاتیشدا هەریەکیك
لە نێمە خۆدیکێ نمونەیی خۆی هەیه، کە بەهێواو ئاواتی ئەوێه رۆژێك ئە رۆژان پێی
بگات. واتە ئاومرۆکی خۆدی نمونەیی سەرچەم ئەو خەون و خەیاڵ و خەزوو ئارمەزوو
ئاوات و هێواو خۆزگانهیه کە مەوێ رۆژ ئەدوای رۆژ پلانی بۆ دادەنێت و بەنیازە رۆژێك ئە
رۆژان پێی بگات. ئێنجا ئەگەر ئاومرۆك و جەوهەری هەردوو خۆدی واقعی و نمونەیی
لەیه کەوێ نزیك بووت، ئەوا هێنانهدی خەزوو ئارمەزوو خەونەکانی خۆدی نمونەیی ئاسان
دەبێت و مەوێ ئە ژیانی واقعی و ئە کاتی هێنانهدی خەزوو وێست و ئارمەزوو مکانی تووش
کێشە و گرافتی دەروونی و کۆمەلایەتی نابێت و خۆکۆنجانندی ئەگەل خۆدی خۆی و ژینگەو
دەرووبەرمەکی ئاسان دەبێت و دەتوانین بڵێن ئەو مەوێ کە سێکە کە بڕوای بە خۆیەتی و بە
باشی لەخۆی گەیشتوو نازایەتی ئەواویش هەیه کە بەرمەنگاری کۆسپەکانی ژیا

بیتته و مو پلانده کانی ژبانی واقعی بیتته دی. سهرمراي نهوش برپای به کومه ل و دام و دمرگاکانی دمبیت و دمتوانیت به ناسانی خوی له ته کیاندا بسازینن.

که واته خوگونجاننن مروف له گهل خودی خوی و له گهل کومه له گهل په یوسته به کومه نیک فاکترو هونکرموه له واته (نهو ژینگه و بارودوخه ی که تاکي تیندا دمری، خودو که سایه تی تاک، یاری نابووری و روشنبیری و کومه لایه تی، به ربه ست و کوسپه کانی ژبان، سروشتی دام و دمرگا کومه لایه تیه کان هه ریه ک لهو فاکتوران ه که م یان زور به شداری له خو گونجاننن تاک دمکات، واته تا چهند که سایه تی مروف به هیز بیت و برپای به خوی هه بیت و که مترین کوسپ و ته گهره بو تاک دروست بگریت، نه و هنده مروف به ناسانی دمتوانیت خوی له گهل ژینگه و دموریه رمه کی بسازینن، به لام له گهر تاک به چاوی نرم و گومان سهیری خودی خوی کردو برپای به خوی نه یوو له هه مان کاتیشدا په یوهندی له گهل کومه ل و دام و دمرگاکانی لاواز بوو، سهرمراي بوونی کیشه و به ربه ستی کومه لایه تی و دمروونی، نهوا خوگونجاننن زور زه ممت و دژوار دمبیت و نهو جوره تاکانه له داهاتوودا روویه رووی چهنده ها کیشه و گرفتی دمروونی و کومه لایه تی دمبنده و.

لینجا نه گهر بمانه ویت تاکه کانی کومه ل نه کیشه و گرفتی دمروونی و کومه لایه تی دوور بن و وک پینوست خویان له گهل خودی خویان و ژینگه و دموریه رمه کیان بسازینن. نهوا دمبیت ره چاوی نه م خالانده ی خوارموه بکه یین و به هه موو لایه ک هه ولی دایین کردنیان بلمین:-

۱- دمبیت مندان و هه رزمکارو لاومکانمان له ناو خیزان و کومه لدا به شنبویه ک په رومرده بکه یین که به چاوی بیزو به رز سهیری خودی خویان بکه ن و برپایان به خویان و هیزو تواناکانیان هه بیت

۲- زۆر گرىگە شىۋازى پەرۋەردە كرىن و مامە ئەگەن مەندال و ھەرزىكارىكانىمان
دور بىت ئە تونلو تىرى و لەسەر بىنەماي يەكسانى و رەچاۋكردنى مافەكانىيان و دىيالۇگ و
ئەك ئىگەشتەن بونىياد نرابىت و دور بىت ئە كە ئەگەيى و دىكتاتورىيە ت و خۇسە پاندن .

۳- پىۋىستە ژىنگەو بارونۇخى گونجاۋ بۇ گەشەكردنى خودى بۇ مەندال و
ھەرزىكارىكانىمان بىخولقىتىن و ھەول بىدەين خودى واقى و خودى نەمۇنەبىيان ئەك نرىك
بىت، واتە خودى نەمۇنەبىيەكەيان زۆر بەرزو ناواقى نەبىت، بۇ نەمۇ مەندال و
ھەرزىكارىكانىمان زۆر بەرز نەفەرن و ئە داھاتوودا نزم بىنىشەنەو، ئەھەمان كاتىشدا خودى
نەمۇنەبىيان زۆر نزم نەبىت و نەزانن سوود ئە تواناۋ لىنەتووبىيەكانىيان و مەرىگەن.

۴- ئە ھەمۇي گرىگەر نەمۇيە تواناي كۆنترۇلكردىنى خودى سەرمۇي خۇمان (نەو و
رەكەكانى) ھەبىت و جەلەوى جەزو نازموزو شەھواتىيە بى سنوورەكانى بۇ شل نەكەين و
بتوانن سنوورىكى بۇ دابىننن بەمەرجىك ئەتەك داۋاكارىيەكانى (مىي بالا) و پىنداۋىستىيە
واقىيەكانى زىيان و داۋاكارىيەكانى (مىي) بگۇنجىت.

۵- ھەول دابىن كرىنى پىنداۋىستىيە دەروونى و كۆمەلەيەتتىيەكانى مەندال و
ھەرزىكارىكانىمان بىدەين ئە پىشەومى ھەموشىيان (ئاسايش و دىنپايش)، خۇشەوئىستى،
زىزگرتن، چوونە ناۋكۆمەل و دام و دەزگاكەن .

میرد مندالان و لاساری

مدهستا له میرد مندالان نهو که سانهن که تهمه نیان له تیوان (۹) تاوه کوو (۱۸) سالانه {بهلام به پنی یاسای هموارکراوی پهرله مانی هدریمی کوردستان تهمه نیان له تیوان (۱۱ - ۱۸) سالانه}. واته زوریه قوناعی هدرزمکاری دهگریته وه. به پنی یاسای عیراقی، هدر که سینک لهو تهمه نه دا هه لهو لاساری و سهرمبویهک بکات، به لاسار و سهرمبو (جائح) داده نریت و له دادگای میرد مندالان (محكمة الأحداث) دادگایی دهگریته، هوی سهرمکیشی بو نه وه دهگریته وه که نهو میرد مندالانه له قوناعی گه شه کردندان و به ته وای پینه گه یشتون و لهو تهمه نه دا که م و کورتی زور له بیرکردنه و مو عه قلیه تیاندا هدی و ناتوانن و مک که سانی کامل و پینگه یشتوو بیریکه نه و مو دیارده کانی ژبان هه لبسه تگینن و لایه نی سۆزی (عاطفی) و هه لچوونیان به سهر لایه نی عه قلیاندا زانه و له زور بارودوخدا ناتوانن کونترولی جه زوو نارمزوو هه لچووته کانیان بکه ن، له به رنه وه هه ندیکیان تووشی لاساری ده بن.

گرفت (لاساری میرد مندالان) له ترسناکترین نهو گیروگرفتانهن که زوریه گهلانی جیهان به دهستی وه ده نالینن، له به رنه وای نه م گرفته تاییدت نیه به کاتیکی دیاریکراو یان قوناعیکه وه، به نکو نه گهر چاره سهری بنه رته نه گریته، نه و له ته ک نهو که سانه دا به رده وام ده بیت و وک سینهری خویان له گشت قوناعه کانی تری ژبانیاندا له گه نیاندا به رده وام ده بیت (المغربی، ۱۹۶۰).

زوریه توئیزینه وه زانستییه کانی بواری تاوان و لاساری ناماژه بۆنه وه ده که ن، که به گ و ریشه و سهرچاوهی تاوانی گهورمکان بو سهرده می مندالی و هدرزمکاریان دهگریته و مو ریزه میکی زوری تاوانباره گهورمکان له سهرده می مندالی و هدرزمکاریشیاندا تاوان و لاساریان به نه نجام گه یاندوه، له به رنه وه لاساری به گرفتیکی ترسناک له قه له م ددریت، چونکه دوور نیه که له گه ن نهو میرد مندالانه به رده وام بیت و ژبان و چاره نووسی

داھاتىۋىيان بىلەن بىللە مەترىيەدە. گومانى تىدا نىيە كە لاسارى مىرد مىدالان دىياردىيەكى كۈمەلەيەتتى جىيەتلىدە ھەمۇ كۈمەلگەكان بە كۈن و تازىيەدە، بە سادەم ئالوزىيەدە، رويەپروى بوونەتەمۇ ۈمك مۇتەكە سەر سىنگىيىنى كرتوۋ، نەمۇ جىنگىي نامازە بۇ كۈن بىت نەمۇيە كە ھەتەمۇكىو نىستا ھىج يەكىنك لە كۈمەلزان و دەرۋونزانەكان كۈمەلگەيەكىيان نەمۇزىيەتەدە كە نەم دىياردى تىدا نەيىت. (سەفان ، ۱۹۶۶ ، ص ۴۸).

كۈمەلگەي نىمەش ۈمك ھەمۇ كۈمەلگەكانى تر رويەپروى نەم كۈرگە بۇتەدەمۇ رۇمەيەك لە مىرد مىدالەكانەمان بەدەستىيەدە دىنالىنن و زىانى گەورەشيان بە خىزان و كۈمەلەكەيان گەيەتلىدە، گومانىشى تىدا نىيە نەم بارودۇخەي كە كوردستانى پىدا تىدەپەرى، زۇر ئالوزو دۇۋارمۇ زۇر ھۇكارى دەرۋىكى و ناۈمكى بۇ لادان و لاسارى مىرد مىدالەكانەمان لە ئارادان و رىژمەكەيىنى بەرۋو زىادەكۈن بىرۋە، نىنجا بۇنەمۇ رىژمەكەي زۇرى ھەزىمكاران و لاۋانمان لەم بەلەيە پىارنىزىن و بەشىۋىيەكى زانىستىيەش نەم دىياردە دىزىۋە تارو توى بىكەين، وا لە خوارمۇ نامازە بۇ گىرگىتىن نەم ھۇكارانەي كە دىبەنە ھۇي لاسارى مىرد مىدالان دىكەين.

ھۇكارمەكانى لاسارى مىرد مىدالان

لەبەرئەمۇ لاسارى مىرد مىدالان دىياردىيەكى ئالوزو ھەمە لايەنەيە، بۇيە لە رىگەي تەنھا ھۇكارىكەدە ئاتۋانرىت لىك بىرىتەدە، سەرچەم نەم تۈزىنەۋانەي كە لەسەر لاسارى مىرد مىدالان (جنوح ال حداد) كراۋە، نامازە بۇ نەم دىكەن كە زىاتر لە ھۇكارىك لەم ھۇكارانەي لاي خوارمۇ لەگەن يەكتىدا كار لەيەك دىكەن و دىبەنە ھۇي دروست بوۋنى نەم دىياردىيە، ھۇكارمەكانىش نەمانەي لاي خوارمۇن:-

(۱) خىزان -

خىزان يەكەم دامەزراوى كۆمەلەيەتپە كە رۆلى گرنگ و ترسناكى ئەسەر كەسايەتتى و چارەتووسى مەدالەكانى ھەيە، نىنجا خوانە خواستە نەگەر ئە نە نجامى ھەرچ ھۈيەكەوہ بىت رووبەرووى لىك ترازان و گىروگرفت و ناخوشى بووموو نەيتوانى ئە پەرومردەمکردنى مەدالەكانىدا بە رۆلى خۈى ھەلبىستىت، دوورتىە تاکەكانى رووبەرووى زۆر گرفت و ناخوشى بىيئەوہ، ئەوانە لاسارى و سەركىشى مەدالەكانى.

يەكەك ئە گرنگترىن و ترسناكترىن ئەو گرفتەندى كە رووبەرووى خىزان دەبىئەوہ لىك ترازان و لىك چوونى شىرازى خىزانە، بە داخەوہ ھەندىك جار خىزان ئە نە نجامى تەلاق و لىك جىابوونەوہو شەرو نازارو ھەزارى و نەبوونىەوہ تووشى لىك ترازان دەبىت و نىتر ناتوانىت زىنگەي كۆمەلەيەتتى و دەروونى گونجاو بۇگەشەكردنى ناسايى مەدالەكانى دابىن بىكات و ھىچ يەكەك ئە تاکەكانى ئەو خىزانە پەر ئە نازارو ھەست بە نارامى و دىنيايى ناكات و بەردىوام ئە خەم و خەفەت و نازارو دىئاوگىندا دىزى و دوورتىە ھەريەكەيان بەلەيەكدا پەرموازە بىيىت و ئە دەرومى خىزان ھەست بە دىنيايى بىكەن.

دەرنەجامى توئىزىنەومكانى ئەم بوارە نامازە بۇ ئەوہ دىكەن كە ژمارەيەكى زۆرى ئەوانەى تووشى تاوان و لاسارى بوون، ئەو خىزانانەدا پەرومردە بوون كە تووشى لىك ترازان بوون و ەك مەدالانى تر ھەستىيان بە سۆزۇ خوشەويستى و چاودىزى دايك و باوكيان نەكردوہ و ژيانى خىزانىيان ەك دۈزەخ وابوہ. گومانى تىندانىە مەدال و ھەزىكار بەردىوام پىداويستىيان بە ناموزگارى و رىنمايى دايك و باوك و گەورەگانىيان ھەيە و دەبىت ئە باوشى گەرمى دايك و باوكدا پەرومردە بىن و ھەست بە نارامى و دىنيايى بىكەن.

به لام نه گهر دايگي نه مایي يان ته لاق درابي و باومړني خراپي هه بېت و باوكي له بهر نه زاني و كه م تهر خه مې خوي منداله كاني بهر لا كردي و بهر دموم ناگاداري هه لس و كه و ته كانيان نه بېت و نه لايه كي تر يشموه نه توانيت پنداويستيه كاني روزانه يان بو دايين بكات، دوورنیه منداله كانيان ملي رنگاو كوچه و بازارېكان بگرته بهر روويه بووي لاساري و سهرمېوې بېنهوه.

له لايه كي ترموه جاري وا هه يه خيزان تووشې ليك ترازان نه يوومو زكاني ناسايي خوي هميه. به لام شينوازمكاني پهر و مرد مكردي هه نه يه، به داخه وه هه نديك دايك و باوك بهر دموم په نا بو شينوازه هه نه كاني ومك (توونلو تيژي و ليدان، بهر لا كردن و لينه پرسينه وه ... تاد ادمه ن. دمر كه و تووه ليداني بهر دموم و به كار هيناني توونلو تيژي نه كاتي پهر و مرد مكردي مندالدا دمبېته هوي بريندار كردني هست و سوزي مندال و پال پينوماني بو كردني لاساري و سهر كيشي، چونكه نه و منداله يان هه زمكاري كه بهر دموم روويه بووي ليدان و توونلو تيژي دمبېته وه، له پاشه روزدا كه سيكي شه رخوازو توله سينه ر دمرد چيت و نه گهر نه شتواني توله ي خوي له دايك و باوك و كه ساني تري بكاته وه نه وا له دمرموي خيزان داخي دني خوي به كه ساني تر دمريژي و بهميش تووشې لاساري و سهرمېوې دمبېت.

هه رومها هه نديك دايك و باوك بهر دموم منداله كانيان بهر لا دمكه ن و چاوپوشي له سهرمېوې و هه نه كانيان دمكه ن و رنگاي راستيان پيشان نادمن و بهر وني دايكايه تي و باوكايه تي خويان هه لنامن، گومانيشي تيندانيه كه زوريه ي زوري نه و مندالانه سهرمېو لاسار دمرد چن و بهر دموم روويه بووي گيروگرفت و ناخوشي دمبېته وه ناتوانن به شيويه كي دروست گرفته كانيان چارمه ر بكه ن و كه ساپه تي لاوازيان دمبېت، چونكه له سهر دستي دايك و باوكيان ومك پينويست پهر و مرد نه كراون و به زانست و رموشي جوان چه كدار نه كراون.

ښكې گونجاو بو گه شه گردنې و دهره ښانې له قوتا بخانه و بهره لا گردنې بو سهر جادو
كولانه كان به مېه ستي كار كردن و پيدا كردنې بړيوې خيزان، كه به داخه وه سهر چه م نه و
باروڅخه ناله باره زيانې گه وړه به كه ساپه تي و باري دهر ووني نه و مېړد مندا لانه
دېگه يه نيت و همدېك چار له ريگه ي راست لايان دمدا ت، له بهر نه موي نه و مېړد مندا لانه
هېشتا به ته و او ي گه شديان نه كړد و مو له توانا ياندا نيه له گه ل ياساو باروڅخې بازارو
شونه گشته كان خويان بسازتنن و دوورنېه تووشې هه له و سهر مېونېان بكن.

له لايه كي ترېشه وه نه گهر هېچ كارنكيشي دمست نه كه و نيت يان نه و نيشه ي كه دميكات
دا هاتيكي زور كه مې هه بېت، نا نه و كاتانه شدا دوورنېه زوريه ي كاتي بې نيشي
به بېر كړدنه موي داغه ليداني خراپ به سهر بهر نيت و نه خشه و پلاني لاساري و شه څو اي
د بېت، چونكه بې نيشي زور خراپه و ومك په نده كور ديه كه ي خومان ده نيت (شه) له
به تالي با شتره).

له راستيدا هه ژاري و نه بو ووني ته نها هو كاري سهر مكي نن بو تاوان و لاساري، چونكه
زور خيزان هه ن كه هه ژارو دمست كورتن و مندا له كاني شيان تووشې سهر مېونې و لاساري
نابن، له بهر نه موي خاموني دايك و باوكيكي باومردارو رموش بهر زن و ريزي مندا له كانيان
د مكرن و ناهيلن له سوزو خوشه وېستي و رينمايي نه وان بېشه بېن و بهر دموام له سهر كاري
باش هانيان دمدمن و هه نه كانيان بو راست دمكه نه موي به پني توانا پېندا وېستيه
سهر مكيه كاني ژيانيان بو دابن دمكه ن، به لام كاتيكي مېړد مندا ل له خيزانيكي پر له
ناژارو ليك تراز ودا د مړي و خاموني باوك و دايكيكي نه زان و كه م ته رخه م ده بېت و له
بېزاري و ناچار يدا تيكه لاوي براد مري خراپ ده بېت و سهر مېاي نه وش هه ژارو كه م
د مرامه تن، نا نه م كاتانه دا نه و هه ژاري و نه بو و نيه له گه ل نه و بارو څخه ناله باره ي ناو
خيزان و براد مري خراپدا كار له يه كترې دمكه ن و نه و مېړد مندا له بهر موي لاساري و
سهر مېونې ده بېن.

۴) نەخۇشى دەروونى ھەققى:-

ھەندىك جارىش مىزدىن مەنئال ئە ئەنجامى تۈۋشۈۋونى بەيەكىك ئە نەخۇشى دەروونى و ھەقلىكەن، روۋىيەروۋى لاسارى و سەركىشى دەپتەۋە، چۈنكە ئەو نەخۇشىيەنە مەۋقە تۈۋشى ھەندىك ھالەتى ناخۇش دەكەن و دەپن بە پائەنرەبۇ بە ئەنجام گەپاندەنى تەۋان و لاسارى، بۇ نەۋەنە، دوورنىيە ئە ئەنجامى ھەندىك ئەو نەخۇشىيەنە تۈۋشى ھەلاۋس و ۋەتەنە ھەلەو كارى ئابەجى بېن و بە خەيالى خۇيان ئەو كەسەنەى كە ئە چۈاردەۋرىيەن خەرىكى گەلە كۈمەكى و پلان دانەن بۇ ئەۋەردەنەن، يان ھەۋسەرمەكى ناپاكى ئەگەن دەكەت و زەھرى بۇ دەكەتە ناۋ خەۋەنەكەيەۋە دەپتەۋە بېكۆزىت، يان ... يان ... تاد ئىتجە ئە ئەنجامى ئەو خەۋە خەيالى و بېرگەنەۋە ھەلەۋە (كە ئەو نەخۇشىيەنە درۋستى دەكەن) دوورنىيە كە پەلاۋەرى ئەو كەسەنە بىدات و دەست درىۋى بىكەتە سەرىيە بە مەبەستى بەرگەرى كەردن ئە خۇى و تۆلە سەندەۋە ئىيان.

۵- ھۆكەرى سىياسى:-

ئە ھەرچ جىنگايەك ئارامى و دىنىيەن نەبىت و ياساۋ دەسەلات بەرقەرار نەبىن و ئاۋامو پاشا گەردانى ئە ئارادا بىت ئەۋا دىاردەى تەۋان و لاسارى روۋەۋ زىاد بوۋن دەچىت، راستە تەۋان و لاسارى ئە ھەۋەۋ وولاتىك ھەيە، بەلام رىۋەكەى زۈر زىاد دەپت ئەو ۋلاتەنەى كە ئاسايشى تىندا نىيە و بەردەۋام ياسا پىشىل دەكرىت و ھەركەسە بۇ خۇيەتى و دەسەلاتى راپەۋەندەن و جىنەجىكەردى بەكارى خۇى ھەئەستىت و دىاردەى چەكدارى و مېلىشىيات زۈرە، چۈنكە كەسانىك ھەن كە بى ۋىزدان و دەروۋن نەزىم و ئەگەر تەرسى ياسا و دەسەلاتى دەركەيان نەبىت، ئەۋا ئە ھىچ شتىك ئاگەپىنەۋەۋ پىشىلى داب و نەرىت و بەھا كۈمەلەيەتەكەن دەكەن

نښجا له بهرنه موی نهو که سانه هېج ترسيکيان نښو به نارم زوی خويان ياسا شکينی و لاساری دمکڼ و که سيش نښه بلنيت بهری چاوتان کلی پښويه، نښجا به ردموام بوونی نهو بارودوخه دمښته هوی نه موی که که سانی تریش لاسایی نهو بی ویردان و دموون نزمانه بکڼه موی نيت نهو دیارده درنوه روژ له دواي روژ له پهرسه نښن و ته شه نه کړدن د مښت و رڼک په تايه ک يو که سانی تریش دمگونيزن ته وه.

۶- نامراز مکانی راگه یانندن :-

راگه یانندن به همدو که ناله کانیه وه هوکاريکی گرتگو روڼی سهرمکی هدی له پهرورد مکرڼ و روشنییر کړدنې جه مامور، به لام هندنیک جار له نه نجای دانان و پښکاش کړدنې هندنیک بهرنامه و پروگرامی تابه چی و رووخینه زور له جه مامور چهواشه دمکات، له همدووشیان ترسناکتر که ناله کانی (ته له فریون و سینه مایه، به داخووه هندنیک جار له سهر شاهه ی ته له فریون و سینه ماگان هندنیک پروگرام و فیلم و زنجیرمی شهرخواری و سیکسی و نا په رومردمی پښ کاش دمکڼ، که زمررو زیانیکی گورو به بینهران به گشتی و منډال و هدرمکاران به تاییه تی دمگه یه نیت و بهررو سهرموی و لاساریان دمښن، دوورنیه که نهو میرد منډالانه زور شیواری دزی کړدن و کوشتن و دست درنیز کړدن سهر شهرمف و کهرامه تی خه نکانی تر نهو بهرنامه و فیلمانه وه فیو بین و لاسایی هډس و کهوتی تابه چی و هله ی پالنه وانی نهو بهرنامه و پروگرامانه بکڼه وه، به تاییه تیش نهو پالنه و انانه ی که له سهر سهرموی و لاساریه کانیان سزا نادرین.

نهمانه ی سهرمو به گرتگترین نهو هوکارانه دادمترین که دمښه هوی لاساری میرد منډالان.

نښجا یو نه موی ریزمی نهو میرد منډاله لاسارانه گم بکڼه موی نه هیلین له وه زیاتر ته شه نه بکات، نهوا نهو راسپاردو پښنیازانه ی خوارموه دست نیشان دمکڼ :-

۱- پىئويستە لە رىنگەى ئامرازمىكانى راگەياندىن و كۆيۈنەنەمەى دايىكان و باۋىكان و كۆيۈ كۆيۈنەنەمەى گىتىيەكانەمەى دايىكان و باۋىكان و مامۇستايان ئاگادار بىكرىتەمەى ھۆكەرمىكانى سەركىشى مىرد مىندالانىيان بۇ روون بىكرىتەمەى باسى زىيان و خىراپىيەكانى شىۋازمىكانى پەرومەمىردىن ھەلە و لىك ترازان و شەپو ئازامەى ئاوخىزانىيان بۇ بىكرىت و داۋاي نەمەىيان ئى بىكرىت تا دىتوانن لە و ھۆكەم خىراپانە دووربەكەنەمەى بۇ نەمەى رۇنەكانىيان توۋشى لاسارى نەبىن.

چۈنكى زۇر لە دىروۋىزانەكان گەيشتۈنەتە نە و دىرنە نىجامەى كە پىچرانى شىرازەى خىزان و بىيەش بوۋى مىندال لە سۈزۈ خۇشەويستى دايىك و باۋىك ھۆكەمى گىرتىك و تىرسىكان بۇ لادان و لاسارى مىرد مىندالەكانىيان (باۋلىق، ۱۹۶۵) (القوسى، ۱۹۸۱).

۲- پىئويستە لەكەتى دانان و پىش كەش كەرنى بەرنامە و پىرۇگراممەكانى تەلەفونىن دەچاۋى بارى دىروۋى مىرد مىندالان و قۇناغى گەشەكەرنىيان بىكرىت و سانسۇرو چاۋدىرى پىئويست بىكرىتە سەرنە و فىلمانەى كە لە سىنەماكان پىشكەش دىكرىن.

۳- پىئويستە لايەك لە خىزانە ھەزەرمىكان بىكرىتەمەى ھەۋلى چارەسەركەرنى بىكارى بىكرىت.

۴- پىئويستە ياساى بەزۇر پىن خويىندىن (التعليم الانزامى) جىيەجى بىكرىت و ھەۋلى گەراندىنەمەى نە و مىندالانىش بىكرىت كە وازىيان لە قوتابخانە ھىساۋمو نىستا لەناۋ كۈچەو يازامىكاندا دەسورپىنەمەى.

۵- پىئويستە دايىك و باۋىك ئاگادارى مىندالەكانىيان بىن و نەھىلن تىكەلاۋى بىرادەرى خىراپ بىن.

۶- پىئويستە ياسا و دەسەلاتى راپەراندىن و جى بەجىكرەن رۇلى خويان بىگىرن و ھەۋلى كەم كەرنەمەى دىيارەى چەكدارى بىكرىت

پەرۋەردى سىڭىسى

زۇر جىلار بە ھەيىيە ھەيىيە ژيانى مۇۋە دىگىرىت بە دۈزەخ و گەشەكردنى ئاسايى
لەرىچەكەي خۇي لادىدىرىت، يەككىك لەو بابەتەندەي كە لەلەي نىمە چۈرەمورى بە دىوارو
پەرزىنىكى پۇلەين گىراۋە، بابەتسى سىڭىسە (جىنس). لاي ھەندىك كەس تەنەت ياس
كردن و ئاۋ ھىنانىمىنى ئاۋانە و لىخۇشبوۋىنى نىدە (نەمامە) ئاسا سەرى خۇيان كىرۋە
بەتار لەم و خۇلداۋ وا دىزاتىن كەس ئايان بىيىنى ۈمك چۈن ئەۋان ئاياننىيىن، بەلام لەو جۈرە
كەسانە بە ھەلەدا چۈن چۈكە سەركردن بە خۇل و پىشت گۈي خىستىن و ھەرام كىردىن لەو
بابەتە چارەسەرى گىرەتەكە ئاكات و لەپىر چۈن نەمامە دىگىرى ئاۋەھاش گۈرۈتىنى ئەو
بابەتە دىيان سۈتىنى.

پەرۋەردى نۇي جىڭگاي شىۋاۋ دىروستى بۇ سىڭىس و پەرۋەردىمىكردنى داناۋە،
لەبەرنەمەي بەشىكى گىرگى ژيانى مۇۋە ۋەيچى لە پەرۋەردىمىكردنى جەستەيى و ھەقلى
ۋە ھەلچۈۋىنى كەمىر نىيە نەگەر زىياتر نەبىت. ھەر نەمەشە بۇتە ھۈي نەۋەي كە زۇر لە
ۋولتاتى پىش كەۋتوۋ بىر لە پەرۋەردىمىكردنى سىڭىسى ئاكاكەكەننىان بىكەنەۋە ئەۋان
بەرنامەۋ پىرۈگىرەكەنى قوتابخانىۋ راگەيانلىنىاندا جىڭگايان بۇ بىكەنەۋە، چۈنكە كې
كردنى و خەقەكردنى ئەۋ رەمەك و پىنداۋىستىيە، مۇۋە تۈۋشى زۇر گىرەتسى دىروۋىنى و
كۈمەلەيتى دىمكات.

مەبەست لە پەرۋەردىمىكردنى سىڭىسى بەرەلەيى و بەد رەۋىشتى نىيە ۈمك نەۋەي ھەندىك
بۇي دەچن، بەلكو جۈرەكە لە پەرۋەردىمىكردن كە ئەمىيانەيەۋە زانىيارى و شارمىزايى راست و
دىروست دىمىزارى سىڭىس دىمىرىت بە ئاكاكەكەنى كۈمەل بۇ نەۋەي بىزانن سىڭىس چىيە، چۈن
گەشە دىمكات، رىڭگاي راست و دىروست چىيە بۇ تىزىكردنى، زىيانەكەنى لادانى سىڭىس چىيە؟
ھەرۈمەھا فىرى ئاۋە زانستىيەكەنى نەتەمى زاونى بىن و بە چاۋى گومان و دۈۋەلى سەيىرى
نەكەن بەمەرجىك لەگەن داپ و نەرىت و بەھا مۇۋەلەيتىيە رەسەنەكاندا ھاۋرىك بىت.

مىندال ھەر ئە سەرەتاي تەمەنى چوارسالىيەو زۇر پىرسىيار ئە مىشكىدا دەريارى
(سىكىس، مىندال بوون و جىياوازي كوپو كچ و قاد) دروست دەيىت و بە دىواي
و ەلامەكانىدا دىگەرى، لەبەرئەو زۇر پىنويستە كە دايك و باوك بە پىنى تواناي خۇيان
و ەلامى راست و دروستى ئەو پىرسىيارئەي مىندال بىدەنەو ەھىلن بىن بە نىچىرىكى
دەستەمۇي بەردەم برادەرى خراپ و كەسانى نەزان و بى وىژدان، كە دوورنىيە بە ەلەو
چەواشەيى و ەلامى پىرسىيارمەكانى مىندالان (بەتايىيەتى ئەكاتى چوونە قوتابخانەي
سەرەتايى) بىدەنەو.

ھەرومەھا پەرومردەي سىكىسى زۇر گرتگە بۇ قۇناغى ھەرزەمكارى، لەبەرئەو ەي ئە
قۇناغى ھەرزەمكارىدا كۆمەلىك گۇرەنگارى قىيولۇزى و جەستەيى خىرا روودەدات و ەزو
ئارەزووى سىكىسى چەكەرە دەكات و زۇر ديارەدەي وەك (شەيتانى بوون و دەست پەرو بى
نويۇزى) دەردەكەون، نىنجا نەگەر ھەرزەمكار زانىارى راست و دروستى دەريارىيان نەيىت ئەوا
دوورنىيە تووشى زۇر گرتەي دەروونى بىيىت و لە داھاتووشدا زىيانى ئى تال بىكات.

بە زۇر شىواز دەتوانىت ھەرزەمكار پەرومردە بىكرىت، لەوانە ئە رىگەي وانەكانى
(زىندەمورزانى، پەرومردەي تەندروستى، تايىن، نەدەب، سەردانى باخچەي ئازەلان و
مۇزەخانەو بىيىنىنى قىلمە زانستىيەكان ... قاد) كە مامۇستا و باوك و دايك دەتوانن لە
رىگەي ھەرىيەك ئەو وانەو كەرمستانەي سەرمو ەلامى زۇر پىرسىيارى سىكىسى مىندال و
ھەرزەمكار بىدەنەو ديارەمەكانى زىيانىيان بەتايىيەتەيش (زاوزى و جووت بوون و جىياوازي
نىوان تىرو مى) بۇ روون بىكەنەو. پىنويستە دايك و باوك و مامۇستا لە پىرسىيارمەكانى
مىندالان و ھەرزەمكاران رانەكەن يان بە شەرم و گومان و دوودلىيەو ەلامىيان نەدەنەو،
چونكە گومان و رارايى ئەلاي مىندال و ھەرزەمكاران دروست دەكات و زىيانەكانى ئە
قازانجەكانى زىاتر دەيىت.

نەبیت نەو شەمان لەیاد بچیت کە پەرەمردە سیکسی دژ بە پەرەمردە تایینی نیە بەلکو تەواوەکەریەتی و خودای گەورەو میهرەبان لە چەندەھا نایەتدا بای سیکسی و گرنگی لە زیانی مەوقەدا کردوووە و رنگای راست و دروستیشی بۆ تێرکردنیان داناووە. کەواتە نەبیت نیەمی گەورە راستیەکان لە رۆژەکانمان بشارینەووە چونکە دەچن لەسەرچاوەی نەروست و هەلە بە دوایدا دەرچن، نینجا کێ دەلی دەستیان دەرکەوی و بەهەلە تێیان ناگەن؟

پەرەمردە سیکسی و رەنگدانەمۆی لەسەر کەسایەتی

مەوقە لە ژمارەیک کۆنەندام (جهاز) پێک هاتوووە ئەوانە (کۆنەندامی دەمار، کۆ نەندامی هەرس، کۆ نەندامی هەناسەدان، کۆ نەندامی زاووزی ... قاد) کە هەریەک لەو کۆ نەندامانە گرنگی و فەرمانی تاییەتی خۆی هەیە و بە هاوکاری یەکتاری کارو فەرمانەکانی لەش بە ئاکام دەرکەوتن. نینجا کەم و کورتی لە هەر کۆنەندامێکدا هەبیت ئەو رەنگدانەمۆی راستەوخۆ یان ئاراستەوخۆی بۆ سەر کۆنەندامی تر دەبیت و زیان بە جەستەو باری دەروونی خاوەنەکە ی دەرکەوتن. لەبەر ئەوە گرنگی دان بە هەریەک لەو کۆنەندامانەو زانینی ئەک و فەرمان و پێداویستیەکانی ژور پێویستە و لە بەرزبوونەوەی مەوقە.

یەکیەک لە گرنگترین کۆنەندامەکانی مەوقە، کۆنەندامی زاووزی، کە بەر پرسیارە لە پڕۆسەی زاووزی و زیاد بوونی ژمارەی مەوقە و بەردەوام بوونی زیان و هاتنی ئەوە بە دواي نەویدا. سەرەرای ئەوەش بەر پڕۆسە لە تێرکردنی یەکیەک لە گرنگترین پێداویستیە فیزیۆلۆژیەکانی مەوقە، ئەویش رەمەک و خۆرسکی (هەریزە ی سیکسیە).

رەمەک و خۆرسکی سیکسی گەو تینی خۆی هەیە و پشتن گۆنەستان و خەفەگرنی ئەلایەک یان خراپ تێرکردنی و کۆنترۆل نەکردنی بەجۆرنەک کە ئە تەک داپ و نەریتی

كۆمەلەيەتى و بەھا ئايىپەكاندا نەگونجىت لەلەيەكى تر، زىيانى زۆر گەورە بە بارى
 دىروونى مەۋۇ دىگەيەنەت و تەۋش زۆر گەرت و نەخۇشى دىروونى و كۆمەلەيەتى دىكات.
 لەبەر نەو ھەموو گەرتى و مەترىياتەي رەمەكى سىكسى زۆر لە زانىيان و پەرومەردىيان
 بىريان لە جۇرەك پەرومەردە كەردن بۇ نەۋى لە رىگەيەۋە نەو رەمەكە بەشىۋىيەك تىر
 بىرەت كە زىيان بە قاك و بە كۆمەلەن و دام و دىزگاكاتى نەگات، سەرمەي نەۋش مەۋۇ
 زانىيانى دىريارەي كۆنەندەي زاۋوزى و نەرك و چالاكىيەكانى دەست بىگەۋىت و بىزانىت چۇن
 چۇن مامەلەي راست و دروستيان لە تەكدا دىكات. لەبەر نەو ھەموو گەرتىگە ئىستە جۇرەك
 لە پەرومەردە كە پەرومەردەي سىكسىيە لە زۆر ۋلاتى نەم دۇنيايە لەتەك پەرومەردەكانى
 (جەستەي، ھەقلى، ئىشتەمانى، ئايىتى ... قات) ھەيە .

ئايە پەرومەردەي سىكسى دىرى پەرومەردەي ئايىپە؟

بەداخەۋە ھەنەك ئە داىك و باوك و مامۇستايان بۇچوونىكى ھەلەيان لەلا دروست
 بوۋە، نەۋىش نەۋىيە كە پەرومەردەي سىكسى ھەرامە و دىرى داب و نەرىت و بەھا كۆمەلەيەتى
 و ئايىپەكانن، بەلام لە راستىدا ۋانە و نەك دىريەتى لە ئىۋانىياندا ئىيە بەلكو
 پەرومەردەي سىكسى پراكتىزە كەردى زۆر ئايەتى قورناتى پىرۇز و قەرومەردەكانى
 پىنەمەرە (د.خ)، لەبەر نەۋىيە خۇي كۆنەندەي زاۋوزىيە بە مەۋۇ بەخىشەۋە
 بە ھىچ شىۋىيەكىش بەكار ھىنانى نەو نەندامانەو تىرگەردى رەمەكى سىكسى لەمەۋۇ
 ھەرام نەكەردەۋە، بەلكو رىگەي پىنداۋە، بەلام مەرج و شىۋازى دروست و راستى بۇ دانائە،
 بۇ نەۋىيە كەرامەت و گەۋرەي مەۋۇ پىاريزەرىت و لە ئازەل و بوۋەنەۋەردەكانى تر جىا
 بىرەتەۋە .

بە پىنى بە ھاكانى ئايىپە ئاسمانىيەكان، پىنۋىستە مەۋۇ رەمەكى سىكسى لە رىگەي
 شوۋكەردن و ئىنەنەۋە تىر بىكات، كە نەۋش كەرىكى نەۋىندە گران و زەھمەت ئىيە و
 لەتەك رىگەكى گەشەكەردى مەۋۇ جوت پەكەۋ ھىچ دىريەتەك لە ئىۋانىياندا ئىيە،

له بهر نهومی له ههوانای ههرزماکاری به دواوه سیکمه گلانه مگان پندمگه و گوبوتین و ههزوو نارهزووی سیکمی چه گهره دهکهن، لهو کاتهش به دواوه ورده ورده ههرزماکار دهتوانیت به چالاکی و ماندوو بوونی خوی و هاوکاری کهس وکار هاوسهری ژیانی خوی ههلبژیری و لهو رهمه که تیز بکات ئینجا نه گهر ماوهیه کیش دوا کهوت، نهوا دهتوانریت له بێگه ی برگه و پرۆگرامه کانی پهرومردمی سیکمیهوه رینهایی و نامۆزگاری پنیوست بکرنیت و بواری جۆره ها چالاکی هونهری و زانستی و نهدهبی و وهرشی و کۆمه لایهتی بو ههرزماکار و لاوان بره خهیندریت و له میانه یانهوه گپوتینی لهو رهمه که یان کهم بکه نهوه، بو نهومی زیان به باری دهروونی و داب و نه ریت و به ها کۆمه لایه تیه راستیه کان نه گه یه نیت .

به لام نه گهر لاوو مروقی کۆمه له که مان هه ر نهتوانیت هاوسهری ژیانی ههلبژیریت و لهو رهمه که فسیۆلۆژیای تیز بکات، لهو کاته ئاین بهر پرسیار ئیه به نکو بهر پرسیارو تاوانی سهرمی کۆمه ل و دام و دهرگا کانیه تی، له بهر نهومی کپو کج به ژمارمی پنیوست هه ن، به لام خیزان و کۆمه ل به نه زانی خویان ژمارمیه ک کۆسپ و ته گهره وک (شیربایی، ژن به ژن، گهره به بچووک، کج دان له جری خوی، داواکاری زۆن، ئاههنگ و خهرجی و ئالتوون، نه بوونی وهه زاری، بهر زه ری کج یان کپو، هۆکاری کۆمه لایه تی و روشنبیریان ... قاده، خستۆته بهر دم پیکه وه ناتی خیزان و شووکردن و ژن هینان، که نهوانه ش بوونه ته هوی نهومی که ژمارمیه کی زۆر له کپان ژن نه هیتن و ژمارمیه کیش له کچان شوونه که ن که نه مه ش تاوانه که ی له نه ستوی خیزان و کۆمه لایه و پنیوسته له مهودا ههولی لا برنی لهو کۆسپ و ته گهرانه بدریت و له جیاتی نهوه ناسانکاری بو لاوان بکرنیت بو نهومی بهتوانن له کاتی گونجاودا هاوسهری ژیانی خویان ههلبژیرن .

پهرومردمی سیکمی چۆن پێشکەش بکرنیت؟

لایه نه کانی که سایه تی مروق زۆن لهوانه (کۆمه لایه تی، هه لچوونی، جهسته یی، هه قلی، ئاکاری، زمان و گه تی، سیکمی ... قاده) بو هه ر لایه نیک جۆره پهرومردمی کی

تاييەتى ھەيە و مەبەستى سەرمكى گەشە پىكرىن و پەرەپىندانى ئەو لايەنەيە، ئواتر ھەموو جۇرە پەرۋەردىگان ئە خالىكىدا يەك دەگرەنەو، ئەويش پەرۋەردىگەردى مەۋقە بەجۇرىك بتوانىت ئەتەك كۆمەن و دەروەردىمەيدا خۇي بىسازىنى و گەسىكى داھىنەريان سوود بەخش و بەرھەم ھىنەرى لىندىرىچىت . ھەموو جۇرە پەرۋەردىگەردى تىر بابەت و بەرنامە و پرۇگرامى تاييەتى و سەرىە خۇبە خۇيان ھەيە.

ئىنجا ئەبەر پۇشنايى ئەو جۇرە پەرۋەردانە، دەگرىت پەرۋەردى سىكىسى بابەتى سەرىەخۇي خۇي ھەيىت و ئە دوو تونى كىتىپ و ئووسراۋەكاندا بىدرىت بە قوتابى و دايك و باوك و مامۇستا و ئە چوارچىنومى قوتابخانە و دام و دەزگا زانستى و پەرۋەردەيەكاندا بىخونىندىرت؟ زۇر ئە دەروونزان و پەرۋەردىاران ئە گەن ئەوۋە تىن كە بابەتى پەرۋەردى سىكىسى وەك وانەيەكى سەرىەخۇ بىخونىندىرت بەلكو دەيىت زانىارى و بابەتە سىكىسىگان ئە رىگەي وانە و بابەتەكانى تىرى خويندەوۋە بىدرىت بە قوتابى و ئە لايەتى سىكىسىوۋە رۇشنىر بىكرىت و وەلامى زۇرىەي پىرسىارمەكانىيان بىدرىتەوۋە .

زۇرىەي بابەتەكانى قوتابخانە گونجاۋن و دەتوانىت ئە رىگەيانەوۋە زانىارىەكانى بوارى پەرۋەردى سىكىسى بىدرىت بە قوتابىيان، بۇ نەموۋە ئە رىگەي بابەتى زىندەموزانىەوۋە، دەتوانىت زۇر زانىارى دەريارى (كۆنەندامى زاووزى و بەشەكانى، نەركەكانى كۆنەندامى زاووزى، چۈنەيتى دروست بوونى مەۋقە و قوناقەكانى گەشەكەردىيان، گىرىگى و كارى سىكىسە گلاندەكان، جىياۋازى نىۋان نىرومى، زىاد بوون ئە پوومك و ئازەل و مەۋقە... تاد، بىدرىت بە قوتابى، كە نەمە خۇي ئە خۇيدا چۈرىكە ئە پەرۋەردى سىكىسى و وەلامى زۇر پىرسىارى ئاۋەل و دەروونى قوتابى دەداتەوۋە.

بەلام بەداخەوۋە زۇر ئەمامۇستايانى زىندەموزانى ئەو بەشە ئە وانەكە پىشت گون دەخەن و بە قوتابىيان دەلەن خوتان ئە مالدەوۋە بىخونىنەوۋە، كە نەمەش ھەنەيەكى زۇر گەورمىە و ئە زۇر لايەنەوۋە زىان بە قوتابى و پىرۇسەي پەرۋەردى ھىركەردن دەگەيەنى،

چونکه بهشتیکی گرنګ که بو فیرکردن دائراوه نهوانیش پشت گونی دهخه، ههرومهها نهو پشت گوی خستهش خوی له خویدا مانا و گۆمه نیک پرسیاری تهه و مژاوی له لای قوتابیان دروست دهکات و نهو بۆچوونه ههلهیه له لای هه ندیک قوتابی به هیز دهکات که نهو برابیه دان، سیکس و نه ندانه کانی زاووزی شتیکی ترسناک و بقه و قه مدغه کراون و نابیت بامبکرن، که نههه خوی له خویدا شتیکی نابه جیه و زۆریه ی نهو جۆره قوتابیان توش گرفت و گرنی دموونی دهکات، سه ره برای نهوش قوتابیان خویان لهو قوناغه دا نهو توانایه یان نییه که به ته نهها خویان بتوانن لهو بابته هه ستیارو گرنګه تیپگه ن و ناکامه سه رمکیه کانی وهک مامۆستا بپیکن، دووریش نییه له کاتی خۆننده وهیان به هه له و چه واشه کاری لیبان تیپگه ن.

له بهر نهوه زۆر گرنګه که له مهودوا هیچ مامۆستایهک نهو به شه گرنګه پشت گوی نه خات و نه گهر هه کهم و کورتیش هه بوو، نهوا پنیسته و مزاره تی په رومده به هه مانیک نهو لایه نه به کلا بکاته موو سزای نهو مامۆستایانهش بدریت که سه ریپهی دهکن، به لام پنیسته مامۆستای زینده و مرزانی پیاو له قوتا بخانه ی کورن و مامۆستای زینده و مرزانی نافره تیش له قوتا بخانه ی کچان دابتریت، چونکه هه ندیک حاله تی پینچه وانه له چه ند قوتا بخانه یهک هه ن، که له وانه یه نهوه هوی سه رمکی بیت بو پشت گونجستنی نهو به شه گرنګه ی بابته تی زینده و مرزانی .

وانه ی نابیتش بابته تیکی گرنګی تره و ده توانریت له ینگه یهوه زۆر زانیاری تر دهرباری نهو نابیت و قهرمودانه ی په یومندییان به (ژن و میزد و شووکردن و ژن هینان و چۆنیه تی تیر کردنی رهمه کی سیکسی و په یومندی نیوان نیز و می و زیانه کانی داوین پیسی (زینا) و لادانی سیکسی ... تاد) په وه هیه بدرین به قوتابی بو نه وهی سنوور و شیوازو چۆنیه تی تیر کردنی نهو چه زوو نارمزه وه سیکسیانه بزانیت و له ژبانی داها تودا سوودیان لیومریگریت .

ھەرومىھا دىتوانىرئىت لە رىگەى وانەگانى ئەدەب و ھونەرەو، باسى پىرۇزى پەيەمنى
 نىوان نىرو مى و چىرۇكى خوشەويستى پاكى دىلداران و رىزگرتنى ھاوسەرى ژيان و ...
 تادا بۇ قوتابى بىكرىت بۇ نەومى بە چاوى رىزو خوشەويستى نەك گومان و دوو دلى سەيرى
 توخمەكەى تر بىكات و راو بۇچوونىكى پۇزەتيف و باشى دىربارى توخمەكەى تر لەلا
 دروست بىيت، كە ئەمەش دىيىت بە بىنەما بۇ سەركەوتنى لە ژيانى ھاوسەرىدا. واندى
 جوگرافىاش بابەتىكى گرىگە بۇ نەومى قوتابى زانىارى دىربارى مەترسيەكانى زۇربوونى
 لە ناكاوى دانىشتوان كە بە بى نەخشەو پلان زىاد دىكەن دەست بىكەوتى، ھەرومىھا لە
 ميانەى پەرەمردى خىزانىھەو دىتوانىرئىت زانىارى دىربارى پىكەتەى خىزان و نەركى ژن و
 مىرد و پەيەمنى نىوانىان و زىانەكانى تەلاق بە قوتابى بدرىت .

كەواتە دىتوانىرئىت لەرىگەى زۇربەى بابەتەكانى قوتابخانەو، پەرەمردى سىكىسى
 پىشكەش بە قوتابىيان بىكرىن، بۇ نەومى لە دوارۇژدا كەسانى دىروون دىروستىيان لىدىمىرچىن
 و لە گرىت و نە خوشى دىروونى و كۆمەلايەتى دوورىن .

پەرەمردى سىكىسى لە ئەستۆى كىندايە؟

پەرەمردى سىكىسى زۇر فراوانە و لق و پۇپى زۇرى لىدەبىتەووتايىت بە قۇناغىكى
 ژيان نىيە بەلكو زۇربەى ژيانى مەوۋە بەردەوام دىيىت. لەبەر نەوۋە لە تواناى كەس و دام
 دىزگايەكى تايىتەى دىارىكرادا نىيە كە بەو كارە ھەلىستىت. بۇيە نەركى پەرەمردى
 سىكىسى لە ئەستۆى ھەموو تەكەكانى كۆمەلدايە لە پىشەوۋى ھەموويان دايك و باوك و
 مامۇستا و پزىشك و دىروونزان و كۆمەلزان و مامۇستايانى نايىنى .

يەكەم دامەزداى كۆمەلايەتى كە نەركى پەرەمردى سىكىسى لە ئەستۆدايە خىزانە،
 لەبەر نەومى يەكەم دامەزداى كۆمەلايەتتە كە بە نەركى پەرەمردىكرىنى مىندال
 ھەلىستىت مىندال لە قۇناغى پىش چوونە قوتابخانەى پىنويستى زۇرى بە پەرەمردى
 سىكىسى ھەيە و بەردەوام پىرسىار دىربارى (جىياواى نىوان كۆر و كىچ، مىندال چۇن دىيىت،
 بۇ نەو كۆرە يان كىچ، مىندال چۇن دروست دىيىت، بۇ ھەندىك مىندال بە مىرووىى لە دايك

دېن ... تاد دمکات، که نه رکی دایک و باوک به بې هه لچوون و شهرم و سوور بونه و به زمانیکې سادمو ساکار که له گهڼ گه شه کردنې عقلی مندان و ته مهنه کدی بگوښیت، ولامی زانستی مندان له کان بده نه وه، واته نابیت راستیه کانیان لینشارینه وه و به هه له ولامیان بدهینه وه یان به هر چ شینویهک بیت له کولی خومانیان بکده یفه وه، چوتکه نه وه زیانی گه وړه به باری دموونی مندان له که دمگه یه نیت و متمانه ش له نیوان دایک و باوک و مندان لاواز دمکات.

بۇ نمونه کاتیک مندان پرسیار له باوکی یان دایکی دمریاری دروست بوونی و چونیته مندان بوون دمکات، نه گهر دایک و باوک به شینویهکی زانستیانه له ږنگه ی نمونه یه کی ومک (کورم نیمه دهنگه گهنم یان جو یان توی ته ماته و بامیه ناخه یه ناو زمویه وه، دواي نه وه ناوی دمدین و روژ له دواي روژ گه وړه ده بیت دواي ماویهک به ته دواي پندمکات بیکومان مندان له که زانیاری له و بارمیه وه هیه و دزمانیت له ولامدا ده نیت راسته وایه نه و کاته ش باوک یان دایک به مندان له که ی بلیت، که واته مندانیش یه که م جار ومک نه و توره وایه و له ناو سکی دایک روژ له دواي روژ گه وړه ده بیت، چوتکه دایک نان و ناوو میوه و گوشت ده خوات و مندان له که ش خواردن له دایکی و مردمگریت، نیت دواي نو مانگ و نو روژ له دایک ده بیت).

ده توانریت به زور شینواز ولامی پرسیاری (مندان بوون) بدریته وه، بۇ نمونه ده توانریت سوود له رووداوي روژانه (که مندان له مالدا ده بیت) و مرېگریت. یان له ږنگه ی سردانی باغچه ی ناژلان و گوندو نه و شونډانه ی که بالنده و ناژله ی نییه، دوور نییه له ناو مالدا زوریه منق بالنده و ناژله مان هه بیت نا هم کاته دا ده توانن سوود له (دایک بوونی ناژل یان پالکھوتن و کرکه وتنی بالنده له سهر هیلکه و کاتی تروکاندنې) و مرېگرین و مندان ولامی پرسیار که ی دست دمکوت، هه روه ها زور فیل و بېنراو له ته له فزبون دمریاری نه و باهه تانه پېشان ددرین، ده توانن سوودی زوریان نیومرېگرین. به لام گریمان باوک و دایک به شینویهکی راست ولامی نه و پرسیاری مندان له که یان نه دایه وه له جیاتی نه وه گوټیان، و لا له بازار دوزیمان وه. یان به یانی له خدو هه ستاین

نهم منداله له مالمان بوو (به داخموه هه تديك دايك و باوك وا ده لئين) بيگومان نهم جوړه وه لاهه زيانى زوره، با بلئين منداله كه پر وای كرد، نهم كاته نهم وه لاهه دمبینه مايدى په ستى و دنتهنگى و شينواندنې مانای خوشك و برابته، سهره پر وای نهموش مه ترسى نهموى له لا دروست دمبینه كه پاش ماوميه كى تریش بچن له بازار په كيكي تر بندوزنه وه يان شهويكى تریش مندالينكى تریان بۇ بهينن، چونكه مندال چكوسى (غيره) له مندالى تازه له دايك بوو دمكات و بهر كه بارى (مناقص) خوى دمزانيت.

يان با بلئين مندال له مندالانى تر وه لاميكي تری دست كهوت يان پر وای به قسه كانی دايك و باوكى نه كرد، ناله م كاته شدا گومان و دوو دلى و بى متمانه يى له ناو دل و دموونى نهم منداله دا چه كهره دمكات و په يوه ندى نيوان مندال و دايك و باوك كرمول و قرحول دمكات. كهواته نابيت به هيچ شينوميهك راستيه كان له مندال بشارينه وه، چونكه شاردنه وه يان وه لاهى هه له زور بهر دموام نابيت و درمنگ بيت يان زوو مندال هه وه لاهى راستى دست دمكه و نيت. نهم كاته ش نيمه دمكه و نيمه حاله تينكى شلوق و ناخوش.

ههرومها خيزان نهك له قوناغى مندالى بهلكو له قوناغى هه رزمكاريش رولى خوى ههيه و زور پنيويسته دايك و مك خوشكيكى گه وړه و دلسوز زانيارى راست و ته و او دمر بارى سووبى مانگانه (بى نوږى) (العاده الشهرية) و گورانكار ييه قسيونوزيه كانی سهرده مى هه رزمكارى به كچه كانی بدات، بۇ نهموى له نه نجامى نه زانيد وه تووشى ترس و دله راوكى و خدم و خدفهت نه بن، ههرومها دمبینه باوكيش رولى برايه كى گه وړه و دلسوز بگيرى و زانيارى پنيويست دمر بارى قوناغى هه رزمكارى و گورانكار ييه كانی په كوپه هه رزمكاره كانی بدات.

قوتابخانه ش نهرك و هه رمانه كانی خيزان ته و او دمكات و دامه زراوى كومه لايه تى دوو هه مه كه پنيويسته رولى خوى هه بيهت له په رومردى سينكسى، چونكه زور دايك و باوك نه خو نندموارن يان خويان زانيارى ته و او يان دمر بارى سينكس و پنداويستيكانى

منځاله کانيان نيه و ناتوانن وه لامي راستي منځاله کانيان بدمنه وه، نا له م کاته دا نهرکي
هرکي ماموستايه که له ريگه ي نهو بابه ته ي دهيلته وه. به پني تواناو پسيوري خوي
ولامي هه نديک له پرسپاره کاني منځال و هه رزمگار بداته و مو رنمايي پنيوستان بکات،
هه روهما پنيويسته رابهري په رومرده يي و دهرووني قوتا بغانه کانيش رولي خويان له
په رومرده يي سيکسي و چاره سره کردني گرفته سيکسيه کانه هه بيت، له بهر نه و ي نهوان
زياتر له ماموستايان له پيشتن و بواړي پسيوريان زور نزيکه له په رومرده يي سيکسي و نهو
کاره يه کيکه له نهرکه کانيان.

سهرمېاي دايکان و باوکان و ماموستايان و رابهري په رومرده يي و دهرووني،
ماموستايان ناييني و پزېشکان و روشنبيرانيش دهتوانن له ريگه ي راگه يانندن و مزگهوت و
بهستني کور و کورونه و مو سيمينارموه رولي خويان له په رومرده يي سيکسيه کانه بگيرين، بو
نه و ي روله کانه نمان تووشي لاداني سيکسي و گرفت و نه خوشي دهرووني و کومه لايه تي نه بين

ناما نجه کاني په رومرده يي سيکسي :-

مه بهستي سهرمېاي په رومرده يي سيکسي هينانه دي نه م ناما نجه کانه ي خوارموه يه :-

- ۱- هه موو تاکنک زانياري پنيويستي (به پني قوتاغ و ته مهن) دهرباري چالاکيه
سيکسيه په سه ندکراو مکان دهست بکه وني.
- ۲- فير يووني ناوي زانستي نه ندانه کاني زاووزي.
- ۳- زانيش نهو چالاکيه سيکسيه کانه که تاك بهرو هه نديرو داوين پيمس و لاداني
سيکسي ده بدن.
- ۴- تاك بيرو باومري باست و پوزه تيښانه ي دهرباري توخمه کي تر نه لا دروست بيت
و به چاوي ريزيشه وه سهريري بکات.

۵- مڕۆڤ ڤیری چۆنیەتی گۆنترۆڵکردنی رەمەك و هەزوو ئارمەزوو سیکسیه‌کانی بکڕیت و له توانایدا هەبێت كه لهو وروژنه‌رو هۆکارانه دوور بکه‌ویت‌ه‌وه كه زیان به‌ باری دهره‌وونی و داب و نه‌ریت و به‌ ه‌ای کۆمه‌لایه‌تی ده‌که‌یه‌نن .

۶- ټاك ڤیری به‌ها ئایینه‌كان و شینوازی راستی تیرکردنه‌كانی هەزوو ئارمەزووی سیکسیه‌كان بکړیت، بۆ نه‌وه‌ی که‌سایه‌تی و ناسنامه‌ی خۆی له‌ ده‌ست نه‌دات .

۷- ده‌بیت مڕۆڤ (نیر بیت یان مێ) شانازی به‌ توخمه‌که‌ی خۆی بکات به‌ چاوی سووك سه‌یری نه‌کات .

۸- ئاماده‌کردنی منداڵ له‌ دوا‌ی قو‌ناغی منداڵی بۆ قو‌ناغی هه‌رزما‌ری و رازی بوون به‌ هه‌موو ئه‌و گۆڕانه‌کاریه‌یه‌ی که‌ له‌ قو‌ناغی هه‌رزما‌ری بوودمه‌ن .

ئامرازما‌کانی که‌یانلانی زانیاریه‌ سیکسیه‌کان :-

وه‌لام دانه‌وه‌ی پرسیارما‌کانی منداڵان و هه‌رزما‌ران و هه‌تانه‌ دی ئامانه‌کانی په‌روه‌رده‌ی سیکسی کاریکی ئاسان نییه‌ و پینوستیان به‌ کۆمه‌لێك که‌ره‌سته‌و ئامراز هه‌یه‌. له‌ گرنه‌گرتین که‌ره‌سته‌و ئامرازما‌کان ئه‌مانه‌ی لای خوارموم :-

۱ پرۆگرام و باب‌ه‌ته‌کانی خو‌ندن، هه‌ریه‌ك له‌و باب‌ه‌ت و پرۆگرامانه‌ (وه‌ك له‌ پ‌شت‌ر با‌سمان کردن) رۆلی سه‌رمکیان هه‌یه‌ له‌ روشنبیر کردن و پ‌یدانی زانیاری به‌ منداڵان و هه‌رزما‌ران .

۲ سه‌ردانی با‌خچه‌ی ئازده‌لان، کاتێك منداڵ و هه‌رزما‌ر له‌ نزیکه‌وه‌ پرۆسه‌ی ج‌ووت بوونی ئازده‌ل و با‌نده‌ما‌کان و چۆنیه‌تی له‌ دایك بوون و تروکاندن هه‌لکه‌کان و په‌یوه‌ندی ئیوان ئازده‌ل و با‌نده‌ نێرو مینه‌کان ده‌بینن، ئه‌وا وه‌لامی زۆر پرسیاریان چنگ ده‌که‌و‌نتا که‌ به‌ داخه‌وه‌ نیه‌می که‌وره‌ ئینی باده‌که‌ین، که‌ نه‌وش هه‌له‌یه‌کی که‌وره‌ی نیه‌یه‌، چونکه‌ نه‌گه‌ر نیه‌مش وه‌لامیان نه‌ده‌ینه‌وه‌، ئه‌وا ده‌چن له‌ گو‌قارو رۆژنامه‌و فیلمی نا په‌روه‌رده‌یی یان براده‌ری خراپ یان سه‌رچاوه‌ی تری بشه‌ و ترسناک به‌ دوا‌یدا ده‌که‌ڕین، که‌ دوور نییه‌

بە ھەلەو چەۋاشەكارى دەستيان بىكەۋىت و دواتر توۋشى گرفت بىن و ھەتا مردن بە دەستىدە بىنالىق .

۲. ھىلەم و بابەتى تۆماركراۋى زانستى تايىت بە ئەندامەكانى لەشى مەۋۇ و پىك ھاتە و كارو ھەرمانەكانيان .

۴. سەردانى مۆزەخانە و پىشانگا زانستىەكان، بە تايىتەتى ئەۋانەى كە تايىتەتن بە پەيكەرۈ كۈنەندامەكانى بالندە و مەۋۇ و ئازەن، بۇ ئەۋەى قوتابى يان مىندال و ھەرزەكار لە نىزىكەۋە سەيرى ئەندامەكانى لەشى مەۋۇ بىكەن و خۇيان بىگەنە راستى جىۋاۋى نىۋان نىرومى و ئەندامەكانى زاۋوزىيان .

۵. قۇستەۋەى پروۋادومكانى پۇژانە (لە دايك بوۋى مىندالى نۆى، مردن و شۇشتن و ئاشتىنى مردوۋ، شتى مىندالى بىچكۈلە، شىردان بە مىندال ... قاد) كە لە ميانەيدەۋە مىندال زۇر زانىيارى پىنوۋستى دەريارەى سىكس دەست دەكەۋىت و دەتۋانن ئىمەى گەۋرەش بۇ ۋەلامدانەۋەى مىندالەكانمان سوۋدىيان ئى و مەربىگرىن .

۶- زۇر گرتگە قوتابخانە و زانكۇ و پەيمانگاكانىش بە پىنى پىنوۋست مىۋاندارى كەسانى پىسپۇر شارمزا لە بوۋى سايگۈلۇزىيا و پزىشكى و ئەۋ جۇرە پەرومەيدەدا بىكەن، بۇ ئەۋەى سىمىنار يان كۆپىك دەريارەى پەرومەى سىكسى و پىنداۋىستىەكانى قوتابيان پىشكەش بىكات و دۋاى ئەۋەش گەت و گۇ دەريارەى ناۋەپۇكى باسەكە بىكرىت .

چەند پىشنىيارىك بۇ دايكان و باۋكان و مامۇستيان

۱. دەپىت ئەۋ زانىيارىانەى پىشكەش دەكرىن لە ئاستى تەمەن و تىگەپىشتى ئەۋ كەسە پىت كە پىشكەشى دەكرىت .

۲. ئابىت زانىيارىەكان تەم و مەۋى و ئالۇزىن، بەلكو پىنوۋستە بە زمانىكى ھادەى بى گرى و گۈل پىت .

۳. دەپىت قەسەكان پىنەماى زانستيان ھەپىت و دوۋر بىن لە خورافىيات و زىيادە پۇلى .

۱. پنیوسته وه لامه گاتمان نهومندی پرسیارمه هه لندگرت، بیت و زیادهویی نه کهین .

۵. نابیت له کاتی وه لامدانه وه زمانمان ته ته له بکات و دم و چاومان سوور هه لنگه ری و بهرامبه ر وا تینگات که تاوانیکی کردوه و نه ده بویه نه و پرسیاره بکات .

۶. نابیت دایک و باوک جیاوازی له نیوان منداله کانیان بکه ن و گورمه کانیان زیاتر له کچه کانیان خوشتر بویت، چونکه نه و مامه له یه ده بیتنه هوی دروست کردنی رق و کینه له لای کج بهرامبه ر کور له لایه ک هه رومه ها سهیرکردنی کج به چاوی سووک له لایه کی تر، واته کورمه که وا تینگات که کج له کور که مته. نهومی زیاتریش قورمه که خهستتر دمکاته وه نهومیه نه گهر بیت و باوکیش له بهر چاوی منداله کانی بهردموام سووگایه تی به ژنه که ی بکات و لئی بدات، که سه رجده نه وه لئس و کهوتانه ههست و بیرو بۆچوونیکی هه له له ناو دل و دموونی منداله کاند بهرامبه ر خیزان و هاوسه ری ژیان و په یوهندی نیوان ژن و میزد دروست دمکات که دوور نیه له پاشه بۆژدا به زیانیان ته و او ببیت .

۷. زور گرنگه سه نته رو جیگای پنیوست بۆ کات به سه ر بردن و راهینان و فیرکردنی رۆله کانه مان بنۆزینه وه، بۆ نهومی له لایه ک کاتی خویان به شتی به سوودمه وه خه ریک بکه ن و له لایه کی تریشه وه نه و جهزوو نارمزه وه سینکسیه کپ کراواته شیان له ریگای چالاکیه هونه ری و ومرزشی و نهومی و زانستی هه کانه وه له میانه ی سه رخستان (الاعلاء) وه به تال بکه نه وه.

۸. پنیوسته دایکان و باوکان و ماموستایان نه و راستیه بزانن که ده بیت په رومرده ی سینکسی شان به شانی گه شه کردنی عه قلی و کومه لایه تی و هه لچوونی مندال و هه رزمکار بروات، واته یه کهم جار مندال پرسیار له جهسته و لهش و لاری خوی دمکات و به لهشی خوشک و براو هاوه له کانی بهراورد دمکات و پرسیار دمریاره ی نه ندانه کانی زاووزی ی دمکات، دواتر پرسیار له نه رک و فهرماته کانی دایکی دمکات و به دوا ی وه لای چۆنیه تی مندال دروست بوون و له دایک بووندا ده گهری دوا ی نه ویش نیتر پرسیار له نه رک و رۆلی باوک له پرۆسه ی مندال بووندا دمکات و له کوتایشدا به دوا ی وه لام و چۆنیه تی چاره سه ر کردن و جۆری گه یوگره فته سینکسیه کانی قوناشی هه رزمکاریدا ده گهریت .

پېشەوکار لە قۇناغى ھەرزەمكارى

زۆرىيەى ھەروونزانەكان لەسەر ئەو كۆكن كە كاروپېشە گرنكى خۇيان لە تەواوکردنى كەسايەتى مەوقىدا ھەيە، سەرەتاي دەست پىكردنى كارو پېشەيەكى نېمچە نەگۆر لە قۇناغى ھەرزەمكارى سەرھەلەمدات، لەبەر ئەو زۆر گرنگە كە لە قۇناغى ھەرزەمكارى بەدواو كارو پېشەيەك بۇ ھەرزەمكار دابىن بگرنىت، بۇ ئەوى لە ميانەيانەو ھەست بە بوونى خۇي بگات و لە ڕىگەى پېشەكەيەو ھەندىك لە ھەزوو ئارەزووكانى تىر بگات. لە گرنگىزىن باشىەكانى كارو پېشە ئەمانەى لای خوارمەون :-

۱- پېشەوکارىك دەبىت بە ھەروازمەك بۇ دابىن كردن و دەست كەوتنى سەرمايەى ماددى و باش كردنى بارى ئابوورى ھەرزەمكار، ئىنجا لەبەر ئەوى ھەرزەمكار بەدواى ئاسنامەى خۇيدا دەگەرى و دەيەونىت سەرەخۇيى خۇي ھەبىت و پاشكۆى كەس ئەبىت. بۆيە بوونى پېشەوکارىكى نېمچە نەگۆر سوودو ئازانجىكى زۆر بە ھەرزەمكار دەگەيەنیت و بواری سەرەخۇ بوونى بۇ ھەرخسینیت .

۲- پېشەوکار دەبىت بەسەرچاوە بۇ دابىن كردن و ھىنانە دى زۆر لە ئاسانجەكانى ھەرزەمكار.

۳- زۆر لە ھەرزەمكاران دەتوانن لە ڕىگەى پېشەوکارىكەو گوزارشت لە ھەزوو ئارەزوو كپ كراوەكانىيان بگەن. ھەردوو رەمەك و خۇپىسى سىكس وشەر خوازی لە ھەموو رەمەكەكانى تر زیاتر روویەرووی ھەرمەشە و چاویلەسوورکردنەو و كپ كردن دەبن، ئىنجا زۆر جار دەتوانریت لە ڕىگەى مىكانىزىمى ھەروونى سەرخستى و بەرزكردنەو (الاعلاء او التماسى) ئەو رەمەكە سىكس و شەرخوازیانە بۇ كارو چالاكیەكى كۆمەلایەتى كە كۆمەل ئىنى رازى بىت بگۆردىت. بۇ نموونە دەتوانریت لە ڕىگەى بۆكسىن و زۆرانبازی يان

چۈنەنرېزى ئاسايش و سەربازى، ھەندىك لە ھەزۈو ئارمىزۈۋە شەپ خوازىيەكاتى ھەرزەكار
تېرېكرىت و ئەلادان و تاوان و سەرە بۇيى رىگارېكرىت .

۴- پىشەۋكار بواری تىكەلاۋ بوۈنى كۈمەلايەتى بۇ ھەرزەكار دەپەخسىنى و ئە مياندى ئەو
پىشەۋكارمۈە شارمىزى كۈمەل و دام و دىزگا و زۇرداب و نەرىتى كۈمەلايەتى دەپىت

۵- مۇق ئەگەر ھىچ ئىش وكارى نەپىت، ئەۋە زۇر بەزەخمەت تۈۋى ھەست كىرن بە
ئىپرسراۋىيەتى لە ناخىدا دەچىندى، بەلام ئەگەر خاۋىنى پىشەۋكارىك بوۈ، ئەۋا ئەو
كاتە ئەو پىشەۋكارە ناچارى دەكات كە ھەست بە ئىپرسراۋىيەتى بىكات و ھەرچ كەم و
كۈرتىك لە بەناكام گەياندىنى كارمەكى بوۈىدات ئەۋا بوۈىدەبوۈى ھەرەشەۋ گەلىي و سزا
دەپىتەۋە.

ھەلىئەردى پىشەۋكار پەيۋەندە بە زۇر ھاكتەرەمۈۋ ئەۋ ھاكتەرەنە رۇلى خۇيان
دەپىتن، لە گىرنگىزىن ھاكتەرەمكەنىش ئەمانەى لای خوارمۈۋن :-

۱- ھەندىك جار ئەۋ ژىنگەۋ بارو دۇخەى كە ھەرزەكار تىپىدا دەمى دەپن بە ھاكتەرى
سەرمكى و پال بە ھەرزەكارمۈۋ دەپىت كە جۈرە پىشەۋكارىك ھەلىئەزىرت كە ئەۋ ژىنگەۋ
دەۋرۈۋىرەمدا ھەن بۇنمۈۋنە ناۋچەۋ گۈندىك بە (كشت و كال يان پاۋە ماسى يان كلاس
دروست كىرن يان قاچاقچىنى ... قەد) بەناۋىانگەۋ زۇرەى خەلكەكە ئەۋ جۈرە نىشە
دەكەن ئەبەر ئەۋە زۇر جار ھەرزەكارىش ئەۋ جۈرە پىشە ھەندەبىزىرى .

۲- جارى واش ھەيە ھەزۈو ئارمىزۈۋە كپ گراۋ و تىرنەكراۋەكانى سەردەمى مىندالى دايك و
باۋك دەپن بە ھاكتەرى سەرمكى و ھەرزەكار ناچار دەكەن كە ئەۋ جۈرە پىشەۋكارانە
ھەلىئەزىرى كە ئەۋ ھەزۈو ئارمىزۈۋە خەفە كراۋو تىر ئەكراۋاۋەى دايك و باۋكى تىر دەكەن،
ھەرچەند ھەرزەكار خوشى بە دلى نىيە .

بۇ نەمۇنە دايىك و باوك لە سەردەمى ھەرزەمكارى و لاۋى خۇيدا ھەزى دەكرىد كۆلىرىنىكى
 دىيارىكاراۋ تەواۋ بىكەت يان بېچىتە بىۋارىنىكى تايىپەتپەۋە بەلام لەبەر ھەر چ ھۈيەك بىت
 (ئابىۋىرى، كۆمەلەيەتتى، رامىيارى، پەرۋەردىيى ... تادا) نەيتۋانى لە كاتى خۇى نەو
 ھەزۋو نارمىزۋى بېنىتە دى، بەلام لە ھەمان كاتىش بىرى نەچۈتەۋەو دوورنىپە لە بىۋارى
 ھەستىدا نەمايىتەۋەو چۈۋىتە بىۋارى نەستى (اللاشعور) ئىنجا لەبەر نەۋە ئىنستا
 دىيەۋىت بەخۇشى بىت يان ناخۇشى مىندالە ھەرزەمكارمەكى بېچىت نەو كۆلىرى تەواۋ بىكەت
 يان نەو بىۋارە ھەلپىزىرى كە كاتى خۇى باۋكى ئاۋاتى بۈۋە و بۈى تەواۋ نەكرەۋە. گۇمانى
 تىدا نىپە زۇرجار بە زىانى ھەرزەمكار تەواۋ دىيىت، لەبەر نەۋەۋى نەو خۇى ھەزى لەو جۈرە
 كۆلىرى بىۋارە نىپە .

۲- ھەندىك ھەرزەمكارىش دەچن بە دۋاى نەو پىشەۋكارانەدا دەگەرنىن كە پارەو پولىكى
 باشى تىدايە .

۴- جارى واش ھەيە ھەرزەمكار بىر لە ھەلپىزاردنى نەو جۈرە پىشەۋكارانە دىكەتەۋە كە
 پلەو پايدى كۆمەلەيەتپان ھەيە، واتە كۆمەن و دام و دىزگاكىنى بە چاۋى رىزۋ بەنرغەۋە
 سەيرىان دەكەن .

۵- ھەندىك پىشەۋكار پىۋىستىيان بەرادىيەكى بەرز لە زىرەكى و تۋانستە ھەقلىكەكان
 ھەيە، لەبەر نەۋە تەنھا نەو كەسەنەكى كە نەو جۈرە زىرەكى و تۋانستە ھەقلىپە
 تايىپەتپانەيان ھەيە دەتۋانن تىپايدا سەركەۋتۋىن. واتە لىزەدا ھاكتەرى سەرمەكى
 زىرەكى و تۋانستە ھەقلىكەكانە

۶- ھەندىك جارىش ھەزۋو نارمىزۋى ھەرزەمكار رۇلى سەرمەكى لە ھەلپىزاردنى پىشەۋكاردا
 دىگىرنە. واتە ھەرزەمكار خۇى ھەزى لە بىۋارى ھۈنەرى يان نەدەبى يان زانستى يان رامىيارى

هديدو هډولډمډات پيشه وگړو بواړيكي خونديښه هډليږي كه نه و هډزو و ناروغوي تير
ډمكات.

نه‌ماندی سهرمود نه گرتگرتین نهو هاکنه‌رانه‌ن که رۆکی سهرمکیان نه هه‌لبژاردنی
بیشه‌وکاردا هه‌یه .

نیجا نهگر بمانهویت هرزمکار له بواړی کارکردنیدا سرکه ووتو بیت و
کارو پشه یه کی نیمچه نه گورو بهردموام بو خوی ه لبریزی نه واد بیت رنمایي پشه یی
(التوجيه المهني) بکړیت و ده جوی نه م خالانهای خوارم و بکړیت :-

۱- دهیئت هه‌رمکار شارمزاری هه‌ندیک له پێشه‌وکاره‌کانی ناوچه‌که و شارو دهورینه‌رمکه‌ی دهیئت، بۆ ئهموی بتوانیت به‌گه‌یکمان هه‌له‌تر ئری .

۲- تهنه شارهزا بوون بهس نیه، به لکو دهینت ههزماکار یزانیت که ههزیهک نهو پشهوکارانه پنیوستیان به چ شارهزایی و ئیزانیهک ههیه و سروشتی نهو کاروپیشانه جین.

۳- له‌لایه‌کی تریشوه دمبیت هه‌رمکار شارمزی توانا و لیزانی و شارمزییه‌کانی و ناگاداری خاله به‌هیزو لاوازمکانی خۆی سینت .

٤- دهبيت دايك و باوك و ماموستايان رښمايي پښوېستې كورې كچه هرزموكارمكانيان بگه ن و پښمان بلين كه نيوه نهوه تواناو ليزانيهكانتقانه و نهومش پېشهوكارمكانه، نيتر نيوه بوغوتان سدرېهستن له هه لېږاردنې نهو پېشهوكارو بواري خوښندنه، به لام نيمه پښمان باشه بېر لهو جوړه پېشهوكارانه بگه نهوه كه له گهل توانست و ليزاني و جهزوو نارمزووكانتقاندې دگونجيت، يو نهومي له ژياني پېشه ديتاندا سدركه ووتوو بن .

سايكولوژيائي لاوان

لاوان توپژيکي بهر فراهاني کومه لن و رولي سهرمکيان له پيش کهوتني شارسانيهت و کومه لگادا هديه، له بهر نه وې له نهو پېرې گه شه کردني عهقلي و جهسته يدان و هيزو گروپنيان بي سنووره، به لام نهو هيزو گروپنيانې لاوان هدر له خويه وه دمرناکه وني، به لکو دميته زمينه و کاش و هداي دمووني و کومه لايه تي و نابووري و سياسي خوي بو خوش بکړيتا .

نينجا نيمه کورمو بهر پرس و ماموستا، نه گهر بمانه ونيت سوود له بهر مو تواناکاني لاوانمان و مرگړين، نهوا دميته به ناخي لاواندا بچينه خوارمو له سايکولوژيائي نهو قوناغه گرنگه ژيان بگهين و به شينوميه کي زانستيانه مامه نه دي دروستي له ته کدا بگهين.

له گرنگترين خهسلهت و تاييده تمه نديه کاني قوناخي لاوني، نه مانه دي لاي

خوارمو ۱-

۱- مللاني دمووني و کومه لايه تي ۱-

يه کيکه له گرنگترين خاصيه ته کاني قوناخي لاوني، مه به ست له مللاني دمووني نه وې که لاو ناتوانيته به ناساني هاوسه تگيهک له نيوان هزوو نارمزو پالنه ره جيا جيا کانيا دروست بکات، که نه وېش دميته هوي نه وې که لاو له باريکي دمووني نيمچه نالوزدا پژي و بهر دموام هه ست به گرځي و نارده تي بکات، نه وېش به پلدي يه کهم بو کهم نه زموني و شارمزي لاو نه لايهک و زورمووني (اهراوات) و داواکاريه کاني ژيان له لايه کي تر دمگه رنجه وه.

ئېغىجا بۇ ئەۋەي لاۋ ئەۋ تەنگىزىمۇ بارە دىروونىيە ئالتۇزە بىزگارى بىت، ئەۋا دەبىت بە شىۋەيەكى ۋا پەرومىردە بىكرىت، كە كەسايەتتەكى يەھىزى ھەبىت ۋ ئە تۈۋانلىدا ھەبىت ئە ھەزۋو ئارمىزوۋە لاۋمىكەكان دور بىكەۋىتتەۋمو ئەكەتتى خۇيدا بىريارى گونجاۋ بىدات ۋ خۇي ئەۋ مەلەلنى دىروونىيە بىزگار بىكات، بەلام مەبەست ئە مەلەلنى كۆمەلەيتتى ئەۋەيە كە زۇر چار لاۋ دىكەۋىتتە ئاۋكىشەۋ بىگرمۇ بەردەي كۆمەلەيتتى ۋ ئاتۋانلىت يە ئاسانى خۇي ئەگەل داب نەرىت ۋ بەھا كۆمەلەيتتە باۋمىكاندا بىگونجىنى.

ئەۋەش بە پەلى سەرمىكى بۇ ئەۋە دىكەۋىتتەۋە كە لاۋ زۇر ئەۋ بەھاۋ داب ۋ نەرىتە كۆمەلەيتتەۋە رەت دىكەتەۋمو ئە ھەمان كاتتاشدا ھەۋل دىدات كە بە داب ۋ بەھاۋ رەۋىشتى تىر بىيان گۆرۈتتەۋە، بەلام ئەۋ ۋىست ۋ ھەزۋو ئارمىزوۋە لاۋ بەۋ ئاسانىيە نەيتتە دى، يەئىكۇ زۇر چارىش پۈۋەپۈۋى ھەپەشەۋ سزادانى كەسانى چۈۋەدەۋرى دەبىتتەۋە، ئەبەر ئەۋە دەبىنن بەردەۋام ئە ھەموو كۆمەلەنگەكاندا جۈرە مەلەلنى ۋ پۈۋەپۈۋ بۈتەۋەيەك ئە نىۋان ئەۋەي نۆي (لاۋ) ئەۋەي كۆندا (باب ۋ باپىر) ھەيە، كە بەداخەۋە زۇر چار ئەم مەلەلنى يەدا ھەزۋو ۋىستى ئەۋەي كۆن سەردەكەۋىت ۋ لاۋىش بەدەم ئازارو بىرىنەكانى سەرنەكەۋىتتەۋە دەنالىنى. بىگومان بەردەۋام پۈۋى ئەۋ ھالەتەۋ چارەسەرنەكەردى كىشەۋ گىرەكەكان، لاۋ بەرمۇ ھەلدىر ۋ زۇر گىرەتتى دىروونى ۋ كۆمەلەيتتە دىدات

۲- تازمگەرى -۲

بەزۇرى لاۋان ھەز بە نۇنخۋازى ۋ تازمگەرى دىكەن ۋ زۇر ئە سىستەم ۋ شىۋازە كۆنە باۋمىكان رەت دىكەنەۋە. بەلام بەداخەۋە ئەم ھەۋلەشياندا زۇر چار سەركەۋىتتە بەدەست تەھىنن. ئەبەر ئەۋەي ئەلەيك تازمگەرى ۋ نۇنخۋازىيەكەيان لەسەر بىنەمايەكى پتەۋ نىيە ۋ پلان ۋ نەخشەي زانمىتى پىۋىستىيان بۇ دانە پىشتەۋ، بەئىكۇ جۈرىكە ئە لاسايى كىردەۋەي كۆپرانەي ۋلاتانى تىر، يان دورە ئە ھەزۋو ئارمىزوۋ پىنداۋىستىيەكانى مەۋقى كورد، ئە لەيەكى تىرىشەۋە بەداخەۋە تا نىستا ئە كۆمەلەگى كوردەۋارى بە چاۋى گومان ۋ دۈۋ دىيەۋە

دەۋانقە داۋاكارى و جەزۋو ئارمىزومكانى لاۋان. كە ئەمەش ھەلەيەكى گەۋرىيە و بە زىمىر زىيانى كۆمەلەكەمان تەۋاۋ دەيىت. باشتىن رېگا چارەش بۇ دەرياز بوون لەۋ كېشەيە نەۋىيە كە لەلەيك لاۋان لە خراپى وزيانەكانى لاسايى كۈرەنەۋى كۈنرانەي ھەندىك مۇندىر زىياز شىۋازى زىيانى كۆمەلەكەكانى تر ئاگادار بىكرىنەۋە لەلەيەكى تىرىش لە رېگەي كەنەلەكانى راگەياندن و كۆر و كۆيۈنەۋەمكەنەۋە دايكان و باۋكان و مامۇستايان لە دەۋايى و راست و دروستى زۇر لە داۋاكارى و جەزۋو ئارمىزومكانى لاۋان، ھۇشيار بىكرىنەۋە، بۇ نەۋىيە نېمچە تىگەيشتىنەك لەنىۋان ھەردوۋ نەۋەكەدا دروست بىيىت، سەرمەي نەۋەش پىۋىستە رۇشنىبران پالېشتى سەرمەي داۋاكارىيە رەۋاكانى لاۋان بىن و چۆك بۇ ھەندىك داب و نەريىتى كۆمەلەيەتى دواكەۋتوۋ دانەدەن.

۲- كەسايەتى و ئاسنامەي تاييەتى؟

گەرەن بەدۋاي ئاسنامەي تاييەتى و دۇزىنەۋىي خود يەككە ئە گىرگىتىن پىنداۋىستىيەكانى لاۋ. مەبەست لە ئاسنامەي تاييەتى نەۋىيە كە لاۋ يتوانىت ۋەلامى پىرسىارى (من كىم؟) بىداتەۋە، كە بەداخەۋە زۇرىدى لاۋانى نېمە بى ئاسنامەن، ئەمەش بە پەلەي يەكەم بۇ نەۋە دىگەرېتەۋە كە تاۋەكو نىستا نېمە ۋەك نەتەۋەيەك بى ئاسنامەين و بوونى سىياسى و ئابۋورى و رۇشنىبرى تاييەت بە خۇمان نېيە كە ئەمەش لە ھەموو بۈۋەكەننى زىياندا بە زەقى رەنگى داۋەتەۋە. يەككە لە رەنگدانەۋە خراپەكان نەۋە كۆچە بە كۆمەلەي لاۋانە، كە من پىنم وايە گەرەن بە دۋاي ئاسنامە ئە گىرگىتىن ھۇكارەكانىيەتى. ۋانە لاۋ بە مەبەستى دۇزىنەۋىي خودى خۇي و دەست كەۋتەنى ئاسنامە كۈچ دىمكەت، بەلام بەداخەۋە زۇر چار ئەۋ مەبەستەي نايەتەدى كە ئەمەش لە ھەندىران لاۋ توۋشى كۆمەلەك كېشەي دىروونى و كۆمەلەيەتى و رۇشنىبرى دىمكەت

سەرمەي نەۋەش لاۋانى ناۋغۇ ھەر بەۋ خەۋو خەيالىدى دۇزىنەۋىي ئاسنامە دىزىن بەلام بەداخەۋە بىن كارى و ھەزارى و نەپۋونى دادگەرى كۆمەلەيەتى پىۋىست و دروست

نه کردنی خیزان، نهو خهوت و خهیا لانه زینده به چال دهکهن، که نهوش ڕهنگدانه وهی ترسناکی له سه رهه ئهس و کهوت و بیر کردنه وهی خراپی لاواندا ههیه و ده بیهین پهروازهی سه گرۆپ و لایه نه جیا جیاکان بوون و ههه کۆمه له یان به ناراسته ی جیاواز له کۆمه له کانی تر کار دهکات که نه مهش به زیانی لاو و کۆمه له که مان تهواو ده بیهت باشترین ڕیگا چارمهش پته و کردنی نهه نه زموونه ی هه ریهی کوردستانه و هه ولدانه بو دست کهوتنی دان پیا نانی نیو دمو له تی و چاره سه ر کردنی گرفته کانی بیکاری و هه زاری و نه بوونی دادگه ری پیویست و چه سپاندنی یاسایه، بو نه وهی لاوی کوردیش وک لاوانی هه موو وولاتانی تر هه ست به ناسنامه و بوونی خوی بکات و جو ره نارامیه کی دموونی دست بکهوینت.

٤- هه ست کردن به بۆشایی کات -

ده توانین بلیین به کینک له گرفته سه ر که یه کانی لاوانی نیمه بوونی بۆشایی کاته (وقت الفراغ)، له بهر نهوه به رده موام ده یان بیهین به قاک و به کۆمه ل له به رده م بازارو شوینه گشتیه کانه یان دموستن یان به بی نامانج هات و چۆ دهکهن، یان له چایخانه و شوینه کانی تر خویان به کاری لاوه کی و بی سوودموه خه ریک کردووه، ته نانه ت هه خدیکیان نه یان توانیوه سوود له لایه نه باشه کانی کۆمپیوتهر و نه هته رنیت و مریگرن و له جیاتی نهوه خویان به سهیر کردنی هه خدیك به رنامه و پرۆگرام یان یاری کردنی بی سوودموه خه ریک کردووه. له به رامبه ر نهوانده دا ژماره یه کی زۆر که م له لاوانمان توانیویانه نهو کاته زۆری هه یانه بو کارو چالاکیه کی به سوود ته رخان بکه ن.

بو چاره سه ر کردنی نهو گرفته ش زۆر پیویسته و مزاره ته په یوه ندیاده کان و ریکخراوه کانی تاییه ت به قوتاییان و لاوان هه ولی کردنه وهی جو ره ها سه نته رو په یمانگا و بنکه و خولی تاییه تی به هوشیار کردنه مو هیر کردن و راهینانی لاوان بدمن، بو نه وهی سوود لهو کاته زۆری بی کارییان و مریگیریت و لاوان لهو جیگیانه خویان به کارو چالاکیه کانی (هونه ر، و مرزش، نه ده ب، زانستی، .. قاد) په وه خه ریک بکه ن و له ڕیگه یانه وه له لایه ک به هه رو توانا کانیان بدۆزینته وه له لایه کی تریشه وه له سه راندنه مو هاتوو چۆ شوینه نا دروست و نا په رومرده یه کان دوور به رینته وه .

گرفته کانی لاوان و چوڼیه تی زال بوون به سهریاند

له وانه یه که سانیګ هه بن و لهو بر وایه دابن که خه لکی و ا هه یه هیچ گیر و گرفته کیان
 نییه و خورگه بیان پنده خوازن، به لام به داخه وه نه وان هه لهن و بیرو با و مره کیان دووره نه
 راستیه وه، چونکه مروغه نییه له دونیادا گیر و گرفت و ناخوشی له ژیانیدا نه بیت، له بهر
 نهومی زور گیر و گرفت بوو به پرووی مروغه ده بیته و مو تووشی بووه، که نهو مروغه هیچ نیرادمو
 وستیکی له دروست بوونیاندا نه بووه، بو نمونه ا ناوی ناخوشی گرفتگی بو دروست دهکات،
 له خیزانیکي هه ژارو دست کورتدا له دایک بووه، دایک و باوکیکی که لله رمق و رمزیلیان
 هه یه، شیومو بالاو جهسته ی نا شیرینه، دواکه و تنی ژیری هه یه، مامه لای خراپی له گهل
 دهکن، تووشی نه خوشی و بی کاری ده بیت، نه یان هیشتووه خویندن ته و او بکات، جیاوازی
 له نیوان نهو خوشک و براکانی تریدا دهکن، ماموستایه کی خراپی هه یه، وولاته که ی
 پرده له شهرو نارواوه ... قاد). که سهرجه م نهو هوکارانه ی سهرموه سهر و دلی دهگرن و
 هیر و گرفته تی بو دروست دهکن.

به لام نه مه نهو ناگه یه دنی که که سانی تر گیر و گرفته تیان نییه، به لکو هه مو که س
 گیر و گرفته گشتی و تاییه تی خوی هه یه، به لام شیومو جورمکه ی جیاوازه، له لایه کی
 تریشه وه نه مه مانای نهومنییه که نیمه دست له نه ژتو دابنیشین و هه ر خه م و خه فته
 بغوین و خومان له خه ون و خه یالدا ن قوم بکه یین و بلین نهو هوکارو بارودوخه له دهرمو ی
 تواناو وستی نیمه دایه و نیمه هیچمان پین ناگری، چونکه نهو لیک دانه و میه هه لایه و
 له گهل تواناو به هر مکه کی مروغه یه ک ناگر نه وه، له بهر نهومی نیرادمو به هر می مروغه
 نهومنده که ورمو له بن نه هاتووه که ده توانیت به سهر هه مو گرفته وکوسپ و ته که رمیه کدا
 زال بیت.

راسته له وانه یه توانای گوږینی ناراسته ی هه ندیک بووداوی جیهانی دهرمو مان
 نه بیت، به لام خو توانای گوږینی راو بوچوونی خومان هه یه و ده توانین لیک دانه و مو

بۇچوونى خۇمان دىربارى ژيان بگوزېن. چوتکه سەرکه وتنى مړوځ پەيوەندى بە ئىرادىم
ويست و ليک دانه و مکاني جيهاني ناورود ههيه. بۇ نموونه يەکیک له کارنيک دهرده کړيت يان
له خويندن سەرکه وتن به دست ناهينى يان له گهل هاوسه رکه ي ژياني سەرکه وتو نابيت.
نهو رووداوه تووشى دلته گى و بيزاريه کى زورى دمکات و دست له نه ژتو داده مينى و وا
دزاني ژيان کوتايى هاتووه و هيچ تروسکايه ک و خوشييه کى تيدا نه ماوه. بهر دوام بوونى
نهو جوړه بيرکردنه و مو ليک دانه و ديه. خاوه نه که ي تووشى کومه ليک کيشه و گرفت و گړنى
دروونى دمکات.

به لام که سيکى تر بوويه بووى هه مان گرفت و ناخوشى که سى يه که م ددبیته وه. به لام
وک که سى يه که م تووشى ههرس هينان و چوک دانان نابيت. به پينچه وانه وه به دواى
هوکارمکاني نهو سهرنه که وتنه ي دمکه ريت و هه ولى چارمه رکردن و دووباره نه بوونه و ديان
دمدات و به هينرو گوبوتينيکى تازموه به دواى کارنيکى نويدا دمکه رى و دووباره خوى بۇ
خويندن ناماده دمکات و که م و کورتیه کاني پيشووى چارمه ر دمکات و به دواى هوکارمکاني
ناخوشى نيوان خوى و هاوسه رکه يدا دمکه رى و ريگا چاردى گونجاوى بۇ دمدوزيته وه واته
مړوځ له ژيانيدا بوويه بووى زور گرفت ددبیته وه. نه مه ياساي ژيانه و وک له پيشتر
نامازمان پيکړد که س نيه گرفت و کيشه ي نه بيت. به لام گړنگ نه و ديه به سهر نهو
گرفتانه دا زال بيت. ريگا چاردى گونجاويان بۇ بلوزيته و مو له هه مان کاتيشدا پهنديان
نيور بگړين و جارنيکى تر دووبارميان نه که ينه وه واته ددبیت بوچوونىکى واقعيانه مان بۇ
ژيان هه بيت و هه مو تال و شيرينيه کاني به يه ک چاو هه لسه نگينين و له خه وو خديال و
خو خواردنه و مو راگردن و چوک دادان دوور بکه وينه وه. چونکه ته نها ريگا چاردى سەرکه وتى
بوويه بوو بوونه و مى گرفته کاني ژيان و ليک دانه و ديانه نه ک راگردن لنيان.

بۇ ئەومى ئە زىيان بەختەومر بېت و بەسەر كۆسپ و گىرقتەكانىدا سەرگەوتتوۋ بېن.
دەتوانىن پەيرەمى ئەم خالانەي خوارمە بەكەين:-

۱- ھەولېدە ئە كاتى بىن نېشىدا خوت بەكارو چالاكىدەكى (ھونەرى، وەرزشى، ئەدەبىي، زانستى ... قاتارلىق) خەرىك بەكەو كاتى بىن نېشىتى پىن بەسەر بەرە، چۈنكە ئەلايەك ئە بېزارى و بىن نېشى و خەم و خەيالى خراب دوورت دەختەوم، ئەلايەكى تىرىشەوم ھەندىك ئە جەزوو ئارمىزوۋىكانت تىر دەكەيت و لەوانەيە شارمىزى بەھرىمە تۈانا شاروۋمىكانىشت بېيت

۲- دەبىت ئە زىياندا ھەلسەفەو بۇچوۋنىكى تايىدەتى خوت ھەبىت، بۇ ئەومى ئە بىگەيەوم نامانجەكانى زىانت دىيارى بەكەيت و شىوازو مىكانىزمى پىنوېست بو گەيشتىيان دەست نېشان بەكەيت، چۈنكە نەبوۋنى ھەلسەفەو راو بۇچوۋنىكى دىيارى كراو دەرپارەي زىيان، مەۋقە بەرەمە ھەندىرو لايە لايى و سەرە بۇيى و شەكستى دەبىت

۲- پىنوېستە كەسىكى كۈمەلەيەتى بېت و تىكەلاۋى كۈمەل و دام و دەرگاكانى بەكەيت و ھاۋكارى كەس و كارو دۈست و برادەران بەكەيت، چۈنكە مەۋقە بوۋنەومىكى كۈمەلەيەتە و بەبى كۈمەل و تىكەلاۋى بوۋن و ھاۋكارى و خوشەويستى، كەسىكى نەخوش دەبىت.

۱- ھەولېدە بوۋنەبوۋى ترسەكانت بېيتەومە بەدۋاى ھۇكارمىكانىدا بىگەرى و بزانە ئە نەنجامى چىيەوم تەۋشى ئەو جۈرە ترسە بوۋىت، چۈنكە تەنھا رىنگا دۈزىتەومى ھۇكارەكانى ترسە، دوا جارىش زال بوۋن بەسەرياندا، چۈنكە مەجالە و كەس ناتوانىت ئە زىر سايەي ترس و دوۋ دىندا زىيان بەسەر بەرىت.

۵- پىنوېستە ئە خەم و خەيالى بەردەوام و تەقوۋم بوۋن ئە زىندە خەم و دوۋرىكەويەتەوم، چۈنكە ھىج كېشەوگىرقتىك بە خەم و خەيال و راكەرن چارمەسەر ئاكرىت بەلكو دەبىت ئە زىيانى واقىيەدا تىرىيان بەكەيت و چارمەسەرى گونجايوان بۇ بىدۈزىتەوم.

۶- وىرژىش و رۇيىشتى بۇزۇنە باشتىن ھۆكۈر بۇ بەھىز كىردى ئەندامەكانى لەش و تەندروستى باش، لەبەر نەو ھەولبەدە بۇزۇنە ھەندىك چالاكى وىرژىش بە ئاكام بىگەيەنە

۷- خۇشەويستى و ھەلىزاردىنى ھاسەرى ژيان مافى سىروشتى مەۋقە و دەتوانىت ئەو مافەي خۇت وىرگىرىت، بەلام زىيادە بۇيى تىيادا و گىرتىنى شىۋازى چەوت و ئابەجى تەۋشى زۇر گىرتى كۆمەلايەتى و دىروونىت دەكات، لەبەر نەو دەيىت ئاگادارى ئەو لايەنەش بىت

۸- لەبەر دەم خەم و خەفەت و دىلە راۋكىدا چۆك دانەدەيت، بەلكو ھەموو گىرتى و كىشەيەكى كۆمەلايەتى و دىروونى ھۆكارو چارەسەرى خۇي ھەيە كەۋاتە ھەولبەدە بە دۋاي چارەسەرى گونجاۋدا بىگەرى، دەشتوانىت سوود لە توانا و شارەزايى كەسانى تىرىش وىرگىرىت و ھىچ پىنۋىست بە شەرم و دۋو دلى ئاكات و داۋاي يارمەتى و زانىيارى پىنۋىستيان لى بىگە.

۹- نەكەي لەكاتى بوونى گىرو گىرتى و ناخۇشى پەنا بۇ (مەي خواردەنەو ھەموو خۇسەرخۇش كىردى و جگەرە كىشان و قومار، ... تادىبەيت، لەبەر نەو ھەموو ئەو چالاكى و كارانە چارەسەرى گىرتەكان ئاكەن بەلكو ئالۋىرتى دەكەن، ئەلايەكى تىرىشەۋە بەرەو دىرەدەي و خۋوپىنۋەگىرتى و زۇركارى خىراپ و كىشەي كۆمەلايەتلىشت دەيەن . (نجاتى، ۱۹۵۵، ص ۹۸-۹۹).

۱۰- لەگەن ھەموو ئەۋانەشدا دەيىت زۇر بە جەرگى و خۇپاگرو دىگەۋرە بىت و ئابىت كۆل بىدەيت بەلكو دەيىت بىروات بە خۇت ھەيىت و لە ھەولنى چارەسەركىردى گىرتەكانتدا بىت، چۈنكە تەنھا ئەو كەسانە گىرمۈ مىژۋو دەبەنەۋەو كامەرانىيان دەست دەكەۋىت، كە كۆل نەمەن و بەردەۋام خۇپاگرو بە ئارامەن و لە كەۋتەكانىيان سوود وىرەگىرن و لە دۋاي ھەركەۋتلىك خۇيان بۇ ھەنگاۋىكى نۆي ئامادە دەكەن

نامو بوونی لاوان

په پکک له گرته سهرمکيه کانی لاوان، که وک مخته که سهرسنگی گرتوون نامو بوونه، نامو بوون کوشندمترین دهردی کومه لایه تیه و هه مو تواناو به هر مکانی لاوان زینه به چان دهکات. چه مکی نامو بوون زور مانا هه لدمگرت و به زور شینواز لیکدراوخته وه. زوری به زانیان نهو بر وایه دان که بو به کهم جار و به شینویه کی میتودی و زانستی پک و پک له لایه ن هیکله وه له کوتایی سدهی هه زده هه م و سهرمتای سدهی نوزده هه م به کار هات، هه رچه نه پشتر نه م چه مکه وک زاراومیه ک له پیر و بو چوونی دیاندا (مسیحی) له سهرمکانی ناو مرست دهرکه وتووه، به لام هیکل بو به کهم جار خستیه چوار چینمو قالیکی زانستیه وه، دواي نهویش له لایه ن مارکسه وه بو شیه لکردنه مو لیکدانه وهی سروشتی په یومندی به کومه لایه تیه کانی سیستهمی سهرمایه داری به کارهاتووه. به لام له لایه نی کومه لایه تی و دهر وونیه وه زور به سهرکه وتووانه له لایه ن (سیمان ای زانلوه به کارهات و پیناسه یه کی گشتی و سهرقاسه ریشی بو دارشت که بام له پینج جور مانای جیا جیای نامو بوون دهکات که نه مانه ی لای خوارموون:-

۱- بینه سه لاتی یان له دست دانی کوترو لکردن:-

نه م مانایه ی نامو بوون بریتیه له نه وهی که تاک هه ست به بینه سه لاتی خوی دهکات و که یشتوته نهو بر وایه ی که توانای هه ج گوراکاری به کی کومه لایه تی نییه و نه دانته ناشتوانیت چارمنووس و پاشه روزگی خوش دیاری بکات، سهرمپای نهوش ناشتوانیت به شدای بریار و مرگرتن و به کلا کردنه وهی نهو کارو چالاکیانه بکات که په یومندی راسته و خویان به چارمنووسیه وه هه یه.

۲- بِن مانایی، له دست دانی مانا:-

لیرمدا نامو بوون مانای نهویه که تاک به هه ج شینویه ک هه ست به تام و چیرزی زیان خاکات و نه جیهاتی نهوه هه ست به بوشایی به کی دهر وونی و کومه لایه تی به در فراوان و له راده

به دمر دمکات و هیچ فلهسه فده و ریازینکی تاییه تی له ژیان نییه و خوشی نازانیت بۇ چی
دمری و ناما نجه کانی کامانه ن.

۲- بی پیوهری :-

لیردا نامو بوون نهوه دمگه یه نیت که تاک دمگاته نهو بر وایه دی که نامرازو ریگا و
شینوازی نابهجی و دزیو و هه له بۇ گدیشتن به ناما نجه کان پیوستان، نه بهر نهومی هیچ
پیومرو به هایه کی باوه پیکراوی نه گور نییه هه موو شته کان تیکه ل به یه کتری بوون.
که واته گرتنه بهری شینوازی خوارو خنج و نابهجی بۇ هیئانه دی چهزوو نارمزوو ناواته کان
پیوستان. نهه حاله تهش له کاتیکدا دروست ده بیئت که به هاو داب و نه ریت و پیومره
کومه لایه تی و نه خلاقیه کان نیک دترازین و توانای کونترول کردن و دهسته مۆکردنی رموش
و رهتاری تاکه کانی کومه لیان نابیت.

۳- گوشه گیری و دووره پهریزی کومه لایه تی :-

لیردا نامو بوون مانای نهومیه که تاک له میانهی کارو چالاکیه کانیه وه هیچ ههست
به خوشی و کامه رانی و رازی بوون ناکات و په یوهندی له تهک خودی خوی تیک ده چیت و له
خوی و توانا کانی رازی نییه و ته نانه ت گومان له خوشی دمکات وهک نهو که سه ده بیئت که
هه رجاره دی بۆل و نمایشی که سایه تیه کی تر دمکات و هه رجاره دی روو پۆش و ده مامکینک
ده پۆشیت و ههست به بوون و که سایه تی و ناسنامه دی راسته قینه دی زور به ده گمه ن دمکات
که واته به پینی نهو پیناسانه که سی نامو بوو نهو که سه یه که هیچ ههست به گرنگی
خوی ناکات و ژیانی نرخینکی نهو توی نییه و نهو بر وایه دی له لا دروست بووه که بوون و
نه بوونی نهو و مک یهک وایه و له توانایدا نییه هیچ گورانکاری به کی پیوستان له ژیانی خوی
و کومه نه که یدا بکات و خاومنی هیچ فلهسه فده و ریاز و بیرو باوه ریکی بونیاد و کاریگه ر
نییه و که لتوری نهو کومه نهی تیایدا دمری به هی خوی نازانی و سه رمرای نه وهش به چاوی

گومان و دوو دلى سەيرى خۇي دەمكات. كە سەرجەم ئەمانەش بەرەو نامۇ بوونى كۆمەلەيتى
روشنىرى و ئايىنى و دەروونى دەپەن. (الزغل و عضيبان، ۱۹۹۰، ي ۴۸-۴۹).

نېشانەكانى نامۇ بوون :-

ھەرچەندە ھۆكارو نېشانەكانى نامۇ بوون زۇرن و ھەندىك جار وەك نېشانەكانى
نەخۇش و گرقتە دەروونى و كۆمەلەيتەكان وان بەلام بەشىۋەيەكى گشتى ئەمانەي
خوارەو بەگرتگرتىن نېشانەكانى نامۇ بوون دادەنرىن و دەتوانىن نە رىگەيانەو كەسى
نامۇ دىيارى بگەين :-

- ۱- بەشدارى نەكردن نە چالاكىە كۆمەلەيتى و سىياسى و ئايىنىەكان ... تاد .
- ۲- بېروا نەبوون بە خۇدو سەير كرتى خود بە چاۋى سووك .
- ۳- رەشىپىنى نە ژيان و بېروا نەبوون بە پاشە بۇژ .
- ۴- نەبوون و لاۋازى خۇسازانلىنى كۆمەلەيتى و خودى .
- ۵- كەسى بەرەمى جەستەيى و عەقلى و ھونەرى و نەدەبى .
- ۶- نەبوونى قەسەفە و ئايدۇلۇتۇيا و رىيازىكى تايىتە نە ژيان .
- ۷- لاۋازى نە پلان دانان و بېريار و مرگرتن نە كاتى پىنويست .
- ۸- بەشدارى نەكردن نە ھەلبىزارىن و چالاكىە سىياسى و كۆمەلەيتە چارەنوس سازمگان
و بەرژموندەيە نەتەرمىلى و نېشتەمانىەكان .

ھۆكارەكانى نامۇ بوون :-

گومانى تېدانىيە نامۇ بوون دىيارەيدەكى كۆمەلەيتى دەروونىيە واتە نە رىگەي كۆمەل
و دام و دىزگاكانىەوە دوست دەپىت و تاك نە رىگەي بۇ ماومو گۈنۇراۋەوە وەرى ناگرتى.
نەبەر نەوە نەگەر يمانەونىت بەشىۋەيەكى زانستىانە شەن و كەۋى ھۆكارەكانى نەم

دیاردیه بکهین، نهرا دهبیت نهنیو خهرمانی دام و دمرگا کومه لایه تیه کاندای بویان بکهین، که نهوانیش بریتین له خیزان و قوتا بخانه و برادر و جیگاکانی خودا پهرستی و نامرازمکانی راگه یاندن ... تاد.

هه موومان چاک دمرانین خیزان لانه و قوتا بخانه یه که می هه موو تاکیکه، نینجا نه گهر متدال هه ر له مندانیوه له باوهشی گهرمی دایک و باوک و کهسانی دلسوزی پهرومره نه بیت و پیداویستیه فیسونوژی و دموونی و کومه لایه تیه گرنه کانی بو داین نه کریت و له ناو خیزان هه ست به دنیایی ونارامی نه کات. گومانی تیندا نییه که لین و ده لاقه ی گه وره دمکه وینته که سایه تی و باری دموونیوه مو به چاوی دوو دلی و رارایی سهیری تاکه کانی کومه ن و پدیوه ندیه کومه لایه تیه کان دمکات له بهر نهومی له ناو خیزان و تاکه کانی تری دمووو بهری هه ستی به خوشی و دنیایی نه کردوه. نینجا نه گهر هاتوو له ناو قوتا بخانه ش هه ر هه ستی به خوشی و کامه رانی نه کرد و تام و چیژی له پرؤگرام و پدیوه ندیه کومه لایه تیه کانی ناو سنووری قوتا بخانه و مرنه گرت، بیگومان نامو بوون و دووره پهریزی و گوشه گیری ده بن به به شیک نه رفه تارو بیر کرد نهومی. سه ره رای نه وه ش نه گهر تاک له ناو کومه ن و نه ته مو و لاتیکیدا بژی، سه رومری و ناسنامه ی خوی نه بیت و بهردموام مافه کانی پیشیل بکریت، گومانی تیندا نییه که نه و تاکه ش له ناوینده ی نه و ولات و کومه له دا خوی ده بینیتوه و هه ست به بی ناسنامه یی و زولم و ستم دمکات و بوچونیک وای له لا دروست ده بیت که بوون و نه بوونی نه و وک یه که و نه توانایدا نییه هیچ گورانکاریه ک بکات و چاره نووس و پاشه روژی له چاره نووس و پاشه روژی کومه له که ی باشترا نابیت.

هه روه ها پیشیل کردنی ماف و سه ره سته کانی تاک له لایه ن خیزان و کومه له وه سووکایه تی پینکردنی و مرنه گرتنی باو بوچونه کانی ش، کومه لیک فاکته ری ترن که مروه یه رمو نامو بوون ده بن.

ښېجا نه گهر بڼت و له بهر روښنایي نه و راستي و بوجووناندي سهرموه ژینگه ی
کومه لایه تی و سیاسي و نابووری و د مروونی و روښنېږي لاری کورده ه لېسه نگیښن نه و
د ملگه یښه نه م دمر نه نجاراندي لای خوارموه :-

دمر نه نجامي سهرجه م نه و توښینه ومو ناماراندي له سهر مروقي کورده و د مرو
به رمدی کراوه، نامارده بونه ومه گه ن که ریژمیه کی زور نه تاکه کانی کومه لگای کورده ماری
نه خویند موارن و ریژمیه کی زیاتریش له وان کویله ی داب و نه ریښی کومه لایه تی و
یواکه وتوون، سهرمپای نه ومی ژمارمیه کی زور نه خیزانه کان هه ژارو دست کورتن و تا
نیمتاش سیستمی عه شایه ری و تانیفه گه ری و ناوچه گه ری به سهریاندا زانه و لغای
هه قل و بیر کردنه ومی مه نتیقایانه یانی کردوه.

ښېجا کاتیک مندان و همرزمکار و لاو له ناو نه و جوړه ژینگه و بارو دوخه دا په رومرده
د بڼت، بیگومان زور نه مافه کانی پېښیل دمکریت و یواری گه شه کردنی ناسایی و دروستی
بوناخو لقیندری، که نه مدهش د بڼته هوی نه ومی که تاکه کانی نه و جوړه ژینگه یه به دست
کومه لیک گرفتې د مروونی و کومه لایه تی هوه بنالینن و به ردموام نه سهنگه ری پاریرگاری
کردندا بن و به چاوی گومان و دوو دلیده وه بره واننه کومه ن و دام و دمرگانای و له ناو خیزان
و د مرویه رمدکیدا هه دست به ناسایش و د نسیایی نه گه ن.

بیگومان ژینگه ی قوتا بخانه شمان زور نه ژینگه ی خیزانه کانمان باشتو نییه، له بهر
نه ومی هه مان عه قلیه ت و بیرو بوجوونی کومه ن ومک چون له ناو خیزان په نگیان داوه ته وه،
به هه مان شپوهش له ناو قوتا بخانه و پر وگرام و شپواز مکانی واته گوته وه ودا رهنگیان
داوه ته وه و ماموستا دایک ویاوکی دووه هه و قوتا بخانه ش خیزانی دووه هه له بهر نه وه
هه مان به هاو عه قلیه ت و سیستم قوتا بخانه ش به ریوه دمبات و قوتا بی نه و سهریه ستی و
یواری رادمریرینه ی نییه که ومک پنیوست بونیادی که سایه تی بڼت و له شوفنه واره
خرا په کانی خیزان رنکاری بکات.

داو و دمرگاکانی راگه یاندنیش به پئی توانایان به شداریان له خهست کردنهدوی قوری نامو بوونی لاوی کورد کردوه، به بهر نهومی له سدر شاههی ته له فزیونه کان و لاپدری کتیب و رۆژنامه و گۆنهارمکان شتیک ده بیتی و ده خوینیته وه، به لام له واقعیهی شتیکی تر ده بیتی و رۆژانه به بهر چاوییه وه پراکتیزه ده گریت، که نه مهش بینگومان نازاریکی دهرهونی زوری دمدات. له ریگهی راگه یاندن وه (به تاییه تیش سه ته لایت و سینه ما و ته له فزیون) به تازه ترین مودیلی جل و بهرگ و ته گنه لوزیاو خوشترین زیان و تازه ترین نایدولوزیا و بیر و بۆچوون ناشنا ده بیت و بو ماوهیه که به خه وو خه یال له ته کیاندا ده ری، به لام پاش که مینک کۆشک و ته لاری خه وو خه یالی ههرهس ده هینن و خوی له تاو کۆمه نیک داب و نه ریستی داپلۆسینه رو بی کاره بایی و بی ناسنامه یی و هه ژاری و نه بوونی و بیکاریدا ده بیتیته وه.

دوای ماوهیه که نازاری دهرهونی و هه لچوون و خه م و خه فته دووباره له ریگهی که نه له کانی راگه یاندن وه به هه شته که ی یه که م جاری بو دروست ده بیتیته وه و دوای ماوهیه که ههرهس ده هینیته وه به م شیویه نه م لاوه به سه ته زمانه ی نیمه بهر دهوام له و بازله داخراومدا ده خوینیته وه که دوور نیه زور بهرگهی نه و مملانی و گه مه یه ی نیوان خه وو خه یال و واقعیه نه گریت و له ناکامیه وه تووشی گۆشه گیری و نامو بوون و هه ست کردن به که می ... تا دا بیت. چونکه جیاوازییه کی زور له نیوان واقعیه و خه یالی دا هه یه، به لام لاویکی ولاتیانی تر تووشی هه مان دهری لاوی نیمه نابیت، له بهر نهومی زۆریه ی نه و شتانه ی که له ریگهی که نه له کانی راگه یاندن وه پیمان ناشنا ده بن نامو نین و له واقعیهی رۆژانه ییدا ههستی پنده کات و ده توانیت به کرده وه پراکتیزه ی بکات نه که به خه وو خه یال.

له هه موو دهره کان کۆشنده تر، نه و بارودوخه یه که نیستا لاوی کورد تیا دا ده ری هه موو تاکیکی کورد (ته که لاوان به تاییه تی) تووشی نامو بوونی سیاسی بوون، له بهر نهومی تا نیستاش نازانین چاره نووسی نه م نه زمه و نه مانه چا ده بیت، راسته زۆریه مان گه شبینین به داها توومان، چاومروانی داها توویه کی رووناک ده که یین، به لام به ماکانی نه و گه شبینیه مان زور تۆکه و پته وو توندو تۆل نییه، سهره رای نه وهش نه زمونی تالمان له

لایه‌نی سیاسیوه هدی و پینشار زور جار کورد له خشته براوو نه‌زموونه‌کانی رابردوویان زنده به‌چال کردوو. بئجگه له هه‌موو نه‌وانه لاوان له هه‌موو توئزو چینه‌کانی تر هه‌ستیار ترن و شارمزیی و نه‌زموونیان که‌متره و زیاتر لایه‌نی عاتیفی و سوزیان به‌سهر لایه‌نی بیرکردنه‌وی مه‌نتیقیانه‌یاندا زانترمو وین و شه‌یدای گۆرانکاری و چارمه‌رکردنی گرته‌کانن و زیاتر له توئزوو چینه‌کانی تر نه‌موونه‌یین و که‌متر له که‌ورمه‌کان واقع بینیانه‌ترن، له‌بهر نه‌وه نه‌و بارودوخه سیاسی نیستا زیاتر کاریان تینه‌مکات و به‌رهو نامۆی و هه‌لچوون و گرژی دمروونیان ده‌بات.

به‌گشتی نه‌و هاگته‌ر و بارودوخانه‌ی سه‌رموه لای تووشی نامۆ بوون و خه‌م و خه‌فت و گوشه‌گیری ده‌مکه‌ن. نه‌مه‌ش مانای نه‌وه نییه هه‌موو نه‌و هاگته‌رانه‌ی سه‌رموه له‌لای یه‌ك که‌س کو‌دمه‌نه‌وه، یان هه‌موو لایه‌ك تووشی نامۆ بوون و گوشه‌گیری ده‌مکه‌ن. به‌لکو جیاوازی تاکایه‌تی هدی و به‌یه‌ك شیوه کار له هه‌موو لاومکان ناکات، دوورنییه هه‌ندیک لای به‌ ناساتی هه‌رمه‌س به‌ینن، به‌لام هه‌ندیک لای تر به‌هیزو پته‌وو خوراگرتر ببن و نه‌و بارودوخه ببینه هه‌ به‌هیز کردنی که‌سایه‌تیان.

به‌لام به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی نه‌و هاگته‌رانه رۆلی نیگه‌تی‌شانه‌یان له‌سه‌رباری دمروونی لای کورد هدی و زۆریه‌ی لاوان تووشی نامۆ بوون و گوشه‌گیری ده‌مکه‌ن چارمه‌ری نه‌و گرته‌انه‌و که‌م کردنه‌وی فشار له‌سهر لاوان و دا‌بن کردنی ژینگه‌ی له‌بار بو‌گه‌شه‌کردنیان، زامنی که‌مه‌کردنه‌وی نازارو نه‌ندیشه‌کانی لاوانق و ده‌ینه هوی که‌مه‌کردنه‌وی ریزه‌ی نه‌و لاوانه‌ی که‌ تووشی نامۆ بوون و رمشبینی و گوشه‌گیری بوون .

کین نهوانه‌ی که کیشه و گرفت د مروونیان هه‌یه و چوئیش بزائن که نه و کیشه و گرفته‌یان هه‌یه؟

بیکومان هه‌موو مرؤفیک روویه‌رووی کیشه و گرفت د مروونی ده‌بیته‌وو نه‌گه‌ر بو جاریکیش بیت به‌دستیه‌وه ده‌نالیتن. به‌لام گرنگ نه‌ویه که به‌ردموام نه‌بیت و نه نه‌نجامی دووباره بوونه‌ومیه‌وه کیشه و گرفت خودی و خیزانی و کومه‌لایه‌تی بو نه‌خولقینن. نه‌وه‌ی جیگه‌ی داخ و تیرامانه، زۆربه‌ی نه‌وانه‌ی که تووشی گرفت و کیشه‌ی د مروونی و هه‌لچوونی بوون، له‌و بره‌یانه‌دان که ته‌نه‌ان و که‌سی تر نییه که وه‌ک نه‌وان بیت و هیچ که‌سیکیش نییه که له‌ گرفت و کیشه‌کانیان بگه‌ن، بیکومان ده‌بیت نه‌و که‌سانه نه‌وه بزائن که نه‌و بوچوونانه‌یان هه‌له‌یه‌و له‌ نه‌وه دنیا‌بان که زۆر که‌سی تر هه‌یه وه‌ک نه‌وان به‌دست کیشه و گرفت د مروونیه‌وه ده‌نالیتن و کیشه و گرفته د مروونی و هه‌لچوونیه‌کان زۆر باون و له‌ناو ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ تاکه‌کانی کومه‌لدا بلا‌بوونه‌ته‌وه.

یه‌کینک له‌و راپرس و توئیزینه‌وانه‌ی که له‌ سالی (١٩٩٤) به‌ نه‌نجام گه‌یه‌ئرا، نه‌وه‌ی دمرخست که (٧٤٨) نه‌و که‌سانه‌ی که چاوپیکه‌وتنیان له‌گه‌ل سازدرا که (٨٠٩٨) که‌س بوون به‌دست کیشه و گرفت د مروونیه‌وه ده‌نالیتن، واته‌ نزیکه‌ی نیوه‌ی خه‌لکی تووشی یه‌کینک له‌ شه‌ران و گرفته د مروونیه‌کان بوون، له‌ گرنگترین نه‌خووشی و گرفته د مروونیه‌کانیش
نه‌مانه‌ی لای خوارموه بوون؛-

- ١- خه‌مۆکی ی قورس و تووندو تیر
- ٢- خووگرتن و راهاتن (الادمان) له‌سه‌ر خواردنه‌وو خوسه‌رخوشکردن
- ٣- ترسی جۆراوجۆر که بوون به‌ نه‌خووشی
- ٤- ترسی کومه‌لایه‌تی نا‌ناسایی.
- ٥- خواردن و به‌رکاره‌ینانی ماده‌ و دهرمانی قه‌ده‌غه‌کراوو نا‌ناسایی.
- ٦- بی‌هیوایی و ره‌شبینی له‌ ژبان (هیلز و هیلز، ١٩٩٩، ص ٤٠).

کدواته ژبانی کهس نییه که بی گپوگرفت و ناخوشی بیت، به پیچه وانده وه موو
کهس کهم یان زور گپوگرفت و دهرده سهری خوی هدی و ژبانیش بهو گپوگرفت و کیشانه وه
خوشه و دمن به پالنه ر بو کارکردن و بیرکردنه و موو زان بوون به سهری اندا که نه رینگه یانده وه
توانسته کانی مروفه گه شه ده کهن. به لام کاتیگ گپوگرفته کانی ژبان و کیشه کانی زور نالوز
دمن و نه توانای مروفه نابیت به سهری اندا زان بن و هیزو گوپو تینی له ناو دهمین، نهو
کاته مه ترسی و هه پشه روویه رووی کونه نداسی دهر وونی مروفه دهمیتدومو تووشی کیشدو
گرفت دهر وونی دمکات

پنویسته نه و دشمنان له یاد نه چیت که جیاوازی تاکایه تی (الفروق الفردية) هیده و همومان وک یهک روویه رووی کیشه کان نابینه و مو به سهریاتدا زال نابین، بو نمونه هندیک کیشه هه ریس به چهند که سینک دههیتن و تووشی گرفت و کیشه ی دموونی دمهکن، به لام هه مان کیشه هیچ کاری که ریه کی له سهر هندیک که سی تر نابیت که واته جوړی که سایه تی و بیرکودنه و مو روو داو مکانی سهر دمی مندانی و هه رزمکاری شیوه ی روویه رووی وونه و مکه دیاری دمهکن و به باش یان خراپ گروتین و هیز دمدن به مروه.

گرنکترین نهو رووداوو گپروگرفتانهی که سرؤه تووشی گرفت و نه خوشی دهرووشی
دیهکن نه مانه ی لای خوارموهن :-

- ۱- هه‌ست و سۆزى به نازارو ناخۆش.
- ۲- فشارى دهر وونى زۆرو هه‌رمس پى هه‌تەر.
- ۳- گه‌روگرفته‌كانى گۆڤه‌پانى كار كردن و خوێندن.
- ۴- كارسات و نه‌هه‌مه‌تیه‌كانى ژيان.
- ۵- نه‌و كیشه‌و گه‌روگرفته‌نه‌ی كه نه‌هه‌نجامى په‌نگه‌وه نانى خه‌زان و هه‌وسه‌رفه‌تیه‌وه دروست ده‌بن.
- ۶- كیشه‌و گه‌روگرفته‌كانى ناو خه‌زان.
- ۷- خه‌م و په‌ژاره نه‌هه‌نجامى له‌ده‌ست دانى كه سیه‌كى خۆشه‌وێست.

که‌واته له نه‌نجامی نه‌و هاگته‌رانه‌ی سه‌رموه زۆر که‌س تووشی نه‌خۆشی و گرتی
 دهررونی ده‌بن و پینوستانی به‌ یارمه‌تی و رینمایکردنی دهررونی ده‌بیتا، به‌لام به‌داخه‌وه
 ژماره‌یه‌کی زۆر نه‌و که‌سانه‌ی که‌ تووشی نه‌خۆشی و گرتی دهررونی بوون، هه‌ست به‌وه
 ناکه‌ن که‌ پینوستانی به‌ رینمایکردنی دهررونی هه‌یه و په‌یوه‌ندی به‌ که‌سانی شارمزاو
 پسپۆرموه ناکه‌ن. به‌لام زۆر گرنگه‌ نه‌و که‌سانه‌ که‌ زوو فریای خۆیان بکه‌ون و چاره‌سه‌رو
 رینمایی دهررونی گونجاو وهرگیرن، له‌به‌ر نه‌وه‌ی چه‌ند زوو فریای خۆیان بکه‌ون نه‌وه‌نده
 زوو چاک ده‌بنه‌وه‌و له‌و کیشه‌و گرتنه‌ دهررونیانه‌ رزگاریان ده‌بیتا

به‌لام نه‌وه‌ی جینگای داخه‌ که‌ تا نیستا وه‌ک پینوست بنکه‌و سه‌نته‌ری رینمایکردنی
 دهررونی نه‌وه‌و بینجگه‌ له‌ چه‌ند بنکه‌و پزیشکیکی دهررونی که‌ به‌داخه‌وه به‌ زۆری په‌نا بو
 حه‌ب و دهرمان و سه‌ر له‌ کاره‌بادان ده‌بن. هه‌ج شۆینیکی تری نه‌و تو نییه‌ که‌ نه‌و خاوم
 گرتانه‌ په‌نایان بو‌ به‌رن، چونکه‌ زۆربه‌ی کیشه‌کانی نه‌وان دهررونی و کۆمه‌لایه‌تیه‌وه به‌
 حه‌ب و دهرمان و سه‌ر له‌ کاره‌بادان چاره‌سه‌ر ناکرین و بگره‌ هه‌ندیک جار نازاره‌کانیشیان
 زیاد ده‌که‌ن، به‌لکو نه‌و جو‌ره‌ که‌سه‌ خاوم گرتانه‌ پینوستانی به‌ که‌سانیک هه‌یه که‌
 گونیا‌ن لینیگرن و گرینی دل و دهررونی خۆیان بو‌ بکه‌نه‌وه‌و له‌ رینگه‌یانه‌وه سه‌رچاودو
 هوکاره‌کانی نه‌و کیشه‌و گرتنه‌ دهررونیانه‌ ده‌ست نیشان بکه‌ن و رینگا چاره‌ی گونجاویان له
 رینگه‌ی رینمایکردنی دهررونی و کۆمه‌لایه‌تی و خه‌زانیه‌وه بو‌ بدۆزیته‌وه.

که‌واته‌ خۆنه‌ری به‌ریز نه‌م پرسیارانه‌ی خوارموه له‌ خۆت بکه‌و نه‌و کاته‌ له‌به‌ر
رۆشنایی وه‌لامه‌کانیان بو‌ت دهرمه‌که‌وینت که‌ پینوستت به‌ رینمایکردن و خزمه‌تگوزاری
دهررونی و کۆمه‌لایه‌تی هه‌یه‌ یان نا؟.

۱- ئایا هه‌لچوون و ترس و دله‌باوکیکانت نه‌وه‌نده‌ زۆربوون که‌ نه‌هیلان وه‌ک پینوست کارو
 چالاکیه‌کانی رۆژانه‌ت به‌ نه‌ نجام بگه‌یه‌نیت؟

۲- ئايا بارى دەروونىت ئەوئەندە ئالۇز بوو كە كىشەى بۇ خۇت و خىزانت دروست كىردوو بوئەتە ھۇى تىك چوونى پەيوئەندىيە كۆمەلەيەتەكەن.

۳- ئايا ئەو ھەستەت ئەلا دروست بوو كە ماوئەيەكە ۋەك جاران ھەست بە خوشى ژيان ناكەيت و كەمتر بىروات بە خۇت ھەيە و بە ئاسانى ئاتوانىت كۈنئۆلى خودى خۇت بىكەيت؟

۴- ئايا گەشتووتە ئەو بىروايە كە لەخۇت بىزارى و جەز دەكەيت بە ھەر شىوئەك بىت ئەو بارە دەروونىيە رىزگارت بىت؟

۵- ئايا ھىچ شتىكت دەربارى بارى دەروونى و كۆپانى ھەئس و كەوتت بۇ خىزانەكەت يان برادەرانى خوشەويستت باسكردوو يان ئەوان ھەستيان بە ھىچ كۆپانكارىيەك كىردوو كە لە رەقتارو بارى دەروونىت روويەا بىت؟

۶- ئايا تۇ خۇت ۋا دەبىنى كە بىندەسەلاتىت و تواناي چارسەركردنى گىرگەتەكەن و كۈنئۆل كىردىنانت نىيە و ئاتوانىت كۆپانكارى لە ژيان و بىرگەندەوئا بىكەيت؟

۷- ئايا بەرھەم و رىژمى چالاكىيەكانت كەم بوئەوو ھەست دەكەيت كە ۋەك جاران كۆپوتىنت بۇ كاركرەن و بەرھەم ھىنان ئەماو؟

ئەگەر زۆرەي ۋەلامى ئەو پىرسىياراندەى سەرەو بە (بەئى) بوو ئەو ماناي ئەوئەيە كە تۇ كىشەو گىرغى دەروونى و كۆمەلەيەتەيت ھەيە و بىنوئىستت بە رىنمايكرەنى دەروونى و كۆمەلەيەتى ھەيە و ناپىت پىشت كۈنى بەھەيت، بۇ ئەوئەي كىشەو گىرغەكەن زىاتر ئالۇز ئەبىن و ئەبەنە ھۇى تىك چوونى بارى دەروونىت.

سەرچاوەی گری دەرۆنییەکانمان

مروڤ بوونەومریکی ئالۆزو نەناسراومو تاومکوو نەمروڤ زانست وەك پینویست پەدی بە گری و گۆل و هەورازو نشینومکانی نەبردومو زۆر لایەنی هەریە نهینی ماونەتەوه. یەكێك لە گرتگترین و شارمەوترین لایەن، باری دەرۆنی مروڤه، راستە زۆر قوتابخانەو بنیازو لیکدانەوی دەرۆنی هەوڵی زانینی نهیتییهکانی مروڤیان داوه، بەلام تاومکو ئیستا نهیان توانیوه وەك پینویست باری دەرۆنی مروڤ شەن و کەو بکەن.

لەلایەکی تریشهوه زۆر زەحمەتە بتوانریت لە رینگە قوتابخانەو تیوره بیانیهکانەوه باری دەرۆنی و گری کویرهکانی کۆمەلگاکەمان لێك بدرینهوهو پەدی بە نهیتییهکانیان ببەین. راستە ئێمه مروڤین و کەم یان زۆر دەرئەنجام و لیکدانەوه دەرۆنییهکان و تیومرەکان دەمان گرتەوهو تارادەیهك تیشك دەخەنە سەر باری دەرۆنییمان بەلام لەبەر ئەوهی سەرچاوهو کەلتورو بنەماکانی ئەو تیورو قوتابخانە تارادەیهك جیاوازن لە سەرچاوهو کەلتورو ژینگە کۆمەلایەتی و نابوویری ئێمه، بۆیه دەبیت لە رینگە توێژینهوهو تیوری خۆمانەوه پەدی بە هەندیک لە گری کویرهکانمان ببەین

مروڤی کورد، وەك هەموو مروڤیکی تر کۆمەلێك پینداویستی فسیۆلۆژی و کۆمەلایەتی و دەرۆنی هەیه و دەبیت تیربکرتن بەلام بەداخهوه ژینگە سیاسی و کۆمەلایەتی و نابوویری و دەرۆنی مروڤی کورد تا پادەیهکی زۆر بەرەبەست و رینگربوون لەبەردەم تیرکردنی ئەو پینداویستیانه، چۆنکە زۆریەکی کات مروڤی کورد لەژێر چه پۆک و کەتەبی دوژمنان ئالاندویهتی و هیچ کات مامەلە ی مروڤانەیان ئەتەکدا نەکردوهوه، بەلکو بە پینچەوانەوه چی ئەتوانایدا بووینت کردووینانەو بەردەوام کۆسپ و تەگەرەیان لەبەردەم تیرکردنی حەزوو ئارمەزو پینداویستیه سەرەکیهکانی مروڤی کورد داواوه

گومانیشی تیندانییه مروق کورو کچی نهو ژینگه‌یه که قیایدا دمی، نینجا له‌بهر نه‌وی ژینگه‌ی کورو کچی کورد (ومک ژوبه‌ی ژینگه‌کانی تری ومکو نیمه) پر بووه له بیهش بوون و رق و کینه و سوکایه‌تی پیکردن، بویه ژوبه‌ی زورمان له‌ناخماندا رق و کینه و گیانی توله سندنه‌ومو سوکایه‌تی پیکردن و کومه‌لنک گرنی دموونی تره‌یه و له کاتی به ناگای و بی ناگایدا، به‌شینویه‌کی نه‌ستی بیت یان هه‌ستی له ره‌فتارو هه‌نسوکه‌وت و بیرگردنه‌وماندا رنگ دهنه‌ومو له میانه‌یانده‌وه خومان و کهسانی چوار دمویمان تووشی کومه‌لنک گرفت و کیشه‌ی دموونی و کومه‌لایه‌تی و نابووری و سیاسی دمکین.

هه‌ر کاریگه‌ری نهو کومه‌له گرفت و گری دموونیانه‌یه که به‌ردموام یه‌کتری نازار دمه‌ین و چال بۆ یه‌کتر هه‌لدمکه‌نین و ژوبه‌ی جار له بۆسه‌داین و به‌دوای هه‌لو خاله لاوازمکانی به‌رانیه‌رماندا دمکه‌ربن، هه‌ر نه‌ومنده‌ که‌م و کورتیه‌کی بچوکمان نینینی نینی دمکه‌ین به هه‌لو ته‌پلی بۆ لینه‌دمین و دمکه‌ نوکیکی نینه‌مه‌ین به کفته‌یه‌ک، به‌م شینویه‌ش هه‌ست به پشو خوشیه‌کی دموونی دمکه‌ین و بۆ ماوه‌یه‌ک که‌مینک له گرو تینی نهو گری دموونیانه که‌م دمه‌ینته‌وه، واته نهو سوکایه‌تی پیکردن و که‌م کردنه‌وه له ترخی که‌سانی ترو ته‌پل بۆ لینه‌دیان سادییه‌تی که‌سایه‌تیمان هینور دمکاته‌ومو نهو که‌سانه دمه‌ین به قوچی قوریانی.

به‌لام نابیت نه‌وه‌شمان له‌یاد بچیت که نینه‌ش جارها و چه‌نده‌ها جار بووین به قوچی قوریانی ژیر دستێ که‌سانی تر، نینجا له‌بهر نه‌وی به‌ردموام بارودوخ له گۆپان و شه‌قان و قلیشانه‌ومدایه، بویه بۆل و پله و پایه‌کان دمگۆبدرین و هه‌ر جارهی دسته‌و تاقم و که‌س و لایه‌نیک دمه‌یت به که‌له‌گاوه نه‌نجامی چه‌وساندنه‌ومو سووکایه‌تی پیکردنی به‌رانیه‌رمکه‌ی که‌مینک له چه‌زوو نازمووه سادییه‌کان تیره‌دین دوای نه‌وی که‌بارو دۆخه‌که دمگۆپی نیت قوریانه‌کان کارێ کۆنیان قری دمه‌ین و دمه‌ین به که‌له‌گاوه

دەست دەگەن بە چەوساندنەوهی که‌ته‌گاگانی دوینی. ئەمە دووبارە دەبیته‌وه‌و دەبیته‌و بە خاسیەت و مۆرکیکی دەروونی و کۆمە‌لایەتی کۆمە‌لگاکە‌مان.

ئینجا گرتە‌که‌ لیژمدا کۆتایی نایەت بە‌لکو ئە‌و ناستە بە‌رزە دادە‌به‌زێتە‌ خوارومو ئە‌ بچوکتێن چالاکیه‌ کۆمە‌لایەتی و ئابووری و پەرۆمە‌رده‌یه‌کاندا رەنگا دە‌ماتە‌وه‌، بۆ نموونه‌ بە‌زێو‌به‌رێک تە‌م و چیژ ئە‌ سوکایەتی پێ‌کردن و مە‌ل شکاندنێ هه‌رمان‌به‌رە‌کانی و هه‌رمان‌به‌ر تە‌م و چیژ ئە‌دوا خستنی کاری هاو‌لاتیان و نازار دانیان و هاو‌لاتیان تە‌م و چیژ ئە‌ سوکایەتی پێ‌کردنی خیزان و خیزان تە‌م و چیژ ئە‌ سوکایەتی پێ‌کردنی مە‌ندالە‌کان و مە‌ندالە‌کانیش تە‌م چیژ ئە‌ لێ‌دان و سوکایەتی پێ‌کردنی یە‌کتی و مە‌رە‌مگرن واتە‌ کێ‌ بە‌هیز و توانا بیته‌ یان هە‌ل و بواری بۆ بڕە‌خسێ ئە‌وا بە‌شێو‌هیه‌کی راستە‌وخۆ دە‌که‌وێتە‌ گیانی بە‌رانبەرە‌که‌ی.

ئە‌مە‌ش مانای ئە‌وه‌ نییه‌ که‌ مە‌رۆ‌قی کورد نە‌خۆش و شە‌ر خوارومو مە‌رۆ‌قی ولاتی تر ساغ و سە‌لامە‌ت و ناشتی خوازن، نە‌خیز سە‌روشتی مە‌رۆ‌قی کورد وە‌ک سە‌روشتی هه‌موو مە‌رۆ‌هه‌کانی ئە‌م گە‌ردوونه‌ پان و بە‌رینه‌ بێ‌ لایە‌نه‌و تۆ‌وی خیز و شە‌ر ئە‌نا‌خیا‌ندا جە‌شار دراومو که‌سانی نە‌خۆش و خاوه‌ن گە‌رفتی دە‌روونی و شە‌ر‌خوارو تۆ‌نه‌ سین ئە‌ناو عە‌رە‌ب و فارس و تورک و نە‌ته‌وه‌کانی تە‌ریشدا هە‌ن، بە‌لام ئە‌وانە‌یه‌ رێژە‌که‌ی ئە‌لای نێمه‌ زیاتر بیت، لە‌بەر ئە‌وه‌ی مە‌رۆ‌قی کورد زیاتر ئە‌ مە‌رۆ‌قی هه‌ندێک نە‌ته‌وه‌ی تر چە‌وسیندراوه‌ته‌وه‌و بە‌ر‌به‌ست و پێ‌گر لە‌بەر‌ده‌م تێ‌رکردنی پێ‌داوێستیه‌کانی داخراومو بە‌شێو‌هیه‌کی زانستی و بە‌رنامه‌ بۆ دا‌پێ‌ژراو هه‌و‌لی سە‌پینه‌وه‌ی ناسنامه‌و بوونی دراومو هه‌ر‌ده‌م کراون بە‌ گۆ یە‌کتێداو تۆ‌وی ناوچه‌گه‌ری و هه‌زایە‌تی ئە‌نا‌خیا‌ندا چینه‌دراوه‌.

ئینجا ئە‌گەر بمانه‌وی پاشە‌روژی نە‌وه‌کانی داها‌توو‌مان روون و ناشکرا بیت و تاکه‌کانی کۆمە‌له‌که‌مان ئە‌ گە‌رفت و کێ‌شه‌و گرنی دە‌روونی بە‌دوور بێ‌ ئە‌وا زۆر پێ‌دیه‌سته‌ گە‌رنکی ته‌واو بە‌ پەرۆمە‌رده‌کردنی مە‌ندالە‌کانمان بە‌دین و پێ‌داوێستیه‌ سە‌ره‌کیه‌کانی ژیا‌نیان بۆ دا‌پێ‌ن بکه‌ین، ئە‌لایه‌کی تە‌ریشه‌وه‌ دە‌بیته‌ کە‌ش و هه‌وای گونجاو بۆ

پراکتیزه کړدنې یاسا دابین بکړیت، بو نه وې یاسا سهرومړیت و ړنگه به که سانی خاومن
گرفت و گړنې دموونې نه دریت که به نارمزووی خویان یاری به چار دنووس و بهر ژموه نښی
که سانی تر بکه ن، نه بهر نه وې نه و جوړه که سانه ده بیت نه ړنگه ی یاسا وه نفاوی جهزوو
نارمزووه سادییه کانیا ن بکړیت و هه ولی چاره سه کړدنې گرفت و گړنې دموونیه کانیا ن
بکړیت.

يېڭى تەنھەرىكەت دىروونى بېگەرە

زۆر زۆر كەمەن ئەوانەدى كە تاۋەكو ئىستى دىروونىيان گەردى رۇزگارى نەگرتوۋى
گۇرانتكارىيەكانى ئەم جىھانە ماددى و ئانۇزە توۋشى ترس و دلەپاۋكى و رق و كىنە و گىيانى
تۆلە سەندەنەۋەى نەگرتوۋى. ئەۋەى جىگەى داخە زۆرىيەى زۆرمان ھەر لە سېندەى
بەيانىيەۋە ھەتاۋەكو درەنگانىكى شەۋ ھەر ھەلپەى نان پەيدا كىردن و كۆكردنەۋەى مالى
دونىايىن و شەۋەكەش بە نارامى و دور لە كابووس نابەينە سەر بەلكو تا ماۋەيەكى زۆر
ھەر لەخاۋ جىگاۋ پىنخەفەكەماندا تەپ و تل و ئەم دىۋو ئەۋ دىۋەكەين و بىر لە داھاتوۋ
گۇرانتكارىيە تەم و مزاۋىيەكانى يان بىر لە ئازارو ھەزۋو نارەزۋە تىرنەكراۋەكانى
رابردوۋ دەكەينەۋە، كە بەۋ جۈرە بىر كىردنەۋەش ژيانى ئىستى خۇمان دەكەين بە قوربانى
داھاتوۋ يان رابردوۋ.

گەرەتەرىن كىشەۋ قەيرانى ئەمبۇى مەۋق لەبىر كىردى ئىستىيە و بەردەۋام لە
ھەلپەى داھاتوۋە، بەبى ئەۋەى بەخۇى بزائى كە ژيان و رۇزگارە خۇشەكانى بەرەۋ كەمى
دەۋن و كاتىك بەخۇى دەزانى پىرى و نەخۇشى و كۈمەنلىك گىرەقتى دىروونى و كۈمەلەيەتى
برا بەشى ھەمۋو ئەۋ سەرمايە و خەۋو خەيالا نەيەتى كە ژيان و لاۋىتى و خۇشەكانى خۇى
لە پىنناۋياندا كىرد بە قوربانى، ئەۋ كاتەش ئەبۋارى پەشيمان بوۋنەۋەۋە نە بۋارى دوۋبارە
ژيانى لاۋىتىيەۋەۋە كىردەكە لە ھەردوۋ بەھار دەبىت

لەردە پىرسىيارلىك خۇى دەسەپىنى و ناچارمان دەكات گۈنى بۇ شل كەين، ئەۋىش
ئەۋەيە، ئەۋ ھاكتەرەنە چىن كەۋايان لە مەۋقى ئەم سەردەمە كىردوۋە بەۋ جۈرە بىت بە
كۈپەۋ دىلى داھاتوۋ، گىيان و دىروونى ئەۋ ھەمۋو گەردە بىگىن و بەردەۋام لەبارىكى
دىروونى ئانۇزدا بىرى و ھەست بە دروستى دىروونى و خۇشەكانى ژيان دەكات و سەرەپى
ئەۋەش توۋشى كۈمەنلىك گىرەقتى دىروونى بىت؟

بۇ ۋەلانى ئەو پىرسىيە پىنويستە نامازە بۇ ئەم فاكىتەرەنە بىكەين كە دەينە ھۆي
ئالۇز كەردنى دەروونى مەۋقە و تۈزۈ كەردە ئىنىشتىنى:-

گىيانى تۆلە سەندە ھەم ورق و كىنەي خەفە كراۋ:-

كەسانىك ھەن (ھەزچەندە زۇر كەمن) كە گىيانى لىيۈردن ئەلايان زالتەرە بەسەر گىيانى
تۆلە سەندە ھەم ئە تۈنەيەندە ھەيە كە چاۋپۇشى ئە ھەندىك ئە ھەلەو سەرمەۋىيەكانى
كەسانى تر بىكەن، بەلام زۇرىەمان ئەو گىيانى لىيۈردنە ئە لامان لاۋازمە ئەگەر خەلكى
خراپە بەرانىەرمان بىكەن و كەمىكىش نازارمان بەدەن، ئەوا تا تۆلەي خۇمانى
ئىدەكەينە ھەم ئىمەش نازارى دەدەين، ئە خەم و خەفەت ورق و كىنەو پىلان داناندا دەزىن و
بارى دەروونى خۇمان ئالۇز دەكەين، دوۋرىش نىيە كە دۋاي ئەۋەي تۆلەي ئىدەكەينە ھەم
دەخۇش و كامەران نەبىن ئەبەر ئەۋەي ئەتۆلە سەندە ھەم دەترسەن و لەۋانەيە كەسانى
بەرانىەر ئەۋانەش ۈك ئىمە بىيەنەۋىت تۆلەي خۇيانەمان ئىيەكەنەۋە.

كەۋاتە كاتىكى زۇرى ژيانەمان بە خەم و خەفەت و ترس ورق و كىنەۋە بەسەر دەبەين
و ھەست بە خوشى ژيان و كاتە بە نرەكەكانى ناكەين بەلام ئەگەر ئەجىياتى ئەو تۆلە
سەندە ھەيە بىرمان ئە لىيۈردىنى بەرانىەرە پىشت گۈي خەستىنى بىكرەيە. ئەوا ئەو ھەمەو
ترس و خەم و خەفەت ورق و كىنەمان تۈۋش نەدەبەۋ، سەرمەۋى ئەۋەش ئەو ماۋە زۇرەمان
بە كارو چالاكىيەكى بە سوۋدەۋە بەسەر دەبەردو ئەبارىكى دەروونى خوشىشدا دەژيان
كەۋاتە گىيانى لىيۈردىن و بەخشىنى كەسانى ترە پىشت گۈي خەستىنى ھەندەكانىيان تۈۋناو
يەھەمەكە كە تەنەيا مەۋقە گەۋرەمە خاۋەن ئەزمۇنەكان ھەيانەۋ دەزانن چۇن بۇ خوشى و
كامەرانى خۇيان و سارىژ كەردى بىرەنە كۈمەلەيەتتەكان بەكارى بەيىنن. ئىنجا ئەگەر
ئىمەش بىيەنەۋىت دل و دەروونەمان بە بىگەرەي بىپارىزىن و تام و چىژ ئەكەتەكانى
ژيانەمان ۈمىرگەين، ئەوا دەبەت خۇمان ئەسەر گىيانى لىيۈردىن و پىشت گۈي خەستىنى
ھەندىك ھەلەو كەمەنەرخەمى كەسانى چۈۋەدەۋرەمان رابەيىنن.

ویل بوون به‌دوای هه‌زوو نارم‌زووم‌کان و پشت‌گوی خستنی لۆژیکى عه‌قل؟-

جیاوازی نێوان مروڤى سه‌ربه‌ست و مروڤى كۆینه نه‌وه‌یه كه مروڤى سه‌ربه‌ست و كامڵ گوى له لۆژیکى عه‌قل ده‌گیریت و كۆنترۆل و لقای زۆر له هه‌زوو نارم‌زوو رهمه‌كه‌كانى ده‌كات و به‌باشی دیارده‌كانى ژيان تاوو توى ده‌كات و بیرارى پێش وه‌خته ئادات و له‌سه‌ربه‌نهمای زانستی و واقیعی بابەت و كێشه‌كان به‌كلا ده‌كاتوه‌وه، به‌لام مروڤى كۆینه و نه‌ به‌كام و پینه‌گه‌یشته‌ دوای مۆته‌كه‌ی هه‌زوو نارم‌زوو رهمه‌كه‌كان ده‌كه‌وینت و پشت به‌ راوبه‌چوونی پێشیننه‌ ده‌به‌ستیت و بێلایه‌نى خوى له‌ ده‌ست ده‌دات و ده‌مارگیر ده‌بیت بۆ نه‌و شتانه‌ی خوى ده‌یه‌وى، بێگومان نه‌و جۆره‌ بیركردنه‌وه‌و لێكدانه‌وه‌ هه‌لانه‌ خواوه‌نه‌كه‌ی تووشی گرژی و ناره‌حه‌تى ده‌روونی ده‌كات.

خووگرتن و سه‌رقال بوون به‌ به‌ها ماددیه‌كان و پشت‌گوێخستنی به‌ها گیانی و

روحیه‌كان؟-

یه‌كێكى تهره‌ له‌و هاكته‌رانه‌ی كه مروڤى نه‌مرۆی تووشی دئه‌راوكی و ترس و خه‌م و خه‌فه‌ت كرده‌وه‌، هه‌رچه‌نده‌ ژماره‌یه‌كی زۆر له‌ خه‌لكی به‌ ملیاره‌ها پاره‌یان هه‌یه‌ به‌لام له‌ناوه‌وه‌ ناسووده‌و كامه‌ران نین و به‌رده‌وام خه‌ریكى هه‌ژماردن و زیادكردن و پاراستنی نه‌و سه‌رمایه‌ له‌بن نه‌هاتووه‌یان و خه‌وو خه‌یال و كارو چالاكیه‌كان هه‌ر له‌چوار ده‌وری نه‌و به‌ها ماددیه‌كانه‌دا ده‌خولینه‌وه‌و به‌رده‌وام هه‌ست به‌ بۆشایی ده‌روونی و گیانی ده‌كه‌ن و هه‌سوودی به‌ كریكار و شوانیكى ناسووده‌ ده‌خوازن باب باپه‌رو نه‌وه‌كانی پێش نینه‌ زۆر له‌ نینه‌ ناسووده‌ تر بوون، له‌بهر نه‌وه‌ی خواوه‌نی زۆر به‌های گیانی و روحی بوون و هاوسه‌نگی ده‌روونی بۆ راگرتبوون و زۆر كه‌متر له‌ مروڤى نه‌مرۆ هه‌له‌په‌ی پاره‌ كۆكردنه‌وه‌و ده‌ست كه‌وتنی به‌ها ماددیه‌كانیان كرده‌بوو

له جیاتی یئکه وه زیان و هاوکاری چاودیری یه کتری دهکین ۱-

شارستانییه ت چهند نالۆزو پر گرفت بئیت، نهومنده گیانی هاوکاری و دوستایه تی
کهتر دهیینه وه مملانی و کئی برکی جیگایان دهگریته وه. بهداخه وه په یومندی نیوان
تاکه کانی کومه ل وک جارن نه ماوه گوپو تینی رابردووی له دست داوه له جیاتی نهومی
هاوکاری یه کتر بکهین و ساریژی برینه کان بکهین، زان بوونی به ها ماددیه کان بوونه ته
هوی نهومی که چاودیری یه کتری بکهین و هه ندیک جاریش بکهینه بۆسه دانان گومانیشی
تینا نییه نهو مملانی و کئی برکییه دهینه هوی ورژاندنی رهمه ک و هه زوو نارمزه وه
ناژله کانی ناخی مروغه تییه تی و سهوز بوونی تۆوی شهرو گومان و دوو دلی

بۆ سه لاندنی نهو بۆچوونهش دهتوانین لاوازی په یومندییه کومه لایه تی و گیانییه کانی
نیوان تاکه کانی کومه ل به گشتی و خزم و کهس و خووشک و براو دایک و باوک به تاییه تی
وک نهومنه بهیینه وه هه موومان چاک دهزانن نهو خوشه ویستییه که جارن له نیوان خزم
و کهس و تاکه کانی تری کومه لدا هه بوو نیستنا زۆر کهم بۆته وه له جیاتی نهوه مملانی و
کئی برکی و چاودیری کردنی یه کتری سهری هه لداوه گومانیشی تینا نییه کهش و هه وای
مملانی و کئی برکی و چاودیری کردنی یه کتری دهینه هوی شیواندن و گهرد گرتنی دهروونی
مروغه و نالۆز کردنی، به لام خوشه ویستی و هاوکاری کردن دهینه هوی له دایک بوونی
ناسایشی دهروونی و دنیایی و ناسوودایی

تینجا بۆ نهومی گهردوو پیسیه کانی چوارده وری دهروونمان لا ببهین و پشویه کی
دهروونی ببهین، نهوا دهییت له جیاتی تۆوی رق و کینه تۆوی سۆزو خوشه ویستی بچینی و
لایه ک له به ها روحی و گیانییه کان بکهینه وه ماوه یه ک بۆ رابواردن و گهشت و گوزارو
سهردانی نازیزو دوستان ته رخان بکهین و گیانی نییووردنمان هه بیت و به دوا ی تۆله
سهلنده ودا ته گهرین و به پینومری نۆزکی عهقل دیاردمکانی زیان تاوو تۆی بکهین و
بکهینه وه بۆ باومشی سروشت و زیان له وه نالۆزتر نه کهین.

سەرچاۋى ھەرىس و ياخشى بۇون

ھەرزەكارو لاۋان بە ئاسانى و بى گىرۇگرفت خۇيان لەگەل كۆمەلەكەيان ئاسازىنن، بەلكو تۈۋشى كۆمەلنىك گرفت و بگرمو بەردە دەبن و لە نە نجاميانەۋە ھاۋسەنگى خۇيان لەدەست دەدەن و دوور ئىيە ھەندىكىيان لە رىچكەي ئاسايش لادەن و مىلى رىنگاي لادان و سەرمۇيى بگرنەبەر. ھەرزەكار دەيەۋىت لەناو كۆمەلەكەيدا يىنگەۋ پلەۋ پايدى خۇي ھەيىت، دەيەۋىت شوين پەنجەي ديار بىت، ھەرزەكارو لاۋان بە پاشكۆيى و پەراۋىرى رازى ئابن، بەلام بەداخەۋە كۆمەلگاگەمان ناتۋانىت ناۋمەۋى ھەرزەكار و لاۋان بخۈننىتەۋمو پەي بە ئىننىيەكانيان بىات، بۇيە بەھەلە مامەلەيان لەگەل دەكات و ژىنگەۋ بارودۇخى پەرومردەيى و كۆمەلەيەتى و دەروۋنى پىۋىست و گونجاۋيان بۇ ناخۇننىت

ھەرزەكارو لاۋان چاۋيان بىرپەتە ئاسۋو پەروشى پاشەرۇژن، بەلام بەداخەۋە ئاسۋو پاشەرۇژ لەلايان روون و ئاشكرانىيە، تەم و مژاۋى پاشە بۇژ بارى دەروۋنى ھەرزەكار ئالۋز دەكات و دەيخاتە ناۋ گىژاۋى بىرگەرنەۋمو دلە راۋكى ي بەردەۋام ھەرزەكار دەيەۋىت خۇشەۋىست بىت و رىزى بگىرى و ھەست بە ئاسايش و دىنئايى بىكات، بەلام بەداخەۋە نە خىزان و نە قوتا بخانەۋە نە كۆمەل ناتۋانىت ئەۋ پىنداۋىستيانەي بۇ دابىن بىكات

ئىمە ئەگەر بىمانەۋىت ھەرزەكار بارى دەروۋنى دروست و ئاسايى خۇي ھەيىت ئەۋا دەيىت كەسانى چۈاردەۋرىشى پىش ھەرزەكار ھەست بە خۇشەۋىستى و رىزگرتن و دىنئايى بگەن، واتە دەيىت دايك و باوك و مامۇستاۋ كەسانى چۈاردەۋرى ھەرزەكار خاۋەنى كەسايەتى و بوۋنى خۇيان بىن، بەلام بەداخەۋە لە كۆمەلگاگەمان ئەك ھەرزەكارو لاۋ بەلكو دايك و باوك و مامۇستاۋ كەسانى چۈاردەۋرىشى ھەست بە دىنئايى و بوۋنى خۇيان ئاكەن كەۋاتە ئىمە ناھەقىيەكى گەۋرە دەكەين كاتىك بەتەنھا داۋاي مافى ھەرزەكارو لاۋان دەكەين لەكاتىكدا ئەۋ كەسانەي كە ئىبيان داۋا دەكەين خۇيان ئىنى بىيەشەن، كە

ئەمەش بە ھىچ شىۋىيەك ئەگەل ۋاقىيەت ۋە مەنتىق يەك ئاگرىنەۋە، ئەبەرنەۋىي ئەگەر
يەكەن رىزى ئەگىرى ئەۋا بەھىچ شىۋىيەك رىزى كەسنى تر ئاگرى، دايك ۋە باۋكەك ئە
جالەتلى ترس ۋە دىلەۋكەيدا بىزىن، بە ھىچ شىۋىيەك ئاتۋاننى ئاسايش ۋە دىلىيى بۇ
مىنەلەكانىيان داپىن بىكەن، مامۇستايەك ئە سۆزۈ خۇشەۋىستى بىيەش بىت، بەھىچ
شىۋىيەك ئاتۋاننىت سۆزۈ خۇشەۋىستى بۇ قوتابىيەكانى داپىن بىكات، كۈمەلەك بى
ئاسنامەۋ پاشەپۇز بىت، ئاتۋاننىت ئاسنامەۋ پاشەپۇز بۇ رۇلەكانى مەۋكەرى بىكات، كەۋاتە
ئەگەر بىمانەۋىت بەشىۋىيەكى زانستىيانە كىشەۋ گىرەتەكانى ھەرزەكارو لاۋان دىيارى بىكەين
ۋە پەي بەسەرچاۋمو ھاكتەرەكانى بىبەين، ئەۋا دەبىت ئە ھەموۋ لايەكەۋە سەيىرىيان بىكەين ۋە
سەرچەم ھاكتەرۈ ھۆكەرەكان ئەبەر چاۋ بىگرىن، ئەك ۋەك ئىستە ئە گۈشەنىگايەكى
تەسكەۋە بىروانىتە ھاكتەرۈ سەرچاۋمى گىرەتەكان.

ھەموۋمان دەزانىن كە زۇر خىزان (دايك ۋە باۋك) گىرۈگىرەت بۇ ھەرزەكارو لاۋمەكانىيان
دوست دەكەن، بەھەمان شىۋىيەك زۇر مامۇستا سوكايەتلى بە قوتابى دەكات. باشە تەنھا
سەرگۈنە كىرىن ۋە ھىرش كىرىنە سەر ئەۋ دايك ۋە باۋك ۋە مامۇستايانەۋ ئاۋانبار كىرىن
چارسەرى گىرۈگىرەتلى ئەۋ ھەرزەكارو لاۋانە دەكەن، بىنگومان ئەخىر بەلكو ئەگەر
بىمانەۋىت چارسەرىكى راستەقىنەۋى ھەتا ھەتايى كىشەكانى ھەرزەكارو لاۋان بىكەين،
ئەۋا دەبىت بە دۋاى ئەۋ ھاكتەرەرانەدا بىگەرىن، كەۋايان ئەۋ دايك ۋە باۋك ۋە مامۇستايانە
كىرەۋە كە بەۋ شىۋىيە رەقتار بىكەن، چۈنكە ھىچ رەقتار ھەلەس ۋە كەۋىتەك بەۋشايى ۋە
ئەخۋىيەۋە سەر ھەلەۋەن بەلكو ھۆكەرى تەبىيەتلى خۇيان ھەيدە، ئىنچا ئەگەر تۈۋانىمان ئەۋ
ھاكتەرەرانە دىيارى بىكەين ۋە گىرۈگىرەتلى ئەۋ دايك ۋە باۋك ۋە مامۇستايانە چارسەرى بىكەين،
ئەۋكاتە چارسەرىكىرى گىرۈگىرەتلى ھەرزەكارو لاۋمەكانىيە زۇر ئاسان دەبىت.

ئەمە مائىل ئەۋە نىيە كە ئىمە پىشت ئە گىرۈگىرەتلى ھەرزەكارو لاۋان بىكەين ۋە بە
گىرۈگىرەت ۋە كىشەكانى گەۋرەكانەۋە ئاۋايان بىكەين، بەلكو مەبەست ئەۋىيە كە زۇر چار
گىرۈگىرەتلى گەۋرەكان دەپىن بە سەرچاۋمو ھاكتەر بۇ خۇشەۋەتلى گىرۈگىرەت بۇ ھەرزەكارو
لاۋان بەپى ئەۋەي گەۋرەكان مەبەستىيان بىت.

ئەگەر بمانەوێت کێشه و گرتەکانی هەرمەکارو لاوان چارەسەر بکەین، ئەوا دەبێت پێش هەموو شتێک چارەسەری گێروگرت و کێشه سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان بکەیت، چونکە تاوێکۆ دایک و باوک و مامۆستای کورد ئە کۆت و بەندی داب و نەریتی کۆمەڵایەتی دواکەوتوو و زگاریان نەبێت و چارەسەری بێکاری و هەژاری و بێئاسنامەیی و نەخۆشەویاری نەکەیت، ئەوا بە هیچ شێوەیەک چارەسەری گشت کێشهکان بە گشتی و کێشە هەرمەکارو لاوان بەتایبەتی ناکەیت.

بەلام ئەمەش ئەو ناگەیهنی کە دەست ئە ئەژنۆ دابنیشین و چاومەروانی ئەو رۆژە بکەین تا هەموو کێشه سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیەکان چارەسەر دەکەین، بەلکو دەکەیت تا ئەو کاتە هەول و کوشش بەردەوام بێت و بە پێی توانا چارەسەری گرت و کێشهکان بکەین، بەلام نابێت چارەسەری بنەرەتیمان ئەبیر بچیت و ئە گۆشەنیگایەکی تەسکەو سەیری سەرچاوەی گێروگرتەکانی هەرمەکارو لاوان بکەین و هەموو بەرپرسیاریەتی بخەینە ئەستۆی خێزان و کۆمەڵ بەی ئەوێ ئەویمان ئەبیربێت کە خێزان و کۆمەڵیش بوون بە قوچی قوربانی و ئەوانیش گێرۆدی سەرچاوەو ھاكتەری ترن و هیچ دەسەلات و توانایەکیان نییه

هەرمەکارو لاوان ئە هەموو توێژو چینهکانی تر هەستیارترن و زۆر نموونەییانە سەیری دیاردەکانی ژیاڵ دەکەن، هەر لەبەر ئەوەش ئە هەموو کەس زیاتر نامادەباشی قوربانی و خۆبەخت کردنیان هەیە و بەدوای چارەسەری گێروگرتەکانی کۆمەڵدا وێڵن. بەتگەش لەم بارەیهوه زۆر، بۆ نموونە پاپەرین و خۆپیشاندان و مانگرتن و یاخی بوونی هەرمەکارو لاوان بەتگەن بۆ سەلماندنی ئەو بۆچوونانە هەرمەو.

واتە کەم و کورتی ئەو خێزان و کۆمەڵە هەی کە تیایدا دەرژن هەیه ئەگەر وانیه ئە هە بۆچی هەرمەکارو لاوان پەنا بۆ ئەو شێوازە دەبەن؟ چونکە کاتێک هەموو دەروازەکانی گەت و گۆکردن و رادەبەری نەبەردەم هەرمەکارو لاوان دادەخەیت، هەرمەکارو لاوان

به ناچاری په نا بۆ نه و شیوازانه دمبهن و دمیانه ویت له ږنگه یانده و کومه ل و دام و دمرگان
 بگوزن و مافه زوت کراو مکانیان و مریگر نه وه. هر چه نده نفو هه لئس و کهوتانه
 بهر په رچدانه و من بۆ نه و بارودوخه ی که تیایدا دمرین، به لام به داخه وه مه به سته کانیان
 ناپینکن، له بهر نه و می لاوان و هر زمرگان به شینومیه کی گشتی هه لچوون و عاتیفه له لایان
 زاله و کهم کورتی له بیر گردنه و می مه نتیقانه یان هه یه و به شینومیه کی زانستیانه
 دیار د مکانی ژبان هه لئاسه تگینن بویه له زور چالاکی و هه ولدانیاندا مایه پوچ دمن و
 دور نییه بهرمو سهر مړوی و لادانیان بهرن، نه و مش زیاتر بۆ نه وه دمرگه رتیه وه که هیشتا
 به ته وای توانسته عه قلیه کانیان گه شه یان نه گردو و نه زموون و شار مزایان له ژبان
 که ده.

نینهجا بۆ نه و می کومه ل و دام و دمرگان کی سوود له و هه مو ووزو به هرو توانیانه ی
 هر زمرکارو لاوان و مریگر، پنیو سته بواری کار کردن و به شدار بوونیان بۆ بغولقینن و گوی
 له ږاو بۆ چوونه کانیان بگرن و مافه بریاردان و دیار کردن چارمنووس و چار سه رکړنی
 نه و کیشانه یان هه بیت که په یومندیان به پاشه بوزیانه وه هه یه، بۆ نه و می له
 ږنگه یانده و هر زمرکارو لاوان هه ست به بوونی خوین بکن و نه ترس و گومان
 بر وابه خونه بوون و نامویی رزگاریان بیت.

سهرچاودگان

- ۱- القرآن الكريم
- ۲- اسماعيل، محمد عماد الدين وآخرون (۱۹۷۴). كيف نربي اطفالنا (التنشئة الاجتماعية للطفل في الاسرة العربية). القاهرة، دار النهضة العربية، ط ۲.
- ۳- الأعرجي، جلال علي هاشم (۱۹۸۹). السرقه عند الأحداث. رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية الآداب.
- ۴- اغا، كاظم ولي (۱۹۸۱). علم النفس الفسيولوجي. دار الآفاق الجديدة، بيروت.
- ۵- ابراهيم، ريكان (۱۹۸۹). مقدمة في الباراسايكولوجي. بغداد، ط ۲.
- ۶- الألويسي، جمال و أميمة علي حار (۱۹۸۳). علم نفس الطفولة و المراهقة. بغداد، جامعة بغداد.
- ۷- ابو الحب، ضياء الدين (۱۹۷۸). المسرحية التمثيلية النفسية لاجراء تغيرات في السلوك. في مجلة (الام و الطفل) العدد (۲۷۵).
- ۸- باولي، جون (۱۹۶۵). رعاية الطفل و نمو المعية. ترجمة عبدالعزيز ابو النور و الدكتور حامد عمار. مؤسسة سجل العرب، القاهرة.
- ۹- باميلانت (۱۹۸۹). رعاية الطفولة و تطورها ترجمة شاكر نصيف لطيف. جامعة بغداد/ بيت الحكمة. دار الكتب للطباعة و النشر، جامعة الموصل.
- ۱۰- باقر، صباح وآخرون (۱۹۷۶). المشكلات الارشادية. مطبعة دار السلام، بغداد.
- ۱۱- تريفورز (۱۹۷۹) علم النفس التربوي. ترجمة د. موفق الحمداني و د. محمد ولي الكربولي. مطبعة جامعة بغداد.
- ۱۲- جابر، عبد الحميد جابر (۱۹۷۷). علم النفس التربوي. دار النهضة العربية، القاهرة.
- ۱۳- جلال، سعد (۱۹۸۵). المرجع في علم النفس. مكتبة المعارف الحديثة، اسكندرية، مصر.
- ۱۴- جلال، سعد (۱۹۷۰). في الصحة العقلية- الأمراض النفسية والعقلية والانحرافات السلوكية. مطبعة المصري، الاسكندرية.
- ۱۵- جعفر، نوري (۱۹۷۷). الفكر، طبيعته و تطوره. مكتبة التحرير، بغداد.
- ۱۶- جيلفررد، ج.ب (۱۹۵۶). مبادئ علم النفس ترجمة الدكتور أحمد زكي صالح وآخرون دار المعارف بمصر، المجلد الثاني.
- ۱۷- الحفنى، عبد المنعم (۱۹۷۸). موسوعة علم النفس و التحليل النفسى. مكتبة مدبولي.
- ۱۸- الحمداني، موفق (۱۹۸۹). الطفولة. جامعة بغداد، سلسلة بيت الحكمة (۲).
- ۱۹- الحمداني، موفق (۱۹۸۲). اللغة و علم النفس. جامعة الموصل.
- ۲۰- حجازي، مصطفى (۱۹۸۱). الأحداث الجانحون. دار الطليعة، بيروت، ط ۲.

- ٢١- حسن، محمد علي (١٩٧٠). علاقة الوالدين بالطفل وأثرها في جنوح الأحداث. القاهرة، مكتبة الأنجلو المصرية، ط١.
- ٢٢- حسين، جميلة رمضان (١٩٩٤). أثر التنشئة الاجتماعية في السلوك الإجرامي. رسالة ماجستير غير منشورة. جامعة صلاح الدين، أربيل.
- ٢٣- خليل، حلمي (١٩٨٦). اللغة والطفل. دار النهضة العربية، بيروت.
- ٢٤- دافيدوف لنذا (١٩٨٣)، مدخل علم النفس، ترجمة الدكتور سيد الطولاب وآخرون، دار مأكبر وهيل، للقاهرة.
- ٢٥- الدباغ، فخري (١٩٧٥). جنوح الأحداث. جامعة الموصل، ط١.
- ٢٦- دبابة، ميشيل ونبيل محظوظ (١٩٨٤). سيكولوجية الطفولة. دار المستقبل للنشر والتوزيع، عمان/الأردن.
- ٢٧- همام، طلعت (١٩٨٤). سين وجيم عن علم النفس التطوري، مؤسسة للرسالة، دار عمار، عمان، الأردن، ط١.
- ٢٨- الهاشمي، عبدالمجيد محمد (١٩٨٦)، أصول علم النفس العام، دار الشروق، جدة، السعودية، ط٢.
- ٢٩- راجح، أحمد عزت (١٩٨٥). أصول علم النفس. دار المعارف/ القاهرة.
- ٣٠- رمزي، أسحق (١٩٨١). علم النفس الفردي. دار المعارف، القاهرة، ط٣.
- ٣١- زيدان، محمد مصطفى (١٩٩٤). النمو النفسي للطفل والمراهق و نظريات الشخصية. دار الشروق، جدة، ط٤.
- ٣٢- الرغل، علي و عاطف عضيبان (١٩٩٠). الشباب والاضطراب (دراسة ميدانية). في مجلة (مؤقتة للبحوث والدراسات) المجلد الخاص، العدد الثاني، الأردن.
- ٣٣- الزيايدي، عبدالمنعم (١٩٥٨). فنت والمراهقة. سلسلة سيكولوجية (٤). الشركة العربية للطباعة والنشر، للقاهرة.
- ٣٤- زهران، حامد عبدالسلام (١٩٧٧). علم النفس التنموي (الطفولة والمراهقة). بيروت، دار العودة، ط٥.
- ٣٥- الزوبعي، عبدالجليل ابراهيم وآخرون (١٩٨٩). علم نفس الطفل، وزارة التربية، مطبعة الميثاق، بغداد.
- ٣٦- ريمور، علي (١٩٧٧). مذاهب علم النفس. دار الأنلس، بيروت.
- ٣٧- سبوك (دكتور) (١٩٩٠). موسوعة العناية بالطفل. ترجمة عدنان كبال وأيلي لاوند، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، لبنان.
- ٣٨- سفيان، حسن شعانة (١٩٦٦). علم الجريمة. القاهرة، مكتبة النهضة المصرية.
- ٣٩- السيد، فؤاد الشهي (١٩٧٤). أسس النفسية للنمو مصر.
- ٤٠- الشبيح، يوسف محمود و د عبدالسلام عبدالغفار (١٩٦٦). سيكولوجية الطفل غير العادي و التربية الخاصة. دار النهضة العربية، القاهرة.

٤١- شيفر، شارلز و هرارد ميلمان (٢٠٠١). مشكلات الاطفال و المراهقين و اساليب المساعدة فيها. ترجمة د. نسيم دود و د. نريه حمدي. الجامعة الاردنية، عمان.

٤٢- الشماخ، صالح (١٩٦٧). نمو و ارتفاع اللغة عند الطفل. مطبعة حداد، البصرة.

٤٣- شريف، عبدالستار طاهر (١٩٨٧). النمو اللغوي للطفل الكردي. دار ثقافة الاطفال، العراق، بغداد.

٤٤- عيسوي، عبدالرحمن (١٩٨٩). علم النفس في المجال التربوي. دار العلوم العربية، بيروت/لبنان، ط١.

٤٥- عيسوي، عبدالرحمن (١٩٨٤). سيكولوجية الجنوح. دار النهضة العربية، بيروت.

٤٦- عيسوي، عبدالرحمن (١٩٧٤). علم النفس الفسيولوجي. دار النهضة العربية، بيروت.

٤٧- عيسوي، عبدالرحمن (١٩٨٠). النمو الروحي و الخلق. الهيئة المصرية العامة للكتاب، الاسكندرية.

٤٧- عاقل، فاخر (١٩٨١). أعرف نفسك. دار العلم للملايين، بيروت، ط٧.

٤٨- عبدالله، هيام نوري (١٩٨١). العوامل الاجتماعية لجنوح الأحداث في العراق. رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية الآداب.

٤٩- عوض، عباس محمود. علم النفس العام. دار المعرفة الجامعية، الاسكندرية.

٥٠- عيسى، محمد رفقي (١٩٨١). جان يباحية بين النظرية و التطبيق. دار المعارف، القاهرة.

٥١- العاجي، ندى فتاح زيدان (١٩٨٩). (نمو مفهومي الامانة و الصدق). رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية التربية.

٥٢- العاصي، نزار (١٩٨٩). خصائص الطفل النفسية في المرحلة الابتدائية. وزارة التربية، المديرية العامة للاعداد و التدريب، معهد التدريب و التطوير، بغداد.

٥٣- العطاوي، ابراهيم كاظم (١٩٨٨). معالم في سيكولوجية الطفولة و الفتوة و الشباب. دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد.

٥٤- العريب، رمية (١٩٧١). العلاقات الانسانية في حياة الصغير و مشكلاته اليومية. القاهرة، مكتبة الانجلو المصرية.

٥٥- عيم، سيد محمد (١٩٧٥). سيكولوجية الشخصية. دار النهضة العربية، القاهرة.

٥٦- فان دالين، ديوبولد (١٩٧٧). مناهج البحث في التربية و علم النفس. ترجمة الدكتور محمد نبيل نوفل و آخرون، مكتبة الانجلو المصرية.

٥٧- الفحري، سالم و اخريات (١٩٨٢). سيكولوجية الطفولة و المراهقة. جامعة بغداد، كلية التربية.

٥٨- فتحي، محمد رفقي محمد (١٩٨٣). في النمو الاخلاقي. دار القلم، الكويت، ط١.

٥٩- فهمي، مصطفى (١٩٧٧). سيكولوجية الطفولة و المراهقة. مكتبة مصر.

٦٠- القوصي، عبدالعزير (١٩٨١). أسس الصحة النفسية. مكتبة النهضة المصرية، القاهرة.

- ٦١- القاصي، يوسف مصطفى وآخرون (١٩٨١). الأرشاد النفسي والتوجيه التربوي. دار المريخ، المملكة العربية السعودية، الرياض.
- ٦٢- قطامي، بافغة وعالية الرفاعي (١٩٨٩). نمو الطفل ورعايته. دار الشروق للنشر والتوزيع، عمان/الأردن.
- ٦٣- القيسي، طالب ناصر حسين (١٩٨٨)، دراسة مقارنة في مفهوم الذات بين البنين فاقدى الاب وأقرانهم الذين يعيشون مع أبائهم، رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة بغداد، كلية التربية.
- ٦٤- قطافي، يوسف (٢٠٠٠). نمو الطفل المعرفي واللغوي. الاهلية الاردنية، عمان.
- ٦٥- لعين، ملتون (١٩٥٩). طفلك بين الثانية والخامسة. ترجمة عبدالمنعم الريادي، القاهرة، الشركة العربية للطباعة والنشر.
- ٦٦- الكبيسي، عبدالكريم مجيد (١٩٨٨). قياس التكيف الشخصي والاجتماعي لدى الأحداث الجانحين وعلاقته بالمعاملة الوالدية. رسالة ماجستير غير منشورة، جامعة المستنصرية، كلية الآداب.
- ٦٧- كلاس، جورج (١٩٨٤). الألمنية ولغة الطفل العربي. مكتبة السائح، طرابلس، لبنان.
- ٦٨- كونجر، جون وآخرون (١٩٧٠)، سيكولوجية الطفولة والشخصية، ترجمة الدكتور احمد عبدالعزيز وجابر عبدالحمد، دار النهضة العربية، القاهرة.
- ٦٩- كاظم، عبدالرحمن اسماعيل (١٩٨٥)، سايكولوجية الطفولة في مرحلة رياض الأطفال، وزارة التربية، المديرية العامة للاعداد والتدريب (ملزمة مطبوعة على الرونيو).
- ٧٠- منصور، طلعت وآخرون (١٩٧٨). أسس علم النفس العام. مكتبة الأنجلو المصرية.
- ٧١- منصور، عبدالمجيد سيد احمد (١٩٨٢). علم اللغة النفسي. جامعة الملك سعود، الرياض.
- ٧٢- مرسي، كمال ابراهيم (١٩٧٠). التخلف العقلي وأثر الرعاية والتدريب فيه. دار النهضة العربية، القاهرة.
- ٧٣- مكبرايد، ديليو، جي (١٩٧٩). الشعور بمركب النقص. ترجمة كاظم سلمان، ط٣.
- ٧٤- المغربي، سعد (١٩٦٠). أنحراف الصغار. دار المعارف بمصر، القاهرة.
- ٧٥- معوض، خليل ميخائيل (١٩٨٣). سيكولوجية النمو (الطفولة والمراهقة). دار الفكر العربي، ط٢.
- ٧٦- مسر، بول وآخرون (١٩٨٦). أسس سيكولوجية الطفولة والمراهقة. ترجمة احمد عبدالعزيز سلامة. مكتبة العلاج، الكويت.
- ٧٧- نجاتي، محمد عثمان (١٩٥٥). علم النفس في حياتنا اليومية. مكتبة النهضة المصرية، القاهرة.
- ٧٨- مرز، صباح حنا و يوسف حنا ابراهيم (١٩٨٨). علم النفس التكويني (الطفولة والمراهقة). دار الكتب للطباعة والنشر، جامعة الموصل.
- ٧٩- هوكهوكي، م و آخرون (١٩٨٨). الأطفال المشكلون (تأديبهم ورعايتهم). ترجمة د. عدنان ابراهيم و دناج السر عبدالله. دار مشرق سوريا/دمشق.

- ۸۰- هیلز، دیانا و روبرت هیلز (۱۹۹۹). العناية بالعقل و النفس. ترجمة د. عبدالعلي الجسماني. الدار العربية للعلوم، بيروت / لبنان.
- ۸۱- وافي، علي عبدالواحد (۱۹۸۵). اللعب والمحاكاة و اثرهما في حياة الانسان. دار النهضة، مصر، الفجالة، القاهرة.
- ۸۲- وارد زورث، بی، جی (۱۹۹۰)، نظرية بياجية في الارتقاء المعرفي، ترجمة السيد فاضل محسن الازير جاري واخرون، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد.
- ۸۳- ياسين، عطوف محمود (۱۹۸۱). أختيارات الذكاء والقدرات العقلية بين التطرف والأعتدال. دار الأنتلس / بيروت، ط ۱.
- ۸۴- الياسين، جعفر عبدالأمير (۱۹۸۱). لثر التفكك العائلي في جنوح الاحداث. عالم المعرفة، بيروت / لبنان.
- ۸۵- يوسف، جمعة سيد (۱۹۹۰). سيكولوجية اللغة والمرض العقلي. الكويت، عالم المعرفة (۱۴۵).
- ۸۶- يعقوب، غسان (۱۹۸۲)، تطور الطفل (عند بياجيه)، دار الكتاب اللبناني، بيروت.
- ۸۷- يقطين، اميمة (۱۹۷۸). أثار الحرب في أطفال لبنان. في (الاتجاهات الجديدة في ثقافة الاطفال). المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت / لبنان.
- ۸۸- يونسيف (۱۹۹۹). نعم الطفل في عاميه الرابع و الخامس. دمشق / سوريا.
- ۸۹- بابان، جمال (۱۹۹۳)، سليماني شاره گمشاوه گهم. ده زنگای روشنبيري و بلاوكر دهموي كوردي، بغداد، دار الحرية للكتاب.
- يونسيف، ريكمرت نامهي مافه گاني مندال.

- ۹۰ - Baron, Robert. A& others. Psychology: understanding behavior, NewYork: Holt, Rine Hart and winston.
- ۹۱- Bandura, A. (۱۹۶۳) social Learning and personality Development. N. Y. Holt, Rinehart and Winston.
- ۹۲- Bee, Helen (۲۰۰۰). The Developing child (۱th Ed). Allyn and Bacon, U.S.. (Apearson Education company).
- ۹۳- Bennett, W,J & others. (۱۹۹۹). The Educated child. The free press, Adivision of simon and Schuster. Inc. New York.
- ۹۴- Berk, Laura E(۲۰۰۳). Child Development (۱th Ed). Person Education, Inc. U. S. A.
- ۹۵- Bigner, Jerry, J. Parent- Child Relation. NewYork: macamillan publishing Co., Inc, ۱۹۷۸.

- ۹۶- Biller, Henry, B. "The Father and Personality Development: Paternal Deprivation and sex-role Development" in Lamb, michael, E (Ed). The Role of Father In Child Development. NewYork: John wiley & sons, ۱۹۷۱.
- ۹۷- Brown, Daniel, G "Sex- Role Development In A Changing Culture" In rosenblith, Judy, F& wesely, A. (Ed). The causes of behavior; readings InChild Development and Educational Psychology. U.S.A: Allyn and Bacon, Inc., ۱۹۶۴.
- ۹۸- Douglas.G. "Moral Learning and Development". Theory and Research. America, by wiley and sons, NewYork, ۱۹۷۲.
- ۹۹- Faller, K. coulborn (۱۹۸۱). Social work with Abused and Neglected children. The free press, New York.
- ۱۰۰- Feldman, Robert. S (۱۹۷۲). Development Across the life span (۲rd. Ed). Person Education. Inc. upper sadle River. New Jersey. U. S. A.
- ۱۰۱- Freeman, Harvey, R.& others "Effects of Gender and Race on sex-Role preferences of fifth Grade children" Social Psychology, (۹۵) (۱۹۷۵) ۱۰۵-۱۰۸.
- ۱۰۲- Good. Dictionary of Education, NewYork ۲nd Edition, ۱۹۷۲.
- ۱۰۳- Graham, Moral learning and Development Theory and Research, London.D.T. Bast ford, ۱۹۷۴.
- ۱۰۴- Hetherington, E. Mavis & Ross, D. Parke. Child psychology, Acontemporary view points. ۲nd Ed. NewYork: Mcgrow- Hill, ۱۹۷۱.
- ۱۰۵- Konner, Melvin (۱۹۹۱). Childhood (A multi cultural view. Little, Brown & company (Canada) Limited.
- ۱۰۶- Kohlberg.L. "Stage and sequence" The cognitive Developmental Approach to socialization In D.A. Goslin, Hand book of socialization theory and Research. Chicago: Randmenally, ۱۹۷۹.
- ۱۰۷- Kuhn, Deana & others. "Sex- Role concepts of two and three- Years olds" child Development, ۱۹۷۸ ۲۵۵-۲۵۱.
- ۱۰۸- Levitin, Teresa, E.& J.D. chananie "Responses of Femal school Teachers to sex-typed behaviors in male and femal children" child Development, ۴۲, ۱۹۷۲, ۱۲-۹- ۱۹۷۱.

- ۱۰۹- Lynn, Daryton, E "The Effect of father Absence upon social Adjustment of male and female Institutionalized Juvenile Delinquents" In The dissertation Abstracts, ۲۸, ۱۹۷۸, ۲۲۲۲-A.
- ۱۱۰- Massad, Christopher, M. "Sex- Role Identity and Adjustment During Adolescence" Child Development, ۵۲, ۱۹۸۱, ۱۲۹۰- ۱۲۹۸.
- ۱۱۱- Mussen, Paul, H. & others. Child developement and persolnality , ۲nd Ed. London: Harper & Row, ۱۹۶۲.
- ۱۱۲- Piajet.J. The moral Judgment of the child. NewYork free press, ۱۹۶۵.
- ۱۱۳- Ross, P.E.& Lawrence, H. Cohen. "Sex-Role and Social support As moderators of life stress Adjustment" Personality and social Psychology, ۵۲, ۱۹۸۷, ۵۷۶-۵۸۵.
- ۱۱۴- Russell, G. "The Father Role and Its Relation To Masculinity, Femininity, and Androgyny", Child development, ۴۹ , ۱۹۷۸, ۱۱۷۲- ۱۱۸۱.
- ۱۱۵- Smith, B. Sutton& others. "Father- Absence Effects in families of different sibling composition child development, ۴۹, ۱۹۷۸.
- ۱۱۶- Wadely, Alison (۱۹۹۶). Psychology. Longman Group Limited. England.
- ۱۱۷- Watson, Robert & Lindgren, Henry clay (۱۹۷۲). Psychology of the child. John wiley & sons, Inc. New

DEVELOPMENTAL PSYCHOLOGY

Dr. Kareem Karachatany

علم النفس النمو
(الطفولة والمراهقة)

2009